

BALZAC

**KURTIZÁNOK TÜNDÖKLÉSE
ÉS NYOMORÚSÁGA**

**Fordította
LÁNYI VIKTOR**

TARTALOM

ELSŐ RÉSZ

HOGYAN SZERETNEK A ROSSZ NŐK?

MÁSODIK RÉSZ

MIBE KERÜL VÉN EMBERNEK A SZERELEM?

HARMADIK RÉSZ

HOVA VISZ A BŰN ÚTJA?

NEGYEDIK RÉSZ

VAUTRIN UTOLSÓ SZÍNEVÁLTOZÁSA

ELSŐ RÉSZ HOGYAN SZERETNEK A ROSSZ NŐK?

Az 1824. esztendő utolsó operabálján több maszknak föltűnt szépségével egy fiatal úr, amint a folyosókon és az előcsarnokban föl-alá bolyongott. A magatartása arra vallott, hogy nőt keres, akít előre nem látott körülmények otthon késleltetnek. Ennek a hol sietős, hol hanyag járásmódnak a titkát csupán vén anyókák meg némely kiérdemesült léhűtők ismerik. Ezen az óriási találkahelyen a tömeg nemigen figyeli a tömeget; az érdeklődést szenvedélyek fűtik, még a tétlenség is tevékeny. Az ifjú dandy figyelmét annyira lekötötte az izgatott keresés, hogy észre sem vette a sikert, amit aratott: egyik-másik maszk gúnyosan álméklódó fölkiáltását, a komoly csodálat jeleit, a csípős *lazzókat*,¹ a legérdekesebb bókokat - mindebből nem látott, nem hallott semmit.

Noha szépsége révén ama kivételes személyiségek közé tartozott, akik azért mennek el az operabálba, hogy ott valami kalandra tegyenek szert, s akik úgy lesik ezt az alkalmat, mint ahogyan Frascati idejében egy-egy szerencsés fogásra lestek a rulettezők, mégis úgy látszott, hogy egészen nyárspolgári módon biztosra veszi a mai estéjét. Kétségtelenül ama három-három személy közt lejátszódó misztériumok egyikének volt a hőse, amelyek az operabál lényegét teszik, s amelyekről csak maguk a szereplők tudnak. Mert fiatalasszonyok szemében, akik elmennek, hogy elmondhassák: „Ott voltam”, vidékiek, tapasztalatlan ifjak és idegenek szemében az Opera ezeken az estéken kétségtelenül az unalom és álmoság tanyája. Az ilyeneknek ez a feketén és lustán szorongó tömeg, mely jön, megy, kígyózik, ide-oda kanyarog, föl-alá hullámszik s amely csakis a nyüzsgő hangyabolyhoz hasonlítható - nekik ez nem kevésbé érthetetlen valami, mint amilyen érthetetlen a börze egy breton parasztnak, aki azt sem tudja, mi fán terem az állami hitelrészvény.

Párisban a férfiak ritka kivétellel maszk nélkül jelennek meg az álarcos bálokon; a dominóba öltözött férfi nevetséges alak. Ebben a nemzeti géniusz nyilvánul meg. Olyan emberek, akik titokban akarják élvezni boldogságukat, elmehetnek az operabálba anélkül, hogy észrevétnék magukat, míg azok az álarcosok, akik kénytelenségből jelennek meg maszkban, hamarosan otthagyják a bált. Mulatságos látvány az a tolongás, amely a bál megnyitásakor a kifelé igyekvők és az újonnan érkezők összeütközéséből származik. Tehát, ha férfi álarcot visel, az vagy féltékeny férj, aki meg akarja figyelni a feleségét, vagy pedig kikapós férj, aki nem akarja, hogy a felesége megfigyelje: mindkét helyzet egyformán kihívja a gúnyt. Mármost a fiatalember nyomában észrevétlenül, mint valami gyilkos, egy alacsony, tömzsi maszk kullógott, hordó módjára gurulva. Ezt a dominót bármely operai törzslátogató valami városi hivatalnoknak, pénzügynöknek, bankárnak, jegyzőnek vagy valamilyen más polgári rendű embernek tartotta volna, aki feleségét hűtlenséggel gyanúsítja; mert a főrangú társaságban senki sem futkos lealázó bizonyítékok után. Már több maszk nevetve mutogatta egymásnak ezt a torz alakot, mások megszólították, néhány fiatalember pedig kicsúfolta. Széles vállával és egész magatartásával határozott megvetést árult el ez ártalmatlan nyilak iránt. Csak mentem az ifjú nyomában, ahogy az üldözött vadkan csörtet, mely nem törődik a füle mellett süvítő golyókkal, sem pedig a sarkában csaholó kopókkal. Noha első pillantásra úgy tűnhet föl, hogy az élvhajhászat és a szívszorogató aggodalom ugyanazt az öltözéket, azt a bizonyos velencei köpenyt öltötte magára, és bár az Operában minden összevissza kavarog, mégis ismerik és figyelik egymást a párisi társaság különböző körei. Némely beavatottak megfigyelései annyira pontosak, hogy úgy olvasnak ebben a zürzavaros könyvben, mintha valami

¹ Olaszból átvett szó, annyit tesz, mint: élcés megjegyzés, szójáték.

érdekes regény lenne. A törzslátogatók szemében ez a férfi tehát nem lehetett gáláns kaland hőse, mert akkor okvetlenül valami megbeszélte jelet viselt volna, piros, fehér vagy zöld színűt, olyant, amely régóta előkészített boldogságra mutat. Talán valami bosszúállás volt készülőben? Néhány lézengő alak, látva e maszkot egy női kegyben sütkérező férfi nyomában, ismét figyelni kezdte a szép ábrázatú ifjút, akit a gyönyör isteni dicsfénye ragyogott körül. Az ifjú az érdeklődés középpontjába került; lépten-nyomon kíváncsiságot ébresztett önmaga iránt. Különben egész lénye az elegáns élet szokásait tükrözte. Korunk szelleméből végzettszerűen következik, hogy a legelőkelőbb, legjobbban nevelt hercegi vagy pair-sarjadék testbenlélekben egyaránt igen kevésbé különbözik ettől a csinos legénytől, akit még nemrég Páris ölében vasmarokkal fojtogatott a nyomor. Lehet, hogy a szépsége, ifjúsága mélységes örvényeket leplez: gyakori fiatal uraknál, akik szerepelni vágnak Párisban, noha nincs meg igényeikhez mért tőkájuk, és ezért naponta mindent kockára tesznek a sikerért, áldozván a királyi város leginkább körülrajongott istenének: a vaksorsnak. Mindazonáltal kifogástalan volt az öltözéke, a modora; egy operai törzslátogató biztosságával taposta az előcsarnok klasszikus parkettjét. Ki nem vette még észre, hogy ott, mint Párisban mindenütt, az emberek föllépéséből ki lehet olvasni, hogy kicsodák, mit csináltak eddig, honnan jöttek és mi a szándékuk.

- Ni, milyen szép fiatalember! Itt megfordulhatunk és utána nézhetünk - szólt egy maszk, akiben a bál otthonos vendégei egy tisztességes úrinőre ismertek.

- Nem emlékszik rá? - felelt egy úr, aki karonfogva ment vele. - Pedig du Châtelet-né bemutatta kegyednek.

- Ne mondja! Ez volna az a patikus-fi, akibe akkoriban belegabalyodott, akiből később újságíró és Coralie kisasszony kedvese lett?

- Azt hittem, sokkal mélyebbre süllyedt, semhogy valaha fölszínre vergődhetne, és nem értem, hogyan tűnhet föl ismét Páris előkelő világában - mondta Sixte du Châtelet gróf.

- A megjelenése hercegi - mondotta a maszk - és alig hiszem, hogy az a színésznő, akivel együtt élt, az faragott volna belőle ilyen rendes embert. A kuzinom, pedig ő fedezte föl, nem volt képes így kicsinosítani. Szeretném ismerni ennek a Sargine-nak a kedvesét. Kérem, mondjon el az életéből valamit, amivel fölkelhetném a kíváncsiságát.

E párbeszéd szereplői halk suttogás közt követték az ifjút, miközben a tömzsi maszk élesen figyelte őket.

- Kedves Chardon úr - így szólt a charente-i prefektus, karonfogva az aranyifjút - engedje meg, hogy bemutassak önnek valakit, aki szeretni fölújítani az önnel való ismeretséget...

- Kedves gróf úr - felelt az ifjú - éppen az a valaki világosított föl, mily nevetséges volt ez a név, amelyen ön szólítani kegyeskedett. Egy királyi rendelet anyai őseim, a Rubemprék nemesi nevével ruházott föl. Az újságok hírt adtak ugyan erről az eseményről, de minthogy csekélységemre vonatkozik, nem restellem emlékezetébe idézni barátaimnak, ellenségeimnek és közömbös ismerőseimnek. És bármelyik csoportba számítsa is magát, gróf úr, meg vagyok róla győződve, hogy nem fog kárhozható egy olyan lépést, melyet felesége önméltósága volt szíves tanácsolni akkoriban, amikor őt még csak de Bargetonnénak hívták.

Erre a sikerült vágásra a márkinő elmosolyodott, a prefektus pedig idegesen összerezett.

- Legyen kegyes őt értesítem, hogy jelenleg vörös címerpajzsot viselek, zöld mezőben öklelő ezüstmikával.

- Ezüstmikával... - ismételte du Châtelet.

- A márkinő ki fogja fejteni önnek, ha nem tudná, mennyiben különb ez a címer a császári kamaráskulcsoknál és aranyméheknél, melyek az önében láthatók, nagy szomorúságára Chatelet-né úrnő öméltóságának, aki született Négrepelisse d'Espard... - szólt élénken Lucien.

- Minthogy rám ismert, már nem tudom kíváncsivá tenni, és ki sem mondhatom, mennyire kíváncsivá tesz ön engem - szólt hozzá halkán d'Espard márkiné. Megdöbbenette ennek az embernek, akit régebben annyira lenézett, azóta elsajátított kihívó, fölényes modora.

- Akkor hát engedje meg, méltóságos asszonyom, hogy ne fosszam meg magamat egyetlen lehetőségétől annak, hogy az ön gondolatait foglalkoztathatom. Hadd maradjak meg ebben a titokzatos félhomályban - szólt mosolyogva, mint aki nem akarja eljátszani a biztos szerencsét.

A márkinő nem tudott leküzdeni egy kis meghökkenést, mert Lucien éles nyelvétől - angolos kifejezéssel élve - *megdöftnek* érezte magát.

- Fogadja szerencsekívánataimat rangemelkedéséhez - mondta du Châtelet gróf Luciennek.

- Fogadom úgy, ahogyan ön adja - vágott vissza Lucien, azután utolérhetetlen kecses bókkal köszönt el a márkinőtől.

- Nyegle fráter! - súgta d'Espard-nének a gróf. - Végre sikerült ősoket harácsolni magának.

- Fiatalembereknél a nyegleség, ha ellenünk irányul, majdnem mindig arra mutat, hogy előkelő hölgygel van viszonyuk; míg viszont maguknál az ellenkezőt jelenti. Épp ezért szeretném tudni, melyik barátnőnk vette pártfogásába ezt a szép fiút; ez talán lehetővé tenné, hogy ma este jól érezzem magam. A nekem küldött névtelen levél kétségtelenül valami vetélytársnő gonosz szándékának a műve, mert erről a fiatalemberről van benne szó. Szemtelenségét nyilván sugallták neki. Kémkedjék utána egy kicsit. Én most Navarreins hercegnek nyújtom a karomat, később majd csak összeakadunk megint

Abban a pillanatban, amikor d'Espard-né meg akarta szólítani hercegi rokonát, kettőjük közé lépett a titokzatos maszk és a fülébe súgta:

- Lucien szerelmes önbe, ő írta a levelet Az ön prefektusa legnagyobb ellensége neki; előtte ugyebár nem nyilatkozhatott.

Az ismeretlen tovább ment és kétszeres megdöbbenés állapotában hagyta ott d'Espard-nét. A márkinő a világon senkit sem ismert, aki e maszk mögött rejtőzhetett volna; törvetéstől tartott, leült és elrejtőzött.

Sixte du Châtelet gróf, akinek neve mellől a nagyravágyó „du”-t olyan célzatossággal hagyta el Lucien, melyből kiérezett a bosszú régóta őrzött ábrándja, tisztos távolból követte a csodálatos dandyt és csakhamar akadt valakire, akinek - úgy hitte - kiöntheti a szívét.

- Mondja, Rastignac - szólított meg egy fiatal urat - látta Lucient? Új bőrt szedett magára.

- Ha olyan csinos fiú lennék, még gazdagabb volnék, mint ő - felelt az ifjú arszlán könnyed, de mégis finom hangsúllyal, melyben megérezett az attikai só.

- Téved - súgta fülébe a tömzsi maszk. És ahogyan ezt a kurta szócskát kimondta, a hangja ezerszeresen fizetett minden egyes gúnyolódásért.

Rastignac, aki sértéseket nem szokott szó nélkül lenyelni, úgy állt ott, mintha villám sújtotta volna, és nem volt képes lerázni magáról a vasmarkot. Túrte, hogy egy ablakmélyedésbe vonják.

- Hallja, maga ifjú kakas Vauquer mama tyúkóljából, akinek nem volt mersze megkaparintani Taillefer papa millióit akkor, amikor a munka javarészét már mások elvégezték, ha kedves az élete, jegyezze meg, amit mondok: ha nem fog testvéri szeretettel viseltetni Lucien iránt, akkor a kezünkben van anélkül, hogy mi az önében lennénk. Hallgatni és engedelmeskedni! Mert különben beleavatkozom a kis játékaiba és kiütöm a bábjait. Lucien de Rubemprét az a hatalom vette oltalmába, amely manapság a legnagyobb: az egyház. Válasszon élet és halál között. Nem felel?

Rastignac megszédült, mint aki elaludt az erdőben és egy kiéhezett nőstényoroszlán mellett ébred föl. Félt, és nem volt senki mellette: ilyen helyzetben a legbátrabb emberek is elhagyják magukat.

- Más ezt nem tudhatja... és nem merheti... csak ő - rebegte alig hallhatóan.

A maszk gyors kézszorítással akadályozta meg, hogy befejezze a mondatot.

- Cselekedjék úgy, mintha ő volna itt - mondotta.

Rastignac ugyanazt tette, amit egy milliomos tenne, ha rablók támadják meg az országúton: megadta magát.

- Kedves gróf úr - mondotta du Châtelet-nek, mikor visszatért hozzá - ha meg akarja tartani a pozícióját, akkor úgy bánjon Lucien de Rubemprével, hogy egy szép napon túl fogja szárnyalni önt.

A maszk alig észrevehető, elégedett kézmozdulatot tett és ismét Lucien nyomába vetette magát.

- Hallja, kérem, elég hirtelen megváltoztatta a róla való véleményét - válaszolt jogos meglepetéssel a prefektus.

- Olyan hirtelen, mint azok, akik a középhez tartoznak és a jobboldallal szavaznak - felelt Rastignac a prefektus-képviselőnek, aki néhány nap óta megvonta szavazatát a kormánytól.

- Hát vannak még manapság vélemények? Már csak érdekek vannak - szólt közbe des Lupeaulx, aki fél füllel odahallgatott. - Miről van szó?

- Rubempré uraságról, akit Rastignac jelentékeny személyiségnek akar föltüntetni - felelt a képviselő a főtitkárnak.

- Kedves gróf úr - felelte neki des Lupeaulx komolyan - Rubempré úr igen jeles fiatalember, és oly kiváló pártfogói vannak, hogy boldog volnék, ha följújíthatnám a vele való ismeretséget.

- Akkor hamarosan belekerülne korunk élvhajhászainak darázsfészkébe - szólt Rastignac.

A három beszélgető egy sarokba húzódott, ahol néhány széplelkű, többé-kevésbé hírneves ember és több piperkőc állott egy csoportban. Ezek az urak megjegyzésekkel, élcekkal és oldalvágásokkal hajigálóztak, igyekezvén szórakoztatni egymást vagy saját magukat. Ebben a furcsa összetételű csoportban voltak néhányan olyanok is, akikkel Lucien kétes viszonyban volt; ugyanis tüntető kedveskedésük mögött titkos gáncsvetések lappangtak.

- Ejha, Lucien, fiacskám, drágám, hát itt vagyunk megint szépen kitömve, kicicomázva. Honnan, honnan? Hát megint nyeregbe jutottunk a Florine boudoirjából származó apró ajándékok segítségével? Bravó, öcskös! - így szólította meg Blondet, elbocsátva Finot karját, hogy bizalmasan átölelje és magához szorítsa Lucient.

Andoche Finot egy folyóiratot adott ki, ebbe Lucien csaknem ingyen dolgozott, Blondet pedig cikkeivel, okos tanácsaival, szempontjainak mélységével gazdagította a lapot. Finot és Blondet a megtestesült Bertrand és Raton² voltak, azzal a különbséggel, hogy La Fontaine kandúrja a végén rájön, hogy becsapták, míg Blondet, bár tudta, hogy be van csapva, tovább is szolgálta Finot érdekét. A tollnak e ragyogó *condottiere*-je még sokáig rabszolgasorsra volt kárhozthatva. Erőszakos akarat rejlett Finot nehézkessége, arcátlan ostobaságának mákonyos restsége alatt, melyet úgy dörzsölt meg a szellem fűszerével, mint a kétkezi munkás a kenyérét fokhagymával. Értette a módját, hogyan kell betakarni, ami eszmét és tallért az irodalmárok és politikusok kuszált életének mezejéről úton-útfélen learatott. Blondet rosszul járt, amikor képességeit Finot léhaságának és tunyaságának zsoldjába állította. Folyton pénzzavarral küzdött, a kiváló férfiak ama szegény fajtájához tartozott, akik mindenre képesek a mások zsebéért, de semmire sem a magukéért; olyan Aladdin volt, aki kölcsönadja a lámpását. E különös tanácsadók ítélete mélyre látó és találó, ha nem cibálja ide-oda az egyéni érdek, ők a fejükkel cselekszenek, nem a karjukkal. Innen van erkölcsük lazasága és a sok gáncs, amivel alantasabb szellemek őket elhalmozzák. Blondet képes volt ma megosztani erszényét azzal, akit tegnap megsebzett, egy tából enni, egy pohárból inni, egy szobában hálni azzal, akit holnap meg szeretett volna fojtani. Mulatságos paradoxonai igazoltak mindent. Minthogy az egész világot tréfára vette, nem akarta, hogy őt komolyan vegyék. Fiatal volt, közkedvelt, szinte híres és boldog, ezért nem törte magát, mint Finot, hogy öreg napjaira vagyont gyűjtsön.

Luciennek talán a legnehezebb elszánásra lett volna szüksége, hogy ebben a pillanatban Blondet-t is „megdöfje” úgy, ahogyan az imént megdöfte d’Espard-nét és du Châtelet-t. Az volt nála a baj, hogy a hiúság örömeinek csábítása nem engedte érvényesülni benne a becsvágyat, pedig ez kétségtelenül sok nagy cselekedetnek a rugója. Hiúsága kielégült az imént lefolyt első összecsapás győzelmében: gazdagnak, szerencsésnek, fölényesnek mutathatta magát két személy előtt, akik régebben, amíg szegény volt és nyomorgott, megvetették. De szembeszállhatott-e egy költő ősz diplomata módjára két úgynevezett barátjával, akik nyomorúságában a hóna alá nyúltak, akik az ágyukat osztották meg vele a szükség napjaiban? Finot, Blondet és ő hármában züllöttek valamikor, együtt fetrengtek tivornyáikban, melyek csupán hitelezőik pénzét emésztették föl. Lucien most azt tette, amit azok a katonák, akik nem tudják, hol süssék el kurázsijukat, s amit nagyon sokan megtesznek Párisban: ismét korpa közé keveredett, amennyiben elfogadta Finot kézszorítását és nem háritotta el Blondet baráti ölelgetését. Aki valaha benne volt vagy még mindig benne van az újságírás posványában, kénytelen rá - kegyetlen kényszerűség - hogy köszönjön olyan embereknek, akiket megvet, hogy rámosolyogjon legbensőbb ellenségeire, hogy összeszűrje a levet a legbűzösebb aljasságokkal, és bepizkítsa kezét, amikor saját aprópénzükkel fizeti ki támadóit. Az ember megszokja, hogy nyugodtan végignézze és ne akadályozza meg a másik gazságát; előbb csak ráhagyja, a végén megteszi maga is. A lélek, melyet gyalázatos és állandó megalkuvások unos-untalan beszennyeznek, idő múltával elsatnyul, a fennkölt gondolatok kipattantó rugója berozsdásodik, a banalitás sarkvasai kikopnak és maguktól forognak. Alceste-ekből Philintek lesznek, jellemek ellankadnak, tehetségek elfajzanak, a komoly alkotás hite elröppen. Aki valaha büszkélkedni akart írásaival, silány újságcikkekre tékozolja erejét, melyek később mint megannyi gáztettek háborgatják a lelkiismeretét. Elindult, mint Lousteau vagy Vernou, hogy nagy íróvá legyen, és azon veszi magát észre, hogy hitvány firkásszá aljasodott. Ezért nem lehet eléggé magasztalni azokat, akikben a jellem egy szinten áll a tehetséggel: az olyan írókat, akik, mint d’Arthez, biztos lábbal tudnak járni az irodalmi élet zátonyai között. Lucien nem tudott visszavágni Blondet édeskedéseire, mert ennek szelleme ellenállhatatlan hatást

² La Fontaine meséjében Bertrand, a macska, kaparja ki Raton majomnak a gesztenyét.

gyakorolt rá. Blondet még mindig hatalmában tartotta, mint megrontó a tanítványát; azonkívül viszonya Montcornet grófnővel jó helyet biztosított neki a társaságban.

- Talán örökölt valami gazdag nagybácsijától? - kérdezte Finot gúnyos ábrázattal.

- Úgy teszek, mint maga: rendszeresen kiszipolyozom a szamarakat - vágott vissza ugyanolyan hangon Lucien.

- Uraságodnak talán valamilyen folyóirata vagy napilapja van? - kérdezte Andoche Finot azon a szemtelen, önhitt hangon, melyet a kizsákmányoló szokott használni a kizsákmányolttal szemben.

- Jobb annál - replikázott Lucien, akiben a hiúság, melyet a szerkesztő fitogtatott fölényre érzékenyen sértett, megint fölkelte új helyzetének tudatát.

- És mi az a jobb, kedvesem?

- Pártom van.

- Létezik egy Lucien-párt? - kérdezte mosolyogva Vernou.

- Barátom, Finot, ez a legény lepipált téged - kiáltott Blondet. - Mindig mondtam, hogy Lucien tehetséges fiú. Nem bántál vele okosan, kifacsartad. Szánjad-bánjad bűnödöt, otromba fráter!

Blondet-nak finom orra volt, és Lucien hangjában, modorában és arckifejezésében különféle titkokat szimatolt. Miközben kiengesztelte, értette a módját, hogy ugyanazokkal a szavakkal szorosabbra fogja a kantárszárat. Tudni akarta, miért jött vissza Lucien Párisba, ki akarta fürkészni terveit, jövedelmi forrásait.

- Le a kalappal a szellemi fölény előtt! Sohasem fogod megközelíteni, ha százszor Finot³ a neved - folytatta. - Vedd fel ezt az urat, mégpedig tüstént, az erők sorába, akiké a jövő: ő a mi emberünk! Szép és szellemes; nem kell-e sikert aratnia a te jelszavaddal: *quibuscumque viis*?⁴ Itt áll előttünk jó milánói fegyverzetében, hatalmas tőre félig kihúzva, dárdája hegyén ott leng a címeres lobogó! Tyűha, Lucien, honnan kerítetted ezt a szép mellényt? Csak a szerelem képes ilyen kelmék nyomára jönni. Van kvártélyod, hékás? Pillanatnyilag szükségem van jó barátaim lakáscímére, mert nem tudom, hol fogok meghálni az éjjel. Finot egy gáláns kaland elcsépelte ürügye alatt ma éjszakára kidobott.

- Tudod, kérlek - válaszolt Lucien - én gyakorlatilag megvalósítottam egy elvet, mely nyugodt életet biztosít: *Fuge, late, tace*.⁵ Elhagylak titeket.

- Csakhogy én nem eresztelek, amíg le nem rovod egy szent tartozásodat. Mi lesz azzal a kis lakomával, hé? - kérdezte Blondet, aki kissé nagyon is szeretett jól enni, és megraktatta magát, ha pénzsűkében volt.

- Miféle lakomával? - kérdezte Lucien önkéntelen bosszús mozdulattal.

- Nem emlékszel? Erről tudom, ha egy barátomnak jól megy sora: csődöt mond a memóriája.

- Tudja ő, hogy mivel adósunk, én kezeskedem a jó szívéért - szólt Finot, fölkapva Blondet tréfáját.

³ Finot körülbelül annyit tesz, mint agyafűrt.

⁴ Minden úton-módon (latin).

⁵ Fuss el, bújj el, hallgass (latin).

- Rastignac - szólt Blondet, abban a pillanatban fogva karon az ifjú arszlánt, amidőn ez az előcsarnok felső végéhez és azokhoz az oszlopokhoz ért, amelyek előtt az úgynevezett jó barátok ácsorogtak - egy kis lakomáról van szó: ön is velünk tart... hacsak ez az úr - folytatta komolyan, Lucienre mutatva - csökönnyösen le nem tagadja becsületbeli adósságát; kitelik tőle.

- Rubempré úrért jótállok, ilyesmire képtelen - szólt Rastignac, akinek egészen más járt az eszében, mint efféle ugratás.

- Itt van Bixiou - kurjantott Blondet - ő is velünk jön: nála nélkül nem teljes a kompánia. Ha ő nincs ott, a pezsgő megbénítja a nyelvemet, és mindent íztelennek érzek, még a csípős mondások savát-borsát is.

- Barátaim - szólt Bixiou - látom, hogy a nap hőse körül sereglettek össze. A mi drága Lucienünk valóra váltja Ovidius *Metamorphosis*-ait. Valamint az istenek a nők könnyebb elcsábítása végett furcsa főzélékkel és más effélékkel változtak át, ugyanúgy varázsolt ő nemes urat a bogáncsból, hogy elcsábítsa - kicsodát? - X. Károlyt! Barátocskám - mondotta, gombjánál fogva ráncigálva Lucien - ha egy újságíróból nagy úr lesz, csinos macskazenét érdemel. Ha a helyükben volnék - folytatta a kérlelhetetlen gúnyolódó Finot-ra és Vernou-ra mutatva - megtámadnálak az ő kis újságjukban. Jó pár száz frankot hoznál a konyhára: vagyis tíz hasábnyi talpraesett élcet.

- Bixiou - szólt Blondet - egy vendéglátó gazda szent és sérthetetlen előttünk egy nappal a lakoma előtt és fél nappal utána; dicső barátunk meg fog vendégelni bennünket.

- Lám, lám! - folytatta Bixiou: - De van-e sürgősebb teendő, mint egy nagy férfiú nevét megmenteni a feledéstől és dúsan javadalmazni egy kiváló tehetség szegényes arisztokratizmusát? Lucien, téged méltányol a sajtó, melynek legszebb dísze valál, és mi támogatni fogunk. Finot, pár ügyes sort a napi krónikában! Blondet, egy agyafűrt cikket a lap negyedik oldalán! Adjunk hírt korunk legszebb könyvének, *IX. Károly Ijászá*nak a megjelenéséről. Sürgessük, hogy Dauriat minél előbb ajándékozzon meg bennünket a francia Petrarca isteni szonettjeinek, a *Margarétáknak* kiadásával! Emeljük barátunkat az újságpapiros pajzsára, ahonnan minden híresség és hírhedség ered.

- Ha lakomára fáj a fogad - szólt Lucien Blondet-hoz, csakhogy lerázza ezt a csoportosulást, melyet kezdett megsokallni - azt gondolom, fölösleges, hogy ilyen fellengzős szólásokat vagdoss egy régi barátod fejéhez, mintha valami fajankó volna. Vizontlátásra holnap este Lointier-nál! - szólt élénken, és megpillantva egy nőt, csatlakozott hozzá.

- Ó, ó, ó! - szólt Bixiou mind a háromszor más-más hangon és gúnyos arccal; úgy látszott, hogy fölismerte azt a maszkot, akinek Lucien elébe sietett. - Erről érdemes meggyőződést szerezni.

És elindult a szép pár után, elhaladt mellette, átható pillantással mérte végig és visszatért, nagy öröme ezeknek az irigykedőknek, akik alig várták, hogy megtudhassák, honnan ez a nagy változás Lucien anyagi helyzetében.

- Kedves barátaim - szólt hozzájuk Bixiou - Rubempré uraságnak a szerencsecsillaga régi ismerősötök, nem más, mint des Lupeaulx egykori patkánya.

Ma már feledésbe ment, de a század elején igen elterjedt fajtalanság volt a „patkányok” nagyvilági kultusza. Patkánynak nevezték - azóta idejét múlta szóhasználattal - azokat a tíz-tizenegy éves leánygyermeket, akik valamelyik színháznál - elsősorban az Operánál - statisztáltak, és az úri kéjencek keze alatt bűnre és aljasságra nevelkedtek. A patkány afféle pokol-apródjá volt, nőnemű utcagyerek, akinek szívesen elnéztek egy-egy ügyes csínyt. A patkány mindent elcsenhetett, vigyázni kellett rá, mint valami veszedelmes kis állatra;

bohókás elemet vitt az életbe, mint a régi komédiákba a Scapin-, Sganarelle-, Frontin-féle alakok. A patkány drága multság volt, sem hasznot, sem dicsőséget, sem élvezetet nem kamatozott. A patkány divatja oly tökéletesen eltűnt, hogy manapság már nagyon kevesen tudtak a Restauráció előtti elegáns életnek e meghitt részletéről, amíg csak néhány író föl nem kapta, mint újszerű témát.

- Micsoda?! Miután Coralie-t megölte a szerelmével, most a Ráját⁶ is elviszi az orrunk elől Lucien? - kérdezte Blondet.

Az atlétatermetű maszk, ezt a nevet hallva, önkéntelen mozdulatot tett, amelyet el akart volna leplezni, Rastignac mindazonáltal észrevette.

- Lehetetlen! - kételkedett Finot. - A Rájának egy rézgarasa sincs, amit odaadhatna. Nathan mondotta nekem, hogy Florine-től kért kölcsön ezer frankot.

- Ó, urak, urak!... - igyekezett Rastignac védelmébe venni Lucient ez ocsmány gyanúsításokkal szemben.

- No, mi az? - kérdezte Vernou. - Talán egyszerre olyan erényhős lett Coralie kitarítottjából?

- Ó, épp ez az ezer frank a legjobb bizonyíték arra - vélekedett Bixiou - hogy Lucien barátunk együtt él a Rájával...

- Micsoda pótolhatatlan veszteség a tudomány, a művészet és a politika elitjére nézve! - kiáltott föl Blondet. - A Rája az egyetlen örömeány, akiben volt valami a leendő szép kurtizánból. Iskolázás nem rontotta meg, írni-olvasni sem tud - ő megértett volna minket. Megajándékoztuk volna korunkat egy pompás Aspasia-figurával, amilyen nélkül egy igazi nagy évszázad el sem képzelhető. Nézzétek csak meg, milyen előnyére válik Dubarry a tizenhatedik századnak, Ninon de Lenclos a tizenhetediknek, Marion de Lorme a tizenhatodiknak, Imperia a tizenötödiknek, Flora a római köztársaságnak, melyet örökösévé tett, s amely a szép nő hagyatékából le tudta törleszteni államadósságát! Mi lenne Horatius Lydia nélkül, Tibullus Delia nélkül, Catullus Lesbia nélkül, Propertius Cynthia nélkül, avagy Demetrius Lamia nélkül, hiszen még ma is egyedül neki köszönheti a dicsőségét?

- Ha Blondet az Opera előcsarnokában Demetriusról beszél, annak egy kicsit nagyon is vezércikk-íze van - súgta Bixiou szomszédjának a fülébe.

- És mi lenne mindama fejedelmi nők nélkül a Caesarok birodalma? - fűzte tovább Blondet a gondolatait. - Lais és Rhodopis Görögországot és Egyiptomot jelentik. Egyébként valamennyien a poézist adták a századnak, amelyben éltek. Ez a poézis, mely Napóleontól hiányzik - mert hogy a nagy Ármádia özvegye nem egyéb kaszárnyai tréfánál - ez a poézis megvolt a forradalomban is, madame Tallien személyében! Most, amikor Franciaországban az a kérdés, ki üljön a trónon, bizonyos, hogy egy trón üres. Mi, ahogyan itt vagyunk, teremthetünk egy királynét. Én a magam részéről egy nagynénit adtam volna a Rájának, mivel az anyjáról túlságosan köztudomású, hogy elesett a becstelenség mezején; du Tillet palotát vett volna neki, Lousteau hintót; Rastignac fizette volna a lakárait, des Lupeaulx a szakácsát, Finot a kalapjait (Finot nem tudott visszatartani egy hirtelen mozdulatot, amikor közvetlen közelből ez a szúrás érte); Vernou a reklámjáról gondoskodott volna, Bixiou szállította volna neki az élceket! Az arisztokrácia tódult volna a mi Ninonunkhoz, hogy szórakozzék nála, a művészeket pedig gyilkos újságcikkek fenyegetésével csalogattuk volna hozzá. II. Ninonból bámulatosan szemtelen, megsemmisítően fényűző dáma lett volna. Saját nézetei lettek volna. Betiltott drámai mesterműveket olvastatott volna föl az estélyein, szükség esetén külön e célra

⁶ Franciában *torpille* - zsidbasztó rája. A gúnynév ennek a halfajtának arra a tulajdonságára céloz, hogy aki hozzányúl, elektromos ütetést kap.

íratott volna ilyesmit. Liberális sohasem lett volna, mert egy kurtizán mindig monarchista érzelmű. Kár érte! Az egész századát magához kellett volna ölelnie s ehelyett holmi kis ficsúrral szerelmeskedik! Lucien kopót fog nevelni belőle.

- Ama női nagy hatalmak közül, akiket említettél, egyetlenegy sem gázolt az utca sarában - szólalt meg Finot - ez a csinos kis patkány ellenben meg is hempergett benne.

- Csak szebb lett tőle, miként a szemétdombon sarjadt liliom - adta vissza Vernou. - Ott virult ki, onnan kapta a fölényességét. Mindent meg kell ismernie annak, aki ki akarja csíholni a minden dologban rejlő öröm és kacaj szikráit!

- Igaza van - szólt Lousteau, aki eddig csak figyelt, de nem beszélt - a Rája ért a nevetéshez és a neveltetéshez. Ez a nagy írók és nagy színészek tudománya, és csak azok sajátíthatják el, akik a szociális élet minden mélységeibe leszállottak. Tizennyolc éves korában ez a leány ismerte a legnagyobb jólétet és legnagyobb nyomort, ismert minden rendű és rangú embert. Valami varázsvesszőfélét tart a kezében, ezzel szabadítja föl a brutális ösztönöket, melyek erőszakkal le vannak béklyózva a férfiak szívében - ha ugyan van még szívük, jóllehet politika, tudomány, irodalom vagy művészet a kenyerük. Nincs rajta kívül még egy nő Párisban, aki úgy tud odaszólni a bestiának: „Bújj ki.” És a bestia a hívó szóra előjön ketrecéből és kicsapongásban fetreng. Ez a nő torkig eteti, itatja áldozatát, és segít neki lakmározni. Egyszóval ő az a só, amelyet Rabelais megénekelt, s amely az anyagra hintve, a dolgokat megeleveníti és a művészet csodás birodalmáig emeli. Ruhája hallatlan pompát ragyogtat, ujjai kellő időben ejtik ki az ékszert, úgy, miként szája a mosolyt. Minden dolgot az adott pillanat szellemével tölt meg, beszéde szűrős nyilakkal sziporkázik, ismeri a legszínesebb, a legtalálhatóbb indulatszavakat. Ez a nő...

- Öt frank ára tárcacikket pazarolsz el itt - vágott a szavába Bixiou. - A Rája még ennél is sokkal, de sokkal több. Ti mindnyájan többé-kevésbé a kedvesei voltatok, de egyiktek sem mondhatja el, hogy a Rája a kedvese volt: ő bármely percben birtokába vehet titeket, de ti őt soha. Megrohanjátok, valami szívességre akarjátok megkérni...

- Ó, a Rája nagylelkűbb, mint egy haramiavezér, aki érti a dolgát, és szolgálatkészebb a legjobb iskolai cimboráknál - szólt Blondet.

- Nyugodtan rábízhatsz a pénztárcádat és a titkaidat. De amiért királynővé választottam, az nem egyéb, mint bourboni közönye a bukott kegyenc iránt.

- Csak nagyon sokba kerül, akár az anyja - jegyezte meg des Lupeaulx. - A szép holland nő a toledói érsek jövedelmét megette volna, főlemésztett két közjegyzőt...

- És kitartotta Maxime de Trailles-t, amikor apród volt - toldotta meg Bixiou.

- A Rája sokba kerül, mint Raffael, mint Carême, mint Taglioni, mint Lawrance, mint Bouille, mint ahogy minden zseniális művész sokba kerül... - szólt Blondet.

- Meg soha nem volt Esthernek ilyen tisztességes asszony formája - szólt most Rastignac, rámutatva a maszkra, akinek Lucien az imént a karját nyújtotta. - Fejemet teszem rá, hogy Sérizyné...

- Kétség nem fér hozzá - kiáltotta du Châtelet. - Rubempré úr jómódja meg van magyarázva.

- Ó, az egyház ért levitáinak megválogatásához. Micsoda pompás követségi titkár lesz belőle! - szólt des Lupeaulx.

- Annál is inkább - folytatta Rastignac - minthogy Lucien tehetséges ember. Ezek az urak nem egy kétségtelen jelét láthatták már a talentumának - tette hozzá Blondet, Finot és Lousteau felé pillantva.

- Igen, ez a fickó arra van teremtve, hogy sokra vigye - szólt Lousteau, aki majd megpukkadt az irigységtől, - annál is inkább, minthogy megvan benne az, amit mi így nevezünk: *eszmei függetlenség*...

- Te tetted azzá, ami - jegyezte meg Vernou.

- Nos - vágott rá Bixiou, des Lupeaulx-ra kacsintva - hivatkozom a főtitkár úrnak, az államtanács előadójának emlékeire: ez a maszk a Rája, fogadok egy vacsorába...

- Tartom a fogadást - mondta du Châtelet, aki szerette volna tudni az igazságot.

- Csak rajta, des Lupeaulx - szólt Finot - igyekezzék fölismerni volt patkányának a füleit.

- Nem is szükséges, hogy megsértsük az álarckiváltságot - válaszolt Bixiou. - A Rája és Lucien el fognak haladni mellettünk, mikor visszamennek az előcsarnokba. Akkor be fogom bizonyítani, hogy ő az, vállalkozom rá.

- Így hát Lucien barátunk megint zöld ágra vergődött? - szólt Nathan, aki most csatlakozott a csoporthoz. - Azt hittem, hátralevő napjaira Angoulême-be vonult vissza. Talán valami titkos szert fedezett fel a hitelezők ellen?

- Azt tette, amit te nem fogsz megtenni egyhamar - válaszolt Rastignac. - Kifizette minden adósságát.

Az izmos maszk egyetértően biccentett a fejével.

- Ha egy férfi az ő korában jó útra tér, többnyire rossz útra jut, elveszíti merész lendületét, tőkepenzes lesz belőle - felelte Nathan.

- Ó, Lucien mindig nagy úr lesz, lelke meg fogja őrizni azt a magasröptű gondolkozást, amely fölé helyezi őt sok úgynevezett felsőbbrendű embernek - vágott vissza Rastignac.

Ebben a pillanatban ezek az újságírók, dandyk és lézengő ritte-rek vizsgálódva nézték fogadásuk gyönyörű tárgyát, mint ahogy lócsiszárok nézik az eladásra kínált lovat. Ezek a párisi romlottságok kiismerésében megöszült bírák - csupa fölényes szellem, mindegyik más-más téren kiváló, egytől egyig romlottak és egyformán megrontók, mind féktelen nagyra-vágyás rabjai, akik megszokták, hogy mindenkiről mindent föltételezzenek és mindent kitaláljanak - most egy álarcos nőre meresztették a szemüket, egy nőre, akit más nem fejthetett meg, csak ők. A fekete dominó hosszú halotti leple alatt, a csuklya és a lelógó gallér alatt, amelyek minden nőt fölismerhetetlenné tesznek, csak ők és az operabál törzslátogatói közül még néhányan ismerhették föl az idomok kerekdedségét, a testtartás és a járás egyéni részleteit, a csipők ringatását és a fej hordozását - mindazt, amit közönséges szem a legnehezebben lát meg, de amit észrevenni nekik gyerekjáték. Ez idomtalan hüvely alatt is látniuk adatott tehát a legmegkapóbb jelenséget: egy igazi, szerelemtől hevülő nőt. Lett légyen bár a Rája, Maufrigneuse hercegnő, avagy Sérizyné - a legalsó vagy legfelső foka a társadalmi lajtorjának - ez a teremtés csodája volt a Teremtésnek, boldog álmovízió. Ezekre az agg fiatalemberekre, ugyanúgy, mint ezekre az ifjú aggastyánokra oly nagy hatást tett a nő, hogy irigyelték Lucient azért a nagyszerű kiváltságért, amely istennőt formálhatott belőle. A maszk úgy ment ott, mintha egyedül lenne Luciennel, ennek a nőnek a szemében megszűnt ez a tízezernyi tömeg, eltűnt a terem füllede, porral telített atmoszférája. Úgy állt ott szerelmének mennyei kárpitja alatt, miként Raffael madonnái állanak ovális aranyglóriájuk alatt. Nem érezte, hogy az emberek könnyökkel lökdösik. Szeme sugara keresztülhatolt álarcának kettős nyílásán és Lucien szeméből kapott ragyogást, és a végén úgy látszott, hogy teste remegése is barátjának mozdulataiból származik. Honnan ez a fényesség, amely körül sugároz egy szerelmes nőt és mindenki mástól megkülönbözteti? Honnan az a szilfidi könnyedség, amely szinte rácáfol a nehézkedés törvényére? A fölszárnyaló lélek könnyedsége ez? Avagy a boldogságnak fizikai

erői vannak? Szűzi ártatlanság, gyermekded báj csillant fel a dominó alatt. Jóllehet különváltan járkáltak, mégis ez a két lény hasonlított ama Flórát és Zephirt ábrázoló csoportozatokhoz, melyeket a legügyesebb szobrászok keze művészi összefonódásban mintáz; de ez több volt, mint szobrászat, több a legnagyobb művészetnél is. Lucien és szép dominója azokra a madarakkal vagy virágokkal játszadozó angyalkákra emlékeztettek, akiket Giovanni Bellini ecsetje a Szűzanya képei alá festett! Lucien hölgyével együtt a fantázia gyermeke volt, mely fölötté áll a művészetnek, mint ahogy az ok fölötté áll az okozatnak.

Mikor ez a nő mindenről megfeledkezve már csak egy lépésnyire volt a férfiak csoportjától, Bixiou fölkiáltott:

- Esther!

Szegény nő élénken hátrafordult, mint aki azt hallja, hogy nevén szólítják, megismerte a rosszmájú embert és lecsüggesztette fejét, mint egy haldokló, aki végsőt lehel. Harsány kacaj hallatszott, és a csoport szétszéledt a tömegben, miként megriadt mezei egerek raja, ha útmenti odújába surran. Rastignac volt az egyedüli, aki nem ment messzibbre, mint szükséges volt, nehogy úgy lássék, mintha Lucien szikrázó szemei elől menekülne. Két, egyformán mély, habár leplezett fájdalmat volt alkalma megcsodálni: először a szegény Rájáét, aki úgy állt ott, mint akibe villám sújtott, azután az érthetetlen maszkét, az egyetlen emberét a csoportból, aki a helyén maradt. Esther abban a pillanatban, amikor érezte, hogy a térde megroggyan, fülébe súgott valamit Luciennek, és Lucien eltűnt vele, járás közben támogatva őt. Rastignac tűnődve kísérte szemmel a szép párt.

- Honnan kapta ezt a nevet: „Rája”? - kérdezte egy komor hang, mely velejéig hatolt, mert most már nem volt elváloztatva.

- Ő az és ismét kisiklott... - dörmögött maga elé Rastignac.

- Hallgass, mert megfojtalak - felelte más hangon a maszk. - Meg vagyok veled elégedve. Szavadnak álltál, és ezért sok erős kar áll a rendelkezésedre. Légy néma ezután is, miként a sír. De mielőtt végképp elhallgatnál, felelj meg a kérdésekre.

- Hát ha tudni akarod, ez a leány oly bűbajos, hogy Napóleon császár fejét is elcsavarta volna, sőt elcsavarná még valakiét, akiét sokkal nehezebb: a tiedet! - felelt Rastignac távozóban.

- Egy szót még! - kiáltott a maszk. - Mindjárt megmutatom neked, hogy soha sehol se láttál.

A férfi levette álarcát, Rastignac egy percig habozott, mert most nem az a rút alak állt előtte, akivel annak idején a Vauquer-házban találkozott.

- Az ördög segítségével minden megváltozhatott önön, de a szemét nem lehet elfelejteni - mondotta neki.

A vasmarok megszorította a karját, ezzel parancsolva örök hallgatást.

Reggel három órakor des Lupeaulx és Finot az elegáns Rastignacot egy oszlophoz támaszkodva ugyanott találták, ahol a komor maszk elhagyta. Rastignac gyónt önmagának: pap és vezeklő, bíró és vádlott volt egy személyben. Hagyta, hogy elcipeljék reggelizni, s mikor hazament, tökéletesen részeg volt, de nem árulta el magát.

A Langlade utca a belétorkolló utcákkal együtt elékteleníti a Palais-Royalt és a Rivoli utcát. Páris egyik legszebb negyedének ezen a részén még sokáig szegénybélyeg marad az óváros szemetéből hányt dombok környéke, ahol régen malmok állottak. Ezek a szűk, sötét és sáros utcák, ahol külsőségekre nem sokat adó iparágak művelése folyik, éjszaka titokzatos és kontrasztos ábrázatot öltenek. Aki a Saint-Honoré utca, a Petits-Champs utca és a Richelieu utca lámpafényes kövezetéről jön, ahol el nem apadó tömeg nyüzsög, ahol az ipar, a divat és a művészetek remekei tündökölnék, azt - ha nem is ismeri az éjszakai Párist - szívszorongás

fogja el, mikor az egetverő ragyogást körülvevő kis utcák útvesztőjébe csöppen. Sűrű homály váltakozik a gázlámpák előmlő fényével. Itt-ott sápadt olajlámpás vetít a járdára tétova, füstös fényt, mely egyes fekete zsákutcákat már nem képes megvilágítani. A járókelők sietnek, és gyéren láthatók. A boltok zárva vannak, és ha egyik-másik nyitva, az is valami gyanús odú: mocskos, sötét kocsmá, vagy fehérnemű-üzlet, ahol kölnivizet árulnak. Egészségtelen hűvöség nedves köpenyt terít az ember vállára. Kocsi ritkán halad arra. Vannak félelmetes zugok, kivált a Langlade utca s a Saint-Guillaume köz torkolata és néhány utcasarok. A városi hatóság még semmit sem tehetett avégből, hogy megtisztítsa ezt a nagy lepratelepet, ahol régóta felütötte főhadiszállását a prostitúció. Talán szerencse is Páris népére, hogy ezeket a sikátorokat meghagyják ebben a szennyes külsőben. Aki nappal jár erre, nem tudja elképzelni, milyenné válnak éjszakára mindezek az utcák. Furcsa lények cikáznak itt, akik semminő világból nem valók. Félmeztelen, fehér alakok támasztják a falakat, a sötétség megelevenedik. A házfalak és a járókelők közé mozgó és beszélő ruhák furakodnak. Némely félig betett kapuk hirtelen fölcattanó kacajjal tárulnak ki. Füledbe szavak csengenek, melyek Rabelais kifejezésével élve: megfagytak és most fölengednek. A gyalogjáró kövei közt visszatérő hangok szólalnak meg. Nem üres zörgés ez, jelent valamit: ha rekedten cseng, akkor emberi hang; de ha énekszóhoz hasonlít, akkor nincs benne semmi emberi, közelebb áll a szélzúgáshoz. Gyakran éles füttyöket hallani. Végül a cipősarkok koppanásában van valami kihívó gúny. Mindez együttvéve megszedíti az embert. Itt mások a légköri viszonyok is: télen meleged van, nyáron dideregsz. De bármilyen legyen is az idő, ez a sajátságos világ mindig ugyanazt a képet mutatja: a berlini Hoffmann fantasztikus birodalma ez. Nincs az a matematikus eszű pénztárnok, aki itt még valamit föl tudna fedezni a valóságból, ha végigmegy a sikátorokon, melyek a tisztességes utcákba torkollnak, oda, ahol már járókelők, boltok és lámpások vannak. Az elmúlt idők királyai és királynői sohasem riadtak vissza attól, hogy a kurtizánokkal foglalkozzanak; a mai közigazgatás vagy a politikai hatalom finnyásabb vagy szemérmesebb amazoknál, már nem mer szemtől szembe nézni a nagyvárosok e rákfénjével. Igaz, hogy a rendszabályoknak az idők során változniuk kell, és az egyént, az egyéni szabadságot érintők kényesek, de talán mégis bőkezűsége és merészsége lenne szükség olyan tisztára anyagi természetű szükségletekben, aminők a levegő, a világosság, a helyiség. Az erkölcsbíró, a művész és a bölcs adminisztrátor vissza fogja kívánni a Palais-Royal deszkafolyosóit, ahol egykor ezek a báránycsapatok nyüzsögtek, hiszen mindig oda fognak seregleni, ahová a sétálók járnak. Nem jobb-e, ha a sétálók mennek oda, ahol ők vannak? Hová jutottunk? Manapság a boulevard-ok legszebb részeit, ezeket a tündéri sétányokat este a jobb családok kerülni kénytelenek. A rendőrség nem tudta kihasználni erre a célra a mellékutcákat, hogy megmentse a főutat.

Az operabálon egyetlen szó súlya alatt összeroppant lány egy-két hónap óta a Langlade utca egyik züllött külsejű házában lakott. Ez a rosszul vakolt, keskeny, de roppant magas épület egy házóriáshoz támaszkodik, világosságot csak az utcáról kap, és meglehetősen hasonlít egy papagáj-ülökhöz. Mindegyik emeletén egy-egy kétszobás lakás van. A közlekedésre a falhoz tapasztott keskeny lépcsőzet szolgál; ezt furcsán világítják meg a csapóablakok, melyek kívülről a lépcsőkanyarulatot jelzik. Minden lépcsőszakaszt egy-egy esőcsatorna választ el a másiktól: egyike a legrútább párisi különlegességeknek. A boltot és a félemeletet abban az időben egy bádogos bérelte, a háztulajdonos az első emeleten lakott, a többi négyet pedig igen jóra való grizettek foglalták el, akik különféle kedveléseket és szívességeket élveztek a tulajdonos és a házmesterné részéről, mivel ilyen furcsa építésű és fekvésű házba nem volt könnyű bérlőt kapni. Ennek a városnegyednek a jellegét éppen az ilyenféle házak meglehetősen nagy száma határozza meg, melyekkel a kereskedelem nem tud mit kezdeni, és éppen ezért csakis a kitagadott, rossz hírű vagy alantas iparágakkal aknázhatók ki.

Délután három órakor a házmesterné (aki hajnali kettőkor halálos betegen látta hazajönni Esther kisasszonyt egy fiatalember kíséretében) éppen a legfelső emeleten lakó grizzel tanácskozott, aki mielőtt kocsiba ült volna, hogy sétakocsizásra menjen, azt mondta, hogy nyugtalankodik Esther miatt, mert még moccanását se hallotta. Esther bizonyára aludt még, de ez az alvás gyanúteltető volt. A házmesterné egyedül lévén a fürkájében, sajnálta, hogy nem mehet föl, hogy megtudakolja, mi történt Esther kisasszony negyedik emeleti lakásán. Már épp elhatározta, hogy a bádogos fiára bizza, hogy őrt álljon a fürkájében (csak amolyan kis falmélyedés volt ez a félemeleten), amikor fiáker állt meg a ház előtt. Egy férfi szállt ki belőle, sarkig érő köpenybe burkolózva, nyilván azzal a szándékkal, hogy öltözékét vagy kilétét eltitkolja, és Esther után kérdezősködött. A házmesterné rögtön teljesen megnyugodott, a bezárkózott leány hallgatása és nyugalma most egészen érthetőnek látszott előtte. Mikor a látogató a fürke fölött a lépcsőn fölsietett, a házmesterné látta a cipőjét díszítő ezüstcsatokat, és úgy tetszett neki, hogy egy papi talár övének a fekete rojtját is látja. Lement és kikérdezte a kocsist, aki azzal felelt, hogy nem szólt semmit, de a házmesterné ebből eleget értett. A pap kopogott, választ nem kapott mást, mint halk nyöszörgést. Vállának egy taszításával benyomta az ajtót, mégpedig oly erővel, melyet neki minden biztonnyal a könyörületesség kölcsönzött, azonban bárki másnál megszokás jele lett volna. A második szobába rohant, és a Szent Szűz mázos cserépből való szobra előtt térdepelve látta szegényt Esthert, vagy jobban mondva összekulcsolt kezekkel magába rogyva. A grizzel végét járta. Félig elégett szénnel telt serpenyő beszélt ennek a borzalmas délelőttnek a történetéről. A dominó csuklyája és lebernyege a földön hevert. Az ágy érintetlen volt. A szegény teremtés, szívében halálos sebbel, kétségtelenül maga hagyott így mindent, miután hazajött az Operából. A gyertyatartó korongján összegyűlt tócsába fagyott gyertyabél tanúskodott róla, mily mélyen elmerült Esther utolsó gondolataiba. Egy könnyáztatta zsebkendő beszélt az istentelen kurtizán töredelmének őszinteségéről, aki a Bűnbánó Magdolna klasszikus pózában feküdt itt. Ez a tökéletes bűnbánat mosolyt csalt a pap ajkára. Esther ügyetlen volt a meghaláshoz: nyitva hagyta az ajtót, nem számolva azzal, hogy ennyi szén kevés ahhoz, hogy a két szoba levegőjét kibírhatatlanná tegye. A gáz csak elkábította. Most a lépcső felől beáramló friss levegő fokról fokra visszaadta neki gyötrelmeinek érzetét. A pap állva maradt. Komor töprengésbe merült. A lány isteni szépsége nem hatott rá, első mozdulatait úgy figyelte, mint valami állatét. Tekintete közömbös tárgyakra kalandozott erről az összetört testről, mégpedig látszólag tökéletes közömbösséggel. Szemügyre vette a szoba bútorzatát, s a rossz, foszladozó szőnyeget, mely alighogy befödte a vörös, súrolt, hideg padlót. Ódivatú, festett faágy, piros rózsás, sárga kartonfüggönyökkel; egyetlen fotel és két szék, szintén festett fából, ugyanolyan kartonhuzattal, amilyenből az ablakfüggönyök is készültek; virágokkal pettyezetett falkárpit, melynek szürke alapszíne fekete lett az ócskaságoktól és a zsirtól; mahagóni varróasztal; a legközönségesebb konyhafölszereléssel megrakott kandalló, alatta két megkezdett rózseköteg, kőpárkányán itt-ott csecsebecsékkel, ollókkal vegyest néhány üvegholmi; piszkos tőpárna mellett fehér, illatos kesztyűk; gyönyörű női kalap a vizeskannára dobva; egy kasmirsál, mely eltömte az ablakot, a fogason elegáns estélyi ruha, alatta kis kemény pamlag, fejbánkos nélkül; otromba, kiféslett sárcipők és pici topánkák, magasszárú cipők, melyeket egy királynő megirigyelhetett volna, közönséges, kicsorbult porcelán tányéron az utolsó étkezés maradékai, evőeszközök bádogból, a párisi szegénység ezüstjéből; egy nagy kosár tele burgonyával és mosnivaló szennyes fehérneművel, fölötte gázégő, mellette rossz, nyitott és elárvult tükrös szekrény, párkányán zálogcédulák: ez az együttes kép tárult a szem elé e komor és vidám, nyomorúságos és pazar tárgyakról.

A fényűzésnek e nyomai a rongyok között, ez a berendezés, mely oly jól illett a lány cigányos életmódjához, s maga ez a lány, aki zilált alsóruháiban úgy rogyott össze itt, mint egy szerzőjében kimúlt s az eltört rúd alatt istrángjába gabalyodott ló: ez a különös látvány gondolkodóba ejtette a papot? Belátta-e, hogy ez a tévútra jutott teremtés is önzetlen kellett hogy

legyen, ha ekkora nyomort tudott párosítani egy dúsgazdag ifjú iránt érzeti szerelmével? A bútorzat összevisszaságát vajon az életmód rendetlenségével magyarázta-e? Érzett-e részvétet és elszörnyedést? Megmozdult-e benne a szájalom? Aki így látta volna, amint ott állott, keresztbe font karral, gondterhes homlokkal, összepréselt ajakkal és hideg szemmel, azt kellett volna gondolnia, hogy keblét sötét, gyűlölködő érzelmek dúlják, agyában küzdelmes gondolatok, szörnyű tervek forrnak.

Annyi bizonyos, hogy érzéketlenül hagyták a domború keblek, melyeket az előrebukó test súlya szinte összelapított, s a guggoló Vénusz elragadó idomai, amint kitetszettek a fekete szoknya alól, oly meredten omlott önmagába a haldokló leány. Nem hatotta meg e félrelankadt fő, mely hátulról nézve szabadon mutatta a lágy, fehér, hajlékony nyakszirtet, és hideg maradt a merész ívű, szép vállak láttára. Nem emelte föl Esthert, úgy látszott, mintha nem is hallaná szívszaggató lihegését, mely az élethez való visszatértét árulta el. A leány hátborzongató zokogására és dermesztő pillantására volt szükség, hogy nagy kegyesen talpra állítsa és az ágyhoz vigye, s az a könnyedség, ahogyan ezt elvégezte, mesés testi erőre vallott.

- Lucien! - rebegte a lány alig hallhatóan.

- A szerelem visszatér, a nő sincs messzi már - szólt a pap némi keserűséggel.

A párisi kicsapongások áldozata most ráismert megmentőjének köntösére, és olyan mosollyal, mint mikor a gyermek végre kézbe kap valamit, ami után régóta vágyódott, így szólt:

- Tehát nem halok meg anélkül, hogy kibékültem volna az Éggel.

- Lesz rá módja, hogy vezekeljen bűneiért - szólt a pap, vízzel fecskendezve be a lány homlokát és megszagoltatva vele az ecetes üveget, melyet valamelyik zugban talált.

- Érzem, hogy az életerő nemhogy elhagyna, hanem erősebben áramlik belém - így szólt a lány és a legtermészetesebb taglejtésekkel mondott köszönetet a papnak irgalmas cselekedetéért. Ez az elragadó némajáték, melyet a gráciák maguk játszhattak volna elcsábító szándékkal, tökéletesen igazolta ennek a különös lánynak a gúnynevét.

- Jobban érzi magát? - kérdezte a pap és egy pohár cukrosvizet adott neki.

Ez az ember, úgy látszik, tökéletesen kiismerte magát ezekben a sajátságos háztartásokban. Ismert itt mindent, mintha csak otthon lett volna. Mindenütt otthon lenni: ez a királyok, az örömlányok és a tolvajok kiváltsága.

- Ha egészen jól lesz - kezdte kis szünet után a furcsa pap - majd elmondja, mi vitte rá erre az utolsó bűnre, öngyilkossági kísérletére.

- Nagyon egyszerű az én történetem, tisztelendő atyám - felelt a nő. - Három hónappal ezelőtt még ugyanabban a ziláltságban éltem, mint születésemkor. Utolsó utolsója voltam, a legelvetemültebb személy. Most már csak a legszerencsétlenebb vagyok. Engedje meg, hogy szegény anyámról semmit se meséljek. Meggyilkolta...

- Egy kapitány, egy rossz hírű házban - szakította félbe hívét a gyóntató. - Ismerem az ön származását és tudom, hogy ha valaha nőnek volt mentsége arra, hogy gyalázatos életet él, akkor ön az, aki előtt nem álltak követésre méltó példák.

- Ó, hiszen meg sem kereszteltek, semmiféle vallásra nem oktattak.

- Akkor még mindent helyrehozhat - folytatta a pap - föltéve, hogy hite és bűnbánata őszinte és hátsó gondolatok nélkül való.

- Lucien és Isten tölti be a szívemet - szólt a lány megható naivsággal.

- Úgy is mondhatta volna: Isten és Lucien - jegyezte meg mosolyogva a pap. - Eszembe juttatja látogatásom célját. Ne hallgasson el semmit, ami erre az ifjú emberre vonatkozik.

- Ő küldte önt? - kérde a lány oly szerelmes hangon, hogy minden más papot megindított volna. - Ó, hisz ő mindent sejtett!

- Nem - válaszolt a pap - nem az ön halála, hanem az élete miatt nyugtalankodtunk. Beszéljen, magyarázza meg a viszonyukat.

- Egyetlen szóval - rebegte a lány.

Szegény teremtés reszketett a pap rideg hangjától, de mégis látszott rajta, hogy a durvaság már régóta nem lepi meg.

- Lucien, az Lucien - folytatta - a legszebb ifjú és a legjobb ember a világon; de hiszen, ha tisztelendő atyám ismeri őt, akkor egész természetesnek fogja találni szerelmemet. Három hónappal ezelőtt véletlenül találkoztam vele a Porte-Saint-Martin Színházban, ahová egyszer ellátogattam. Mert Meynardie asszony házában minden héten egy szabadnapunk volt. Meg fogja érteni, hogy másnap engedelem nélkül szabadságot vettem magamnak. A szerelem behatolt szívembe és annyira megváltoztatott, hogy nem ismertem magamra, amikor távoztam a színházból: irtóztam saját magamtól. Luciennak nem volt szabad megtudnia semmit. Ahelyett, hogy megmondtam volna neki, hol élek, ennek a lakásnak a címét adtam meg. Akkor egy barátnőm lakott itt, szívességből átengedte nekem a lakást. Becsületszentségemre mondom...

- Nem szabad esküdözni.

- Hát eskü az, ha becsületszavamat adom? Elég az hozzá, hogy attól a naptól fogva, mint egy örült dolgozom ebben a szobában és ingeket varrok, huszonnyolc sou-ért darabját, hogy becsületes munkából élhessek. Egy hónapon át nem ettem mást, mint burgonyát, hogy tisztességes maradhassak és méltó Lucienhez, mert ő úgy szeret és tisztel, mint az erényesség példaképét. Formálisan is jelentkeztem a rendőrségen, hogy visszakaphassam jogaimat. Két esztendei megfigyelés alá helyeztek. Azok, akik oly könnyen bevezetnek valakit a gyalázat lajstromába, roppant nehézségeket támasztanak, ha arról van szó, hogy valakit töröljenek onnét. Nem kértem mást az égtől, mint hogy fogja pártul elhatározásomat. Áprilisban leszek tizenkilenc esztendő. Ebben a korban még van reménység. Nekem legalábbis úgy tűnik föl, mintha csak három hónapja születtem volna... Minden áldott reggel imádkoztam a jó Istenhez, könyörögtem, hogy Lucien soha semmit ne tudjon meg az előbbi életemről. Megvettem ezt a Szűzanya-szobrot, amit itt lát. A magam módján imádkoztam hozzá, mert imádságokat nem tudok. Nem tudok írni-olvasni, templomban sohasem voltam és csak körmeneteken, kíváncsiságból néztem meg a Jézuskát.

- Mit beszél hát a Szent Szűzhez?

- Úgy beszélek hozzá, ahogy Lucien előtt szoktam kiönteni a szívemet és könnyet csalni a szemébe.

- Úgy, hát ő szokott sírni?

- Örömeben - szólt a leány élénken. - Szegény fiú! Oly jól értjük egymást, mintha egy szív, egy lélek volnánk. Oly gyöngéd, oly behízelgő szavú, oly szelíd a lelke, az érzülete, a modora!... Azt mondja magáról, hogy költő. Én azt mondom: Isten... Bocsásson meg, de ön pap léte nem tudhatja, mi a szerelem. Egyébként csak mi ismerjük eléggé a férfiakat ahhoz, hogy egy olyan férfit, mint Lucien, méltányolni tudjunk. Ez a fajta férfi, látja, éppolyan fehér holló, mint a makulátlan asszony. Ha az ember vele találkozik, senki mást nem képes szeretni, csak őt: ez az. De egy ilyen lénynek magához való társra van szüksége. Ezért méltó akartam

lenni arra, hogy Lucien szeressen. Ez okozta a szerencsétlenségemet. Tegnap az operabálon fölsimert néhány fiatalember, ezeknek oly kevésbé van szívük, mint ahogy a tigris nem ismer irgalmat; de egy tigrissel még hamarabb meg tudnám értetni magam! Ártatlanságom fátyla leesett orcámról: gúnyos hahotájuk fejembe és szívembe hasított. Ne higgye, hogy ön megmentett. Meg fog ölni a búbánat.

- Ártatlansága fátyla? - szólt a pap. - Kegyed tehát rideg volt Luciennel?

- Ó, tisztelendő atyám, hogyan kérdezhet ilyesmit ön, aki őt ismeri? - felelt a leány fenséges mosollyal. - Ki állhatna ellent egy istennek?

- Ne káromolja Istent - szólt szelíden a pap. - Őhöz senki sem hasonlítható. A túlzás nem illik jól az igaz szerelemhez. Kegyed nem szerette tisztán, igazán a bálványképét. Ha csakugyan keresztülment volna azon a nagy érzelmi változáson, amellyel dicsekszik, akkor megismerte volna a szüzesség gyönyörét és a szeméremérzet édességét; a hajadon e két nagy dicsőségét. Kegyed nem szereti őt.

Esther elszörnyedt mozdulatot tett. A pap látta, de ez nem hatolt erre a közömbös lelkiatyára.

- Igen, szereti őt saját maga miatt, de nem őmiatta; a világias gyönyörökért, melyek elbájolják, de nem a szerelemért magáért. Ha ennyire hatalmába kerítette őt, akkor nem érezhette azt a szent remegést, melyet olyan lény ébreszt bennünk, akire Isten az imádandó tökéletesség bélyegét nyomta. Gondolt-e arra, hogy azelőtti tisztátalanságával lealacsonyítja őt, hogy egy gyermeket megrontani készül ama szörnyűséges gyönyörökkel, melyeknek hírhedt, aljas melléknevét köszönheti? Következetlen lett önmagához és következetlen futó szenvedélyéhez...

- Futó szenvedély! - ismételte a leány és fölvetette szemét.

- Minő nevet adjunk egy szerelemnek, amely nem örökkévaló, amely nem egyesít azzal, akit szeretünk, a keresztények jövő életében is?

- Ó, katolikussá akarok lenni! - kiáltott a leány tompa, erőlködő hangon, mellyel kiérdemelte volna az üdvözítő kegyét.

- Lehetséges az, hogy egy lány, aki sem az egyház, sem a tudás kereszttségében nem részesült, aki sem írni, sem olvasni, sem imádkozni nem tud, aki egy lépést sem tehet, hogy föl ne ágaskodna az utcakövezet, hogy váddal illesse őt, akit nem tüntet ki egyéb, mint a múlandó szépség varázsa, melyet holnap talán már elpusztít valami kór: lehetséges-e, hogy ez a romlott, züllött teremtség, aki jól tudta, hogy lezüllik - e nélkül a tudás nélkül és kevesebb szerelemmel inkább menthető lenne - lehetséges-e, hogy az öngyilkosság és a pokol leendő prédája Lucien de Rubempré neje legyen?

Minden mondat egy-egy tördőfés volt, mely szíven találta Esthert. Minden egyes mondatnál a kétségbeesett leány föl-fölcsukló zokogása és dúsan omló könnyei arról a hatalmas erőről tanúskodtak, ahogyan a világosság behatolt az értelmébe, mely tanulatlan volt, mint egy vademberé, ahogyan lelke végtére fölébredt, s igazi valójáról a hit napsütésében leolvadt a romlottság szennyes jégkérgé.

- Miért is nem haltam meg? - ez volt az egyetlen gondolat, amelyet az agyában kergetőző eszmék pusztító viharában szavakba tudott önteni.

- Leányom - szólt a rettentő bíró - van olyan szerelem is, melyről emberek nem tudhatnak, s amelynek megváltását az üdvösség mosolyával hallgatják az angyalok.

- Melyik az?

- Az, amelyik reménytelen, amely átszellemíti életünket, az odaadás csíráját oltja belé, minden tettünket megneemesíti azzal a gondolattal, hogy eszményi tökélyre törekszik. Igen, ebben a szerelemben kedve telik az angyaloknak, mert Isten megismeréséhez vezet. Folytonosan tökéletesedni, hogy méltókká legyünk szerelmünk tárgyához, vérünket cseppenként adni neki, kedvéért feláldozni önbecsülésünket, iránta sem büszkeséget, sem haragot nem ismerni, előtte még a szívünkben ébredő gyilkos féltékenységet is eltitkolni, mindent neki adni, amit csak kíván, még ha önmagunknak ártunk is vele, szeretni, amit ő szeret, arcunkat állandóan feléje fordítani, hogy őt tudtán kívül kövessük: ilyen szerelmet a vallás megbocsátott volna kegyednek. Ez sem emberi, sem isteni törvényt nem sértett volna és kegyedet jobb úton vezette volna, mint a szennyes gyönyörök ösvényén.

Hallván ezt a borzasztó ítéletet, mely egyetlen mondatban - és micsoda mondatban, micsoda hanglejtéssel kísérve! - fejeződött ki, Esther lelkét éppen eléggé jogosult kétség szállotta meg. Ez a szó úgy hatott, mint a vihar közeledtét jelző tompa égzengés. Ránézett a papra, elfogta az a belső görcs, amely erőt vesz a legbátrabb emberen is, ha váratlanul fenyegető veszélyt lát maga előtt. Senki nem lett volna képes meglátni, mi megy végbe ebben az emberben. De még a legvakmerőbb is inkább remegett volna, mint hogy jót várjon a szemei láttára, melyek valaha tiszta sárgák voltak, miként a tigrisszemek, de a sok sanyargatás és nélkülözés fátyolt vont rájuk, azt a fátyolt, mely kánikula idején borul a láthatárra: a föld izzó és káprázatos fényű, de a párák miatt elmosódó, ködös, csaknem láthatatlan. Igazi spanyol komolyság volt a lényében, és mély ráncok barázdálták olajbarna, napsütötte arcát, melyet valami förtelmes himlőbetegség tömérdek sebforradása rútított el és fölhasogatott országúthoz tett hasonlatossá. Vonásainak ridegsége annál szembetűnőbb volt, minthogy arcát egy külsejével nem törődő pap silány parókája keretezte, félig kopasz paróka, melynek feketéje világosan vörösbe játszott. Atlétái felsőtestével, kiszolgált katonára valló kezeivel, széles hátával és erős vállalival azokra a kariatidokra hasonlított, amelyeket a középkor építőmesterei némely olaszországi palotákban alkalmaztak, s amelyekre csak homályosan hasonlítanak a Porte-Saint-Martin Színház homlokzati díszai. Nem kellett sok éleslátás annak fölismeréséhez, hogy ezt az embert csak a legizzóbb szenvedélyek vagy rendkívüli élmények kergethették az egyház kebelébe. Bizonyos, hogy csak a legrettentőbb villámcsapások változtathatták meg, ha ugyan ilyen természetű ember egyáltalán képes megváltozni. Nők, akik azt az életet folytatták, melyet Esther oly vadul meggyűlölt, idővel teljesen közömbössé válnak a férfiak külső megjelenése iránt. Olyanok, mint a mai irodalmi kritikusok. Ez a típus sokban hasonlít hozzájuk, szintén nagy nemtörődömségre viszi a műformákat illetőleg: annyi művet olvasott, annyit lát maga előtt elvonulni, annyira megszokta a nyomtatott betűt, annyi fejlődésnek volt részese, annyi drámát látott, annyi cikket írt, anélkül, hogy kimondta volna, amit gondolt, annyszor elárulta a művészet ügyét barátságos vagy ellenséges érzületei kedvéért, hogy a végén megundorodik mindentől, de azért tovább gyakorolja bírói tisztét. Csodának kell történni ahhoz, hogy ilyen író igazi művet tudjon alkotni, mint ahogyan csoda nélkül sohasem virulhat ki nemes és tiszta szerelem egy kurtizán szívében. Ez a pap, aki mintha Zurbaran valamelyik vásznából lépett volna ki, hangjával és modorával oly ellenségesen hatott erre a leányra, aki a formákra édeskeveset adott, hogy ez úgy érezte, nem annyira gondoskodásból foglalkozik vele, mint inkább azért, mert valami tervéhez szükséges eszközt lát benne. Ha nem is tudott különbséget tenni a személyes érdek sugallta hízelkedés és a jótékony kenetesség között - mert ugyancsak résen kell lenni, hogy az ember megismerje a hamis pénzt, ha jó barát adja - mégis az volt az érzése, hogy ragadozó madár karmai közt van, mely sokáig kóválygott fölötte, végül pedig lecsapott rá. Ijedtében megszeppenve mondta:

- Én azt hittem, a papok hivatása az, hogy megvigasztalják az embert. De ön valósággal megöl engem.

Erre a naiv zokszóra a pap önkéntelen mozdulatot tett és némi szünetet tartott. Mielőtt folytatta volna, összeszedte magát. Ez alatt a másodpercenyi idő alatt lopva nézte egymást az oly különös módon összekerült két lény. A pap megértette a lányt anélkül, hogy ez keresztülrátott volna rajta. Nyilván letett valami tervről, amely a szegény Esther rovására ment volna, és első gondolatához tért vissza.

- Mi a lelkek orvosai vagyunk - szólt lány hangon - tudjuk, melyiknek milyen orvosság való.

- Sokat meg kell bocsátani a nyomornak - szólt Esther.

A lány azt hitte, hogy csalódott, lecsúszott ágyáról, lábai elé borult ennek az embernek, mély alázattal megcsókolta reverendáját és könnyben úszó szemmel nézett föl reá.

- Azt hittem, sok az, amit eddig tettem - mondotta.

- Ide hallgasson, leányom: kegyed rossz híre elszomorította Lucien hozzátartozóit. Attól félnek, s nem minden alap nélkül, hogy kegyed könnyelműségbe, bolondságokba fogja ragadni őt...

- Igaz, én vittem el a bálba, hogy felcsigázzam kíváncsiságát.

- Kegyed elég szép ahhoz, hogy ő a kegyed révén a világ szemében tündökölhessen, hogy kegyeddel büszkélkedhessen. Afféle parádés lovat akar csinálni kegyedből. Ha csak a pénzét fecsérelné el!... De el fogja fecsérelni az idejét, az erejét. El fog menni a kedve attól a gyönyörű életsorstól, melyet barátai előkészítenek számára. Ahelyett, hogy egy szép napon követi állásban, gazdagon, megbámulva és dicsőségben tündökölné, úgy fog járni, mint annyi más kéjenc, aki tehetségét a párisi mocsárba fullasztotta: el fogják mondani róla, hogy egy feslett életű nő kedvese volt. Kegyed pedig később előről fogja kezdeni korábbi életét, egy múltó pillanatra fölkapaszkodott az elegancia légköréig, mert nincs meg kegyedben a jó nevelés adta erő, hogy ellen tudjon állani a bűnnek és gondolni tudjon a jövőre. Éppúgy nem fog szakítani sorsának osztályosaival, mint ahogy nem szakított azokkal, akik ma hajnalban az operabálon megszégyenítették. Lucien igazi barátait megrémítette annak a szerelemnek a híre, melyet ő kegyed iránt táplál, követték minden lépését és mindent megtudtak. Nagy aggodalmukban elküldtek kegyedhez, hogy kifürkésszem a szándékait és döntsek a sorsa fölött. De bár elég hatalmuk van ahhoz, hogy annak az ifjúnak útjából elhárítsák a botrány követ: ők irgalmasok. Tudja meg, leányom: az a leány, akit Lucien szeret, igényt tarthat a becsülésükre, mint ahogyan az igazi keresztény imádja még a sarat is, mely történetesen isteni fényt sugároz. Azért jöttem, hogy eszköze legyek a könyörületes gondolatnak. De ha egészen romlottnak találtam volna, fölfegyverkezve orcátlansággal és furfanggal, csontja velejéig rothadtnak és süketnek a bűnbánat szava iránt, akkor kiszolgáltattam volna a haragjuknak. Az a polgári és politikai fölszabadító irat, melyet nehéz volt megszerezni, mivel a rendőrség a társadalom érdekében méltán halogatta a kiadását, s amelyet kegyed az imént fülem hallatára őszinte megbánás tüzevel óhajtott - íme, itt van! - szólt a pap és hivatalos alakú iratot vont elő övéből.

- Tegnap látták kegyedet, ez a bizonyítvány máról kelt: láthatja, mily hatalmas emberek érdeklődnek Lucien iránt.

Az irat megpillantásakor Esthert szemlátomást megrázta az a görcsös remegés, melyet a nem remélt boldogság okoz, úgyhogy az örültekéhez hasonló merev mosoly ült az arcára. A pap elhallgatott és nézte ezt a lányt, látni akarta, vajon így, megfosztva attól az iszonyú erőtől, melyet romlott emberek saját romlottságukból merítenek, és eredeti törekeny és gyöngéd természetére utalva, képes lesz-e ellenállni ennyi benyomásnak. Csélesap kurtizán korában Esther komédiát játszott volna; de most, hogy ismét ártatlan és igazi nő lett belőle, könnyen meg is halhatott, mint ahogy egy megoperált vak újból elvesztheti látóképességét, ha túlságosan éles fénysugár éri a szemét. Ez a férfi tehát ebben a percben mélyen belelátott az emberi természetbe. De megrögződött a dermedtségénél fogva félelmetes nyugalomban, miként a

hideg, fehér, égis éró havas hegyorom, mely gránitfalaival meredeken nyúlik a magasba és mégis áldást hozó. Az örömlányok alapjában véve ingatag lények, akik néha a legbárgyúbb bizalmatlanságból föltétlen bizalomba csapnak át. E tekintetben még az állatnál is alábbvalók. Mindenben túlzók: örömeikben, kétségbeesésükben, vallásosságukban, hitetlenségükben. És talán valamennyien megőrnének, ha a foglalkozásukkal járó halandóság meg nem tizedelné őket, s ha szerencsés véletlenek ki nem emelnék olykor némelyiküket az életük iszapjából. Aki fenéig ki akarta ismerni ennek a szörnyű életnek a nyomorát, annak látnia kellett volna, hová juthat el egy ilyen teremtés az örületben, anélkül, hogy ott megfeneklenék, meg kellett volna bámulnia a Rája vergődő elragadtatását ennek a papnak a lábai előtt. Szegény lány a felszabadulását jelentő iratot oly arckifejezéssel nézte, melyet Dante kifelejtett nagy művéből, s amely túlszárnyalta a pokol leleményét. De a könnyekkel megjött a reakció. Esther fölállt, karját a férfi nyaka köré fonta, fejét mellére hajtotta és zokogva csókolta a durva darócot, amely ezt az acélból vert szívet borította, úgy látszott, mintha belé akarna hatolni. Magához ölelte és csókokkal tetézte a kezét. Hálájának szent túlradásában minden dédelgető becézést fölhasznált, a leghízalgóbb nevekkel halmozta el és ezerszer is elmondta a legédesebb szavak között: „Adja ide!”, mégpedig mindig más és más hangnemben. Elborította gyöngédségével, végigcirógatta pillantásaival, és mindezt oly gyors egymásutánban, hogy a férfit menthetetlenül leigázta. Végre sikerült lecsillapítani dühét. A pap rájött, hogy jutott ez a lány a gúnynevéhez. Megértette, mily nehéz ellenállani ennek a búbajos teremtésnek, egyszerre kitalálta Lucien szerelmének titkát, és hogy mi az, ami a költőt vonzotta. Az ilyen szerelemben, sok más vonzóerő mellett, éles horog rejlik, melyen mindenekelőtt a művész szárnyaló lelke akad fenn. Az ilyen szenvedélyeket nem érti meg a nagy tömeg, de tökéletesen megmagyarázhatók az eszményi szépség után való sóvárgással, mely minden teremtő lélek megkülönböztető jele. Nem jelent-e ez némi hasonlatosságot az angyalokkal, akiknek hivatásuk, hogy a bűnösöket jobb érzületre térítsék? Nem teremtő cselekvés-e egy ilyen lényt megtisztítani a bűntől? Mily csábító feladat: összhangba hozni az erkölcsi szépet a fizikaival! Mily büszke élvezet, ha sikerül! Mily gyönyörű feladat, melynek egyedüli eszköze a szerelem! Az ilyen egyesülések megbotránkoztatók a közönséges lelkületűek szemében, de híresek Aristoteles, Sokrates, Plato, Alcibiades, Cethegus, Pompeius példái által, ugyanazon az érzelmen alapszanak, mely XIV. Lajost arra készítette, hogy fölépítse Versailles-t, s amely az embereket mindenféle kárhozatos vállalatokba sodorja: üde víz közepette illatozó szigetté varázsolni egy mocsár járványfészket; tavat létesíteni egy domb tetején, miként Conti herceg tette Nointelben, vagy mint Bergeret, a főadóbérlő, svájci tájakat teremteni Cassanban. Egyszóval itt a művészet tör be az erkölcs területére.

A pap, restellvén, hogy a lány gyöngédségei megpuhították, hevesen eltaszította Esthert, aki megszégyenülten ült le, mert a pap így szólt hozzá:

- Kegyed még most is csak kurtizán.

És az iratot hidegen visszacsúsztotta övébe. Esther, mint valami gyerek, aki fejébe vett egy kívánságot, konokul bámulta az övnek azt a helyét, mely mögött az írás megbújt.

- Leányom - folytatta kis szünet után a pap - kegyed anyja zsidónő volt, és kegyed nincs megkeresztelve. De éppúgy a zsinagógába sem vitték soha: a pokol tornácába való, ahová a kisdedek kerülnek...

- A kisdedek! - ismételte a lány megindultan.

- Mint ahogy neve a rendőrségi lajstromban áll, mint olyané, aki nem számítható a társadalom tagjai közé - folytatta a pap kérlelhetetlenül. - Ha az a szerelem, amelyet villanásszerűen látott meg három hónap előtt, azt a hatást tette kegyedre, mintha akkor született volna, mátol fogva úgy kell éreznie magát, mintha csakugyan gyermekkorát élné; teljesen meg kell változnia, és én vállalkozom rá, hogy fölismerhetetlenné tegyem. Először is el fogja felejteni Lucient.

Ez a szó szívét hasogatta a szegény leánynak. Fölnézett a papra és fejét rázta. Képtelen volt megszólalni, mikor így ismét hóhérját látta megmentőjében.

- Legalábbis le fog mondani arról, hogy találkozzon vele - szólt a pap. - Majd egy kolostorba viszem, ahol a legjobb családok leányai nevelkednek. Ott katolikussá lesz, oktatást fog nyerni a keresztény erkölcsök gyakorlásában. Mint művelt, szűzies, tiszta, jól nevelt leányzó hagyhatja el a kolostort, ha...

Fölemelte az ujját és kis szünet után folytatta:

- Ha érez magában annyi erőt, hogy itthagya a Ráját.

- Ah! - sikoltott a szegény leány, akinek fülében minden szó olyan volt, mint a zene, melynek hangjaira lassan tárulnak föl a paradicsom kapui. - Ah, bárcsak kionthatnám itt minden véretem, hogy újat kapjak helyette!

- Hallgasson rám.

A lány elhallgatott.

- Jövője attól függ, lesz-e ereje felejteni. Gondoljon arra, mily nagyok a kötelességei! Egy hang, egy gesztus, mely a Rájára emlékeztet, halálát jelentené Lucien nevének. Egy álmában kiejtett szó, egy önkéntelen gondolat, egy ledér pillantás, egy türelmetlen mozdulat, egy emlékezés a kicsapongásokra, egy mulasztás, egy fejbólintás, mely elárulná, amit tud, vagy amit szerencsétlenségére tudnak magáról...

- Elég, elég, tisztelendő atyám - szólt a lány szent hévvel - ha tüzes vassarukban kellene járnom és mosolyognom hozzá, ha szöges vállfűzőt kellene viselnem és megőriznem egy táncosnő gráciáját, ha hamuval behintett kenyeret kellene ennem és büröklevelet innom - mindez édes volna és könnyű.

Ismét térdre borult, saruit csókolta a papnak, könnyeivel öntözte, átölelte a térdeit és hozzásimult, örömkönnyekek között értelmetlen szavakat hadarva. Csodaszép szőke haja fürtökben omlott le, és mint valami szőnyeg terült az ég küldöttjének lábai alá, akit komornak, ridegnek látott, mikor ez fölállt és rátekintett.

- Mit vétettem önnek? - kérdezte magánkívül. - Hallottam egy magamfajta asszonyról, aki jó illatú olajokkal mosta Jézus Krisztus lábait. Ó, jaj, az erényesség oly szegénnyé tett, hogy csak könnyeimet ajánlhatom fel önnek.

- Nem érti, amit mondok? - szólt rá a pap kegyetlen hangon. - Azt mondom, ahová elvezetem, azt a házat testben-lélekben annyira megváltozva kell elhagynia, hogy egy férfi és egy nő se kiálthassa utána a nevét, és ne kényszeríthesse arra, hogy hátranézzen. Tegnap a szerelem még nem öntött kegyedbe erőt, hogy oly mélyre tudja elásni magában az örömeányt, ahonnét többé fölszínre nem kerülhet. Imádata most már csak Istent illetheti.

- Nem Ő küldte önt hozzám? - kérde a lány.

- Ha neveltetése közben Lucien meglátná kegyedet, minden veszve lenne - folytatta a pap - gondolja meg jól!

- Ki fogja megvigasztalni? - szólt a lány.

- Miért szorulna vigasztalásra? - kérdezte a pap, és hangjában először hallatszott e párjelenet alatt valami ideges remegés.

- Nem tudom. Gyakran volt szomorú, mikor eljött.

- Szomorú? - szólt a pap. - És egyszer sem mondta meg, hogy miért?

- Soha!

- Azért volt szomorú, mert kegyedet, a rossz nőt szerette.

- Ó, úgy lehetett, csakugyan - válaszolt a lány mély megalázkodással. - Az utolsók utolsója vagyok, és csak szerelmem ereje által találhattam kegyelmet öelőtte.

- Ebből a szerelemből kell bátorságot merítenie, hogy vakon tudjon engedelmeskedni nekem. Ha most nyomban elvezetném kegyedet abba a házba, amely neveltetésének helye leend, akkor mindenki azt mondaná itt Luciennnek, hogy kegyed ma, vasárnap, megszökött egy pappal, és ő a nyomára juthatna. Egy hét múlva a házmesterné, miután visszatérni nem lát, olyasvalakinek fog tartani, aki nem vagyok. Kegyed tehát egy este, mondjuk mához egy hétre, hét órakor titokban elmegy hazuról és beszáll abba a fiákerbe, amelyik a Frondeur utca sarkán fogja várni. Ez alatt a hét alatt kerülni fogja Lucient. Találjon ki ürügyeket, tiltsa el őt az ajtajától, s ha mégis eljön, menjen fel valamelyik barátnőjéhez. Meg fogom tudni, ha netán találkozna vele, és akkor vége mindennek, vissza se jövök ide többé. Erre a hétre szükség lesz, hogy tisztességes kelengyét szerezhessen magának és levetközhesse prostituált külsejét - így szólt a pap és egy erszényt tett a kandalló párkányára. - A kegyed külsejében és öltözködésében benne van az a bizonyos valami, amit a párisiak oly jól ismernek, s amiből kitalálják, hogy kegyed micsoda. Sohasem találkozott még az utcán, a boulevard-okon illedelmes és jó erkölcsű fiatal lánnyal, aki édesanyja társaságában sétált?

- Ó, igen! Voltam olyan szerencsétlen! Keserves kínszenvedés nekünk anyát leányával látnunk. Ettől támadnak föl lelkiismeretünk kegyetlen mardosásai szívünk legtitkosabb redőiből... Ó, nagyon is jól tudom, mi hiányzik belőlem.

- Szóval akkor tudja, hogyan kell megjelennie jövő vasárnap - szólt a pap és fölállt.

- Ó, tanítson meg - kérte a lány - egy igazi imádságra, mielőtt elmegy, hogy könyöröggessek Istenhez.

Megható látvány volt, ahogy ez a pap ezzel a lánnyal elmondatta franciául az Üdvözlégyet és a Miatyánkot.

- Gyönyörű! - így szólt Esther, miután a katolikus hitvallás e két csodaszép és népszerű kifejezését hibátlanul elmondta.

- Mi a neve önnek? - kérdezte búcsúzáskor a paptól.

- Carlos Herrera. Spanyol vagyok, száműzött hazám földjéről.

Esther megragadta a kezét és megcsókolta. Ez már nem a kurtizán volt, hanem a bukásból fölemelkedett angyal.

Abban a rendházban, mely arisztokratikus és vallásos nevelési rendszeréről híres, március havában egy hétfői nap reggelén a növendékek észrevették, hogy bájos csapatuk megszaporodott egy jövevénnel, akinek szépsége nemcsak összes társnői fölött, hanem mindegyiküknek külön-külön tökéletes szépsége fölött is elvitathatatlanul diadalmaskodott. Franciaországban ritkaság, hogy ne mondjam, lehetetlen, hogy az ember egy személyben együtt találja a híres harmincféle báj, melyeket, mint mondják, a szeráj falába vésett perzsa vers sorol fel, s melyek nélkül nincs tökéletes női szépség. Franciaországban ritka a szépség együttese, csupán elragadó részletek akadnak. A szépség imponáló teljessége, amint azt a szobrászat törekszik visszaadni - ami néhány rendkívüli alkotásban, mint például Diana és Kallipygos képmásai-ban sikerült is - Hellas és Kisázsia kiváltsága. Esther onnan származott, az Emberiség bölcsőjéből, a Szépség hazájából: anyja zsidó volt. A zsidók, bár más népekkel való állandó érintkezésük folytán gyakran elfajzanak, számos törzsük közt mutatnak föl elágazásokat, melyekben fönmaradt az ázsiai szépség magasrendű típusa. Hacsak nem elrettentően rútak,

az örmény figurák pompás jellegzetességét tüntetik föl. Esther a háremben elvitte volna a pálmát; harmonikus összeolvadásban volt meg benne a harmincféle báj. Különös életmódja, noha a formák tökélyének, a földi hüvely üdeségének legkevésbé sem ártott, valami tétova asszonyiságot kölcsönzött neki. Már nem volt meg benne az éretlen gyümölcsök sima és tömör hússzövege, és még hiányzott róla az érettség meleg tónusa: még volt benne valami a virágzásból. Ilyen kicsapongó életmód mellett hamarosan elhízott volna. A fiziológus szembeszökő jelenségnek kell hogy lássa a kicsattanó egészséget, az állatias tökélyt olyan valakinél, akiben a kéz foglalta el a gondolkodás helyét. Fiatal lányoknál ritka, mondhatni lehetetlen körülmény folytán hasonlíthatatlanul nemes szabású keze puha, átlátszó és fehér volt, mint egy másodszor lebetegedő asszony keze. Lába és haja szakasztott olyan volt, mint Berri hercegnőé, aki joggal lett híressé általa. Haja oly dús, hogy nem akadt fodrász, aki össze tudta volna markolni, és oly hosszú, hogy a földet seperte és még ott is gyűrűzött. Esther alakja ugyanis közepes nagyságú volt, épp akkora, hogy ezzel egy nő még játékszer lehet, akit fölvehetünk, letehetünk, akit fáradhatatlanul újra meg újra megfoghatunk és ide-oda hordozhatunk. Bőre finom volt, mint a kínai papiros, és meleg ámbraszínét csak piros vérerek árnyékolják. Nem volt száraz és mégis világított, lágy volt anélkül, hogy nedves lett volna. Esther rendkívül izmos volt, noha véznának látszott. Tüstént magára vonta a figyelmet azzal a bizonyos vonással, melyet Raffael ecsetje oly művésziesen ábrázolt. Mert Raffael az a festő, aki legtöbbet tanulmányozta, legjobban ábrázolta a zsidó szépséget. Azt a csodálatos vonást egy boltozatos bemélyedés jelezte, mely alatt a szem mintegy keretéből kiváltan mozgott, s melynek éles íve egy valóságos boltíves épület bordázatára emlékeztetett. Ha ezt a szép ívet, melyet az elmosódó tövű szemöldök vonala keretez, tiszta és átlátszó színekbe vonja az ifjúság, ha a fény az alsó kerek barázdába siklik és ott halvány rózsaszínben pihen meg, akkor olyan kincsek mutatkoznak ott, melyek bármely imádót kielégíthetnek, olyan szépségek, amelyeknek ábrázolásába minden festő beleörülhet. Ezekben a tündöklő ráncocskákban az árnyék aranyos zománcba olvad, ez a hússzövet feszes, mint egy ideg, és hajlékony, mint a leggyöngédebb hártya: végső erőfeszítései a Természetnek. A szem úgy pihen ott, mint valami csudatozás selyemszálakból szőtt fészekben. De később, amikor már a szenvedélyektől ezek a finom kontúrok megfeketültek, amikor a fájdalmak fölszántották ezt a rosthálózatot, fájó mélabú fátyla borul e csodás ékszerre. Esther származását elárulta a törökös szempilla, a keleti metszésű, palaszürke szem, amely világosan a fekete hollószárnyak kékes tónusaiban csillámlott. Csak tekintetének túlradó gyöngédsége tudta szelídíteni villámlását. Csupán a sivatagból eredő fajok szemében van meg az a hatalom, hogy mindenkit meg tudjanak igazni. Mert egy-egy valakit minden asszony megigéz. Szemükben kétségtelenül marad valami a végtelenségből, amelyet sokáig szemléltek. Talán a természet előrelátása tükröző lappal látta el a szemüket, amely képessé tette őket, hogy el tudják viselni a homoki délibábot, a napfény zuhogó záporát és az éter izzó kobaltkékjét? Avagy az emberi lények, akár csak más lények, magukra vesznek valamit környezetükből, melyben kifejlődnek és évszázadokon át megőrzik az így szerzett sajátosságokat? A faji problémának ez a nagyszerű megoldása talán a kérdésben magában rejlik. Az ösztönök élő valóságok s abban a szükségszerűségben gyökereznek, amelynek alá vannak vetve. Az állati fajok ez ösztönök gyakorlásának eredményei. Aki erről az oly rég keresett igazságról meg akar győződni, elég, ha kiterjeszti az embernyájakra azokat a megfigyeléseket, melyeket nemrégiben spanyol és angol juhnyájakon tettek. A rónán, ahol bőven terem legelnivaló, a juhok szorosan egymás mellett legelésznek, a hegyek közt ellenben, ahol ritkásan nő a fű, szanaszét szélednek. Telepítsük át ezt a két juhfajtát hazájukból Franciaországba avagy Svájcba: az alpesi juh akkor is egyenként fog legelni, ha lapályos, dús mezőre terelik. Viszont a síksági juhok még a havasi gyepen is egy csomóba verődve maradnak. Az egyszer megszerzett és örökbe hagyott ösztönöket több generáció is alig tudja megváltoztatni. Száz év múlva a hegység szelleme újból megjelenik egy csökönyös bárányban, mint ahogy a számkivetés tizennyolc évszázada után Esther szemében és arcában ott

tündökölt még a Kelet. Tekintete nem lövellt iszonyú varázst, szelíd melegséget sugárzott, megindító volt anélkül, hogy bámulatba ejtett volna, és a legacélosabb akarat is megolvadt a lángjában. Esther legyőzte a gyűlölködést, megdöbbenette Páris elfajultjait, egyszóval tekintetének és bőre lágyágának köszönhető szörnyű gúnynevét, mely miatt épp az imént készült eljegyezni magát a halállal. Minden összhangban volt rajta a sivatag nemtőinek sajátságai. Büszke idomú, szilárd homloka volt. Orra, mint az araboké, finom és keskeny. Ovális orrlikái jól formáltak, s a szélükön föl voltak kanyarítva. Üde, piros szája, miként a makulátlan rózsza, melyet hervatag szírom el nem torzított: az orgiák nem hagytak rajta nyomot. Tejfehér álla oly finoman mintázott, mintha valami szerelmes szobrász csiszolta volna. Csak egy dolog, amin nem tudott segíteni, vallott a túlságosan lezüllött kurtizánra: tépett körmeit annyira elrútította a legdurvább házimunka, hogy idő kellett hozzá, míg visszakapták elegáns alakjukat. Az intézet ifjú lánynövendékei eleinte féltékenykedtek erre a csodálatos szépségre, de a végén bámulták ők is. Egy hét sem telt el, s már barátságot kötöttek a tanulatlan Estherrel, mert érdekelte őket egy tizenhét éves lány rejtelmes balsorsa, aki sem írni, sem olvasni nem tudott, akinek újdonság volt minden tudás és oktatás, és akinek zsidóból katolikussá való áttérítésével az érsek hírnévre készült szert tenni, a zárdában pedig keresztelési ünnep állt küszöbön. Megbocsátották Esthernek a szépségét, mivel jólneveltségükkel fölötte állottak. Esther csakhamar elsajátította az előkelő lányok modorát, szelíd hangját, járását, testtartását. Végül rátalált eredeti lényére. A változás oly tökéletes volt, hogy első látogatása alkalmával megdöbbenette Herrerát, őt, akiről azt lehetett volna hinni, hogy már semmi a világon meg nem lepheti. A főnöknő gratulált neki gyámleányához. Ezek a nők egész tanítói pályájuk alatt soha vonzóbb természetű, keresztényibb lelkületű, szerényebb és tudnivágyóbb hajadonra nem akadtak; Ha egy lány annyit szenvedett, mint a zárdának ez a szenvedésekben megtört növendéke, s ha emellett olyan jutalmat remél, aminőt a spanyol Esthernek kilátásba helyezett, akkor alkalmasint meg fogja valósítani az anyaszentegyház első napjainak csodáit, melyeket a jezsuiták Paraguayban fölelevenítettek.

- E leány épületes jelenség - szólt a főnöknő, homlokon csókolva Esthert.

Ez a jellemzően katolikus szó mindent megmond.

A szünórák alatt Esther szerényen kikérdezgette társnőit a nagyvilág legegyszerűbb dolgairól, és ezek a dolgok olyasféléket keltettek föl benne, mint a gyermek első elámulása az életben. Mikor megtudta, hogy a keresztelője és első áldozása napján fehér ruhába fog öltözni, hogy fehér szatén homlokpántot, fehér bodrokat, fehér cipőt, fehér kesztyűt, fehér hajszalagot kap: sírva fakadt álmélgató társnői között. Ez a jelenet homlokegyenest ellenkezője volt Jeftának a hegyen. A kurtizán félt, hogy keresztüllátnak rajta; ezért keserű levertségét igyekezett arra tolni, hogy előre örvend ennek az ünnepi szertartásnak. Minthogy azoktól az erkölcsöktől, melyeket elhagyott, azokig az erkölcsökig, melyeket fölvetett, bizonytalán épp akkora a távolság, mint egy vadember állapota és a civilizáció között, ezért ugyanaz a bájos és mélységes naivság volt benne, amellyel az amerikai puritánok csodálatos hősnője tündökölt. Egy szerelmet is őrzött a szívében, ez marcangolta tudtán kívül, ez a sajátságos szerelem, ez a vágy, mely benne, aki mindent tudott, égetőbb volt, mint valaha lehet egy szűz lányban, aki semmit sem tud, noha a vágnak mindkét esetben egy a forrása és egy a célja. Az első hónapokban minden: a magányos élet újszerűsége, a tanulás meglepetései, az elsajátított munkák, a vallási gyakorlatok, szent eltökélésének heve, társnőinek jóleső rokonszenve, és végül fölébresztett értelmi képességeinek fejlesztése - mindez arra volt jó, hogy elnyomja a múlt emlékeit, még az újonnan szerzett emlékezőtehetség erőfeszítéseit is. Mert felejténivalója ugyanannyi volt, mint tanulnivalója. Emlékezőtehetség többféle van bennünk; más a testi és más a léleké. A honvágy, példának okáért, a testi emlékezés betegsége. A harmadik hónapban ennek az ég felé szárnyaló ifjú léleknek a hevét, ha le nem is győzte, de mérsékelte valami tompa ellenállás, melynek okát Esther maga sem tudta. Miként a skótországi juh, elkülönítve akart

legelni; nem tudta tovább legyűrni a kicsapongások által kifejlődött ösztöneit. Talán visszahívták a sáros párisi utcák, melyekről örökre lemondott? Vagy elfelejtett lakatok még mindig tagjaihoz fűzték szörnyű szokásainak széttört láncait, és úgy érezte azokat magában, mint ahogyan rokkant katonák - orvosok tanúsága szerint - még fájdalmat éreznek olyan testrészükben, amely már nincs is meg? Annyira a csontja velejéig ette magát a vétek és a paráznság, hogy a szenteltvíz nem tudta elérni az ott bujkáló démont? Annak látása nélkül, kiért ily emberfölötti erőfeszítésre vállalkozott, az isteni irgalmat sem érthette el, annyira összevegyítette a földi szerelmet az égivel? Az egyikén keresztül jutott el a másikhoz. A vitális erőnek olyan eltolódása ment végbe benne, hogy a szenvedések el nem maradhattak? Csupa kétség és homály olyan lelkiállapotban, melyet a tudomány elmulasztott kifürkészni, mivel a tárgyat erkölcsstelennek és sikamlósnak találta - mint hogyha orvos és író, pap és politikus nem állanának fölötte minden meggyanúsításnak. Akadt mégis egy orvos, akiben volt elég bátorság, de az is csak hiányos tanulmányokat végezhetett, mivel elgáncsolta a halál. Lehet, hogy azt a sötét mélabút, mely Estheren erőt vett és beárnyékolta életét, mindezek az okok együttesen idézték elő, és talán azért szenvedett, mert nem bírt a nyitjára jutni, mint ahogy a beteg is sokszor azért szenved, mert sem az orvostudományhoz, sem a sebészethez nem ért. Furcsa dolog ez. A bőséges és egészséges táplálékot az izgató és undorító táplálék helyett Esther nem bírta el. A tiszta, szabályozott életmód, amely gondosan mérsékelt munka és szórakozás között oszlott meg, s amely eddigi zilált, szörnyű élvezetekkel és szörnyű kínokkal telt élete helyébe lépett - ez az új életmód megtörte az ifjú növendéket. A legüdítőbb nyugalom, a pusztító fáradalmakat és kegyetlen izgalmakat helyettesítő csendes éjszakák nyugalma olyan lázat gyújtott föl benne, melynek tünetei kisiklottak az ápolónő tapintása és látása alól. Egyszóval az egészség a betegség után, a boldogság a boldogtalanság után, a biztonság a hanyattatás után Estherre éppoly végzetes volt, mint társnőire az ő előbbi élete lett volna. Mint ahogy a romlottságból sarjadozott, abban is fejlődött ki. Pokoli hazája még mindig uralkodott fölötte, dacolva egy féktelen akarat minden felsőbbesleges parancsával. Amit gyűlölt, életeleme volt, amit szeretett, gyilkosa. Hite oly lángoló volt, hogy buzgósága láttán örült a lélek. Szeretett imádkozni. Kitérta lelkét az igaz hit világosságának, fáradság, kétely nélkül fogadta magába. Tanácsadója, a pap, odavolt az elragadtatástól. De őbenne a test minden pillanatban ellene szegült a léleknek. Valamikor pontyokat fogtak egy iszapos tóban, hogy szép, kristályvizű márványmedencébe telepítsék át; madame de Maintenon óhajára történt ez, aki a királyi asztal morzsáival etette a halakat. Ezek elpusztultak. Állatok lehetnek engedelmesekek, de az ember sohasem fogja beléjük oltani a hízelgés mételeyét. Egy udvaronc valami megjegyzést tett a versailles-i halak néma ellenszegülésére. „Olyanok, mint én - felelte ez a koronázatlan királynő - visszavágynak fekete iszapjukba.” Ebben a mondásban benne van Esther egész története. Némelykor az az ösztön szállta meg e szegény lányt, hogy bebarangolja a zárda pompás kertjét. Zavarodottan kószált egyik fától a másikig, kétségbeesetten bukott be sötét zugokba, keresve - maga sem tudta, mit, de megadta magát egy démonnak, kacérkodott a fákkal, olyan szavakat mondott nekik, aminőket máskor soha. Némely este mint kígyó siklott a fal tövében, kendő nélkül, födetlen vállal. Gyakran mise közben ott állott a kápolnában, merőn nézte a feszületet, és mindenki őt bámulta, mikor szemét elöntötték a könnyek. Pedig *dühében* sírt. A szentképeket akarta nézni, de ahelyett a lobogó éjszakákat látta, amelyeken úgy vezényelte az orgiát, mint ahogy Habeneck a Conservatoire-ban Beethoven valamelyik szimfóniáját dirigálja; azokat a kacagó és fajtalan éjszakákat látta maga előtt, ideges mozdulatok, felejthetetlen kacajok, zilált hajak cikázásában, szilajon és brutálisan. Külsőre szende volt, mint egy szűz, akit csupán asszonyi teste köt a föld rögéhez; bensőjében egy császári Messalina tombolt. Egyedül ő tudott erről a benne titokban dülő harcról a démon és az angyal között. Ha a főnöknő megfeddette, mert cifrábban fészülködött, mint a szabály megengedte, bájos és szolgálatkész sietséggel igazította meg a haját, kész lett volna tőből levágni a tisztelendő anya parancsára. Az a bizonyos honvágy megindító bájjal nyilvánult

meg ennél a lánynál, aki inkább meghalt volna, semhogy visszatérjen a tisztátalan vidékekre. Sápadt lett, megváltozott, lesóványodott. A főnöknő néha megrövidítette a tanulási idejét és magához vette ezt az érdekes teremést, hogy kifaggassa. Esther boldog volt, végtelenül jól érezte magát társnői között, egyetlen életelemében sem érezte magát megbántva, de az élete alapján megrendült. Semmit se bánt meg, semmit se kívánt. A főnöknőt meglepték növendékének válaszai, és nem tudta, mit gondoljon felőle, látván, hogy emésztő sóvárgás martaléka. Mikor az ifjú bennlakó állapota aggasztóra vált, orvost hívtak, de ez sem ismerte Esther előéletét, nem is gyaníthatta. Mindenütt életet talált, szenvedésnek nyoma sem volt. A beteg válaszai fölborítottak minden hipotézist. Egy mód maradt még, amely világosságot deríthetett az orvos tapogatózására, akiben szörnyű sejtés derengett föl: Esther makacsul vonakodott megvizsgáltatni magát. A főnöknő ebben a veszélyes helyzetben Herrera abbétól kért tanácsot. A spanyol eljött, látta Esther kétségbeejtő állapotát és pár pillanatig négy szemközt beszélt a doktorral. E beszélgetés után a tudomány embere kijelentette a hit embere előtt, hogy az egyetlen gyógyszer: elutazni Olaszországba. Az abbé nem akart tudni erről az utazásról Esther keresztelője és első szent áldozása előtt.

- Mennyi idő van még addig? - kérdezte az orvos.

- Egy hónap - felelte a főnöknő.

- Addigra meghal - vágta rá a doktor.

- Lehet, de a kegyelem állapotában és megmentve a kárhozattól - szólt az abbé.

A vallási kérdés Spanyolországban fölötte áll a politikai, a polgári és a testi életbe vágó kérdéseknek. Az orvos nem felelt a papnak, hanem a főnöknő felé fordult. De a rettenetes abbé most karon ragadta.

- Egy szót se, doktor úr! - mordult rá.

Az orvos, vallásos és monarchista érzülete ellenére, gyöngéd és szánakozó pillantást vetett Estherre. Szép volt ez a lány, mint a szárán hajladozó lilium. - Akkor hát Isten velünk - szólt és elment.

Még az nap, hogy ez a tanácskozás megtörtént, Esthert az „Osztigához” címzett fogadóba vezette pártfogója, aki őt mindenáron meg akarván menteni, a legfurcsább eszközökhöz folyamodott. A kicsapongás két fajtájával próbálkozott meg: egy pompás vacsorával, mely a lányt régi dőzsöléseire emlékeztette, és az Operával, mely néhány világias képet tárt elébe. Egész lenyűgöző tekintélyét latba kellett vetnie, hogy a fiatal szentet rá tudja venni efféle apró szentségtörésekre. Herrera oly hibátlanul öltözött át katonatisztnak, hogy Esther alig ismert rá. A lánnyal fátyolt vétetett föl és beültette egy páholyba, ahol mindenki előtt rejtekben maradhatott. Ez az enyhítő szer, mely a komoly elszántsággal visszanyert ártatlanságra veszélytelen volt, csakhamar hatását veszítette. A zárda lakóját undor fogta el pártfogójának vacsoráitól, vallásos ellenszenv a színházzal szemben, és visszasüllyedt melankóliájába.

„Halálosan szerelmes Lucienbe” - szólt magában Herrera. Ki akarta tapogatni ennek a léleknek a mélységét, tudni akarta, mit lehet elvárni tőle.

Jött aztán egy pillanat, amikor ezt a lányt csak lelkiereje tartotta fenn, testileg össze kellett roppannia. A pap azzal a könyörtelen éleslátással számította ki ezt a pillanatot, amely régi időkben a pribékeknél nyilvánult meg, ha elérkezett a kihallgatás ideje. Gyámoltját a kertben találta meg; egy padon ült a rácskerítés mellett, melyet az áprilisi nap cirógatott. Úgy tűnt föl, mintha fázni és ott melengetné magát. Társnői részvétellel nézték a hervadó füre emlékeztető halványságát, haldokló gazellaszemeit és bánatos testtartását. Esther fölállt és elébe ment a spanyolnak; mozdulatain meglátszott, mily kevés élet van benne és, mondjuk meg azt is, mily kevés életöröm. Ez a szegény bohémlány, ez a megsebzett fecskemadár másodízben keltette

föl Carlos Herrera szánakozását. Ez a komor istenszolgája, akit Isten csak bosszúja végrehajtására lett volna szabad hogy felhasználjon, olyan mosollyal fogadta a beteg lányt, amelyben épp annyi keserűség volt, mint édesség, épp annyi bosszúszomj, mint irgalom. Esther, mióta ezt a csaknem kolostori életet élte, megszokta a gondolkozást, a magábaszállást, és most másodízben érzett bizalmatlanságot pártfogója láttán; de szavai úgy, mint először, nyomban megnyugtatták.

- Mondja csak, leányom - szólt a pap - miért nem beszélt velem egyszer is Lucienről?

- Megígértem, megesküdtem önnek - válaszolt a lány, és tetőtől talpig megrázta a beteges izgalom - hogy még csak a nevét sem fogom kimondani soha.

- Pedig azért szakadatlanul gondolt rá.

- Igen, atyám, ez az egyetlen vétkem, örökösen rá gondolok, és mikor ön itt megjelent, az ő nevét rebegtem.

- Nem tud nélküle élni?

Felelet helyett Esther lehorgasztotta a fejét, mint a betegek, akik már a sír leheletét érzik:

- És ha viszontlátná? - szólt a pap.

- Ó, az lenne az élet - felelt a lány.

- Csak a lelkével gondol rá?

- Ah, atyám, a szerelmet nem lehet kettéosztani.

- Átkozott faj leánya! Megtettem mindent, hogy megmentselek, de most átadlak a végzetednek: viszont fogod őt látni.

- Miért becsmérli a boldogságomat? Miért ne szerethetném Lucient és miért ne gyakorolhatnám ugyanakkor az erényt? Hiszen ezt éppúgy szeretem, mint amazt! Hiszen kész vagyok itt nyomban meghalni az erényért, mint ahogy kész lennék meghalni őérette! Hiszen ebben a kettős fanatizmusban akarok elpusztulni: az erényért, mely méltóvá tett őreát, és érette, aki karjaiba hajtott az erénynek. Igen, kész vagyok meghalni, ha őt többé nem láthatom, kész vagyok élni, ha viszontláthatom. Isten ítélni fog fölöttem.

Visszanyerte arcszínét, sápadtságára aranyzománcot lehelt az élet. Esther még egyszer kegyelmet kapott.

- Keresztelője utáni napon viszont fogja látni Lucient, és ha azt hiszi, hogy őérette képes erényesen élni, többé el sem szakad tőle.

A pap kénytelen volt fölemelni Esthert, minthogy a térde megbicsaklott. Szegény lány összerogyott, mintha a talaj kicsúszott volna alóla. Az abbé leültette a padra, és a lány, mikor magához tért, így szólt:

- Miért nem ma?

- Meg akarja fosztani Öminenciáját a kegyed megkeresztelésének és megtérítésének dicsőségétől? Kegyed sokkal közelebb van Lucienhez, semhogy ne lenne távol Istentől.

- Úgy van, semmi másra nem gondoltam!

- Kegyed soha nem fog tartozni semmiféle valláshoz - szólt a pap metsző gúnnyal.

- Jó az Isten - felelt a lány - a szívemben olvas.

Herrerát annyira meghatotta az Esther hangjában, nézésében, mozdulataiban és egész magatartásában tükröződő, elbűvölő naivitás, hogy - ezúttal először - homlokon csókolta a lányt.

- A kéjencek nemhiába adták gúnynevedet: az Atyaúristent is elcsábítanád. Még egy pár napot kell várnod, azután mindketten szabadok lesztek.

- Mindketten! - kiáltott a lány a gyönyör eksztázisában.

A növendéklányok és az apácák ámulva figyelték messziről ezt a jelenetet; azt hitték, valami varázslatos elváltozásnak a szemtanúi, ahogyan Esthert összehasonlították korábbi énjével. A gyökeresen átalakult leány most *élt*. Igazi szerelmes természetében mutatkozott, kecsesen, kacéran, csábosan, vidáman: egyszóval föltámadt halottaiból.

Herrera a Cassette utcában lakott, a Saint-Sulpice-templom tőszomszédságában, mert ehhez a plébániához tartozott. Ez a rideg és száraz stílusban épült templom kedvére való volt a spanyolnak, mert hazájának hitélete sokban egyezett a dominikánusokéval. Mint VII. Ferdinánd elvetemült politikájának elszánt harcosa, tőle telhetőleg ártott a konstitucionalista ügynek, bár tudta, hogy ez az odaadó hűség sohasem fogja megkapni jutalmát, ha csak a *rey netto* uralmának visszatérésekor nem. És Carlos Herrera abban a pillanatban, mikor úgy látszott, hogy a Cortezek többé meg nem buktathatók, testestül-lelkestül eladta magát a kamarillának. A világ előtt nagy lelket árult el ez a viselkedés. Következett Angoulême hercegének hadjárata, Ferdinánd király volt uralmon, és Carlos Herrera nem ment Madridba, hogy besöpörje szolgálatainak jutalmát. A kíváncsiskodók ellen diplomatikusan hallgatással vértette magát, és párisi tartózkodásának ürügyeül Lucien de Rubempré iránt táplált élénk vonzalmát hozta föl, mely vonzalomnak az ifjú már eddig a névváltoztatásról szóló királyi rendeletet köszönhette. Egyébként Herrera követte ama papok hagyományát, akiket titkos küldetésekre alkalmaznak: észrevétlen maradt. Elvégezte papi kötelmeit a Saint-Sulpice-templomban, csak akkor ment el hazulról, ha dolga volt, mindig este, és kocsiban. A nappalt a spanyol sziesztával töltötte el, mely a két étkezés közé alvást iktat, és így elröpült számára az az idő, amely alatt Páris lázas tevékenységben nyüzsög. A spanyol szivarnak is fontos szerepe volt az életmódjában, és ugyanannyi időt fogyasztott, mint dohányt. A restség csak álarc, ugyanúgy, mint a komolyság, amely maga is csak restség. Herrera a ház második emeletének egyik szárnyát lakta, a másikat pedig Lucien. A két lakást összekötötte és ugyanakkor szétválasztotta a nagy fogadóterem, melynek antik pompája egyformán illett a komoly paphoz és a fiatal költőhöz. A ház udvara sötét volt. Nagy, sűrű, lombos fák árnyékolták be a kertet. Csend és némaság honol a papok hajlékaiban. Herrera szobáját egyetlen szóval lehet jellemezni: cella. A Luciené pazar fényűzéssel és választékos kényelemmel volt berendezve. Megvolt benne minden, amit az arszlán, költő és író elegáns élete megkövetel, olyan emberé, aki becsvágyó, léha, büszke és hiú egyben és amellet csupa hanyagság, noha sóvárogja a rendet: ama tökéletlen lángelmék közül való, akiknek van erejük a vágyódásra és tervezgetésre, ami talán ugyanaz, de a kivitelben erőtlenek. Lucien és Herrera együtt tettek ki egy politikust. Kétségtelenül ebben rejlett ennek a szövetségnek a titka. Aggastyánok, akiknél az élet tevékenysége eltolódott, és az érdekek szférájába tévedt, gyakran szükségét érzik egy csinos bábnak, egy ifjú és szenvedélyes színésznek, terveik megvalósítására. Richelieu későn keresett magának egy csinos, sápadt, bajszos arcot, hogy odavesse az asszonyok közé, azok mulattatására. Mivel ifjú szeleburdik nem értették meg, kénytelen volt száműzni királyi urának anyját és ráijeszteni a királynéra, miután megpróbálta elnyerni mindkettőjük szerelmét, noha nem olyan ember volt, aki királynéknak tetszik. Nagyratörő férfi, bármit is csináljon, olyan pillanatban, amikor a legkevésbé várja, mindig asszonyba fog botlani. Akárminő hatalmas politikus legyen valaki, szüksége van egy nőre, hogy szembeállíthassa „a” nővel, úgy, mint ahogy a hollandusok gyémántot gyémánttal köszörülnek. Róma hatalmának tetőpontján meghajolt e szükségszerűség előtt. Meg kell nézni, mennyivel több uralkodói hatalom volt Mazarin, az olasz bíboros, mint Richelieu, a francia bíboros életében! Richelieu, ha ellenállásra talál a nagyuraknál, fejszét ragad; meghal hatalmának virágjában, felőrli a nagy párbaj, melyben egy kapucinus az egyedüli fegyvertársa. Mazarint visszaveri a fölfegyverzett és olykor győzedelmes polgárság

és nemesség szövetsége, mely a királyi házat menekülésre kényszeríti; ámde Ausztriai Anna hű szolgája senkinek fejét nem veszi, mégis le tudja győzni egész Franciaországot és fölneveli XIV. Lajost, aki azzal tetőzi be Richelieu nagy művét, hogy Versailles nagy háremében aranyos hurokkal fojtja meg a nemességet. Mikor Pompadour asszony meghal, Choiseul megbukik. Talán ezt a súlyos tanulságot szívlelte meg Herrera? Talán helyesebben ítélte meg magát, mint Richelieu? Talán egy Cinq-Marst választott Lucien személyében, egy hűséges Cinq-Marst? Senki sem tudott megfelelni ezekre a kérdésekre, senki sem tudta fölbecsülni ennek a spanyolnak a nagyravágását, aminthogy azt sem láthatta előre senki, hogy milyen véget fog érni. Azok, akiknek bepillantásuk lehetett ebbe a sokáig rejtegetett szövetségbe, ezekkel a kérdésekkel egy tragikus titok mélyére törekedtek behatolni, amely titokról Lucien maga is csak pár napja tudott. Carlos kettejük helyett volt becsvágyó. Erre következtek viselkedéséből azok, akik őt ismerték, s akik mind abban a hiszemben voltak, hogy Lucien a pap törvénytelen gyermeke.

Tizenöt hónappal operabáli sikere után, amely túl korán belekeverte abba a társaságba, ahol az abbé csak akkor szeretne volna látni, ha már teljesen fölverte őt a világ ellen: három szép paripa állott Lucien istállójában, kocsiszíneben pedig egy hintó estére, egy hajtókosci és egy tilbury délelőttre. Étkezni a városba járt. Herrera sejtelméi beteljesedtek: tanítványa az élvezetek hatalmába került. De szükségesnek látta, hogy a fiatal embert a mulatós élet eltérítse az esztelen szerelemtől, melyet szívében Esther iránt táplált. Miután elvert vagy negyvenezer frankot, Lucien minden bolondság csak annál erősebben vitte vissza a Rájához, akit makacsul keresett mindenütt, s mivel nem találta meg, az lett számára, ami a vadásznak a vad. Tudhatta Herrera, hogy milyen természetű a költő szerelme. Ha e nagy, de gyarló emberek valamelyikének a fejébe is bevette magát az érzés, miután szívét megperzselte s érzékeit átjárta, akkor a költő épp annyira fölébe került az emberiségnek szerelme által, mint ahogyan fölébe került képzeletének erejével. Minthogy a szellemi nemzés szeszélyének köszönheti azt a ritka képességét, hogy a természetet képekben tudja kifejezni, amelyekre az érzés és gondolat bélyegét nyomja, szerelmét is a szellem szárnyaival ruházza föl: érez és fest, cselekszik és mereng, gondolkozásával sokszorozza érzelmeit, a jelen boldogságát a jövő utáni sóvárgással és a múltra való emlékezéssel háromszorozza meg, belevegyíti a lélek válogatott gyönyöreit, melyek őt a művészek fejedelmévé avatják, így lesz a költő szenvedélyéből nagy költemény, amely gyakran túlnő az emberi méreteken. Nem állítja-e a költő kedvesét sokkal magasabb talapzatra, mint amilyen a nőknek kedvére van? Miként a csodálatos manchai lovag, a parasztlányból hercegnőt csinál. Él a varázspálca hatalmával, megérint vele minden dolgot, hogy csodálatossággal telítse, és így a kéjt is fölmagasztosítja az ideálok gyönyörű világán keresztül. Ezért van, hogy szerelme mintaképe a szenvedélynek: csapongó mindenben, reményeiben, csüggedéseiben, haragjában, búbánatában és örömeiben. Hol repül, hol ugrál, hol csúszik-mászik, merőben különbözik az átlagemberek izgalmaitól. A nyárspolgár szerelméhez képest olyan, mint az örökké rohanó hegyi patak a rótság szelíd csermelyéhez hasonlítva. Ezek a tündöklő lángelmék oly ritkán találnak megértésre, hogy csalfa reménységekben élnek ki magukat. Fölemésztdönek az eszményi szerető keresésében, csaknem mindig úgy pusztulnak el, mint holmi szép bogarak, melyek a legköltőibb Természet nászünnepeére pazar díszöltönek, s egy járókelő lába szétapossa őket. S a másik veszedelem: ha meglelik a szellemük kívánta formát (gyakran valami pékleány személyében), akkor úgy tesznek, mint Raffael, úgy tesznek, mint a szép bogár: meghalnak Fornarina karjaiban. Lucien már itt tartott. Poétalelke, mely jóban-rosszban szükségképpen túlzásra hajlott, fölfedezte az angyalt az örömlányban, akit a romlottság inkább csak felületesen érintett: mindig oly fehérnek, szárnyalónak, tisztának és titokzatosnak látta őt, amilyennek a lány előtte mutatkozott, mivel kitalálta, hogy ilyennek kívánja.

Május vége felé, 1825-ben, Lucien elvesztette minden életkedvét. Nem járt el hazulról, Herre-rával étkezett, merengő volt, dolgozott, diplomáciai iratokat bújt, törökösen ült a díványon és naponta elszítt három-négy nargilét. A groomjának több dolga volt ezzel a csinos szer-zámmal, melynek csöveit tisztogatni és parfümözni kellett, mint azzal, hogy a lovak bőrét fényesre kefélje és a Bois-ba való kikocsizásokra rózsákkal ékesítse. Aznap, amikor a spanyol halványnak látta Lucien homlokát, mikor a visszafojtott szerelem bolondságaiban fölismerte a betegség csíráit, mélyére akart hatolni ennek az emberi szívnek, melyre egész életét alapozta.

Egy szép este, amikor Lucien karosszékbe vetve magát, gépiesen nézte a kerti fák közt csillámló naplementét, miközben eltűnődő pipások szokása szerint hosszú, egyenletes gomo-lyokban eregette az illatszerrel vegyített dohányfüstöt, mély sóhaj keltette föl ábrándozásából. Megfordult és az abbét látta maga előtt, keresztbe font karokkal.

- Te itt voltál? - kérde a költő.

- Régóta - felelt a pap. - Gondolataim a tied röptét követték...

Lucien megértette.

- Sohasem kérkedtem azzal, hogy olyan vastermészet vagyok, mint te. Nekem az élet hol paradicsom, hol pokol; de ha történetesen sem az egyik, sem a másik, akkor unom; és unom magamat is...

- Hogy unhatja magát az, aki előtt oly nagyszerű reménységek lebegnek?

- És ha nem hisz ezekben a reménységekben, vagy ha túlságosan ködösek?

- Ne légy ostoba! - szólt a pap. - Méltóbb hozzád is, hozzám is, ha kiöntöd előttem a szívedet. Közöttünk olyasmi van, aminek sohasem szabadna lenni: titok! Ez a titok már idestova másfél esztendő. Te szerelmes vagy.

- És aztán?

- Szerelmes vagy egy tisztátalan személybe, akit Rájának csúfolnak...

- No és?

- Édes fiam, én megengedtem, hogy szeretőt tarts, de az legyen udvarképes hölgy, ifjú, szép és befolyásos, legalábbis grófnő. Kiszemeltem neked d'Espard márkinét, hogy habozás nélkül a szerencséd eszközévé tegyem; mert ő sohasem rontotta volna meg a szívedet, nem vette volna el szabadságodat... Utolsó fajta kurtizánba beleszeretni, ha az embernek nem áll hatalmában, mint a királyoknak, hogy nemesi rangra emelje szerelmesét, öreg hiba.

- Talán az első vagyok, aki lemondott a becsvágyáról, hogy féktelen szerelmének sodrába vesse magát?

- Helyes! - szólt a pap, fölemelve a nargilé leejtett szopókáját és odaadva Luciennek - értem a szentenciát. De nem lehet-e egyesíteni a becsvágyat a szerelemmel? Fiam, az öreg Herrerában olyan anyád van, akinek hozzád való ragaszkodása nem ismer határt...

- Tudom, öregem - szólt Lucien és megrázta a pap kezét.

- Vágytál a gazdagság játékszereire - megkaptad. Tündökölni akarsz - elvezetlek a hatalom ösvényére. Szennyes kezeket csókolok, hogy te előrejuss, és előre is fogsz jutni. Még egy kis időbe telik és semmi sem fog hiányozni belőled, ami férfiaknak és nőknek szíve szerint való. Szeszéyeid nőiesek, de szellemed férfias. Mindent megértettem nálad, mindent megbocsátok neked. Csak szólnod kell, ha ki akarod elégiteni múltó szenvedélyedet. Fölemeltem az életedet, amidőn rányomtam azt, ami megszerzi neked a nagy tömeg hódolatát: rányomtam a politika és az uralom bélyegét. Azt akarom, hogy olyan nagy ember légy, amilyen kicsi vagy

most. De nem szabad összetörned a pénzverő masinánkat. Megengedek neked mindent, csak azt nem, hogy olyan hibákat kövess el, melyek tönkretennék a jövődet. Ha kitárom előtted a Saint-Germain városrész szalonjait, akkor megtiltom, hogy a pocsolóházban fetrengj, Lucien! Mint egy vassorompó, olyan leszek a te érdekedben; tőled, éretted kész vagyok eltérni mindent. És ezért változtattalak át téged, aki az élet játékaiként érzéketlen voltál, ügyes, furfangos játékoská...

Lucien dühös, nyers indulatban kapta föl a fejét.

- Én szöktettem meg a Ráját!

- Te? - üvöltött Lucien.

Állati dührohamában a költő fölugrott, hátralökte az atléta-termetű papot és a drágaköves aranyszopókát az arcába vágta.

- Én - szólt a spanyol, fölállva, és percre sem veszítve el ijesztő méltóságát.

A fekete paróka lecsúszott a fejéről. A halálfejszerű tar koponya visszaadta ennek az embernek igazi ábrázatát. Irtóztató volt. Lucien lecsüggő karokkal, lesújtva hevert a díványán és bambán meredt az abbéra.

- Én szöktettem meg - ismételte a pap.

- Mit csináltál vele? Az álarcosbál után való nap szöktetted meg...

- Úgy van, azután való nap, hogy láttam, hogyan gyalázkodnak egy lényre, aki a tiéd, olyan gézengúzok, akiket arra sem érdemesítenék, hogy belerúgjak a...

- Gézengúzok? - csattant föl Lucien - mondd inkább: fenevadak, hozzájuk képest angyalok azok, akiket lefejeznek. Tudod, mit tett a szegény Rája hármójukért? Az egyik két hónapon át a szeretője volt. A lány szegény volt és a pocsolóházban kereste meg betevő falatját; a fiúnak egy garasa sem volt, úgy volt, mint én, amikor rám találtál: közel ahhoz, hogy vízbe ölje magát. A fickó éjszaka fölállt, a szekrényhez ment, ahol a lány vacsorájának maradékát tartotta, és megette. A lány rájött a turpisságra, megértette ezt az aljasságot, gondja volt rá, hogy minél több ételmaradékot hagyjon, és boldog volt. Ezt senki másnak nem mondta el, csak nekem, a fiákerben, mikor az Operából eljöttünk. A másik lopott, de mielőtt fölfedezhették volna a lopást, a lány odakölcsonőzte neki az összeget, hogy a lopott pénzt helyére tehesse. Szegény teremtés, máig sem kapta vissza a pénzét. A harmadiknak megalapozta a szerencsésjét egy komédia eljátszásával, melyben Figaro szelleme csillant fel: kiadta magát a feleségének és szeretője lett egy nagyhatalmú úrnak, aki a legnaivabb polgárasszonynak hitte őt. Az egyik az életét, a másik a becsületét köszönheti neki, a harmadik a vagyonát, ami manapság amazt a kettőt is jelenti! És ez a hála...

- Akarod, hogy meghaljanak? - kérdezte az abbé, akinek könny szökött a szemébe.

- Lám, ez vagy te! Most rád ismerek.

- Nem, tudj meg mindent, örült költő, te! - szólt a pap. - A Rája már nem él.

Lucien vad erővel rohant neki, hogy torkon ragadja. Akárki más fölbukott volna, de a spanyol izmos karja visszatartotta a költőt.

- Hallgass meg - szólt hidegen. - Szűzies, tiszta, jól nevelt, istenfélő nőt formáltam belőle, igazi úrinőt. A művelődés útján halad. A te szerelmed uralma alatt lehet, sőt kell hogy egy Ninon, egy Marion Delorme, egy Dubarry váljon belőle, amint az az újságíró mondta az Operában. El fogod őt ismerni szeretődnek, vagy a teremtményed mögött elrejtőzve maradsz, ami még ésszerűbb. Akár az egyik, akár a másik módon: előny és dicsőség, élvezet és föllendülés fog származni rád. De ha olyan okos politikus leszel, mint amilyen kiváló költő,

akkor Esthert meghagyod örömlánynak. Mert később talán ki fog húzni minket a csávából. Amilyen nehéz, annyi aranyat ér. Igyál, de ne idd le magad. Hol lennél ma, ha én nem vetetem volna féket a szenvedélyedre? A Rájával együtt a nyomor iszapjában henteregnél, ahonnan kihúztalak... Itt van, olvasd! - szólta Herrera oly egyszerűen, mint Talma *Manlius*-ban, amelyet pedig sohasem látott.

A költő térdére egy darab papír hullott és kiragadta a csodálkozás ekstázisából, melybe a pap hátborzongató válasza taszította. Fölvette és elolvasta a levelet, az elsőt, amelyet Esther kisasszony életében írt:

CARLOS HERRERA ABBÉ ÚRNAK

Jóságos pártfogóm!

Félek, hogy azt fogja hinni, a hála érzete bennem előbbre való a szerelemnél, látván, hogy azt a képességemet, hogy gondolataimat ki tudom fejezni, legelőször arra használom fel, hogy köszönetet mondjak önnek, ahelyett, hogy szerelmemről beszélnek, melyet Lucien talán már el is felejtett. De el akarom mondani önnek, ó, isteni férfiú, amit neki elmondani nem mernék, jóllehet szerencsémre még életben van. A tegnapi szertartás az égi malaszt kincseit öntötte szívembe, ennél fogva az ön kezébe teszem le sorsomat. Ha meg kellene halnom így, távol kedvesemtől, akkor megtisztulva halnék meg, miként Mária Magdolna, és lelkem vetekedni fog érette az őrangyalával. El fogom-e felejteni valaha a tegnapi szertartást? Hogyan mondhatnék le a mennyei trónusról, melyre fölemelkedtem? Tegnap minden lelki mocskomat lemostam a kereszt vizében és magamhoz vettem Üdvözítőnk szentséges testét. Én is tabernákulumam lettem az Oltárszentségnek. Abban a pillanatban az angyalok énekét hallottam, több voltam, mint nő, újjászülettem egy sugárzó életre, a föld örömujjongása, az emberek csodálata közepette, tömjénfüst és szent imák fellegében, mely mámorba ejtett, szűzi koszorúval ékesen, mennyei vőlegényem oldalán. Midőn Lucienhez méltónak találtattam (amit sohasem mertem remélni), lemondtam minden tisztátalan szerelemről és ezentúl csak az erény útján akarok haladni. Ha testem gyöngébb a lelkemnél, akkor ám pusztuljon el! Legyen sorsomnak bírója, és ha meghalok, mondja meg Luciennek, hogy meghaltam számára és ugyanakkor megszülettem Istennek.

Vasárnap este.

Lucien fölneztet könnyben úszó szemével.

- Ismered a kövér Caroline Bellefeuille-t, aki a Taitbout utcában lakik? - folytatta a spanyol. - Ezt a lányt elhagyta a hivatalnokbarátja, rémes nyomorba került, úgy volt, hogy elárverezik a holmiját. Megvásároltam a lakását, kihurcolkodott a kevés cókmojkjával. Esther az angyal, aki égbe szállni készült, beköltözött oda és vár rád.

Ebben a pillanatban Lucien a lovait hallotta toporzékolni az udvaron. Nem volt elég ereje, hogy kifejezze csodálatát e baráti odaadás láttán, amelyet csak ő tudott értékelni. Keblére borult a férfinak, akit még az imént gyalázott, és egyetlen pillantással, érzelmeinek néma ömlengésével tett jóvá mindent. Azután rohant le a lépcsőn, inasának fülébe súgta Esther címét, és a lovak csak úgy röpültek, mintha gazdájuk szenvedélye adna szárnyat patáiknak.

Másnap egy férfi, akit a járókelők, ruhája után, álruhás zsandárnak vélhettek volna, sétált föl alá egy Taitbout utcai ház előtt, mintha arra várna, hogy kijöjjön valaki. Léptei nagy izgatottságra vallottak. Párisban gyakran látni ilyen szenvedélyes sétálókat, igazi zsandárt, aki valami szökevény gárdistára les, poroszlót, aki valakit letartóztatni készül, hitelezőt, aki abban töri a fejét, hogy megszégyenítse az adósát, amikor az biztos rejtekhelyen tudja magát, féltékeny férjeket és gyanakvó szerelmeseket, vagy végül barátokat, akik őrt állnak a barátjukért.

De ritkán látni arcot, mely olyan vad és nyers gondolatokat tükrözne, mint azé a komor atlétáé, aki Esther kisasszony ablaka alatt egy ketrecbe zárt medve töprengő sietségével kóválygott. Délfelé kinyílt egy ablak, s egy komorna keze nyúlt ki rajta, föltárva a kipárnázott ablakdeszkákat. Pár pillanat múlva könnyű pongyolában előlépett Esther, hogy friss levegőt szippantson; Lucien támogatta. Aki látja, valami kecses angol metszet eredetijének tarthatta volna őket. Esther tüstént észrevette a spanyol pap bazilisk-szemeit, és mintegy golyótól találva, iszonyú sikolyba tört ki szegény.

- Ott van a borzasztó pap - szólt és mutatta Luciennek.

- Az? - mosolygott Lucien - éppoly kevésbé pap az, mint te...

- Akkor hát micsoda? - kérdezte rémülten a lány.

- Ej no, egy vén gazember, aki csak az ördögben hisz - szólt Lucien.

Ez a fény sugar, mely rávilágított az ál-pap titkaira, ha nem oly ragaszkodó lélek fogja fel, aminő Esther volt, örökre megsemmisíthette volna Lucient. Mikor a szerelmespár a hálószoba ablakából átment az ebédlőbe, ahol reggelihez volt terítve, szembe jött velük Carlos Herrera.

- Mit akarsz itt? - kérdezte nyersen Lucien.

- Megáldani benneteket - szólt a vakmerő ember, azzal megállította őket és kényszerítette, hogy belépjenek a lakás kis szalonjába. - Hallgassatok rám, kedveseim! Mulassatok, legyetek boldogok, ez mind igen szép! Boldogságot mindenáron, ez az én jelszavam... De te - szólt Estherhez - te, akit a sárból húztalak ki, akinek testét-lelkét leszappanoztam, te merészkednél útjába állni Luciennek?... Ami téged illet, édes fiam - folytatta kis szünet után, Lucienhez fordulva - ahhoz már nem vagy eléggé poéta, hogy kiszolgáltathasd magad egy új Coralienak. Maradjunk a prózánál. Mi lehet Esther kedveséből? Semmi. Lehet Estherből Madame de Rubempré? Soha... Szó mint száz, kicsikém - szólt és kezét Esther vállára tette, úgy, hogy ez megremegett, mintha kígyó fonódott volna rá - a világnak nem szabad tudni róla, hogy kegyed él. A világnak főképp nem szabad tudni arról, hogy Lucient holmi Esther kisasszony szereti, s hogy Lucien belé van habarodva... Ez a lakás a börtöne lesz kegyednek, kicsikém. Ha az egészsége megkívánja, hogy elmenjen hazulról, akkor éjszaka fog sétakocsikázni, olyankor, amikor senki sem láthatja; mert szépsége, ifjúsága és a kolostorban szerzett előkelősége hamarosan föltűnne Páris-szerte; Az a nap, amely napon valaki, akárki, megtudná, hogy Lucien a kegyed szeretője, vagy hogy kegyed kedvese Luciennek - szólt rettentő nyomtatékkal, és rettentő pillantással kísérve a szót - az a nap utolsó előtti napja lenne az életének. Ennek a tejföldről tácskónak kieszközöltek egy királyi rendeletet, melynek alapján anyai őseinek nevét és címerét viselheti. De ez még nem minden. A márki-címet nem adták vissza nekünk; és, hogy ezt ismét felvehesse, el kell vennie egy előkelő házból való leányt, akinek kedvéért a király meg fogja adni ezt a kegyet. Ez a frigy az udvar világába fogja juttatni Lucient. Ez a gyerkőc, akiből én férfit tudtam faragni, először is követségi titkári állást kap. Később követ lesz egy német udvarnál, és Isten segítségével vagy az enyémmel - az enyém többet ér - egy napon a pairek padján fog ülni...

- Vagy másféle padon - vágott szavába Lucien.

- Csitt! - kiáltott Carlos, széles tenyerét Lucien szájára tapasztva. - Ilyen titkot egy nőtsemély előtt! - súgta a fülébe.

- Esther nőtsemély? - pattant fel a *Margaréták* szerzője.

- Már megint szóvirágok - szólt a spanyol - vagy jobban mondva szófecsérlés! Ezekből az angyalokból előbb-utóbb mind nőtsemélyek lesznek. Aztán meg minden nőnek vannak pillanatai, amikor egyszerre majom és gyermek: két olyan lény, akik kivégeznek minket, mert

nevetni akarnak... Esther, drága kincs - szólt a halálra rémült ifjú zárdaszűzhöz - olyan komornát szereztem kegyednek, aki úgy ragaszkodik hozzám, minthogyha édeslányom volna. Szakácsnője egy mulatt nő lesz: ez nagyon előkelően hat a házban. Európával és Ázsiával havonta egy ezres bankóért - mindent beleértve - úgy fog élni, mint egy királynő... egy színpadi királynő. Európa szabónő, masamód és színházi statiszta volt; Ázsia egy ingyenc lord szolgálatában állt. Ez a két teremtés lesz a kegyed két házi tündére.

Esther, midőn Lucient meghunyászkodni látta ez előtt a férfi előtt, aki legalábbis egy szentségtörésben és egy hamisításban volt vétkes, szíve mélyén, melyet a szerelem fölmagasztosított, mélységes borzadályt érzett. Nem felelt, hanem félrevonta Lucient a szobájába és így szólt:

- Ki ez az ember? A Sátán?

- Annál is rosszabb... rám nézve! - felelt élénken. - De ha engem szeretsz, akkor igyekezzél utánozni ennek az embernek az odaadását és fogadj szót neki, ha féled a halált.

- A halált?... - kérdezte Esther még jobban elszörnyedve.

- A halált! - ismételte Lucien. - Ajajaj, galambocskám, nincs szörnyőbb halál, mint ami engem elérne, ha...

Esther halálsápadt lett ezekre a szavakra, és azt hitte, elájul.

- No mi lesz? - rivallt rájuk az egyházgyalázó szélhámos - még most se tépdestetek kopaszra a margarétáitokat?

Esther és Lucien előjöttek, és a szegény leány, rá se merve pillantani a titokzatos emberre, így szólt:

- Engedelmeskedni fogunk önnek úgy, mint Istennek szokás.

- Jól van! - felelt a pap. - Így hát egy ideig még boldog lehet kegyed és... csak otthoni és éjszakai toalettre lesz szüksége; ezzel sok pénzt meg fog takarítani.

A két szerelmes az ebédlő felé indult, de Lucien pártfogója egy kézmozdulattal föltartóztatta az ifjú párt.

- Az imént beszéltem a cselédeiről, gyermekem - így szólt Estherhez - hadd mutassam most be őket.

A spanyol kettőt csengetett. Megjelent a két nő, akiket Európának és Ázsiának nevezett, és most könnyű volt nyitjára jönni ennek az elnevezésnek.

Ázsia, aki nyilván Jáva szigetén születelt, mintegy ijesztésül a malájok jellegzetes rézsárga arcát tárta a szemlélő elé, amely arc lapos, mint a deszka, és az orr mintha erőszakkal lenne belékalapálva. A különös szabású állkapocs-csontok arcának alsó felét a nagy majmokéhoz tették hasonlatossá. A homlokról, bár alacsony volt, nem hiányzott a sunyiság megszokásából kifejlődött értelem kifejezése. Apró, csillogó szemepárjában a tigrisszemek nyugalma volt, de sohasem nézett senkinek az arcába. Úgy látszott, mintha attól tartana, hogy megijeszti az embereket. Halvány, kékes ajkai mögül vakító fehér, de ferde állású fogak villantak elő. Ennek az állati arcnak általános kifejezése a gyávaság volt. Az arc sárgaréz-fényében csillogó zsíros hajzatot két fekete pánttal szegélyezett dús selyemkendő keretezte. A rendkívül kecses fülekben egy-egy nagy, barna gyöngyszem volt az ékszer. Kicsiny, zömök, alacsony természetével azokra a bohókás figurákra emlékeztetett, aminőkkel a kínaiak szeretik díszíteni a kályha-ellenzőiket; vagy pontosabban azokra a hindu bálványokra, amelyek, úgy látszik, kiveszőfélben vannak, de az utazók elvétele mégiscsak találhatnak belőlük egyet-kettőt. Esther

összeborzongott ennek a szörnyetegnek a láttán, aki angol gyapjúszövetű ruha fölött fehér kötényt viselt.

- Ázsia - szólt a spanyol, akire a nő olyan mozdulattal emelte a fejét, mint mikor a kutya a gazdájára néz - ez lesz az úrnőd.

És a pongyolába öltözött Estherre mutatott. Ázsia csaknem fájdalommal nézte ezt az ifjú tündért. De ugyanakkor szeme keskeny vágásából, mint a tűzvész parazsa, elfojtott fény lövellt Lucienre, aki pompás nyitott hálóköntösében, vászoningében és piros nadrágjában, fején törökös fezzel, mely alól szőke haja dús csigákban omlott alá - isteni látvány volt. Az olasz génusz kitalálhatja Othello meséjét, az angol színpadra viheti, de csak a Természetnek van joga, hogy egyetlen pillantásba a féltékenységnek tökéletesebb és nagyszerűbb kifejezését tegye, mint amilyenre Anglia és Itália együttvéve képes. Ezt a pillantást fölfogta Esther, és amint fölfogta, karon ragadta a spanyolt, húsába vájta körmeit, mint mikor a macska megkapaszkodik, hogy le ne zuhanjon egy mélységbe, melynek fenekét nem látja. A spanyol valami ismeretlen nyelven három-négy szót vetett ennek az ázsiai szörnyetegnek, mire ez térdencsúszva közeledett Estherhez, hogy megcsókolja a lábát.

- Ez a nő nem is szakácsnő, hanem kész szakács, aki az irigység tébolyába kergetné Carème mestert - szólt a spanyol. - Egy tál babot úgy fog kegyednek elkészíteni, hogy azt fogja kérdezni, nem az angyalok szálltak-e le, hogy égi ábrákat vegyítsenek belé. Maga fogja bejárni a vásárcsarnokot, és mint az ördög, úgy fog verekedni, hogy a legjutányosabban szerezhesse be a dolgokat. A kíváncsiskodókat ki fogja fárasztani a titoktartásával. Ha híre terjedne, hogy kegyed Indiában járt, Ázsia rajta lesz, hogy ezt a mesét valószínűvé tegye, mert párisi nő, aki arra született, hogy annak az országnak gyermeke legyen, amelyik éppen eszébe jut. Bár én nem tanácsolom kegyednek, hogy külföldinek adja ki magát... Európa, mi a te véleményed?...

Európa tökéletes ellentéte volt Ázsiának: a legnegédebb szubrett, akinél jobb színpadi partnert Monroe sem álmodhatott volna magának. Karcsú volt, szeleburdi képű, menyét-pofácskájával és hegyes orrával a párisi romlottságban kifáradt lánynak látszott, sápkóros volt, mint aki egész életében savanyú almán élt, szikár, puha húsú és mégis szívós. Kicsiny lábát előre vetve, köténye zsebébe dugott kezekkel, mozdulatlanul állt ottan, de majd kicsattant az elevevégtől. Volt már grizett és volt statisztanő, és ifjú kora ellenére még sok más mesterséggel próbálkozott. Romlott volt, mint a Magdolna javítóintézet összes lakói együttvéve, alkalmasint meglopta a szüleit és koptatta a rendőrbírók padjait. Ázsia ijesztő volt, de első pillantásra ki lehetett ismerni: egyenes leszármazottja Locustának. Európa ellenben nyugtalanító hatást tett, s ez a hatás annál nagyobb lett, minél tovább szolgálta az embert. Romlottsága határtalannak, közkeletű szóval élve: hegyeket rengetőnek látszott.

- Nagyságos asszony lehetne valenciennes-i származású - szólt Európa halk, száraz hangon. - Én is odavaló vagyok. Lesz szíves közölni a nagyságos úr - kérdezte fontoskodva - hogyan óhajtja szólíttatni a nagyságos asszonyt?

- Van Bogseckné asszonynak - válaszolt a spanyol, hirtelen kiforgatva Esther nevét. - Önagysága hollandiai zsidónő, kereskedő özvegye és májbetegségben szenved, amit Jáva szigetén szerzett... Ha kérdik, nincs nagy vagyona; nem kell fölkelteni az emberek kíváncsiságát.

- Csak épp amennyi elég a megélhetésre: hatezer frank évjáradék; és panaszkodni fogunk a fukarsága miatt, jó lesz? - szólt Európa.

- Kítűnő - bólintott a spanyol. - Ördögös komédiások! - szólt fenyegető hangon, mivel úgy látta, a két nő olyan pillantásokat cserél, amelyek nem voltak ínyére. - Megértettétek, amit mondtam? Királynőt szolgáltok, királynőnek járó hódolattal tartoztok neki; olyan gonddal ápoljátok, mint valami titkos bosszútervet; ugyanolyan alázatot követelek az ő számára, mint a magam számára. Sem a házmesternek, sem a szomszédoknak, sem a lakóknak, szóval

senkinek a világon nem szabad megtudnia, mi megy itt végbe. A ti dolgotok lesz, hogy elhárítsátok a kíváncsiskodókat. És a nagyságos asszonynak - tette hozzá, Esther karjára téve nagy, szőrös kezét - a legcsekélyebb vigyázatlanyságot sem szabad elkövetnie; szükség esetén meg fogjátok gátolni, de... mindig tiszteletteljesen! Európa, te a nagyságos asszony toalett-ügyeiben érintkezést fogsz tartani a külvilággal és magad is rajta leszel, hogy takarékosan gazdálkodjatok. Végül senkinek, a legjelentéktelenebb egyénnek sem szabad ide betenni a lábát. Nektek kettőtöknek kell ellátni a lakásban mindent... Szép kicsikém - fordult most Estherhez - ha este ki akar kocsizni, akkor szóljon Európának, ő tudja, hol keresse a többi személyzetét, mert lesz egy lovásza is, aki szintén az én nevelésem, úgy, mint ez a két rabszolganő.

Esther és Lucien nem tudták, mit szóljanak, csak hallgatták a spanyolt, és nézték a két becses jószágot, akiknek parancsait osztogatta. Micsoda titoknak köszönhette azt a nagy alázatos-ságot, mely e két nő arcán tükröződött, kik közül az egyik oly gonoszul bujtogatónak, a másik oly mélységesen kegyetlennek látszott? A spanyol kitalálta Esther és Lucien gondolatát. Mind a ketten megdermedtek, mint Pál és Virginia dermedhetett meg a két rettentő kígyó megpillantásakor. És jószágos hangon súgta a fülükbe:

- Számíthatok rájuk, úgy, mint énrám. Semmit se titkoljatok előttük, ez hízelegni fog nekik... Ázsia, lelkem, tálalj! - sürgette a szakácsnőt. - Te pedig, galambom, tégy föl még egy terítéket - szóló Európához. - Igazán a legkevesebb, hogy a gyerekek villásreggelire meginvitálják a papájukat.

Mikor a két nő kívül volt az ajtón, és a spanyol sürgölődni hallotta Európát, így szólt a két szerelmeshez, miközben kinyitotta hatalmas kezét:

- Markomban tartom őket!

Szava és gesztusa háborzongató hatást tett.

- Hol szedted föl őket? - kérdezte önkéntelenül Lucien.

- Ördögbe is! - mordult föl a spanyol - nem a trónok zsámolyánál! Európa a szemézből sarjadt és fél, hogy oda kerül vissza... Ha nem tesznek kedvetekre, csak beszéljete nekik az abbé úrról, meglátjátok remegni fognak, mint az egér, ha macskával ijesztgetik. Állatszélidítő vagyok - tette hozzá mosolyogva.

- Olyan, mint valami démon! - kiáltott kedvesen ijedezve Esther és Lucienhez simult.

- Kedvesem, én megpróbáltam kegyedet az Égnek ajándékozni, de a bűnbánó örömlány mindig hamisítvány marad az Egyház előtt. Ha akadna egy igazi, az is visszavedlenék kurtizánná a mennyországban... Az a haszna megvolt belőle, hogy elfelejtkeztek kegyedről, és hogy most tisztességes asszony benyomását teszi. Mert ott benn megtanulta azt, amit előbbi életének becsstelen légkörében sohasem tanult volna meg... Semmivel sem tartozik nekem - szólt, mikor Esther arcán meglátta a hála elbűvölő mosolyát - mindent őérette tettem... (És Lucienre mutatott.) Kegyed örömlány, az is marad és úgy is fog meghalni, mint örömlány. Mert bármily csábítók az állatszélidítők elméletei, itt alant már csak azzá lehet valaki, ami volt. Igaza van annak, aki fölfedezte a koponyaalkatok tanát. A kegyed koponyaalkata szerelemre való hajlandóságot árul el.

A spanyol, mint látható, fatalista volt, mint Napóleon, Mohamed és sok nagy politikus. Különös, csaknem minden tett-ember hajlik a fatalizmusra, mint ahogy a legtöbb gondolkodó a gondviselésbe vetett hitre hajlamos.

- Én nem tudom, mi vagyok - válaszolt Esther angyali szelídséggel - de Lucient szeretem és őt imádva fogok meghalni.

- Jöjjön reggelizni - szólt ridegen a spanyol - és kérje Istent, hogy Lucien ne házasodjék meg túl hamar, mert azontúl többé őt látni nem fogja.

- Az ő házassága az én halálom lenne - szólt Esther.

Előre engedte a papot, hogy észrevétlen ágaskodhasson föl Lucien füléhez.

- Azt akarod - súgta - hogy ennek az embernek a hatalmában maradjak, aki ezzel a két hiénával őriztet?

Lucien bólintott. Szegény lány elrejtette szomorúságát és vidám arcot mutatott, pedig rettentő nyomott lelkiállapotban volt. Több mint egy esztendei állandó és hűséges ápolásra volt szüksége, amíg meg tudta szokni ezt a két iszonyú teremtet, akiket Carlos Herrera „a két komondor”-nak nevezett.

Lucien magaviselete Párisba való visszatérte után oly mélységes politika bélyegét viselte magán, hogy föl kellett hogy keltse, és föl is keltette összes régi barátainak irigységét. Csak úgy állt rajtuk bosszút, hogy földühítette őket sikereivel, kifogástalan viselkedésével és előkelő tartózkodásával. Ez a nemrég oly közvetlen modorú, oly vérmesen közlékeny poéta egyszerre hűvös és rideg lett. De Marsay, a párisi aranyifjúság kikiáltott mintaképe, beszédében és cselekedeteiben nem volt mértéktartóbb, mint Lucien. Ami a szellemességet illeti, annak már előbb is tanújelét adta az újságíró. De Marsay, akivel sokan kárörvendően szembeállították, és akinél különbnek nyilvánították Lucient, elég kicsinyes volt, hogy bosszankodjék rajta. Lucien kegyeiben állt a titkos nagyhatalmaknak, és oly tökéletesen letett az irodalmi dicsőségről, hogy érzéketlen maradt regénye: *IX. Károly újásza* sikere iránt, melyet eredeti címe alatt újonnan kiadtak, és nem sokat törődött a zajos feltűnéssel sem, amelyet *Margaréták* című szonettgyűjteménye keltett. Dauriat egy hét alatt túladott az egész kiadáson.

- Posztumusz siker - ezzel fogadta nevetve des Touches kisasszony szerencsekívánatait.

A rettenetes spanyol vasmarokkal tartotta teremtményét azon az egyenes vonalon, melynek túlsó végén a győzelem trombitái és zsákmánya várják a kitarító politikust. Lucien, hogy közelebb legyen a Taitbout utcához, Beaudenord legénylakását vette ki a Malaquais rakparton, mentora pedig ugyanazon ház negyedik emeletén bérelt három szobát. Luciennek már csak egy hátsó- és egy parádés lova volt, továbbá inast és lovászt tartott. Ha nem a városban, akkor Esthernél étkezett. Carlos Herrera oly árgus szemmel figyelte a Malaquais rakparti ház cselédségét, hogy Lucien alig költött évi tízezer frankot. Hála Európa és Ázsia szüntelen, megmagyarázhatatlan, odaadó gondoskodásának, Esther kiadásaira is elég volt tízezer frank. Lucien a lehető legnagyobb óvatosságot tartotta szem előtt, valahányszor a Taitbout utcában megfordult. Mindig csak kocsin ment oda, leeresztett függönyökkel, és mindig behajtatott a kapu alá. Ezért nem is árthatott semminő vállalkozásának vagy összeköttetésének Esther iránti szerelme, sem a Taitbout utcai háztartás, mert a világ egyikről sem tudott. Soha könnyelmű szót nem ejtett el erről a kényes témáról. Tanult a saját hibájából, amit ebben a tekintetben első párisi tartózkodása idején Coralie oldalán elkövetett. Életmódja egyelőre azt az előkelő szabályosságot mutatta, melynek leple alatt sok titkolni való megfér. Minden éjjel egy óráig otthon volt található. Azután a Bois-ba kocsizott, és öt óráig látogatásokat tett. Gyalog ritkán mutatkozott és így elkerülte régi ismerőseit. Ha valami újságíró vagy régi cimborá üdvözölte, olyan fejbiccentéssel fogadta, amely még elég udvarias volt ahhoz, hogy ne lehessen sértőnek venni, de mégis keresztülsillant rajta az a mély lekicsinylés, amely franciák közt a bizalmaskodás halála. Ezzel a módszerrel hamarosan lerázta magáról az olyan embereket, akiknek ismeretségéből nem kért. Régi gyűlölsége nem engedte, hogy fölkeresse d'Espard-nét, jóllehet ez több ízben meghívta. Ha összetalálkozott vele Maufrigneuse hercegnőnél vagy des Touches kisasszonynál, Moutcornet grófnénál vagy egyebütt, olyankor keresett udvariasságot fitogtatott iránta. Ezt a gyűlöletet d'Espard-né hasonlóval viszonzta, miért is Luciennek

óvatosnak kellett lennie. Látni fogjuk, mennyire fölszította ezt a gyűlöletet, amikor megengedte magának, hogy bosszút álljon d'Espard-nén; igaz, hogy ezért aztán Herrera alaposan megmosta a fejét.

- Még nem vagy elég hatalmas ahhoz, hogy bosszút állhass valakin - mondta neki a spanyol. - Ha az ember forró napsütésben vándorol, nem áll meg útközben, hogy leszakítsa a legszebb virágot...

Lucien előtt sokkal szebb jövő állott, és valóban sokkal különb volt a többinél, semhogy azok a fiatalurak, akik görbe szemmel nézték Párisba való bevonulását és megmagyarázhatatlan jómódját, hogy ezek ne lettek volna boldogok, ha elgáncsolhatják. Lucien tudta, hogy sok az ellensége, de barátainak a rosszindulata előtt sem hunyt szemet. Éppen ezért az abbé nagy-szerűen fölvertezte fogadott fiát az emberek álnoksága és az ifjúság oly végzetes meggondolatlansága ellen. Megkövetelte, hogy Lucien mondja el minden este egész napjának minden legapróbb eseményét, és Lucien el is mondta. Mentorának jó tanácsait követve, ki tudta játszani a legravaszabb kíváncsiságot is: a társaságét. Angol hidegvér páncéljában, a diplomatikus körültekintés sáncai mögött, senkinek sem adott jogot vagy alkalmat, hogy bepillant-hasson a viszonyaiba. Szép, fiatal arca végül oly mozdulatlan maradt a társaságban, mint egy hercegnőé valami szertartás alatt. Az 1829-ik esztendő közepe felé híre járt, hogy feleségül fogja venni Grandlieu hercegnő legidősebb leányát; a hercegnőnek akkoriban nem kevesebb, mint négy eladó lánya volt. Senki sem vonta kétségbe, hogy a király e frigy alkalmából abban a kegyben fogja részesíteni Lucient, hogy márki rangra emeli. Ez a házasság döntőnek ígér-kezett Lucien politikai pályafutására, mert valószínű volt, hogy ki fogják nevezni követnek egy német udvarhoz. Három év óta Lucien hozzáférhetetlenül óvatos életet élt; ezért ejtette el róla de Marsay ezt az érdekes mondást:

- Ennek a fiúnak a háta mögött föltétlenül valami hatalmas ember áll.

Ilyenformán Lucienből csaknem közismert ember lett. Szerelme Esther iránt egyébként nagyon megkönnyítette neki, hogy komoly ember módjára viselkedjék. Az efféle megszokás sokféle ballépéstől megóvja az ifjú törtetőt; minthogy a nők nem vonzzák, szelleme nem kerülhet az érzéki hatások csapdájába. Lucien boldogsága minden nincstelen, padlásszobában koplaló költő álmainak ragyogó megvalósulása volt. Esther, a szerelmes kurtizán ideális példánya, Coralie-ra, a színésznőre emlékeztette Lucient, akivel egy esztendeig egy fedél alatt élt. De el is mosta ezt az emléket tökéletesen. Minden odaadón szerelmes nő újra föltalálja az elzárkózást, az inkognitót, az igazgyöngy rejtett életét a tenger fenekén. De a legtöbbször ez csak afféle kedves szeszély, jó arra, hogy beszéltesen magáról, olyan szerelmi zálog, melyről csak ábrándozik, de melyet soha meg nem ad; míg ellenben Esther, aki mintegy megmaradt az első üdvösséget követő reggel hangulatában, és óráról órára Lucien legelső gyűjtő pillantá-sának hatása alatt élt, négy esztendő alatt a kíváncsiság legcsekélyebb rezdületét sem érezte. Egész lelkierejét arra fordította, hogy a spanyol végzetszerű ujjától kijelölt életterv határai között mozogjon. Sőt a legmámorítóbb elragadtatás perceiben sem élt vissza azzal a korlátlan hatalommal, melyet a szerető férfi újraéledő vágya ad az imádott nő kezébe, nem kérdezte meg Lucient Herrera kiléte felől, akitől egyébként még mindig rettegett: nem is mert rágon-dolni. E férfi kiszámított jótéteményeit, jóllehet ezeknek köszönhette zárdaszűzi szendeségét, úriasszonyos föllépését és erkölcsi újjászületését, mégis a pokol kölcsöneinek tekintette.

„Mindezt kamatostul fogom visszafizetni egyszer” - gondolta és összeborzadt.

Minden derült éjszakán kikocsizott. Gyors hajtásban (kétségtelenül az abbé szabta meg a sebességet) ment ki a Páris környező gyönyörű erdők valamelyikébe: Boulogne, Vincennes, Romainville, vagy Ville d'Avray felé, sokszor Luciennel, de néha csak Európával kettesben. Ott künn félelem nélkül sétálgatott, mert ha Lucien nem volt vele, hatalmas termetű vadásza kísérte. Ez a lelegegánsabb vadászok libériáját viselte, fegyvere valódi medveölő-kés volt,

arckifejezése és szikár izomzata pedig rettentő atlétára vallott. Ez az újabb testőr angol módi szerint hosszú fütykössel is föl volt szerelve, a botvívók ismert fegyverével, akik egynél több támadó ellenében is helyt tudnak állani vele. Az abbé szigorú parancsa értelmében Esthernek soha egy szót sem volt szabad váltania ezzel a vadással. Mikor önagysága haza akart menni, Európa mindig kiáltott egyet: a vadász füttyentett a kocsisnak, aki mindig illő közelségben állt meg a hintóval. Ha Lucien elkísérte Esthert a sétájára, Európa és a vadász száz lépésnyire maradt mögöttük, mint az *Ezeregyék* meséiből ismert két ördög-csatlós, akiket valami varázsló ad kíséretül a védenicei mellé. A párisiak és mindenekelőtt a párisi nők nem ismerik az erdei séta varázsát tündérszép éjszakában. A csend, a holdvilág, a magány, mindez együttvéve oly megnyugtatóan hat, mint valami langyos fürdő. Esther rendszerint este tízkor indult útnak. Éjfél és egy óra közt sétált és fél háromkor került haza. A napot sohasem kezdte meg tizenegy óra előtt. Megfürdött és nekilátott annak a gondos toalettnak, amelyet a legtöbb párisi nő nem ismer, mert túl sok időt vesz igénybe, s ezért úgyszólván csakis a kurtizánok, a lorettek és a nagyvilági dámák üzik, akik egész napjukkal rendelkeznek. Csak akkorra készült el, amikor megjött Lucien, és mindig mint frissen kinyílt virág került kedvese szeme elé. Nem törődött mással, csak azzal, hogy poétáját boldoggá tegye; neki adta magát egészen, a tulajdona volt, más szóval a legteljesebb szabadságot engedte neki. Sohasem pillantott túl azon a szférán, melyben tündökölt; ezt szigorúan lelkére kötötte az abbé, mert ennek a mélyrelátó politikusnak a terveivel egybevágott, hogy Luciennek gáláns kalandjai legyenek. A boldogságnak nincs története, és ezt oly jól tudják minden nemzetek mesemondói, hogy szinte minden szerelmes história ezzel a mondattal végződik: *Boldogan éltek, míg meg nem haltak*. Épp ezért csak az eszközöket tudjuk megmagyarázni, melyek segítségével Páris kellős közepén ez az igazán fantasztikus boldogság létrejött. A lehető legszebben megformált boldogság volt ez, egy költemény, egy négy évre terjedő szimfónia! Minden asszony azt mondaná erre: Nagy szó! De sem Esther, sem Lucien nem sokallta meg. Egyébként a *boldogan éltek* formula nekik még többet mondott, mint a tündérmesékben, mivel *nem vala gyermekük*. Így Lucien kedvére tetszeleghetett a társaságban, átadhatta magát költői szeszélyeinek, vagy - mondjuk ki kereken - a helyzetéből folyó kényszerűségnek. Mialatt lassan, de biztosan haladt a maga útján, titkos szolgálatokat tett némely politikusnak, amennyiben közreműködött a munkáikban. Ezen a ponton roppant titoktartó volt. Sűrűn megfordult Madame de Sérizy szalonjában, akivel, a jótársaságban keringő pletykák szerint, igen jó lábon állt. Sérizyné kaparintotta el Lucient Maufrigneuse hercegnőtől, aki, legalább úgy mondta, fütyült rá; ezzel a szóval állnak bosszút az asszonyok, ha megirigylik másnak a boldogságát. Lucient az udvari papság valósággal dédelgette, és bizalmába férközött néhány hölgynek, akik baráti viszonyban álltak Páris érsekével. Szerény és hallgató ember léteire türelmesen várakozott. Ennélfogva de Marsay mondása több volt egyszerű észrevételnél. (Egyébként de Marsay akkoriban megnősült és a feleségét rákényszerítette, hogy olyan életet éljen, mint Esther.) Azonban Lucien életének tenger alatti zátonyai e történet folyamán elég világosan meg fognak mutatkozni.

Így álltak a dolgok, mikor egy szép augusztusi éjszakán báró Nucingen, egy Franciaországban letelepedett külföldi bankár, falusi birtokáról, ahová ebédre volt híva, Párisba hazafelé tartott. Ez a birtok Páristól nyolc mérföldre, Brie kellős közepén fekszik. A kocsis, aki azzal kérkedett, hogy gazdáját saját lovaival kocsikáztatta oda és vissza, most bátorságot vett arra, hogy lassan hajtson. Amikor beértek a vincennes-i erdőbe, ló, ember és gazda következőképpen festett. A kocsis, akinek a híres pénzfejedelem konyháján nagy iccével mérték az innivalót, tökrészeg volt és aludt, habár a járókelők megtévesztésére tartotta a gyeplőt. Az inas, aki a kocsi hátulján ült, horkolt, mint egy német bűgőcsiga; mert Németország a hazája az apró faragott fafiguráknak, a nagy reinganum-játékoknak és a bűgőcsigáknak. A báró gondolkozni akart, de már a gournay-i hídnál lezárta szemét az emésztés álmodásába. A gyeplők meglazulásán a lovak megéreztek, hogy a kocsis hanyadán van; hallották a hátsó ülésen vigyázó inas dudu-basszusát; látták, hogy ők az urak és kihasználták a szabadságnak ezt a rövid negyed-

óráját, hogy kedvük szerint poroszkáljanak. Mint okos rabszolgák, alkalmat adtak a tolvajoknak, hogy kiforgassák a zsebeit Franciaország egyik leggazdagabb tőkepénzesének, aki egyike volt a legügyesebb uzorásoknak azok közt, akiknek röviden „hiúz” a nevük. Egy szóval: uraskodtak, és a háziállatoknál gyakran tapasztalható kíváncsiság ösztökélésére, végül megálltak az egyik kerek tisztáson más ácsorgó lovak előtt, s nyilván a maguk lónyelvén kérdezgetni kezdték őket: „Ki a gazdátok? Mit csináltok? Jó dolgokat van?” A hintó zörgésének megszűntére a báró fölébredt szenderegéséből. Első pillanatban azt hitte, hogy még el se hagyta barátjának a parkját. Ekkor hirtelen valami mennyei látomás ötlött a szemébe, éppen akkor, amikor nem volt fölverte szokásos fegyverével, a józan számítással. Oly gyönyörűen sütött a hold, hogy akármit, még az esti lapot is olvasni lehetett volna. Az erdő csendjében e tündéri világításban a báró egy magányos hölgyet pillantott meg, aki, miközben bérkocsiba szállt, érdeklődve nézte az elaludt hintót. Ez az angyali jelenség mintegy világosságot gyújtott fel Nucingen báró lelkében. Az ifjú hölgy, észrevéve, hogy bámulják, ijedt mozdulattal eresztette le a fátyolát. A vadász rekedt kiáltást hallatott, ezt a kocsis rögtön megértette, mert nyilsebesen nekieredt. A vén bankáron rettenetes izgalom vett erőt. A lába felől áramló vér tüzet kergetett a fejébe, fejből lángok csaptak a szívébe. Torka összeszorult. A nyavalyás félt ugyan, hogy ez a dolog megárt az egészségének, de mégis talpra szökött.

- *Fákdass lohalálpa!* - üvöltött. - *Ne aluty, te parom. Szász frangod gapsz, ha utoléret asztad a gocsid.*

A „szász frang” hallatára a kocsis fölébredt, a hátul kuksoló inas nyilván még álmában hallotta. A báró megismételte a parancsot. A kocsis eszeveszett iramban hajtotta lovait és a Thrône-kapunál sikerült is beérnie egy kocsit, amely némileg hasonlított arra a hintóra, melyben Nucingen a bájos ismeretlent megpillantotta; azonban csak valamelyik nagy kereskedőház üzletvezetője feszített benne egy Vivienne utcai „tisztességes úrinő” társaságában.

Ez a kudarc letörte a bárót.

- *Ha nem déket, te parom, hanem a Sorsod* (értsd: Georges-ot) *hoszdam folna makamal, asz mekdalálda folna aszdat a nőd* - szolt az inashoz, mialatt a fináncok átvizsgálták a hintót.

- Szentuccse, báró úr, azt hiszem, maga az ördög volt a hajdú annak a kocsinak a hátulján, az csempészte elém ezt a másikat.

- *Örtök, nincs is örtök* - dohogott a báró.

Nucingen báró akkoriban hatvan évesnek vallotta magát. Az asszonyok teljesen közömbösek voltak már neki, főképp a saját felesége. Azzal dicsekedett, hogy sohasem ismerte az olyan szerelmet, melynek kedvéért bolondságokat űz az ember. Boldognak mondta magát, hogy elkészült az asszonyokkal, akikről kereken kimondta, hogy a legangyalibb sem éri meg, amennyibe kerül, még akkor sem, ha ingyen adja magát. Tökéletesen blazírt ember hírében állott, aki sajnál kiadni havonta pár ezer frankot azért a gyönyörűségért, hogy fölszarvazzák. Operai páholyából hidegvérrel jártatta szemeit a balett-karon. Egyetlen kacsintás sem röpített föl a kivénült fiatal lányok és ifjú vénasszonyok hátborzongató kavargásából, a párisi élvezetek e színe-virágából. A természetes szerelmet, a talmi szerelmet, az önző szerelmet, az illendőségi és hiúsági szerelmet, az ínyenc-szerelmet, a tisztességes házastársi szerelmet, a különc-szerelmet - minden fajta szerelmet ismert és megvásárolt a báró, csak egyet nem: az igazi szerelmet. Ez a szerelem most úgy csapott le rá, mint bérci sas a prédájára, mint ahogy Gentzre, Metternich herceg Őkegyelmességének bizalmasára csapott le. Tudjuk, mennyi ostobaságot csinált ez a vén diplomata Eissler Fannyért, akinek a próbáival sokkal jobban törődött, mint az európai érdekekkel. A hölgy, aki ezt a Nucingen nevezetű páncélszekerényt fölborította, olybá tűnt fül a báró előtt, miként azok az asszonyok, akik egy nemzedékben csak egyszer születnek. Nem biztos, hogy Tizian kedvese, hogy Leonardo da Vinci Mona Lisája,

hogy Raffael Fornarinája, hogy bármelyik ezek közül oly szép lett volna, mint ez a fölséges Esther, akiben a legélesebb szemű párisi, a legjobb akarattal sem tudta volna fölfedezni a legcsekélyebb nyomát sem a kurtizánnak. Épp ezért a bárót mindenekelőtt a nagyszabású és előkelő hölgy szférája kápráztatta el, amely körüllegte a fényűzésben, eleganciában és szerelemben fürdő Esthert. A boldog szerelem minden asszonyok szent balzsamedénye, attól pompáznak büszke császárnői gögben. A báró egy héten keresztül minden éjjel kiment, hol a vincennes-i erdőbe, hol a Bois de Boulogne-ba, hol Ville d'Avray, hol Meudon erdeibe, egyszóval bejárta Páris egész környékét, de Estherrel nem tudott összetalálkozni. Ezt a csodálatos zsidónőt, akit ő *pipligus*-nak nevezett, szünet nélkül maga előtt látta. Két hét múlva elvesztette az étvágyát. Delphine de Nucingen és lánya, Augusta, akit a báróné épp most kezdett társaságba vinni, nem vették észre nyomban a bárón végbement változást. Anya és lánya csak reggelinél látták a ház urát, és estebédnél olyankor, ha az egész család otthon evett, ami csak Delphine fogadónapján történt meg. De két hónap leteltével Nucingen báró nagy meglepődéssel rájött, hogy milliói tehetetlenek. Türelmetlenség láza fogta el, valami honvágyhoz hasonló lelki betegség. Soványodni kezdett, és olyan komoly betegnek látszott, hogy Delphine titokban már-már reménykedett, hogy meg fog özvegyedni. Kezdett képmutatón sajnálkozni a férje fölött és lányát a szobájába küldte. Kérdésekkel gyötörte férjét, aki spleenes angolok módjára felelt, vagyis alig felelt.

Delphine de Nucingen minden vasárnap nagy vacsorát adott. Azért választotta ezt a fogadónapot, mert észrevette, hogy vasárnap az előkelő társaságból senki sem megy színházba, s általában ez a nap a tétlenségé. A kereskedő- és polgári osztályok özönlése szinte oly ostobává teszi a párisi vasárnapot, mint amilyen unalmas a londoni. A báróné tehát meghívta a híres Desplein orvost, hogy a beteget akarata ellenére megvizsgáltsassa. Ugyanis Nucingen azt állította, hogy kitűnően érzi magát. Keller, Rastignac, de Marsay, du Tillet és a ház összes barátai figyelmeztették a bárónét, hogy olyan embernek, mint Nucingen, nem szabad váratlanul meghalnia. Óriási üzletei előzetes intézkedéseket követelnek meg, a közönségnek okvetlenül tudnia kell, hogy mihez tartsa magát. Ezek az urak mind hivatalosak voltak a vacsorára; éppúgy Gondreville gróf, François Keller apósa, d'Espard lovag, des Lupeaulx, Bianchon doktor, Desplein legkedvesebb tanítványa, Beaudenord és neje, a Montcornet grófi pár, Blondet, des Touches kisasszony és Conti. Végül Lucien de Rubempré, akivel Rastignac öt év óta a legszívélyesebb baráti lábon állt, jóllehet - plakát-stílusban szólva - csak „felsőbb rendeletre”.

- Ettől ugyan nem szabadulunk meg egykönnyen - így szólt Blondet Rastignachoz, mikor Lucien gyönyörűbben mint valaha, nagyszerűen öltözködve a szalonba lépett.

- Jobb vele barátkozni, mert félelmetes ember - szólt Rastignac.

- Ez? - kérdezte de Marsay. - Én csak olyan embert ismerek el félelmetesnek, akinek a helyzetéhez kétely nem fér; az övé pedig legfeljebb megtámadatlan, de nem megtámadhatatlan! Mondja, miből él ez az ember? Honnan szerzi a pénzt? Biztosra veszem, hogy van vagy hatvanezer frank adóssága.

- Van egy jóakaró pártfogója, egy dúsgazdag spanyol pap - válaszolt Rastignac.

- A legidősebb Grandlieu kisasszonyt fogja feleségül venni - jegyezte meg des Touches kisasszony.

- Igen ám - szólt most d'Espard lovag - de azt kívánják, hogy vásároljon meg egy harmincezer frankot jövedelmező birtokot, hogy biztosítva legyen a vagyon, amit le kell kötnie jövődöbelije számára. Ehhez egymillióra van szüksége, azt pedig semmiféle spanyol reverenda alatt nem fogja megtalálni.

- Túl nagy az ár, mert Clotilde nagyon csúnya lány - így szólt a báróné.

Madame de Nucingen előkelő nagyizolából emlegette a keresztnévén Grandlieu kisasszonyt, mintha ő, a született Goriot-lány, egészen otthonos lenne ebben a társaságban.

- Tévedés - szólt du Tillet - egy hercegnő lánya nekünk férfiaknak sohasem csúnya, kivált akkor nem, ha márki címet és diplomáciai állást hoz magával. Hanem a legnagyobb akadálya ennek a házasságnak Sérizyné, aki bele van gabalyodva Lucienbe: jó sok pénzébe kerülhet a fiú.

- Így már nem lep meg, hogy Lucien olyan búskomornak látom. Sérizyné biztosan nem fog adni neki egymilliót, hogy elvehesse Grandlieu kisasszonyt. Úgy látszik, nem tudja, hogyan húzza ki magát a csávából - tette hozzá de Marsay.

- Úgy van, de Grandlieu kisasszony fülig szerelmes belé - szólt Montcornet grófnő - és a fiatal lány segítségével talán kedvezőbb helyzetbe juthat.

- Mit fog csinálni a nővérevel és az angoulême-i sógorával? - kérdezte d'Espard lovag.

- De hiszen - felelt Rastignac - a nővére, Séchard-né, igen jómódú, és most Séchard de Marsac néven emlegetik.

- Bár tagadhatatlanul vannak nehézségek, annyi szent, hogy csinos fiú - szólt Bianchon és fölállt, hogy üdvözölje Lucient.

- Jó estét, kedves barátom - szólt Rastignac, melegen szorítva kezét vele.

De Marsay hűvösen fogadta Lucien köszöntését.

Vacsora előtt Desplein és Bianchon tréfálkozás közben megvizsgálták Nucingen bárót, és rájöttek, hogy betegsége tisztára lelki természetű. De az okát kitalálni nem lehetett, mert senki sem gondolta volna a börze nagyeszű politikusáról, hogy szerelmes. Mikor Bianchon végre is nem talált más magyarázatot a bankár beteges állapotára és néhány szót ejtett erről Delphine de Nucingen előtt, az asszony mosolygott, mint aki régóta tudja, hányadán van a férjével. Mikor azonban a társaság asztalbontás után lement a kertbe, a család barátai körülvették a bankárt. Ugyanis mivel Bianchontól azt hallották, hogy Nucingen szerelmes, ki akarták deríteni ezt a rendkívüli esetet.

- Tudja-e, báró úr - így szólt hozzá de Marsay - hogy alaposan lesoványodott? És azzal gyanúsítják, hogy túlteszi magát a bankártermészet törvényein.

- *Asz nem ikasz!*

- De bizony - vágott vissza Marsay. - Még azt is mondják, hogy szerelmes.

- *Asz már ikasz* - válaszolt siránkozva Nucingen. - *Egy pájozs izsmeredlen udán sohajtoszom.*

- Ön szerelmes? Ön?... Vén bikfic! - szólt d'Espard lovag.

- *Asztat jól tudom, hoty nincs nefecsékesep, mind ha ety iljen örek emper zerelmes. Te micsináljag, ha ily fan?*

- Társaságbeli hölgybe? - kérdezte Lucien.

- Ugyan - szólt de Marsay - a báró csak reménytelen szerelem miatt soványodhat le így; van elég pénze, hogy megvásárolhasson minden nőt, aki megvásárolható.

- *Nem izsmered őted* - felelt a báró. - *És mozsdan, hoty matám fon Nisinken a zalonpa fan, megmonthadom, hoty mék etik nem tutam, mi asz a zerelem. A zerelem... asztat hiszem, hoty atul lesz asz emper sofánj.*

- Hol találkozott azzal a szüzi ártatlansággal? - kérdezte Rastignac.

- *Gocsipan, éjfélgör, a vinzenni ertőpen.*

- Személyleírása?

- *Egy fehér csibgeplusz, ety biros zognya, ety fehér selyemőf, ety fehér fádjol... ikaszi pipligus alag! Ratjokó szembár, orientalisch arcpőr...*

- Álmodott - szólt mosolyogva Lucien.

- *Ikasz, uty alutam, mind ety ság... ety deli ság - javította ki magát - merd ety faluzsi parádomtol työdem epétről...*

- Egyedül volt a nő? - vágott a hiúz szavába du Tillet.

- *Iken - kesergett a báró. - Csak a gocsi hádulján üld ety hajtu mek ety gomorna...*

- Lucien, úgy látszik, ismeri! - kiáltott Rastignac, aki mosolyt látott elröppenni Esther kedvesének ajakáról.

- Ki ne ismerné az olyan nőket, akik képesek éjfélkor kikocsizni és Nucingennel összetalálkozni? - szólt Lucien kitérően.

- Semmi esetre sem társaságbeli hölgy - szólt d'Espard lovag - mert különben a báró fölismerte volna a hajdúját.

- *Asz előd sohasem ládam - felelte a báró - és már netyfen napja geresdedem a bolicájjal, te asz nem dalálja.*

- Inkább menjen rá pár százezer frankja, mint az élete. Márpedig az ön korában a viszonzatlan szerelem életveszélyes - szólt Desplein.

- *Iken - felelt Nucingen. - Asz édel nem dáblál, a lefegőd halálozsnag érszem. Kimetyeg a vinzenni ertőbe, hoty lázsam aszt a heljed, ahol öt látam! Epöl áll az éledem! Nem tutam foklalgoszni asz udolsó gölcsönél sem. Rá pizdam makamad a parádaimra, agig meksajnálak enkemed. Ety miliónt atnég, ha aszal a nőfel mekismergethénég. Mék nyernég is rajda, merd aszóda nem foldam a Pörzén. Tü Dilet a mekmonthadója...*

- Úgy van - bólintott du Tillet - nagyon megváltozott, undorodik az üzlettől. Ez a halál jele.

- *A zerelem jele!* - felelt Nucingen. - *Rám nészfe egy ézs utyan asz.*

Ennek az aggastyánnak a naivitása, aki immár nem volt hiúz és aki életében először ismert meg valamit, ami szentebb és magasztosabb a pénznél, meghatotta ezt az érzéketlen emberekből álló társaságot. Egypáran összemosolyogtak, mások Nucingent nézték, és az arcuk ilyesmit fejezett ki: „Ilyen erős ember, és mi lett belőle!...” Azután mindnyájan visszatértek a szalonba, élénken megtárgyalva az eseményt. Csakugyan, olyan természeti tünemény volt, hogy a legnagyobb föltűnést kellett hogy keltse. Nucingenné elnevette magát, mikor Lucien fölfedezte előtte a férje titkát. De a báró, hallván neje csipkelődését, karon fogta és félrehívta egy ablakmélyedésbe.

- *Montya, azonjom - szólt hozzá halkán - szoldam én falaha ety kunjos szód a ketyet getfdeléseire, hoty mosd jónag ládja kitsufolni asz enjéimed? Ety jó felesék sekidene asz urán, kisekidené a szafarapul, nem hoty kunyolja, mind ketyet...*

Az öreg bankár leírása után Lucien ráismert Estherre. Minthogy bosszankodva látta, hogy észrevették a mosolyát, felhasználta az általános csevegés kedvező pillanatát, mialatt a kávé hordták körül, hogy eltűnjön.

- Hova lett Rubempré úr? - kérdezte Nucingen báróné.

- Hú marad a jelszavához: *Quid me continebit?* - felelt Rastignac.

- Ami annyit is jelenthet: „Ki tart vissza engem?” meg annyit is: „Fékezhetetlen vagyok!” ahogy jólesik - jegyezte meg de Marsay.

- Amikor a báró úr a szép ismeretlenről beszélt, Lucien arcán mosoly futott át, amiből azt sejttem, hogy ő ismeri azt a hölgyet - szólt Horace Bianchon, nem is sejtve, milyen veszély rejlett ebben az oly természetes megjegyzésben.

- *Natyon jó!* - dörmögte magában a „hiúz”.

Mint minden kétségbeesett beteg, a báró is a remény szalmaszálába kapaszkodott. Föltette magában, hogy Lucien másokkal fogja figyeltetni, nem pedig Louchard-nak, a kereskedelmi rendőrség legügyesebb tagjának az embereivel, akihez két héttel előbb fordult.

Mielőtt Lucien Estherhez ment, mindig a Grandlieu-palotában kellett két órát eltöltenie. Ezek a látogatások a Saint-Germain városrész legboldogabb fiatal lányává tették Clotilde-Frédérique kisasszonyt. Az ifjú törtetőnek egész viselkedését jellemző óvatossága azt sugallta, hogy tüstént értesítse Carlos Herrerát, micsoda hatást váltott ki az a mosoly, mely ajkairól elröppent, midőn Nucingen báró leírta Esther külsejét. A báró szerelme Esther iránt s az az ötlete, hogy a rendőrség útján kerestette, különben elég fontos események voltak, hogy szükségét lássa tudomására hozni annak az embernek, aki úgy menekült a reverenda alá, mint ahogy régente a gonosztevők a templomban kerestek menedéket. És a Saint-Lazare utcától, ahol akkoriban a bankár lakott, a Saint-Dominique utcáig, ahol a Grandlieu-palota állt, Luciennek a Malaquais-rakparton levő saját lakása előtt kellett elhaladnia. Lucien lefekvés előtt találta rettentő barátját, amint éppen breviáriumot olvasott, más szóval pipára gyújtott. Ez az inkább idegenszerű, mint idegen fajtájú ember nem szívott spanyol szivart, mert gyengének találta.

- Ennek fele sem tréfa - vélekedett a spanyol, mikor Lucien mindent elmondott neki. - Ha a báró Louchard által keresteti a kicsikét, bizonyára lesz annyi esze is, hogy a nyomodba menessen egy kopót, akkor pedig minden kiderülhet. Ma éjszaka és holnap reggel épp csak arra lesz elegendő időm, hogy előkészítsem a kártyáimat, amiket a báró ellen ki akarok játszani, s hogy mindenekelőtt meggyőzzem őt a rendőrség tehetetlenségéről. Majd ha hiúz-barátunk már minden reményt föladott, hogy megtalálja a báránykáját, akkor vállalkozom rá, hogy eladom annyiért, amennyit neki megér.

- Esthert eladni! - kiáltott Lucien, akinek első indulata mindig tisztességes volt.

- Elfélejtkezel a helyzetünkről? - kiáltott Carlos Herrera.

Lucien lehorgasztotta a fejét.

- Pénzünk nincs - folytatta a spanyol - de van hatvanezer frank adósságunk! Ha el akarod venni Clotilde de Grandlieu-t, egymillióra van szükséged, hogy megvehesd a földbirtokot és biztosíthasd vele ennek a madárijesztőnek az örökségét. Nos hát, Esther elég nemes vad, hadd izzadjon le a hiúz egymilliócskát, amíg utoléri. Bízd csak rám...

- Esther sohasem fog beleegyezni.

- Bízd csak rám.

- Nem fogja túlélni.

- Azt bízd a temetkezővállalatra... Hát aztán? - kiáltott ez a vadember, parancsoló modorával elvágva Lucien elégikus szavait. - Hány tábornok esett el élete virágjában Napóleonért? - kérdezte pillanatnyi szünet után. - Nőt mindig lehet találni! 1821-ben azt mondtad, hogy Coralie nincs még egy a világon. Esther ugyancsak nincs még egy. Ez után a lány után következni fog... tudod kicsoda?... az Ismeretlen Asszony! Ez a szépek szépe lesz, és abban a fejedelmi székvárosban fogod keresni, ahol mint Grandlieu herceg veje s mint követ, Franciaország

királyát képviseled majd... És azután, mondd csak, öcsém, komolyan azt hiszed, hogy Esther nem fogja túlélni? És végre is: megtarthatja Esthert az, akinek Grandlieu kisasszony a felesége? Egyébiránt mondom, bízd rám: sose fáraszd magad azzal, hogy minden aprósággal törődj. Ez az én dolgom. Csak éppen egy-két hétre fogod nélkülözni Esthert, de azért tovább is eljársz a Taitbout utcába. Föl a fejjel! Turbékolj csak a mentődeszkádon és játszd jól a szerepedet. Csúsztasd Clotilde kacsójába a tüzes levelet, amit ma reggel írtál, és hozz tőle is kissé melegebb sorokat! Majd írásbelileg fogja kárpótolni magát a nélkülözésekért. Az a lány kedvemre való. Esthert kissé szomorúnak fogod látni, de mondd meg neki, hogy szót kell fogadnia. Az erényköntösünkről van szó, a tisztesség-köpenyünkről, a viharálló ernyőről, mely mögé a nagy emberek gázságaikat rejtik... Jobbik énemről van szó: rólad, akire a gyanúnak árnyéka sem szabad hogy essék. A véletlen jobb szolgálatot tett nekünk, mint az eszem, amely két hónap óta üresen fut.

Mialatt Carlos Herrera e borzalmas mondatokat egymás után pufogtatta el, fölöltözködött és menni készült.

- Ugyebár, te lankadatlanul szereted őt?!... Nos hát, én pedig lankadatlanul gyűlöltem! De nem úgy cselekedtem-e mindig, mint hogyha hűségesen ragaszkodnék ehhez a lányhoz, jóllehet Ázsia révén kezemben volt az élete? Pár mérges gomba a levesébe, és el lett volna intézve... Azonban Esther kisasszony él!... és boldog! Tudod-e miért? Azért, mert te szereted! Ugyan ne légy gyerek! Négy év óta várunk egy szerencsés vagy szerencsétlen véletlenre. Nos hát, most aztán alaposan össze kell szednünk magunkat, hogy üstökön ragadjuk azt, amit ma utunkba vet a sors: ebben a kockavetésben van jó és rossz esély, mint mindenben. Tudod-e, mire gondoltam abban a percben, amikor beléptél?

- Nem...

- Arra, hogy úgy mint Barcelonában, itt is fölcsapok Ázsia segítségével valami szenteskedő vénasszony örökösének.

- Bűnös úton?

- Ez az egyetlen módom van, hogy biztosítsam a boldogulásodat. A hitelezők mozgolódnak. Mi lesz veled, ha üldözőbe vesznek a végrehajtók, és ha Grandlieu-ék kiutasítanak a palotájukból? Az a nap a Sátán lejártnapja lenne.

Carlos Herrera mozdulattal jelezte a vízbeugró ember öngyilkosságát. Azután merev, átható tekintet szegzett Lucienre, olyant, amely utat nyit az erőseknek a gyöngék lelkébe. Ez a varázsos pillantás megtört minden ellenállást és elárulta, hogy Lucien nemcsak életre-halálra szóló titkok fűzték tanácsadójához, hanem érzések is, melyek éppúgy kimagaslottak a hétköznapi érzések közül, mint amily magasan állott ez az ember saját alantas helyzete fölött.

Kényszerítve volt, hogy kívül éljen a társadalmon, a törvény tilalomfája örökre útját állta a visszatérésének. A bűn és a rettentő, dühös ellenállás kimerítette, de hatalmas lelkiereje nem hagyta békén, így éledt újra ez a nagyszerűen becsstelen, homályos és hírhedt személyiség, az élet lázas ösztönétől emésztve, Lucien elegáns testében, akibe saját lelkét lehelte. A társadalmi életben őt ez a költő képviselte, akinek odakölcsönözte szívós erejét és vasakarátát. Lucien több volt neki, mintha édesfia, szeretett hitvese lett volna, több volt egy egész családnál, több az életénél: a bosszúja volt. És minthogy erős lelkek jobban ragaszkodnak egy érzéshez, mint az életükhöz, azért eltéphetetlen szálakkal kötötte magához Lucient.

Miután abban a pillanatban, amikor a kétségbeesett költő közel volt az öngyilkossághoz, megvásárolta Lucien életét, olyan pokoli egyességet ajánlott neki, amelyhez hasonlótat úgyszólván csak regényekből ismerünk, de szörnyű lehetőségük sokszor bebizonyult már bíróság előtt, törvénykezési drámák során. Készséges eszközévé tette Lucient azzal, hogy elhalmozta

a párisi élet minden örömeivel, s hogy bebizonyította neki, hogy sokra viheti még. Egyébként a különös embernek semmiféle áldozat nem esett nehezére, ha jobbik énjéről volt szó. Hatalmas ereje dacára teremtményének a szeszélyeivel szemben oly gyenge volt, hogy végül beavatta a titkaiba. Lehet, hogy ez a morális bűnrészesség csupán egy újabb összekötő kapocs volt közöttük! Amely napon Esthert megszöktették, azóta tudta Lucien, mily borzalmas alapzaton épült föl a boldogsága.

A spanyol pap találja a fegyház egyik hírhedt alakját, Jacques Collint leplezte, aki tíz évvel ezelőtt a polgári Vautrin név alatt a Vauquer-házban lakott, ugyanott, ahol Rastignac és Bianchon. Jacques Collin, melléknevén a *Vasfejű*, aki szinte közvetlen újból való elfogatása után ugrott meg Rochefort várából, tanult a híres Sainte-Hélène gróf példáján, de került mindent, ami hibát Coignard a maga vakmerő akciójában elkövetett. Saját magát egy tisztességes ember helyére csempészni és tovább élni a fegyenc életét: olyan feladat, melynek kettős végcélja sokkal ellentmondóbb, semhogy ne lennének végzetes fejleményei, főképp Párisban. Mert ha egy fegyházviselt ember jó családba palántálja át magát, akkor megtízszerezi ennek a hamisításnak a veszedelmeit. Aki minden kutatás ellen biztosítani akarja magát, az kénytelen magasan az élet köznapi érdekei fölött keresni elhelyezkedést. Egy társaságbeli ember ki van téve olyan véletleneknek, melyek ritkábban fenyegetik azt, aki nincs érintkezésben a társadalommal. Ezért a reverenda a legbiztosabb álöltözet annak, aki példás, magányos és tétlen étellel tudja teljessé tenni.

„Helyes, tehát pap leszek” - gondolta magában az anyakönyvi értelemben halott ember, aki mindenáron föl akart támadni társaságképes alakban és ki akarta élni szenvedélyeit, melyek éppoly különösök voltak, mint ő maga.

Az 1812-i spanyolországi alkotmány következtében föllángolt polgárháborúba belesodródott ez a nagy energiájú férfiú és alkalmá nyílt; hogy orozva megölje az igazi Carlos Herrerát. Ez a pap valami nagyrú törvénytelen fia volt, anyját nem ismerte, de az apja rég cserbenhagyta: Egy püspök, az egyetlen ember, aki Herrerával törődött, meghalt, épp mialatt az egyház e vakmerő harcosa útban volt Cadizból Madridba s onnan Franciaország felé. Jacques Collin örült, hogy végre-valahára összeakadt ezzel a régóta keresett egyénnel, ráadásul a kívánt körülmények közt. Saját hátán sebeket ejtett, hogy eltüntesse a beégetett, fatális jeleket, és kémiai szerek segélyével elváltoztatta az arcát. Így, mielőtt a pap holttestét eltüntette volna, sikerült úgy elváltoztatni saját külsejét, hogy némi hasonlatosságot mutatott az alteregójával. Ez a változás szinte éppoly csodálatos volt, mint az arab mesék varázslatai, ahol a dervisnek az a hatalom adatott, hogy mágikus szavak erejével egy fiatal halott földi hüvelyét öltse magára. Hogy a csodát teljessé tegye, a spanyolul tudó fegyenc megtanult annyit latinul, amennyit egy andalúziai papnak éppen hogy tudnia kell. Mint három fegyház bankárja, Collin meggazdagodott, ugyanis minden fegyenc az ő ismert becsületességére bízta a pénzét, bár különben csak kénytelenségből volt becsületes, minthogy ilyen üzletfelek közt holmi apró tévedésekért késszúrásokkal szokás fizetni. Ezekhez a pénzekhez hozzácsapta azt az összeget, amit a püspök adott volt Herrerának. Mielőtt elhagyta Spanyolországot, Barcelonában hatalmába kerítette egy szenteskedő asszony nagy vagyonát, miután az asszonyt feloldozta és ígéretet tett neki, hogy a pénzt visszafizeti jogos tulajdonosainak. A jámbor nő ugyanis annak idején gyilkosság és lopás útján jutott a kincsek birtokába. Miután Jacques Collin pap lett és egy titkos megbízatás révén a legnagyobb összeköttetésekre tett szert Párisban, eltökélte, hogy semmit sem fog csinálni, ami rácsfolhatna a magára aggatott papi jellegre, és így új valójának véletlen esélyeire bízta magát, amikor az Angoulême-ből Páris felé vivő úton összeakadt Luciennel. Ebben az ifjúban az ál-abbé a hatalom nagyszerű eszközét ismerte föl. Mikor az öngyilkosságtól megmentette, így szólt hozzá: „Bizza rá magát Isten szolgájára, úgy amint más az ördögre bizza magát, és új élet kilátása tárul ön elé. Úgy fog élni, mint az álomban, és legrosszabb esetben a halál lesz az ébredése, amit most önnönmaga keresett...”

Ezen az erőteljes gondolatmeneten épült föl e két ember szoros szövetsége, amelyet Carlos Herrera még ravaszul előidézett bűnrészességgel is megpecsételt. Meglévén benne a csábítás tehetsége, aláasta Lucien becsületességét azáltal, hogy kegyetlen kényszerhelyzetekbe sodorta és azokból úgy rántotta ki, hogy rávette: egyezzen bele némely gonosz vagy becsutelen cselekedetekbe, de úgy intézte, hogy Lucien ezekben mindig tisztán, emelt fővel állhasson a világ előtt Lucien volt a társadalmi napsugár, annak árnyékában akart élösködni a hamisító.

- Én vagyok a szerző, légy te a színdarab. Ha nem lesz sikered, engem fognak kifütyülni - szölt hozzá aznap, amidőn beavatta egyházgyalázó álöltözetének titkába. Carlos ravaszul haladt beismerésről beismerésre, s minél nagyobb eredményeket ért el, s minél inkább rászorult Lucien, annál több aljasságot vallott be neki.

Ezért a Vasfejű legutolsó titkát már csak akkor adta ki a kezéből, amikor megszokott párisi szórakozásai, sikerei, kielégült hiúsága a gyenge költőt testestül-lelkestül a rabszolgájává tették. Ott, ahol egykor Rastignac ellen tudott állani e démon kísértéseinek, Lucien elbukott, mivel őt óvatosabban kezelte, ravaszabban hálózta be, s mindenekelőtt meggyőzte azzal a szerencsés fogással, hogy kimagasló társadalmi polcra juttatta. A Gonosz, amelynek költői megtestesítését ördögnek szokás nevezni, leghatásosabb, legcsábítóbb mesterkedéseit játszotta ki ez ellen a férfi ellen, aki félig nő volt, s eleinte keveset kívánt cserébe azért a sokért, amit adott. Carlos döntő argumentuma ugyanaz az örökös titokbanmaradás volt, amivel Tartuffe traktálja Elmírá. Új meg új bizonyítékait adta föltétlen odaadásának, mint egykor Mohamed íránt Szaid, s ezzel tetőzte be Jacques Collin Lucien behálózásának rettentő művel. Ebben a pillanatban ott tartott, hogy nemcsak mindazokat az összegeket, melyeket a fegyházak lakói, becsületességében bízva, mint bankárjukra rábíztak; elköltötte Estherre és Lucienre (ezzel rettentő leszámolásnak téve ki magát őmiattuk), hanem az arszlán, a hamisító és a kurtizán még el is voltak adósodva. Ugyanakkor tehát, amidőn Lucien előtt fölragyogott a siker, a legkisebb kavics megcsuszamlása e három lény lába alatt előidézhetette szerencsájük vakmerően fölépített kártyavárának összeomlását. Az operabálon Rastignac fölismerte benne a Vauquerház egykori Vautrinját, azonban tudta jól, hogy ha elszólja magát, halálfia. Azért Nucingenné kedvese olyan pillantásokat cserélt Lucienel, melyekben a mindkét részen színlelt barátság mögött a félelem lappangott. A veszedelem pillanatában Rastignac nyilván kész örömet szállította volna a kordét, amelyen a Vasfejűt a vépadra vigyék. Most mindenki előtt világos lesz, micsoda sátáni öröm fogta el Carlost, midőn Nucingen báró szerelméről hallott; mert első pillantásra fölfogta, mekkora hasznot húzhat magafajta ember a szegény Estherből.

- Ne félj - szölt Lucienhez - az ördög pártját fogja az ő szolgájának.

- Puskaporos hordón pipázol!

- *Incedo per ignes!*⁷ - válaszolt mosolyogva Carlos. - Ez a mesterségem.

A Grandlieu-nemzetség az utolsó évszázad közepén két ágra szakadt: a hercegi ágra - mely kihalóban van, minthogy a jelenlegi hercegnek csak lányai születtek - és a Grandlieu vicomte-ok ágára, amely az idősebb ág címét és címerét örökölni fogja. A hercegi ág címere: vörös haránt mezőben három arany csatabárd, ezzel a nevezetes jeligével: *Caveo non timeo!*⁸ - amiben a család egész históriája bennfoglaltatik.

A vicomte-ok címerpajzsa négyosztatú és piros mezőben oromzatos aranydongát mutat, lovagsisakkal koronázva. Jelígeje: *Grands faits, Grand lieu!*⁹ A jelenleg élő vicomtesse 1813-

⁷ Átgázolok a tüzön.

⁸ Óvakodom, de nem félek.

⁹ Szójáték a *Grandlieu* névre. Szóról szóra: „Nagy tettek, nagy hely.”

ban megözvegyedett; fia és lánya van. Noha csaknem tönkretéve tért haza az emigrációból, mégis jelentékeny vagyont kapott vissza, amit Derville nevű ügyvédjének köszönhetett.

A Grandlieu hercegi pár már 1804-ben hazatért, és a császár hamarosan kacsingatni kezdett feléjük. Napóleon, miután udvarában megjelentek, vissza is adatott mindent, amit a Grandlieu-ház birtokaiból konfiskáltak: az egész körülbelül negyvenezer frank évjáradéknak felelt meg. A Saint-Germain városrész főúri családjai közül, akiket Napóleon behálózott, egyedül a herceg és a hercegnő - a Braganza hercegekkel sógorságban álló Ajudák idősebbik ágából - egyedül ők nem tagadták meg a császárt és jótéteményeit. XVIII. Lajos megbecsülte ezt a hűséget akkor, amidőn a Saint-Germain városrész társadalma ezt bűnül róttá fel a Grandlieu-párnak. De lehet, hogy XVIII. Lajos csak öccsét akarta bosszantani vele. Azt beszélték, hogy a fiatal Grandlieu vicomte valószínűleg el fogja venni a herceg legkisebbik leányát, az akkor kilenc éves Marié-Athénaist. Sabine, az utána következő, a júliusi forradalom után férjhez ment Guénic báróhoz. Joséphine, a sorban a harmadik, madame d' Ajuda-Pinto lett, amidőn a márk elvesztette első nejét, született Rochefide (alias Rochegude) lányt. A legidősebb 1822-ben apáca lett. A második, Clotilde-Frédérique kisasszony, jelenleg huszónhét esztendőös hölgy, halálosan szerelmes Rubempré Lucienbe. Magától értetődik, hogy a Grandlieu hercegi palota, a Saint-Dominique utca legszebb házainak egyike, ezerféle varázst gyakorolt Lucien lelkére. Valahányszor a hatalmas kapu megfordult sarkaiban, hogy bebocsássa könnyű kocsiját, azt a hiú elégtételt érezte, amelyről Mirabeau beszélt valaha.

„Az apám közönséges patikus volt Houmeau-ban, és én mégis bejáratos vagyok ide!”

Ezt gondolta magában. Sok más gáztettre is képes lett volna, mint egy hamisítóval való szövetkezésre, hogy továbbra is joga legyen fölmenni a kapufölgjáró néhány lépcsőfokán, hogy hallja, amint bejelentik: „Lucien *de Rubempré úr!*” a tágas Louis XIV. szalonban, melynek berendezése XIV. Lajos idejében a versailles-iak mintájára készült, s ahol a legválogatottabb társaság gyűlt egybe, Páris színe-java, vagy ahogy akkor mondták: „kis-Versailles”.

A háziasszony, előkelő portugál nő, azok közé tartozott, akik nem szívesen mennek el hazulról. Többnyire a szomszédjaival, Chaulieu-ékkal, Navarreins-ékkal, Lenoncourt-ékkal volt körülvéve. Gyakran ellátogattak hozzá, bálba menet, vagy Operából jövet: a csinos Macumer báróné (szül. Chaulieu). Maufrigneuse hercegnő, d'Espard-né, de Camps-né, des Touches kisasszony, aki sógorságban volt a bretagne-i eredetű Grandlieu-családdal. Grandlieu vicomte, Rhétoré herceg, Chaulieu herceg (a leendő Chaulieu-Lenoncourt herceg) és neje, született Madeleine de Mortsauf, Lenoncourt herceg unokája, továbbá Ajuda-Pinto márk, Blamont-Chauvry herceg, Beauséant márk, Pamiers vicedom, Vandenesse-ék, az öreg Cadignan herceg és fia, Maufrigneuse herceg, állandóan megfordultak ebben a pompás szalonban, ahol az udvar levegőjét szívták, ahol a társaság modora, tónusa, szelleme összhangban volt a háziak előkelőségével, akik nagyszerű arisztokratikus föllépésükkel végre is elfeledtették, hogy Napóleont szolgálták valaha.

Az öreg d'Uxelles hercegné, Maufrigneuse hercegnő édesanyja vitte a tónust ebben a szalonban, ahová Sérizyné sohasem tudott bejutni, jóllehet született Ronquerolles-lány volt.

A mindenkit elbűvölő poétát Maufrigneuse hercegnő vezette be ide, aki édesanyját mozgósította Lucien érdekében (két éven át bolondul szerelmes volt belé) és hála a francia királyi főalamizsnamesteri hivatal meg a párisi érsek befolyásának, sikerült is őt bejuttatni a szalonba. Igaz, hogy csak miután Lucien megkapta a királyi rendeletet, mely visszaadta neki a Rubempré-család nevét és címerét. Rhétoré herceg, d'Espard lovag és még néhányan, akik irigykedtek Lucienre, időnként felbőszítették ellene Grandlieu herceget, apró történeteket mesélvén neki Lucien előéletéből. De az ájtatos hercegnő, akit már megkörményeztek az egyházfejedelmek, és Clotilde Grandlieu a pártjára álltak. Lucien egyébként ezeket az áskálódásokat egy futó kalandjának tulajdonította, melyet d'Espard-né unokahúgával, Bargetonnéval

szótt (akiből azóta du Châtelet grófnő lett). És minthogy szükségét érezte, hogy bejusson ebbe a hatalmas családba, s hozzá még titkos sugalmazója egyre ösztökélte, hogy bolondítsa magába Clotilde-ot, Lucient megszállta a fölkapaszkodottak bátorsága: egy héten öt nap ott volt, illedelmesen lenyelte az irigyek sértegetéseit, kiállta a szemtelen pillantásokat, szelleme- sen vágott vissza a csipkelődésekre. Állhatosságával, kellemes modorával és előzékenysé- gével végtére elnémított minden aggályt, és az akadályok csökkentek. Még mindig kitűnő viszonyban volt Maufrigneuse hercegnővel - Carlos Herrera megőrizte az izzó levelet, ame- lyeket az asszony szerelmi hevületében írt - Sérizyné bálványozta, des Touches kisasszony szívesen látta. Beírta azzal, hogy ebben a három házban fogadják és megtanulta az abbétól, hogy ismeretségeiben a legnagyobb tartózkodást kell szem előtt tartania.

- Nem lehet egyszerre több házban forgolódni - így szólt bizalmas tanácsadója. - Aki mindenüvé eljár, sehol sem talál élénk érdeklődésre. A nagy urak csak azokat pártolják, akik állják a versenyt a bútoraikkal, akiket mindennap látnak, akik oly nélkülözhetetlenné tudják tenni magukat, mint a pamlag, amelyre lehever az ember.

Lucien megszokta, hogy Grandlieu-ék szalonját csataterének tekintse, ezért szellemét, élceit, pletykáit és bókjait arra az időre tartotta fenn, amelyet esténként a palotában töltött. Nyájas volt és behízeglő, és Clotilde figyelmeztette a zátonyokra, melyeket el kell kerülnie, így legyezgetni tudta Grandlieu úr apró szenvedélyeit. Clotilde előbb csak megirigyelte Maufrigneuse hercegnő szerencsését, azután halálosan beleszeretett Lucienbe.

Minthogy Lucien minden előnyét átlátta ennek a frigynek, ezért úgy játszotta szerelmes sze- repét, ahogyan Armand, a Comédie Française legújabb ifjú szerelmes színésze játszotta volna; Clotilde-nak szóló levelei határozottan elsőrendű irodalmi remeklések voltak, és Clotilde válaszaiban küszködve igyekezett papírra vetni szilaj szerelmét, mert másképpen nem tudott szeretni. Lucien minden vasárnap misére ment az Aquinói Szent Tamás templomba, buzgó katolikusnak mutatta magát, vallásos, monarchista ízű szónoklatainak csodás hatásuk volt. Azonkívül congregatio-párti lapokba roppant érdekes cikkeket írt, de díjazást soha el nem fogadott értük, és soha másképp nem írta alá, mint egy L-betű-vel. Politikai röpiratokat is írt, hol X. Károly király, hol a főalamizsnamesteri hivatal kívánsága szerint; ezekért sem kért egy fillér honoráriumot sem.

- A király - mondotta - már oly sokat tett érettem, hogy véremmel vagyok adósa.

Pár nap óta szó is volt róla, hogy Lucien titkári minőségben bejut a miniszterelnökségre. Azonban d'Espard-né oly sok embert vonultatott fel Lucien ellen, hogy X. Károly jobbkeze nem merte rászanni magát erre a lépésre. Lucien anyagi helyzetével nemigen volt tisztában senki, és az a kérdés, hogy „miből él?” - melyet annál gyakrabban föltekert, minél magasabba hágott Lucien - ez a kérdés feleletre várt. De a rossz szándékú kíváncsiság éppúgy, mint a jó szán- dékú kíváncsiság nyomról nyomra haladt és nem egy hiányosságot talált ennek a törtetőnek a vérteté- tén. Clotilde de Grandlieu tudtán kívül kémszolgálatokat tett a szüleinek. Pár nappal ezelőtt Lucient félrevonta egy ablakmélyedésbe, hogy ott fölvilágosítsa a család kifogásairól.

- Szerezzen egymilliót érő birtokot, és kezem az öné: ezt üzeni az anyám - szólt Clotilde.

- Később meg fogják kérdezni, honnan került a pénzed! - így szólt Carlos, midőn Lucien közölte vele az állítólagos ultimátumot.

- Mondjuk azt, hogy a sógorom nagy vagyonhoz jutott - szólt Lucien - tegyük meg őt felelős kiadónak.

- Szóval így már csak a millió hiányzik - kiáltott fel Carlos. - Lesz rá gondom.

Lucien helyzetét a Grandlieu-palotában legjobban megvilágítja az, hogy étkezésre még egyszer sem hívták meg oda. Sem Clotilde, sem d'Uxelles hercegnő, sem pedig Maufrigneuse hercegnő nem tudták ezt a kegyet kieszközölni az öreg hercegtől, oly konokul bizalmatlan

volt az öreg úr az iránt, akit ő Rubempré uraságnak nevezett. Ez a finom megkülönböztetés, amelyet a szalon egész társasága észrevett, mélyen sértette Lucien önértetét. Lucien érezte, hogy csak épp hogy megtűrik ennek a szalonnak a társaságában. A jó társaság joggal támaszt magas igényeket, hiszen így is éppen elégszer lépre megy. Párisban szerepet játszani, ha az embernek nincs tudott vagyona, vagy bevallott keresetforrása, olyan vállalkozás, amit semmiféle furfanggal sem lehet sokáig fönntartani. Ezért minél följobb emelkedett Lucien, annál többet foglalkoztatta az embereket a kérdés: miből él? Egy ízben Sérizyné előtt (akinek Granville főállamügyész, továbbá Octave de Bauvan államminiszter, főtörvényszéki elnök támogatását köszönhette) kénytelen volt ezt a kijelentést tenni:

- Rettentően sok az adósságom.

Amint belépett a palota udvarába, melynek falai hiúságának igazolását őrizték, keserűen mondta magában, miközben a Vasfejű aggodalmaira gondolt: „Mintha minden recsegne-ropogna a lábam alatt.”

Esthert szerette és Grandlieu kisasszonyt akarta nőül venni! Különös helyzet! Egyiken túl kellett adnia a másikért. Az egyedüli, aki ezt a vásárt nyélbe üthette, anélkül, hogy Lucien becsületének ártson vele, az ál-spanyol volt. Nem kellett-e, hogy egymással szemben óvatosak legyenek? Nemigen találni párját az életben ennek a paktumnak, amelyben mindkét fél fölváltva hol fölül van, hol alul.

Lucien elűzte az arcát beárnyékoló fellegeket. Vidáman, sugárzón lépett be a Grandlieu-ház termeibe. Az ablakok nyitva voltak, a kert illatai belengték a szalont. A középütt álló asztalon virágpiramis volt látható. A hercegnő egy sarokpamlagon ült és Chaulieu hercegnővel cseveggett. Több hölgy egy csoportba verődött, és ez a csoport különféle magatartással tűnt ki, aszerint, amint minden egyes tagja más-más kifejezést adott színlelt részvételének. A társaságban senki sem érdeklődik igazán másnak a baja, szerencsétlensége iránt, ott minden csak puszta szó. A férfiak a szalonban vagy a kertben sétáltak. Clotilde és Joséphine a teásasztal körül foglalatoskodott. Pamiers vicedom, Grandlieu lovag, Ajuda-Pinto márki, Maufrigneuse herceg egy sarokban whisteztek. Lucien, miután az inas bejelentette, végigment a termen, üdvözölte a hercegnőt és megkérdezte, mi az oka az arcvonásaiból olvasható szomorúságnak.

- Chaulieu-né asszony borzasztó hírt kapott épp most: a veje, Macumer báró, Soria egykori hercege, meghalt. A fiatal Soria herceg, aki feleségével Chantepleurbe utazott, hogy ott bátyját ápolja, levélben adta hírül a gyászos eseményt. Louise állapota szívettéptő.

- Kétszer életében nem szeretnek egy asszonyt úgy, mint ahogy Louise-t szerette a férje - szólt Madeleine de Mortsauf.

- Dúsgazdag özvegy lesz - tette hozzá az öreg d'Uxelles hercegnő Lucienhez fordulva, akinek arcizma sem mozdult.

- Szegény Louise! - sóhajtott d'Espard-né - én megértem és sajnálom őt.

D'Espard márkiné arcán a csupa szív asszonyok merengő kifejezése jelent meg. Sabine Grandlieu, noha még csak tízesztendő volt, okos szemével fölnézett az anyjára, de ezt a csak-nem csúfondáros pillantást csakhamar kioltotta anyjának haragos szemvillanása. Ezt nevezik helyes gyermeknevelésnek.

- Ha leányom túléli ezt a csapást - szólt Chaulieu-né leganyaibb arckifejezésével - akkor is aggódok a jövőjéért. Louise nagyon romantikus természet.

- Nem tudom - szólt az öreg d'Uxelles hercegnő - honnan szedik ezt a leányaink!

- Manapság nehéz kibékíteni a szívet a konvencióval - mondta egy öreg bíboros.

Lucien nem tudta, mit mondjon erre. A teásasztalhoz ment, hogy a Grandlieu kisasszonyoknak leadja szokott bókjait. Mikor a költő az asszonyok csoportjától pár lépésre eltávolodott, d'Espard márkiné közel hajolt Grandlieu hercegnőhöz, hogy fülébe súghasson valamit.

- Kegyed tehát azt hiszi, hogy ez az úrfi olyan nagyon szereti a kegyed drága Clotilde-ját?

E kérdés rosszmájú voltának fölismeréséhez szükséges, hogy futólag jellemezzük Clotilde-ot. Ez a huszónégy éves ifjú hölgy egyenesen állt, úgyhogy d'Espard-né tetőtől talpig végigmérhette gúnyos pillantásával cingár, vézna alakját, mely szakasztott olyan volt, mint egy spárga. Szegény lánynak a melle oly lapos volt, hogy még azzal a mesterkedéssel sem lehetett, rajta segíteni, amit a divatkereskedők pótkebelnek mondanak. Ezért aztán Clotilde, tudva azt, hogy nevének elég előnyös csengése van, ahelyett hogy nagy fáradsággal leplezni igyekezett volna ezt a testi fogyatékoságát, inkább hősiesen érvényesülni hagyta. Azáltal, hogy a ruháiba szorosán befűzte magát, elérte, hogy olyan hatást tett, mint a középkori faszobrászok merev és éles rajzú figurái. Ezeknek a profilja élesen kidomborodik a fülkék háttéréből, melyekbe mestereik a katedrálisokban fölállították őket. Clotilde öt láb négy hüvelyk magas volt. Ha szabad egy közkeletű kifejezéssel élnünk, melynek legalább megvan az az előnye, hogy könnyen érthető, akkor azt mondhatjuk, hogy nyakigláb volt. Ez az aránytalanság elformálanította a felső testét. Barnás arcbőre, kemény fekete haja, igen sűrű szemöldöke volt, égő szeme máris sötétárkos gödörben ült, arcát, mely görbe volt mint a holdsarló az első negyedben, kiugró homlok koronázta, így valóságos karikatúrája volt az anyjának, Portugália egyik legszebb nőjének. A természet szereti az ilyen játékokat. Sok családban látni megkapó szépségű leányt, akinek arcvonásai a fivérnél tökéletes rútsággá torzulnak, jóllehet a két testvér hasonlít, egymásra. Clotilde erősen összepréselt ajkain az állandó lekicsinylés kifejezését hordta. Ezért a szája arcának minden más részénél jobban elárulta szívének titkos rezdületeit, mert a szerelem búbajos kifejezést adott neki, ami annál inkább feltűnt, mivel arca barnább volt, semhogy pirulni tudott volna, mindig kemény pillantású, fekete szemei pedig semmitmondóan néztek a világba. De ily sok hátrányos tulajdonsága és deszka-idomai ellenére a neveléssel és a véralkattal valami nagyszabású, büszke vonás jutott belé, egyszóval az, amit találóan úgy hívnak, hogy „az a bizonyos valami”; talán ruházkodásának őszinteségében rejlett, amelyről lerítt az előkelő családból való lány. Igyekezett érvényre juttatni a haját, mely dús, tömött és hosszú csigáival szépnek volt mondható. Kiművelt hangjának varázshatalma volt: gyönyörűen énekelt. Clotilde egészben véve az a fajta fiatal lány volt, akiről azt szokás mondani: „Szépek a szemei!” vagy: „Kellemes modorú leány!” Valaki angolosan *Ókegyességének* szólította, mire ő így válaszolt: „Mondja csak nyugodtan: *Ókeskenysége!*”

- Miért ne szeretné valaki az én szegény Clotilde-omat? - felelt a hercegnő a márkinő kérdésére. - Tudja, mit mondott nekem tegnap? Azt mondta: „Ha valaki belémszeret nagyravágyásból, magamra vállalom, hogy szeretni fog saját magamért is!” Szellemes és büszke lány. Vannak férfiak, akiknek tetszik ez a két tulajdonság. Ami a fiút illeti, drágám, ő szép, mint egy álom; és ha vissza tudja váltani a Rubemprék családi birtokát, akkor a király a mi kedvünkért föl fogja ruházni a márki címmel... Elvégre az anyja a Rubemprék utolsó sarja volt.

- Szegény fiú, honnan vegye azt a milliót? - kérdezte a márkiné.

- Az nem a mi dolgunk - válaszolt a hercegnő - de annyi bizonyos, hogy lopni nem lenne képes... Egyébként... Clotilde-ot nem adnók cselszövő és becsstelen emberhez, ha még oly szép, ha még annyira költő és fiatal is, mint Rubempré úr.

- Későn jön - szólott Clotilde végtelen bájós mosollyal Lucienhez.

- Igen, a városban ebédeltem.

- Pár nap óta sokat jár társaságba - szólott mosollyal leplezve féltékenységét és nyugtalanságát.

- Társaságba? - felelt Lucien. - Nem, csak pusztán véletlenségből egész héten bankároknál ebédeltem, ma Nucingennél, tegnap du Tillet-nél, tegnapelőtt Kelleréknél...

Láttnivaló, hogy Lucien elsajátította a nagyurak szellemesen szemtelen tónusát.

- Magának sok az ellensége - így szólt hozzá Clotilde, miközben (minő kecsesen!) egy csésze teát szolgált föl neki. - Apámnak azt mondták, hogy hatvanezer frank adóssága van, s hogy rövidesen a Saint-Pélagie-börtön lesz a kényelme. És ha tudná, mit jelentenek nekem mindezek a rágalomok... Ez mind énám sújt vissza. Nem beszélek arról, amit én szenvedek - apám pillantásai sokszor keresztrefeszítenek - hanem arról, amit magának kell szenvednie, ha ennek csak ezredrésze igaz...

- Ne gyötörje magát ezekkel a csacsiságokkal; szeressen úgy, ahogy én szeretem, és adjon nekem néhány hónapot - szólt Lucien, miközben csészéjét visszahelyezte a cizellált ezüsttálcára.

- Ne mutakozzék az apám előtt, ő képes volna valami komizságot mondani magának; s minthogy maga sem nyelné le szó nélkül, el lennének veszve... Ez a gonosz d'Espard-né azt mondta neki, hogy a maga anyja gyermekágyas nőt ápolta, a nővére pedig vasalónő volt...

- Volt idő, mikor a legnagyobb nyomorban voltunk - válaszolt Lucien könnybe lábadt szemmel - ez nem rágalom, hanem rosszindulatú pletyka. Ma a nővérem többszörös milliomos, anyám pedig két éve halott... Ezeket a leleplezéseket pontosan arra a pillanatra tartogatták, amikor itt a siker küszöbén állok...

- De mit vétett maga d'Espard-nénak?

- Azt a vigyázatlanságot követtem el, hogy Sérizyné szalonjában Bauvan és Granville urak előtt tréfásan meséltem a pöréről, melyet férjének, d'Espard márkinak gyámság alá helyezése végett indított. Én ezt Bianchontól hallottam. Granville úr, akihez Bauvan és Sérizy is csatlakozott, befolyásolta akkoriban az igazságügyminiszter véleményét. Mindkét fél visszariadt a törvényszéki újságtól, a botránytól, és a márkinénak az ítélet megokolásában, mely véget vetett ennek a csúf ügynek, kicsit a körmére koppintottak. Ha Sérizy úr indiszkréciót követett el, amivel halálos ellenséggé tette a márkinét, másfelől épp ezzel nyertem el az ő pártfogását, valamint a főállamügyészét és Bauvan grófét, mert Sérizyné tudtukra adta, micsoda veszedelembé döntöttek azáltal, hogy elárulták értesüléseik forrását. D'Espard márki elég ügyetlen volt, hogy látogatást tett nálam, mert azt hitte, nekem köszönheti, hogy megnyerte azt az alávaló pört.

- Meg fogom magát, szabadítani d'Espard-nétől - szólt Clotilde.

- Mégpedig hogyan? - kiáltott Lucien.

- Anyám meg fogja hívni a kis d'Espard-fiúkat; aranyos gyerekek és már nagyocskák. Ők ketten az apjukkal együtt a maga dicséretét fogják itt zengeni, és biztos vagyok afelől, hogy az anyjukhoz többet nem lesz szerencsénk...

- Ó, Clotilde, maga imádni való lány, és ha saját magáért nem szeretném, akkor szeretném az okosságáért.

- Ez nem okosság - szólt Clotilde, és egész szerelme ott volt az ajkán. - Isten vele. Pár napig ne jöjjön. Ha a templomban piros övet lát rajtam, ez azt fogja jelenteni, hogy apám rossz kedve megváltozott. Ahol ül, a karosszék hátán megtalálja a válaszómat; az talán meg fogja vigasztalni, mialatt nem látjuk egymást... Ha levelet hoz, tegye a zsebkendőmbe.

Ez a lány nyilván több volt, mint más huszonhét esztendő lány.

Lucien a Planche utcán fiákerbe ült, a boulevard-on kiszállt belőle, a Madeleine táján másikká ült és a kocsisra ráparancsolt, hogy a Taitbout utcán nyitassa ki a kaput.

Tizenegy óra volt, mikor Estherhez ment. Könnyek között találta, de olyan öltözékben, amint nőt olyankor szokott fölvenni, ha ünnepnapot akart neki szerezni. Sárga virágokkal hímzett fehér szatén pamlagon fekvé várta Lucienjét, bájos pongyola volt rajta indiai muszlinból, cseresznyeszín szalagokkal. Vállfűzöt nem viselt, haját egyszerű kontyba tűzte, lábán csinos bársonycipellő, cseresznyepiros szaténnal bélelve. Minden gyertya égett, s a nargilé elő volt készítve. De ő nem szívta a magáét, meggyújtatlan hevert előtte, mintegy lelkiállapotának szimbólumaként. Mikor az ajtót nyílni hallotta, letörölte könnyeit, felszökött, mint egy gazella, és úgy fonódott rá Lucienre, mint valami szövet, amely a széltől elragadva egy fa köré tekerődik.

- Igaz, hogy elmégy? - kiáltott.

- Ej no, csak pár napra - felelt Lucien.

Esther elengedte és holtraváltan rogyott le a pamlagra. Ilyen helyzetekben a legtöbb nő csak csog, mint a papagáj! Ó, hogy tudnak szeretni!... Boldogságuk ötödik esztendejében még úgy vannak, mint az első napon, nem képesek elszakadni szerelmesüktől, csodálatosak háborgó indulataikban, kétségbeesésükben, vágyódásukban, haragjukban, megbánásukban, szorongásukban, szomorúságukban, sejtelmeikben! Egyszóval szépek, mint egy shakespeare-i jelenet. De jól vigyázzunk, ezek a nők nem szeretnek igazán! Ha a szívük ugyanolyan lenne, mint a színük, akkor úgy tennének, mint Esther, mint a gyermekek, mint az igaz szerelem. Esther egy szót sem szólt, csak ott feküdt, párnáiba rejtve arcát és forró könnyeket sírt. Lucien viszont erőlködött, hogy talpra állítsa és a lelkére beszélt.

- De drágám, hiszen nem válunk el... Ejnye, hát négyévi boldogság után így szívedre veszel egy rövid időre szóló búcsút!... (Eh, mit csináltam én ezeknek a lányoknak - dörmögte magában, mert eszébe jutott, hogy Coralie is így szerette valaha.)

- Ó, a nagyságos úr olyan szép ember! - szólt Európa.

Az érzékeknek megvan a maguk szépségeideálja. S ha az elragadó szépséghez még a jellem szelíd-sége és költőisége csatlakozik, az, ami Lucien kitüntette, el lehet képzelni az olyan teremtések örült szenvedélyét, akik a természet külső adományai iránt annyira fogékonyak és csodálatukban annyira gyermekesek. Esther csöndesen zokogott; egész tartása végtelen fájdalmat árult el.

- Ugyan, kis csacsi! - szólt Lucien - nem mondták neked, hogy az életemről van szó?

Erre a jól kiszámított hatású szóra Esther föl pattant, mint egy vadállat. Kibomlott haja, mint valami zilált lomboszat koszorúzta csodaszép arcát. Meredt szemmel nézte Lucienre.

- Az életemről? - kiáltott és a veszedelemben forgó örömlányok jellegzetes mozdulatával magasra emelte, majd újra leejtette karjait. - De hisz igaz, annak a szörnyetegnek a levele komoly húrokat penget.

Valami rongy papírt húzott elő a kebléből; de megpillantván Európát, így szólt.

- Hagyj magunkra, kérlek.

Mikor Európa mögött bezárult az ajtó, így folytatta.

- Nézd, ezt írta nekem! - és odanyújtotta Luciennek Carlos levelét. Lucien hangosan olvasta:

Holnap reggel öt órakor kegyed el fog utazni. Majd elvezetlek a Saint-Germain-i erdőszlakba. Ott az első emeleten kap szállást. Szobáját ne hagyja el, amíg én meg nem engedem. Semmiben sem fog szükséget szenvedni. Az erdősz és felesége meghitt embereim. Ne írjon Luciennek. Nappal ne menjen az ablakhoz. Ha épp mozogni óhajt, éjszaka az erdőszzel kikocsizhat. Útközben a kocsi függőnyeit tartsa leeresztve: Lucien életéről van szó. Lucien ma este fölkeresi kegyedet, hogy elbúcsúzzon. Ezt a levelet égesse el az ő szeme láttára.

Lucien tüstént saját maga égette el a cédulát a gyertyalángnál.

- Hallgass rám, Lucienem! - szólt Esther, úgy hallgatva végig e levél fölolvását, mint a bűnös a halálos ítéletét. - Nem mondom neked, hogy szeretlek, az ostobaságnak hangzanék... Most, közel öt év után, oly természetesnek tűnik föl nekem, hogy szeretlek, mint az, hogy lélegzem, hogy élek... Már az első napon, amikor megkezdődött a boldogságom ennek a kifürkészhetetlen lénynek az oltalma alatt, aki úgy zárt be engem ide, mint valami furcsa kis állatot a kalitkába, már akkor tudtam, hogy meg kell házasodnod. A házasság szükséges eleme a sorsodnak, és Isten mentsen attól, hogy útjába álljak szerencséd alakulásának. Ez a házasság az én halálom. De nem leszek tovább a terhede. Nem fogok úgy tenni, mint a grizettek szoktak, akik szenes serpenyővel ölik meg magukat. Ebből elég volt nekem egyszer. Másodszor már utálatos, mondja Marietta. Nem, én elmegyek messzire, el Franciaországból. Ázsia tudja hazájának titkait, megígérte, hogy megtanít rá, hogyan kell nyugodtan meghalni. Egy túsúrás, azzal vége! Túl van az ember rajta. Nem kérek mást, drága angyalom, csak azt az egyet: ne vigy tévútra, Leszámoltam az életemmel: amióta megláttalak, 1824 óta máig több boldogságban volt részem, mint tíz boldog asszonynak együttvéve. Tiéd vagyok, fogadj el úgy, ahogy vagyok, mint egy nőt, akiben épp annyi a gyöngeség, mint az erő. Mondd ki nyíltan: Megházasodom. Nem kívánok tőled mást, csak egy gyöngéd búcsúsót, aztán soha többet nem fogsz hallani rólam.

E vallomás után, melynek őszintesége csak a gesztusok és a hang naivitásával hasonlítható össze, pillanatnyi csend állott be.

- A házasságról van szó? - kérdezte azután, varázsos és villámló pillantást vetve Lucien kék szemébe, olyant, mint a törpenge.

- Tizenhét hónapja dolgozunk a házasságomon, és még most sem jutott dűlőre - felelt Lucien. - Nem tudom, mikor fog dűlőre jutni, de most nem arról van szó, édes szívem... Az abbéról, rólam és rólad van szó... Komoly veszély fenyeget bennünket... Nucingen látott téged...

- Igen - szólt Esther - Vincennes-ben. Tehát rám ismert?

- Nem - felelt Lucien - de olyan nagyon szerelmes lett beléd, hogy odaadná éretted a kasszáját. Mikor asztalbontás után a veled való találkozásáról beszélt és leírta külsődet, akaratlanul, meggondolatlanul elmosolyodtam, mert úgy élek a társaságban, mint a vadember az ellenséges törzs csapdái közt. Carlos, aki megkímél a gondolkodás fáradságától, veszedelmesnek tartja ezt a szituációt. Vállalkozik rá, hogy Nucingent az orránál fogva vezeti, ha ennek eszébe jutna, hogy utánunk kémkedjék, márpedig a báró nagyon is képes rá: már beszélt is nekem a rendőrség tehetetlenségéről. Tűzvészt lobbantottál föl egy ócska, kormos kályhában...

- És mit tervez a spanyol? - kérdezte Esther nagyon halkán.

- Nem tudom, azt mondta, aludjak nyugodtan - felelte Lucien, de nem mert szemébe nézni Esthernek.

- Ha ez így van, akkor engedelmeskedem, alázatosan, mint a kutya, aminek vallom magam - szólt Esther, azzal karon fogta Lucient és a hálószobába vezette, így folytatva: - Mondd Lulum, jól ebédeltél annál az alávaló Nucingennél?

- Ázsia konyhája után képtelen vagyok más házban jónak találni az ebédet, ha még oly híres szakács főzte is. Egyébként, mint minden vasárnap, Carême volt a konyha mestere.

Lucien akarva, nem akarva összehasonlította Esthert Clotilde-dal. Kedvese oly szép volt, úgy elbájolta szüntelen, hogy még nem engedte közel a leghatalmasabb szerelmet is elnyelő szörnyeteget: a beteltséget.

„Milyen kár - mondta magában - hogy az ember két kötetben találja meg a feleségét! Egyfelől a költészet, a gyönyör, a szerelem, az odaadás, a szépség, a gyöngédség...”

Esther tett-vett a szobában, ahogy a nők szoktak lefekvés előtt; ide-oda járkált, repdesett, csicsereggett, mint egy kolibri.

„...másfelől az előkelő származás, a nemes fajta, a rang, a tisztesség, a társadalmi összeköttetések!... És nincs rá mód, hogy mindez egy személyben egyesüljön!” - sóhajtott Lucien.

Mikor a költő másnap reggel hét órakor ebben a gyönyörű, rózsaszín és fehér szobában fölébredt, egyedül találta magát. Csöngetésére a fantasztikus Európa sietett elő.

- Mit parancsol a nagyságos úr?

- Esther!

- A nagyságos asszony háromnegyed ötkor elutazott. Az abbé úr parancsára új arcot fogadtam be a házba, ingyen és bérmentve.

- Asszonyt?!

- Nem, nagyságos úr, csak egy angol misst... abból a fajtából való nőt, amelyik éjszaka jár napszámba. És parancsunk van, hogy úgy bánjunk vele, mintha a ház asszonya lenne. Mit akar a nagyságos úr ezzel a szikkadt nőszeméllyel?... Szegény nagyságos asszony! Hogy sírt, mikor beszállt a kocsiba!... „Hiába, meg kell lenni!...” - siránkozott. „Szegény cicám még aludt, mikor elhagytam” - szólt könnyeit törölgetve, „ha rám nézett volna, ha csak nevemen szólít, akkor itt maradok, még ha vele együtt meg kell hálnom, akkor is!...” Látja, nagyságos úr, annyira szeretem a nagyságos asszonyt, hogy meg se mutattam neki a helyettesét; sok komorna még ettől a szívfájdalomtól sem kímélte volna meg szegényt.

- Itt van az az ismeretlen hölgy?

- Persze, hogy itt van, hiszen abban a kocsiban jött, amelyik a nagyságos asszonyt elvitte. Elrejtettem a szobámba, úgy ahogyan utasítást kaptam.

- Csinos?

- Olyan csinos, amilyen egy alkalmi dáma lehet. De nem lesz nehéz a szerepét megjátszania, ha a nagyságos úr segít neki - szólt Európa, azzal kiment, hogy bevezesse az ál-Esthert.

Előző nap estéjén a nagyhatalmú bankár lefekvés előtt kiadta rendelkezéseit belső inasának, aki már hét órakor bevezette a híres Louchard-t, a kereskedelmi rendőrség egyik legügyesebb emberét. A báró hálóköntösben és papucsban ment be a kis szalonba...

- *Maka polontá tet enkemed!* - ezzel fogadta a titkosrendőr üdvözlését.

- Nem tehettem másként, báró úr! Hivatalnok vagyok testestül-lelkestül és egy ízben már volt szerencsém kifejtetni, miért nem árthatom bele magam olyan ügybe, mely nem tartozik a hatáskörömbé. Mit ígértem én önnek? Azt, hogy összehozom azzal az ügynökünkkel, aki, úgy gondolom, leginkább a kezére járhat. De a báró úr kell hogy ismerje a határvonalakat, melyek a különböző hivatású embereket elválasztják egymástól... Ha házat építek, nem csináltatom áccsal azt, ami a lakatosnak a dolga. Mármost kétféle rendőrség van: politikai és bűnügyi. A bűnügyi rendőrség ügynökei sohasem ártják bele magukat a politikai rendőrségre tartozó ügyekbe, és viszont. Ha báró úr a politikai rendőrség főnökéhez fordulna, annak fölhatalmazást kellene kérnie a minisztertől, hogy az ön ügyével foglalkozhasson. És ön nem merné

föltálatni az ügyet az államrendőrség legfőbb fejének. Ha egy ügynök a maga szakállára végez rendőri nyomozást, állását veszti. Mármost a bűnügyi rendőrség ugyanolyan óvatos, mint a politikai. Ezért sem a belügyminisztériumban, sem a prefektúrán senki nem jár el másképp, mint az államrend vagy az igazságszolgáltatás érdekében. Ha összeesküvés vagy bűnügy forog szóban, akkor a hivatalvezetők természetesen rendelkezésére állnak a báró úrnak. De értse meg, báró úr, hogy egyéb dolguk van, mint Páris ötvenezer szerelmi kalandjával törődni. Ami minket illet, mi csak az adósok bebörtönzésével foglalkozhatunk; mihelyt egyébről van szó, nagy kellemetlenségnek tesszük ki magunkat, ha bárkinek a nyugalmit megzavarjuk. Elküldtem önhöz egyik emberemet, de megmondtam azt is, hogy nem kezeskedem érte. Ön azt mondta neki, hogy kutasson föl Párisban egy nőt. Contenson kistrófolt önből egy ezresbankót anélkül, hogy egy lépést tett volna. Éppoly könnyen meg lehetne találni egy gombostűt a Szajnában, mint megkeresni Párisban egy asszonyt, akiről csak sejtik, hogy kocsikázni szokott a vincennes-i erdőben, s akinek a személyleírása megegyezik minden párisi szép asszonyéval.

- *Gondazon (Contenson) ahelyed, hoty kistrófold pelőlem ety eszrezs pankód, nem monthada folna mek inkáp asz ikaszt?* - kérdezte a báró.

- Hallja-e báró úr - szólt Louchard - nem adna nekem ezer tallért? Adnék, azaz eladnék érte egy jó tanácsot.

- *Mekéri asz eszer dalérd asz a jó danács?* - kérdé Nucingen.

- Én nem engedem magam rászedni - felelt Louchard. - Báró úr szerelmes, báró úr föl akarja kutatni szerelme tárgyát, eleped utána, mint a fejes saláta, ha víz nem éri. A komornyikjától hallom, hogy tegnap két orvos járt önnél, akik súlyosnak mondták az állapotát. Én vagyok az egyetlen, aki meg tudom önnek szerezni egy ügyes ember segítő kezét... Mi az ördög! Az élete nem érne meg önnek ezer tallért?...

- *Montja mek a neféd annak asz ityes emperneg és pisszon mek a pőkeszűsékempen!*

Louchard vette a kalapját, köszönt és indult.

- *Eretj a pogolpa!* - kiáltott Nucingen. - *Csak a Varschild nefe ér mek ezer talerd, asz is csag akor, ha faldora írja... Atog eszer fránkod.*

Louchard, a kis ravasz, akinek még nem volt alkalmja alkudozni egy jegyzői, ügyvédi vagy végrehajtói állás körül, sokat jelentően kacsintott a báróra.

- Mi az önnek, ezer tallér? Annyi mint semmi. Néhány másodperc alatt visszanyeri a börzén - mondta neki.

- *Atog eszer fránkod!* - ismételte a báró.

- Ön képes lenne akkor is garaszkodni, ha egy aranybányáról lenne szó! - szólt Louchard, köszönt és távozott.

- *Mek fogom szerezni a cimed ödszáz fránkérd!* - kiáltott a báró, és szólt a komornyiknak, hogy küldje be a titkárát.

Nincs többé Turcaret. Manapság a legnagyobb és a legkisebb bankár még a legcsekélyebb dolgokban is csűr-csavar: kufárkodik a művészetekkel, a jótékonysággal, a szerelemmel; kufárkodik a pápával is egy abszolúcióért. Így Nucingen is, mialatt Louchard szavait hallgatta, hirtelenében arra gondolt, hogy Contenson, mint a kereskedelmi rendőrség jobbkeze, tudni fogja a címét a kémkedés e mesterének, s hogy Contenson odaadja ötszáz frankért, amit Louchard nem akart eladni ezer tallérnál olcsóbban. Ez a gyors megfontolás határozottan arra mutat, hogy ez az ember ész dolgában még a régi hiúz volt, ha szívét meg is támadta a szerelem.

- *Menjen el, gérem* - mondotta a báró a titkáranak - *menjen el Gondanzonhoz, Louchard foktmekéhesz. Te üliön gotsipa és hosza el őd uty, ahoty fan. Tyorsan!... Menjen a kerdgabun át, it fan a gults. Nem agarom, hoty falagi lása őd nálam. Fezesse őd a kis kerdi bafiljompa. Fityászon, hoty ityesen fékesze el a tolkod.*

Üzleti látogatói jöttek, de Nucingen Contensonra várt, Estherről ábrándozott, biztatta magát, hogy rövidesen viszont fogja látni a nőt, akinek nem remélt izgalmakat köszönhetett, és mindenkit határozatlan szavakkal, kétértelmű ígéretekkel bocsátott útjára. Contensont úgy várta, mintha Páris legfontosabb személyisége lett volna, minden pillanatban kitekingetett a kertjébe. Végre, miután megparancsolta, hogy zárják be a kaput, reggelijét a kert sarkában levő lugasba vitette. Az irodákban nem tudták mire vélni a legravaszabb, legtisztább látású, legfifikusabb párisi bankár zavaros viselkedését.

- Mi leli a főnököt? - kérdezte egy váltóügynök az egyik üzletvezetőtől.

- Tudja az ördög. Úgy látszik, az egészsége nincs rendben. Tegnap Desplein és Bianchon doktor urakat hívatta a báróné...

Történt, hogy egy ízben külföldi látogatók keresték Newtont épp akkor, amidőn Beauty nevű nőtény kutyájának orvosságot adott be. Beauty nőtény volt, s mint tudjuk, miatta valami hatalmas munkát mulasztott el, miért is állandóan ezt mondogatta neki: „Beauty, Beauty, ha te tudnád, mit semmisítettél meg épp most!”... Az idegenek elmentek, mert nem akarták zavarni a nagy férfit munkájában. Minden nagyszabású életben találkozik egy ilyen kis Beauty kutya. Mahon bevétele után (ami a XVIII. század egyik legnagyobb haditette volt), mikor Richelieu marsall XV. Lajos üdvözlésére járult, a király így szólt hozzá: „Tudja már a nagy újságot?... Szegény Lansmatt meghalt!” Lansmatt egy házmester volt, aki be volt avatva a király szerelmi kalandjaiba. Sohasem tudták meg a párisi bankárok, mit köszönhettek Contensonnak. Ez a fogdmeg volt az oka, hogy Nucingen belement egy óriási üzlet lebonyolításába, melyben érdekelve volt ugyan, de az egész nyereséget a többi bankárnak engedte át. Máskor a „hiúz” a spekuláció ágyúparkjával tudott célba venni egy vagyont, mialatt az ember rabja maradt a gyönyörnek!

A híres bankár teát ivott, és mint akinek fogait már rég nem élesítette az étvágy, pár darab vajjas kenyeret majszolt; amikor hallotta, hogy kocsi áll meg a kertjének kiskapuja előtt. Mindjárt aztán a titkárja Contensont vezette eléje, akit a Sainte-Pélagie börtön körül egy kávéházban fedezett föl, ahol a titkosrendőr éppen reggelizett; futotta a borraalóból, amit egy adóstól kapott, amiért bizonyos, pénzbe kerülő figyelmességek közt vitte be a tömlöcbe. Lám, ez a Contenson valóságos költemény volt, egy párisi költemény. Csak rá kellett nézni, rögtön látta az ember, hogy Beaumarchais *Figaró*-ja, Molière *Mascarille*-ja, Marivaux *Frontin*-jai és Dancourt *Lafleur*-jei, a vakmerő huncutság, a kelepcehe esett ravaszság, a magát legyűrni nem hagyó furfangosság e nagy megtestesítői csupa középszerúségek az ész és a nyomor e kolosszusához mérten. Ha egy hamisítatlan párisi típussal kerülsz össze, az már nem is ember, hanem valóságos látványosság! Már nem az életnek egy futó pillanata többé, hanem egy teljes, sőt sokszorozott élet! Ha egy gipsz-szobrot kemencében háromszor kiégetünk, a firenzei bronznak valamilyen talmi alakját kapjuk. Nos hát számtalan balszerencse villámai, szörnyű helyzetek kényszerúségei bronzszínűvé festették Contenson fejét, mint hogyha az égető kemence izzása három ízben perzselte volna meg az arcát. Az igen sűrű redők már nem voltak kisimíthatók, örökös ráncokká merevedtek, melyeknek belseje fehér volt. Sárga arca keresztül-kasul volt barázdálva. Voltaire-i koponyáján a halálfej érzéketlensége ült, és aki nem látja feje búbján a ritkás haját, az előtt kétséges lehetett volna, hogy csakugyan élő ember koponyája-e. Mozdulatlan homloka alatt kifejezéstelen szempár csillogott; mintha üveg alá helyezett kínai bábu szeme lett volna egy tearaktár bejárata fölött, műszem, mely csak tükrözi az életet, de kifejezése sohasem változik. Az orr (tömpe, mint egy halálfejé) kigúnyolta a

Végzetet. A száj (keskeny, mint egy zsugorié) mindig nyitva volt és mégis néma, mint egy levélszekrény rése. Contenson nyugodt volt, mint egy vadember; ez a sovány, szikár férfi piszkos kezével, tökéletes nemtörődőséggel diogenesi alak volt, aki sohasem tudott alkalmazkodni az udvariasság formáihoz. És az életéről, az erkölceiről micsoda fölvilágosításokat adhatott a ruhája annak, aki tud olvasni az emberek öltözködéséből!... Mindenekelőtt micsoda nadrág!... Igazi poroszlónadrág, fényes fekete, mint az úgynevezett *voile*-kelme, melyből az ügyvédi talárok készülnek! A mellény zsbivásárról került, de azért hímmzett selyemmellény!... Vörösre kopott fekete kabát!... És mindez majdnem tisztára kefélve, talmi láncon függő órával díszítve. Redőkbe vasalt sárga perkálinget viselt hamis gyémántmelltűvel. Fekete bársonygallérja nyakszorító vashoz hasonlított s egy karib vörös bőrlebenyei borultak fölé. Selyemkalapja csillogott, mint a szatén, de a béléséből egy szatócs két mécesre való faggyút tudott volna kifőzni. Az még semmi, ha az ember csupán fölsorolja ez alkatrészeket. Tudni kellene megrajzolni, micsoda jelentőséget adott azoknak Contenson. A kabát gallérjában, a lyukas talpú, de fényesre kefélte cipőkben volt valami hetykeség, aminek kifejezésére nincs francia szó. E sok különböző árnyalat zagyvalékának megértésére elég ennyi: minden okos ember átlátta volna Contenson megpillantásakor, hogy ha nem spion lenne, hanem tolvaj, ezek a rongyok mosoly helyett dermedt rémületet keltenének az emberben. Jó szemű megfigyelő a ruházata után azt mondta volna: „Nagy huncut ez az ember, kártyás, iszákos. Vannak hibái, de nem rúg be és csalni nem szokott. Se nem tolvaj, se nem rablógyilkos.” És Contenson csakugyan meghatározhatatlan egyéniség volt mindaddig, amíg csak az embernek eszébe nem ötlött ez a szó: spion. Ez az ember már annyi ismeretlen foglalkozást űzött, mint amennyi ismert létezik. Halvány ajkának ravasz mosolya, zöldes szemének hunyorgása, tömpe orrának könnyed fintora elárulta, hogy nem korlátolt elme. Arca mintha bádogból lett volna, és lelke nyilván hasonlatos volt az arcához. Ezért arcjátéka inkább udvarias grimaszok sorozata volt, mintsem benső indulatok kifejezője. Ijesztő lett volna, ha nem lett volna kacagató. Contenson, a párisi erjesztődézsza tájtékjának egyik legérdekesebb jelensége, főleg azzal hancegett, hogy filozófusnak vallotta magát. Keserűség nélkül szokta mondani:

- Bennem nagy tehetségek vannak, de elfecsérlem őket, mint valami agyalágyult!

És nem az embereket vádolta, hanem saját magát hibáztatta. Keresni kell spiont, akinek oly kevés epéje lenne, mint Contensonnak!

- A körülmények ellenünk esküsznek - szokta mondani a főnökeinek. - Kristályok lehetnék, és homokszemek vagyunk, ennyi az egész.

Az öltözködés terén fitogtatott cinizmusában volt valami logika. Utcai ruhájával éppoly keveset törődött, mint a színészek: az álöltözködésben, a kendőzésben annál jobban tündökölt. Frederick Lemaître tanulhatott volna tőle, mert tudta adni a dandyt, ha kellett. Ifjúkorában a rossz hírű házak züllött társaságához tartozhatott. A legmélyebb undorral viseltetett a bűnügyi rendőrség iránt, mert a császárság korában tagja volt Fouché rendőrségének, akit nagy embernek tartott. A rendőrminisztérium megszüntetése óta, jobb híján, adósok letartóztatására adta magát. De ravaszsága és egyéb ismert képességei folytán értékes eszköz számba ment, és a politikai rendőrség ismeretlen vezetői nyilvántartásukból nem törölték a nevét. Contenson éppúgy, mint kollégái csak statiszták voltak abban a színjátékban, melynek főszerepeit főnökeik vállalták el, mihelyt politikai munkáról volt szó.

- *Elmehed* - szólt Nucingen, egy kézmozdulattal kiküldve titkárát.

„Miért lakik ez az ember palotában, és miért lakom én bútorozott szobában? - gondolta magában Contenson. - Három ízben forgatta ki a hitelezőit, már lopott is; én soha egy fityinget el nem tulajdonítottam... Tehetségesebb is vagyok nálánál...”

- *Gondanzon, fiacsgám* - így kezdte a báró - *maka kistrófold pelőlem ety eszrezsd...*

- A szeretóm Istennek és ördögnek adója volt...
 - *Neged szeredőd fan?* - kiáltott föl Nucingen irigységgel vegyes álméltkodással.
 - Még csak hatvanhat éves vagyok - válaszolt Contenson, mint olyan ember, akit a bűn, elrettentő példának, fiatalon tartott meg.
 - *És mifel foklalgoszig?*
 - Segít nekem - felelt Contenson. - Ha az ember zshivány, és a szeretője tisztességes nő, akkor vagy zshivány lesz a nőből is, vagy az ember maga tér a tisztesség útjára. Én spion maradtam.
 - *N eget mintik pénsz gell?* - kérdezte Nucingen.
 - Mindig - felelt mosolyogva Contenson - az én mesterségem az, hogy sóvárgok a pénz után, mint ahogy az öné az, hogy megkeresi. Meg fogjuk érteni egymást: ön gyűjtse a vagyont, én vállalkozom rá, hogy elköltöm. Legyen ön a kút, leszek én a dézsa.
 - *Akarsz keresni ödzász frangot?*
 - Szép kis kérdés!... Ó, én szamar!... Biztos, hogy nem azért ajánlja fel a pénzt, mintha kárpótolni akarna a sors igazságtalanságáért.
 - *Mid agarsz? Hoszádezem asz eszerhesz, amit kicsiholdál pelólem. Esz összesen eszerödzász frang.*
 - Helyes, ön ad nekem ezer frankot, ami már a zsebemben van, és hozzátesz ötszázat.
 - *Uty fan* - bólintott Nucingen.
 - Ez még mindig csak ötszáz frank - szólt rendületlenül Contenson.
 - *Amit atog.*
 - Amit kapok. Hadd hallom, mit akar ezért tőlem a báró úr?
 - *Aszt montág nekem, hoty él Párispan ety emper, aki meg tutja dalálni ászt a nőd, akid én imátog, és hoty te tudod anak az empernek asz átreszjét... Szófal, aki mesdere a spiongotásnag.*
 - Az igaz...
 - *Nos had atyát ite asz atreszd, és tied az ödzász frang.*
 - Hol van? - kapott a szón Contenson.
 - *Id fan* - szólt a báró és kihúzta zsebéből a bankjegyet.
 - Helyes, adja ide - szólt Contenson és már nyúlt is érte.
 - *Hotyisne! Tyerüing csak, geressüg mek asztat asz emperd, akkor megkabot a pénszd. Eszérd asz árért sog atreszd elathadnál negem.*
- Contenson elnevette magát.
- Annyi szent, megvan rá a joga, hogy így gondolkozzék felőlem - szólt és úgy tett, mintha haragudna magára. - Minél alávalóbb a mesterségünk, annál inkább szükség van a zshiványbecsületre. De megálljunk, báró úr, mondjon hatszáz frankot, és adok önnek egy jó tanácsot.
 - *Ite fele és pizsál a natylelgüségempen...*
 - Megkockáztatom - szólt Contenson - bár tudom, hogy merész játék. Látja, rendőrségi dolgokban föld alatt muszáj dolgozni. Ön azt mondja: Gyerünk!... Ön gazdag és azt hiszi, a pénz előtt minden meghátrál. Hiszen a pénz is valami. De pénzért, szakmánk két-három

kiváló képviselője szerint, még mindig csak embereket lehet kapni. És vannak dolgok, az ember nem is gondol rájuk, amiket nem lehet megvásárolni!... A véletlent nem lehet kibérelni. Ezért a jó rendőr nem is úgy csinálja. Akar velem egy kocsiban mutatkozni? Meglátunk. A véletlen éppúgy lehet mellettünk, mint ellenünk.

- *Ikaszán?* - kérdezte a báró.

- Persze. A rendőrprefektust egy útszélről fölszedett patkó vezette rá a pokolgép föltalálására. Nos, ha ma este sötétedéskor Saint-Germain úrhoz hajtatnánk, ő éppoly kevéssé törődne azzal, hogy önt jönni látja, mint ön azzal, hogy látják, mikor hozzá megy.

- *Esz ikasz* - szólt a báró.

- Ah, ő az erősök erőse, a híres Coentin támasza, Fouché jobbkeze. Sokan a természetes fiának tartják, állítólag pap korában nemzette volna, de ez ostobaság. Fouché éppoly jó volt papnak, amilyen jó volt miniszternek. Hát látja, ez az ember nem fog önnek dolgozni tízezer frankon alul. Gondolja meg. Hanem az ügye el lesz intézve, mégpedig jól. Láthatatlanul, észrevétlenül, mint mondani szokás. Majd értesítenem kell Saint-Germain urat, és ő találgat fog adni önnek valahol, ahol senki nem hallhat, nem láthat semmit. Mert bajba keveredhet, ha magánosok megbízásából rendőrségi szolgálatokat teljesít. De mit akar!... Ő kiváló ember, fejedelmi férfi, olyan ember, aki nagy üldöztetéseket szenvedett és hozzá még azért, mert megmentette Franciaországot!... mint én, mint mindazok, akik megmentették!

- *Jól fan, majd mekirod a pázdorórád* - szólt a báró, mosolyogva a saját otromba elmésségén.

- A báró úr még csak meg se keni a markomat?... - kérdezte Contenson alázatos, egyben fenyegető képpel.

- *Sán* - kiáltott a báró a kertészének - *eretj, kérj húsz frankod a Sorsdól és hoszt ite...*

- Persze, ha a báró úr nem tud más adatokat mondani, mint amit eddig mondott, akkor kétlem, hogy a mester hasznára lehet a báró úrnak.

- *Fannag másog is!* - válaszolt sunyi képpel a báró.

- Volt szerencsém, báró úr, ajánlom magam - szólt Contenson, átvéve a húszfrankost. - Leszek bátor visszatérni és megmondani Georges-nak, hova fáradjon el ma este a báró úr, mert jó rendőr soha semmit nem közöl írásban.

- *Érteges, milyen atyafurdak ezek a fickók* - dűnnyögött a báró. - *A rentőrséken ekészen uty fan, mint asz üszledi filákpan.*

Contenson, miután a bárótól távozott, a Saint-Lazare utcából nyugodtan ment a Saint-Honoré utcáig és a Café Dávidig. Ott bekukucsált az ablaktáblákon és megpillantott egy aggastyánt, aki Canquoëlle apó néven volt ismeretes.

A Dávid-kávéház a Monnaie utca és a Saint-Honoré utca sarkán a század első harminc esztendejében bizonyos hírnévre tett szert, amely egyébként csak az úgynevezett Bourdonnais negyedre szorítkozott. Ott gyűltek össze a vén, nyugalomba vonult kufárok és a nagykereskedők, akik még javában dolgoztak: a Camusot-k, a Lebas-k, a Pillerault-ok, a Popinot-k és néhány háztulajdonos is, mint a kis Molineux-apó. Időnként látható volt ott az öreg Guillaume is, aki a Colombier utcából vetődött arrafelé. Szó esett ott a politikáról, persze óvatosan, mert a Dávid-kávéház álláspontja a liberalizmus volt. Megtárgyalták a városnegyed pletykáit is, hiszen oly erősen érzik szükségét az emberek, hogy egymás rovására mulassanak!... Ennek a kávéháznak, mint egyébként minden kávéháznak, megvolt a maga különce, mégpedig épp az említett Canquoëlle apó személyében, aki 1811 óta járt oda és látszólag annyira egy húron pendült az ott összegyűlt tisztességes emberekkel, hogy mindenki fesztelenül beszélt előtte politikáról. Időnként egy-két hónapra el-eltűnt ez a derék bácsi, akinek együgyűsége számos

tréfára adott alkalmat a törzsvendégek közt. De az elmaradása senkinek nem tűnt föl, mindig a betegségeivel vagy a korával magyarázták, mert már 1811-ben többnek látszott hatvan esztendősnél.

- Mi lehet Canquoëlle apóval? - kérdezték a kasszatündértől.

- Azt gondolom - válaszolt ez - hogy egy szép napon a *Kereskedelmi Közlöny*-ben fogjuk olvasni halála híret.

Canquoëlle apó a kiejtésében állandóan bizonyoságot adott a származásáról. A nevét egy kis falusi birtokról kapta, Les Canquoëlles nevűről, amely szó némely vidéken cserebogarat jelent. Ez a birtok Vaucluse megyében fekszik, onnét származott az öreg. Végül már csak röviden Canquoëlle-nek nevezték des Canquoëlles helyett, s a derék ember meg sem sértődött rajta; a nemességet 1793 óta halottnak tartotta. Egyébként a Les Canquoëlles hűbértartó nem is volt az övé, minthogy egy fiatalabb ág másodszülöttje volt. Manapság furcsállanak Canquoëlle apó öltözékét, de 1811 és 1820 között senki nem ütközött meg rajta. Ez az aggastyán csiszolt acélsatos lábbelit, hosszúkás kék-fehér körcsíkos harisnyát viselt és sima selyemkelméből varrt nadrágot ovális csatokkal, melyek formája a cipőcsatokhoz igazodott. Hímzett fehér mellény, ócska, zöldesbarna posztókabát fémgombokkal és rakott elejű ing egészítette ki ezt az öltözéket. Az ingmell közepe táján aranymedália csillogott, melyben üveg alatt hajszálakból font kis templom volt látható, egyike ama csodálatos, érzelgős apróságoknak, melyek az embert megnyugtatják, mint ahogy a madárijesztő elriasztja a verebeket. A legtöbb embert, úgy, mint az állatokat, elriasztja vagy megnyugtatja egy-egy semmiség. Canquoëlle apó nadrágját, a múlt század divatja szerint, a hasa fölött fogta össze a csat. Az övről, kétoldalt párhuzamosan egy-egy acéllánc fityegett, ezek több apró láncra oszlottak és mindenféle csüngőben végződtek. Fehér nyakravalóját hátul kis aranycsat tartotta. Hófehér, rizsporos haját még 1816-ban is háromszögletű városi kalap fődte, aminőt Try úr, a törvényszék elnöke, viselt annak idején. Ezt a kalapot, mely az aggastyánnak oly kedves volt, Canquoëlle apó nemrégiben azzal az otromba kerek süveggel cserélte föl; amely ellen senki nem tehet kifogást - a jó öreg azt hitte, tartozik korának ezzel az áldozattal. Kicsiny, szalagcsokros tincse a kabátja hátán köríves nyomot hagyott, ahol a zsírfolt vékony rizsporréteg alatt tűnt el. Aki ezen az arcon csak az uralkodó vonást látja, a bíborvörös orrot, mely tele bibircsókkal méltó volt arra, hogy egy tál szarvasgomba közt díszeljen, azt hihette volna, hogy ez a becsületes, tutyimutyi öreg békés, együgyű és jámbor ember - és éppúgy téved, mint ahogy tévedett az egész Dávid-kávéház. Mert ott soha senki ügyet nem vetett rá, milyen figyelő homloka, gúnyoros szája, jéghideg szeme van ennek az aggastyánnak, aki a bűnben öregedett meg és lehiggadt, mint egy Vitellius, akinek császári pocakja is mintegy újjászületve fejlődött ki benne. 1816-ban egy Gaudissart nevű fiatal kereskedelmi utazó, a Dávid-kávéház törzsvendége, éjfél tájban egy nyugdíjas katonatiszt társaságában leitta magát. Elég vigyázatlan volt, hogy egy meglehetősen komoly összeesküvésről beszéljen, amely a Bourbonok ellen kitörőfélben volt. A kávéházban már csak az öreg Canquoëlle bóbiskolt meg két pincér és a kasszatündér. Huszonnégy órán belül Gaudissart-t letartóztatták, az összeesküvést fölgöngyölítették. Két ember a verpadon lelte halálát. Sem Gaudissart, sem más nem gondolt soha rá, hogy a jó Canquoëlle apó lett volna a besúgó. Elbocsátották a pincéreket, egy évig szemmel tartották egymást és szörnyűködtek a rendőrség miatt Canquoëlle apóval együtt, aki arról beszélt, hogy otthagya a Café Dávidot, annyira irtózik a rendőrségtől.

Contenson belépett a kávéházba, egy kupica pálinkát rendelt és rá se nézett Canquoëlle apóra, aki az újságokba volt elmerülve. Miután felhőrpintette a pálinkát, elővette a bárótól kapott aranyat és háromszor az asztalra koppintva, hívta a pincért. A pincér és a kasszatündér olyan elővigyázattal vizsgálták meg az aranyat, mely sértette Contenson önértetét, de bizalmatlanságát igazolta az a meghökkenés, amit Contenson külseje minden törzsvendégben keltett.

„Lopásból vagy gyilkolásból származik ez az arany?” Ilyes gondolatot árult el az az éles és mélyreható pillantás, melyet némely vendég, ki látszólag a lapokat bújta, a pápaszeme alól vetett Contensonra. Contenson, aki mindezt látta és soha semmin nem csodálkozott, megvetően törülte meg a száját egy három helyen kifoltozott kendővel, besöpörte az aprópénzt, mellénye zsebébe dugta, melynek egykor fehér bélése ugyanolyan fekete volt, mint a nadrág posztója - és a pincérnek egy garast sem hagyott.

- Micsoda akasztófavirág! - szólt Canquoëlle apó szomszédjához, Pillerault úrhoz.

- Ugyan! - felelt mintegy az egész kávéháznak Camusot úr; ő volt az egyetlen, akinek arca semmi meglepődést el nem árult. - Hisz ez Contenson, Louchard-nak, a mi adós-rendőrünknek a jobbkeze. Talán a közelben akarnak elcsípni valakit a bitangok...

Negyedórával ezután fölemelkedett a derék Canquoëlle, fogta az ernyőjét és nyugodtan távozott.

Nincs-e helyén, hogy itt felvilágosítást adjunk, micsoda félelmetes és titokzatos egyéniség rejlett Canquoëlle apó köntöse alatt, ugyanúgy, mint ahogy Carlos abbé Vautrin rejtekhelye volt? Ezt a délfranciát, aki egyébként meglehetősen tisztos szüleinek egyetlen birtokán, Les Canquoëlles-en született, igazi nevén Peyrade-nak hívták. Valóban a nemes Peyrade-család ifjabbik ágához tartozott. A grófságnak ez az ősi, elszegényedett családja ül még ma is a kis La Peyrade falusi birtokon. Emberünk, mint a család hetedik gyermeke, két hatfrankossal a zsebében gyalog vetődött föl Párisba, mégpedig 1772-ben, tizenhét esztendőskorában. Szilaj vére hajtotta és a boldogulásnak az a brutális ösztöne, amely annyi délvidéki embert kerget a fővárosba, akik rájöttek, hogy a szülői ház sohasem fogja biztosítani nekik az igényeiknek megfelelő jövedelmet. Peyrade egész fiatalkorát lelepleztük, ha megmondjuk, hogy 1782-ben meghittje, főembere volt a legfelsőbb rendőrhelytartóságnak, ahol Lenoir és d'Albert urak, az utolsó rendőrhelytartók, igen sokra becsülték. A forradalom nem ismert rendőrséget, nem volt rá szüksége. Az akkoriban eléggé általános kémkedés polgári érzületnek nevezte magát. A Direktórium, melynek kormányzata valamivel rendszeresebb volt a Jóléti Bizottság uralmánál, kénytelen volt újból megszervezni a rendőrséget és az Első Konzul a rendőrprefektúrával és az országos rendőrminisztériummal tökéletesítette az alkotást. Peyrade, a tradíciók embere, egy Corentin nevű emberrel, aki, bár jóval fiatalabb, de jóval erősebb is volt nálánál, s csak a legpiszkosabb rendőri munkában mutatta meg kiválóságát - ezzel az emberrel együttesen szervezte meg a személyzetet. 1808-ban Peyrade óriási szolgálataiért az antwerpeni rendőrség főbiztosi állására való meghívásával nyerte el jutalmát. Napóleon ezt a rendőrprefektúrát afféle rendőrminisztériumnak gondolta el és vele akarta őriztetni Németalföldet. Mikor a császár visszatért az 1809-i hadjáratból, Peyrade-ot kormányrendelettel fölfüggesztették állásától, két zsandár közt gyorspostával Párisba szállították és vizsgálati fogságra vetették. Két hónapra rá kikerült a cellájából, minthogy barátja, Corentin, szavatolt érte. Mégis három hat-hat óras kihallgatáson kellett keresztülesnie a rendőrfőnöknél. Vajon Peyrade a kegyvesztettségét csodálatos közbelépésének köszönhetné, ahogyan Fouchét támogatta a francia partok védelmében, midőn ezeket az annak idején walchereni expedíciónak elnevezett támadás érte, amelynek során Otranto hercege olyan képességeket fejtett ki, hogy magát a császárt is megrémítette? Már Fouché is így tartotta valószínűnek; de ma, amikor köztudomású, mi történt akkor a Cambacères által összehívott minisztertanácson, ma bizonyossággá lett. A minisztereket egytől egyig fejbe verte a vállalkozás híre, amellyel Anglia vissza akarta adni a kölcsönt Napóleonnak a boulogne-i hadjáratért, és meglepetésükben, uruk nélkül, akit Lobau szigetén elsáncolva egész Európa elveszettnek hitt - nem tudták, mire határozzák el magukat. Az általános nézet az volt, hogy lovas futárt kell meneszteni a császárhoz. Azonban Fouché-nak egyedül volt mersze haditervet készíteni és azt végre is hajtani.

- Cselekedjék, ahogy akar - szolt hozzá Cambacères - nekem drága a fejem, én értesíteni fogom a császárt.

Tudjuk, micsoda képtelen ürügyet választott a császár, midőn visszatérése után az egybegyűlt államtanács előtt miniszterétől megvonta kegyét és megbüntette őt azért, hogy önkéremenymentette meg Franciaországot. Attól fogva Talleyrand hercegen kívül Otranto hercege is ellenségesen állott a császár útjában, és ők ketten voltak az egyedüli nagy politikusok, akik a forradalomból emelkedtek ki s akik Napóleont 1813-ban talán megmenthették volna. Hogy Peyrade-ot skartba tehesék, a hűtlen kezelés otromba ürügyébe kapaszkodtak; ráfogták, hogy pártolta a csempészetet, amennyiben a nagykereskedőkkel osztozkodott némely haszonban. Ez kemény bánásmód volt egy férfival szemben, aki a főbiztosság marsallbotját kiváló szolgálataival érdemelte ki. Ez a hivatalnokoskodásban megöszült ember az 1775 óta sorra következett összes kormányok titkaiba be volt avatva, mert ebben az évben foglalta el hivatalát a rendőrségen. A császár, aki elég erősnek érezte magát, hogy embereket teremtsen a saját használatára, nem adott azokra az érvekre, melyeket később fölhoztak neki e férfi érdekében, akit az állam biztonsága fölött való örökösre hivatott ismeretlen géniuszok egyik legmegbízhatóbbjának, legügyesebbjének és legravaszabbjának tartott a közvélemény. Azt hitte, Peyrade-ot helyettesítheti Contensonnal, de Contensont akkoriban Corentin szipolyozta ki, mégpedig a maga hasznára. Peyrade-ot annál kegyetlenebbül érte a bukás, minthogy finnyás kéjenc létére a nőekkel szemben olyan helyzetben volt, mint a cukrász, aki él-hal a nyalánságért. Bűnös szokásai második természetévé váltak. Már nem tudott meglenni jó ételek és játék nélkül, szóval nem tudott lemondani arról a nem fényűző, de mégis nagyúri életmódról, amelybe minden kiváló tehetségű ember beleveti magát, ha egyszer belekóstolt a szertelen szórakozásokba. Aztán meg eddig nagylábon élt, anélkül, hogy valaki kifogásolta volna, dúskált a jóban, mert sem őt, sem Corentin barátját sohasem vonták számadásra. Cinikus lelkű ember létére kedvelte a hivatását, filozófus kedély volt. Végre is egy spion, bármily fokán álljon is a rendőrségi ranglétrának, éppoly kevésbé kezdhet újból úgynevezett tisztességes és szabad foglalkozást, mint egy fegyenc. Spionok és fegyencek, ha egyszer nyilvántartó lajstromba kerültek, valami eltörülhetetlen jelleg marad rajtuk, miként az egyház szolgálói. Vannak emberek, akiknek sorsát menthetetlenül meghatározza a társadalmi állásuk. Peyrade, szerencsétlenségére, beleszeretett egy csinos kislányba, akiről biztosan tudta, hogy saját lánya; anyja egy híres színésznő volt, akinek annak idején valami szívességet tett, s aki ezért három hónapon át hálás volt neki. Peyrade tehát, mikor gyermekét Antwerpenből elhozatta, teljesen pénztelenül állt Párisban, eltekintve attól az ezerkétszáz frank kegydíjtől, amit a rendőrfőnökség juttatott évenként Lenoir régi tanítványának. A Moineaux utcában egy ház negyedik emeletén ötszobás kis lakást bérelt kétszázötven frankért.

Ha van ember, akinek éreznie kell a barátság hasznos és kellemes voltát, akkor elsősorban az olyan erkölcsi bélpoklosnak van rá szüksége, akit a tömeg spionnak, a nép kopónak, a hatóság ügynöknek nevez. Peyrade és Corentin tehát olyan barátok voltak, mint Orestes és Pylades. Corentin Peyrade neveltje volt, miként David, a festő, Vien neveltje. De a tanítvány hamarosan fölébe kerekedett mesterének. Nem egy hadjáratban vitézkedtek együtt. (Lásd: *Egy homályos ügy.*) Peyrade, aki boldog volt, hogy fölfedezte Corentin tehetségét, sikerhez juttatta őt, hogy előbbre vigye pályáján. Rávette tanítványát, hogy egyik kedvesét, akinek már nem kellett, csalétkül használja föl, hogy horogra juttasson egy embert. (Lásd: *A Chouanok.*) És Corentin akkoriban alig volt huszonöt esztendő!... Corentin megmaradt generálisnak azok sorában, akiknek legfőbb hadura a rendőrminiszter, és Rovigo hercege alatt is megőrizte kimagasló állását, melyre Otranto hercege alatt jutott. Mármost, a politikai rendőrségnél akkoriban pontosan ugyanúgy mentek a dolgok, mint a bűnügyi rendőrségnél. Minden valamennyire jelentékeny ügynél szerződést kötöttek a három, négy vagy öt legkitűnőbb ügynökkel. Ha a

miniszternek besúgtak egy összeesküvést, vagy akárhogy egy készülő merényletről szerzett tudomást, akkor így szólt a rendőrség valamelyik főemberéhez:

- Mennyire van szüksége, hogy ilyen meg ilyen eredményt tudjon elérni?

Corentin vagy Contenson alapos megfontolás után így felelt:

- Hús-, harminc-, negyvenezer frankra.

Ha azután megbízást kapott az eljárásra, akkor Corentin, illetve a kiszemelt ügynök választásától és ítéletétől függött, hogy minő embereket és eszközöket használ föl. Egyébként a bűnügyi rendőrség szakasztott így dolgozott a hírhedt Vidocq-kal a bűntények földerítése körül.

A politikai rendőrség, éppúgy, mint a bűnügyi, főképpen az ismert, nyilvántartott, bevált ügynököket válogatta ki, azokat, akik mintegy közkatonái ennek a titkos hadseregnek, melyet a kormányok nem nélkülözhetnek, bárhogy is érveljenek ellene a filantrópok és a moralisták az ő kicsinyes moráljukkal. Ámde az a föltétlen bizalom, amely megillette a Peyrade- és Corentin-féle két-három generálist, azzal a joggal járt rájuk nézve, hogy ismeretlen egyéneket is fölhasználhattak, természetesen azzal a föltétellel, hogy komoly esetekben jelentést kellett tenniük a miniszternek. Mármost Peyrade tapasztaltsága és ravaszsága nagyon nagy értéket jelentett Corentinnek, és mihelyt vége volt az 1810-i viharoknak, fölhasználta régi barátját. Mindig kikérte tanácsát és bőségesen gondoskodott a szükségleteiről. Corentin utat és módot talált rá, hogy havonta mintegy ezer frankot juttasson Peyrade-nak. Peyrade a maga részéről óriási szolgálatokat tett Corentinnek. Corentin 1816-ban, amikor leleplezték azt a bonapartista összeesküvést, amelyben Gaudissart is részi vett, kísérletet tett, hogy Peyrade-ot ismét bejuttassa a politikai rendőrséghez. Csakhogy egy titkos befolyás ellene dolgozott. A dolog háttere ez volt: Mindenáron nélkülözhetetlenné akarva válni, Peyrade, Corentin és Contenson, az otrantói herceg ösztönzésére, XVIII. Lajos részére ellenrendőrséget szerveztek, melyben a legelsőrendű ügynökök kaptak alkalmazást. XVIII. Lajos meghalt, oly titkok birtokában, melyek a legtájékozottabb történettudósok előtt is rejtekben fognak maradni. A királyság politikai rendőrségének küzdelme a király ellenrendőrségével szörnyű bonyodalmakat eredményezett, melyeket néhány kivégzés által sikerült titokban tartani. Sem helyünk, sem időnk nincs rá, hogy ezen a ponton részletekbe bocsátkozzunk, mert a *Párisi élet jelenetei* nem azonosak a *Politikai élet jelenetei*-vel. És elegendő, ha fölhívjuk a figyelmet arra, hogy miféle jövedelmi forrásokkal rendelkezett az a férfi, akit a David-kávéház vendégei Canquoëlle apónak neveztek, és hogy miféle szálak fűzték a rendőrség rettentő és titokzatos hatalmához. 1817-től 1822-ig Corentin, Contenson, Peyrade és ügynökeik elég gyakran kaptak megbízást arra, hogy a minisztert magát figyeljék. Ebben rejlik a magyarázata, miért háritotta el a minisztérium Peyrade és Contenson alkalmazását, akiket Corentin tudtukon kívül gyanúba kevert a miniszterek előtt. Mert mikor látta, hogy barátját lehetetlen visszahelyezni hivatalába, legalább hasznot akart húzni belőle. A miniszterek ettől fogva megbíztak Corentinben és fölbérelték, hogy tartsa szemmel Peyrade-ot, amin XVIII. Lajos csak mosolyogni tudott, így Corentin és Peyrade urai lettek a helyzetnek. Contenson, aki régi híve volt Peyrade-nak, még mindig szolgálta őt. Corentin és Peyrade parancsára belépett a kereskedelmi rendőrség szolgálatába. Kedvvel üzött foglalkozásuk vak buzgalmában ugyanis e két generális kedvét lelte abban, hogy legügyesebb katonáikat oly helyen alkalmazzák, ahonnét bőséges felvilágosításra volt kilátás. Egyébként Contenson bűnös és fajtalan erkölcei, melyek mélyebbre taszították őt két barátjánál, sok pénzbe kerültek, és ezért sokat is kellett dolgoznia. Contenson megsúgta Louchard-nak (indiszkréciót nem követett el vele), hogy egyetlen embert ismer, aki képes lenne teljesíteni Nucingen óhaját. Peyrade volt csakugyan az egyetlen rendőrügynök, aki büntetlenül végezhetett magánember részére rendőri nyomozást. Mikor XVIII. Lajos meghalt, Peyrade nemcsak minden jelentőségét elvesztette, hanem elesett ama jövedelmektől is, melyeket mint őfelsége rendes spionja élvezett eddig. Minthogy magát nélkülöz-

hetetlennek tartotta, folytatta régi életmódját. Az asszonyok, a tivornyák és a játékbarlangok lehetlenné tették a takarékoságot ennek a férfinak, aki, mint minden gazságra született ember, vasegészségnek örvendett. Persze 1826 és 1829 közt, mely idő alatt csaknem elérte hetvennegyedik életévét, kezdte alábbadni, ahogy ő fejezte ki magát. Peyrade látta, hogy évről évre rosszabbul megy a sora. Megérte a rendőrség eltemetését, fájó szívvel vette észre, hogy X. Károly kormánya letért a régi, jó hagyományokról. A kormány minden újabb ülésen lenyesett egy-egy keveset a kiváltságokból, melyek a rendőrség fennállásához szükségesek, mert a közvélemény gyűlölte ezt a kormányzati eszközt és az egész berendezést alapjában le akarta rombolni.

- Ez épp olyan, mintha valaki fehér kesztyűben akar főzni - mondotta Peyrade Coentinnak.

Coentin és Peyrade már 1822-ben előre látták 1830-at. Tudták, hogy XVIII. Lajos szíve mélyén gyűlöli utódját; ez a magyarázata annak, hogy nem törődött a család fiatalabb ágával, s anélkül uralma és politikája tökéletes rejtély lenne.

Minél jobban öregedett Peyrade, annál inkább nőtt természetes leánya iránt érzett szeretete. Érette öltött polgári alakot, mert Lydie-jét tisztességes emberhez akarta feleségül adni. Ezért is szeretett volna, főleg az utolsó három évben, vagy a rendőrprefektúrájánál, vagy az országos politikai rendőrigazgatóságnál állásba jutni, mégpedig olyan állásba, melyet bevallottan, nyíltan viselhetett. Végére maga eszelt ki egy állást, melynek szükséges volta, mondotta Coentinnak, előbb-utóbb érezhetővé fog válni. Arról volt szó, hogy a rendőrprefektúrán egy úgynevezett tudakozódó irodát kell létesíteni, mely közvetítő szerv legyen a voltaképpeni párisi rendőrség, a bűnügyi rendőrség és az országos rendőrség között; így akarta a legfőbb rendőrigazgatóság kihasználni a szétszórt erőket. Peyrade volt az egyetlen ember, aki magas korával, több mint ötvenöt esztendőn át megőrzött hallgatóságával összekötő kapocs lehetett a rendőrség három ága között, az archivárius, akihez mind a közigazgatás, mind az igazságszolgáltatás szerveinek bizonyos esetekben fölvilágosításért fordulniuk kellett. Peyrade így azt remélte, Coentin segítségével alkalma lesz, hogy a kis Lydie-nek hozományt és férjet szerezzen. Coentin már az országos rendőrség főnökével beszélt a dolgokról Peyrade nevének említése nélkül. És a főnök, délvidéki ember, szükségesnek látta, hogy szakvéleményt kérjen a prefektúrától.

Abban a pillanatban, midőn Contenson az aranypénzével háromszor az asztalra koppintott - megbeszélte jeladás, annyit jelentelt: „Beszélni akarok veled” - a legidősebb rendőrügynök éppen a következő problémán törte a fejét: „Mily személyiség, mily érdekeltség révén nyerhetném meg a jelenlegi rendőrprefektust?” És amellett úgy hatott, mint valami vén számár, aki a *Courier Français*-t bújja.

„Szegény Fouchénk - szólt magában, mialatt csendesen rótt a Saint-Honoré utcát - az a nagy ember halott! Akik XVIII. Lajosnál szószólóink voltak, kegyvesztettek. Egyébként Coentin tegnap megmondta nekem, hogy nem bíznak egy hetven éves ember fürgeségében és leleményességében... Hej, miért is szoktam meg, hogy Vérynél ebédeljek, hogy pompás borokat igyam... víg nótákat daloljak, és ha pénzem van, föltegyem egy kártyára. Hogy az ember állást kapjon, mondja Coentin, nem elég, hogy esze legyen, tudnia kell a viselkedés titkát is! Hiszen az a drága Lenoir úr előre megjósolta a sorsomat, mikor a nyakláncpör alkalmából odamondta nekem: «Sohasem fogja vinni semmire!» Ugyanis megtudta, hogy nem maradtam Oliva leányzó ágya alatt.”

Ha a tiszteletre méltó Canquoëlle apó - otthonában is Canquoëlle apónak szólították - jónak látta a Moineaux utcai ház negyedik emeletén lakni - akkor biztosra lehet venni, hogy a szobák beosztásában olyan sajátságokra talált, melyek kezére jártak komor hivatásának teljesítésében. Háza a Saint-Roch utca sarkán állott és az egyik oldala szabad volt. Minthogy egy lépcső két részre osztotta, minden emeletén két-két tökéletesen elkülönített szoba volt. Ez

a két szoba a Saint-Roch utcára nézett. A negyedik emelet fölött padlásszobák voltak; ezek közül az egyik konyhául szolgált, a másikat pedig Canquoëlle apó egyetlen nőcselédje lakta. Flamand nő volt, Kattinak hívták, valaha Lydie-t szoptatta. Canquoëlle apó az elkülönített szobák egyikét hálósobának rendezte be, a másikat dolgozósobának. Ezt a dolgozósobát hátrafelé vastag fal határolta. A Moineaux utca felőli ablak egy ablaktalan beszögellő falra nyílt. Minthogy pedig a hálósoba egész szélességében elválasztotta a két jó barátot a lépcsőtől, így ezek nem félték, hogy meglátja vagy meghallja valaki, ha fontos ügyekről tárgyaltak ebben a szobában, mely mintha egyenest az ő borzalmas mesterségük számára lett volna teremtvé. Peyrade óvatosságból szalmazsákot, tehénszőrpokrócot és igen vastag szőnyeget tett a flamand nő szobájába, azt mondván, hogy örömet óhajt szerezni gyermeke dajkájának. Azonfölül elfalazta a kandallót és egy vaskályhát használt, melynek csöve a külső falon át a Saint-Roch utcára vezetett. Végül több szőnyeggel borította a padlót, nehogy az alsó emelet lakói a legcsekélyebb zajt is meghallhassák. Járatos lévén a kémkedés összes fogásai-ban, egyszer hetenként átvizsgálta a hátsó falat, a mennyezetet és a padlást, oly alaposan, mint aki kellemetlen férgeket akar kipusztítani. Abban a biztos tudatban, hogy itt szem- és fültanúk nélkül lehet, Coirentin is ezt a dolgozó szobát választotta tanácskozóteremnek, ha nem otthon tanácskozott. Coirentin lakásáról csak a rendőrfőnök és Peyrade tudott. Ott fogadta azokat a személyiségeket, akiket a kormány vagy a korona választott komoly ügyekben közvetítőként. De ügynök vagy alantas hivatalnok oda be nem tehetette a lábát és a hivatalos ügyeket Peyrade-nál intézték el. Ebben a jelentéktelen szobában olyan tervek szövődtek, olyan elhatározások születtek meg, melyekből furcsa krónikák és különös drámák keletkeznének, ha a falak beszélni tudnának. Itt rendkívüli érdekek bogyóztak az 1816 és 1826 közti időben. Itt fedezték föl amaz események csíráit, melyek később oly súlyosan nehezettek Franciaországra. Itt Peyrade és Coirentin, akik éppoly éleslátásúak, de jobban értesültek voltak, mint Bellart főállamügyész, már 1819-ben megállapították:

- Ha XVIII. Lajos ezt meg ezt a lépést meg nem teszi, ezt meg ezt a herceget el nem távolítja, akkor talán gyűlöli az öccsét? Forradalmat akar neki örökbe hagyni?

Peyrade ajtaján palatábla volt, melyen olykor furcsa, krétával írt jeleket és számokat talált. Ez a pokoli algebra a beavatottaknak igen érthető utasításokat adott. Lydie lakása szemközt volt Peyrade szűkös otthonával. Előszobából, kis szalonból, hálósobából és öltözőből állott. Lydie ajtaja, éppúgy, mint Peyrade hálósobájáé, négy hüvelyknyi vastag vaslemezből volt két erős tölgyfagerenda között. Lakatokkal és olyan rendszerű sarokvasakkal volt felszerelve, melyek a betörést éppúgy megnehezítették, mint a börtönajtókon. Épp ezért, jóllehet a ház régi fajta épület volt, sötét folyosókkal és bolthajtásokkal, portása pedig nem volt, Lydie minden félelem nélkül élt benne. Az ebédlő, a kis szalon és a hálósoba, melyeknek ablakait függő kertcskék díszítették, flamand tisztasággal és fényűzően voltak berendezve. A flamand dajka sohasem hagyta magára Lydie-t, akit leányának nevezett. Együtt jártak templomba, mégpedig olyan rendszeresen, hogy lent a sarki royalista szatócs, aki családjával és segédeivel az első emeletet és a félemeletet foglalta el, kiváló véleménnyel volt a jórahaló Canquoëlle úrról. A második emeletet a háztulajdonos lakta, a harmadik emeletet pedig húsz esztendő óta egy kőfaragó bérelte. Minden egyes bérlőnek kulcsa volt a kapuhoz. A szatócs felesége annál szívesebben vett át leveleket és csomagokat a három békés háztartás számára, minthogy a szatócsbolt levélszekrényvel volt felszerelve. Mindeme részletek nélkül sem idegenek, sem Páris ismerői nem érthetnék meg az elhagyatottságnak és biztonságnak azt a meghitt nyugalmát, mely ezt a házat valóságos kivétellé avatta Párisban. Éjfél-től kezdve Canquoëlle apó nyugodtan kovácsolhatott titkos terveket, fogadhatott besúgókat és minisztereket, dámákat és utcai nőket, anélkül, hogy bárki is megsejtett volna valamit, Peyrade-ról a flamand nő azt mondta a szatócs szakácsnőjének: „Az ugyan a légynek sem vét” - és általában a legjobb embernek tartották. A leányától semmit sem sajnált. Lydie-nek Schmucke volt a

zenetanítója, és oly kitűnő zenei érzéssel volt megáldva, hogy komponálni is tudott. Értett a szépiafestéshez és az akvarellhez. Peyrade minden vasárnap a leányával étkezett. Ezen a napon csak apa volt. Lydie vallásos volt, anélkül, hogy vakbuzgó lett volna. Húsvét hetében megáldozott és havonta gyónt. De azért időről időre megengedte magának azt a szórakozást, hogy színházba menjen. Szép időben a Tuileriák kertjébe járt sétálni. Ez volt minden élvezete, mert tökéletesen otthonülő életet élt. Lydie imádtá atyját, sejtelve sem volt félelmes tehetségéről és homályos ügyleteiről. Semmiféle sóvárgás nem zavarta meg e tiszta gyermek tiszta életét. Karcsú természetével, anyjától örökölt szépségével, elbűvölő hangjával, finom arccsokájával, melyet szép szőke haj keretezett, azokhoz az inkább misztikus, mint reális angyalokhoz hasonlított, aminőket némely primitív festők alkalmaztak *Szent család*-jaik háttérében. Kék szemének pillantása olyan volt, mintha égi sugárral öntötte volna el azt, akit arra méltatott, hogy ránézzen. Szemérmes öltözéke nem tűrte a divat túlzásait, s a polgári egyszerűség kedves illata áradt belőle. Képzeljünk el egy vén sántát, kinek angyal a leánya, akit föl-fölüdit ez az isteni kapcsolat - és fogalmunk lesz a Peyrade és leánya közti viszonyról. Ha valaki bemocskolta volna ezt a gyémántot, az apa, hogy eleméssze, szörnyű csapdát eszelt volna ki a számára, olyat, aminőkbe a Restauráció alatt azok a szerencsétlenek estek bele, akik vérpadra vitték a fejüket. Ezer tallér elég volt egy évre Lydié-nek és Kattinak, akit a leány dajkájának nevezett.

Mikor Peyrade bekanyarodott a Moineaux utcába, meglátta Contensont. Elhaladt mellette, elsőnek ment föl és mikor lépteit meghallotta a lépcsőn, bevezette ügynökét, még mielőtt a flamand nő kidughatta volna az orrát a konyhaajtón. A harmadik emeleten, a kőfaragó lakása előtt csengő lógott, melyet egy kukucskáló-ablakkal ellátott ajtóból lehetett mozgásba hozni. Ez a csengő jelezte a harmadik és negyedik emeleti lakóknak, ha valaki fölment hozzájuk. Mondanunk sem kell, hogy Peyrade éjfél tájban mindig bekötözte ennek a csengőnek a nyelvét.

- Miféle sürgős dologban jársz, filozófus?

„Filozófus” - ezt a gúnynevet adta Peyrade Contensonnak, és ez rá is illett a spionok ez Epiktetésére. A Contenson név - bizony a normann ősnemesség egyik legősibb nevét takarta. (Lásd: *A vigasztalás testvérei.*)

- Lehet keresni vagy tízezret.

- Mi az? Politika?

- Eh, gyerekség! Nucingen báró, tudja, s a szabadalmazott zsvány, egy nő után nyiharász, akit a vincennes-i erdőben látott meg; föl kell neki kutatni, mert meghal a szerelemtől... Tegnap (az inasától tudom) már orvosi tanácskozás volt fölötte... Ma már kihúztam belőle ezer frankot az alatt az ürügy alatt, hogy majd megkeresem a babáját.

És Contenson elmesélte Nucingen és Esther találkozását, hozzátette, hogy a bárótól még újabb adatokat kell beszerezni.

- Ne félj - válaszolt Peyrade - meg fogjuk találni azt a Dulcineát. Mondd meg a bárónak, jöjjön el ma este kocsin a Champs-Élysées-re, a Gabriel sugárút és a Marigny sétány kereszteződéséhez.

Peyrade kituszkolta Contensont és bekopogtatott leányához, mert kopognia kellett hogy bebocsátást nyerjen. Vidáman lépett be, mert a véletlen módot adott rá, hogy végre olyan helyzetbe jusson, amilyen után vágyódott. Egy jó Voltaire-székbe vetette magát és homlokon csókolva leányát, így szólt hozzá:

- Játsszál valamit nekem!

Lydie eljátszotta Beethoven egyik zongoraszonátáját.

- Szépen játszottad, galambocskám - szólt az apa, térdére ültetve leányát. - Tudod-e, hogy idestova huszonegy esztendősek vagyunk? Férjhez kell menni, mert apuskánk elmúlt hetven esztendőös...

- Itt én boldog vagyok - felelt a leány.

- Csak engem szeretsz? Ezt a csúf, öreg apádat? - kérdezte Peyrade.

- De hát kit szeressek?

- Nálad maradok estebédre, angyalkám, szólj Kattnak. Azt tervezem, hogy másképpen fogunk berendezkedni. Állást fogadok el és keresek neked egy hozzád való férjet... valamilyen derék fiatalembert, akiben van tehetség, és akire egyszer majd büszke lehetsz.

- Eddig még csak egyet láttam, aki kedvemre való férj lenne...

- Már láttál egyet?...

- Igen, a Tuileriákban - felelt Lydie. - Elment előttünk, karonfogva Sérizy grófnővel.

- A neve?

- Lucien de Rubempré... Egy hárs alatt ültem Katt-tal és nem gondoltam semmire. Mellettem két hölgy ült, az egyik azt mondta a másiknak: „Ez itt Sérizy grófné és a szép Lucien de Rubempré.” Ránéztem a párra, a két hölgy is őket nézte. „Ó, drágám - szólt a másik hölgy - vannak nagyon boldog nők a világon. Ennek itt mindent elnéznek, mivel Ronquerolles-nak született, és a férje hatalmon van.” - „Csakhogy, szívem - felelt az előbbi - Lucien nagyon sokba kerül...” Mit értett az alatt, apuskám?

- Ezek butaságok, aminőket társaságbeli emberek szoktak fecsegni - felelt Peyrade a lányának kedélyes hangon. - Lehet, hogy politikai eseményekre céloztak.

- Nos hát, kérdeztél, feleltem. Ha férjhez akarsz adni, keress olyan férjet nekem, aki hasonlít ehhez az ifjúhoz...

- Leányom - felelt az apa - férfinál a szépség nem mindig a jóság jele. Jó külsejű ifjú emberek életük kezdetén semmi nehézségre nem akadnak, nem fejtik ki képességeiket, a világ előzékenysége folytán elromlanak és utóbb keserves kamatokat kell fizetniük a helyzetükért!... Olyant szeretnék neked fölkatatni, akit a gazdag és ostoba emberek támogatás és védelem nélkül hagynak...

- Kicsoda az, apám?

- A homályban maradt Tehetség... Sose félj, angyalom, nekem módom van rá, hogy tívé tegyem egész Párist és teljesítsem ábrándodat azzal, hogy olyan szerető férfit szerezzek neked, aki éppoly szép, mint az a semmiházi fráter, akiről beszéltél, de egyben fényes jövője is van, olyan férfi, akit a sors hírnévre és szerencséjére rendelt... Ó, erre nem is gondoltam: kell lenni egy sereg unokaöccsémnek, azok közt majd csak akad, aki méltó lesz hozzád, írok vagy íratok Provence-ba!

Különös véletlen! Épp ebben a pillanatban érkezett Vaucluse megyéből egy fiatalember, félholtan az éhségtől és kimerültségtől és az Olasz Kapun át lépett Páris területére. Unokaöccse volt Canquoëlle apónak és nagybátyja fölkatatására indult. A család nem ismerte e rokon élete sorát, és a családi ábrándképek közt Peyrade mint reménycsillag szerepelt. Azt hitték, milliókkal tért meg az Indiákból! Ilyen dajkamesék ösztökélésére ez az unokaöccs, név szerint Théodose, felfedező útra vállalkozott, meg akarta keresni a csodálatos nagybácsit.

Peyrade, miután pár óra hosszat kiélvezte atyai örömét, kimosott és festett hajjal (a rizspor hozzátartozott a maszkjához), jó vastag, sötétkék, állig begombolt kabátban, fekete köpenybe burkolva, lábán vastagtalpú, durva cipővel, titkos térképpel felszerelve, lassú léptekkel haladt végig a Gabriel sugárúton, ahol az Élysées-Bourbon-palota kertje előtt vén gyümölcsös kofának öltözve, Contenson lépett eléje.

- Saint-Germain úr - szolt Contenson, álneven szólítva egykori főnökét - az ön révén ötszáz frankot kerestem. De azért állok itt posztton, hogy megmondjam önnek: az az átkozott báró nem adta ide a pénzt, hanem előbb a prefektúrára hajtattott informálódni.

- Bizonyos, hogy szükségem lesz rád - szolt Peyrade. - Beszélj a hetes, tízes és huszonegyes számú embereinkkel. Az embereket föl fogjuk tudni használni anélkül, hogy a rendőrségen vagy a prefektúrán észrevennék.

Contenson visszatért a kocsihoz, amelyben Nucingen úr Peyrade-ra várakozott.

- Saint-Germain vagyok - szolt a délfrancia a báróhoz, egész a kocsiajtóig kapaszkodva föl.

- *Jól fan, száljon pe* - felelt a báró és kiszólt a kocsisnak, hogy hajtson a Diadalkapuhoz.

- A prefektúrán volt, báró úr? Nem helyes... Szabad tudnom, mit mondott a prefektus úrnak, és az mit felelt rá? - kérdezte Peyrade.

- *Mielőtt ödzász frangod atok ety oljan semihászínak, mind esz a Gondanszon, tutni akardam, rázolkáld-e... Aszt montam a policáj-brefektnek, hodj falami génjes gülfölti miszionra agarog kigülteni etj pizszomos Beirat (Peyrade) nefü ityneket és mekértesztem, piszhatok-e pene földétlenül. A brefekt asztal monta negem, hoty maka etjig lekitjesep és lekpetsiletesep embere. Enji asz ekész.*

- Megmondhatja a báró úr, miről van szó, ha már az igazi nevemet tudtára adták?

Mikor a báró szörnyű zsargonban hosszú és bő lére eresztve beszámolt Estherrel való találkozásáról, a kocsi hátulján álló vadász kiáltásáról, és eddigi hiábavaló fáradozásairól, befejezésül elmondta a nála előző napon lefolyt eseményeket, Lucien de Rubempré akaratlan elröppent mosolyát, Bianchon megjegyzését, melyet néhány arszlán is osztott, hogy ugyanis ő azt hiszi, hogy Lucien és a szép ismeretlen közt valami kapcsolat van.

- Hallgasson ide, báró úr. Először is tízezer frankot fog nekem lefizetni a költségekre, önre nézve életbevágó dologról van szó. S mivel az ön élete valóságos üzlet-gyár, semmit sem szabad elmulasztania, hogy azt a nőt megtalálja, Úgy látom, ön fülíg szerelmes!...

- *Iken, fülík szerelmes fatyok...*

- Ha több kell, majd szólok, báró úr - folytatta Peyrade. - Bízzon meg bennem. Nem vagyok afféle közönséges spion, amilyennek talán gondol... 1807-ben az antwerpeni rendőrség főbiztosa voltam, és most, hogy XVIII. Lajos halott, elárulhatom önnek, hogy hét éven át vezettem az ellenrendőrségét... Velem tehát nem szokás alkudni. Meg fogja érteni, báró úr, addig nem csinálhatok költségvetést arról, hogy hány lelkiismeretet kell megvásárolnom, amíg nem tanulmányoztam az ügyet. Legyen nyugodt, célt fogok érni. De ne higgye, hogy holmi pénzüsszeggel kielégíthet. Mást fogok kérni jutalmul...

- *Ha nem ety orszákról fan szó!...*

- Önnek annyi, mint semmi.

- *Akor jó!*

- Ismeri a Keller-családot?

- *Natyon is!*

- François Keller veje Gondreville grófnak, és ezek ketten tegnap önnél voltak vacsorán.
- *Ki asz örtök monta meg eszt önek?* - kiáltott a báró. - *Anag a Sorsnag mintik jár a szája.*

Peyrade fölkacagott. A bankárt furcsa gyanú fogta el inasa iránt e nevetés láttára.

- Gondreville gróf igazán az az ember, aki olyan állást tud nekem szerezni a rendőrségen, amilyenhez kedvem van. Ennek az állásnak a szervezésére vonatkozólag negyvennyolc órán belül memorandumot fog kapni a rendőrprefektus - folytatta Peyrade. - Kérje számomra ezt az állást, kérje meg Gondreville-t, hogy járjon közbe ebben az ügyben, mégpedig minél buzgóbban. Ezzel meghálálhatja azt a szolgálatot, melyet önnek tenni fogok. Nem kérek öntől mást, mint a szavát. Ha megszegné, később valamikor megátkozna azt a napot, amikor megszületett... Hitére mondja Peyrade!

- *Pedsületszafamra mek fokog teni minden lehedöd...*

- Ha én csak a lehető tenném meg önért, az nem lenne elég.

- *Jó, hád őszindén rajda lezeg.*

- Őszintén... mást nem is akarok - szólt Peyrade - és az őszinteség az egyetlen némileg új ajándék, amivel egymást megörvendeztethetjük.

- *Őszindén...* - ismételte a báró. - *Hol agar leszállani?*

- A XVI. Lajos-hídnál.

- *A Gamarához!* - mondta a báró az inasának, aki a kocsi ajtajához lépett.

- *Enyém lesz hád a pájozs ismeredlen* - szólt a báró, egyedül maradván a kocsiban.

„Furcsa véletlen! - így szólt magában Peyrade, mialatt visszagyalogolt a Palais-Royalhoz, ahol remélte, hogy megtriplázhatja a tízezer frankot, hogy hozományt adhasson Lydie-nek. - Most tehát ki kell majd kutatnom annak a ficsúrnak a kis ügyeit, aki első pillantásra elcsavarta a leányom fejét. Kétségtelenül ama férfiak közül való, akiknek *asszonyfaló* szemük van!” - így szólt magában, a saját külön szóhasználatával élve. A saját és Corentin megfigyelései olyan kifejezésre jutottak ebben a nyelvben, mely ugyan nemegyszer erőszakot tett a rendes beszéden, de épp azért energikus és festői volt.

Hazaérve, Nucingen báró ki volt forgatva önmagából. Felesége és háznépe elámult. Ragyogó arccal jelent meg köztük, jókedvű volt.

- Jaj a részvényeseinknek! - szól du Tillet Rastignachoz.

A társaság éppen teánál ült Delphine de Nucingen kis szalonjában, ahogy éppen hazatértek az Operából.

- *Iken* - válaszolt mosolyogva a báró, aki fölfogta kollegája élvét - *ketfem jött üzleteged tsinálni.*

- Talán látta már a bájos ismeretlent? - kérdezte Nucingenné.

- *Nem* - felelt a bankár - *csag reméllem, hotj ládni fokom.*

- Mikor volt ilyen szerelemben része egy hites feleségnek?... - sóhajtott Nucingenné, némi őszinte, vagy talán tettetett féltékenységgel.

- Ha sikerül megkapnia - súgta a bárónak du Tillet - remélem, meghív minket vele együtt, mert igazán kíváncsi vagyok arra a nőre, aki önt így meg tudta fiatalítani.

- *A deremdés tsodája* - felelt az öreg bankár.

- Lépre fog menni, mint egy kiskorú tacsó - súgta Rastignac Delphine fülébe...

- Eh mit, keres elég pénzt, hogy...

- Hogy valamicskét, visszaadjon belőle, nemde? - vágott a báróné szavába du Tillet.

Nucingen úgy sétált föl-alá a szalonban, mintha a saját lábában botladoznék.

- Itt a pillanat, amikor kifizetheti vele az újonnan csinált adósságait - súgta Rastignac du Tillet-nek.

Ugyanebben a pillanatban Carlos reménykedve hagyta el a Taitbout utcát. Azért ment oda, hogy Európának kiadja utolsó intézkedéseit; mert ennek a nőnek jutott a főszerep abban a komédiában, melyet Nucingen báró becsapására eszeltek ki. A spanyolt a boulevard-ig kísérte Lucien, akit erősen nyugtalanított, hogy ezt a félördögöt olyan tökéletes álöltözetben látta maga előtt, hogy még ő is csak a hangjáról tudta fölismerni.

- Hol az ördögben találtál nőt, aki Esthernél is szebb? - kérdezte megrontójától.

- Fiacskám, ilyesmit nem lehet Párisban találni. Ilyen finom arcbőrt nem gyártanak Franciaországban.

- Mondhatom, még most is egész meg vagyok kövülve... Venus Kallipygos termete nem volt ilyen szép! Ezért a nőért a sátánnak el tudná adni az ember a lelkét... De hol szerezted?

- A legszebb nőcske volt Londonban. Féltékenységi rohamában és gintől lerészegedve megölte a szeretőjét. Ez a szerető valami nyomorult fráter volt, a londoni rendőrség örült, hogy megszabadult tőle, és hogy a dolog feledésbe menjen, ezt a teremtést egy időre Párisba küldték... A kis ringyó igen jó nevelést kapott. Miniszter leánya. Franciául úgy beszél, mintha az anyanyelve lenne. Nem tudja és sohasem szabad megtudnia itteni szerepét. Azt mondtuk neki, ha meg fog tetszeni neked, milliókat szerezhetsz rajtad, de te féltékeny tigris vagy, és ezért az Esther életprogramját szabtuk meg neki.

- De mi lesz, ha a báró inkább őt fogja akarni, mint Esthert?

- Na, helyben vagyunk!... - kiáltott Carlos. - Ma félsz, hogy hátha nem történik meg, aminek tegnap még a gondolata is megrémített! Légy nyugodt! Ez a lány szőke, fehér bőrű és kékszemű. Tökéletes ellentéte a szép zsidónőnek, s egy olyan kiélt frátert, mint Nucingen, csak Esther szeme képes lángra lobbantani. Ördögbe is, nem rejtegethettél egy madárijesztőt! Ha ez a báb eljátszotta szerepét, megbízható egyén kíséretében Rómába vagy Madridba fogom küldeni, ahol nagy hódításai lesznek.

- Minthogy már csak rövid ideig lesz nálunk - szólt Lucien - én visszamegyek hozzá...

- Menj csak, fiam, mulass jól... Még a holnapi nap is a tied. Várom valakit, akit megbíztam, hogy tudja meg, mi történik Nucingen báró házában.

- Kicsoda az?

- A komornyik kedvese. Elvégre állandóan tudnunk kell, mi megy végbe az ellenséges táborban.

Éjfélkor Paccard, Esther vadásza, a Pont des Arts-on találkozott Carlosszal. Ennél a hídnál alkalmasabb hely nincs egész Párisban, ha két ember pár szót akar váltani úgy, hogy senki se hallja. Mialatt beszélgettek, a vadász egyik irányba nézett, mialatt gazdája az ellenkező irányba kémlelt.

- A báró ma délután négy és öt között a rendőrprefektúrán járt - jelentette a vadász. - Ma este pedig azzal dicsekedett, hogy meg fogja találni azt a nőt, akit a vincennes-i erdőben látott, ígéretet kapott rá!

- Figyeltetni fognak bennünket - szólt Carlos. - De kivel?

- Egy ízben már Louchard-t, a hitelezők rendőret használták föl ilyen célra.
- Ez gyerekjáték lenne - válaszolt Carlos.
- Csak a közbiztonsági őrsegtől és a bűnügyi rendőrségtől kell tartanunk; amíg azok nem mozdulnak, mi bátran mozoghatunk...
- Még valamit...
- Nos?
- A Bilincs-szövetség... Találkoztam tegnap Lapouraille barátunkkal... Hidegre tett egy családost és ötvenezer frankot zsebelt be... aranyban.
- Le fogják fülelni - szólt Collin Jakab. - Ez a Boucher utcai gyilkosság.
- Mi a mai parancs? - kérdezte Paccard olyan alázatos, hódolatteljes képpel, amilyent egy marsall vághatott, midőn XVIII. Lajostól átvette a napiparancsot.
- Minden este tíz órakor sebes vágóban kihajtok a vincennes-i, meudoni vagy a Ville d'Avray-i erdőbe. Ha valaki megfigyel és követ, hagyj magaddal beszélni, légy közlékeny, barátságos, megvesztegethető. Beszélj Rubempré féltékenységéről, mondd, hogy örüln szerelmes a „nagyságos asszony”-ba s főleg nem akarja, hogy a társaságban megtudják, hogy ilyen kedvese van...
- Elég. Fegyvert vigyek magammal?
- Semmi szín alatt! - kiáltott élénken Carlos. - Fegyvert! Mire jó az? Csak bajt csinál. Semmi esetre se használd a vadászkésedet. Mikor a legerősebb embernek is eltörheted a lábát azzal a fogással, amelyet mutattam, ha három fölfegyverzett porkolóval is szembeállhatsz, úgy, hogy kettejüket föltétlen bizonyossággal leütheted, mielőtt oldalfegyvert ránthatnának - mitől félsz akkor? Nincs fütykösöd?
- Igaz! - szólt a vadász.

Paccard, álnevein *Öreg csont*, *Jó pipa* és *Nehadd*, acélizmú, vasmarkú férfi, olaszos pofaszakállal, művészies hajzattal és a Contensonéhoz hasonló sápadt, merev arccal, véka alatt tartotta az indulatát és olyan ezreddobos-termettel dicsekedhetett, mely lehetetlenné tett minden gyanút. Egy Poissyból vagy Melunból megugrott fegyencben nincs meg az ő komoly nyeglesége és tetszelgő önérzete. Mint a fegyház Harun-al-Rasidjának hűséges Dzsafárja, ugyanolyan baráti csodálattal adózott neki, mint Peyrade Coarentinnek. Ez a hórihorgas, beesett mellű, csupa csont és bőr ember, szörnyű komolyan járt, két hosszú lábán lépkedve. Valahányszor a jobb lába mozdult, jobb szeme a tolvajok és kémek higgadt fürgeségével vizsgálta a környezetét. Bal szeme utánozta a jobbat. Egyet lépett, egyet nézett. Szikár, mozgékony tagjaival, mindenkor mindenre kész elszántságával - mint Jacques mondotta - tökéletes lett volna, ha nincs egy intim ellensége, a hősök itala, vagyis a pálinka, mert egyébként a legnagyobb mértékben megvoltak benne azok a képességek, melyekre szüksége van annak, aki hadilábon áll a társadalommal. De a mesternek sikerült rászoktatnia tanítványát, hogy énjének csak egy részét engedje át a tűznek, vagyis csak este igyék. Paccard, ha hazament, kéjjel nyakalta a folyékony aranyat, amit egy ragyás, nagyhasú danzigi lány töltögetett neki.

- Nyitva fogjuk tartani a szemünket - szólt Paccard, azzal föltette pompás tollas kalapját és üdvözölte azt, akit főtisztelendő atyának szólított.

Ezek az események odáig érlelték a helyzetet, hogy azok az emberek, akik, ki-ki a maga szférájában, oly erősek voltak: Jacques Collin, Peyrade és Coarentin egy és ugyanazon a porondon olyan harcba keveredtek, melyben mindegyik kifejthette a képességeit, s amelyben

ki-ki a maga szenvedélyéért vagy érdekéért küzdött. Ezekről a rettentő csatákról senki semmit sem tud, de annyi tehetség, gyűlölet, ingerültség, támadás és ellentámadás, annyi bátorság és felfurcsulások pazarlódik el bennük, amennyi elegendő lenne egy hatalmas vagyon szerzéséhez. Emberek és eszközök mind titokban működtek Peyrade oldalán. Barátja, Coentín támogatta őt az egész hadjáratban, mely különben semmi volt nekik. Ezért hallgat is a krónika erről a dolgról, mint ahogy hallgat igen sok forradalom valóságos okairól.

De lássuk az eredményt:

Öt nappal Nucingen bárónak Peyrade-dal való találkozása után egy reggel egy ötven év körüli férfi szállt ki pompás homokfutójából, inasának dobva a gyepelőt. Arcán az az ólmos sápadtság ült, amely a diplomata társaságban töltött élettől származik, elegáns kék szövetruhájában úgy lépett fel, mint valami miniszter. Az előcsarnokban ülő komornyiktól, aki hajlongva nyitotta ki előtte a pazar üveges ajtót, megkérdezte, lehet-e beszélni Nucingen báróval?

- Becses nevét?... - kérdezte az inas.

- Mondja csak a báró úrnak, hogy a Gabriel sugárútról jövök - felelt Coentín. - Ha vendégek vannak, akkor vigyázzon, ki ne mondja hangosan ezt a nevet, mert a gazdája ki találja lökni.

Kis idő múlva visszajött a komornyik és a belső szobákon át a báró dolgozószobája felé vezette Coentínt.

Coentín kifürkészhetetlen pillantást váltott a báróval. Illendően üdvözölték egymást.

- Báró úr - szólt Coentín - Peyrade nevében jövök.

- *Jól van* - mondta a báró, azzal fölállt, hogy mindkét ajtót elretheszelje.

- Rubempré úr kedvese a Taitbout utcában. Bellefeuille kisasszony egykori lakásában lakik, akivel régebben Granville úrnak, a főállamügyésznek volt tartós viszonya.

- *Ah, ily göszel hoszám!* - kiáltott a báró. - *Muladsákos!*

- Nem csodálom, hogy báró úr örülésig szerelmes ebbe a pompás teremtsébe - felelt Coentín - magam is gyönyörködtem benne. Lucien annyira féltékeny erre a leányra, hogy megtiltja neki, hogy mutatkozzék. És a lány is nagyon szereti őt, mert négy év alatt, amióta Bellefeuille kisasszony helyén és bútorai közt lakik, sem a szomszédok, sem a portás, sem a lakók egy pillanatra sem látták. A kicsike csak éjszaka jár sétatocsikázni. Ha elmegy hazulról, a kocsiajtó függönyei le vannak bocsátva, és önagysága arcát fátyol borítja. Lucien nem csupán féltékenység okából rejtegeti ezt a nőt. Clotilde de Grandlieu a jövőbeli, és ez idő szerint Sérizyné kegyeiben sütkérezik. Természetesen éppúgy ragaszkodik a dísz-kedveséhez, mint a menyasszonyához. Báró úr tehát ura a szituációnak, mert Lucien föl fogja áldozni szerelmét érdekeinek és hiúságának. Báró úr gazdag, valószínűleg utolsó szerelmi boldogságáról van szó, ne sajnálja hát a pénzt. A kisasszony komornája révén célt fog érni. Adjon neki vagy tízezer frankot, akkor el fogja önt rejteni úrnője hálószobájában. Önnek igazán megéri.

Nincs az a szónoki figura, amely festeni tudná Coentín éles, lüktető, parancsoló beszédmódját. A báró észrevette és csodálkozást árult el. Mozdulatlan arcán olyan kifejezés jelent meg, melyet már rég letiltott érzéketlen arcáról.

- Azért jövök, hogy ötezer frankot kérjek Peyrade barátom számára, aki elvesztett valahol öt bankjegyet azokból, amiket öntől kapott... Kis baleset! - folytatta Coentín a legparancsolóbb hangon. - Peyrade sokkal jobban ismeri az ő Párisát, semhogy vállalná a hirdetési költségeket, és épp ezért a báró úrra számít. De nem ez a legfontosabb - szólt Coentín, olyan hangon javítva ki magát, mely a pénzkérdést minden jelentőségétől megfosztotta. - Ha öreg napjait nem akarja búbanatban leélni, szerezze meg Peyrade-nak azt az állást, amelyet öntől kért. Könnyen megszerezheti. Az országos rendőrség legfőbb vezetője tudtommal tegnap jelentést

kapott erről az ügyről. Elég, ha Gondreville beszél róla a rendőrfőnökkel. Nos hát, ön súgja meg Gondreville grófnak, hogy azok közül kell valakit lekötelezni, akik őt a de Simeuse uraktól megszabadították. Akkor majd megmozdul.

- *Id fan, teség!* - szölt a báró, azzal elővett öt darab ezer frankos bankjegyet és átadta Coentinnak.

- A komorna jó barátságban van egy Paccard nevű hórühorgas vadással. Ez a Provence utcában lakik egy kocsigyártónál és beszélgetik vadásznak bárkihez, aki játssza a nagyurat. Madame de Bogseck komornájához megtalálja az utat Paccard-on keresztül. Ez a nagy piemonti lóköto nagyon szereti az itókát.

Ez az elegáns, mintegy utóiratként odavetett felvilágosítás nyilván elismervény akart lenni az ötezer frankról. A báró azon törte a fejét, micsoda náció lehet ez a Coentin. Az esze megsúgta, hogy inkább a spionok főnöke az, akit maga előtt lát, mint közönséges spion. De azért Coentint mégis úgy nézte, mint a régész az olyan feliratot, amelyből a betűknek legalábbis háromnegyede hiányzik.

- *Mit a nefe a gomornánag?* - kérdezte.

- Eugénie - felelt Coentin, azzal köszönt a bárónak és távozott.

Nucingen báró túlaradó örömeiben otthagya az üzleteit, az irodáit és boldog lázban ment föl a lakásába, mint egy húszéves ifjú, aki gondolatban előre kiélvezi első találkáját első kedvesével. Otthon magához vette magánpénztárának egész tartalmát, akkora summát, amivel egy falu népét boldoggá lehetne tenni: ötvenötezer frankot, és begyömöszölte a zsebébe. Mert a milliomosok pazarlása csak a pénzszomjukkal hasonlítható össze. Mihelyt valami szeszélyről vagy szenvedélyről van szó, az ilyen króznak a pénz nem számít. Persze nehezebb is szeszélyre szert tenniök, mint aranyra. Az élvezet a legnagyobb ritkaságszámba megy jóllakott életükben, mely tele van a nagy spekulációkból származó izgalmakkal, csak hogy az ilyen szikkadt lelkek már azok iránt is el vannak fásulva. Csak egy példát: Egyik leggazdagabb párisi tőkés, aki egyébként különködéséről ismeretes, egy napon gyönyörű szép kis munkáslánnyal találkozik a boulevard-on. Anyjának felügyelete alatt mendegélt a grizett, karonfogva egy kétes öltözetű, csípőjét gigerlisen riszáló ficsúrral. A milliomos egy szempillantás alatt beleszeret ebbe a párisi leányba. Hazáig kíséri és bemegy utána. Elmondhatja az életét, melyben táncmultságok váltakoznak koplalással, színházbajlás nehéz munkával. Érdeklődést mutat iránta és egy ötgarasos pénzdarab alatt öt darab ezresbankót hagy: e nagylelkűség mélyén gyalázat rejlik. Másnap beállít Braschon, a híres lakásdíszítő, hogy fölvegye a grizett rendeléseit. Berendezi a lakást, amelyet a lány maga választott magának és fölszámít vagy húszezer frankot. A munkáslány fantasztikus reménységekben ringatózik: tisztességgel fölöltözteti édesanyját és abban bizakodik, hogy egykori kedvesét állásba tudja juttatni egy biztosító társaságnál. Vár... egy napig, két napig. Azután egy hétig... kettőig. Kötelességének tartja, hogy hű maradjon, adósságokba veri magát. A tőkés, akinek időközben Hollandiába kellett utaznia, elfeledkezik a varrólánnyal. Egyetlenegyszer sem megy el a paradicsomba, ahová a lányt átplántálta, s ahonnan ez olyan mélyre zuhan vissza ismét, amilyen mélyre Párisban csak zuhanni lehet. Nucingen nem volt kártyás, nem volt művészetpártoló, Nucingennek nem voltak szeszélyei: tehát mulhatatlanul szerelembe esett Esther iránt, azzal az elvakultsággal, amelyre Carlos Herrera eleve számított.

Reggeli után a báró behívta inasát és megparancsolta neki, menjen a Taitbout utcába és kérje meg Eugénie kisasszonyt, önágsága komornáját, legyen szíves őt fontos ügyben az irodájában fölkeresni.

- *Ite feszeted* - tette hozzá - *mekgéret, fáratjon föl a szopámpa és mekmontod negi, hoty meksinálhadja a szerencséd.*

Georges-nak nagy nehezen sikerült Európa-Eugénie-t rávenni, hogy vele menjen. A nagyságos asszony, mint mondotta, sohasem engedi el hazulról. Állásával játszik, és így tovább. Ezért aztán Georges egekig magasztalta saját magát a báró előtt, aki tíz aranyat nyomott a markába.

- Ha a nagyságos asszony ma nem viszi magával kocsikázni - szólt Georges a gazdájához, akinek úgy ragyogott a szeme, mint a kárbunkulus - akkor a komorna tíz óra tájt itt lesz.

- *Jol fan. Gilencgor pejöz, hoty fölöldözdes és mekfésülj. Merd a lehedő lekjop szinpen akarog földünni. Aszt hiszem, el fokog judni a zeretöm elé, faty petik a bénsz nem asz, ami...*

Délben tizenkét órától egyig a haját és szakállát főtötte a báró. Este kilenc órakor még vacsora előtt megfürdött, aztán kiöltözködött, mint valami vőlegény. Böven használt illatszert és pipereholmikat. Nucingen báróné, mikor erről az átváltozásról hallott, nem állhatta meg, hogy meg ne látogassa férjét.

- Szent Isten! - szólt - micsoda nevetséges alak!.. Kössön legalább fekete selyemnyakkendőt, ne azt a fehéret, hiszen az még erősebbnek mutatja az oldalszakállát. Aztán meg ez empire divat, vén trotykosok viselik. Úgy öltözködik, mint valami nyugalmazott parlamenti tanácsos. Ugyan, tegye le a gyémánt mellgombjait, darabja százezer frankot ér. Az a nőruhás majom még el találja kérni, és maga nem tagadhatja meg tőle. Ha már egy amolyan nőnek akarja ajándékozni, akassza inkább az én fülembe.

A szegény bankár, aki átlátta e megjegyzések helyességét, savanyú ábrázattal ugyan, de szót fogadott a feleségének.

- *Nefedsékes! Nefedsékes! Én sohasem montam makára, holy nefedsékes, ha kitsibde makád a gis Rastignac getféérd.*

- Remélem is, hogy sohasem talált még nevetségesnek. Olyan asszony vagyok én, aki efféle helyesírási hibákat követ el az öltözködésében? Forduljon meg, hadd lám! Gombolja be végig a kabátját, úgy, mint Maufrigneuse herceg szokta, és csak a két legfelső gombot hagyja nyitva. Szóval próbálja megfiatalítani magát!

- Nagyságos úr - szólt Georges - itt van Eugénie kisasszony.

- *Ék önel, getfesem...* - búcsúzott nejétől a báró. Kikísérte egész lakosztálya küszöbéig. Meg akart bizonyosodni, hogy nem hallgathatja ki a beszélgetést.

Mikor visszajött, kézen fogta Eugénie-t és némi gúnyos reverenciával vezette be a szobájába.

- *Ládja, lelgem, makánag zerentséje fan, merd a föltgeregsék lekszep asszonjánag a zolkáladápan állhad. Kéz a zerentséje, ha szófal és teddel asz értegempen fok tolkoszni.*

- Ezt tízezer frankért se tenném meg - kiáltott fel Európa. - Gondolja meg, báró úr, hogy elsősorban tisztességes lány vagyok...

- *Hizen jól mekfiszedem a tizdesékét. Esz asz, amid asz üzledi filákpan guriószumnag montung.*

- De ezzel nincs vége - szólt Európa. - Ha a nagyságos úr nem fog tetszeni a nagyságos asszonynak, ami nagyon lehet, akkor megharagszik és elkerget... Az állásom évi ezer frankot jövedelmez.

- *Esz huzeszer frangnag felel mek. Ha eszt a tógéd makánag atom, akor semid sem feszid.*

- Ejha, kövér papus, ha ilyen húrokat penget, az már aztán egész más! - szólt Európa. - Hol a pénz?

- *Id fan* - felelt a báró, egyenként leolvassa a bankjegyeket. Figyelte Európát, akinek a szeme minden egyes bankóra fölcillant, elárulva mohóságát. A bárónak több se kellett.

- Ezzel megfizeti az állást; de hol marad a becsület és a lelkiismeret... - kérdezte Európa, fölszegve vásott arcát és félig komoly, félig bohókás pillantást vetve a báróra.

- *A lelgiiismered nem ér annyid, mind asz állás. Te montjug, letyen öteszer frang* - és további öt bankjegyet tett a többihez.

- Nem! Húszezret a lelkiismeretért és ötöt az állásért, ha elveszítem.

- *A mind dedzig* - mondta a báró és odaadta az öt ezrest. - *Te csag uty zereszhedi mek, ha éjjel, migor asz aszonja alzig, elrejd enkemed a hálószopájápan...*

- Ha biztosít róla, hogy senkinek el nem árul, kész vagyok rá. De jól vigyázzon: a nagyságos asszony erős, mint egy török, és bolondulásig szereti Rubempré urat. És ha egymilliót adna neki, akkor sem lenne képes rá, hogy megcsalja!... Csacsiság, de ő már ilyen, amikor szerelmes. Rosszabb egy tisztességes asszonymál. Ha a nagyságos úrral együtt az erdőbe kocsi-káznak, utána az úr ritkán marad nála. Ma este kikocsiznak, így hát elbújthatom önt az én szobámba. Ha a nagyságos asszony egyedül jön haza, akkor bemegyek önért, bevezetem a szalonba és a hálószoba-ajtót nem fogom bezárni. A többi... no, igen, a többi az ön dolga... Legyen készen.

- *A zalonpan mekgapod a huszonödeszer frangod... készpénsszen.*

- Á! - szólt Európa. - Hát ennyire bizalmatlan? Bocsásson meg...

- *Lesz mék élék algalmat, hoty mekgopasszál... Majt ha göszelepről mekismergethedünk.*

- Jó, legyen éjfélkor a Taitbout utcában. De akkor tegyen zsebre harmincezer frankot. Egy komorna becsülete, akárcsak a fiáker, éjfél után jóval drágább.

- *Előfityászadból, ety pangudalfányd fokog atni neget...*

- Nem, nem - szólt Európa. - Bankjegyek legyenek, különben fuccs az egész...

Hajnali egy órakor Nucingen báró, akit Európa a padláson levő hálókamrájába bújtatott el, végigszenvedte egy kalandvadász férfi minden gyötrelmét. Reszketett, a láz a fogát vacogtatta, s a feje minden pillanatban meg akart repedni, mint egy túlfűtött gőzkazán.

- *Amid ot lelgilek ádéldem, ota nem atnám szászeszer dalléérd* - mondotta később du Tilletnek, mikor elbeszélte neki ezt a kalandját.

Fülelt minden kis zajra, ami az utcán volt, és két órakor már imádottja kocsiját hallotta robogni a boulevard felől. Mikor a nagy kapu recsegve kitárult, oly erősen vert a szíve, hogy meglibbentette a mellénye selymét: Most hát viszont fogja látni Esther menyeyei, égő piros orcáját!... Szíve mélyéig hatolt a kocsiföhlágó csikorgása és az ajtó becsapódása. E fölséges pillanat közeledte jobban fölizgatta, mintha az egész vagyona forgott volna kockán.

„*Hej!* - kiáltott magában. - *Esz aszdán asz éled! Sog is negem! Nem leszeg gébes semmire!*”

- A nagyságos asszony egyedül van, tessék lejönni - súgta Európa, aki megjelent a küszöbön.
- De hallja-e, ne csapjon lármát, maga kövér elefánt!

- *Göjér elefánd!* - ismételte nevetve a báró és úgy lépkedett, mintha izzó vasrudakon járna.

Európa elől ment, kezében gyertyatartóval.

- *Nesze, olfast ád* - szólt a báró, mihelyt a szalonba értek, odanyújtva Európának a bankjegyeket. Európa komoly arccal vette át a harminc darab ezrest és mikor kiment, rázárta a báróra az ajtót.

Nucingen rögtön bement a hálósobába, ahol ott találta a szép angol misst, aki így szólt hozzá:

- Te vagy az, Lucien?

- *Nem, szép gitsim...* - súgta a báró, de nem fejezte be mondatát.

Kővé váltan állt meg, meglátva a nőt, aki épp ellentéte volt Esthernek: szőke, holott ő feketét várt; törékeny, holott ő erősnek hitte; szende angolországi éj ott, ahol Arábia napja perzselt.

- Jaj! Kicsoda ön?... Hogy kerül ide?... Mit akar itt?... - riadt föl a miss, azzal megrántotta a csengőt, de az nem szólalt meg.

- *Pegödözdem minten tsenkőd; te ne féljen, már metyeg is* - mondta a báró. - *Harminceszer frang füstpe mend. Ketyed a Ribempré úr zeredője?*

- Némileg, kis öreg - felelt az angol hölgy, akinek nyelvén jól pergett a francia szó. - *De gicsota maka?* - kérdezte, utánozva Nucingen beszédmódját.

- *Ety úr, aki alabosan peukrod.*

- *Hád asz peukrás, ha asz emper ety szép nőpe ukrig?* - enyelgett a hölgy.

- *Enketye mek, holy ety égszerd kültyek getyetneg, hoty emlége letyten Nisinken páródól.*

- *Nints zereentsém ismerni!*... - szólt a hölgy és kacagott, mint egy bolond. - Hanem az ékszert ölömmel fogadom, kövér betöröm.

- *Mek fokja ismerni! Atyé, szép hólty! Getyet királynag faló falad, te én tsag ety szekény pangár fatyog, agi már elmuld hadfan éfezs és getyet mekdanitod enkemed ama nő gifáló-zsákára, ágid imátog. Merd mennyei zébséke sem duta felem ód elfelejtedni...*

- *Lám, esz szép montázs fold* - válaszolt az angol miss.

- *Nem olyan szép, mind ági insbirálda...*

- Beszélte valami harmincezer frankról... Kinek adta?

- *Annak a maka semmiházi gomornájánag!*

Az angol hölgy kiáltott, Európa nem volt messze.

- Ó! - kiáltott Európa - a nagyságos asszony szobájában egy úr, aki nem a nagyságos úr... Szörnyűség!

- Adott magának harmincezer frankot, amiért ide bevezette?

- Nem, asszonyom, annyit nem érünk meg ketten együttvéve sem.

És Európa oly erélyesen kezdett segítségért kiabálni, hogy a bankár ijedtében az ajtóhoz szaladt, ahonnét Európa legurította a lépcsőn...

- Vén gazember! - kiabált utána. - Bevádoltál az úrnőmnél! No, megállj!.. Tolvaj! Tolvaj!

A szerelmes báró kétségbe volt esve, de még ép bőrrel jutott el a kocsijáig, amely a boulevard-on várt rá. De most már nem tudta, milyen spionra bízta rá magát.

- Talán csak nem akarja elvenni a keresetemet? - pattogott Európa, úgy rontva be az angol misshez, mint egy fúria.

- Nem ismerem a francia szokásokat - válaszolt a miss.

- Jegyezze meg, hogy elég egy szót szólnom a nagyságos úrnak, holnap úgy kidobja a naccságát, mint a pinty - szemtelenkedett Európa.

- *Ádgoszod gomorna* - szitkozódott a báró, mikor az inasa természetesen megkérdezte, hogy mulatott. - *Harminceszer franggal mekfázkod... Te makam fatyog asz oga, natyon is asz oga fatyog!*

- Eszerint a nagyságos úr hiába csípte ki magát? A kutyafáját! Nem ajánlom, hogy csak úgy vaktában szedje azokat a pasztillákat.

- *Sors, otafatyog a gédsékpeesésdöl... Fászog... Jék fan a szifem görül... Ezder fold - Ezder nincs, parádom!*

Georges mindig barátja volt a gazdájának, ha ez bajban volt.

Harmadnapra e jelenet után - melyet a huncut kis Európa sokkal mulatságosabban játszott el, semmint szavakkal el lehetne mondani - Carlos kettesben reggelizett Luciennel.

- Fiam, sem a rendőrség, sem más nem szabad hogy beleártsa magát a dolgainkba - szólt halkán a spanyol, miközben szivarra gyújtott a Lucien szivarján. - Az nem egészséges dolog. Találtam egy veszedelmes, de csalhatatlan eszközt, hogy megjuhászítsuk a bárót és kopóit. Te el fogsz menni Sérizynéhez és nagyon kedves leszel hozzá. Beszélgetés közben elmondod neki, hogy Rastignac úrnak, aki már régóta betelt Nucingennével, szívésségből elefántolsz, hogy titokban szeretőt tarthasson. Mondd el, hogy Nucingen halálosan szerelmes a nőbe, akit Rastignac rejteget (ezen mulatni fog), és most fejébe vette, hogy a rendőrséggel utánad nyomoztat, holott te teljesen ártatlan vagy földid kicsapongásaiban, sőt érdekeidet Grandlieu-éknél veszélyezteti ez a bonyodalom. Meg fogod kérni a grófnét, a rendőrfőnökségnél szerezz meg számodra a férje protekcióját, aki államminiszter. Ha annyira leszel, hogy ott állasz a rendőrprefektus úr előtt, majd tégy panaszt, de olyan hangon, mint egy politikus, aki nemsokára belekerül az állam hatalmas gépezetébe, mint annak egyik legfontosabb alkatrésze. Államférfi létedre méltányolni fogod a rendőrséget, és meg fogod csodálni, beleértve a prefektust. A legszebb gép is néha olajpecsétet ejt, vagy fröcsköl - fogod mondani. Csak módjával fortyanj föl. Nem neheztelsz a prefektus úrra. Isten ments; de jóakarátulag inted őt, hogy tartsa szemmel az embereit, és sajnálkozol rajta, hogy össze kell szidnia őket. Minél tartózkodóbb és úriasabb a föllépésed, annál dühösebben fog ráripakodni a prefektus a hivatalnokaira. Akkor nyugtunk lesz és visszahozhatjuk Esthert, aki már bögni fog, mint a dámvad az erdőben.

Akkoriban egy volt bíró töltötte be a prefektusi állást. Volt bíróból túlságos fiatal rendőrprefektusok válnak. Teleszívták magukat törvényességgel, folyton paragrafusokon lovagolnak. A kezük nem eléggé ügyes, ha kritikus helyzetben saját belátásuk szerint kell dönteniük; mert a prefektúrának gyakran olyanformán kell eljárnia, mint a tűzoltónak munkában. Az Államtanács alelnöke előtt a prefektus a rendőrségnek több hátrányát ismerte be, mint amennyi valójában volt. Panaszkodott a visszaélések miatt és megemlékezett Nucingen báró látogatásáról, aki fölkereste, hogy fölvilágosítást kérjen Peyrade felől. A prefektus megígérte, hogy meg fogja torolni alkalmazottainak hatásköri túllépéseit, megköszönte Luciennel, hogy egyenest hozzá fordult és hallgatást ígért. Amellett olyan arcot vágott, mintha tisztán látná az egész cselszövényt. Az államminiszter és a prefektus szép szavakat váltottak az egyéni szabadságról és a magánlakás sérthetlenségéről. Sérizy úr még megjegyezte, hogy ha a királyság érdekei néha leplezett törvényszegést követelnek is meg, a bűn vagy hiba ott kezdődik, amikor az állam ezekkel az eszközökkel magánérdekekhez nyúl.

Mikor Peyrade másnap reggel kedvenc kávéházába ment, hogy gyönyörködjek a derék polgárok látásában, mint ahogy a művész gyönyörködik a virágok növekedésében, az utcán egy polgári ruhás zsandár szólította meg:

- Épp önhöz akartam menni - súgta a fülébe. - Parancsom van, hogy a prefektúrára vigyem.

Peyrade megállított egy fiákert és egy szó megjegyzés nélkül a zsandárral együtt beszállt.

A rendőrprefektus úgy kezelte Peyrade-ot, mint egy utolsó fegyházporkolóbot, mialatt föl-alá sétált vele a prefektúra kis kertjében, amely ebben az időben az Orfèvre rakpart mentén volt.

- Nem ok nélkül távolították el önt 1809-ben a hatóság szolgálatából... Tudja-e, minek tesz ki bennünket és saját magát is?

A megrovás villámcsapással végződött. A prefektus ridegen tudtára adta szegény Peyrade-nak, hogy nemcsak megvonja tőle az évi kegydíjat, hanem még külön rendőri felügyelet alá is helyezi. Az aggastyán a világ legnyugodtabb ábrázatával fogadta ezt a hideg zuhanyt. Semmi sem lehet oly mozdulatlan és közömbös, mint egy villámsújtott ember. Peyrade egész vagyona elúszott a játékon. Lydie atyja számított az állására, és íme most, Coentín barátjának könyöradományaitól eltekintve, itt állott fillér nélkül.

- Magam is rendőrprefektus voltam, tökéletesen igazat adok önnek - szólt az aggastyán nyugodtan a főhivatalnoknak, aki bírói méltóságot pózolt és hátrahőkölt. - Világért sem akarok mentegetőzni, de engedje meg, hogy figyelmeztessem arra, hogy engem nem ismer - folytatta Peyrade, ravaszul odakacsintva a prefektusra. - Szavai túl kemények, ha a hollandiai rendőrség volt főbiztosának szólnak, egy közönséges rendőrkémmek viszont nem eléggé szigorúak... Csakhogy, prefektus uram - tette hozzá Peyrade kis szünet után, látva, hogy a prefektus nem felel - ne felejtse el, amit most lesz szerencsém önnek mondani. Anélkül, hogy a legkevésbé is bele akarnék avatkozni az önök rendőrségébe, vagy hogy magamat igazolni próbálnám: önnek lesz alkalma tapasztalni, hogy ebben az ügyben van valaki, aki hoppon marad. E pillanatban csekélységem a rászédett. De később rá fog jönni, hogy ön volt az.

És elkészönt a prefektustól, aki tűnődő arccal leplezte megdöbbenését. Letörten ment haza, jéghideg düh fogta el Nucingen báró iránt. Csakis ez az otromba pénzeszsák árulhatott el egy titkot, amelyet rajta kívül csak Contenson, Peyrade és Coentín tudott. Az aggastyán azzal vádolta a bankárt, hogy miután elérte célját, ki akar bújni a fizetség alól. Egyetlen beszélgetés elegendő volt, hogy rájöjjön ennek a bankárnak páratlan agyafúrtságára.

„Le akar számolni mindenkivel, még mivelünk is. De én megbosszulom magam - mondta magában a derék ember. - Még soha semmit nem kértem Coentintől, de most megkérem, hogy segítsen bosszút állni ezen a korlátolt pénzes-zsákon. Megállj, kutya báró, majd meglátod, milyen fával fütök én, ha majd egy reggel megbecstelenítve találod a leányodat!... De szereti-e vajon a leányát?”

Ez a katasztrófa az aggastyán minden reménységét fölborította. Azon az estén tíz esztendőre öregedett. Mikor Coentinnel beszélt, panaszait könnyeivel vegyítette. Sírt, mert látta, hogy szomorú jövőt fog hagyni leányára, akit bálványozott.

- Kezünkbe fogjuk venni ezt az ügyet - szólt Coentín. - Először is meg kell állapítani, vajon a báró volt-e a följelentő. Óvatosak voltunk-e, midőn Gondreville-re támaszkodtunk? Ez a vén betyár túl sokat köszönhet nekünk, semhogy kísérletet ne tenne, hogy túljárjon az eszünkön. Azért szemmel tartatom a vejét is, azt a Kellert. A politikában tapasztalatlan számár és képes rá, hogy részt vegyen olyan összeesküvésben, mely az idősebb ág megbuktatására s a fiatalabbik ág uralomra juttatására törekszik... Holnap megtudom, mi történik Nucingennél, látta-e a kedvesét, és hogy honnan rángatják ezt a pórázt... Ne csüggedj el. Először is a prefektus nem marad sokáig az állásában... A kor méhe forradalmakkal terhes, és a forradalom a mi zavarosunk, amelyben halászni lehet.

Az utcáról sajátságos füttyszó hangzott fel.

- Ez Contenson - szólt Peyrade, gyertyát állítva az ablakba - s van valami, ami a személyemet érinti.

Pillanat múlva megjelent Contenson a rendőrség e két furcsa manója előtt, akikben nemtőit tisztelte.

- Mi újság? - kérdezte Coentin.

- Nagy újság van! A Száztizenháromból jövök, ahol mindenemet elvesztettem. Kit látok a folyosón?... Georges-ot! Ezt a fickót elkergette a báró, mivel spiclinek tartotta.

- Tessék, ez az eredménye egy akaratlan mosolyomnak - szólt Peyrade.

- Ó, mennyi bajt láttam már életemben egy-egy futó mosolyból! - szólt Coentin.

- Nem is számítva ama bajokat, melyek egy korbácsütéstől származhatnak - szólt Peyrade, a Simeuse-ügyre célozva. (Lásd: *Egy homályos ügy.*) - De halljuk Contensont, mi történt?

- Elmondom: Georges-nak megeredt a nyelve, miután biztatásomra tömérdek kupica színes gugyit hozatott, amitől berúgott. Magam is olyan lehetek, mint egy lombik. Elfecsegte, hogy a mi bárónk, miután teleette magát hárem-pasztyillákkal, elment a Taitbout utcába. Ott találta azt a szép hölgyet, akit ismertek. De örült hecc! Az angol dáma nem az ő „*pájozs izsmeredlen*”-je... És leszurkolt harmincezer frankot, hogy megvesztegesse a nő komornáját... A hülye azt hiszi magáról, hogy nagy ember, mert kis dolgokat meg tud csinálni óriási tőkével. Fordítsd visszájára a tételt és megkapod a problémát, melyet a lángész játszva old meg. A báró siralmas állapotban került haza. Másnap azt mondja neki Georges, aki akarta adni a becsületes fiút: „Minek hallgat a nagyságos úr olyan akasztófavirágokra? Ha a nagyságos úr rám bízna magát, én megtalálnám azt az ismeretlen hölgyet, elég nekem a személyleírás, amit a báró úrtól kaptam. Tüvé fogom tenni érte egész Párist.” - „Eredj, mondja erre a báró, gazdagon megjutalmazlak!” Ezeket mesélte Georges, megspékelve a leghebehurgyább részletekkel. De... én viharedzett ember vagyok! Másnap a báró névtelen levelet kap ilyenféle tartalommal: „Nucingen báró úr, ön halálosan szerelmes egy ismeretlen hölgybe. Már tömérdek pénzt elherdált érte. Ha ma éjfélkor eljön a neuillyi hídhöz és beszáll (mégpedig bekötött szemmel) abba a kocsiba, mely mögött a vincennes-i erdőből ismert vadászt látja, akkor viszont fogja látni azt, akit szeret. Ha gazdag ember léteére esetleg aggályai lennének az e dologban szereplők szándékainak tisztaságát illetőleg, a báró úr elkísértetheti magát hűséges inasával. Különben senki sem lesz a kocsiban.” A báró elmegy a találkára, mégpedig Georges-zsal, de ennek nem mond el semmit. Mindketten tűrik, hogy bekössék a szemüket s a fejüket fátyollal borítsák le. A báró fölismeri a vadászt. Két óra múlva a kocsi, mely úgy ment, mint XVIII. Lajos hintója (Isten nyugosztalja! Az volt csak a király! Az értette a rendőrséget!), mondom, a kocsi megáll egy erdő közepén. A báró szeméről leveszik a kötést, s egy szintén ott álló kocsiban meglátja ismeretlenjét, aki, hipp-hopp!, tüstént eltűnik. És a kocsi (XVIII. Lajos-féle menetben) visszaviszi a bárót a neuillyi hídhöz, ahol rátalál a saját kocsijára. Georges-nak egy kis cédulát nyomtak a kezébe ezzel a tartalommal: „Hány ezrest ad a báró úr annak, aki összehozza a szép ismeretlennel?” Mondom, Georges odaadja a cédulát a gazdájának. És a báró, aki szentül hiszi, hogy Georges összejátszik velem vagy önnel, Peyrade úr, az ő kiszípolozására, kidobja az inasát. Ez aztán tökkelütött bankár! Ráért volna akkor elkergetni Georges-ot, ha már „*etyüd háld a pájozs izsmeredlennel*”.

- Georges látta a nőt? - kérdezte Coentin.

- Igen - felelt Contenson.

- Hát halljuk - kiáltott Peyrade - hogy néz ki?

- Ó - felelt Contenson - nekem csak annyit mondott, hogy tündéri szépség.

- Úgy látom, ezek a gazemberek, akik itt bolonddá tartanak, erősebbek nálunknál! - kiáltott Peyrade. - A kutyák drágán fogják a báró nyakába sózni a nőt.

- *Ja, mein Herr* - bólintott Contenson. - Ezért is oldottam meg Georges nyelvét, mikor megtudtam, hogy a prefektúrán ön pofonokat kapott.
- Csak tudnám, ki az, aki orromnál fogva vezet - szólt Peyrade. - Szeretném vele összeakasztani a tengelyemet!
- Pincerák módjára kell viselkednünk - jegyezte meg Contenson.
- Igaza van - helyeselt Peyrade - küsszunk be a repedésekbe, füleljünk, várjunk...
- Tanulmányozni fogjuk ezt a fordulatot - döntött Corentin - egyelőre nincs tennivalónk. Eszeden légy, Peyrade! Mindenesetre alá kell vetnünk magunkat a prefektus úr akaratának...
- Nucingen úrnak nem árt egy kis köpölyözés - jegyezte meg Contenson - túl sok ezresbankó van a bőre alatt...
- És ott volt Lydie hozománya is - súgta Peyrade Corentin fülébe.
- Gyerünk, Contenson, hagyjuk aludni az öreget... viszontlátásra holnap!
- Corentin úr! - szólt Contenson a kapu küszöbén - micsoda finom kis pénzügyletet csinált volna ez a derék ember!... Nem rossz! A leányát férjhez adná, de miből?... Haha! Csinos kis erkölcsös színdarabot lehetne csinálni belőle *Egy fiatal lány hozománya* címen.
- Micsoda érzékszerveitek vannak nektek! Micsoda füled van neked! - szólt Corentin. - Annyi bizonyos, hogy a Társadalom természete a maga valamennyi válfaját olyan tulajdonságokkal szereli föl, melyek az illetőtől elvárt szolgálathoz szükségesek! A Társadalom a második Természet!
- Ez nagyon filozofikus mondás - kiáltott Corentin. - Valami professzor mindjárt szisztémát kanyarítana belőle.
- Légy résen - szólt mosolyogva Corentin, kényelmesen róva az utcákat a spionnal - tudj meg mindent, ami Nucingen úrnál az ismeretlen nővel kapcsolatban történik... Csak úgy nagyjából... nem kell a részletekbe menni...
- Meglátjuk, honnan fú a szél! - szólt Contenson.
- Olyan ember, mint Nucingen báró, nem lehet inkognitóban boldog - folytatta Corentin.
- Egyébként nekünk az emberek játékkártyák, nem szabad hogy ők játsszanak mivelünk!
- Ördögbe is! Ez olyan volna, mintha az elítélt azzal szórakoznék, hogy lenyakazza a hóhért! - kiáltott Contenson.
- Hiába, te csak mindig megtalárod azt a mondást, amin nevetni kell - felelt Corentin, miközben elmosolyodott és apró ráncok jelentek meg gipszálarcán.

Ez magában véve és következményeitől eltekintve is nagy fontosságú ügy volt. Ha nem a báró árulta be Peyrade-ot, kinek volt akkor érdeke, hogy fölkeresse a rendőrprefektust? Corentinnél arról volt szó, hogy megtudja, nem voltak-e az emberei közt árulók. Mikor lefeküdt, így szólt magában és Peyrade is ezen törte a fejét:

„Kicsoda tehetett panaszt a prefektusnál?... És kié lehet az a nő?”

Így jutottak egymáshoz mindegyre közelebb, anélkül, hogy tudtak volna egymásról: Jacques Collin, Peyrade és Corentin. A szegény Esther, Nucingen és Lucien pedig szükségképpen belebonyolódtak a már megkezdett harcba, amely a rendőrségi emberek sajátos hiúságánál fogva szörnyű méreteket készült öltetni.

Hála Európa ügyességének, a hatvanezer frank adósság, amely Esther és Lucien vállát nyomta, nagyrészt le volt törlesztve. A hitelezők bizalma még csak meg sem ingott. Lucien és rontó szelleme pillanatra lélegzetet vehetett. Mint mikor két űzött vad a pocsolya szélén egy korty vízhez jut, tovább kúszhattak a szakadék mentén, ahol az erős a gyöngébbet a szerencse révébe vagy az akasztófa alá vezette.

- Ma mindent fölteszünk egy lapra - szolt Carlos a bábjához - de szerencsére a kártyák pontozva vannak és a partnerek balekok!

Lucien egy ideig, híven szörnyű mentorának parancsához, buzgón csapta a szelet Sérizyné asszonynak. Luciennek ugyanis nem volt szabad abba a gyanúba keveredni, hogy egy kitarzott nő a szeretője. Egyébként abból az örömből, hogy valaki szereti, a társadalmi élet hullámai közt erőt merített ahhoz, hogy elkábítsa magát. Szót fogadott Clotilde-nak, és csak a Bois-ban meg a Champs-Élysées-en találkoztak.

Az után való nap, hogy Esther be volt zárva az erdészlakba, az a titokzatos és rettegett lény, aki valóságos lidércnyomás volt a lelkén, eléje tett aláírás végett három váltóúrlapot, melyeken a következő gyötrelmes szavak voltak: Az elsón: „Hatvanezer frank - elfogadom”; a másodikon: „Százhuszezer frank - elfogadom”; a harmadikon: „Százhuszezer frank - elfogadom”, összesen háromszázezer frankról szóló elfogadvány. Ha valaki azt írja: „Fizetendő”, akkor egyszerű utalványt állít ki. Ez a szó: „Elfogadom” váltót jelent és kényszerkezességgel jár. Ez a szó a könnyelmű aláírókat öt évi börtönnel fenyegeti, olyan büntetéssel, amelyet a rendőrbíróság úgyszólván soha nem alkalmaz és a büntetőtörvényszék is csak nagy bűnösökre szab ki. A kényszerkezességi törvény a barbár kor maradványa, amelynek korlátoltsága azzal a ritka érdemmel párosul, hogy teljesen haszontalan, mivel a gazembereket sohasem sújtja. (Lásd: *Elvesztett illúziók.*)

- Arról van szó - szolt a spanyol Estherhez - hogy Lucient ki kell húzni a csávából. Hatvanezer frank adósságunk van, ezzel a háromszázezerrel talán kimászunk valahogy.

Carlos a váltókat hat hónappal korábbról keltezte és Estherre intézvényezte, mégpedig egy ember által, „akit a rendőrbíróság félreismert”. Ennek az embernek viselt dolgai, bár annak idején nagy port vertek fel, az 1830-i nagy júliusi szimfónia hangzavarában csakhamar feledésbe mentek.

Ez az ifjú egyike a legvakmerőbb szélhámosoknak; egy boulogne-i végrehajtó fia, neve Georges-Marie Destourny. Az apa, aki állásán kénytelen volt túladni, mégpedig nem valami épületes körülmények közt, fiát garas nélkül hagyta 1824-ben, miután, kispolgárok szokása szerint, akik bolondjai a gyermekeiknek, nagyszerű nevelést adott neki. A fiatalember fényes sikerrel végezte el a jogot és már huszonhárom éves korában megtagadta az édesapját. Ugyanis a névjegyén ez állt:

GEORGES d'ESTOURNY

Ez a névjegy arisztokrata illattal lengte körül a személyét. Ez az ifjú dandy elég vakmerő volt ahhoz, hogy tilburyt és groomot tartson és a klubot látogassa. Egy szó mindent megmagyaráz: a börzén kitarzott nők pénzével játszott, akiknek meghittje volt. Végül is „lebukott” a rendőrbíróságon, ahol azzal vádolták, hogy túlságosan szerencsésen járt a kártyája. Voltak büntársai, fiatal kamaszok, akiket megszedített, lekötelezett vazallusai, eleganciájának és hitelének élősdierei. Mikor kénytelen volt meglépni, elfelejtette kiegyenlíteni tőzsdei adósságait. Egész Páris, a hiúzok és a klubok, a boulevard-ok és a nagyiparosok Párisát, még egyre e kettős bűnügy tartotta izgalomban.

Georges d'Estourny, aki csinos legény volt s mindenekelőtt jó cimborá, nagylelkű, mint egy haramiavezér, fénykorában néhány hónapon át támogatta a Ráját. Az ál-spanyol egész számítását Esthernek ezzel a híres zsvivánnyal való viszonyára alapította, amely viszony annyira jellemző az ilyenfajta nőkre.

Georges d'Estourny, akinek becsvágyát a sikerek egyre nagyobb merészségre sarkallták, egy férfit vett a védőszárnyai alá, aki valahonnan vidékről került föl Párisba üzletet csinálni, s akit a liberális párt kárpótolni akart azokért a büntetésekért, melyeket bátran magára vállalt a X. Károly kormányzása ellen folyt sajtóhadjáratban. A Martignac-minisztérium alatt, midőn a politikai hajsza kissé enyhült, Cérizet úr, aki felelős kiadói minőségében a „bátor” melléknevet érdemelte ki, kegyelmet kapott.

Ekkor Cérizet, akit a balpárt tekintélyes alakjai a forma kedvéért pártfogoltak, egy vállalatot alapított, amelyet ügynökségnek is, banknak is, meg bizományi üzletnek is lehetett tekinteni. A kereskedelmi életben az ilyenfajta vállalkozások emlékeztetnek azokra a cselédekre, akik az apróhirdetések közt „mindeneslány”-nak ajánlkoznak. Cérizet boldog volt, hogy Georges szekerébe kapaszkodhatott, aki aztán ki is művelte őt.

Esther a Ninonról szóló anekdota értelmében joggal szerepelt úgy, mint Georges d'Estourny vagyona egy részének letéteményese. Egy Georges d'Estourny aláírású bianco-váltóátruházás révén Carlos Herrera ura lett a maga teremtette értékeknek. Ez a hamisítás teljesen veszélytelen volt mindaddig, amíg Esther vagy helyette más valaki fizethetett vagy fizetett. Mikor Carlos információkat szerzett a Cérizet-cég felől, alapítójában ama homályos személyiségek egyikét ismerte föl, akik elszántan vadásszák a szerencsét, de... törvényes úton. Cérizet, d'Estourny valódi bizalmasa, nagy összegeket tartott a kezében, melyek a börzén hausse-spekulációkban voltak angazsálva, s melyekre támaszkodva bankárnak mondhatta magát. Az ilyesmi gyakori eset Párisban. Az embert megvetik néha, de a pénzét soha nem vetik meg.

Carlos elment Cérizet-hez, mégpedig azzal a szándékkal, hogy őt a maga módján megoldozza, mert történetesen d'Estourny e méltó partnerének minden titkát könyv nélkül tudta.

A bátor Cérizet a Gros-Chenet utca egyik házában a félemeleten lakott. Carlos, aki titokzatosan úgy jelentette be magát, mintha Georges d'Estourny megbízásából jönne, azon kapta az ügynevezett bankárt, hogy egészen elsápadt e bejelentés hallatára. Az abbé a szerény dolgozószobában egy ritkás szőke hajú emberkét pillantott meg, és a Lucientől kapott leírás után David Séchard elárulójára ismert benne.

- Beszélhetünk itt? Nem kell félnünk, hogy meghallja valaki? - kérdezte a spanyol, aki egyszerre kék pápaszemes, vörös hajú angollá változott át s olyan aprólékos gonddal volt öltözve, mint egy templomba menő puritán.

- Miért? Kicsoda ön? - kérdezte Cérizet.

- William Barker vagyok, d'Estourny úr egyik hitelezője. De ha óhajtja, be fogom önnek bizonyítani, mennyire szükséges, hogy bezárja az ajtaját. Cérizet úr, mi nagyon jól ismerjük az ön angoulême-i összeköttetéseit a Petit-Claud-, a Cointet- és a Séchard-családokkal.

E szavak hallatára Cérizet az ajtóhoz rohant, bezárta, aztán egy másik ajtóhoz, bereteszelt, azután így szólt az ismeretlenhez:

- Ne olyan hangosan, uram!

Azután végignézte az ál-angolon, megkérdezte:

- Mit kíván tőlem?

- Édes Istenem! - felelt William Barker - minden szentnek maga felé hajlik a keze! Önnek birtokában vannak a gézengúz Estourny-nak a pénzei... Legyen nyugodt, nem azért jöttem, hogy azokat követeljem öntől. De mikor sarokba szorítottam, az a csirkefogó (köztünk szólva: megérett az akasztófára) ideadta ezeket az értékpapírokat azzal, hogy talán lesz mód a beváltásukra. Minthogy nem akarok a magam nevéért pert indítani, azzal biztatott, hogy ön nem fogja megtagadni a nevét.

Cérizet megnézte a váltót és így szólt:

- De hiszen már nincs Frankfurtban...

- Tudom - felelt Barker. - De ez intézkedések keltekor még ott lehetett...

- Nem vállalom a felelősséget... - szólt Cérizet.

- Nem is kívánom öntől ezt az áldozatot - felelt Barker - de talán föl van hatalmazva lefizetések átvételére. Adjon nyugtát, és én vállalkozom az összegek behajtására.

- Meglep, hogy d'Estourny ennyire bizalmatlan irántam - szólt Cérizet.

- Az ő helyzetében - válaszolt Barker - nem lehet tőle zokon venni, ha több vasat tart a tűzben.

- Ön talán azt hiszi? - kérdezte a kis svihák, miközben az ál-angolnak nyugtázta a váltókat és teljes rendben visszaadta.

- Azt hiszem, hogy ön gondosan fogja kezelni a pénzeket - szólt Barker. - Sőt meg vagyok róla győződve! Már oda is dobta a börze zöld asztalára.

- A vagyonom érdekelve van...

- ...hogyan látszatra elveszítse - vágott a szavába Barker.

- Uram!... - kiáltott Cérizet.

- Lassabban, kedves Cérizet uram - szólt Barker hűvösen, újból félbeszakítva a bankárt. - Lekötelezne, ha megkönnyítené nekem a beváltást. Legyen szíves, írja meg egy levélben, hogy átadja nekem ezeket a d'Estourny számlájára nyugtázott értékpapírokat, és hogy a végrehajtó e levél fölmutatóját tekintse a három intézkedés tulajdonosának.

- Szabad kérnem a nevét?

- Nem kell név! - válaszolt az angol pénzember. - Írja csak úgy: „e levél és az értékpapírok fölmutatója”... Busás jutalmat fog kapni ezért a szívességért.

- Hogyhogy?

- Egyetlen szóval. Ugyebár, ön Franciaországban marad?

- Igen.

- Nos hát, Georges d'Estourny sohasem fog visszatérni Franciaországba.

- És miért nem?

- Ismerek ötnél több embert, akik készek rá, hogy megöljék, és ő ezt tudja.

- Így már nem csodálkozom, hogy pénzt kért tőlem egy hajórakományra, amit Nyugat-Indiába akar szállítani! - kiáltott Cérizet. - És engem, szerencsétlent, arra kényszerített, hogy mindent állampapírokba fektessek. Máris jelentékeny differenciákkal úszunk a du Tillet-bank-háznál. Én már csak úgy napról napra tengődöm.

- Tűnjön el ügyesen a játékból!

- Ó, ha ezt előbb tudom! - sopánkodott Cérizet. - Elszalasztottam a szerencsémét...

- Még egy szót! - mondta Barker. - De fő a titoktartás! Én önt erre képesnek tartom... És ami talán kevésbé biztos: a hűség. Találkozunk még, és lesz rá gondom, hogy megcsinálja a szerencséjét.

Miután ebbe a sáros lélekbe egy reménysugarat küldött, mely hosszú időre kellett hogy biztosítsa a titoktartását, Carlos (még mindig Barker színe alatt) egy bírósági végrehajtóhoz ment, akire számíthatott, és megbízta, hogy eszközölje ki Esther ellen a döntő ítéleteket.

- Fizetni fognak - mondta a végrehajtónak - becsület dolga. Szabályszerűen fogunk eljárni.

Barker a kereskedelmi bíróság egy tárgyalásán prókátorral képviseltette Esther kisasszonyt, hogy az eljárás kontradiktórius legyen. A végrehajtó, akit megkértek, hogy kíméletesen járjon el, a pör aktáit a mappájába tette és személyesen ment el a Taitbout utcába - ahol Európa fogadta - hogy lefoglalja a lakás berendezését. Miután kihirdették a kényszerkezességet, Esther vállát látszólag háromszázegynéhány ezer frank elvitathatatlan adósság terhe nyomta.

Carlos nem is fejtett ki nagy leleményességet az egész ügyben. Ezt a komédiát a fiktív adósságokkal igen gyakran eljátsszák Párisban. Vannak ott apró Gobseckek, apró Gigonnet-k, akik jutalék fejében kaphatók erre a mókára, mert tréfára veszik az ilyen becsutelt játékot, (Franciaországban mindent tréfára vesznek, még a gáztetteket is.) Csupa zsarolási manőverek ezek; csökönyös szülők, szűkmarkú szeretők, égető szükség, vagy állítólagos szégyen kilátása elé állítatván, „lenyelik a békát”. Maxime de Trailles igen gyakran élt ezzel az eszközzel, mely divatjamúlt bohózatok elcsépelet fogása. Csakhogy Herrera, aki meg akarta menteni papi ruhájának és Luciennek a becsületét, veszélytelen hamisításhoz folyamodott, mely igaz, elég gyakran előfordul ahhoz, hogy épp most kihívja maga ellen az igazságszolgáltatást. Mondják, hogy a Palais-Royal körül börzéje van a hamis értékpapíroknak, ahol három frankba kerül egy aláírás.

Mielőtt Carlos hozzányúlt volna ennek a százezer tallérnak a kérdéséhez, amely pénzt mintegy őrszemnek szánta a hálószoza ajtaja elé, föltette magában, hogy mindenekeelőtt újabb százezer tallért szúrta le Nucingennel. Mégpedig a következő utat-módot eszelte ki.

Utastására Ázsia a báró előtt úgy lépett föl, mint egy vénasszony, aki töviről hegyire ismeri az ismeretlen szép hölgy viselt dolgait. Az erkölcsrajzolók már sokféle uzsorás-típust szerepeltettek eddig is. De megfeledeztek az uzsorás nő rendkívül érdekes alakjáról, aki diszkrétan ruháskofának mondja magát. A vad Ázsia könnyen eljátszhatta ezt a szerepet, lévén neki két üzlete is, az egyik az ócskáspiacon, a másik az Új Szent Márk utcában; hozzá híven ragaszkodó nőszemélyek vezették mindkettőt.

- Ismét Saint-Estève-né bőrét fogod magadra öltetni - mondotta neki Herrera.

Látni akarta Ázsiát új öltözetében.

Az ál-közvetítő virágos damasztruhában jelent meg, melynek kelméje valami elkótyavetyélt boudoir függönyeiből került. Egy ódivatú, elhasznált, senkire rá nem szótható kásmirkendővel bugyolálta be magát; ezek a kendők rendszeren ilyen vénasszonyok derekán fejezik be pályafutásukat. Nyakán valaha pompás, de teljesen ronggyá vált csipkebodrot viselt, fején ocsmány kalapot. De valódi irlandi bőrből készült cipője fölött a lábikrája úgy hatott, mint valami áttört fekete selyemvánkos.

- Hát még az övcsatom! - mutatott a gyanús ötvösmunkára, mely kidomborította szakácsnés potrohát. - Jó fajta, mi? És a terjedelmem... alaposan elcsúfít! Ó, Nourissonné asszonyság pompásan ért az öltöztetéshez!

- Légy eleinte mézédés - oktatta ki Carlos - szinte félénk és bizalmatlan, mint a macska. És mindenekelőtt úgy kell intézned, hogy a báró elrestellje magát, amiért a rendőrséget használta föl, de azért nem szabad úgy föltűnnöd, mintha okod lenne, hogy reszkesz a kopóktól. Szóval többé-kevésbé világos szavakkal értesd meg a pasassal: fogadsz akármibe, hogy a világ semmiféle rendőrsége nem képes kinyomozni a szép hölgy rejtkehelyét. Tüntesd el jól nyomaidat... Ha aztán a báró följosít, hogy megbököd a pocakját és „vén huncut”-nak nevezd, akkor légy szemtelen és bánj vele úgy, mint egy lakájjal.

Miután Nucingen bárót megfenyegették, hogy soha többé nem fogja látni a közvetítőnőt, ha eszébe jut, hogy utána kémkedjen, gyalog ment el a bőrzére és útközben titokban fölkereste az Új Szent Márk utca egyik nyomorult félemeleti lebuájában. A párisi kövezet tudna róla regélni, hányszor és minő kéjjel rótták ezeket a szennyes utcákat szerelmes milliomosok. Saint-Estève-né asszonyság azáltal, hogy remény és kétség közt ingadoztatta, odáig vitte a bárót, hogy mindent meg akart tudni a szép ismeretlenről, mégpedig „mindenáron”.

Ezalatt a végrehajtó működött; éspedig annál jobban működhetett, minthogy Esthernél semmi ellenállásra nem talált és így a törvényszabta időn belül járhatott el, egy napi késedelem nélkül.

Lucien tanácsadója kíséretében ötször-hatször meglátogatta a nőt a Saint-Germain-i magányban. Mind e mesterkedések elszánt irányítója szükségesnek látta ezeket az összejöveleteket, hogy Esther ne sorvadjon el; mert szépsége jelenleg tőkét képviselt. Mikor a szegény kurtizánnak el kellett hagynia az erdőszlakot, őt és Lucient Carlos járatlan utakon olyan helyre vezette el, ahonnan Párist láthatták, de ahol őket nem hallhatta senki. A kelő nap fényében mindhárman letelepedtek egy kidöntött nyárfa törzsére és végigpillantottak ezen a tájon, a világ egyik legszebb tájképén, mely magába foglalja a Szajna völgyét, a Montmartre-t, egész Párist és Saint-Denis-t.

- Gyermekeim - szólt Carlos - álmotoknak vége. Te, kicsikém, soha többé nem látod viszont Lucient. Vagy ha viszontlátod is, úgy kell tenned, mintha öt évvel ezelőtt, akkor is csak néhány napig ismerted volna.

- Eljött hát a halálos óráim! - szólt Esther egy könnyet sem ejtve.

- Eh mit! Most már öt éve betegeskedsz - folytatta Herrera. - Gondold, hogy tüdővésztes vagy és halj meg, de ne untass bennünket az elégiáiddal. De meglásd, élni fogsz, mégpedig igen jó életed lehet!... Hagyj magunkra. Lucien, eredj és lépj szonetteket - mondotta a közeli margarétás rétre mutatva.

Lucien esdeklőn pillantott Estherre, a gyöngé, mohó emberek nézésével, akiknek szíve csupa gyöngédség, jelleme csupa gyávaság. Esther fejbólintással válaszolt neki, mintha ezt akarná mondani: „Meghallgatom a hóhért, hogy megtudjam, hogyan kell fejemet a bárd alá tennem. Lesz rá bátorságom, hogy nyugodtan haljak meg.” Oly bájos és amellet oly irtóztató volt ez, hogy a költő nem tudta visszatartani a sírást. Esther hozzászaladt, megölelte, fölcsókolta könnyeit és így szólt hozzá: „Légy nyugodt!” - Olyan szó volt ez, amit csak gesztussal, szemmel és a téboly hangján lehet kifejezni.

Carlos őszintén, kertelés nélkül, gyakran iszonyúan találó szavakkal kezdte magyarázni Lucien kritikus helyzetét, viszonyát a Grandlieu-házzal, ragyogó életét diadal esetében és végezetül azt a kényszerűséget, hogy Esthernek föl kell áldoznia magát e nagyszerű jövőért.

- Mit kell tennem? - kérdezte Esther rajongással.

- Vakon kell engedelmeskednie a parancsaimnak - szólt Carlos. - És micsoda panasza lehet ez ellen? Csak kegyedtől függ, hogy széppé alakítsa a sorsát. Úgy fog élni, mint Tullia, Florina, Marietta és Val-Noble-né, egykori barátnői. Kedvese lesz egy gazdag embernek, akit nem

szeret. Ha egyszer a mi ügyeink rendbe jöttek, szerelmes barátunk van olyan gazdag, hogy kegyedet is boldoggá tehesse.

- Boldoggá!... - szólt Esther égnek emelt szemekkel.

- Kegyed négy évig a paradicsomban élt - folytatta Carlos. - Ilyen emlékekkel miért ne élhetne tovább?

- Engedelmeskedem önnek - szólt Esther, könnyet törülve ki a szeme sarkából. - A többire ne legyen gondja. Ön maga mondta, hogy a szerelmem halálos betegség.

- De ez még nem minden! - folytatta Carlos. - Szépnek kell maradnia. Huszonkét és fél évével most van a szépsége tetőfokán, s ezt köszönje boldogságának. Mindenekelőtt legyen ismét a régi Rája. Legyen álnok, tékozló, gonosz, bánjon kegyetlenül a milliommossal, akit a kezére adok. Hallgasson ide!... Ez az ember tolvaj, a nagy erszények tolvaja. Irgalmatlanul bánt el sok-sok emberrel, özvegyek és árvák vagyonán hízott kövérré. Kegyed lesz a bosszúálló angyaluk!... Ázsia majd kocsin eljön kegyedért; ma este már Párisban lesz. Ha elszólja magát, ha elárulja, hogy öt évig együtt élt Luciennel, annyi, mintha golyót röpítene Lucien agyába. Ha valaki kérdezi, merre járt, mit csinált, mondja azt, hogy egy borzasztó féltékeny angol úr vitte magával utazni. Azelőtt értett a hazudozáshoz: elevenítse föl magában ezt a művészetet...

Láttatok már a papírsárkányt, a gyerekek óriáspillangóját, aranyfüsttel kicifrázva, a felhők közt lebegni?... A gyerekek egy pillanatra megfélemedkeznek a zsinegről, valaki arra megy és elmetszi. A meteor - diáknyelven szólva - „bukfencet vet” és borzasztó sebességgel lezuhan.

Ilyesmit érzett Esther Carlos szavaira.

MÁSODIK RÉSZ

MIBE KERÜL VÉN EMBERNEK A SZERELEM?

Egy hete már csaknem mindennap alkudozott Nucingen az Új Szent Márk utcai boltban imádottjának kiszolgáltatásáért. Ott trónolt Ázsia, egyszer mint Saint-Estève-né asszonyság, másszor mint ennek hűséges csatlósa, Nourrisonné, a legszebb cicomában, amely elérte azt a szörnyű határt, ahol a ruha már nem ruha, de még nem is rongy. A keret összhangban volt a képpel, melyet ez az asszony ábrázolt, mert az ilyen boltok Páris leggyászosabb különlegességei közé tartoznak. Látni ott a hulladékot, melyet csupasz csontkezelével a Halál dobált oda, hallani a tüdővésztes hörgést a vállkendő alatt, mint ahogy a nyomor vergődését észre lehet venni, habár aranypikkelyes ruha takarja. Ott könnyű csipkékről olvashatók a fényűzés rettentő vitái az éhséggel. Királynői vonások derengenek egy tollforgós turbán alatt, melynek állása a hiányzó arcra emlékeztet s azt majdnem kipótolja. Itt förtelem van a csinosságban is! Juvenalis korbácsa, melyet a becsüs rideg hivatalnoki keze suhogtat, megszorult Messalinák kopott karmantyúit, nyeszlett prémjeit porolja ki. Egy halom fonnyadt virág az egész, mely közt elvéve tegnap tépett, egy napig hordott rózsák is tündökölnék, s ezen a garmadán egy vén boszorkány guggol egész nap, édestestvére az Uzsorának, a megtestesült, a kopasz és foghíjas Alkalom, készen arra, hogy eladja a tartalmat is, miután annyira hozzászokott, hogy eladja a hüvelyt: ruhát nő nélkül, vagy nőt ruha nélkül! Ázsia elemében volt ott, miként a porkoláb a gályán, miként a vérescsőrű keselyű a hullákon: hátborzongatóbb látvány volt ama rettentő szörnyeknél, akiknek láttára megborzadnak a járókelők, ha olykor szájtátva ismerik föl egyik legfrissebb, legüdébb emléküket valami piszkos kirakatban, mely mögött egy igazi Saint-Estève ábrázat vicсорít.

Izgalomból izgalomba, tízezer frankról tízezer frankra, a bankár már ott tartott, hogy Saint-Estève-né asszonyságnak hatvanezer frankot ajánlott föl. Ez azonban olyan fintorral intett nemet, hogy egy makimajom is megirigyelhette volna. Mikor ráeszmélt, mennyire fölkavarta a gondolatait Esther (éppen váratlan nyereségeket separt be a börzén), egy izgatott éjszaka reggelén végre azzal a szándékkal állított be, hogy megadja Ázsiának a kért százezer frankot. De előbb egész sereg felvilágosítást akart kicsalni belőle.

- Hát mégiscsak rászánod magad, vén pojáca? - enyelgett Ázsia, vállára ütve a bankárnak.

Az első adó, amit az ilyen némberek az örült szenvedély vagy a nyomor meggyötörtjeitől (ha rájuk bízzák magukat) követelnek: a lealázó bizalmaskodás. Sohasem emelkednek föl klienseik színvonalára, lerántják őket saját maguk mellé, hogy ott kucorogjanak mellettük a trágadombon. Ázsia, mint látni lehet, kitűnően szót fogadott gazdájának.

- *Génytelen fatyog* - szólt Nucingen.

- És nem fizetsz rá - felelt Ázsia. - Már aránylag drágábban is adtak el nőket, mint amennyit te fogsz fizetni! Marsay az azóta meghalt Coralie-ért hatvanezret adott. Az, akit te kívánsz, első kézből százezerbe került. Csakhogy nálad, vén kéjenc, becsületre megy a dolog.

- *És hol fan?*

- Majd meglátod. Én azt vallom, amit te: hoci-nesze!... Bizony drágám, az ideáloed számárságokat csinált. Fiatalság - bohóság. A hercegnőd e pillanatban éjszakai pillangó...

- *Éjzagai...*

- Mit! Talán a kis tudatlant akarod játszani?... Louchard a sarkában van. Magam is ötvenezer frankot adtam neki kölcsön...

- *Montjad inkáp: huzonödeszred!*

- Hát persze! Huszonötezret ötvenezer gyanánt, hisz az magától értetődik - felelt Ázsia. - Ez a nő, meg kell adni, maga a megtestesült becsület! Már nem volt egyebe a póre testénél és azt mondta nekem: „Saint-Estève-né lelkem, nézze, üldöznek, maga az egyetlen, akihez fordulhatok, adjon nekem húszezer frankot, táblázza be a szívemre...” Ó, csinos kis szíve van! Rajtam kívül senki se tudja, hol található. Egy óvatlan szó, és odalenne a húszezer frankom... Régebben a Taitbout utcán lakott. Mielőtt kiköltözött - (a bútorzatát lefoglalták a költségekre... hej, azok a nyavalyás végrehajtók!... Ön mint a börze oszlopa, legjobban tudhatja!) - egyszóval volt esze, kiadta a lakását két hónapra egy angol missnek. Pompás nő ez is, az a kis... izé... Rubempré a barátja; olyan féltékeny volt rá, hogy csak éjszaka engedte kikocsizni. De minthogy a bútort el akarják kótyavetyélni, az angol nő elpárolgott, annál is inkább, mivel az a kis bikfic Lucien nem győzte pénzzel...

- *Maka jó üzledeked tsinál* - jegyezte meg Nucingen.

- In natura - felelt Ázsia. - Szép nőket adok kölcsön. És ez hoz a konyhára, mert egyszerre két értéket eszkomptálok.

Ázsia élvezettel „kreálta” az ilyen asszonyok szerepét. Ezek látszólag gorombák, de igazában simábbak, macskaszerűbbek a maláji nőknél és tetszetős frázisokkal szépítik a mesterségüket. Ázsia pózolta a kiábrándult nőt, aki már öt szeretőjét és valamennyi gyermekét eltemette, és minden tapasztalata dacára akárki becsaphatja. Néha-néha zálogcédulákat mutatott, hogy bebizonyítsa, mennyi kellemetlen kockázattal jár az ő mestersége. Azt állította, hogy szorult helyzetben van, hogy el van adósodva. És oly gyerekesen visszataszító volt, hogy a báró utoljára is elhitte neki a szerepet, amit játszott.

- *Jol fon, ha atog százeszred, hol fokom őd mekládni?* - kérdezte a minden áldozatra kész ember gesztusával.

- Kövér papus, ma este a kocsi eljössz mondjuk a Gymnase elé, az épp útba esik - felelt Ázsia. - Megállsz a Sainte-Barbe utca sarkán. Én ott fogok sétálni. Azután ketten elmegyünk az én fekete hajú jelzalogomhoz... Ó, gyönyörű haja van az én jelzalogomnak! Ha Esther kihúzza a fésűjét, olyan az, mintha valami sátor borulna fölébe. De ha a számokhoz értesz is, egyebekben úgy látom, nagy balek vagy. Tanácsolom, rejtsd el jól a kicsikét, mert ha megtalálják, hamarosan a hűvösre kerül... pedig ugyancsak keresik!

- *Nem lehedne fizafázsárolni a faldód?* - kérdezte a konok hiúz.

- A váltók a végrehajtónál vannak... de nem megy sehogy sem. A kicsikének volt valakije és elköltött rá egy letétet, amit most keresnek rajta. Bizony-bizony, nagy huncut ez a huszonkét esztendőös angyal.

- *Jol fan, majt elindészem* - szólt Nucingen ravasz képet vágva. - *Makádol értedőtig, hogy én leszeg a bárdfokója.*

- Az már a te dolgod, vén disznó, hogy szerelmet ébressz benne, és elég kövér az erszényed, hogy egy kis látszatszerelmet vásárolhass tőle magadnak, ami talán fölér az igazival. Én kezembe adom a hercegnőt, ő tartozik veled menni, a többivel nem törődöm... De szokva van a fényűzéshez és a legnagyobb figyelmességhez. Ohó, barátocskám, Esther tisztességes nő... Adtam volna neki különben húszezer frankot?

- *Heljes, rentpen fan. Ma esde!*

A báró újból elkezdte a nászi toalettet, amit már egyszer megcsinált. De ezúttal, a biztos siker tudatában, kettős adag pirulát szedett be. Kilenc órakor találkozott a förtelmes nővel a megbeszélthelyen és a kocsijába ültette.

- *Hol fan ő?*

- Hol? - szólt Ázsia. - A Marais negyed mocsarában, a Gyöngy utca egy alkalmi szállásán. A te gyöngyöd a sárban hever, de te majd tisztára mosod.

Mikor megérkeztek, az ál-Saint-Estève-né förtelmes mosollyal így szólt Nucingenhez:

- Néhány lépést gyalog fogunk menni. Nem vagyok bolond, hogy megadjam az igazi címet.

- *Mintenre kontolsz* - jegyezte meg Nucingen.

- Ez a mesterségem - felelt a nő.

Ázsia a Barbette utcába vezette a bárót egy kis szállodába, melynek tulajdonosa egy környékbeli kárpitos volt. Egy negyedik emeleti szobába mentek be. A milliomos elsápadt, mikor meglátta Esthert ebben a szegényesen berendezett szobában, kézimunkánál ülve. A legénykedő aggastyán még negyedóra múlva is csak hebegve tudott megszólalni. Ezalatt Ázsia úgy tett, mintha Esther fülébe sugdosna valamit.

- *Gisazonjom* - szólt végül a báró a szegény leányhoz - *lesz olyan ketjes, hogy elfokat parádjának?*

- Kénytelen vagyok - szólt Esther, s két kövér könnycsepp gördült a szeméből.

- *Ne sirjon tjermezem, én a lekpoltokap aszonjt tsinálom makápol... Majt mekládja, tsak enketje mek, hoty imátjam.*

- Szívecském, ez az úr okos ember - szólt Ázsia - tudja jól, hogy elmúlt hatvanhat éves és nem lesz követelőző. Egyszóval, szép angyalom, benne igazi atyát találtam számodra. - Muszáj így beszélni vele - súgta Ázsia az elégedetlen báró fülébe. - Ágyúval nem lehet madarat fogni. Jöjjön velem - szólt, a mellékszobába vezetve Nucingent. - Angyalom, tán nem felejtette el, amiben megegyeztünk?

Nucingen levéltárcát vett elő a zsebéből és leszámolta a százezer frankot. Carlos, aki egy fülkében volt elbújtatva, már izgatottan várta a pénzt, amit a szakácsné odavitt neki.

- Ezt a százezer frankot Ázsiába fektette az emberünk. Most majd hadd fektessen valamit Európába is - szólt Carlos meghittjéhez, már kint a lépcsőházban.

Mielőtt távozott, kiadta parancsait a maláji nőnek. Ez visszament a szobába, ahol Esther forró könnyeket ontott. A leány, miként a halálra ítélt rab, valami regényes szabadulásban bizakodott, és most ütött a végzetes óra.

- Édes gyerekeim - így szólt Ázsia - hová akartok menni?... Mert báró Nucingen...

Esther ránézett a híres bankárra és mozdulatával nagyszerűen játszott a meglepettet.

- *Uty fan, tjermezem, én fatyog a páró Nisingen...*

- ...báró Nucingen nem maradhat ilyen kutyaólbán. Hallgasson rám... Az ön volt komornája, Eugénie...

- *Eikénia, a Daidput utcápol!*... - kiáltotta a báró.

- Na igen, őt rendelte ki a bíróság a bútorok őrzésére - felelt Ázsia - ő meg kiadta a lakást a szép angol missnek.

- *Mosd már érdem!* - szólt a báró.

- A nagyságos asszony volt komornája - folytatta tiszteletteljesen mutatva Esther felé - ma este szívesen fogja látni önöket, és a végrehajtónak sohasem fog eszébe jutni, hogy a tulajdon volt lakásában keresse, ahonnan három hónapja eltávozott...

- *Nacerü, nacerü!* - ujjongott a báró. - *Etyépkénd ismerem a fégrehajdókat, tudom, mid gel montani, hoty eltiinjeneg.*

- Eugénie-ben ravasz rókát fog kapni - szólt Ázsia - én magam adtam a nagyságos asszony mellé.

- *Ismerem öd* - nevetett a milliomos. - *Kicsald pelőlem harminceszer frangod...*

Esther elszörnyedt mozdulatot tett, melynek láttára érző szívű ember rábízta volna az egész vagyonát.

- *O, magam fatjog az oga* - folytatta a báró - *szalatam maka udán...*

Azzal elmesélte kalamitását a misszel, amely a lakás bérbeadása körül keletkezett.

- No, látja, nagyságos asszonyom? - szólt Ázsia. - Erről az az alamuszi Eugénie egy kukkot sem szólt önnek! De a nagyságos asszony nagyon megszokta már azt a lányt - fordult a báróhoz - jó lesz, ha mégis megtartja.

Azután Ázsia félrevonta Nucingent és így szólt hozzá:

- Adjon Eugénie-nek ötszáz frank havi bért, ez csinos kerek summa, ennek fejében a nagyságos asszony minden lépéséről tudni fog. Adja melléje komornának. Hogy egyszer megkopasztotta, nem baj, annál több hasznát fogja venni... Semmi sem köti a nőt oly szorosán a férfihoz, mint hogyha sikerül megkopasztania. De tartsa pórázon Eugénie-t: mindent csak pénzért tesz. Borzasztó egy teremtés!

- *Hád de?*

- Én? - szólt Ázsia. - Én csak a járandóságomat hajtom be.

Nucingen, ez a megfontolt ember, valósággal bekötött szemmel járt. Túrte, hogy úgy bánjanak vele, mint egy gyerekekkel. A tisztaszívű, imádnivaló Esther láttára, aki most a szemét törölgette és egy szűz illedelmes mozdulatával öltögetett a kézimunkáján, a szerelmes aggastyánban újból föllobbant az az érzés, melyet a vincennes-i erdőben lefolyt jelenet ébresztett benne: képes lett volna odaadni a pénzszekrénye kulcsát! Megfiatalodott, szíve megtelt imádattal, és csak Ázsia távozására várt, hogy a lába elé borulhasson e raffaeli Madonnának. A gyermekornak ez a hirtelen kivirágzása egy hiúz, egy aggastyán szívében ama társadalmi jelenségek közé tartozik, melyek lélektanilag a legkönnyebben megmagyarázhatók. Az üzletek tömegétől szinte agyonnyomva, az örökös számíttatásban, a folytonos fejtörésben, a milliók hajszájában lélegzethez sem jutva, egyszerre csak föléled az ifjúság a maga varázslatos ábrándképeivel, magasba szökken és kivirágzik, miként egy elfelejtett bimbó, melynek szirmait egy véletlen bontogatja, egy későn előtörő és világító napsugár. A báró tizenkét éves korában kezdett inaskodni Strasbourg-ban, a régi Aldrigger-cégnél, és azóta egyszer sem jutott el az érzések világába. Mikor most itt állott bálványképe előtt, ezer frázis csengett a fülében, lüktetett az agyában, s minthogy egy sem jött a nyelvére, brutális indulatának engedett, melyben ismét kitört a hatvanhat esztendő férfi.

- *Eljön felem a Daidput utcápa?* - kérdezte.

- Ahová akarja - felelt Esther és fölállt.

- *Ahofá agarja!* - ismételte elragadtatásában a báró. - *Maka etj égpöl leszállod antjal. Utj szeredem, mindha fiadal emper folnég, petik már szürge a hajam...*

- Ó, mondhatja bátran, hogy fehér, mert még sokkal feketébb, semhogy csak szürke lenne - szólt Ázsia.

- *Eretj inen, konoz némpet, aki emberhúzt árul! Mekabdad a pénszet, ne rákalmazt tofáp esztet a firákszálad!* - rivallt rá a bankár, ezzel a dühös szitokkal állva bosszút a sok szemtelenségért, amit le kellett nyelnie.

- Megállj, vén lóköető! Ezt még drágán fogod megfizetni - szólt Ázsia, vásárcsarnokba illő mozdulattal fenyegetve meg a bankárt; de ez csak vállat vont. - A pohár széle és a korhely ajka közt elfér egy kígyó - ott fogsz találni engem! - folytatta a nő, akit ingerelt Nucingen semmibevevő mozdulata.

A milliomosok pénzét a Francia Bank őrzi, házaikra a szolgák dandárja vigyáz, és személyüket az utcán angol lovak vontat robogó hintó vértel - nem is félnek semmiféle bajtól. Ezért a báró is hűvösen nézett el Ázsia fölött, a pénzes ember göggyével, aki az imént szurkolt le százezer frankot.

Ez a fölény megtette hatását. Ázsia visszavonulót fűjt és csak a lépcsőn kezdett el dohogni. Szörnyen lázongó szónoklatot tartott, még a vesztőhelyet is emlegette.

- Mit mondott neki? - kérdezte a „hímező hajadon”. - Nem rossz nő ez.

- *Elata getyedet, meklopta getyedet.*

- Ha nyomorba jutunk - felelt Esther olyan arccal, melytől a legridegebb diplomatának is a szíve hasadt volna meg - kinek van számunkra pénze és részvéte?

- *Szekény gitsige!* - szólt Nucingen. - *Ety percik se maratjon it tofáp!*

Nucingen karját nyújtotta Esthernek, úgy ahogy volt, levezette a kocsihoz és talán több hódolattal segítette be, mint amennyivel a szép Maufriigneuse hercegnőnek adózott volna.

- *Lesz szép egfipása, a lekszep ekész Párispan* - szólt Nucingen a kocsihoz. - *Lesz mintene, ami pombás és trága. Girályné nem lesz makánál kasztagap. Utj fogjág tizdélnti mákat, mint etj menyaszonjd Németországpan. Aszd akarom, hodj szapad letjen... Ne sirjon. Halkaszon rám... Ikaszán szeredem makát, tizda szerelemel... Minten tsep könye a szifemed hasokadja...*

- Lehet igazán szeretni egy nőt, akit eladnak? - kérdezte szegény lány elbűvölő hangon.

- *Jósefet is elatág a tesdvérei, mert olan szép fold. Esz pene fan a pibliápan. Aszután mek Keleden a törfénjes aszonjokad is pénszérd feszig.*

Mikor megérkeztek a Taitbout utcába, Esther nem tudta sírás nélkül viszontlátni boldogságának színhelyét. Mozdulatlanul ülve maradt egy pamlagon, miközben könnyeit törölgette, egy szót sem hallva meg a bankár esztelen dadogásából. Nucingen térdre borult. A lány hagyta, egy szót sem szólt hozzá. Nem húzta vissza a kezét, de úgyszólván azt sem tudta, férfi-e vagy nő az az emberi lény, aki a lábát melengeti. Nucingen ugyanis úgy találta, hogy a lány lábai fagyosak. Éjfélétől hajnali két óráig tartott ez a jelenet: a lány égő könnyeket hullatott a báró fejére, mialatt ez jéghideg lábait melengette.

- *Eukenia* - szólította be végre a báró Európát - *gérje már mek a nadzságos aszonjd, hotj fekütjön asz átypa...*

- Nem! - sikoltott Esther, talpra szökve, mint a makrancos csikó. - Itt soha!

- Látja, nagyságos úr - szólt Európa - én ismerem a nagyságos asszonyt, szelíd, jó teremtés, akár a bárány, csak nem szabad megvadítani. Mindig vigyázva kell hozzányúlani... Itt oly boldogtalan volt! Nézzen ide... mily kopottak a bútorai! Hagyja őt, hadd menjen a hajlama után. Rendezzen be neki szépen valami csinos kis palotát. Talán, ha új dolgokat lát maga körül, elfeledkezik régebbi életéről és önt szebbnek fogja találni, mint amilyen valójában, s akkor talán angyalian kedves lesz önhöz... Ó, a nagyságos asszony páratlan nő! És higgye el uram, kitűnő vásárt csinált: jó szív, kellemes modor, finom lábacsák, és micsoda bőr,

micsoda színek... ah!... És olyan szellemes, hogy a halálra ítélet is meg tudná nevetetni!... A nagyságos asszonyban megvan a szenvedély tehetsége... És hogy tud öltözködni!... Drága mulatság, az igaz, de az ember legalább kap valamit a pénzéért. Itt minden darab ruhája le van foglalva, így hát három hónappal elmaradt a divattól. De a nagyságos asszony, tetszik látni, oly jó, hogy még én is szeretem, pedig az úrnőm! Legyen igazságos! Egy ilyen nő, lefoglalt bútorok között! És kiért mindez? Egy léhűtőért, aki halálra gyötörte... Szegény, kicsi nő! Már nem az, aki volt!

- *Eszder... Eszder...* - kérlelte a báró - *fekütyön le, antyal. Hodjha fél töllem, akor it maratog eszen a tivánon...* - kiáltott a legtisztább szerelem indulatában, látva, hogy Esther még mindig sír.

- Igen, igen - felelt Esther. Megragadta a báró kezét és oly hálásan csókolta meg, hogy a hiúznak valami könnyféle szökött a szemébe - hálás leszek önnek érte...

És a szobájába szaladt és bezárkózott.

„*Epen fan falami mekmatyarázhadatlan* - szölt magában a báró. (A pirulák hatni kezdtek.) - *Mit foknag othon montani?*”

Fölállt és kinézett az ablakon.

- *Hoty nefedne a páróné, ha falaha mektudná, hotyan töltödem eszd asz éjszagát!*

Azután, mikor látta, hogy nagyon is nevetséges helyzetben van, fülét a hálószoba ajtajához tapasztotta.

- *Ezder...*

Semmi válasz.

- *Józsákos Isden, mék mintik sir!...* - sóhajtott, miközben visszafeküdt a díványra.

A báró rosszul, erőltetve aludt, még hozzá kényelmetlen helyzetben, és olyan álmai voltak, amelyeknek zűrzavaros kavargása az orvostudomány megoldatlan problémái közé tartozik. Kevéssel napkelte után Európa hirtelen fölriasztotta.

- Jézus Máriám! - sikoltzott. - Nagyságos asszony! Katonák! Zsandárok! Rendőrség!... Le akarják tartóztatni!

Abban a pillanatban, midőn Esther - csak félig beburkolózva reggeli pongyolájában, meztelen lábát papucsba bújtatva, zilált hajjal, álmatag szépségében, mely magát Rafael arkangyalt kárhózatba vitte volna - megjelent az ajtóban, a szalon ajtaján csak úgy tódult befelé az embersöpredék, és mint a százlábúak raja rohanta meg ezt a mennyei teremtetést, aki úgy állt ott, mint valami flamand oltárkép. Egy ember lépett elő: Contenson, az undok Contenson Esther frissen mosdott vállára tette a kezét.

- Ön Esther van... - kérdezte.

Európa egy pofonnal leterítette a szőnyegre, ugyanakkor erős rúgást mért a lába szárára, amelyet jól ismernek, akik értik a boxolás művészetét.

- Vissza! - kiáltott. - Az én úrnőmhöz nem nyúlhat senki!

- *Eltörte a lábam!* - kiáltott Contenson föltápászkodva. - *Ezért meglakol!*

Az öt porkoláb közül, akik porkolábok módjára voltak öltözve, ocsmány kalapjukat még ocsmányabb fejükön tartva (fejük mintha erezett mahagóniból lett volna faragva, egyiknek a szeme kancsított, másiknak csonka orra volt, és mindegyiknek a szája csúf fitorra torzult) - a

díszes csoportból kivált Louchard, akin valamivel rendesebb ruha volt, de a kalapját ő sem vette le. Az arca édeskésen vigyorgott.

- Kisasszony, letartóztatom - szólt Estherhez. - Maga pedig, fiam - fordult Európához - gondolja meg, hogy minden rebelliskedést megtorlunk, és minden ellenállás hasztalan.

Ezt a szónoklatot megerősítette az előszoba és az ebédlő padlójához csapódó puskák zaja, melyek jelentik, hogy a törvény embere mögött a rendőrség van jelen.

- És miért akar letartóztatni? - kérdezte Esther ártatlanul.

- Hát azok a kis adósságok? - válaszolt Louchard.

- Hja úgy! - kiáltott Esther. - Hagyjanak legalább felöltözni.

- Sajnálom, kisasszony, de meg kell győződnöm róla, nincs-e mód, hogy a szobájából megszökhessen - szólt Louchard.

Minden olyan gyorsan pergett le, hogy a báró nem ért rá beavatkozni.

- *No, mosd montya páró úr, hoty emperhuzsd árulog!...* - kiáltott a förtelmes Ázsia, miközben a poroszlók közt a díványig siklott és úgy tett, mintha ott fedezné fel a bankárt.

- *Nyomorult pitank!* - kiáltott Nucingen és egész pénzfejedelmi méltóságában kiegyenesedett.

Azzal Esther és Louchard közé vetette magát. Louchard lekapta a kalapját Contenson kiáltására:

- Nucingen báró úr!

Louchard intésére a poroszlók kitakarodtak a szobából, alázatosan kalapot emelve. Egyedül Contenson maradt benn.

- Fizet a báró úr? - kérdezte a végrehajtó, kalappal a kezében.

- *Fiszedeg* - felelt a báró. - *De tudnom kell, miről fan szó.*

- Háromszáztizenkétezer frank néhány centime, beleértve a költségeket. De a letartóztatás külön számít.

- *Háromszászeszer frang!* - szörnyedt el a báró. - *Esz trága épretés anag, aki asz éjszakád a tivánjon töltöte* - tette hozzá, fülébe sűgva Európának.

- Csakugyan Nucingen báró ez az ember? - kérdezte Európa Louchard-t és kételkedését olyan taglejtéssel kísértte, melyet Dupont kisasszony, a *Théâtre Français* új szubrettje is megirigyelt volna.

- Igen, kisasszony - feleli Louchard.

- Igen - mondta rá Contenson is.

- *Gezesgetem érte* - szólt a báró, akinek Európa kételkedése a becsületét érintette. - *Enketjég, hoty ety szót pezélhesek fele.*

Esther vén imádójával a hálósobába vonult; Louchard jónak látta fülét a kulcslyukra tenni.

- *En jopan szeredem makád asz éledemnél, Eszder; de mineg a hiteleszökneq pénszd atni, mikor anak sokal jop helje folna a maka erszenjépen. Menjen pe a pördönpe: ködeleszem makam, hotj a szászeszer talérd mekfásárolom szászeszer frangérd. Akor marat makának kétszászeszer frang...*

- Ezzel a fogással nem ér el semmit - kiáltott be neki Louchard. - A hitelező nem szerelmes a kisasszonyba!... Érti? És még többet akar, amióta tudja, hogy ön belé van gabalyodva.

- *Ostopa fráder!* - rivallt rá Nucingen Louchard-ra, azzal kinyitotta az ajtót és beeresztette a hálósobába. - *Nem dutod, mit peszélisz. Atok neget huz procented, ha elindészet a tolkod...*

- Lehetetlen báró úr!

- Hogyan, báró úr - szólt Európa, aki közben belépett - lenne szíve börtönbe juttatni az én úrnőmet?... Akarja a béremet, a megtakarított pénzecskémet? Tessék, nagyságos asszony, van negyvenezer frankom...

- Ó, te szegény lány, félreismertelek! - kiáltott Esther, karjába zárva a zokogó Európát.

- *Fiszedeg* - nyöszörgött a báró, azzal előhúzott egy füzetet és négyszögletes cédulácskát vett ki belőle, aminőket a bank bocsát rendelkezésére a bankároknak, úgyhogy csak betűkkel és számjegyekkel kell kitölteniök, és kész a névre szóló utalvány.

- Sose fáradjon, báró úr - szólt Louchard - parancsot kaptam, hogy csak készpénzben, aranyban vagy ezüstben fogadjam el az összeget. Minthogy önről van szó, megelégszem bankjegyekkel.

- *Krucifix!* - kiáltott a báró. - *Mutasa mek a faldod!*

Contenson három aktacsomót mutatott neki kék borítékban, a báró elvette, ránézett Contensonra és a fülébe súgta:

- *Jop napod let folna, ha előre fitjelmezdetsz.*

- Hát tudtam én, hogy a báró úr itt lesz? - felelt a spion, ügyet sem vetve rá, hogy Louchard hallja-e őket vagy se. - Rosszul járt, hogy megvonta tőlem a bizalmát. Megkopasztják - tette hozzá vállat vonva a mély filozóf.

- *Perze* - mormogta a báró. - *Ach, kitsigém* - fordult Estherhez, mikor megnézte a váltót. - *Ketjed áltoszada etj csaló kaszemperneg!*

- Sajnos, úgy van! - sóhajtott szegény Esther. - De mikor oly nagyon szeretett!

- *Ha tutám folna... ófásd emeldem folna önérnd.*

- Báró úr nem tudja, mit beszél - szólt közbe Louchard - van másik forgató.

- *Ikasz, fan másig forkadó* - felelt a báró.

- Akar a báró úr egy szót írni a pénztárnokának? Elküldöm hozzá Contensont és az embe-reimet szélnek eresztem. Az idő telik, és híre megy...

- *Szalatj, Gondanzon!* - szólt Nucingen. - *A pénszdárnogom a Madhirins és Argate utca sargán lakig. It fan etj lefél, menjen fele du Tillet-hesz, Kelleréghesz, ha nincs othon szász-eszer frang. Mert minten pénszüng a pankpa fan... Öltöszön föl antjal* - fordult Estherhez - *ketjet szapat. A fénaszonjok fezetetmesepeg a fiadalognál* - kiáltott Ázsiára pillantva.

- Megyek, hadd örüljön a hitelező. - Fogok kapni tőle annyit, hogy ma este lesz miből mulatni. *Nem gell mérkelődni, páró úr!* - tette hozzá „Saint-Estève-né asszonyság” torz meghajlással...

Louchard ismét átvette a papírokat a báró kezéből és egyedül maradt vele a szalonban, ahová egy félóra múlva a pénztárnok is eljött Contensonnal. Esther épp akkor jelent meg elragadó, bár rögtönzött toalettben. Mikor Louchard átolvasta a pénzt, a báró még egyszer meg akarta vizsgálni a papírokat, de Esther macskaügyességgel kapta el előle és az íróasztalába zárta.

- Mit ad ennek a bandának? - kérdezte Contenson.

- *Nem fold natjon tapintados* - jegyezte meg a báró.

- És a lábam!... - méltatlankodott Contenson.

- *Louchard, atjon százsz frangod Gondanzonnak apól asz eszres pangópól...*

- *Iken szép nő* - szólt a pénztárnok, mikor Nucingen báró társaságában elhagyta a Taitbout utcai házat - *csak sokpa gerül a páró urnag.*

- *Kérem a tidogtardását* - szólt a báró, aki Contensont és Louchard-t is hallgatásra szólította fel az imént.

Louchard elment, és Contenson követte. De a boulevard-on Ázsia várta a titkosrendőrt és megállította.

- A végrehajtó és a hitelező ott ülnek abban a kocsiban, szomjasak! - súgta. - Itt pénzt lehet keresni.

Mialatt Louchard leolvasta a bankókat, Contenson nyugodtan figyelhette a feleket. Láta Carlos szemét, ki tudta venni a homlok hajlását a paróka alatt, és ez a paróka méltán tűnt föl neki gyanúsnak. Megjegyezte a fiáker számát is, noha látszólag teljes közönnyel állott szemben az előtte lejátszódó dolgokkal. Ázsia és Európa végsőkéig lekötötték a figyelmét. Arra gondolt, hogy a báró rendkívül ravasz emberek hálójába került. Ezt a föltevését támogatta az is, hogy Louchard feltűnő hallgatagon viselkedett, midőn az ő szolgálatait igénybe vette. Európa rúgása egyébként nemcsak a lábszárcsontján sértette meg Contensont.

„Ez a rúgás erősen a Saint-Lazare-börtönre vall” - így szólt magában az imént, miközben föltápászkodott.

Carlos megjutalmazta a végrehajtót, elküldte, és odaszólt a kocsishoz:

- A Palais-Royal teraszához!

„Nézd a kópét! - szólt magában Contenson, meghallva a címet. - Ott lesz valami!”

Carlos sebes hajtásban ért a Palais-Royal elé, nem kellett tartania attól, hogy követik. Egyébként ott szokása szerint keresztülsietett a galériákon, a Château-d'Eau téren másik fiákerbe ült és azt mondta a kocsisnak:

- Opera köz, a Pinon utca felől.

Negyedóra múlva belépett a Taitbout utcai házba. Mikor Esther meglátta, így szólt:

- Itt vannak a veszedelmes írások!

Carlos átvette a papírokat, átolvasta és kiment, hogy elégesse a konyhai tűzhelyen.

- Sikerült a csíny! - kiáltott, fölmutatva a háromszáztízezer frankot, amit egy nyalábban vett elő a felöltője zsebéből. - Ezzel meg a százezerrel, amit Ázsia kaparintott meg, hozzáfoghatunk a cselekvéshez.

- Istenem, teremtőm! - jajgatott szegény Esther.

- Ugyan, te esztelen! - szólt a kíméletlen kalkulátor. - Légy látszólag Nucingen kedvese, akkor majd láthatod Lucient, aki jó barátja Nucingennek. Nem tiltom meg neked, hogy továbbra is szerelmes légy belé!

Esther életének komor sötétségében reménysugár derengett. Föllélegzett.

- Európa, fiam! - szólt Carlos, félrevonva ezt a teremtést a boudoir sarkába, ahol senki egy szót sem hallhatott a párbeszédéből. - Meg vagyok veled elégedve.

Európa fölemelte hervadt arcát és oly elváltozott szemmel tekintett a férfira, hogy e jelenet tanúja, vagyis Ázsia, aki az ajtóban örködött, azt kérdezte magától, vajon Európát nem fűzi-e Carloshoz mélyebb érdek, mint őt?

- Ez még nem minden, leányom. Négyszázezer frank nekem annyi, mint semmi... Paccard számlát fog neked átnyújtani holmi ezüst-evőeszközökről, ez körülbelül harmincezer frankra rúg, de néhány részlet le van belőle törlesztve, de Biddin, az aranyműves mégis beperelt. Lefoglaltatta a bútorainkat, és holnap alkalmasint el is fogják árverezni. Keresd föl Biddint, az Arbre-Sec utcában lakik. Fogsz kapni tőle zálogleveleket tízezer frank értékben. Érted: Esther ezüstkészletet rendelt, nem fizette ki és zálogba csapta. Könnyen lehet, hogy panaszt tesznek ellene csalásért. Harmincezer frankot kell tehát adni az aranyművesnek és tízezeret a zálogházasnak, hogy visszakapjuk az ezüstöt. A költségekkel együtt ez összesen negyvenháromezer frank. Ez az ezüstkészlet igen silány ötvözetű, a báró újat fog venni, ezen megint zsebelünk néhány ezrest. A szabónőnél az utolsó két évben... mennyi az adósságotok?

- Talán valami hatezer frank - felelt Európa.

- Jó. Ha madame Auguste a pénzéhez akar jutni és meg akarja tartani magának a régi vevőit, akkor az utolsó négy évről harmincezer frankos számlát kell benyújtania. Ugyanez a megállapodásunk a divatkereskedővel. Samuel Frisch, a zsidó ékszerész a Saint-Avoie utcából, zálogcédulákat fog neked kölcsönadni. Huszonötezer frankkal kell tartoznunk neki és hatezer frankot fogunk keresni a zálogba csapott ékszereinken. Az ékszereket visszaadjuk az ékszerésznek, a kövek fele hamis lesz. A báró meg se fogja nézni. Egyszóval gondoskods róla, hogy partnerünk egy hét alatt százötvenezer frankot „köpjön”.

- De ehhez szükséges, hogy a nagyságos asszony egy kicsikét a kezemre járjon - felelt Európa. - Tessék beszélni vele, mert úgy áll ott mindig, mint egy fatuskó, és én kénytelen vagyok annyi szellemességet kifejteni, amennyiből három színdarab írógéppel megélhetne.

- Ha Esther finnyáskodni próbálna, csak tudasd velem - szólt Carlos. - Nucingen tartozik neki egy kétlovas hintóval. Ő maga válasszon ki és vásároljon meg mindent. Menjetek ahhoz a lócsiszárhoz és kocsigyártóhoz, akinél Paccard lakik. Ott pompás lovakat fogunk találni, persze méregdrágák lesznek s egy hónap múlva sántítani fognak, úgyhogy ki kelljen cserélni őket.

- Egy illatszershámlával hatezer frankot lehetne keresni.

- Ohó! - szólt Carlos fejét csóválva. - Csak lassan a testtel! Lépésről lépésre! Nucingen még csak a fél karját dugta bele a masinába, mi pedig a fejét akarjuk. Mindezek felül szükségem van ötszázezer frankra.

- Azt megkaphatja - felelt Európa. - A nagyságos asszonynak hatszázezerért kellene meglágyíttatnia a szívét ezzel a kövér fajankóval és további négyszázezer frankot kérni azért, hogy igazán fogja őt szeretni.

- Ide hallgass, leányom! - szólt Carlos. - Aznap, amikor megkapom az utolsó százezeret, húszezer frank üti a markodat.

- Mire az nekem? - szólt Európa, leejtve két karját, mint aki az életét reménytelennek látja.

- Visszatérhetsz Valenciennes-be, csinos üzletet vásárolhatsz és ha akarod, tisztességes asszony lehet belőled. Az emberek ízlése nem egyforma. Paccard gondol néha rád. Semmi nem nyomja a vállát, és majdnem semmi a lelkiismeretét. Egész jól megérthetnétek egymást - felelte Carlos.

- Visszatérni Valenciennes-be!... El tudja ezt képzelni, a nagyságos úr? - kiáltott elszörnyedve Európa.

Európa Valenciennes-ben született. Szülei, földhözragadt takácsemberek, hétéves korában egy szövóműhelybe adták. Itt a modern ipar kiszívta a fizikai erejét, mint ahogy a bűn is időnek előtte kikezdte a testét. Tizenkét éves korában elcsábították, tizenhárom éves korára anya lett, és így rabul ejtette a züllött lények társasága. Egy gyilkossági pörben tanúként kellett megjelennie az esküdtszék előtt. A tizenhat éves leányt megfélemlítette az igazságszolgáltatás hatalma, s fölébredt benne a maradék tisztesség. Így történt, hogy a vádlottat az ő tanúvallomása alapján ítélték el tíz esztendei kényszermunkára. Ez a gyilkos, ama visszaeső bűnösök egyike, akik lelkialkatuknál fogva a legszörnyűbb bosszúra képesek, teljes nyilvánosság előtt így fenyegette meg a fiatal leányt:

- Mához tíz évre visszajövök, Prudence (Európa igazi neve Prudence Servien volt), hogy téged hidegre tegyelek, nem bánom, ha le is kaszálják a fejem.

A bíróság elnöke ugyan igyekezett megnyugtanni Prudence-ot, megígérve neki az igazságszolgáltatás támogatását és érdeklődését. De a szegény leányt olyan rémület szállta meg, hogy belebetegedett és majd egy évig kórházban nyomta az ágyat. Az Igazságszolgáltatás olyan észlény, amely egy sereg folyvást cserélődő egyén összetétele, s ezek nemcsak maguk újulnak meg, hanem jó szándékaik és emlékeik is rendkívül változékonyak. Az ügyészség és bíróság nem képesek megelőzni a gáztetteket, arra valók, hogy mint kész cselekményekkel foglalkozzanak velük. E tekintetben egy preventív rendőrség áldás volna az országra. De manapság a rendőrség nevéből is borzad a törvényhozó, aki már nem tud különbséget tenni e szavak között: uralkodás - kormányzás - törvényhozás. A törvényhozó hajlamos rá, hogy mindent belefoglaljon az Állam hatáskörébe, mintha az cselekvésre képes személy lenne. A fegyenc bizonyára folyton az áldozatára gondol és majd akkor bosszulja meg magát, ha a bíróság egyikükkel sem törődik többé! Prudence, aki ösztönszerűen, mondjuk hozzávetőleg ismerte a reá leskelő veszélyt, elhagyta Valenciennes-t és tizenhét esztendőskorában Párisba ment, hogy elrejtőzködjék. Ott négyféle foglalkozást űzött, melyek között a legkülönb státsztálás volt egy kis színháznál, összekerült Paccard-ral, akinek elmondta nagy baját. Paccard, Jacques Collin jobbkeze, vazallusa, szóba hozta gazdája előtt Prudence-ot. S mikor gazdájának szüksége volt egy rabszolganőre, így szól Prudence-hoz:

- Ha akarsz engem szolgálni úgy, mint az ördögöt kell, akkor megszabadítják Durut-tól.

Durut-nak hívták a fegyencet, a Prudence Servien feje fölött függő Damokles-kardot.

Ez előzmények ismerete nélkül szörszálhasogató olvasók előtt kissé fantasztikus színben tűnnek föl Európa vak odaadása. És senki sem értené meg a színpadias trükköt, amellyel Carlos elő akart állani.

- Igen, leányom, visszatérhetsz Valenciennes-be... Nesze, olvasd.

És átadott neki egy előző napról kelt újságot, rámutatva egy hírre, mely így kezdődött:

TOULON. - Tegnap volt Jean-François Durut kivégzése... A helyőrség hajnalban stb.

Prudence kiejtette kezéből az újságot. Térde megrogyott. Valósággal újjászületett most, mert, mint mondotta, Durut fenyegetése óta a kenyér sem ízlett neki.

- Láthatod, hogy szavamnak álltam. Négy évig tartott, amíg törbe csalhattam Durut-t úgyhogy a végén legurult a feje... De most aztán tetőzd be itt a művet, hogy majd szülőházadban egy jó kis üzlet élére állhass, húszezer frank tőkével, mint Paccard felesége; neki végkielégítésül megengedem, hogy erényesen éljen.

Európa fölvette a földről az újságot és lázasan falta mind az aprólékos részleteket, melyeket húsz esztendeje fardhatatlanul közölnek az újságok a fegyencek kivégzéséről. Szó esett a lapban a megdöbbenő jelenetekről, a lelkiatyáról, aki ilyenkor mindig megtéríti a delikvenst,

a vén bűnösről, aki egykori kollégáit jóra inti, a nekiszegzett ágyúkról és a térdre hulló bűnözőkről: Végül következtek az útszéli elmélkedések; ezek semmit sem tudnak változtatni a fegyházak igazgatásán, amelyekben tizennyolcezer elítélt nyüzsög.

- Ázsiát vissza kell juttatnunk a házba - szólt Carlos.

Ázsia előlépett. Semmit sem értett meg Európa némajátékából.

- Hogy megint beállhasson szakácsnének - folytatta Carlos - először is föl fogtok tálalni a bárónak egy olyan ebédet, amilyent még soha életében nem evett. Azután azt mondjátok neki, hogy Ázsia, miután minden pénzét elkártyázta, ismét szolgálatba állott. Vadászra nem lesz szükségünk. Paccard lesz a kocsis. A kocsis nemigen száll le a bakról s mivelhogy ott kevésbé hozzáférhető, a kémszervezet nem fogja egykönnyen kézre keríteni. A nagyságos asszony óhajára rizsporos parókát és vastag, sújtásos, háromszögletű posztókalapot fog viselni, ez majd elváltoztatja az arcát. Egyébként majd ráncokat is festek neki.

- Fogunk inasokat is tartani? - kérdezte Ázsia sanda képpel.

- Majd jóra való legényeket fogadunk fel - felelt Carlos.

- Csupa tökfilkót! - nyelvelt a mulatt nő.

- Ha a báró kastélyt vesz bérbé, akkor Paccard-nak van egy barátja, aki alkalmas portásnak - folytatta Carlos. - Azután már csak egy lakájra és egy konyhalányra van szükségünk. Két idegent talán csak szemmel tudtok tartani.

Amikor Carlos távozni készült, abban a pillanatban jelent meg a küszöbön Paccard.

- Tessék maradni, az utcán emberek vannak - jelentette a vadász.

Ez a semmitmondó szó riasztóan hatott. Carlos fölment Európa szobájába és ott maradt, amíg csak Paccard érte nem jött bérkocsival, mely behajtott a kapun. Carlos lehúzta a függönyöket és a kocsit oly sebesen vágatott el, hogy minden üldözés hiábavaló fáradság lett volna.

A Saint-Antoine-külvárosban egy fiákerállomástól pár lépésre kiszállt, gyalog ment egy bérkocsihoz és a Malaquais rakpartra hajtatott, így sikerült félrevezetnie a kíváncsiakat.

- Ide nézz fiam - szólt Lucienhez, négyszáz darab ezerfrankost mutatva neki - ezzel megvan, úgy hiszem, az első részlet a Rubempré-birtok vételárára. Ebből százezret megforgatunk. Most kezdik divatba hozni az omnibuszokat. A párisiak bizonytalanságban lesznek ebbe az újdonságba: három hónap alatt megháromszorozzuk a befektetett pénzünket. Ismerem az esetet: nagyszerű osztalékot fognak fizetni, hogy a részvények kapósak legyenek... Nucingen fölmelegített eszméje. Amikor majd újra megalapítjuk a Rubempré-birtokot, nem fogunk azonnyomban fizetni. Te majd fölkeresed des Lupeaulx urat és megkéred, hogy személyesen ajánljon téged bizonyos Desroches nevű ügyvédhez. Ezt az alamuszi betyárt fölkeresed az irodájában, megbízod, hogy menjen el Rubempréba és tanulmányozza ki a terepet, ígérsz neki húszezer frank tiszteletdíjat arra az esetre, ha meg tud szerezni neked harmincezer frank évjáradékot azáltal, hogy a kastély romjai körül összevásárol a te részedre nyolcszáz ezer frank értékű földet.

- Hogy érted a módját! Hogy érted!

- Mindig is érttem. De hagyjuk a tréfát. Százezer tallért kincstári utalványokban fogsz elhelyezni, hogy ne legyen kamatveszteséged. Átadhatod Desroches-nak, ő éppoly megbízható, amilyen alamuszi... Ha ez megvan, siess Angoulême-ba és vedd rá a húgodat és a sógorodat, hogy a te kedvedért egy kis hazugságot vállaljanak magukra. Rokonaid egész könnyen adhattak neked hatszáz ezer frankot, hogy elősegítsék házasságodat Clotilde Grandlieu-vel. Ebben nincs semmi lealázó.

- Meg vagyunk mentve! - kiáltott elkápráztatva Lucien.

- Te meg! - válaszolt Carlos - de te is csak akkor, ha Clotilde-dal, mint feleségeddel jössz haza a Saint-Thomas-d'Aquin templomból...

- Mitől félsz? - kérdezte Lucien, mintha csak tanácsadója érdekeit viselné a szívéen.

- Kíváncsi emberek szaglásszák a nyomomat... Kénytelen vagyok azon lenni, hogy igazi papnak látszódjam, ami igen unalmas mesterség! Az ördög nem fog megvédeni, ha a hónom alatt breviáriummal lát.

Nucingen báró, aki a pénztárnokával karonfogva távozott, ebben a pillanatban ért a palotája elé.

- *Féleg* - így szólt, mikor otthon voltak - *hoty tsunyán mekjárdam eszel a kirántulásal... Sepaj, majt gárbótoljug makunkad...*

- *Asz a paj, hdy a paró urad a rosz nyelfeg szabulni fogjág* - felelt a jámbor német, akinek csak a dekorum fájt.

- *Iken, asz én nilfános szeredömneg hozzám méltó dársatalmi heljszedpen kel lenie* - szólt a börze-napóleon.

A báró, miután most már biztos volt benne, hogy Esther előbb vagy utóbb övé lesz, ismét azzá a nagy pénzemberré lett, aki volt azelőtt. Oly keményen vette kezébe ismét ügyei intézését, hogy pénztárnoka a kezét dörzsölte, mikor másnap reggel hat órakor már ott találta a dolgozószobájában, amint értékpapírok között böngészett.

- *A páró ur teknap éjel határoszodan jó üzleded tsináld* - mondta igazi német módra, félig ravasz, félig ostoba mosollyal.

A Nucingen báró-féle dúsgazdag emberek, ha több alkalmuk van is, mint másoknak arra, hogy pénzt veszítsenek, viszont több lehetőségük van arra is, hogy keressenek, még akkor is, ha zabolátlanul áldoznak a szeszélyeiknek. Jóllehet más helyütt részletes magyarázatát adjuk a híres Nucingen-ház pénzügyi politikájának, itt sem fölösleges fölhívni a figyelmet arra, hogy ily tekintélyes vagyont korunk gazdasági, politikai és ipari forrongásai közepette nem lehet megszerezni, kiépíteni, gyarapítani és megtartani anélkül, hogy hatalmas tőkevesztések ne fordulnának elő, vagy ha tetszik, anélkül, hogy az egyesek vagyona hatalmas adókkal meg ne terheltetnék. Igen kevés új értékkel gyarapszik a földkerekség közös kincse. Minden egyes uzsoravásár új egyenlőtlenséget teremt az általános vagyoneosztásban. Az állam, amit követel, meg is téríti. De amit a Nucingen-ház elvesz, azt magának tartja meg. Ez a tördőfés ugyanebből az okból kerül el a törvények éberségét, amely egy Jacques Collint, egy Mandrint csinált volna II. Frigyesből, ha ahelyett, hogy csatákkal intézte volna a tartományok sorsát, csempészettel vagy ingó értékekkel foglalkozik. Az európai államokat tíz-húsz százalékos kölcsönök fölvételére kényszeríteni, ezt a tíz-húsz százalékot a publikum bőréen megkeresni, az ipari vállalkozásokat a nyersanyagok elkaparintásával nagyban meg-sarcolni, egy-egy üzlet alapítójának kötelvéget hajítani, hogy a víz színén tudja tartani magát, amíg sikerül kihalászni egy-egy tetszhalott vállalkozást - szóval a tallér e nyert csatái teszik a Pénz magas politikáját. Igaz, hogy a bankárral is, éppúgy mint a hódítóval, megesik, hogy veszedelembé sodródik. De oly kevés ember képes megvívni ilyen csatákat, hogy a nyájnak semmi beleszólása nincs. Ezek a nagyszabású dolgok rendszerint a pásztorok közt játszódnak le. Aztán meg, minthogy a kivégzetteknek (a börzei tolvajnyelv szavával élve) bűnül róják fel, hogy túl sokat akarnak keresni, általában igen kevés részvét kíséri a Nucingen-féle üzleti kombinációk áldozatait. Ha egy spekuláns golyót röpít az agyába, ha egy pénzügynök megszökik, ha egy közjegyző száz család vagyonát elkezeli, ami rosszabb az emberölésnél, ha egy bankár likvidál - mindezek a katasztrófák Párisban pár hónap alatt feledésbe mennek, s

hamarosan elnyelik a tengernyi nagy város hullámai. A Jacques Couer-ök, a Mediciek, a dieppe-i Angók, a la rochelle-i Aufredik, a Fuggerek, a Tiepolók, a Cornerek tisztességes úton hordták össze óriási vagyonukat, kiváltságaik alapján, melyeket annak köszönhettek, hogy az adományozók nem ismerték a kincset érő áruk forrásait. De ma már annyira elterjedt a tömegek közt a földrajzi tudás, a verseny oly éles határt szabott a nyerészkedésnek, hogy minden hirtelen támadt vagyon: vagy véletlen szerzemény, úgyszólván talált pénz, vagy legális tolvajlás eredménye. Gyalázatos példák nyomán, főleg az utóbbi évtizedben, a kiskereskedelem is elsajátította a nagykereskedők rosszhiszemű üzleti fogásait, mégpedig a nyerstermények ellen intézett alattomos merényletek alakjában. Ahol egyszer vegyészettel foglalkoznak, ott többé tiszta bor nem kerül a pohárba; ez az oka a bortermelés hanyatlásának. A fiskust megrövidítendő, hamisított sót hoznak forgalomba. A bíróságok elszörnyednek az általános becsstelenség láttára. Egyszóval a francia kereskedelem most az egész világ előtt gyanús színben áll és Anglia ugyanily mértékben züllik lefelé. A baj forrása nálunk a politikai törvény. Az alkotmány a pénz uralmát proklamálta, ebben az istentagadó korban a siker a bölcsesség teteje. Épp ezért a magasabb körök romlottsága, noha eredményei arányosan csillámlók és okai tetszetősek - valójában sokkal ocsmányabb az alsóbb osztályok csöppet sem előkelő és úgyszólván egyéni romlottságánál, melynek egyes tünetei adják e jelenet komikus, vagy ha úgy tetszik, hátborzongató elemét. A kormány, mely minden új gondolattól elszörnyed, száműzte a színpadról a korszerű komikumot. A polgári társadalom kevésbé liberális XIV. Lajosnál és irtózik az ő *Figaró házasságá*-tól. Betiltja a politikai vonatkozású *Tartuffe*-öt és ma bizonyára *Turcaret*-t sem engedné játszani, mert ma Turcaret ül a hatalmon. Azóta a komédiából elbeszélés lett, és a könyv lett a költők kevésbé gyors, de annál biztosabb hatású fegyvere.

Azon a reggelen, az audienciák, a gyors intézkedések, a pár perces tanácskozások zűrzavarában, mely Nucingen dolgozószobáját a pénzvilág várócsarnokává avatta - egyik pénzügynöke jelentette a bárónak, hogy az előkelő társaság egyik legélelmesebb, leggazdagabb tagja, Jacques Falleix, Martin Falleix öccse, Jules Desmarets utóda, váratlanul eltűnt. Jacques Falleix volt a Nucingen bankház hivatalos alkusza. Du Tillet és a Keller-család beleegyezésével a báró olyan hidegvérűen idézte föl ennek az embernek a bukását, mintha csupán egy hűsvéti bárány levágásáról lett volna szó.

- *Nem tardhata makát tofáp* - szólt higgadtan a báró.

Jacques Falleix óriási szolgálatokat tett a tőzsdespekulációnak. Még pár hónappal előbb is, a nagy krízis alkalmával, egy vakmerő manőverrel „megmentette a piacot”. De hálát várni a hiúzoktól? Annyit jelentene ez, mintha télvíz idején könyörületre akarnád bírni Ukrajna farkasait.

- Szegény! - szólt a pénzügynök. - Annyira nem várta a dolgok ilyen alakulását, hogy barát-nőjének csinos házikót rendezett be a Saint-Georges utcában. Százötvenezer frankot fektetett be festményekbe és bútorokba. Oly nagyon szerette Val-Noble-nét!... A nő most kénytelen otthagyni az egészséget... Minden a hitelezőké.

„*Rentpen fan!* - mondta magában Nucingen. - *It asz algalom, hogy heljre hozsam a muld éjszagai fezdesékeimed...*” - *Semmid sem fizeted?* - kérdezte hangosan az ügynöktől.

- Ó - felelt az ügynök - melyik szállító lett volna olyan faragatlan, hogy Jacques Falleixnak ne hitelezzen? Úgy látszik, a háznak kitűnő pincéje van. Mellesleg mondva a ház eladó, meg is akarta vásárolni. A bérszerződés az ő nevére szól. Micsoda ostobaság! Most a tömérdek ezüst, a bútor, a borok, a kocsik, a lovak - mind átabotában dobra kerül, és mi hasznuk lesz belőle a hitelezőknek?

- *Tyűjön el holnap - szólt Nucingen - atikra mintend meknészeg, és ha nem hirdednek csődöt, ha nem intézig el pégésen az itjeked, akkor megpiszásd atog magánag, hotj jószan ajánlatod tetyen a pudorra; a pérszerszötésd elfáhalom...*

- Ezt meg lehet csinálni - szólt a pénzügynök. - Menjen holnap oda, ott fogja találni Falleix egyik társát a szállítókkal, akik szívesen adnának opciót. Azonban Val-Noble-nének Falleix nevére szóló váltói vannak.

Nucingen báró tüstént elküldte egyik ügynökét a jegyzőjéhez. Jacques Falleix említést tett neki annak idején erről a házról, amely legföljebb hatvanezer frankot ért. Rögtön meg akarta rá szerezni az opciót, hogy a bérlőkkel szemben előjoga legyen.

A pénztárnok (a becsületes ember!) eljött, hogy megkérdezze, veszít-e valamit a gazdája a Falleix-féle csődnél.

- *Ellenkeszölek, terék Folfkankom, mekind szászeszer frangod fokog keresni.*

- *Hotyan?*

- *Hát uty, hoty mekfezem a kitsige hászad, amid Valeix, asz a szerentsédlen flotás etj eszten-teje perenteszed a parátnője számára. Enjém lesz asz ekész, ha a hideleszöknek följánlog ötfeneszer frangod. És Gartod mester, a jetszöm, mekpiszásd kap a hászfédelre, merd a dulajtonos pen fan a tsáfápan... Tutam én észt, te asz eszem nem fold a heljén. Antjali Eszderem nemsogára szep kitsin palodában fok lagni... Valeix monta nekem: tsudaszép és ekészen köszel fan... Pászol nekem, mint etj kesztjü.*

A Falleix-csőd miatt a bárónak egyedül kellett a börzére járnia. De nem tudott úgy elmenni a Saint-Lazare utcából, hogy útba ne ejtette volna a Taitbout utcát. Már az is bántotta, hogy egy pár órát Esther nélkül kellett lennie. Legszívesebben állandóan maga mellett tartotta volna. A nyereség, amit volt alkuszának csődtömegétől remélt, igen könnyen elviseltette vele a már eddig veszendőbe ment négyszázezer frankot. Boldog volt, hogy „antyal”-ának kilátásba helyezhette az átköltözést a Taitbout utcából a Saint-Georges utcába. Mert ott majd „kitsin palodájában” lakhat és semminő emlékek nem fogják útját állani boldogságának. Így hát a gyalogjáró kövét lágnak érezte a talpa alatt, úgy ment, mint egy fiatal legény s fiatallegényes ábrándokat szótt. A Trois-Frères utca sarkán a báró merengés közben, a járda kellős közepén Európát látta szembejönni földúlt arccal.

- *Hofá méty?* - kérdezte.

- Ó, épp a nagyságos úrhoz készültem. Teljesen igaza volt tegnap! Most látom be, hogy szegény nagyságos asszonynak pár napra a börtönbe kellett volna mennie. De hát mit értenek pénzdolgokhoz a nők?... Mikor a nagyságos asszony hitelezői megtudták, hogy visszatért a lakásába, mind úgy csaptak rá, mint a falka a prédára... Tegnap este hét órakor, nagyságos úr, kiragasztották azt a csúf cédulát, hogy szombaton este elárverezik a bútorát... Hanem ez még semmi... A nagyságos asszony csupa szív és annak idején annak a szörnyetegnek, hisz tetszik tudni, szívességet akart tenni!

- *Micsota szörnyedeknek?*

- Ej, hát akibe szerelmes volt, annak a d'Estournynak. Ó, az édes fiú volt, csak az a baj, hogy sokat kártyázott.

- *Hamisan játszod.*

- No és, maga?... - felelt Európa. - Mit csinál maga a börzén? De hadd meséljem tovább. Hát egy szép napon, nehogy Georges föbe löje magát, ami ezüstje, ékszere csak volt, mind a zálogházba hordta, holott semmi sem volt belőle kifizetve. Mármost, mikor az emberek megtudták, hogy egyik hitelezőnek adott valamit, egytől egyig odagyültek, hogy lármát csapjanak.

Rendőrséggel fenyegetőznek... Az ön angyala a vádlottak padján!... Ne álljon az embernek ég felé a parókája?!... Szegényke könnyekben úszik, arról beszél, hogy vízbe fog ugrani. És megteszi! Meg ő!

- *Ha felet metjek, futs a börsze!* - kiáltott Nucingen. - *És hiába, muszáj otameni. Akarog negi nyerni falamid... Eretj és njukdast mek ód. Mekfiszedem asz atosákod, néty óragor nála leszeg... De Eikenie, mont mek neki, hotj szeresen enkeded etj kitsit.*

- Kicsit? Nagyon!... Látja, nagyságos úr, csak nyitott marokkal lehet megnyerni a nők szívét... Lehet, sőt valószínű, hogy megtakarított volna százezer frankot, ha tegnap engedi, hogy börtönbe vigyék. De a szívét sohasem nyerte volna meg... Hogy is mondta csak? „Eugénie, igazán nemesszívűnek, nagylelkűnek mutatta magát... igazi széplélek!”

- *Aszt monta, Eikénie?* - kiáltott a báró.

- Igenis, nagyságos úr, saját fülemmel hallottam.

- *Neze id fan tiszt aranj...*

- Köszönöm... De most sír, tegnap óta annyit zokog, mint Szent Magdolna egy hónap alatt... Az ön imádottja a kétségbeesés határán van, hozzá még olyan adósságok miatt, melyeket nem is ő csinált! Ó, azok a férfiak! Éppúgy kizsákmányolják a nőket, mint a nők az aggastyánokat... Hát nem?

- *Iljeneg mind... Te mineg ankasálja makád?... Asz emper soha ankasálja le makád!... Töped semit ne írjon alá. Én fiszedek, te ha mék etyszer aláír falamid, akor...*

- Mit csinálna akkor? - kérdezte Európa fölegyenesedve.

- *Jósákos Isden! Nincs hadalmam fölötte... Keszempe fokom feni asz apró pénszütyeid. Eretj és fikaszdald mek ód és mont mek negi, hotj etj hónab mulfa etj gitsin palodában fok lagni.*

- Báró úr úgy helyezte el a pénzét egy női szívben, hogy bőséges kamatot fog hajtani! Tessék elhinni, máris úgy látom, mintha megfiatalodott volna, pedig én csak egy egyszerű komorna vagyok. De ilyesmit már gyakran tapasztaltam... ez a boldogság. A boldogság visszfénye... Ne sajnálja, ha itt-ott némi kiadása akad... Meglátja, mennyi hasznát fogja látni. Már megmondtam a nagyságos asszonynak, hogy az utolsó utolsója lenne, közönséges utcarongya, ha a báró urat nem szeretné, mert báró úr a pokolból rántja ki. Majd ha már túl lesz a gondokon, akkor fogja őt báró úr igazán megismerni. Köztünk szólva, megmondhatom önnek: azon az éjszakán, mikor annyit sírt... mit akar! Elvégre az ember a becsülését is akarja annak a férfinak, aki ki fogja tartani. - Ő nem merete mindezeket elmondani. - Meg akart szökni.

- *Mekszögni?* - kiáltott a báró, egész elszörnyedve erre a gondolatra. - *Hanem a börsze! A börsze! Erety, erety, most nem metyeg hoszá... Te szeredném asz aplakpa ládni ód... A ládása föl fok pádoridani...*

Esther rámosolygott Nucingenre, mikor az elsétált a ház előtt. A báró nehézkesen döcögött tovább, ezt gondolva magában: „*Ő ety antyall!*”

Hogy ezt a szinte lehetetlen eredményt elérje, Európa a következő cselhez folyamodott. Fél három órakor Esther felöltözködött, mintha Lucient várná. Elragadó volt. Mikor Prudence így meglátta, az ablakba pillantva így szólt:

- Ott a nagyságos úr!

Szegény leány odarohant, abban a hitben, hogy Lucient fogja látni, ahelyett Nucingent látta.

- Ó, hogy gyötörsz! - sóhajtott.

- Csak így tudtam fölkelteni azt a látszatot, hogy törődni tetszik egy szegény vénemberrel, aki ki fogja fizetni a nagyságos asszony adósságait! - felelt Európa. - Mert most mind ki lesz ám fizetve.

- Miféle adósságaim? - kiáltott ez a teremtés, akinek folyton csak az járt az eszében, hogyan tarthatná meg a szerelmét, amit rettentő kezek ki akartak ragadni a kezéből.

- Amiket Carlos úr csinált a nagyságos asszony nevében.

- Hogyan? Hiszen már kaptunk közel négyszázötvenezer frankot! - kiáltott Esther.

- Van még azonkívül százötvenezer frank adósság. De a báró szépen magára vállalt mindent... Nagyságos asszonyt el akarja vinni innét és egy „szép gitsin palodában” akarja elhelyezni... Bizisten, nem mondhatja, hogy nincs szerencséje. Én az ön helyében, ha már egyszer ezt az embert jól a kezemben tartom - miután Carlost kielégítettem, - házat és évjáradékot préselnék ki belőle. Hisz a nagyságos asszony a legszebb nő, akit életemben láttam, s a legingerlőbb is. De a szépség oly hamar elszalad. Én is szép és üde voltam egyszer, és most...? Huszonhárom éves vagyok, csaknem egyidős a nagyságos asszonnyal, és tíz évvel öregebbnek látszom... Nem kell más, csak egy betegség... De ha az embernek Párisban háza van és évjáradéka, akkor nem kell többet attól tartania, hogy az utcasarkon fogja végezni...

Esther már nem hallgatott Európa-Eugénie-Prudence Servienre. Íme, egy ember akarata, aki-ben az elvetemültség géniusza lakott, ugyanolyan erővel taszította vissza a sárba, amilyennel kihúzta volt onnét. Aki ismeri a szerelmet a maga határtalanságában, tudja, hogy a gyönyöreik elérhetetlenek, ha az erényeit el nem ismeri az ember. A Langlade utcai padlásszobában lejátszódott jelenet óta Esther tökéletesen elfelejtene azelőtti életét. Mindeddig erényesen élt, befalazva szenvedélyébe. Ezért aztán az okos csábító úgy tudta szőni-fonni a szálakat, hogy a szegény leánynak nem volt egyéb dolga, mint beleegyezését adni már megtörtént vagy készülöben levő gázságokhoz. Ez a ravaszság a csábító szellemi fölényét bizonyítja és egyben megmagyarázza azt az eljárást, melyet Luciennel szemben alkalmazott. Rettentő kényszer-helyzeteket teremteni, elhelyezni az aknát, megtölteni puskaporral és a kritikus pillanatban így szólni a cinkosokhoz: „Egy intés, és minden a levegőbe röpül!...” Azelőtt Esther, aki teleszította magát a kurtizánok külön moráljával, minden ilyen tréfát oly természetesnek talált, hogy a riválisait csak aszerint mérte, hogy mekkora költsékezésre tudtak rávenni egy-egy férfit. Elvert vagyonokból van a rangjelzés ezeknek a szerencsétleneknek a ruhája ujján. Carlos nem csalódott, ha Esther régi emlékeire számított. Ezek a hadicselek, ezek a stratagémák, melyeket nemcsak efféle nők, hanem minden rendű tékozlók is számtalanszor alkalmaztak már, nem zavarták meg Esther lelki nyugalmát. Szegény leány csak a saját megaláztatását érezte. Lucient szerette, és hivatalos babája lett Nucingen bárónak: rá nézve ennyiből állt a dolog. Ám vágja zsebre az ál-spanyol a sápot, ám építse föl Lucien szerencséjének várát Esther sírkövén, ám kerüljön több-kevesebb ezresbankóba, ám csaljon ki belőle Európa többé-kevésbé ötletes módokon pár százezer frankot - mindezzel ez a szerelmes örömlány nem törődött. A kín, mely szívén rágódott, emiatt volt: öt éven keresztül hófehéren állt önmaga előtt, mint egy angyal! Szerelmes volt, boldog volt, a legparányibb hűtlenséget sem követte el. És most ezt a szép, tiszta szerelmet be akarták mocskolni. Elméje nem állította föl rejtekben maradt szép életének s annak a korábbi, tisztátalan életnek kontrasztját. Nem volt ez nála sem számítás, sem költészet. Határtalan, de határozatlan érzés: fehér volt és fekete lett, tiszta volt és tisztátalan lett, nemes volt és nemtelenné lett. Saját jószántából volt előbb fehér, mint a hermelinpalást, ezért elviselhetetlennek érezte most az erkölcsi mocskot. Ezért is támadt benne, midőn a báró a szerelmével zaklatta, az a gondolat, hogy kiugrik az ablakon. Lucien föltétlen szerelemre talált nála, amilyen szerelemmel csak igen ritkán ajándékoz meg egy nő egy férfiút. Azok a nők, akik azt állítják, hogy a legodaadóbban szeretnek valakit, s néha maguk is elhiszik, más férfiakkal táncolnak és kacérkodnak, a társaság kedvéért cicomáz-

kodnak és igyekeznek learatni a sóvár pillantásokat. De Esther megvalósította az igazi szerelem csodáját, és még csak áldozatába sem került. Hat éven át szerette Lucient úgy, mint a színésznők és kurtizánok szeretnek, akik az iszapba és mocsokba letaszítva, az igazi szerelem nemességét és odaadását szomjúhozzák és azután csak annak élnek. Letúnt népek, Görögország, Róma és a Kelet mindig elzárva tartották az asszonyaikat. Az asszonymak, ha szerelmes, saját magát kellene elzárnia. El lehet gondolni, hogy mikor Esther elhagyta ezt a fantasztikus palotát, ahol ez a szerelmi ünnep, ez a költemény lejátszódott, hogy leszálljon egy vénember „gitsin palodájába”, valami lelki betegségféle vett rajta erőt. Egy vasmarok súlya alatt, mielőtt meggondolhatta volna magát, már derékig benne gázolt a becstelenség posványában. De két nap óta gondolkozóba esett és halálos fagyot érzett a szívében.

E szavakra: „az utcasarkon fogja végezni”, fölugrott és így szólt:

- Az utcasarkon?... nem, inkább a Szajnában!...

- A Szajnában?... És Lucien úr?... - kérdezte Európa.

Erre a szóra Esther egy karosszékbe hanyatlott, ott is maradt, a szőnyeg rózsájára szegezett szemmel, mialatt agyának tüzes lüktetése fölszívta a könnyeit. Négy óraker Nucingen a töprengések, az elhatározások tengerében találta ideálját, amelyben elmerül a női lélek és olyan szavakkal bukkan föl belőle, melyek érthetetlenek azok számára, akik nem egy hajóban vitorláznak vele.

- *Simidsa gi homlogád, szébsék* - szólt a báró, mellé telepedve. - *Nem leszneg döpé atózsákai Megpezelem Eukéniáfal, és ketyet ety hónab mulfa kigöltöszig epöl a lakáspul ety gitsin palodába... Ah, minő püpájos gatsó!... Atja ite, hat tsógolom mek.* (Esther úgy engedte oda a kezét, mint a kutya szokta mellső lábát.) *Ah, kelyet a keszéd atya, te a sziféd nem... Betik én a sziféd zeredem...*

Ez annyi őszinteséggel hangzott, hogy szegény Esther szánakozó arckifejezéssel nézett az aggastyánra, amibe ez majdhogy bele nem örült. A boldogtalan szerelmesek testvéreknek érzik egymást gyötrelmeikben, akárcsak a vértanúk. Semmi a világon úgy meg nem érti egymást, mint két rokon fájdalom.

- Szegény ember! - szólt Esther - milyen szerelmes.

Hallván e szavakat, melyeknek értelmét félremagyarázta, a báró ereiben fölgerjedt a vér, mintha mennyei étert lehelt volna be. Az ő korában a milliomosok egy ilyen érzésért annyi aranyat fizetnek, amennyit a nők kívánnak tőlük.

- *Uty szeredem getyedet, mind asz étezs leányomad!* - így szólt. - *És id érszem* - folytatta, szívére téve a kezét - *hoty nem ládhadom ketyedet másgéb, mind poltokan.*

- Ha nem akar más lenni nekem, mint atyám, akkor szívből fogom szeretni önt, soha el nem hagyom, és tapasztalni fogja, hogy nem vagyok rossz nő, nem vagyok vásári portéka, nem vagyok az a kapzsi teremtés, aminek ebben a pillanatban látszom...

- *Kelyet apró polontzsáogad tsináld* - felelt a báró - *mind minten szép hölty, enyi asz ekéz. Ne is peszéljüng róla töped. A mi mesderzséküing asz, hoty a makug számára bénszd geressüing... Letyen poltok: zsifezsen leszeg etypár napik atyai parádja, merd megérdem, hoty öneg hoszá gell szognia asz én zekénj csondfásamhosz.*

- Igaz?... - kiáltott Esther fölállva és Nucingen ölébe szökve, miközben átkarolta a nyakát és hozzásimult.

- *Ikasz* - szólt a báró, igyekezőn mosolyra torzítani az arcát.

Esther homlokon csókolta. Egy képtelen kiegyezésben kezdett hinni: hogy tiszta maradhat és láthatja Lucient.. Oly gyöngéden hízelegte körül a bárót, hogy megint kivillant belőle az egyszeri Rája. Levette a lábáról a bárót, úgyhogy ez megígérte: két hétig atyailag fog iránta viselkedni. Erre a két hétre szükség volt, hogy azalatt meg lehessen szerezni és be lehessen rendezni a Saint-Georges utcai házat.

De mikor ismét az utcán volt és hazafelé ment, a báró így szólt magában:

„*Paleg fatyog!*”

Csakugyan, hogyha Esther közelében gyermekké változott is, tőle távol ismét belebújt a hiúzbőrbe, mint ahogy a Játékos minduntalan belészeret Angelikába, valahányszor az utolsó garasa is elfogyott.

- *Kitopni ety félmilliód és mék aszt sem tutni, milyen a lápa, esz mékiscsag pudasák. Te szerentsére sengi nem fokja mektutni* - szólt a harmadik héten.

És nagy eltökélések támadtak benne, hogy szakít ezzel a nővel, akit oly drágán vásárolt meg. De mihelyt ismét Esther előtt állott, egész idejét, amit vele együtt tölthetett, arra fordította, hogy jóvá tegye első megszólításának nyersségét.

- *Csak nem lehedeg örögé a papája!* - szólt hozzá a hónap végén.

Kevéssel azelőtt, hogy Esthernek át kellett költöznie a Saint-Georges utcai kis palotába (1829 december vége felé), a báró megkérte du Tillet-t, menjen el oda Florine-nel együtt és nézzék meg, vajon összhangban van-e minden Nucingen vagyoni helyzetével, s vajon a művészek, akik ennek a madárkalitkának építésére vállalkoztak, meg tudták-e méltóképpen valósítani a „kitsin paloda” szó értelmét. Amit a fényűzés az 1830-as forradalom előtt csak kieszelt, az mind hozzájárult, hogy ezt a házat a jóízű tipikus képviselőjévé avassa. Grindot építész mint díszítőművész remekelt. Az újonnan épült márványlépcső, a stukkómunkák, a kelmék, a mértékletesen alkalmazott aranyozás, az apró részletek éppúgy, mint a nagyszabású hatások túlszárnyalták mindazt, amit e nemben XV. Lajos százada Párisban alkotott.

- Ez az én eszményem: ez és az erény! - szólt mosolyogva Florine. - És kinek a kedvéért vered magad ilyen költségekbe? - kérdezte Nucingentől. - Valami égből pottyant szüzért?

- *Ety nőérd, aki fiza kézüil meni ota* - felelt a báró.

- Elvégre ez is egy módja annak, hogy Jupiter szerepében pózolhass - replikázott a színész. - És mikor lesz látható?

- Ó, a házszentelési lakoma napján - kiáltott du Tillet.

- *Elöp nem...* - szólt a báró.

- Arra az estére lesz nagy kefélközés, fürdőzködés, piperészkedés - szólt újból Florine. - Ó, mennyi dolgot fognak adni a nők a szabóiknak és fodrászaiknak!... Mikor lesz?

- *Nem én fatyok asz ur a hásznál.*

- Á, ez aztán az asszony!... - kiáltott Florine. - Juj, de kíváncsi vagyok rá.

- *Makam is* - felelt naivul a báró.

- Hogyan? A ház, a nő, a bútorzat, minden vadonatúj lesz?

- Még a bankár is - szólt du Tillet - mert barátunk, úgy látom, nagyon megifjodott.

- De kell is - szólt Florine - hogy újra megtalálja a húszesztendősi korát, legalább egy kis időre.

1830 első napjaiban egész Páris Nucingen szenvedélyéről és házának örületes pompájáról beszélt. A szegény báró, látván, hogy így szapulják és csúfolják, könnyen érthető, hogy dühbe gurult, s bankárfejében olyan akarat fogamzott meg, mely összhangban volt szerelmi szenvedélyével. A házavató lakoma után szögre akarta akasztani a nemeslelkű apa komoly köntösét és be akarta söpörni a sok áldozat jutalmát. Minthogy a Rája minden támadását visszaverte, elhatározta, hogy levélileg fogja tárgyalni frigyük kérdését, hogy így írásbeli ígéretet csalhasson ki a lányból. Bankárok csak az írott váltónak hisznek. A hiúz tehát az év első napjának reggelén korán fölkel, bezárkózott dolgozószobájába és hozzáfogott a következő levél fogalmazásához, mégpedig jó franciasággal, mert ha rossz kiejtéssel beszélt is, a helyesírása kifogástalan volt:

Drága Estherem, gondolataim virága, életem egyetlen öröme! Mikor azt mondtam, hogy úgy szeretem, mint leányomat, csaltam önt és csaltam önmagamat. Ezzel a szóval csak az érzéseim szentségét akartam jellemezni, melyek nem hasonlítanak a férfiak hétköznapi érzéseihöz. Mert először is aggastyán vagyok, másodszor: még sohasem voltam szerelmes. Én úgy szeretem önt, hogy akkor sem szeretném kevésbé, ha egész vagyonom rámenne. Legyen igazságos! A legtöbb férfi nem látott volna önben angyalt, mint én láttam. Én soha egy pillantással sem kutattam az ön múltjában. Úgy szeretem önt, mint Augusta leányomat, egyetlen gyermekemet, s egyben úgy, mint ahogy a feleségemet szeretném, ha a feleségem valaha szeretni tudott volna engem. Ha egy szerelmes aggastyánnak csak a boldogság adhat fölmentést, akkor kérdezze meg önmagától, nem játszom-e nevelés szerepet. Önben láttam öregségem vigaszát és örömét. Hiszen tudja, hogy halálomig oly boldog lesz, amily boldog egy nő csak lehet. És tudja azt is, hogy halálom után elég gazdag lesz ahhoz, hogy sok asszony irigylendőnek találja majd a sorsát. Minden üzletből, amit azóta kötök, mióta szerencsém volt önnel találkozni, eleve kiveszem az ön részesedését, és a Nucingen-bankházban folyószámlája van. Pár nap múlva beköltözik egy házba, amely előbb-utóbb az öné lesz, ha meg fog tetszeni. Vajon még mindig az atyját fogja fogadni, ha engem fogad, vagy pedig boldoggá tesz-e valahára?... Bocsássa meg, hogy ilyen nyíltan írok. De ha a közelében vagyok, akkor cserben hagy a bátorság, és olyankor nagyon is érzem, hogy ön az én úrnőm. Nem szeretném megbántani, csak el akarom mondani, mily nagyon szenvedek és mily kínos az én koromban, ha várni kell, mialatt minden egyes nap egy-egy reménytől vagy élvezettől foszt meg. Tapintatos viselkedésem egyébként kezesség szándékaim őszinteségére nézve. Úgy jártam el én valaha is, mint egy hitelező? Ön olyan, mint egy fellegvár, én pedig már nem vagyok fiatal ember. Ön azt feleli panaszaimra, hogy az életéről van szó, és ha hallom ezt, el is hiszem önnek. De itt ismét sötét gondok, mindkettőnk megalázó kétségek hálójába jutok. Én éppoly tisztának és jónak láttam önt, mint amilyen szép. De könnyebb a lelkének, ha csúffá teheti ezt a meggyőződésemet? Ítéljen saját maga! Ön azt mondja, hogy egy szenvedélyt őriz a szívében, egy kérlelhetetlen szenvedélyt és vonakodik közölni velem annak a nevét, akit szeret... Természetes dolog ez? Ön egy meglehetősen erős emberből egy hallatlanul gyenge embert csinált... Látja, hová jutottam? Öt hónap után kénytelen vagyok azt kérdezni öntől, micsoda sorsot szán a szerelmemnek? És tudnom kell azt is, micsoda szerepet fogok játszani az ön házában a fölavatásán. Pénz nálam nem számít, ha önről van szó. Nem leszek olyan ostoba, hogy az ön szemében érdemet akarjak szerezni ezzel a megvetéssel. De ha szerelmem határtalan, viszont a vagyonom korlátozott, és csak önért vetek rá súlyt. Igenis, ha az által, hogy mindenemet önnek adom, mint szegény ember elnyerhetném a szívét, akkor szívesebben lennék szegényen az ön szeretője, mint gazdag, ha önnek nem kellek. Ön oly gyökeresen megváltoztatott, drága Esther, hogy senki sem ismer rám. Joseph Bridau egy képéért tízezer frankot fizettem, mert ön azt mondta nekem, hogy a festő félreismert tehetség. És

valahány szegénnyel találkozom, öt frankot adok neki az ön nevében. Mármost mit kérek én szegény aggastyán, aki az ön adósának tekintem magam, ha megtisztel azzal, hogy elfogad tőlem valamit?... Csak egy reménysugarat; és micsoda remény az is, nagy Isten! Nem inkább az a bizonyosság-e, hogy önnél soha nem érek el többet, mint amit a szenvedélyem öntől el fog tudni rabolni? De szívem tüze segítségére lesz önnek e kegyetlen ámtításban. Íme, kész vagyok rá, hogy alávessem magam, bárminő föltételt szabjon is elém a boldogságom, gyér élvezeteim tekintetében. De legalább ígérje meg azt, hogy aznap, midőn a házát birtokába veszi, el fogja fogadni szívét és alázatos ragaszkodását annak, aki élte hátralevő napjaira nem akar más lenni, mint

az ön rabszolgája:
FREDERIC DE NUCINGEN

- Eh, unom ezt a pénzeszsákot! - kiáltott föl Esther, aki ismét a régi kurtizán lett.

Elővett egy szerelmi levelezésre szánt levélpapírt és ahányszor csak ráfért, leírta azt a nevezetes mondást, melyet Scribe hírneve szállóigévé avatott: *Tessék a medvémm!*

Negyedóra múlva lelkiismeretfurdalás fogta el, s a következő levelet írta:

Báró úr!

Ne törődjön semmit azzal a levéllel, amit az imént kapott tőlem. Visszaestem ifjúkori bolondériámba. Bocsásson meg egy szegény lánynak, akinek sorsa a rabszolgaság. Sohasem éreztem fájóbban helyzetem alávalóságát, mint azóta, hogy önnek kiszolgáltattak. Ön fizetett, én adósa vagyok önmagammal. Nincs szentebb a becstelenség adóságainál. Nekem nincs jogom, hogy „likvidáljak”, vagyis hogy a Szajnába vessem magam. Ezzel a rettentő aprópénzzel, melynek csak egyik oldala jó, mindig ki lehet fizetni egy adósságot. Tehát rendelkezésére állok. Egyetlen éjszakán ki akarom egyenlíteni mindazon összegeket, melyek zálogul szolgálnak erre a végzetes pillanatra, és meg vagyok róla győződve, hogy egy nálam eltöltött óra milliókat ér, annál is inkább, mint-hogy ez lesz az első és utolsó. Azután szabad leszek. Akkor megválhatok az élettől. Egy tisztességes asszonynak megvan a lehetősége, hogy az elbukásból fölemelkedjék. De mi, magamfajta nők, nagyon is mélyre zuhanunk. Épp ezért elhatározásom olyannyira szilárd, hogy arra kérem, őrizze meg ezt a levelet bizonyítékul, hogy mi okozta halálát annak, aki leszek egy napra

szolgálója:
ESTHER

Mikor ez a levél is elment, Esther újból megbánást érzett. Tíz perc múlva harmadik levelet írt, amint itt következik:

Bocsásson meg, kedves báró, ismét itt vagyok. Nem akartam önt kigúnyolni, sem pedig megsérteni. Csak szeretném, ha jól megrágná ezt az egyszerű okoskodást: ha úgy maradunk együtt, mint apa és leánya, akkor szelíd, de tartós gyönyörűségben lesz része. Ha ragaszkodik szerződésünk betartásához, akkor meg fog siratni. Nem akarom tovább untatni: az a nap, amidőn a boldogság helyett a kéjt választja, nekem az utolsó napom lesz.

Leánya:
ESTHER

Az első levélre a bárót az a jéghideg düh fogja el, amely képes megölni a milliomosokat. Tükörbe nézett és csengetett.

- *Lápfiszed!* - parancsolta új komornyikjának.

Mialatt a lábvizet vette, jött a második levél: elolvasta és aléltan vágódott el a padlón. A milliomost ágyba fektették. Mikor magához tért, ágya lábánál ott ült a felesége.

- Igaza van a lánynak! - mondotta. - Miért akarja megvásárolni a szerelmét? Mutassa a maga levelét.

A báró odaadta a különböző fogalmazványokat, amiket írt. Nucingenné mosolyogva olvasta. Ekkor jött a harmadik levél.

- Bámulatos lány! - kiáltott a báróné, miután ezt az utolsó levelet is elolvasta.

- *Mi mosd a deentő, asszonjom?* - kérdezte a báró.

- Várni.

- *Fárni? A természet kérlelhededlen...*

- Hallgasson rám, kedvesem - szólt a báróné - ön az utóbbi időben kitűnően viselte magát velem szemben. Adok önnek egy jó tanácsot.

- *Maka terég asszony* - szólt a báró. - *Csináljon atozsárogad, kifiszedem...*

- Ami önnel e lány levelének vételekor megesett, jobban meghat egy nőt eltékozolt millióknál és minden szerelmes levélnél, ha még oly szépek is azok a levelek. Próbálja meg ezt kerülő úton tudomására hozni, akkor talán az öné lesz! És... ne féljen, az a nő nem fog belehalni - tette hozzá, pillantásával végigmérve férjét.

Nucingennének halvány sejtelve sem volt a rossz nők természetrajzáról.

„*Milyen eszezs asszony a felesékem!*” - szólt magában a báró, mikor Nucingenné egyedül hagyta.

De minél inkább csodálta a báró a nejtől kapott tanács okosságát, annál kevésbé tudott rájönni, hogyan éljen vele. Nemcsak hogy korlátoltnak találta magát, de be is vallotta magának, hogy az.

Jóllehet a pénzemberek korlátoltsága csaknem közmondásos lett, mégiscsak relatív értelemben van meg. Szellemi tehetségeinkkel ugyanúgy áll a dolog, mint testi képességeinkkel. A táncosnak egész ereje a lábában van, a kovácsnak a karjában. A vásárcsarnok atlétája teherhordásban gyakorolja magát, az énekes gégefőjét képezi ki, a zongorista csuklóját edzi meg. A bankár úgy hozzászokik az üzletek kieszeléséhez és tanulmányozásához, az érdekek mozgatásához, mint ahogy a bohózatíró színpadi helyzetek kieszelésére, témák tanulmányozására és személyek mozgatására dresszírozza magát. Éppúgy nem szabad Nucingen bárótól ötletességet várni a társalgásban, mint ahogy nem kereshetjük a matematikus fogalmkincsében a költői képeket. Hány költő akad egy-egy korszakban, aki olyan prózáíró lenne, vagy oly szellemes életművész, mint Cornuelné asszony? Buffon nehézkes természet volt, Newton sohasem ismerte a szerelmet, Byron aligha szeretett életében valakit saját magán kívül, Rousseau komor volt és félőrült, La Fontaine szórakozott. Az emberi szellem ereje, egyenletesen elosztva, csak ostobaságot és középszerűséget hozna létre. Egyenlőtlen elosztásból pedig azok a rendellenességek származnak, melyeket lángész névvel illetünk és melyeknek a látható világban korcsképződmények felelnének meg. Ugyanez a törvényszerűség dirigálja a testet: a tökéletes szépséggel csaknem mindig hidegség vagy ostobaság jár együtt. Ha Pascal nagy matematikus és nagy íróművész volt egy személyben, ha Beaumarchais üzletembernek is nagy volt, Zemet pedig mint udvaronc jelentékeny; ezek a ritka kivételek megerősítik az értelem specializálódásának elvét. A spekuláció, a számítgatás eszmekörében tehát a bankár éppannyi szellemet, ügyességet, ravaszságot és tehetséget tud kifejteni, mint

egy ügyes diplomata a nemzet sorsának intézésében. Ha egy bankár az irodáján kívül is még észre tudná vétetni magát, akkor nagy férfiú lenne. Nucingen megszorozva Linge herceggel, Mazarinnal vagy Diderot-val, ez szinte elképzelhetetlen emberformula, és mégis megvolt Perikles, Aristoteles, Voltaire, Napóleon személyében. A császári napfény sugárzása nem vet-het homályt a magánemberre. A császárban volt kedvesség, műveltség és szellem. Nucingen úrban, mint a legtöbb bankárban, nyoma sem volt a leleménynek, és csak biztos értékekben hitt. Művészeti dolgokban értette a módját, hogy teli marok arannyal forduljon a minden rendű műértőkhöz. A legjobb építész, a legkiválóbb sebész, a festészet vagy szobrászat legelső szakértőjét, a legügyesebb ügyvédet vette igénybe, ha házat akart építtetni, ha egész-ségét kellett gondoztatni, ha ritkaságokra vagy egy falusi birtokra fájdukt meg a foga. De minthogy szívügyvédek és szerelmi szakértők nincsenek, ezért egy bankár pórul jár, ha szerelmes lesz, és a női szív magasiskolájában szörnyen tájékozatlan. Nucingen tehát most sem tudott okosabbat, mint amit eddig is csinált. Pénzt adott valami férfi- vagy női Fron-tinnak, hogy az cselekedjék vagy gondolkodjék helyette. Egyedül Saint-Estève-né élhetett eredményesen a báróné-találta eszközökkel. A báró keservesen megbánta, hogy összeveszett a gyűlölt ruháskofával. Minthogy azonban bízott pénzszerénye mágneses erejében és a Garat-féle csillapítóknak, mégiscsak csengetett a komornyikjának és megparancsolta, hogy keresse föl az Új Szent Márk utcában azt a förtelmes özvegyet és kérje meg, hogy nézzen el hozzá egyszer. Párisban a szenvedélyeken keresztül találkoznak az ellentétek. A bűn állandóan együvé forrasztja ott a szegényt a gazdaggal, a nagyot a kicsivel. A császárné Lenormand-né asszony-tól kér tanácsot. Egyszóval a nagyúr minden évszázadban megleli a maga Ramponneau-ját.

Az új komornyik két óra múlva visszajött.

- Báró úr - jelentette - Saint-Estève-né tönkrement.

- *Ah, anél jop!* - örvendezett a báró. - *Akor a geszempen fan.*

- A derék nő - folytatta a komornyik - úgy látszik, szeret kártyázni. Azonfelül erősen uralko-dik fölötté egy kis kültelki színház színésze, akit illendőség okából a keresztfiának ad ki. Úgy látszik, kitűnő szakácsné és most épp állást keres.

„*Eszeg asz örtönkös szolkalelgek tisztéle móton tutnag pénszd geresni, te diszenkédféle móton göldeni*” - dörmögött magában a báró, nem is sejtve, hogy egyet gondolt Panurge-zsal.

Visszaküldte inasát Saint-Estève-néért, aki csak másnap jött el. Ázsia kérdéseire a komornyik elbeszélte ennek a női spionnak, micsoda szörnyű hatást tettek a báróra kedvese levelei.

- A nagyságos úr nyilván bolondul szerelmes abba a nőbe, mert majd belehalt - fejezte be előadását az inas. - Azt tanácsoltam neki, hogy ne menjen vissza hozzá, akkor majd tapasztalni fogja, hogy mennyire a kedvében járnak. Egy nő, aki a báró úrnak, mint mondják, máris ötszázezer frankjába került, nem is szólva arról, amit a Saint-Georges utcai palotácskáért adott ki! De ennek a nőnek pénz kell, semmi egyéb. A méltóságos asszony elmenőben azt mondta: „Ha ez így megy tovább, ez a lány özvegyé tesz.”

- Ördögöt! - felelte Ázsia - a tyúkot nem szabad megölni az aranytojásokkal együtt!

- A báró úr már csak magában reménykedik - szólt az inas.

- Persze, mert én tudom, hogy kell bánni a nőkkel...

- Tessék besétálni - szólt az inas, fejét hajtva e titokzatos nagyhatalom előtt.

- Lám, lám - szólt az ál Saint-Estève-né, alázatos pofával lépve be a beteghez - hát gyöngél-kedni tetszik a báró úrnak? Mit akar? Mindenkit gyöngé oldalán ér a baj. Én is megjárta ám. Két hónap alatt furcsán megfordult a szerencsém kereke! Most állástalan vagyok... Egyikünk-nek sem volt sok esze. Ha a báró úr fölfogadna szakácsnének Esther kisasszony házába,

bennem legeslegkészségesebb hívét nyerné és nagy hasznára lehetnék azzal, hogy örködném Eugénie és a nagyságos asszony felett.

- *Nem árul fan zó* - felelt a báró. - *Nem tutog otáik judni, hoty ur letyeg a hászpan és ő uty feszed pórászon, mint...*

- Mint egy tökfilkót - vágott a szavába Ázsia. - Eddig maga vezetett pórázon másokat, papus, most a kicsike szorítja a gyeplőt és kedvére ráncigálja magát... Mégiscsak van igazság!

- *Ikasák?* - kiáltott a báró. - *Nem aszérd hivattalag, hoty ergölcsről pabolj negem...*

- Ohó, öcsém, egy kis erkölcs sosem árt. Az nekünk az élet sója, mint ahogy a jámbor lelkének a bűn. Lássuk csak, bőkezű volt-e uraságod? Kifizette önmagának adósságait?

- *Iken* - kesergett a báró.

- Helyes. Az értékeit is kiváltotta, az még helyesebb. De vallja be, hogy ez még mind kevés. Ezzel ő még semmihez sem kezdhet, márpedig az ilyen teremtések szeretnek költekezni.

- *Ety meklebedésd derfezeg negi a Saint-Sors udcápan... Ő már dudja* - szólt a báró. - *De nem szerednég a palegje leni.*

- Jó, akkor hagyja faképnél...

- *Felég, hoty elenket!* - kiáltott a báró.

- És a pénzünkért mégiscsak szeretnénk valamit, ugye fiacskám? - felelt Ázsia. - Ide hallgasson. Pár milliócskát kicsaltunk a publikum zsebéből, kicsikém. Azt mondják, magának van vagy huszonöt.

A báró nem állhatta meg, hogy el ne mosolyodjék.

- Nos, hát, egyet le kell adni belőle...

- *Hizen én leatnám* - okoskodott a báró - *te mihend leatam, másigad fok köfedelni.*

- Értem - felelt Ázsia. - Nem mer *b*-t mondani, mert fél, hogy akkor el kell mennie a *z*-ig. Azonban Esther tisztességes lány.

- *Natyon dizdesékes!* - kiáltott a báró. - *Hiszen ota agarja atni makád, te csag uty, ahoty falagi ety adóságod fiszed.*

- Egyszóval nem akar a maga szeretője lenni, utálkozik. Én megértem őt. A kicsi mindig csak a szeszélyeire hallgatott. Akinek csupa vonzó fiatal emberekkel volt dolga, az keveset törődik egy ilyen vén csonttal... Maga bizony szépnek nem szép! Kövér, mint XVIII. Lajos, kissé ostoba, mint mindazok, akik a Szerencsének hízelegnek, ahelyett, hogy a nők körül legyeskednének. Nos, ha ön nem néz hatszázezer frankra - szólt Ázsia - akkor magamra vállalom, hogy önnek megszerzem, amit csak a szíve kíván.

- *Hadszászeszer frang!* - kiáltott a báró, kissé hátrahökölve. - *Ezder már etik is ety miliómpa kerül.*

- A boldogság talán csak megér egymillió-hatszázezer frankot, kövér disznóm. Az ismerősei közt nem egy akad, aki többet megevett a szeretőjével egy-két milliónál. Sőt ismerek olyan nőket is, akiknek egy élet volt az ára, s akikért egy-egy férfi a korpás-zsákba köpte a fejét... Emlékszik arra az orvosra, aki megmérgezte a barátját?... Az meg akart gazdagodni, hogy boldoggá tehesen egy nőt.

- *Iken, tutom. Te én, hotyha zerelmes is fatyog, ostopa nem fatyog. Id lekaláp is nem. Merd hotyha öd ládom, kébes fatyog otaatni a pénszdárcámad is.*

- Hallgasson ide, báró úr - szólt Ázsia, Semiramis-pózba vágva magát. - Magát már eléggé kiszipolyozták. Amilyen igaz, hogy Saint-Estève-né a nevem, persze csak az üzleti életben, az ön pártján vagyok, ez természetes.

- *Jól fan!... mek foklag judalmaszni.*

- Elhiszem, mert már bebizonyítottam önnek, hogy ha kell, meg tudom bosszulni magamat. Egyébként tudja meg, papus - mondotta fenyegető pillantással - van rá módom, hogy úgy elfűjjam ön elől Esther kisasszonyt, mint a légy eloltja a gyertya lángját. És én ismerem az embereimet! Ha az a kis nőcske önt egyszer boldoggá tette, akkor nélkülözhetetlenebb lesz önnek, mint amilyen most. Ön engem jól megfizetett. Hagyta magát nógatni, de végre is: leszúrta a pénzt! Én a magam részéről megtettem, amire köteleztem magam, igaz vagy nem? Jó, hát most teszek önnek egy üzleti ajánlatot.

- *Halljug.*

- Ön engem beszegődtet szakácsnének a nagyságos asszony mellé tíz esztendőre. Kapok ezer frank bért, az utolsó öt esztendőre előre kifizet... Potom pénz, no nem? Ha egyszer ott vagyok a nagyságos asszonynál, akkor a következő engedékenységekre fogom őt rábírní. Tegyük föl például, hogy ön hozat neki egy gyönyörű öltözet ruhát madame Auguste-től, aki ismeri a nagyságos asszony ízlését, öltözködésmódját; és kiadja a parancsot, hogy az új hintó álljon négy órára a kapu előtt. Börze után fölmegy érte és elviszi egy kis sétakocsikázásra a Bois de Boulogne-ba. Nos, a nő ezzel elárulja, hogy az ön szeretője, egész Páris szeme láttára és füle hallatára leköti magát... Százezer frank... Ön együtt fog vele ebédelni - ó, én értek az ilyen ebédek rendezéséhez. Elviszi színházba, varietébe, proscénium-páholyt vesz, és csakhamar azt mondja majd egész Páris: „Nini, ott ül az a vén huncut Nucingen a babájával...” Mégiscsak hízelgő dolog, ha az ember ilyen hitet kelthet föl, nem?... Mindezek az előnyök - ne mondja, hogy rossz asszony vagyok - beleértetődnek az első százezer frankba... Ha így viseli magát, egy hét alatt igen szép haladást tehet.

- *És le gell, hoty fiszeseg szászeszer frangod!*

- A második héten - folytatta Ázsia, aki úgy tett, mintha nem hallaná ezt a keserves fohászko-dást - a nagyságos asszony ez után a bevezetés után rá fogja szánni magát, hogy elhagyja kis lakását és beköltözzék abba a palotába, melyet ön neki följánl. Ha egyszer az ön Esthere visszakerül a nagyvilágba, ha viszontlátja régi barát nőit, akkor majd kedvet kap, hogy tündö-köljön, hogy saját palotájában a háziasszonyt játssza! Ez így van rendjén... Megint százezer frank!... Így ön valósággal páholyban ül, Estherről köztudomású lesz, hogy az öné. Hátra van egy csekélység, ahol ön játssza a főszerepet, kövér elefánt! (Ni, hogy bámul a nagy mamlasz!) Tudja mit, azt is magamra vállalom... Négyszázezer frank... Ne félj, mangalicám, azt csak utána való nap fogod kiizzadni... Ez csak kuláns eljárás?... Én jobban bízom tebenned, mint te énbennem. Ha én rá tudom venni önnagyságát, hogy mint az ön kedvese mutatkozzék, hogy kompromittálja magát, hogy elfogadja mindazt, amit ön följánl, s talán még a mai nap - akkor remélem, elhiszi rólam, hogy el tudom nála érni azt is, hogy szabaddá tegye az utat a Nagy Szent Bernát-szorosban. Nem könnyű feladat, elhiheti!... Az ön nehéz tüzéségének keresztülvontatásához ugyanannyi erőre van szükség, amennyit az első konzul használt föl az Alpések között.

- *És miérd?*

- Mert a szíve csordultig van szerelemmel, *rasibus*, ahogy maguk latinul mondják - felelt Ázsia. - Sába királynőjének tartja magát, mert megfürdött a kedvesének hozott áldozatokban... Ilyeneket vesznek fejükbe ezek a nők! Ó, öreg publi, legyen igazságos, mégiscsak szép dolog ez! Ha az a furcsa teremtes meghalna bánatában, miután odaadta magát önnek, én azon sem

csodálkoznék. De ami megnyugtat, megmondom önnek, hogy fölbátorítsam, az az, hogy jó talaj van nála még amolyan nő korából.

- *Tepennet* - szólt a báró, aki szótlan ámulattal hallgatta Ázsia beszédét - *tepennet mekfan a romlodsák kéniusza, uty, mint pennem a pangársákra faló dehedsék.*

- Megegyeztünk, galambom? - kérdezte Ázsia.

- *Letyen ötfeneszer frang szászeszer helyed!... És gabsz döllem ötszászeszred az udán faló nabon, hoty sigerd éreg el.*

- Hát jó, én munkához látok - hagyta rá Ázsia... - Ó, jöhet most bátran! - folytatta tiszteletteljes hangon. - Báró úr oly szelídnek fogja találni a nagyságos asszonyt, mint egy kunkorodó hátú cicát, sőt talán hajlandó lesz arra is, hogy kedves legyen önhöz.

- *Menj csag, menj, antyalom* - szólt kezeit dörzsölve a bankár.

És miután utánabólintott ennek a förtelmes mulatt nőnek, így szólt magában:

- *Mékiscsag jó, ha sog bénze fan asz emperneg!*

Kiugrott az ágyból, az irodáiba sietett és jókedvűen látott ismét óriás üzleteinek intézéséhez.

Estherre nézve semmi sem lehetett végzetesebb, mint Nucingen elhatározása. A szegény kurtizán az életét védte, midőn a hűtlenség ellen védekezett. Carlos erre az oly természetes védekezésre azt mondta: affektálás. Most Ázsia elment Carloshoz - nem mulasztva el az ilyenkor szükséges óvatosságot - hogy tudtára adja, miféle megbeszélése volt a báróval, és minő hasznot húzott belőle. Carlos haragja rettenetes volt, mint ő maga. Lefüggönyözött kocsin tüstént Estherhez hajtattott és beállt a kapu alá. Még mikor a lépcsőn fölment, akkor is szinte sápadt volt a dühtől. Így állt ez a kétrendbeli hamisító a szegény lány elé. Ez nézte őt, álló helyéből egy karszékbe hanyatlott, mintha a lábai eltörték volna.

- Mit kíván, uram? - kérdezte egész testében reszketve.

- Hagyj magunkra, Európa - mondta Carlos a szobalánynak. Esther úgy nézte ezt a leányt, mint anyját nézné egy gyermek, akit valami gyilkos elszakít tőle, hogy megölje.

- Tudja, hová fogja juttatni Lucient? - kérdezte Carlos, mikor egyedül maradt Estherrel.

- Hová? - kérdezte Esther hangtalanul, alig merve ránézni hóhérjára.

- Oda, ahonnan én jövök, drágaságom.

Esther kéket-zöldet látott, amint ezt az embert nézte.

- A gályára! - rebegte elhaló hangon.

Esther lehunyta szemét, lábai kinyúlták, karjai lecsüggedtek, arca elsápadt. A férfi csengetésére bejött Prudence.

- Keltsd eszméltre - szólt hidegen Carlos - még nem végeztem.

Várt, föl-alá járva a szobában. Prudence-Európa kénytelen volt megkérni az abbé urat, szíveskedjék Esthert befektetni az ágyba. Atlétai erőre valló könnyűséggel kapta föl a lányt. A leg-erősebb gyógyszert kellett előkeresni, hogy Esthert szenvedéseinek öntudatára ébreszthessék. Egy óra múlva a szegény lány képes volt meghallgatni ezt az eleven lidércnyomást, aki ott ült az ágya lábánál, merev szeme szinte vakított, mint az olvasztott ólom sugara.

- Szívecském - így kezdte Carlos - Lucienre egyfelől ragyogó, díszes, boldog, előkelő élet vár, másfelől az a vizes, iszapos, kavicsos gödör, amelybe épp be akart ugorni, mikor összer kerültem vele. Grandlieu-ék a drága gyermektől egymilliót érő földbirtokot követelnek, addig nem eszközlik ki számára a márki címet és nem adják oda neki azt a Clotilde nevezetű

paszulykarót, akinek segítségével föl fog kapaszkodni a hatalom polcára. Kettőnk révén Lucien meg tudta szerezni az anyai sasfészket, a Rubemprék ősi kastélyát, nem is került sokba, csak harmincezer frankba. De ügyvédjének szerencsés alkukkal sikerült egymilliót érő földet hozzákaparintania, erre már lefizettünk háromszázezer frankot. A többi ráment a kastélyra, a költségekre, azoknak a jutalékaira, akiket előtérbe toltunk, hogy az odavalósi emberek előtt leplezni tudjuk a pénzműveletet. Igaz, van még százezer frankunk részvényekben, melyek pár hónap múlva két-háromszázezret fognak érni. De akkor még mindig marad négyszázezer frank fizetni való... Három nap múlva Lucien visszatér Angoulême-ből, mert odament, nehogy gyanúba keveredjék, hogy a vagyonát a kegyed matracainak a kártolásából szerezte...

- Ó, nem! - szólt Esther, csodálatos megindultsággal vetve föl szemét.

- Kérdem önt: alkalmas pillanat ez a báró rémítgetésére? - szólt Carlos higgadtan. - Tegnap pedig majd hogy meg nem ölte őt! Elájult, mint egy asszony, amikor az ön második levelét olvasta. Remek stílusa van, gratulálok hozzá. Mi lett volna belőlünk, ha a báró meghal? Ha Lucien mint Grandlieu herceg veje hagyta el Saint-Thomas-d'Aquin-t, s ön akkor a Szajnába ugrik... én nem bánom, drágám, itt a kezem, magával ugrom fejest. Ez is egyik módja annak, hogy mindennek véget vessünk. De gondolkozzék csak egy kicsit! Nem jobb lenne életben maradni, s óráról órára elmondhatni: „Micsoda ragyogó életsors, micsoda boldog család!...” Mert neki gyermekei lesznek... Gyermekei!... Gondolt ön valaha arra a gyönyörűségre: megsimogatni az ő gyermekeinek a haját?

Esther lehunyta a szemét és könnyedén összerezett.

- Nos, látva ennek a boldogságnak remek épületét, azt mondhatja majd: „Ez az én művem!”

Kis szünet állt be, ezalatt a két lény egymásra nézett.

- Ezt próbáltam csinálni egy kétségbeesett emberből, aki már a vízbe akarta ölni magát - folytatta Carlos. - Hát önzés volt ez éntőlem? Szeretet volt! Így csak egy királynak adhatja oda magát valaki. De én királlyá is avattam ám Lucient! Azt hiszem, ha hátralevő napjaimra a régi láncomra vernének, nyugodtan elviselném, ha elmondhatnám: „Ő” táncol, „Ő” az udvarnál van. A lelkem, az elmém diadalmaskodna, mialatt rongy testem a poroszlóknak esne prédául! Ön egy hitvány nőtény. Nőténymódra szeret. Pedig a szerelemnek egy kurtizán életében, mint minden elfajzott lény életében, arra kellene szolgálnia, hogy a Természet ellenére, mely őt meddőséggel sújtja, anyává lehessen. Ha Carlos Herrera abbé bőre alatt valaha megtalálnák az én egykori fegyencmivoltomat, tudja mit tennék, hogy Lucient bajba ne keverjem?

Esther némi szorongással várta a választ.

- Nos hát - folytatta az abbé kis szünet után - úgy halnék meg, mint a négerék; lenyelném a nyelvemet. És ön a kényeskedésével nyomomra vezeti őket! Mit kívántam én kegyedtől?... Hogy hat hónapra, hat hétre öltse magára a Rája rokolyáját és megkaparintson egymilliót... Lucien soha nem fogja önt elfelejteni! A férfiak nem felejtik el azt, akit olyan boldogság juttat az eszükbe, melynek minden reggel újra örülnek, mert minden reggel gazdag emberként ébrednek föl. Lucien különb önnél... Először Coralie-t szerette. Ez meghalt, jó. De annyi pénze sem volt, hogy eltemettesse. Ő nem tett úgy, mint ön az előbb. Költő létére nem esett tehetetlen ájulatra. Írt hat vásott nótát, kapott érte háromszáz frankot, amiből kifizethette Coralie temetési költségeit. Nekem megvannak azok a dalok, könyv nélkül tudom mindet. Nos, írjon ön is nótákat a maga módján: legyen víg, legyen bolondos! Legyen ellenállhatatlan és... telhetetlen! Megértett? Ne kényszerítsen, hogy tovább beszéljek... Pusztít a papának. Adieu.

Mikor Európa félóra múlva belépett a szobába, úrnőjét térden állva találta egy feszület előtt, olyan helyzetben, ahogyan a legvallásosabb festő ábrázolta Mózeset a Hóreb hegyén, hogy kifejezésre juttassa a tökéletes, mély áhítatot Jehova előtt. Esther utolsó imáit rebegette el és lemondott szép életéről, a becsületről, melyet saját magának teremtett, a dicsőségről, az erényeiről, a szerelméről. Most fölállt.

- Ó, nagyságos asszony, soha többé nem lesz ilyen! - kiáltott Prudence Servien, akit megdöbbsentett asszonyának csodás szépsége.

Hirtelen úgy fordította a tükröt, hogy szegény Esther belenézhesen. A szemekben még ott volt az égbe készülő lélek visszfénye. A zsidónőnek az arcbőre csillámlott. Könnyektől nedves pillái, jóllehet az imádság tüzetől részben fölszáradtak, olyanok voltak, mint a fa lombja nyári eső után: utoljára csillantak fel a szerelem napsütésében. Az ajkain még szinte ott lebegett az angyalokat hívó utolsó szózatának egy szava. Kétségtelenül kölcsön vette az angyaloktól a vértanúi pálmát, rájuk bízva saját mocsoktalan életét. Egyszóval, ugyanaz a királyi méltóság volt benne, amelyben Stuart Máriának kellett tündökölnie, midőn búcsút mondott koronájának, földi életének és szerelmének.

- Szeretném, ha Lucien így látna - szólt s egy visszafojtott sóhaj repült el ajkairól. - Most pedig - folytatta remegő hangon - kezdjük el a főzést...

Európa egészen elképedt e szó hallatára. Ilyen elképedéssel hallotta volna egy angyal szentségtörését.

- No, mit bámulsz ezen, mintha csupa odvas fogat látnál a számban? Most már becstelen, tisztátalan teremtés vagyok, közönséges ribanc, aki pasasra vár. Hát csak melegíts fürdőt és készítsd el a piperémet. Dél van, a báró biztosan idejön bőrze után. Írok neki, hogy várom. Remélem, Ázsia cuki ebédet csinál neki. Meg akarom őrzíteni azt az embert... Gyerünk, gyerünk, fiam... Fogunk nevetni, azaz fogunk „dolgozni”.

Leült az asztalhoz és a következő levelet írta:

Barátom, ha a szakácsnő, akit nekem küldött, nem szolgált volna nálam már azelőtt is, azt hihetném, az volt a szándéka, hogy tudomásomra hozza, hányszor ájult el tegnapelőtt leveleim vételekor. (Mit akar? Aznap nagyon ideges voltam, mert még egyszer földidéztem siralmas egzisztenciám emlékeit.) De ismerem Ázsia szavahihetőségét, így nem is bánom már, hogy némi bánatot okoztam önnek, mert ez megmutatta, milyen drága vagyok önnek. Mi megvetett lények már ilyenek vagyunk. Az igazi szerelem jobban meghat bennünket, mintha örült költekezésre tudunk bírni valakit. Jőmagam mindig azt hittem, hogy csak a fogas vagyok, melyre hiúságának cafrangjait aggatja. Irtóztam attól, hogy ennél több ne legyen az ön szemében. Igen, szép fogadkozásai dacára is azt hittem, hogy megvásárolt nőszemélynek néz. Nos hát, most egy jó leányt kap bennem, persze azzal a föltétellel, hogy mindig szót fogad nekem egy kicsit. Ha ez a levél pótolni tudja önnek az orvos rendeléseit, ezt azzal bizonyíthatja be, hogy bőrze után meglátogat. Fölfegyverkezve és az ön ajándékaival fölkesítve fogja találni azt, aki mindhalálig az ön gyönyörűségének eszköze kíván lenni:

az ön

ESTHERÉT

A börzén Nucingen báró oly vidám, oly elégedett, látszólag oly engedékeny volt s úgy szórta az ékeket, hogy du Tillet és a két Keller, akik ott voltak, nem állhatták meg, hogy meg ne kérdezzék jó hangulatának okát.

- Falagi pelém szereded... Nemsogára megdardjug a hászszendelésd - mondta du Tillet-nek.

- Mit kóstál ez magának? - vágott vissza nyersen François Keller, akinek Coleville-né, mondják, évente huszonötezer frankjába került.

- *Soha asz a nő, asz asz antyal ety figyinked nem kérd dölem.*

- Nem is úgy szokták - felelt du Tillet. - Hogy ne kelljen pénzt kérniök, nénikkel és mamákkal látják el magukat.

A börszótól a Taitbout utcáig vagy hétszer szölt ki a báró a kocsisának:

- *Hiszen maka nem hajd! Ne sajnálja aszt asz osdort!*

Fürgén fölsietett a lépcsön és először találta kedvesét oly szépnek, mint azok a lányok tudnak lenni, akik egyébbel sem foglalkoznak, mint a piperéjükkel és a szépségükkel. Épp a fürdőből szállt ki, és ez a virágszál olyan üde és illatos volt, hogy egy Robert d'Arbisselt vágyra gerjeszthetett volna. Esther elragadóan nézett ki. Fekete ripszskabátka, fekete selyempaszomántal, nyitottan borult a szürke selyemalj fölé. Ebben a kosztümben játszotta később szerepét a szép Amigo a *Puritánokban*. Angol csipkéből való nyakbodor lengett lágyan vállai körül. A ruha ujjait zsinórlevarrás egyes dudorokra osztotta. A tisztességes nők egy idő óta ilyen dudorokat viseltek a túlságba vitt sonkaujjak helyett. Esther pompás haján mechelni csipkéből varrott bolondos főkötöt viselt, mely folyton le akart csúszni a fejről, de mégsem csúszott le. Ez úgy hatott, mintha állandóan kócos és fésületlen lenne, holott kicsiny fején a haj barázdái közt tisztán látszottak a fehér választékok.

- Nem szörnyűség, ily szépnek látni a nagyságos asszonyt ilyen kopott szalonban? - kérdezte Európa, kinyitva a báró előtt a szalon ajtaját.

- *Jól fan, tyüjön ád a Saint-Sors utzápa* - szölt a báró, úgy állva meg az ajtóban, mint a vadászkutya, ha foglyot szimatol. - *Asz itö työnyörü, a Sansz-Eliszén fokung sédagocsigászni és Saint-Ezdéfné asszonysák meg Eukénia önatysáka összes ruháid, fehérnemüid és az epédüinged is át fogjág hoszni a Sainl-Sors utzápa.*

- Megteszek mindent, amit óhajt - szölt Esther - de tegye meg a kedvemért: szólítsa a szakácsnémat Ázsiának, Eugénie-t pedig Európának. Ezt a nevet adtam első két szolgálómnak és azóta is valamennyinek. Nem szeretem a változatosságot...

- *Asia... Eiróba...* - ismételte a báró és elnevette magát. - *Milyen pohógás ketyed... Vannak ödledai... Sog epéted gell mekennem, amik megszokom, hoty ety szagácsnéd Ásiának szólítsag.*

- A mesterségünkhöz tartozik, hogy bohókásak legyünk - szölt Esther. - Mondja, miért ne tápláltathassa magát egy szegény leány Ázsiával, és miért ne öltöztethesse magát Európával? Mikor ön például az egész világból él? Ez aztán a mítosz! Vannak nők, akik az egész földet fölfalják. Én beérem a felével... No, nem?

„*Micsoda nő esz a Saint-Esdéfné!*” - mondta magában a báró, álmétkodva Esther lényének megváltozásán.

- Fiam, Európa, egy kalapra van szükségem! - szölt Esther. - Fekete selyemkalapkát akarok rózsaszín béléssel, csipkedísszel.

- Madame Thomas nem küldte el... Gyerünk báró! Egy-kettő, szedje a lábát! Kezdje meg szolgálatát mint hordár, azaz mint boldog férfi! Nehéz teher a boldogság!... Van kocsija, fusson madame Thomas-hoz - sürgette Európa a bárót. - Küldje be az inasát, kérdeztesse meg, mi van madame van Bogseck kalapkájával... És ami fő - súgta a fülébe - hozza magával a leg-szebb csokrot, ami Párisban kapható. Most tél van, igyekezzék délszaki virágokra szert tenni.

A báró lement és így szölt a kocsisához:

- *Matam Thomashoz.*

A kocsis egy híres cukrászda elé hajtott vele.

- *Tifadárusnő asz, de parom, nem dordasüdőnő!* - förmedt rá a báró, aki most a Palais-Royalba sietett, Prévôt-néhoz, s tíz aranyért pompás csokrot köttetett vele, azalatt pedig inasát a híres divatárusnőhöz küldte a kocsiival.

A felületes szemlélő, ha Páris utcáit rója, azt kérdezi magától, kik azok a bolondok, akik a híres virágárusnő boltjában pompázó virágokat vásárolják, vagy az európai hírű Chevet tavaszi újdonságait. Csak ezek meg az „Osztrigához” címzett vendéglő adnak igazi *revue des deux mondes*-ot... Nap nap után százával támadnak Párisban a Nucingené-hez hasonló szenvedélyek, és olyan ritkaságokban nyilatkoznak meg, amelyeket királynők is sajnálnak maguktól, de amelyeket térden csúszva szokás elvinni olyan lányokhoz, akik - Ázsia szavával élve - szeretnek flancolni. E nélkül az adat nélkül tisztességes úrinő meg sem tudná érteni, hogyan olvadhat szét egy-egy vagyon ilyen teremtések kezén, akiknek társadalmi funkciója Fourier rendszerében talán abból állna, hogy jóvá tegyék a fősvénység és kapzsiság szülte bajokat. Az ilyen tékozlás kétségtelenül úgy hat a társadalmi szervezetre, mint az érvágó kés a vérbőségekben szenvedő testre. - Nucingen két hónap leforgása alatt több mint kétszázezer frankkal árasztotta el a kiskereskedelmet.

Mikor a szerelmes aggastyán visszatért, már késő este lett, a csokor fölöslegessé vált. Télen a Champs-Élysées-n való kocsikázás idejét két és négy óra közé szokás tenni. Mindazonáltal a kocsi jó volt Esthernek arra, hogy a Taitbout utcából a Saint-Georges utcába menjen, ahol betelepedett a „kitsin palodá”-ba. Mondjuk ki, hogy Esther soha életében nem volt ilyen imádat és pazarlás középpontjában. Meglepte a dolog, de fejedelmi hálátlansággal őrizkedett attól, hogy csodálkozásának legcsekélyebb jelét is adja. Ha egy idegen a római Szent Péter-templomba lép, hogy minden székesegyházak e királynőjének nagyságáról és magasságáról fogalmat alkosson magának, egyik szobor kisujját szokás neki mutogatni, mely jóllehet a valóságban tudom is én milyen hosszú, mégis természetes nagyságú kisujjnak látszik. No, mármost annyi kifogást emeltek a leírások ellen (pedig ezekre erkölcsünk rajzolásánál nagyon is szükség van), hogy kénytelenek vagyunk e helyütt követni a római cicerone példáját. Tehát: mikor beléptek az ebédlőbe, a báró nem állhatta meg, hogy Estherrel meg ne tapintassa az ablakfüggönyök kelméjét. Ez a kelme Kantonban vásárolt selyemhímzés volt, melyen a kínai türelem Ázsia madarait oly tökéletességgel tudta ábrázolni, amilyennel még csak középkori pergameneken találkozunk, vagy V. Károly misekönyvében, mely a bécsi császári könyvtár büszkesége.

- *Kédeszer frangérd fedde észet ety lort, agi Intiápól hozda...*

- Nagyon szép!... Csinos!... Milyen élvezet lesz itt pezsgőt inni! - szólt Esther. - Itt legalább nem köre fog kifröccsenni a habja.

- Ó, nagyságos asszony - szólt Európa - nézze csak meg a szőnyeget!

- *A szőnjeked parádomnag, Dorlonia hercekneg rajzoldág, te ő trákálloda. Ity asztán mekfedem ketjetneg, mert keljet ety girálnő!* - szólt Nucingen.

Történetesen ez a szőnyeg, melyet egyik legtehetségesebb rajzolónk tervezett, illetve a kínai függöny szeszélyes vonalaihoz. A falakat Schinner és Léon de Lora festették. Kéjes jelene-
teket ábrázoltak, kidomborítva ébenfa-faragványokkal, melyek drága pénzért kerültek ki Dusommerard műhelyéből, és a képek megvilágított részeit vékony aranycsíkok jelezték. Ezek után el lehet képzelni a többi.

- Jól tette, hogy idehozott - szólt Esther. - Kell legalább egy hét, amíg megszokom a házamat és nem látszom benne jöttmentnek...

- *A hászamad!* - ismételte sugárzó arccal a báró. - *Ity hád elfokatja?*

- Hát hogyne, persze hogy persze, buta állat - felelt mosolyogva Esther.

- *Elék led folna, ha aszt montja: állad...*

- A „buta” kedveskedés akart lenni - felelt Esther rápillantva.

A szegény hiúz megragadta Esther kezét és a szívére tette. Állatnak eléggé állat volt, hogy érezni tudjon, de ahhoz nagyon buta, hogy egy szóval is ki tudja fejezni, amit érez.

- *Ládja, hoty topok... etyedlen tyenkét szócsgára...* - rebegette. És a hálószobába vezette „isdennő”-jét.

- Ó, asszonyom - szólt Eugénie - én itt nem maradhatok! Az embernek túlságos kedve támad, hogy ágyba feküdjék.

- Hát nem bánom - szólt Esther - boldoggá teszem a varázslót, aki ilyen csodákat tud létrehozni. Készüljön, kövér elefantom, vacsora után színházba megyünk. Vadul megéheztem egy kis színházra.

Pontosan öt esztendeje annak, hogy Esther utoljára volt színházban. Egész Páris a Porte-Saint-Martinba járt akkoriban, hogy a *Richard Darlington*-t lássa, egyikét ama színdaraboknak, melyekben a színészek ábrázoló ereje hátborzongató realisztikus hatással jut érvényre. Mint a naiv kedélyek általában, Esther éppúgy élvezte a félelem borzongásait, mint amily szívesen édelgett az elérzékenyülés könnyeiben.

- Nézzük meg Frederick Lemaître-t - indítványozta. - Imádom azt a színészt.

- *Asz ety natyon fat tráma* - jegyezte meg Nucingen, akit feszélyezett, hogy így mindjárt kénytelen beszéltetni magáról.

A báró elküldte inasát, hogy foglalja le számára az egyik elsőemeleti proscénium-páholyt. Ez is egy párisi specialitás! Ha a Siker, ez az agyaglábu bálvány zsúfolásig megtölt egy nézőteret, a függöny felgördülte előtt tíz perccel még mindig akad egy kiadó proscénium-páholy. Az igazgatók ezt megtartják maguknak, hacsak egy Nucingen-féle szenvedélyes szerelmes nem kerül hozzá. Ez a páholy, akárcsak Chevet korai gyümölcse, a párisi Olympos kedvteléseire kivetett adó.

A terítékről beszélni fölösleges. Nucingen háromféle készletet hozott össze: kis, közép és nagy készletet. A nagy evőkészlet csemege-fölszerelése, tányérostul-tálastul aranyozott vert ezüstből volt. A bankár, nehogy úgy tűnjék föl, mintha arany- és ezüstdrágaságokkal akarná agyonzsúfolni az asztalt, mindezeket a készleteket megtoldotta egy kecses, szászországi mintájú porcelánkészlettel; ez maga drágább volt egy színezüst készletnél. Ami az asztalneműt illeti, szász, angol, flandriai és francia vásznak versengtek virágos damaszt mintáik tökéletes szépségével.

Vacsora közben a bárón volt az álmélkodás sora, mikor megízlelte Ázsia főztjét.

- *Mosd már érdem, miérd híjjág makád Ásiánag!* - jegyezte meg. - *Esz falósákos ásiái konyha.*

- Kezdem hinni, hogy szeret - mondta Esther Európának. - Olyasmit mondott, ami majdnem elmésségnek nevezhető.

- *Fan mék tőp is* - jegyezte meg a báró.

- Lám, több Turcaret van a világon, mint hinni lehetne - kiáltott a kurtizán, nagyot kacagva ezen a feleleten, mely méltó volt a báró hírhedt naiv elszólásaihoz.

Az ételek olyan fűszeresek voltak, hogy a bárónak okvetlen el kellett rontania a gyomrát; a cél az volt, hogy korán hazamenjen. Ebből állt a báró egész élvezete, amiben Estherrel való első együttléte alatt része volt. A színházban kénytelen volt töméntelen pohár cukrosvizet meginni és Esthert a fölvonások között egyedül hagyni. A véletlen (mely különben sokkal inkább előrelátható volt, semhogy annak, lett volna nevezhető) úgy hozta magával, hogy aznap Marietta, Tullia és Val-Noble-né is ott voltak a színházban. A *Richard Darlington* egyike volt azon örületes, egyébként megérdemelt sikereknek, aminők csak Párisban fordulnak elő. Minden férfi, aki ezt a drámát látta, arra gondolt, milyen jó lenne feleségét kidobni az ablakon, a nők pedig mind gyönyörködtek igazságtalan elnyomatásuk látványában. Az asszonyok így szóltak: „Ez túlzás! Csak taszigálni szoktak minket... de ez aztán gyakran megesik...” - Nos, egy olyan szép nő, mint Esther, aki méghozzá úgy öltözködött, nem „flancolhatott” büntetlenül a Porte-Saint-Martin Színház proscéniumában. Már a második fölvonás alatt valóságos kis forradalom tört ki a két táncosnő páholyában, amit az idézett elő, hogy megállapították a bájos ismeretlen azonos voltát a Rájával.

- Nini, hát ez honnan került elő? - kérdezte Marietta Val-Noble-nétől. - Azt hittem, vízbe fúlt...

- Ő az? Huszonhatszorta szebbnek és fiatalabbnak látszik most, mint hat évvel ezelőtt.

- Lehet, hogy jégben konzerválta magát, mint d'Espard-né és Zayonchekné - szólalt meg Brambourg herceg, aki a három nőt a színházba vitte, mégpedig földszinti páholyba. - Nem ez az a patkány, akit kegyed hozzám akart küldeni, hogy befonja a nagybátyámat? - kérdezte Tulliához fordulva.

- De igen, az - felelt az énekesnő. - Du Bruel, menjen csak le a földszintre, nézze meg, ő-e az csakugyan.

- Ugyancsak rázza a rongyot! - kiáltott Val-Noble-né az örömlányok sajátos szókincsének egy remek kifejezésével élve.

- Ó - szólt Brambourg gróf - joga van hozzá, mert barátommal, Nucingen báróval él együtt. Odamegyek...

- Ez lenne az az állítólagos Orléans-i Szűz, aki meghódította Nucingent, s akivel három hónap óta folyvást untatnak bennünket? - kérdezte Marietta.

- Jó estét, kedves báró úr - szólt Philippe Bridau, belépve Nucingen páholyába. - Amint látom, egybekelt Esther kisasszonnyal... Kisasszonyom, én egy szegény katonaliszt vagyok, akit ön egykor Issoudunben kihúzott a csávából... Philippe Bridau...

- Nem emlékszem - szólt Esther, látcsövét a teremnek szegezve.

- *A gisasszond* - jegyezte meg a báró - *most már nem hívják etyszerüen Ezdernek; matam de Samby (Champy) asszonzsák a neve. Ety gis pirdog, mostanápan fázsároltam...*

- Ha a báró úr jóvá is teszi a dolgot - szólt a gróf - a hölgyek mégis azt mondják, hogy madame de Champy nagyon fönn hordja az orrát... Ha önagysága nem akar rám visszaemlékezni, talán kegyes lesz fölismerni Mariettát, Tulliát és Val-Noble-nét - tette hozzá ez a felkapaszkodott fráter, akinek Maufrigneuse herceg szerezte meg a trónörökös kegyét.

- Ha a hölgyek kedvesek lesznek hozzám, akkor hajlandó vagyok én is kellemesnek mutatkozni irántuk - válaszolt szárazon Madame de Champy.

- Hogy kedvesek-e? - szólt Philippe. - Elragadóak! Kegyedet úgy hívják: az Orléans-i Szűz.

- *Jól fan* - szólt Nucingen - *ha a höltyeg dársasákában agarja döldeni asz esdéd, akor etyedül hatyom ketyedet, merd dul sogad etem. A gotsijád majt elgültöm ketyedérd... Asz asz örtönkös Ásia!*

- Mindjárt első ízben egyedül akar hagyni? - szólt Esther. - Hallja-e, uram, tudni kell ám meghalni a fedélzeten! Nekem szükségem van a lovagomra távozáskor. Hiába kiabáljak majd, ha netán valaki megsért?

A vén milliomos egoizmusának meg kellett hajolnia a szerető kötelezettségei előtt. A báró tehát szenvedett, de ott maradt. Esthernek megvolt az oka, hogy miért tartotta ott a „lovagját”. Ha régi ismerőseit fogadja, Nucingen társaságában nem faggathatják ki olyan alaposan, mint hogyha egyedül lenne. Philippe Bridau sietett vissza a táncosnók páholyába, hogy fölvilágosítsa őket a dolgok állásáról.

- Á, ő öröklí a házamat a Saint-Georges utcában! - szólt Val-Noble-né keserűen az ezredeshez. Mert akkoriban (az ilyen nők szavajárása szerint) éppen „facér” volt. - Valószínű - felelt a kérdezett - Du Tillet azt mondta nekem, hogy a báró háromszor annyit adott ki a házra, mint a maga szegény Falleixe.

- Menjünk át hozzá - indítványozta Tullia.

- Hogyisne! - ellenkezett Marietta. - Túlságosan csinos ahhoz. Majd a házában fogom meglátogatni.

- Én elég csinosnak tartom magam, hogy megkockáztathassam.

A merész első vizit tehát fölvonásközben történt meg, és ezzel felújult Estherrel az ismeretség. Esther az általánosságok mellett maradt.

- Honnan kerülsz vissza, drágicám? - kérdezte a táncosnő, aki már nem tudott hová lenni a kíváncsiságtól.

- Ó, öt esztendeig egy alpesi kastélyban éltem egy angol nábobbal. Féltékeny volt, mint egy tigris. Állandóan „nábab”-nak hívtam, mert csak akkora volt, mint egy babszem. Most megint egy bankárhoz jutottam, „csöbörből vödörbe”, ahogy Florine mondja, és most, hogy megint Párisban vagyok, örült kedvet érzek, hogy kimulassam magam. Olyan karnevált csapok, hogy no. Nyílt házat fogok tartani. Elvégre össze kell szednem magamat az ötesztendei remeteség után és már kezdem pótolni az elmulasztottakat, öt esztendő egy angol társaságában, kicsit sok. A hirdetések hat hétre ajánlják őket.

- Ezt a csipkét a bárótól kaptad?

- Nem, még a nábobtól maradt... Drágám, ilyen az én szerencsém! Olyan sárga volt, mint jó barátunk mosolya a sikereink láttára. Azt hittem, tíz hónap alatt elpatkol. Az? Olyan erős volt, mint egy kőszikla. Aki májbajosnak adja ki magát, az mind gyanús... Májról többet hallani sem akarok. Hamis a mája... meg a zúzája... Ez a nábob becsapott, végrendelet nélkül halt meg; és a família kidobott, mintha pestises lennék. Azért is mondtam ennek a mangalicának: „Fizess kettő helyett.” Jól mondjátok, hogy én vagyok az Orléans-i Szűz; tönkre tettem Angliát, és lehet, hogy még el fognak égetni...

- Szerelmi máglyán? - kérdezte Tullia.

- Mégpedig elevenen - felelt Esther, akit ez a szó merengővé tett. A báró nevetett ezeken az erősen borsos idétlenségeken, de nem értette meg rögtön mindet, úgyhogy nevetése hasonlított azokra az elkésett rakétákra, melyek a tűzijáték után röppennek fel.

Mindnyájunknak megvan a maga légköre, és minden légkör lakójában egyforma adag kíváncsiság van. Másnap Esther kalandos visszatéréséből kulisszák mögötti pletyka lett az Operában. Délben kettő és négy közt a Champs-Élysées egész Párisa fölismerte a Ráját, és végre valahára tudta mindenki, kicsoda Nucingen báró szerelme.

- Tudja-e - kérdezte Blondet Marsay-tól az Opera folyosóján - hogy a Rája az után való nap tűnt el, hogy itt a kis Rubempré kedvesét ismertük föl benne?

Párisban, akárcsak a vidéken, mindennek híre megy. A Jérusalem utca rendőrsége nincs olyan jól szervezve, mint az előkelő társaság, ahol mindenki szinte tudtán kívül kémleli egymást. Carlos is pontosan megtudta, mily veszélyes volt Lucien helyzete a Taitbout utcai korszak alatt és után.

Nincs kínosabb szituáció annál, melyben Val-Noble-né leledzett, és a „facér” szó kitűnően jellemzi ezt az állapotot. Közömbösségükben és tékozló mániájukban ezek az asszonyok nem képesek a jövőre gondolni. Ebben a kivételes világban, amely sokkal bohókásabb és szellemesebb, mint hinni lehetne, azok a nők, akik nem tartoznak a pozitív, szinte változhatatlan és könnyen fölismerhető szépségek közé, azok a nők, akiket csak futó szeszélyből lehet szeretni, egyedül ezek gondolnak öreg korukra és arra, hogy vagyont gyűjtsenek. Mentül szebbek, annál kevésbé előrelátók. „Talán félsz, hogy meg fogsz csúnyulni, azért kuporgatod a garast?” Ezt kérdezte egyszer Florine Mariettától és ez a kérdés világot vet ennek a tékozló mániának egyik okára. Amikor egy spekuláns öngyilkos lesz, amikor egy tékozló pénzeszsákja kiürül, az ilyen nők borzalmas hirtelenséggel zuhannak a szemérmetlen jólétből a feneketlen nyomorba. Ilyenkor azután ruháskofák karjaiba vetik magukat, csodálatos ékszereket kótyavetyélnék el potom áron, adósságokat csinálnak. Mindezt főként azért, hogy fönn tudják tartani a fényűzés látszatát, mely lehetővé teszi nekik, hogy visszaszerezzék, amit elveszítettek; egy kasszát, melyben dúskálhatnak. Életüknek ez a kalandos hullámváza magyarázza meg, miért oly költséges egy ilyen viszony, melyet többnyire úgy hoznak össze, ahogyan Ázsia „boronálta” össze (ez is az ő szótárukból való) Esthert és Nucingent. Ezért mindenki, aki kiösméri magát Párisban, pontosan tudja, mihez tartsa magát, ha a Champs-Élysées mozgó, nyüzsgő bazárjában bérkocsiban lát viszont egy nőt, akit egy évvel, hat hónappal előbb még vakító luxus közepette, gyönyörűen fölcsomózott magánfogatban látott. „Ha valaki az adósok börtönében bukik el, tudnia kell a módját, hogy a Bois de Boulogne-ban tápáskodjék föl” - mondotta Florine, mikor Blondet-val a kis Portenduère vicomte fölött tréfálkozott. Vannak egyes nők, akik sohasem teszik ki magukat ennek az ellentétnek. Megmaradnak elásva förtelmes bérházakban, ahol tékozlásukért olyan nélkülözésekkel vezekelnek, aminőket a Szaharában eltévedt utazóknak kell elviselniök. De azért eszük ágában sincsen, hogy takarékoskodjanak. Elmerészkednek álarcos bálókba, elmennek, vidékre utazgatni, szép időben jól öltözötten mutatkoznak a boulevard-okon. Egyébként egymás között találják meg azt az odaadást, mely a megvetett társadalmi osztályok sajátja. Az ilyen nő, ha jól megy dolga, föl se veszi, ha segíteni kell valakin. „Vasárnapra én is így járhatok” - gondolja magában. A leghatásosabb segítség azonban mégiscsak a ruháskofa. Ha egy ilyen pióca fölcsap hitelezőnek, akkor minden aggastyánszívet fölkatat és átböngész ócska kalapokban és cipőkben fekvő tőkéje érdekében. Val-Noble-né, aki nem láthatta előre Páris egyik legügyesebb és leggazdagabb alkuszának váratlan csődjét, ilyenformán a legziláltabb viszonyok közé került. Falleix pénzét a szeszélyeire költötte el és minden hasznos dolgot és egész jövőjét illetőleg teljesen ráhagyta magát barátjára. „Ki hitte volna ezt - így szólt Mariettához - erről az emberről? Olyan jó fiúnak látszott!” Csaknem minden osztályban a „jó fiú” olyan embert jelent, aki nem szűkmarkú, aki itt-ott szívesen ad kölcsön egy-két tallért anélkül, hogy visszakövetelné, aki a hétköznapi, kényszerű készpénz-moráltól eltekintve, mindig bizonyos finom tapintat szabályaihoz tartja magát. Nem egy látszólag becsületes és erényes ember, a Nucingen fajtájából, tette már tönkre a jótevőjét, viszont nem egy, aki már megfordult a

rendőrbírótság előtt, leleményesen tisztességes tud lenni nőekkel szemben. A tökéletes erény, amilyent Molière Alceste-ban elképzelt, fehér holló; mégis megtaláljuk mindenütt, még Párisban is. A „jó fiú” a jellem bizonyos bájosságának a megtestesülése, amely semmit sem bizonyít. Olyan tulajdonsága ez a férfinak, mint a macskának, hogy selyemszórú, a papucs-nak, hogy ráillik a lábra. Falleix-nek tehát mint „jó fiúnak”, abban az értelemben, ahogyan ezt a szót kitartott nők használják, óvnia kellett volna kedvesét saját várható vagyonszerzésétől és el kellett volna látnia annyival, hogy meg tudjon élni. D’Estourny, a gáláns csirkefogó, igazi „jó fiú” volt: csalt a játékban, de a kedvesének félrerakott vagy harmincezer frankot. Ezért farsangi vacsorákon ezzel feleltek meg a nők d’Estourny vádlóinak: „Akármit is beszéltek, Georges mégiscsak jó fiú volt, volt benne finomság, jobb sorsot érdemelt volna!” Az örömlányok fittyet hánytak a törvényre, viszont imádják azt a bizonyos finomságot. Képesek eladni magukat, mint Esther, egy titkos ideálért; ez az ő vallásuk. Miután Val-Noble-né nagy nehezen megmentett néhány darab ékszert a hajótörésből, ezzel a szörnyűséges váddal ütötték agyon: tönkretette Falleix-et. Majdnem harminc éves volt és jóllehet szépségének tetőfokán pompázott, mégis öreg nő számba ment, annál is inkább, minthogy ilyen válságokban a nők valamennyi riválisukkal szemben találják magukat. Marietta, Florine és Tullia meghívták ugyan olykor ebédre barátnőjüket, és itt-ott anyagilag is támogatták; minthogy azonban adósságainak összegét nem tudták, nem is mertek mélyére nézni ennek az örvénynek. Az elmúlt hat esztendő a párisi tenger árjában sokkal jobban eltávolította a Ráját Val-Noble-nétől, semhogy ez a „facér” nő az „állásban” levőhöz fordulhatott volna. Azonban Val-Noble-né, ismerve Esther nagylelkűségét, gondolt néha rá, hogy Esther, mint mondotta, tulajdonképpen az ő örökébe lépett, és igyekezett vele oly módon találkozni, mely véletlennek látszhatott, jóllehet gondosan elő volt készítve. Hogy ezt a véletlent el ne szalassza, Val-Noble-né nap nap után tisztességes asszonynak öltözve sétálni ment a Champs-Élysées-re Théodore Gaillard karján, aki a végén feleségül is vette és ebben a szorult helyzetben igen szépen viselkedett egykori szeretőjével: páholyt bérelt neki és minden „kiruccanásra” meghívatta. A nő azzal kecségtette magát, hogy Esther talán szép időben szintén sétálni megy, és egyszer csak szembe fognak találkozni. Esther kocsisa Paccard volt. Ugyanis a házat Herrera parancsára Ázsia, Európa és Paccard öt nap alatt úgy rendezték be, hogy ez a Saint-Georges utcai palota bevehetetlen várrá lett. Másfelől Peyrade, mélységes gyűlöletének és bosszúszomjának ösztönzésére, mindenekelőtt pedig attól a vágytól hajtva, hogy drága Lydie-jéről gondoskodhasson, szintén a Champs-Élysées-t választotta sétahelyül, mihelyt megtudta Contensontól, hogy Nucingen báró kedvese ott szokott mutatkozni. Peyrade oly tökéletesen öltözött át ángliusnak és oly kitűnően beszélt a franciát az angolok sziszegő mássalhangzóival, amellet angolul oly tisztán beszélt és oly apróra ismerte az angol viszonyokat (hiszen 1779 és 1786 közt a párisi rendőrség háromszor is kiküldte Angliába) - hogy a követségeken és Londonban játszotta a született angolt, anélkül, hogy gyanút keltett volna. Peyrade - sokban emlékeztetett Mussonra, a híres misztifikátorra - olyan művészi módon tudott alakoskodni, hogy egy napon Contenson maga sem ismert rá. Contensontól kísérvé, aki mulatt szolgálónak öltözött, Peyrade olyan tekintettel vizsgálta Esthert és környezetét, amely szórakozottnak látszik, pedig mindent észrevesz. Tehát aznap, amikor Esther Val-Noble-nével találkozott, egész természetesen ténfergett azon az oldalsó sétányon, ahol a magánfogattal bírók szoktak kocsikázni szép száraz időben. Peyrade (aki után a libériás mulatt lépdelt) minden affektáció nélkül, mint egy igazi nábob, aki csak magával törődik, bandukolt a két nő nyomában, úgy, hogy röptében elkapta beszélgetésük néhány szavát.

- Tudod mit, drágám - szólott Esther Val-Noble-néhez - látogass meg egyszer. Nucingen tartozik saját magának azzal, hogy ne hagyja garas nélkül egykori pénzügynökének a szeretőjét...

- Annál is inkább, minthogy azt beszélük, ő tette tönkre - toldotta meg Théodore Gaillard - és mi egész jól megszarolhatnók a báró urat.

- Holnap nálam ebédel, gyere el, cicám - szólt Esther.

Azután a fülébe súgta:

- Azt csinállok veled, amit akarsz. Még ennyit sem kaptam.

Kesztyűs kezének körmét legszebbik foga alá biggyesztette, azzal az ismeri energikus gesztussal, mely mintegy azt akarja mondani: egy makulát sem!

- Anyyira kordában tartod?

- Drágám, még csak az adósságaimat fizette ki...

- Micsoda zsugori fráter! - kiáltott Susanne du Val-Noble.

- Ó! - felelt Esther. - Volt nekem annyi, hogy egy pénzügyminiszter is megrémült volna tőle. Mielőtt ma elütné az éjfelet, harmincezer frank évjáradékot akarok kicsalni belőle. Ó, nagyon kedves ember, nem panaszkodhatom... Jól viseli magát. Egy hét múlva meglesz a házszentelés, remélem eljössz... Holnap ide kell hogy adja a Saint-Georges utcai házra vonatkozó szerződést. Ilyen házban nem lehet rendesen lakni, ha az embernek nincsen harmincezer frank évjáradéka, hogy baj esetén legyen mihez nyúlni. A nyomort már kóstoltam. Nem kérek belőle többet. Bizonyos dolgokkal a megismerésük pillanatában torkig van az ember.

- Hogy megváltoztál! Te, aki azelőtt azt mondtad: „A vagyonom én vagyok!” - kiáltott Susanne.

- Ezt a svájci levegő teszi, ott megtanulja az ember a takarékoságot... Tudod mit, drágám, menj el oda, csípj magadnak egy svájcit, talán mindjárt férjet is csípsz benne! Mert azok még nem tudják, micsoda nők vagyunk mink... Mindenesetre, ha hazakerülsz, szerelmes leszel az állampapírokban fekvő évjáradékba, és az ám a nemes és gyöngéd szerelem!... Pá!

Esther ismét beült szép hintájába, melyet Páris legszebb két almásszürkéje húzott.

- Az a nő, aki a kocsiba száll - szólt Peyrade angolul Contensonhoz - csinos. De a másik, aki arra sétál, még jobban tetszik nekem. Menj utána és tudd meg, kicsoda.

- Ez az angol ezt mondta angolul - szólt Théodore Gaillard és lefordította Val-Noble-nének Peyrade mondását.

Peyrade, mielőtt az angol beszéddel próbálkozott volna, egy szót vetett oda ezen a nyelven és Théodore Gaillard arcának hirtelen rándulásából meggyőződött róla, hogy az újságíró ért angolul. Val-Noble-né csakhamar szép lassan hazafelé indult és oldalvást nézte, jön-e utána a mulatt. A Louis-le-Grand utca egyik tisztességes családi házában lakott. Ez a ház Gérard-née volt, akinek Val-Noble-né fénykorában szívességeket tett, és az asszony most hálából rendes hajlékot adott neki. Ez a derék, tisztességes, erényes, sőt istenfélő polgárasszony mint valami magasabbrendű lényt fogadta magához a kurtizánt. Még mindig régi tündöklésében látta és bajba jutott királynőt látott benne. Rábízta leányait és a kurtizán - ami sokkal természetesebb, mint az ember gondolná - ha színházba vitte őket, jobban vigyázott rájuk, mintha az édesanyjuk lett volna. A két Gérard kisasszony rajongott érte. A jóra való, tisztességes háziasszony olyan volt, mint azok a csodálatos papok, akik a törvénynek e számkivetett leányaiban megmenteni, szeretni való teremtéseknek látnak. Val-Noble-né megbecsülte ezt a tisztességet, gyakran irigyelte is, esti beszélgetés közben, amikor elpanaszolta neki bűjés-baját. „Magácska még szép, még jól is végződhet a dolga” - mondta neki Gérard-né. Val-Noble-né egyébként csak viszonylagos értelemben csúszott le. Pazar és előkelő ruhatára még elég gazdag volt ahhoz, hogy alkalmilag - mint például a *Richard Darlington* előadásán a Porte-Saint-Martin

Színházban - egész pompájában jelenhessen meg. Gérard-né még készségesen ki is fizette a kocsiját, ha a „facér” nő a városban vacsorált vagy színházba ment.

- Hát, kedves Gérard-né - így szólt a tisztos családanyához - azt hiszem, a sorsomban fordulat fog beállni.

- Na, hála Istennek! De aztán legyen okos, szívem, gondoljon a jövőjére... Ne csináljon megint adósságokat. Alig győzöm elküldeni azokat, akik magát keresik!

- Eh, sose törődjék azokkal a kutyákkal, akik olyan rém pénzeket kerestek rajtam. Tessék, itt van két jegy a leányainak a Varietés színházba, jó másodkemeleti páholyülések. Ha ma este valaki keresne, és én még nem lennék itthon, csak tessék beereszteni. Adèle, egykori komornám, itt lesz, majd ide küldöm.

Val-Noble-né, akinek sem nénje, sem anyja nem volt, kénytelenségből ugyancsak facér komornájára fanyalodott, hogy az ismeretlen előtt, akinek révén visszakaphatta régi rangját, eljátszassa vele Saint-Estève-né szerepét. Théodore Gaillard társaságában ment vacsorázni, mert ennek épp erre a napra „program”-ja volt, azaz vacsorára hívta meg Nathan, aki egy elvesztett fogadást fizetett meg; olyan tivornya volt ez is, mint amelyekről meghíváskor azt szokás mondani: nők is lesznek.

Peyrade nem kényszerítő okok nélkül szánta rá magát, hogy személyesen lép e cselszövény porondjára. Egyébként a kíváncsisága, éppúgy, mint Coentiné, annyira fel volt csigázva, hogy minden ok nélkül is szívesen részt vett volna e dráma bonyolításában. Ebben az időben utolsó fejlődési fázisát járta X. Károly politikája. A király az ügyek vezetését magaválasztotta miniszterekre bízta és Algéria meghódítására készült, hogy az így aratandó dicsőséget szabadalomlevélnek használhassa arra, amit az ő államcsínyének neveztek el. Bent az országban már senki sem konspirált, X. Károly azt hitte, hogy már nincsenek is ellenségei. Miként a tengeren, a politikában is van csalóka szélcsend. Coentin ilyenformán tökéletes tétlenségre volt kárhóztatva. Ilyen helyzetben az igazi vadász, hogy a keze gyakorlatban maradjon, szalonkák helyett rigókra lövöldöz. Domitianus császár, ha nem voltak kéznél keresztények; legyeket öldösött. Mint Esther letartóztatásának szemtanúja, Contenson, kitűnő szimatjával, igen helyesen értékelte ezt az eseményt. Mint láttuk, a betyár nem is igyekezett leplezni a nézetét Nucingen előtt. „Kinek a hasznára sarcolják Nucingen báró szenvedélyét?” - ez volt az első kérdés, melyet a két jó barát feltett egymásnak. Mikor Contenson Ázsiában a játék egyik főszereplőjét ismerte föl, abban reménykedett, hogy rajta keresztül eljut a darab szerzőjéig. De ez a nő egy ideig kisiklott a kezéből, angolna módjára bújt el a párisi iszapban. Mikor azután mint Esther szakácsnőjét látta viszont, érthetetlennek tűnt fel előtte e mulatt nő munkatársi szerepe. Első ízben bukkant így a kémkedés e két művésze kibetűzhetetlen szövegre, jóllehet gyanították, hogy mögötte sötét történet lappang. Három egymás után következő makacs ostrom után Contenson a Taitbout utcai ház körül változatlanul csökönyös hallgatásra bukkant. Amíg Esther ott lakott, a portás szemlátomást halálos rettegésben volt. Lehet, hogy Ázsia az egész háznépének mérgezett húsgombócokat ígért, ha netán eljárna a szája. Az után való nap, hogy Esther elhagyta a lakását, Contenson kissé közlékenyebbnek találta ezt a portást. Nagyban sajnálkozott, hogy az a hölgyike kihurcolkodott, mert, mint mondotta, az asztala morzsáiból lakott jól. Contenson, alkuszak öltözve, alkudott a lakásra, közben végighallgatta a portás kesergését, évődött vele, akármit mondott, ezzel a szóval vonta kétségbe: no, ne mondja!... „De igenis, nagyságos uram, ez a hölgyike öt esztendőn keresztül lakott itten, soha ki nem mozdult, mert a babája szörnyen féltékeny volt, pedig nem is adott rá okot. A férfi (derék, szép úr) maga is a legnagyobb elővigyázattal járt ki-be.” Lucien épp Marsacban volt a nővérénél, Séchard-nénál. De mihelyt visszajött, Peyrade elküldte Contensont a Malaquais rakpartra, hogy kérdezze meg Rubempré úrtól, nem lenne-e kedve túladni az Esther Bogseck kisasszony lakásában levő bútorokon. A portás Lucienben

fölsimerte a fiatal özvegy titokzatos szeretőjét. Contenson többre nem is volt kíváncsi. El lehet képzelni Lucien és Carlos elképedését, jóllehet palástolni próbálták. Úgy tettek, mintha bolondnak néznék a portást és igyekeztek erről meg is győzni őt.

Huszonnégy óra alatt Carlos ellenrendőrséget szervezett, mely kémkedés közben tétlen érte Contensont. Contenson, vásárcsarnoki kihordónak öltözve, már két ízben vitte haza az élelmiszereket, amiket Ázsia bevásárolt, két ízben férközött be ezen az úton a Saint-Georges utcai házba. Coentin is tevékenykedett. De megtorpant Carlos Herrera személyének hitelességén, ugyanis hamarosan megtudta, hogy ez az abbé az 1823. év vége felé mint VII. Ferdinánd titkos követe jött Párisba. Mindazonáltal Coentinnek végére kellett járnia, micsoda okok ösztönözhatték a spanyolt, hogy fölcsapjon Lucien de Rubempré protektorának. Megtudta azt is, hogy Esther őt esztendőn át szeretője volt Luciennek, így tehát az angol miss becsempészése Esther helyére az ifjú arslán érdekében történt, Luciennek biztos egzisztenciája nem volt, ezért is tagadták meg tőle Grandlieu kisasszony kezét; most pedig nemrégiben egymillióért megszerezte a Rubemprék családi birtokát; Coentin ügyesen belevonta a játékba az országos rendőrség főnökét, akivel a rendőrprefektus közölte, hogy nem kisebb emberek emeltek panaszt ez ügyben Peyrade ellen, mint Sérizy gróf és Lucien de Rubempré.

- Megvan! - kiáltották egyszerre Peyrade és Coentin. A két jó barát pillanat alatt kész volt a tervével.

- Ennek a nőnek viszonyai voltak, és vannak barátnői. Lehetetlen, hogy ne akadjon e barátnők közt olyan, aki szorult helyzetben van. Egyikünknek egy gazdag külföldi úr szerepét kell játszania, aki kitartja. Majd összebarátkoztatjuk őket. Szükségük van egymásra a szeretőikkel űzött kis játékaik közben. Ezen az úton be fogjuk venni a várat.

Egész természetesen Peyrade szándékozott vállalni az angol szerepét. Vonzotta a mulatós élet, melyet folytatnia kellett addig, míg ki nem bogozza a cselszövényt, melynek áldozata volt; míg Coentin, aki munkában megöregedett és beteges is volt, nemigen vágyott ilyesmire. Contenson, mint mulatt, hamarosan kisiklott Carlos ellenrendőrségének látóköréből. Három nappal azelőtt, hogy Peyrade a Champs-Élysées-n Val-Noble asszonnyal összejárt, Sartin és Lenoir urak utolsó rendőrügynőke tökéletesen rendben levő útlevelemmel ellátva, szállást vett a Mirabeau Szállodában, a Rue de la Paix-n, Le Havre-on keresztül érkezett a gyarmatokból, mégpedig sárral befröcskölt csészán, úgy, mintha csakugyan Le Havre-ből jönne, holott csak Saint-Denis-től Párisig tette meg az utat.

Carlos Herrera a maga részéről a spanyol követségen láttamoztatta az útlevelemét és mindent előkészített a Madridba való utazásra. Oka erre a következő volt. Pár napon belül Esther tulajdonosa lesz egy Saint-Georges utcai kis palotának. Azonkívül több mint harmincezer frank évjáradéka lesz állampapírokban. Európa és Ázsia elég fondorlatosak voltak, hogy rávegyék: adja el a papírokat és amit kap értük, titokban juttassa Luciennek. Lucien, aki állítólag nővére bőkezősége folytán gazdagodott meg, ezen a réven hozzá fog jutni ahhoz az összeghez, mely még hiányzott a Rubempré-birtok vételárából. Ezen senki meg nem ütközhetett. Egyedül Esther révén derülhetett ki a valóság, de ő inkább meghalt volna, semhogy egy szemrebbenéssel is elárulja magát. Clotilde kis rózsaszín keszkenőt lobogtatott gólya-nyakán, szóval a Grandlieu-palotában az ügyek jól álltak. Az omnibusz-részvények már a tőke háromszorosát jövedelmezték. Ha Carlos pár napra eltűnik, minden gyanút elhárít magáról. Emberi számítás szerint hiba nem eshetett. Az ál-spanyol az után való nap akart útra kelni, hogy a Champs-Élysées-n Peyrade találkozott Val-Noble-néval. Azonban ugyanez éjszakán, hajnali két óra tájban Ázsia fiákeren a Malaquais rakpartra hajtatott s ennek a cselszövénynek mozgatóját szobájában pipázva találta. Épp azzal volt elfoglalva, hogy gondolatban áttekintse azt, amit főntebb pár szóval elmondottunk, mint az író, aki végig-

böngészi könyvének egy-egy lapját, kijavítani való hibák után. Nem az az ember volt, akinek kedve lett volna még egy olyan baklövést csinálni, mint a Taitbout utcai ház portásával.

- Paccard tegnap délután fél háromkor a Champs-Élysées-n fölismerte Contensont - súgta gazdája fülébe Ázsia. - Mulattnak öltözve, egy angol úr szolgáljaként szerepelt, aki három nap óta sétál a Champs-Élysées-n és figyeli Esthert. Paccard a szemérről ismerte föl a gézengúzt, akárcsak én, mikor a vásárcsarnoki kihordót játszotta. Paccard, miközben a kicsikét kocsin hazahozta, vigyázott, hogy el ne veszítse szem elől a zsványt. A Mirabeau Szállodában lakik. Mint Paccard mondja, olyan egyetértő jeleket váltott gazdájával, hogy ez semmi szín alatt nem lehet igazi angol.

- Valaki a sarkunkban van - így szólt Carlos. - Csak holnapután utazom. Ez a Contenson bizonytalannal ugyanaz, akit a Taitbout utcai portás küldött ide utánunk. Meg kell tudni, ellenségünk-e az álruhás angol.

Délben Samuel Johnson mulatt szolgálja nagy komolyan szolgálta ki gazdáját, aki ravasz számításból állandóan bőséges villásreggelit fogyasztott. Peyrade azt akarta, hogy afféle iszákos angolnak nézzék; mindig borközi állapotban ment el hazulról. Térdig érő lábszárvédőket viselt fekete posztóból, jól kitömve, hogy a lábikrája vastagabbnak lássék. A nadrágja roppant vastag barhettel volt bélelve. Állig gombolt mellény volt rajta, kék nyakkravalója fölért az arccsontjáig, rövid, vörös parókája félig eltakarta homlokát. Körülbelül három hüvelykkel nagyobbak látszott mint különben, úgy, hogy a Café David legöregebb törzsvendége sem ismert volna rá. Kockás fekete kabátjáról, mely bő volt és jó szabású, mint az angoloké általában, a járókelők valami brit milliomosnak nézhették. Contenson egy komornyik fagyos szemtelenségével tüntetett, aki egy nábob bizalmának a letéteményese. Néma volt, gögös, lekicsinylő és zárkózott, külföldies taglejtéseket és vad hangokat engedett meg magának. Peyrade éppen kiitta a második üveg bort, mikor a szálloda egyik pincére minden teketória nélkül egy férfit vezetett a szobába, akiben mind Peyrade, mind Contenson polgári ruhás zsandárt ismert föl.

- Peyrade úr - súgta a zsandár a nábob fülébe - parancsom van, hogy önt a prefektúrára állítsam elő.

Peyrade egy szó megjegyzés nélkül fölállt és vette a kalapját.

- Az ajtó előtt bérkocsit talál - szólt hozzá a zsandár a lépcsőn. - A prefektus el akarta önt fogatni, de aztán beírta azzal, hogy elküldje önhöz azt a rendőrbiztos, aki bent a kocsiban vár, hogy felvilágosítást nyerjen a viselt dolgai felől.

- Itt kell maradnom? - kérdezte a zsandár a rendőrbiztostól, miután Peyrade beszállt a kocsiba.

- Nem - válaszolt a rendőrbiztos. - Csak mondja halkán a kocsisnak, hogy hajtson a prefektúrára.

Peyrade és Carlos egy kocsiban ültek egymás mellett. Carlos tört szorongatott. A kocsis megbízható ember volt, aki miatt Carlos észrevétlenül kiszállhatott volna; s aztán nagyot nézett volna, ha a standjára érve, egy hullát talál a kocsijában. Egy rendőrkém miatt nem szokás nagy lármát csapni. Az igazságszolgáltatás keze csaknem mindig büntetlenül hagyja az ilyenfajta gyilkosságokat, minthogy nehéz bennük tisztán látni. Peyrade hiúz-szemét a hivatalnokra szegezte, akit a rendőrprefektus küldött érte. Carlos külseje megnyugtatta: tar koponyája hátul ráncokat vetett, pár szál haja rizsporos volt, szelíd szemén, melynek piros karikái mutatták, hogy kíméletre szorul, igen könnyű, igen hivatalnokos, vastag, aranykeretes pápaszemet viselt. Ez a szempár undok betegségek nyomait mutatta. Ráncosra keményített elejű ing, viseltes fekete szaténmellény, rendőrpantalló, fekete, bolyhos selyemharisnya, fűzőscipő, hosszú fekete gérokk, tíz napja hordott, kétfrankos fekete kesztyű, arany óralánc -

ez volt az öltözéke. Nem volt sem több, sem kevesebb, mint egy alantas tisztviselő, akinek nagyon is fonák titulusa: csendbiztos.

- Kedves Peyrade uram - így kezdte - sajnálom, hogy ilyen ember, mint ön, megfigyelés alá kerül és hogy igazolni igyekszik ezt. Az ön álruhája nincs ínyére a prefektus úrnak. Téved, ha azt hiszi, hogy ezen a módon kibújhat az éberségünk alól. Ugyebár, Beaumont-sur-Oise felől érkezett Angliából?

- Beaumont-sur-Oise?... - felelt Peyrade.

- Vagy talán Saint-Denis felől? - vágott szavába az ál-rendőrbiztos.

Peyrade zavarba jött. Erre az újabb kérdésre válaszolnia kellett. Csakhogy minden válasz veszélyes volt. A beismerés nevetséges lett volna. Viszont a tagadás, ha a másik tudja az igazságot, veszét okozhatta Peyrade-nak.

„Ravasz fiú” - gondolta magában.

Megpróbált válasz helyett mosolyogva nézni a rendőrbiztosra. Ez ellenkezés nélkül elfogadta a mosolyt.

- Miért vett álruhát, miért szállt meg a Mirabeau Szállodában, és miért csinált mulattot Contensonból? - kérdezte a rendőrbiztos.

- A prefektus úr majd azt tesz velem, amit akar, de másnak, mint feljebbvalóimnak nem számolok be tetteimről - felelt önérzettel Peyrade.

- Ha azt akarja értésemre adni, hogy az országos politikai rendőrség számlájára nyomoz - szólt szárazon az ál-rendőrbiztos - akkor megfordulunk és a Jérusalem utca helyett a Grenelle utcába megyünk. Határozott utasításaim vannak önt illetőleg. De vigyázzon magára! Nem haragusznak magára olyan nagyon, de egy perc alatt elronthatja a kártyáit. Nekem személyesen semmi bajom önnel... De egy-kettő! Mondja meg az igazat.

- Az igazat? Hát jó! - felelt Peyrade, ravaszul sandítva cerberusának vörösakarikás szemébe.

Az állítólagos rendőrbiztos arca szótlán és mozdulatlan maradt. Egyszerűen a kötelességét teljesítette, látszott rajta, hogy teljesen közömbös neki, mi az igazság, talán még szeszélyességgel is vádolta magában a prefektust. A prefektusok, hiába, bogaras emberek.

- Bolondul szerelmes lettem egy nőbe, annak a Falleix nevű váltóügynöknek a volt kedvesébe, aki jelenleg a maga mulatságára és hitelezőinek keservére utazgat - így kezdte Peyrade.

- Val-Noble-néba! - szólt a rendőrbiztos.

- Úgy van - felelt Peyrade. - Hogy egy hónapig kitarthassam, ami aligha fog többé kerülni ezer talléromnál, nábobnak öltöztem át és inasnak magamhoz vettem Contensont. Ez olyan igaz, uram, hogy nyugodtan itthagyhathat a fiákerben. Becsületszavamat adom, mint kiszolgált rendőrfőbiztos, hogy meg fogom várni. Menjen föl a szállodába és kérdezze ki Contensont. Nemcsak hogy meg fogja erősíteni, amit önnek mondani bátor voltam, hanem ott meg fogja találni Val-Noble-né komornáját is, aki ma kell hogy közölje ajánlatomra úrnőjének beleegyező válaszát avagy a föltételeit. Magamfajta vén majom ért a grimaszokhoz: havi ezer frankot és fogatot ajánlottam föl neki. Ez összesen ezeröttszáz frank. Ötszáz frank kell ajándékokra, ugyanannyi mulatságokra, ebédekre, színházra. Amint látja, egy centime-mal sem tévedek, ha azt mondom: ezer tallér. Magam korú ember csak áldozhat tán ezer tallért élete utolsó szeszélyére.

- Hallja-e, Peyrade papa, még mindig eléggé bukik a nőkre ahhoz, hogy...? Hanem maga szégyenben hagy: én hatvan esztendőmmel egész jól megvagyok nélkülük... Persze ha a dolog úgy áll, ahogyan mondja, akkor értem, miért kellett külföldi bőrbe bújni, hogy ezt a szeszélyt megengedhesse magának.

- Beláthatja, hogy Peyrade vagy Canquoëlle apó a Moineaux utcából...

- Persze, sem az egyik, sem a másik nem lett volna kedvére való Val-Noble-nének - vágott a szavába Carlos, boldogan, hogy megtudta Canquoëlle apó címét. - A forradalom előtt volt egy szeretőm, akit azelőtt a hóhér, vagy amint akkor nevezték: a Halál végrehajtója tartott ki. Egy este színházban megszúrja magát egy gombostűvel s az akkori idők szavajárásával fölsikolt: „Ej, hogy a hóhér!...” - „Mi az? egy kis reminiscencia?” - mondja neki a szomszédja... Elég az hozzá, ezért az egy szóért faképnél hagyta az emberét. Értem, hogy ön nem akarja kitenni magát ilyen megszegyenyítésnek, Val-Noble-né úriembereknek való falat, valamelyik este láttam az Operában és úgy találtam, hogy igen szép... Ugyan, kedves Peyrade, legyen olyan jó, szóljon ki a kocsisának, hogy forduljon a Rue de la Paix felé, majd fölmegyek önnel együtt a szállására és személyesen győződöm meg a dolgokról. A prefektus úr bizonyára be fogja érni szóbeli jelentéssel.

Carlos a mellényzsebéből fekete kartonpapír tubákos szelencét vett elő, mely belül aranyozott ezüsttel volt befuttatva, kinyitotta és lekötelező jóindulattal kínálta meg Peyrade-ot, hogy szippantson belőle, Peyrade így szólt magában:

„Ilyenek mind az ügynökeik! Jóságos Isten! Mit mondanának ehhez Lenoir és Sartine urak, ha újra a világra jönnének?”

- Ez bizonyára egy része az igazságnak, kedves barátom, de nem a teljes igazság - szólt az álrendőrbiztos, maga is szippantva a tubákból. - Ön beleártotta magát Nucingen báró szívügyeibe és kétségtelenül valamilyen hurkot akar vetni neki. A pisztollyal elhibázta, most nehéz ágyúval veszi célba. Val-Noble-né jó barátnője madame de Champy-nak...

„Ohó! vigyázat, lépre ne menjünk! - szólt magában Peyrade. - Erősebb legény, mint hittem volna. A bolondját járhatja velem. Folyton azt beszéli, hogy szabadon ereszt és közben egyre többet szed ki belőlem.”

- Hát? - kérdezte Carlos a hivatalos tekintély hangján.

- Hát igen, beismerem ezt a hibámat, hogy Nucingen úr számára fölkutattam egy nőt, akibe eszeveszetten beleszeretett. Ezért lettem kegyvesztett. Mert úgy látszik, tudtomon kívül igen komoly érdekekhez nyúltam hozzá.

A rendőrbiztosnak arcizma sem rándult meg.

- De ötvenkét esztendei szolgálat után eléggé ismerem a rendőrséget - folytatta Peyrade - hogy a prefektus úrtól kapott fejmosás után, amit kétségkívül megérdemeltem, meghúzzam magam...

- Eszerint fölhagyna a szeszélyével, ha a prefektus úr erre megkérné? Úgy gondolom, ez lenne a legjobb bizonyíték, amit adhatna arra, hogy igazat mond.

„Érti a dolgát! Érti alaposan! - szólt magában Peyrade. - Teringettét, ezek a mostani ügynökök mégiscsak fölérnek a Lenoir úréival!”

- Fölhagyni? - felelt fennhangon. - Megvárom a prefektus úr parancsait... De hogyha föl akarna jönni, épp itt vagyunk a hotelnél.

- És hol veszi a pénzt? - csapott le rá hirtelen ravasz képpel Carlos.

- Van egy barátom... - szólt Peyrade.

- Ezt mondja a vizsgálóbírónak, de ne nekem! - vágott vissza Carlos.

Ez a vakmerő jelenet Carlos részéről egyszerű számítás eredménye volt, aminő csak olyan fajtájú ember fejében születhetik meg, mint Carlos volt. Aznap kora reggel elküldte volt Lucient Sérizynéhez. Lucien megkérte a gróf magántitkárát, menjen el a prefektushoz s a gróf nevében kérjen fölvilágosítást az ügynök felől, akit Nucingen báró bérelt föl. A titkár egy Peyrade-ra vonatkozó följegyzéssel tért vissza, melyet az aktákból írt ki:

1778 óta áll a rendőrség szolgálatában, két évvel előbb jött Avignonból Párisba.

Vagyona nincs, erkölcsi érzéke nincs. Tudója számos államtitoknak.

Lakik a Moineaux utcában, Canquoëlle név alatt. Ez a neve annak a kis birtoknak, melyen családja él Vaocluse megyében. A család különben tisztességes.

Nemrégiben Théodore de la Peyrade nevű unokaöccse kérdezősködött utána.

(Rendőrugynöki jelentés, 37. sz. akta.)

- Csak ő lehet az az angol, aki mellett Contenson mint mulatt szolga szerepel - kiáltott Carlos, mikor Lucien közölte vele értesüléseit, melyeket a fenti feljegyzéstől eltekintve előszóban szerzett.

Három óra leforgása alatt ez az ember, aki valóságos hadvezéri tevékenységet fejtett ki, Paccard révén szert tett egy ártatlan cinkostársra, aki képes volt eljátszani a polgári ruhás csendőr szerepét. Ő maga pedig rendőrbiztosi álruhába öltözött. Háromszor fogta el a kísértés a kocsiban, hogy leszúrja Peyrade-ot. De mivel megfogadta, hogy sajátkezűleg többé nem gyilkol, eltökélte, hogy alkalomadtán szépszerével elteszi láb alól, mégpedig úgy, hogy néhány fegyházviselt cimborájának figyelmébe ajánlja, mint milliomost.

Peyrade és kísérője Contenson hangját hallották, amint Val-Noble-né komornájával beszélgetett. Peyrade intett Carlosnak, hogy maradjon az előszobában, mintha csak azt akarta volna mondani: „Majd meglátja, őszinte vagyok-e vagy sem.”

- A nagyságos asszony mindenbe beleegyezik - így szólt Adèle. - Jelenleg egy barátnőjénél van, Madame de Champynál, aki még egy esztendeig teljesen bebútorozott lakással rendelkezik a Taitbout utcán s ezt egész biztosan át fogja adni neki. Ott rendesebben fogadhatja majd a nagyságos asszony Johnson urat, mert a bútorok még igen csinosak, és Johnson úr megvásárolhatja a nagyságos asszonynak, ha Champy úrnővel meg tud egyezni.

- Jól van, cicám. Ha ez nem nyúzás, akkor legalábbis kopasztás - mondta a mulatt a hüledező komornának. - De sebaj, osztzkodunk...

- Ej, adta színesbőrűje! - kiáltott Adèle kisasszony. - Ha a nábobja igazi nábob, akkor vehet bútort a nagyságámnak. A bérszerződés 1830 áprilisában jár le. A gazdája megújíthatja, ha tetszeni fog neki.

- Naadzson elégedzsvue vuadzso! - felelt Peyrade, beléptekor megveregetve a komorna vállát.

És jelentősen intett Carlos felé, aki egyetértően intett vissza, jelezve, hogy tudja, hogy a nábobnak nem szabad kiesnie szerepéből. De a szín hirtelen megváltozott egy új szereplő fölléptével, aki fölött sem Carlosnak, sem a prefektusnak nem volt hatalma. Corentin lépett be a szobába. Nyitva találta az ajtót és arramenőben meg akarta nézni, hogyan játssza öreg barátja a nábob szerepét.

- A prefektus még most sem hagy békén! - sűgta Corentin fülébe Peyrade. - Fölfedezett mint nábobot.

- El fogjuk gáncsolni a prefektust - felelt sűgva Corentin. Majd bűvös köszöntés után, alamuszi képpel kezdte figyelni a rendőrbiztost.

- Maradjon itt, amíg vissza nem jövök - szűlt Carlos. - Én a prefektűrára megyek. Ha nem térek vissza, azt jelenti, hogy szabadon követheti a szeszélyét.

Miután ezeket odasűgta Peyrade-nak, hogy el ne rontsa annak szerepét a szobalány előtt, Carlos eltávozott. Semmi kedve sem volt tovább állani az új jűvevény fűrkészű tekintetét. Fűlismerte benne egyikét ama kékszemű szűkéknek, akik hidegvérűen kegyetlenek szoktak lenni.

- Ez az a hivatalnok, akit a prefektus küldűtt a nyakamra - szűlt Peyrade.

- Ez? - válaszolt Corentin. - Barátom, beugrottál. Ennek az embernek három pakli kártya van a cipűjében, látni a lába tartásáról. Márpedig egy rendűrbiztosnak nincs szűksége rá, hogy alakoskodjék!

Corentin hanyatt-homlok rohant le a lépcsűn, hogy gyanakvásának végére járjon. Carlos épp akkor szállt a kocsijába.

- Hej, abbé úr!... - kiáltott rá Corentin.

Carlos visszafordult, meglátta Corentint, azzal beűlt a kocsiba. De azért Corentin még ráért utánaszűlni a kapuból:

- Csak ezt akartam tudni. - A Malaquais rakpartra! - kiáltott a kocsisára, pokoli gűnnyal a hangjában és tekintetében.

„Szűpen vagyunk - dűrműgűtt magában Jacques Collin. - A sarkamban vannak. Most gyorsaságban kell túltenni rajtuk és mindenekelőtt meg kell tudni, mit akarnak tűlűnk.”

Corentin ötszűr-hatszűr látta életében Carlos Herrerát, de ennek az embernek a nézését nem lehetett egykűnnyen elfelejteni. Corentin előszűr a hajlott vállát ismerte fűl, azután a bibircsűkos arcát, azután a három hűvelyk vastag talpbetűttel űzűtt csalafintaságot.

- Jaj, öregem, téged alaposan fűlűltettek! - szűlt Corentin, látva, hogy más nincs benn a hálűszobában, mint Peyrade és Contenson.

- Kicsoda? - horkant fűl Peyrade, s a hangja ércesen kondult meg. - Életem hátralevű napjait arra fogom szentelni, hogy nyársra húzzam és megforgassam rajta.

- Carlos Herrera abbé volt, alkalmasint Spanyolorszűg Corentinje. Kezdek világosan látni. A spanyol egy nagyszabásű gonosztevű, aki ennek a fiatal legénykének akarta megcsinálni a szerencsűjét, egy szűp leány nyoszolyájából szerezve meg hozzá a szűksűges aprűpénzt... Te tudod, hogy akarsz-e ujjat húzni egy diplomatával, aki, űgy látom, ördűgien elveteműlt fráter.

- Ó! - kiáltott Contenson. - Ő volt az, aki Esther elfogatása napján a háromszűzezer frankot bezsebelte. Ő űlt lent a bérkocsiban! Emlékszem a szemére, a homlokára, a himlűhelyes arcára.

- Ó, jaj, mi lesz szegény Lydie-m hozományával! - sűhajtott Peyrade.

- Megmaradhat szű nábobnak - szűlt Corentin. - Hogy Esthert szemmel tarthassuk, össze kell őt hozni Val-Noble-nével, ő volt Lucien de Rubempré igazi szeretűje.

- Nucingentűl már eddig tűbb mint ötsűzezer frankot „lekapcsűltak” - jegyezte meg Contenson.

- Még egyszer annyira van szükségük - válaszolt Corentin - a Rubempré-birtok egymillióba kerül. Ne félj, apus - folytatta vállon veregetve Peyrade-ot - Lydie férjhezadására kaphatsz több mint százezer frankot.

- Ne mondd ezt, Corentin. Ha a terved dugába dőlne, én nem tudom, mire lennék képes.

- Talán már holnap a kezében lesz! Az abbé, kedvesem, igen ravasz fiú. Meg kell csókolnunk a patáját, ő az ördögök fejedelme. De most már a kezében van, s amilyen okos ember, be fogja adni a derekát. Vigyázz, légy ostoba, mint egy született nábob, és most már ne félj semmitől.

Aznap, amikor az igazi ellenfelek nyílt porondon szemtől szembe találkoztak, Lucien estére Grandlieu-ékhez volt hivatalos. Nagy társaság volt együtt. A hercegnő az egész szalon színe előtt jó darabig beszélgetett Luciennel, roppant kedves volt hozzá.

- Utazgatott egy keveset? - kérdezte tőle.

- Igenis, kegyelmes hercegnő. A nővérem, hogy házasságomat elősegítse, nagy áldozatokat hozott, és én végre visszavásárolhattam teljes egészében Rubemprét. Igaz, hogy a párisi ügyvédben igen ügyes emberre találtam. Megóvott attól, hogy túlzott árat fizessek, amit bizonyára elkértek volna a tulajdonosok, ha tudják, ki a vevő.

- Van ott kastély is? - kérdezte Clotilde sokatmondó mosollyal.

- Van valami kastélyféle. De a legokosabb lesz az egészet lebontani s az anyagából modern házat építeni.

Clotilde elégedett mosolyán keresztül villant a boldogság sugara:

- Ma este egy rubbert fog játszani az apámmal - szólt Lucienhez egész halkán. - Úgy két hét múlva, remélem, meghívják ebédre.

- Hallom, hallom, kedves uram - így szólt Grandlieu herceg - hogy megvette Rubemprét. Gratulálok. Ez a legjobb válasz azoknak, akik azt híresztelték, hogy el van adósodva. Mi megtehetjük, hogy, mint Franciaország vagy Anglia, államadósságot csináljunk. De látja, pályájuk kezdetén álló, vagyontalan emberek nem engedhetnek meg maguknak ilyesmit.

- Pedig bizony, kegyelmes uram, míg ötszázezer frank adósságom van arra a birtokra.

- No hát, el kell vennie egy leányt, aki ezt behozza. De ilyen gazdag partit aligha fog találni a mi városnegyedünkben, ahol a lányok kevés hozományt kapnak.

- A nevük eleget hoz - jegyezte meg Lucien.

- Csak hárman vagyunk a whisthez: Maufrigneuse, d'Espard meg én. Nem akar negyedik lenni? - kérdezte Lucient a herceg a játékasztalra mutatva.

Clotilde odament az apjának kibicelni.

- Azt akarja, hogy nyerjek - szólt a herceg, megsimogatva leánya kezét és oldalvást sandítva Lucienre, aki továbbra is komoly maradt.

Lucien, d'Espard úr játszófele, hús aranyat veszített.

- Látja, édesanyám - így szólt Clotilde az anyjához - volt annyi esze, hogy veszített.

Lucien, miután még néhány szerelmes szót váltott Grandlieu kisasszonnyal, tizenegy óra tájt hazament. Mikor lefeküdt, tökéletes diadalára gondolt, melyet egy hónap múlva fog kivívni. Mert nem volt kétsége aziránt, hogy el fogják ismerni Clotilde jövődöbelijének, és még 1830 nagybőjtje előtt megházasodhat.

Mikor Lucien másnap reggeli után a nagyon gondterhelt Carlos Herrera társaságában cigarettára gyújtott, az inas jelentette, hogy Saint-Estève úr (nem rossz!) szeretne beszélni Carlos Herrera abbéval vagy Lucien de Rubempré úrral.

- Megmondták odalent, hogy úton vagyok? - kiáltott az abbé.

- Igenis, nagyságos úr - felelt az inas.

- Hát csak fogadd azt az embert! - mondotta az abbé Luciennek. - De nehogy kiszalassz egy szót, egy gesztust, ami kompromittáló lehetne: mert ez az Ellenség.

- Hallani fogod, amit beszélek - felelt Lucien.

Carlos a szomszéd szobába vonult s az ajtó hasadékán át látta belépni Coarentint, de csak a hangjáról ismert rá, akkora mértékben meg volt ebben az ismeretlen nagyságban az átváltozás tehetsége. Coarentin ebben a pillanatban olyan volt, mint egy öreg pénzügyminisztériumi osztályfőnök.

- Nem vagyok olyan szerencsés, hogy önt ismerjem - szólt Coarentin - de...

- Bocsásson meg, ha félbeszakítom - szólt Lucien - de...

- De az ön egybekeléséről van szó Clotilde Grandlieu kisasszonnyal. Ez a házasság nem fog megtörténni - szólt most élénken Coarentin.

Lucien leült és nem válaszolt.

- Önt markában tartja egy férfi, akinek hatalma, szándéka és módja van rá, hogy bebizonyítsa Grandlieu hercegnek, hogy a Rubempré-birtokot olyan pénzből vásárolta, amit önnek egy vén hülye fizetett a babájáért, Esther kisasszonyért - folytatta Coarentin. - Könnyű lesz megszerezni a jegyzőkönyveket, melyek az Esther kisasszony ellen hozott ítéletekről szólnak, és van mód d'Estourny megszólaltatására is. Napfényre fognak kerülni a Nucingen báróval szemben alkalmazott rendkívül ügyes manőverek... Ebben a pillanatban még mindent helyre hozhat. Adjon ide százezer frankot, és szent a béke... Nekem semmi közöm az egészhez. Csak megbízottja vagyok azoknak, akik ezt a zsarolást kieszelték, semmi egyéb.

Coarentin beszélhetett volna akár egy óráig is; Lucien tökéletesen szenttelen arccal szívta tovább a cigarettáját.

- Uram - válaszolt - nem vagyok rá kíváncsi, hogy ön kicsoda. Mert aki ilyen megbízást elvállal, annak nincs is neve, legalább élőlöttem nincs. Hagytam önt nyugodtan beszélni: ön vendégem. Úgy látom, értelmes emberrel van dolgom. Hallgassa meg, micsoda dilemmában vagyok.

Szünet következett, mely alatt Lucien jéghideg tekintettel állotta Coarentin reászegezett vadmacskaszemét.

- Vagy teljesen hamis tényekre támaszkodik, akkor semmi közöm a dologhoz - így kezdte Lucien - vagy pedig igazat mond, s ez esetben, ha odaadom a százezer frankot, nyitva hagyom önnek a lehetőséget, hogy annyiszor hagyjam magam megvágni százezer frank erejéig, ahányszor az ön megbízója egy Saint-Estève-et talál, akit ideküldhet... De hogy egy csapásra végezzek az ön tisztességes ajánlatával, tudja meg, barátom, hogy én, Lucien de Rubempré, a világon senkitől sem félek. A legcsekélyebb részem sincs azokban az üzelmekben, amelyekről beszél. Ha Grandlieu-ék akadékoskodnának, van még elég nemes származású férjhezadó lány. Elvégre az sincs ellenemre, hogy agglegény maradjak, kivált ha, mint mondja, olyan busás haszonnal üzöm az emberkereskedést.

- Ha Carlos Herrera abbé...

- Uram - vágott Corentin szavába Lucien - Carlos Herrera abbé ez idő szerint úton van Spanyolország felé. Az én házasságomhoz neki semmi köze, az én ügyeimbe semmi beleszólása. Igaz, hogy ez az államférfi hosszabb időn keresztül segítségemre volt a jó tanácsaival, de most be kell számolnia a spanyol király öfelségének. Ha vele akar diskurálni, akkor azt ajánlom, utazzék egyenest Madridba.

- Uram - mondta ki kereken Corentin - ön sohasem lesz Clotilde Grandlieu kisasszony férje.

- Az az ő baja - felelt Lucien, türelmetlenül tuszkolva az ajtó felé Corentint.

- Meggondolta jól a dolgot? - kérdezte hűvösen Corentin.

- Uram, nem ismerem el a jogát arra, hogy a dolgaimba avatkozzék, de még csak arra sem, hogy elrontsa egy cigarettámat - szólt Lucien, eldobva a kialudt cigarettát.

- Ajánlom magam - szólt Corentin. - Nem találkozunk többet... Pedig higgye el, lesz még perc az életében, amikor a fele vagyonát odaadná érte, ha most eszébe jutna, hogy visszahívjon a lépcsőről.

Válaszul a fenyegetésre, Carlos a lenyakazást jelezte a kezével.

- Most pedig dolgoz! - kiáltotta Luciennek, aki ez után a szóváltás után ólomszínűre sápadt.

Ha ama meglehetősen kis számú olvasók közt, akik egy könyv erkölcsi és bölcselmi oldalával foglalkoznak, csak egyetlenegy is képes lenne rá, hogy higgyen Nucingen báró kielégülésében, ez az egy bebizonyítaná, mily nehezen alkalmazhatók egy örömléány szívére bárminő fiziológiai tételek. Esther elhatározta, hogy a szegény milliommossal drágán fizetteti meg azt, amit ez „tiatalnabjá”-nak nevezett, így hát a „gitsin paloda” fölvatása még 1830 februárjának első napjaiban sem történt meg.

- De a farsangban megnyitom a lokálokat - mondotta Esther meghitt barátnői körében - s akkor olyan boldoggá teszem az emberemet, mint egy „gipszkakast”.

Ez a szó szállóige lett a félvilági nők társaságában.

A báró tehát ki nem fogyott a panaszkodásból. Nevetségessé tette magát, a házasemberek szokása szerint. Barátai hallatára jajveszékelní kezdett és kesergéseinek városszerte híre ment. Ezalatt Esther lelkiismeretesen játszotta tovább a szerepét, mint a spekuláció fejedelmének Pompadourja. Már két-három kisebbszerű estélyt is adott, kizárólag azért, hogy Lucient meghívhassa. Lousteau, Rastignac, du Tillet, Bixiou, Nathan, gróf Brambourg, az aranyifjúság színe-virága, otthonos vendégei lettek a háznak. A komédiához, melynek főszereplője volt, segédletül Tulliát, Florentine-t, Fanny Beauprét, Florine-t, két színésznőt és két táncosnőt, végül Val-Noble-nét vette maga mellé. Nincs szomorúbb hely egy kurtizán házában, ha a rivalitás sóját, a toalettek tündöklését s a folyton változó arcok torlódását kénytelen nélkülözni. Hat hét alatt Esther a legszellemesebb, legérdekesebb, legszebb és legelegánsabb nő lett az asszonyi páriák közt, akik a kitarított nők világát teszik. Igazi piedesztálján állva, kiélvezte a hiúság minden édességét, amibe közönséges nők beleszédülnek. Őt azonban egy titkos gondolat fölébe emelte kasztjának. Szívében megőrizte a saját maga képét, szégyellte is meg büszkélkedett is vele. Tudatában állandóan ébren élt lemondásának órája. Ezért kettős életet folytatott, úgyhogy szánakozni tudott saját magán. Szarkazmusaiban rejtett hangulatának az íze érzett, az a mély megvetés, mellyel a kurtizánban lappangó angyal illette azt a hitvány és gyűlöletes szerepet, melyet a test a lélek színe előtt játszott. Néző és színész, bíró és vádlott volt egyszemélyben és így megvalósította az arabs mesék csodálatos költészetét, melyek majdnem mindig valamely felsőbbrendű lényt mutatnak satnya porhüvelyben, s melyeknek mintáját a Könyvek Könyvében, a bibliában, Nabukodnozor alakjában találjuk meg. Miután a hűtlenségét követő napig ígérte magának az életet, áldozat létre miéért ne mulatott volna egy

kicsit a hóhérján. Különben is, mióta tudta, hogy micsoda aljas eszközökkel élt a báró titokban, míg a vagyont összegyűjtötte, azóta félretett minden tekintet. Tetszelgett Ate, a bosszúálló istennő szerepében, mint Carlos mondotta. Ezért fölváltva hol elbűvölő, hol utálatos volt a milliomoshoz, aki már csak őérette élt. Ha a báró szenvedése odáig fokozódott, hogy kedve támadt faképnél hagyni Esthert, egy gyöngéd jelenettel ismét visszahódította magához.

Herrera, aki a nyilvánosság tudtával Madridba utazott, nem ment el, csak Tours-ig. Kocsiját tovább küldte Bordeaux-ba, egy inast ültetve belé, akinek az volt a feladata, hogy gazdája szerepét játssza és őt várja be egy bordeaux-i fogadóban, ő maga utazóügynöknek öltözve a gyorspostával visszafordult, titokban megszállt Esthernél és onnan dirigálta Ázsia, Európa és Paccard útján a machinációit, éber szemmel figyelve mindenre, főleg Peyrade-ra.

Vagy két héttel az ünnepély kitűzött napja előtt - az első operabált követő napon akarták megtartani - a kurtizán, akinek csípős élcei révén rettegett híre kezdett támadni, az Olasz Operában ült földszinti páholya mélyén, melyet a báró, ha már kénytelen volt páholyt bérelni, úgy választott meg, hogy jól elbújhasson a szeretőjével és ne kelljen pár lépésre a feleségétől, nyilvánosan együtt mutatkoznia vele. Esther úgy ült, hogy szemmel tarthatta Sérizyné páholyát. Ugyanis Lucien majdnem mindennap a grófnő társaságában volt. Ezen a napon fél tíz óra tájban gondterhes homlokkal, sápadtan, szinte félholtra váltan látta belépni a grófnő páholyába. A kétségbeesésnek e tüneteit más, mint Esther nem vehette észre rajta. Ha egy nő szeret egy férfit, akkor úgy ismeri az arcvonásait, mint a tengerész a nyílt óceánt.

- Szent Isten, mi baja lehet?... Mi történt? Talán beszélnie kellene azzal a pokolbeli angyallal, aki neki őrangyala, s aki Európa és Ázsia vacka közt egy padlásszobában rejtőzött el?

E kegyetlen gondolatok gyötörték Esthert, alig hallgatott oda a zenére. El lehet képzelni, hogy a báró beszédére egyáltalán ügyet sem vetett. A báró két kezébe fogta az „antyal” kezét és beszélt hozzá jellegzetes zsargonjában, melynek furcsa szótagjait az olvasó ugyanolyan nehezen érti meg, mint a hallgató.

- *Ezder* - így szólt hozzá, elbocsátva a kezét, és kissé türelmetlen mozdulattal taszítva el magától - *ketyet nem halkad rám!*

- Látja, báró, ön kerékbe töri a szerelmet, akárcsak a nyelvet.

- *Grucifiksz!*

- Itt nem a budoáromban ülök, hanem az Olasz Operában. Ha nem lenne közönséges pénzszekevény, Huret- vagy Fichet-féle gyártmány, amelyet a Természet emberré varázsol, akkor nem csapna ilyen lármát egy zenét kedvelő hölgy páholyában! Meghiszem azt, hogy nem hallgatok önre! Itt susorog a szoknyámon, mint egy cserebogár a papírzacskóban, és szánakozó nevetést csal ki belőlem. Azt mondja folyton: „*Ketyet työnyörű, ketyet ennifaló...*” Vén majom! Mit szólna, ha azt válaszolnám: „Ma valamivel jobban tetszik nekem, mint tegnap, nem megyünk haza?” Ahogyan felém sóhajtozik (nem hallom, de érzem), abból megállapítom, hogy rettentően bezabált s most kezd emészteni. Tanuljon éntőlem, elég sokba kerülök önnek, hogy a pénzéért elvéve egy-két jótanáccsal szolgáljak, tanulja meg, kedvesem, hogy aki oly nehezen emészt, mint ön, annak nem szabad akármikor, a legalkalmatlanabb pillanatokban is, azt mondani a babájának: „*Kelyet työnyörű...*” Blondet azt mondja, hogy egy öreg katona „a Vallás karjai közt” halt bele a majombetegségbe... Tíz óra van. Kilenckor a balekjével, Brambourg gróffal du Tillet-nél vacsorázott. Milliókat és szarvasgombákat kell megemésztenie. Jöjjön ismét holnap délelőtt tíz órakor.

- *Milyen getyedlen maka!...* - sóhajtott a báró, jóllehet elismerte ennek az orvosi érvelésnek az alaposságát.

- Kegyetlen?... - szólt Esther. - Talán bizony nem vizsgálhatta meg magát Bianchon és Desplein doktorokkal meg az öreg Haudry-val?... Mióta boldogságának hajnalhasadását lesi, tudja, milyen hatást tesz rám?

- *Miljend?*

- Mint egy flanellbe bugyolált kövér nyárspolgár, aki minden órában a karosszékétől az ablakig sétál, hogy megnézzze, „selyemgubóknak való” hőfokon áll-e már a termométer, mert ezt a hőmérsékletet rendelte számára az orvos.

- *Ládja, miljén hálátadlan!* - kiáltott a báró, kétségbeesetten hallva ezt a siralmas muzsikát, melyet egyébként az Olasz Operában elég gyakran hallanak a szerelmes aggastyánok.

- *Hálátadlan!* - szólt Esther. - Ugyan mondja, mit kaptam idáig öntől prezentbe?... Tömérdek bosszúságot. Ugyan mondja, papus, büszkélkedhetem-e önnel? Maga persze büszkélkedik velem, nagyon jól áll rajtam a sujtásos libériája. Kifizette az adósságaimat... Jó! De hiszen elég milliót csórt össze, sose húzza el a száját, maga vallotta be nekem, meg sem érezte. És ez a legnagyobb dicsősége... Örömeány és tolvaj: semmi sem illik egymáshoz jobban, mint ezek ketten. Pompás kalitkát épített egy papagáj számára, mely ízlése szerint való. Kérdezzen meg egy braziliai ara-papagájt, hálás-e annak, aki az aranyos kalitkájába zárta... (Ne nézzen rám úgy, mint egy kínai bonc!)... Egész Párisnak mutogatja vörös-fehér tollas papagáját. Azt mondja: Van-e még Párisban valakinek ilyen papagája? És hogy csacsog! Milyen jól ráhibáz a szavakra! Ha du Tillet jön, azt mondja neki: Jó napot, kis betyár... ön boldog, mint egy hollandi kertész, akinek unikumszámba menő tulipánja van, vagy mint az Ázsiában angol nyugdíjat húzó nábob, akinek egy utazó ügynök nyakába sózta az első svájci tubákszelencét, amely három nyitányt muzsikál. Akarja a szívemet? Hát figyeljen ide, megmondom, hogyan nyerheti meg.

- *Montya mek, montya mek! Mintend mekdeszeg kelyetérd... Szifezsen lezeg a polontya!*

- Legyen fiatal, legyen szép, legyen olyan, mint Lucien de Rubempré, aki ott ül az ön felesége mellett. Akkor „grátis” megkapja, amit összes millióival soha az életben meg nem vásárolhatott volna.

- *Id hatyom, merd ma esde ikaszán natyon událados!...* - szólt a hiúz megnyúlt képpel.

- Hát jó estét - felelt Esther. - Mondja meg „Sors”-nak, hogy fejtől jó magasra vesse az ágát, lábtól pedig alacsonyra. Ma este nagyon gutaütésesen néz ki... Kedvesem, nem mondhatja, hogy nem érdeklődöm az egészségi állapota iránt.

A báró ott állt és fogta az ajtó kilincset.

- Ide jöjjön, Nucingen! - szólt Esther, gőgös kézmozdulattal parancsolva vissza a bárót.

Ez kutya-alázattal hajolt le elébe.

- Akarja, hogy kedves legyek magához, s hogy ma este cukros-vizet adjak, ráadásul még babusgassam is, maga kövér szörnyeteg?

- *Työdri a szifemed...*

- *Työdröm a sziféd?...* - válaszolt Esther, kicsúfolva a báró kiejtését. - Hát nézze! Hozza ide Lucient, hogy meghívhassam a lakománkra és biztos legyek felőle, hogy ott lesz. Ha ezt a kis ügyletet lebonyolítod, kövér Frédericem, addig fogom mondani neked, hogy szeretlek, amíg csak el nem hiszed...

- *Maka ety düntér* - rajongott a báró, megcsókolva Esther kesztyűjét. - *Szifezsen hallkadnám ety órán geresztül a sérdéseid, ha a fékén mintik ety cirókatázs tyüne...*

- Hja, csakhogy ha valaki nem fogad szót, akkor... - így szólt Esther és ujjával fenyegette meg a bárót, mint a gyerekeket szokás. A báró fejével bólogatott, mint a csapdába esett madár, mely a vadásznak könyörög.

„Istenem! Mi baja lehet Luciennnek? - tűnődött Esther, mikor egyedül maradt. A könnyeit nem tartotta vissza tovább, végigcsurogtak az arcán. - Ilyen szomorú még sohasem volt.”

Luciennel ezen az estén a következő dolog történt. Kilenc órakor, mint minden este, saját fogatán kikocsizott, hogy a Grandlieu-palotába hajtasson. Minthogy hátszlovát és bricskába való lovát csak délelőtti sétákra használta (így szokták a fiatal urak), téli estékre hintót bérelt, mégpedig a legelső kocsiölcsönzőtől választotta ki a legremekebbet, remek szép két lóval. Egy hónap óta csupa derű volt az élete. Háromszor volt ebéden a Grandlieu-palotában. A herceg igen kedves volt hozzá. Az omnibusz-részvényeit eladta háromszázezer frankért, úgyhogy újabb egyharmad részét kifizethette birtoka vételárának. Clotilde tündérien öltözködött, tíz tégely pirosítót kent az arcára, mielőtt Lucien belépett a szalonba, egyébként is fennen híresztelte, hogy szerelmes belé. Néhány eléggé magas állású ember mint valószínű dolgot emlegette Lucien és Grandlieu kisasszony házasságát. Chaulieu herceg (Franciaország volt spanyol követe s rövid ideig külügyminisztere) megígérte Grandlieu hercegasszonynak, hogy a királynál kieszközli Lucien számára a márki címet. - Lucien tehát, miután Sérizynénél megvacsorázott, ezen az estén is a Saint-Germain városrészbe hajtatott, hogy a Chaussée-d'Antin utcában leadja rendes vizitjét. Mikor a palota elé ért, kocsisa bezörgetett a kapun. A kapu kitárult, és a hintó a tornác elé gördült. Mikor Lucien kiszállt a kocsiból, négy díszes fogatot látott az udvaron. Az egyik lakáj, aki az oszlopos előcsarnok ajtaját nyitotta és csukta, amint meglátta Rubempré urat, kijött a tornácra s mint a katona, aki elfoglalja őrhelyét, az ajtó elé cövekelte magát.

- Őkegyelmessége nincs itthon! - mondotta.

- A hercegasszonynak fogadónapja van - vetette oda Lucien.

- A hercegasszony elment hazulról - válaszolt komoran az inas.

- És Clotilde kisasszony...

- Nem hiszem, hogy a kisasszony a hercegasszony távollétében fogadja uraságodat...

- De hiszen vendégek vannak - vitakozott Lucien elképedve.

- Nem tudom - felelt a lakáj, igyekezve butának és alázatosnak látszani egyszerre.

Nincs borzasztóbb az etikettnél azok számára, akik azt a társadalom legfőbb törvényének ismerik el. Luciennnek nem volt nehéz rájönni e ránézve lesújtó jelenet értelmére: a hercegi pár ajtót mutatott neki. Érezte, amint hátgerincének csigolyáiban megfagy a velő, és a hideg verejték gyöngyözve verte ki a homlokát. Ez a párbeszéd tulajdon komornyikjának füle hallatára folyt, aki a kocsiajtó kilincsét fogta és habozott, hogy becsukja-e. Lucien intett neki, hogy mennek tovább. De mikor újból beszállt, a lépcsőn lesiető emberek lármáját hallotta és az előlépő lakáj szavát, amint egymás után kiáltotta: „Chaulieu herceg emberei! Grandlieu vicomtesse emberei!” Lucien csak egy szót vetett oda az inasának: „Gyorsan az Olasz Operába!...” De bárhogyan sietett, a szerencsétlen dandy nem térhetett ki Chaulieu herceg és fia, Rhétoré herceg elől. Kénytelen volt köszöntést váltani velük, mert szólni egy szót sem szóltak hozzá. A főrangú társaság nagy katasztrófái, melyek egy-egy rettegett kegyenc bukásával végződnek, gyakran mennek végbe egy szoba küszöbén, egy meszelt képű ajtónálló egyetlen szavával.

- Hogyan értesíthetném nyomban tanácsadómat erről a csapásról? - töprengett Lucien az Olasz Operába menet. - Mi történhetett?

Meddő találgatásokba tévedt. Ez történt: Ugyanaz nap délelőtt Grandlieu herceg, mikor a kisszalomba lépett, ahol a család szűk körben reggelizni szokott, így szólt Clotilde-hoz, miután megcsókolta:

- Gyermekem, egyelőre ved ki a fejedből Rubempré uraságot.

Azután a feleségét kézen fogva egy ablakmélyedésbe vonta, hogy halkán néhány szót mondjon neki, melyek a szegény Clotilde arcát elsápasztották, Grandlieu kisasszony figyelte az anyját, mialatt ez a herceget hallgatta, és élénk meglepődést látott az arcán.

- Jean - így szólt a herceg egyik inasához - vigye el ezt a pár sort Chaulieu herceghez. Kérem, hogy üzenje meg: igen-e vagy nem. Meghívom mára, hogy ebédeljen minálunk - mondta a feleségének.

A reggeli nagyon szomorú volt. A hercegnő merengőnek látszott, a herceg saját magára dühöngött, Clotilde pedig alig tudta visszatartani könnyeit.

- Fiam, apádnak igaza van, fogadj szót neki - szólt az anya megindult hangon a leányához. - Én nem tudom neked azt mondani, amit ő, hogy ne gondolj többet Lucienre. Nem, én megértem szívfájdalmadat. (Clotilde kezét csókolt az édesanyjának.) De azt mondom, angyalom: várj, ne tégy egy lépést sem, szenvedj némán, ha szereted őt, és bízzál a szüleid gondoskodásában! Az előkelő dámák előkelősége abban áll, gyermekem, hogy minden körülmények közt fennköltén tudják teljesíteni kötelességüket.

- Miről van szó? - kérdezte Clotilde fehéren, mint egy lilium.

- Sokkal komolyabb dologról, szívem, semhogy beszélhetnénk róla - válaszolt a herceg-asszony. - Mert ha netán nem igaz, akkor csak fölöslegesen beszennyeznők vele a lelkedet, ha pedig igaz, akkor nem szabad megtudnod.

Hat óraker Chaulieu herceg dolgozószobájában kereste fel Grandlieu herceget, aki már várta.

- Mondd, Henri... (A két herceg tegeződött és keresztnevéen szólította egymást. Ez is egyike azoknak az árnyalatoknak, melyeket azért eszeltek ki, hogy a bizalmasságban fokozatokat teremtsenek, hogy visszaverjék a francia családiasság elhatalmasodását, s megalázzák egyesek önértetét.) - Nézd, Henri, olyan nagy zavarban vagyok, hogy csak egy régi barátomtól kérhetek tanácsot, aki jártas a világ dolgaiban. Neked pedig régi tapasztalataid vannak. Clotilde leányom, mint tudod, szerelmes ebbe a kis Rubemprébe, és engem valósággal belekényszerítettek, hogy ezt az embert férjül ígérjem neki. Mindig elleneztem ezt a házasságot, de a feleségem végre is nem tudott ellenállani Clotilde szerelmének. Mikor ez a fiú visszavásárolta birtokát s az árát háromnegyed részben ki is fizette, énrészemről nem volt több ellenvetésem. Most aztán tegnap kapok egy névtelen levelet, tudod jól, hogy az ilyesmire nem sokat lehet adni, amelyben az az állítás foglaltatik, hogy ennek a fiúnak a vagyona tisztátalan eredetű, s hogy hazudik, mikor azt mondja nekünk, hogy a birtokvásárláshoz szükséges pénzeket a nővérétől kapja. A levél fölszólít leányom boldogsága és családunk tekintélye nevében, hogy tudakozódjam, s az utat is megjelöli, amelyen fölvilágosítást szerezhetek. De itt van, olvasd.

- A névtelen levelekre nézve egy véleményen vagyunk, kedves Ferdinand-om - válaszolt Chaulieu herceg, miután elolvasta a levelet. - De ha megvetjük is, igénybe kell vennünk a szolgálataikat. Pontosan úgy vagyunk ezekkel a levelekkel, mint a spionokkal. A fiút egyelőre ne bocsásd a házadba, azalatt információkat szerzünk... Hopp, már meg is van. Az ügyvéded Derville, olyan ember, akiben teljesen megbízhatunk. Sok család titkainak letéteményese, ezt is rá lehet bízni. Derék ember, tekintélyes ember, tisztességes ember. Agyafűrt és mindenféle hájjal megkent, az igaz, de csak az üzletember ravaszsága van benne. Csak arra szabad fölhasználnod, hogy hitelt érdemlő bizonyítékot szerezzen be. A külügyminisztériumban van

egy emberünk a politikai nyomozó testülettől, aki páratlan művészettel kutat föl államtitkokat. Gyakran küldjük ki különböző kényes feladatok elvégzésére. Tudasd Derville-lel, hogy ebben az ügyben lesz egy segítőtársa. Spionunk tökéletes „úr”, a becsületrend keresztjével fog föllépni és úgy fog hatni, mint egy diplomata. Ez a lóköttő lesz a tulajdonképpeni vadász, Derville csak csöndes nézője marad a vadászatnak. A jogtanácsosod majd megmondja, hogy egeret szültek-e a hegyek, vagy pedig szakítanod kell-e ezzel a kis Rubemprével. Egy hét múlva tudni fogod, mihez tartsd magad.

- A fiatalember még nem eléggé márki ahhoz, hogy megütközzék rajta, ha egy hétig nem talál idehaza - mondotta Grandlieu herceg.

- Főleg, ha a végén mégiscsak hozzáadod a lányodat - válaszolt az egykori követ. - S ha a névtelen levél igazat mondott, oda se neki! Clotilde-ot utazni küldöd a menyemmel, aki Itáliába készül...

- Kihúzol a bajból, de még nem tudom, hálás legyek-e érte.

- Ki kell várni a fejleményeket.

- Igaz! - szólt Grandlieu herceg. - Hogy is hívják azt az urat? Értesítenem kell Derville-t... Kérlek, küldd ide holnap négy óra tájt, itt lesz Derville is, majd összeismertetem őket.

- Az igazi neve - szólt az egykori követ - azt hiszem, Corentin... (aligha hallottad még ezt a nevet). De ez az úr hivatali álnevével vértézve fog nálad jelentkezni. Valami Saint-Hogyhívják-nak tituláltatja magát... Saint-Yves? Saint-Valère?... tudja az ördög. Rábízhatod magad, XVIII. Lajos is teljesen megbízott benne.

Ez után a tanácskozás után kapta meg a parancsot az udvarmester, hogy Rubempré úr orra előtt csukja be az ajtót, ami meg is történt.

Lucien úgy járt föl-alá az Olasz Opera folyosóján, mint egy részeg. Már látta, hogy egész Páris őt pletykálja. Rhétoré herceg halálos ellensége volt, olyan, akire az ember szemtől szembe mosolyogni kénytelen, anélkül, hogy megbosszulhatná magát, mert a támadásai nem mennek túl az illendőség határain. Rhétoré herceg tudott a jelenetről, mely az imént a Grandlieu-palota tornáca előtt lejátszódott. Lucien, aki szükségét érezte, hogy titkos tanácsadóját nyomban értesítse erről a váratlan kalamitásról, félt, hogy kompromittálja magát, ha Estherhez megy, akinél társaságot találna együtt. Megfeledkezett arról, hogy Esther itt van a színházban - annyira összekuszálódtak a gondolatai. Nagy tanácstalanságában még diskurálnia is kellett Rastignackal, aki még semmit sem tudván a nagy újdonságról, közelgő esküvőjéhez gratulált neki. Ebben a pillanatban hozzájuk lépett Nucingen és így szólt Lucienhez:

- *Lez szifezs pemeni Sampyné őnatsáka báholyápa? Személyesen óhadjja mekhifni önt a hászafadásra...*

- Szívesen, báró úr - felelt Lucien, akinek a bankár mentőangyalként jött.

- Hagyjon magunkra - így szólt Esther Nucingen úrhoz, mikor Luciennel együtt belépni látta. - Keresse fel Val-Noble-nét, ott látom a nábobjával abban a harmadikemeleti páholyban... Sok nábob terem Indiában - tette hozzá, s a szeme megértően villant össze Luciennel.

- És az ottan - mosolygott Lucien - roppantul hasonlít a kegyedére.

- Aztán - így szólt Esther a báróhoz, miközben újabb egyetértő jelet váltott Luciennel - vezesse ide hozzám a nábobjával együtt, akinek nagy kedve van önnel megismerkedni. Azt mondják, borzasztó gazdag ember. Szegény asszony már nem tudom hány elégiát sírt el nekem. Panaszodik, hogy a nábob csak nem akar nekiindulni. Talán, ha egy kicsit könnyít rajta, majd fűgőbb lesz.

- *Ketyed dolfajrag nész penüinged?* - szólt távozóban a báró.

- Lucien, drágám, mi bajod van?... - súgta barátjának Esther, ajkát a füléhez értetve, mihelyt a páholy ajtaja bezáródott.

- El vagyok veszve! Nem bocsátottak be a Grandlieu-palotába, mégpedig azon a címen, hogy nincsenek otthon. A herceg és a hercegasszony mindketten otthon voltak, s az udvarban öt fogat ácsorgott.

- Szóval a házasság dugába dől? - kérdezte Esther megindult hangon, mert a mennyország tárult föl előtte.

- Még nem tudom, mit forralnak ellenem...

- Édes Lucienem - így szólt Esther csodálatos cirógató hangon - mit búsulsz? Később még szebb házasságot fogsz kötni... Megkeresek neked két földbirtokot...

- Rendezz ma estére vacsorát, hogy Carlosszal titokban beszélhessek. Hívd meg mindenekelőtt az ál-angolt, Val-Noble-néval együtt. Ez a nábob okozta a szerencsétlenségemet. Esküdt ellenségünk, ha a kezünkben van és...

De Lucien ijedt mozdulattal szakította félbe magát.

- Mi bajod? - kérdezte a szegény lány, aki úgy érezte, mintha izzó parázson ülne.

- Ó, Sérizyné lát! - kiáltott Lucien. - És hogy a baj teljes legyen, mellette ül Rhétoré herceg is, balsorsom egyik tanúja.

Csakugyan e pillanatban Rhétoré herceg Sérizyné grófné fájdalmával játszott.

- Kegyed túri, hogy Lucien Esther kisasszony páholyában mutatkozzék? - kérdezte az ifjú herceg, a páholyra és a benne ülő Lucienre mutatva. - Minthogy érdeklődik iránta, megmondhatná neki, hogy ilyesmit nem csinál az ember. Lehet nála vacsorázni, vagy akár... De ezek után igazán nem csodálkozom, hogy Grandlieu-ék lassanként elhidegülnek ezzel a fickóval szemben. Az imént saját szememmel láttam, amikor a kapuban, a nyílt tornácon elutasították...

- Ezek a lányok nagyon veszedelmesek! - szólt Sérizyné Esther páholyára irányítva nyeles szemüvegét.

- Igen - felelt a herceg - azzal, amit tehetnek, épp annyira, mint azzal, amit akarnak...

- Tönkre fogják tenni Lucient! - szólt Sérizyné. - Mert úgy hallom, éppoly sokba kerülnek akkor, ha nem fizetik őket, mint ha fizetik.

- De neki nem! - válaszolt az ifjú herceg, adva az elámultat. - Nemhogy pénzébe kerülnének, hanem szükség esetén még adnának is neki pénzt! Valamennyien futnak utána.

A grófné szája körül kis ideges remegés cikázott, mely nála nem volt mosolyszámba vehető.

- Jó - mondotta Esther - jöjj el éjféltájt vacsorára. Hozd magaddal Blonde-t és Rastignacot. Kell legalább két élvezhető ember, és nem leszünk többen, mint kilencen.

- Módot kellene találni, hogy Európát a báró útján elhozhassuk. Talán azzal az ürüggyel, hogy értesítened kell Ázsiát. Akkor megmondhatod neki, mi történt velem, hogy Carlos tudja, hányadán van, mielőtt a nábobot a kezébe veszi.

- Meglesz - felelt Esther.

Így kilátás volt rá, hogy Peyrade tudtán kívül egy fedél alatt találkozik össze ellenfelével. A tigris bement az oroszlán barlangjába, mégpedig olyan oroszlánéba, aki körül volt véve őrzőivel.

Mikor Lucien visszament Sérizyné páholyába, a grófné, ahelyett hogy fejét mosolyogva feléje fordította volna s ruháját összefogta volna, hogy mellette helyet foglalhasson, úgy tett, mintha ügyet sem vetne a belépőre és tovább is a nézőtéren jártatta szemét. De Lucien észrevette a lornyon remegésén, hogy a grófnő martaléka annak az iszonyú fölindulásnak, mely a tilalmas boldogság büntetése szokott lenni. Ennek dacára a páholy előterébe ment az asszony mellé, s a másik szögletbe telepedett, úgy, hogy maga és a grófnő közt keskeny közt hagyott szabadon. A páholy peremére dőlt, jobb könyökét föltámasztotta, állát kesztyűs kezére tette. Azután háromnegyed fordulattal az asszony felé fordult és várta, hogy megszólaljon. A felvonás már véget ért, s a grófné még mindig nem szólt egy szót sem, még csak rá sem nézett.

- Nem tudom - mondotta végül - miért van itt, mikor Esther kisasszony páholyában van a helye...

- Megyek is oda - felelt Lucien és kiment, rá sem hederítve a grófnéra.

- Drágám - így szólt Val-Noble-né, mikor Peyrade-dal, akit Nucingen báró nem ismert föl, belépett Esther páholyába. - Boldog vagyok, hogy bemutatathatom neked Samuel Johnson urat. Nagy bámulója Nucingen báró tehetségének.

- Igazán? - kérdezte Esther, rámosolyogva Peyrade-ra.

- Ó, *yes, naadzson* - szólt Peyrade.

- No, báró, ez a francia beszéd körülbelül úgy hasonlít az önéhez, mint a breton a burgundihoz. Nagyon mulatságos lesz önöket pénzügyletekről beszélni hallani... Tudja, mit kérek öntől, nábob uram, annak fejében, hogy összeismertetem a bárómmal? - kérdezte Esther mosolyogva.

- *O, naadzson hálás vuaadzok, ha ön be akar mjetetni a sir baronetnak.*

- Igen - felelt Esther - ha megszerzi nekem azt az örömet, hogy ma nálam vacsorázik... Semmi sem forrasztja össze erősebben a férfiakat, mint a pezsgős üvegek viasza. Ez megpecsétel minden üzletet, kiváltképpen azokat, amelyekbe az ember beugrik. Jöjjön el ma este, jó alakot fog nálam találni. Ami téged illet, kis Frédericem - súgta a báró fülébe - itt a kocsid, hajtass a Saint-Georges utcába és hozd el ide Európát. Pár szót kell vele beszélnem a vacsora miatt... Meghívtam Lucient, két szellemes embert is hoz magával... Megfőzzük az ángliusunkat - súgta Val-Noble-né fülébe.

Peyrade és a báró magára hagyta a két nőt.

- Na, drágám, ha ezt a kövér csirkefogót valaha megfőzöd, akkor dicsérem az eszedet - szólt Val-Noble-né.

- Ha nem megy, kölcsönadod egy hétre - kacagott Esther.

- Ugyan! Fél napig se tartod ki velem - szólt Val-Noble-né. - Nagyon kemény dióba haraptam, belétörök a fogam. Soha életemben nem vállalkozom többé, hogy boldoggá tegyek egy ángliust... Hideg egoisták mind, úriruhás disznók...

- Hogyhogy? Talán udvariatlan? - szólt nevetve Esther.

- Ellenkezőleg, drágám! Ez a barom még csak nem is tegez.

- Semminő helyzetben? - kérdezte Esther.

- A nyomorult folyton azt mondja nekem: nagyságos asszony, és olyankor is, mikor minden férfi többé-kevésbé kedves, a legnagyobb hidegvérűséget tanúsítja. A szerelmet, istenbizonnyal olybá veszi, mint a borotválkozást. Letörli a borotváját, visszateszi a tartójába, megnézi magát a tükörben, mintha csak azt mondaná: „Nem vágtam meg magam.” Aztán olyan respektussal

bánik velem, hogy minden asszony a falnak menne tőle... Képzeld, ez a nyomorult Lord Leveshús azzal szórakozik, hogy a szegény Théodore-t fél napokon át hagyja ácsorogni a toalett szobámban. Egyszóval mindent elkövet a bosszantásomra. És fősvény... mint Gobseck és Gigonnet együttvéve. Elvisz valahová ebédelni és még csak a kocsimat se fizeti ki, ha véletlenül oda nem rendelem a sajátomat.

- És mondd - kérdezte Esther - mit ad neked mindezekért a szolgálatokért?

- Ó, drágám, semmit, ötszáz frankot egy óra, azonkívül fizeti a kocsimat. De micsoda kocsit! Amilyent szatócsok vesznek bérbe, ha esküvőjük napján a városházára, a templomba és a Kék Napórához címzett vendéglőhöz hajtatnak... Valóságos kölönc a nyakamon a respektusával. Ha megpróbálok idegrohamot kapni és rosszkedvű lenni, még csak meg sem haragszik. Azt mondja: „*Ammint parrancsolja, milady. Semmi nem lenni olyan jutálatos - no gentleman - mint mondani edzs szép ladynek: »Ön lenni edzs djapot-köteg, edzs árucikk!«... Hehehe! A maga barátja edzs tag a Tempérance-Society vuadzs Antislaveryben...*” És a bitang sápadt, száraz és hűvös marad, mintha értésemre akarná adni, hogy pontosan annyira becsül, mint egy négert becsülne, s hogy az egész nem a szívéből jön, hanem abolicionista meggyőződéséből.

- Rondább már nem is lehetne - szölt Esther. - De én a helyedben tönkre tenném azt a barbárt!

- Tönkre tenni? - vetette ellen Val-Noble-né. - Ahhoz az kéne, hogy szeressen!... De még te magad sem tudnál kiszedni belőle két garast. Komolyan végighallgatna és azt mondaná azzal a marokbaszaladó brit pofájával, hogy épp eleget fizet neked, tekintve, hogy *eidszerű eiletében szjerelem alig dzsátszani szeirepet*.

- Borzasztó elgondolni, hogy a mi foglalkozásunkban ilyen férfiakkal is összekerülhetünk! - kiáltott Esther.

- Ó, drágám, neked szerencséd volt!... Viseld jól gondját Nucingenednek.

- De a te nábobodnak valami célja lehet!

- Ezt mondja Adèle is - felelt Val-Noble-né.

- Meglátod, szívem, ez az ember fejébe vette, hogy meggyűlölteti magát a nőjével és egy bizonyos idő múltán kidobhatja magát - szölt Esther.

- Vagy pedig üzleteket akar kötni Nucingennel, s azért állt össze velem, mert tudta, hogy jó barátságban vagyunk; így gondolja Adèle - folytatta Val-Noble-né. - Azért mutattam be neked ma este. Ó, hiszen csak tudnám biztosan, mik a tervei, milyen szépen meg tudnék egyezni veled és Nucingennel!

- Egyszer sem vágta még a fejéhez az igazságot?

- Próbáld meg, te eszes nő vagy. Hiába minden ravaszságod: megölne a fagyos mosolyával. Azt felelné neked: *Ein vuadzsok egy antislavery és ön szabad...* Mondhatnád neki a legfurább dolgokat, rád nézne és így válaszolna: *Very good!* - és azon vennéd észre magadat, hogy közönséges pojáca vagy előtte.

- És a harag?

- Egy kutya! Csak színház lenne neki. Meg lehetne operálni a melle bal oldalán, semmit se fájna annak. Mondtam is neki, hogy a zsigerei alighanem bádogból valók. Azt felelte: *Naadzsok eleigedve vuadzsok ezzel a fizikai állapottal...* És mindig udvarias! Drágám, az a lelkén is kesztyűt visel... Még megpróbálok pár napig túrni ezt a mártíriumot, hogy kielégítem a kíváncsiságomat. Különben már fölpofoztattam volna a mylordot Philippe-pel, aki páratlan jó vívó. Nem marad más hátra...

- Épp ezt akartam mondani! - kiáltott Esther. - De előbb meg kell győződöd, nem tud-e véletlenül boxolni, mert tudod, drágám, az ilyen vén angolokban sok rejtett gonoszság bujkál!

- Ennek nincs párja a gonoszságban!... Ha látnád, ahogy kérdezi: mit parancsolok, mely órában szabad megjelennie, hogy meglepjen, hallottál ilyet! S ahogyan úgynevezett gentleman-modorában udvariaskodik, azt mondanád: „Ezt a nőt imádják.” És egy asszony se mondana mást...

- És még irigyelnek bennünket, drágám! - szólt Esther.

- Bizony! - sóhajtott Val-Noble-né. - Látod, mindegyikünk többé-kevésbé tapasztalta életében, mily kevésbe vesznek minket. De tudod, drágám, még sohasem vetettek meg oly kegyetlenül, oly mélyen, oly tökéletes brutalitással, mint amily megvetettnek érzem magam ennek a kövér portói borostömlőnek a respektusa által. Ha berúg, ellép a balfenéken, mert nem akar terhére lenni a társaságnak, mint Adèle-nek mondta, vagyis mert nem akar egyszerre két úrnak szolgálni: a nőnek és a bornak. Sűrűn használja a kocsimat: többet jár benne, mint én... Hej, ha ma este az asztal alá lehetne inni! De megiszik tíz üveggel, és csak épp hogy jókedve kerekedik; a szeme zavaros lesz és mégis tisztán lát vele.

- Akárcsak azok az emberek, akiknek az ablaka kívül piszkos, de bentről mindent látnak, ami ott künn történik... Ismerem ezt a férfitulajdonságot. Du Tillet-ben a legnagyobb mértékben megvan.

- Intézd úgy, hogy du Tillet ott legyen. Ha ő és Nucingen be tudnák fogni valami manőverükbe, legalább meg lennék bosszulva... Bárcsak koldusbotra juttatnák! Jaj, drágám, hogy nekem be kellett dűlnöm egy ilyen álszent protestánsnak, az után a derék Falleix után, aki olyan mulatságos, jó fiú volt, és hogy tudott szapulni!... Mennyit neveltünk neki!... Azt mondják, a váltóügynökök mind tökkelütöttek... Neki bizony csak egyszer volt kevés a sütnivalója...

- Amikor téged krajcár nélkül faképnél hagyott? Akkor legalább megtanulhattad, hogy a gyönyörűség sem fenéki tejföl.

Európa, akit Nucingen idehozott, most bedugta viperafejét a páholyajtón. Meghallgatta a pár szót, amit úrnője a fülébe súgott, azután eltűnt.

Éjjel, fél tizenkettőkor öt úri fogat állt meg a híres kurtizán háza előtt a Saint-Georges utcában: Luciené, aki Rastignac, Blondet és Bixiou társaságában jött el, du Tillet-é, Nucingen báróé, a nábobé és Florine-é, akit du Tillet hozott magával. A háromszorosan elzárt ablakokra remek kínai függönyök redőztek. A lakoma egy órára volt rendelve, a gyertyákat meggyújtották, a kis szalon és az ebédlő teljes pompájában ragyogott. A társaság oly nagyszabású éjjeli tivornyára készült, amilyet más, mint ez a három nő és ez a csomó férfi nemigen győzött volna szusszal. Először kártyáztak, mert jó másfél óra volt még a vacsoráig.

- Játszik, mylord? - kérdezte Peyrade-tól du Tillet.

- Nekem voltak partnerek O'Connell, Pitt, Fox, Canning, lord Brougham, lord...

- Mondja egyszerűen: végtelen számú lordok - így szólt Bixiou.

- Lord Fitz-William, lord Ellenborough, lord Hertfort, lord...

Bixiou lehajolt és Peyrade cipőjére nézett.

- Mit keresel ott? - kérdezte Blondet.

- Mit! Hát azt a rugót, amit meg kell nyomni, hogy meg lehessen állítani a masinát - szólt Florine.

- Játszik húsz frankkal egy poént? - kérdezte Lucien.

- *Attól függ, mennyit akarr vuesziteni...*

- Érti a dolgát... - ságta Esther Luciennek. - Mindnyájan angolnak nézik!

Du Tillet, Nucingen, Peyrade és Rastignac körülültek egy kártyaasztalt. Florine, Val-Noble-né, Esther, Blondet és Bixiou a kandallónál maradtak beszélgetni. Lucien időtöltésből egy díszmű metszetei közt lapozgatott.

- Tálalva van, nagyságos asszony - jelentette a pompás libériába bújtatott Paccard.

Peyrade az asztalnál Florine balján ült. Jobbjára Bixiou-t ültette Esther és lelkére kötötte, hogy igyék vele versenyt, amíg csak be nem rúgatja. Bixiou határtalanul bírta az italt. Peyrade soha életében nem látott ilyen tündöklő pompát, nem kóstolt ilyen konyhát, nem élvezte ilyen szép nők társaságát.

„Ma este legalább kapok valamit az ezer tallérom fejében, amibe már eddig is kerül nekem Val-Noble-né - gondolta magában. - Egyébként az imént nyertem el tőlük ezer frankot.”

- Ez aztán követésre méltó példa - kiáltott feléje Val-Noble-né, aki Lucien mellett ült, széles gesztussal mutatva neki a terem pompáját.

Esther maga mellé ültette Lucient és az asztal alatt a lábai között szorongatta a lábát.

- Nem hallja? - szölt Val-Noble-né, ránézve Peyrade-ra, aki úgy tett, mint aki se lát, se hall. - Így kellene berendezni nekem egy házat! Ha valaki milliókkal jön meg az Indiákból és egy Nucingennel akar üzleteket csinálni, akkor igyekszik egy szintre emelkedni vele.

- *Eln vuadzok edzs tag of Temperence-Society...*

- Akkor úgy fog inni, mint a gödény, bácsikám - szölt Bixiou - mert Indiában nagy a forróság!

Bixiou egész este azt a tréfát üzte Peyrade-dal, hogy úgy kezelte, mintha a nagybátyja lett volna, aki most jött haza Indiából.

- *Val-Noble-né azt monta negem, hoty önneg derfei fanag...* - mondta Nucingen, fürkésző szemmel nézve Peyrade-ra.

- Erre spóroltam - így szölt du Tillet Rastignachoz - most ezek ketten versenyt törük a francia szót.

- Meglátja, a végén megértik egymást - szölt Bixiou, aki kitalálta, mit mondott du Tillet Rastignacnak.

- *Sir baronet, ein kitaláltam edzs kis szpékulésn, aol... Rropant kjénelmes... rropant jövuedelmező és hasznot hajtó...*

- Meg fogja látni - ságta Blondet du Tillet-nek - egy percig sem beszél, már szóba fog kerülni az angol kormány és parlament.

- *Az lenni a Cseinában... ópiummal...*

- *Iken, tutom* - felelt rögtön Nucingen, mint aki ismeri a kereskedelmi világot. - *Csaghoty asz ankol gormány uty csinállda asz akciónt az ópiummal, hoty szapat gesze letyén Khinápan és negünk nem enketné mek...*

- Nucingen megelőzte a kormányt - szölt du Tillet.

- Á, maga ópiummal kereskedett? - kérdezte Val-Noble-né. - Most már értem, miért tesz olyan álmosító hatást. Valami visszamaradt a szívében...

- *Ládja!* - kiáltott a báró az állítólagos ópiumkereskedőre, Val-Noble-né felé mutatva. - *Őn is uty ián fele, mind én. Ety milliomos sohasem tutja meknyerni a nők szivéd.*

- *Ein naadzson sokszor és dzsakran szeretve vuoltam* - felelte Peyrade.

- Szintén a mértékletesség okából - mondotta Bixiou, aki éppen a harmadik üveg bordeaux-i vörös bort töltötte be Peyrade-ba és most egy üveg portóiból húzta ki a dugót.

- *Ao!* - kiáltott Peyrade. - *Vualodi portói Inglandból.*

Blondet, du Tillet és Bixiou összerosolyogtak. Peyrade-nak különös tehetsége volt ahhoz, hogy mindent travesztálni tudott saját magában, még a szellemességet is. Ritka angol, aki ne állítaná azt, hogy az arany és ezüst Angliában különb, mint akárhol másutt. A londoni piacot Normandia látja el csirkével és tojással; de az angolok büszkén erősítgetik, hogy a londoni csirkék és tojások többet érnek (*very fine*) a párisiaknál, melyek ugyanarról a vidékről kerülnek. Esthernek, Luciennek a szava is elállott az öltözék, a beszéd és a vakmerő föllépés e tökéletessége láttára. Ettek-ittak, közben beszélgettek és kacagtak is, oly jóízűen, hogy közben hajnali négy óra lett. Bixiou azt hitte, hogy sikerült olyan győzelmet aratnia, aminőket Brillat-Savarin oly vidáman tudott leírni. De mikor nagybátyjának a poharába töltött és maga elé dörmögte: „Legyőztem Angliát!” - Peyrade a féktelen gúnyolódónak ezzel a szóval felelt: „No csak rajta, öcskös!” - amit egyedül Bixiou hallott.

- Hé, emberek! Ha ez angol, akkor én is az vagyok!... A nagybátyám gascogne-i!... Másféle nagybátyám nekem nem is lehetne!

Bixiou egyedül volt Peyrade-dal, úgyhogy senki sem hallotta ezt a leleplezést. Peyrade a székéről a padlóra zuhant. Paccard rögtön fölkapta és fölcipelte egy padlásszobába, ahol mélyen elaludt. Másnap este hat órakor a nábob arra ébredt föl, hogy az arcát vizes kendővel mossák. Rozoga tábori ágyon feküdt, szemtől szembe Ázsiával, aki álarcot és fekete dominót viselt.

- Á Peyrade papa, most leszámolunk! - mondotta.

- Hol vagyok?... - kérdezte Peyrade, körültekintve.

- Figyeljen ide, ettől ki fog józanodni - válaszolt Ázsia. - Ha Val-Noble-nét nem is szereti, annál jobban szereti a saját édes leányát, ugye?

- A leányomat? - üvöltött Peyrade.

- Igen, Lydie kisasszonyt...

- Mi van vele?

- Az van vele, hogy már nincs a Moineaux utcában. Elrabolták.

Peyrade felhördült, mint a katona, aki halálos sebbel esik el a csatatéren.

- Mialatt ön az angliust játszotta, mi Peyrade-ot játszottuk. Kis Lydie-je azt hitte, az apjával megy el. Biztos helyen van... Ó, meg nem találja soha! Hacsak jóvá nem teszi a bajt, amit csinált...

- Miféle bajt?

- Lucien de Rubempré urat tegnap nem bocsátották be a Grandlieu hercegi palotába. Ezt az eredményt a te aknamunkádnak köszönjük és annak az embernek, akit ránk uszítottál. Szót se! Ide hallgass! - förmedt rá Ázsia, látva, hogy Peyrade szóra nyitja a száját. - A leányodat - folytatta Ázsia, minden egyes szót külön hangsúlyozva, hogy a gondolatnak nyomatékot adjon - a leányodat csak akkor kapod vissza tisztán és érintetlenül, amely nap Lucien de Rubempré mint Clotilde kisasszony férje fogja elhagyni a Saint-Thomas-d'Aquin templomot.

Ha Lucien de Rubemprét tíz nap múlva nem fogadják a Grandlieu-házban, mint azelőtt, először is te halsz erőszakos halált, és senki sem háríthatja el rólad a fenyegető csapást... De amikor már majd érzed, hogy a halál fia vagy, mielőtt meghalnál, még időt hagyunk neked erre a gondolatra: „Leányom egész életére szajha lett!” Jóllehet ezt a prédát karmaink közt hagyni elég ostoba voltál, annyi eszed még van, hogy kormányunk e közlése fölött elgondolkozzál. Ne ugass, egy mukkot se szólj; cseréld ruhát Contensonnál és menj haza. Katt majd elmondja neked, hogy kis Lydie-d a te hívásodra lement, és azóta nem látták többet. Ha panaszkodsz, ha egyetlen lépést teszel, azzal fogjuk kezdeni, amivel végezni akartuk a dolgot: Lydie Marsay-nak van ígérvé. Canquoëlle apóval szemben ugye nincs szükség sok teketóriára és kesztyűs kézre?... Lódulj és vigyázz a bőrödre, nehogy még egyszer beleártsd magad a dolgainkba.

Ázsia siralmas állapotban hagyta ott Peyrade-ot. Minden szava buzogányütés volt. A spion szemében két könnycsepp csillogott, a két másikat pedig lent az arcán nedves barázdák kötötték össze amazokkal.

- Johnson urat ebédre várják - szólt Európa pár perccel később, bekukkantva az ajtón.

Peyrade nem válaszolt. Lement, sietve haladt át az utcákon egy bérkocsi-állomásig és Contensonhoz hajtatott, hogy levesse áruháját. Egy szót sem szólt segédjének, ismét visszavedlett Canquoëlle apóvá és nyolc órakor került haza. Dobogó szívvel szaladt föl a lépcsőn. Mikor a flamand nő gazdáját jönni hallotta, oly naiv hangon kérdezte: „Hát a kisasszony hol van?” - hogy a vén spionnak meg kellett támaszkodnia. A csapás meghaladta erejét. Bement leánya szobájába, s ott teljesen elalélt, amikor a szobát üresen találta és végighallgatta Katt beszámolóját. Ez apróra elmondta a szöktetést, mely oly ügyesen volt kitervezve, mintha csak az ő eszéből pattant volna ki.

„Mindegy - mondta magában - meg kell hajolnom, majd később állok bosszút. Most Corentinhez... Ez az első eset, hogy komoly ellenfélre bukkanunk. Corentin békét fog hagyni ennek a csinos legénynek, vegyen akár császárnőt feleségül, ha akar!... Meg tudom érteni, hogy a leányom első pillantásra beleszeretett... Ó, a spanyol pap érti a dolgát! Hát csak rajta, Peyrade papa, ereszd ki a hurokból a prédádat!”

A szegény apa nem sejtette, minő szörnyű csapás vár még rá.

Mikor Corentin lakására ért, Bruno, a meghitt szolga, aki ismerte Peyrade-ot, ezzel fogadta:

- Gazdám elutazott.

- Hosszú időre?

- Tíz napra.

- Hová?

- Azt nem tudom.

„Ó, Istenem! Egészen meghülyülök! Azt kérdelem, hová?... Mintha ezeknek meg szoktuk volna mondani!” - gondolta magában.

Pár órával ama pillanat előtt, mikor Peyrade-ot a Saint-Georges utcai padlásszobában fölébresztették, Corentin, aki passyi villájából érkezett, jelentkezett Grandlieu hercegnél, mégpedig egy nagyúri ház alkalmazottjának öltözetében. Fekete kabátjának gomblyukában a becsületrend szalagja piroslott. Rizsporos hajú, tőpörödött, ólomszín arcú aggastyánnak maszkírozta magát. Szemei békateknőpápaszem mögött pislogtak. Egyszóval úgy hatott, mint valami vén irodafőnök. Mikor megmondta a nevét (Saint-Denis úrnak mutatkozott be), bevezették Grandlieu herceg belső szobájába, ahol Derville épp az ő levelét olvasta, melyet Corentin maga mondott volt tollba egyik ügynökének, aki írásbeli munkáit szokta ellátni. A

herceg félrevonta Coarentint, hogy töviről hegyire elmondja neki, amit az már úgyis tudott. Saint-Denis úr hűvösen és tisztelettel hallgatta, közben azzal mulatott, hogy tanulmányozta ezt a nagyurat, s a veséjébe nézett, napfényre hozta az egész életét, melyet, mint mindig, a whist és a Grandlieu-ház nagyságának gondolata töltött ki. Nagyurak többnyire oly gyermekek alattuk állókkal szemben, hogy Coarentinnek elég volt néhány alázatos kérdést fölvetnie, és Grandlieu hercegből csak úgy bugyborékol a komizás.

- Ha megbízik bennem - így szólt Coarentin Derville-hez, miután az ügyvédnek formálisan bemutatták - akkor legjobb lesz, ha még ma este útra kelünk Angoulême felé a bordeaux-i dilizsánccal; ez éppolyan gyorsan jár, mint a lovas levélposta. Hatórai tartózkodás elegendő, hogy beszerezhessük a herceg úr kívánta felvilágosításokat. Ha jól értettem Őkegyelmességét, csak annyit kell megtudnunk, vajon a nénye és a sógora adhattak-e Rubempré úrnak egymillió-kétszázezer frankot?... - kérdezte s a hercegre pillantott.

- Tökéletesen jól érte - felelte Franciaország pairje.

- Négy nap alatt megjárhatjuk - folytatta Coarentin Derville-hez intézve szavait - így egyikünk sem lesz kénytelen oly soká szüneteltetni az ügyeit, hogy azok kárt szenvedjenek.

- Ez volt az egyetlen ellenvetés, amit Őkegyelmességének föl akartam hozni - szólt Derville. - Most négy óra, szaladok haza, hogy pár szót szóljak az irodavezetőmnek és összeszedjem az útipoggyászatot. Megvacsorázom, és nyolc órakor... De kapunk-e helyet? - kérdezte Saint-Denis úrtól, hirtelen félbeszakítva magát.

- Jótállok érte - mondotta Coarentin. - Legyen nyolc órakor a gyorskocsik indulási helyén. Ha nem lenne hely, majd csinálom én, mert így kell dolgozni Őkegyelmessége Grandlieu herceg szolgálatában...

- Uraim - szólt a herceg rendkívüli leereszkedéssel - még nem mondok önöknek köszönetet...

Coarentin és az ügyvéd ezt a szót búcsúvételnek fogták fel, köszöntek és elmentek. Amikor Peyrade javában faggatta Coarentin szolgáját, Saint-Denis úr és Derville kölcsönösen figyelték egymást, mialatt a bordeaux-i postakocsi, melyben helyet kaptak, Párisból kifelé gördült. Másnap reggelre Derville elunta magát, Orléans és Tours között megeredt a nyelve, és Coarentin nagy kegyesen eldiskurált vele, de azért betartotta a kettejük közti távolságot. Meghagyta abban a hitben, hogy a diplomácia szolgálatában áll, s hogy Grandlieu herceg protekciójával főkonzullá való kinevezését várja. Két nappal Párisból való elindulásuk után megállapodtak Mansle-ban, nagy csodálkozására az ügyvédnek, aki abban volt, hogy Angoulême-be mennek.

- Ebben a városkában - magyarázta Coarentin - pontos értesüléseket fogunk szerezni Séchard-néről.

- Hát ön ismeri? - kérdezte Derville, meglepődve Coarentin nagy tájékozottságán.

- Kiszedtem egyet-mást a konduktorból, mert észrevettem, hogy Angoulême-ből való. Azt mondta, hogy Séchard-né Marsacban lakik, Marsac pedig egy óra járásra van Mansle-tól. Azt gondoltam, itt inkább módunkban lesz kitudni az igazságot, mint Augoulême-ben.

„Aztán meg - gondolta Derville - amint a herceg mondta, én csak mint tanú szerepelek azokban a nyomozásokban, melyeknek lefolytatásával ezt az embert megbízták...”

Mansle városka „Szabad természet”-hez címzett fogadójának elhízott, kövér bácsi volt a fogadósa, olyan ember, akit ha meglát az utas, attól fél, hogy visszautaztában már nem találja életben, pedig még tíz esztendő múlva is ott áll az ajtaja küszöbén ugyanazzal a hájtömeeggel, ugyanazzal a vászonsipkával, ugyanazzal a köténnyel, ugyanazzal a konyhakéssel, ugyanazzal a zsíros hajjal, ugyanazzal a hármastokával: kedvenc típusa minden regényíróknak a halhatat-

lan Cervantestól a halhatatlan Walter Scottig. Nincs-e szörnyen nagyra mind a konyhájával, nem kész-e bármivel szolgálni vendégének, míg végül egy heptikás csirkét és avas vajjal készült főzeléket talál elébe? Mindegyik nyakra-főre dicséri finom borait, aztán a falujabéli vinkót diktálja beléd. De Coentin kora ifjúsága óta megtanulta, hogyan kell kicsalni egy vendéglősből gyanús ételeknél és apokrif boroknál érdemesebb dolgokat. Ezért adta a könnyen kielégíthető vendéget, aki teljesen rábizza magát Mansle legjobb szakácsára, ahogyan a kövér ember előtt kifejezte magát.

- Nem nehéz a legjobbnak lennem itt, ahol egyetlen vagyok - felelt a vendéglős.

- Teríttessen nekünk az oldalsó szobában - szólt Coentin, rákacsintva Derville-re. - Minde-
nekelőtt ne sajnálja a tüzelőt a kandallótól; ideje, hogy fölengeszteljük a körmünk hegyét.

- Bizony nem volt meleg abban a csézában - szólt Derville.

- Messze van ide Marsac? - kérdezte Coentin a vendéglős feleségétől, aki leszállott a felsőbb régiókból, mikor hallotta, hogy a postakocsi vendégeket tett le náluk éjszakára.

- Uraságod Marsacba igyekszik? - kérdezte a fogadósne.

- Nem tudom - volt a száraz, odavetett válasz. - Hosszú az út innen Marsacig? - ismételte a kérdést, időt engedve a vendéglősnének, hogy észrevegye a piros szalagját.

- Kocsin alig félóra járás - felelt a háziasszony.

- Mit gondol, a telet is ott tölti Séchard úr és felesége?

- Bizonyosan. Ott laknak egész éven át...

- Öt óra van, remélem, kilenckor még ébren találjuk őket.

- Ó, tíz óráig minden este vendégeik vannak: a plébános úr, azután Marron orvos úr...

- Jóravaló emberek? - kérdezte Derville.

- Ó, nagyon finom nép! - válaszolt a fogadósne. - Derék, becsületes emberek... és egy csöppet sem nagyravágyók. Séchard úr, nem mondom, jól bírja magát, de mindenki azt mondja, hogy milliói lehetnének, ha ki nem adja kezéből a találmányát, melyet a papírgyártás terén szerzett. Most a Cointet-testvéreké a haszon...

- Úgy, a Cointet-testvéreké! - szólt Coentin.

- Ugyan, hallgass! - szólt a fogadós. - Mit érdeklí az urakat, van-e szabadalma Séchard úrnak a papírgyártásra vagy nincs. Az urak nem papírkereskedők. Ha nálam óhajtják tölteni az éjszakát, a „Szabad természet”-ben - akkor itt a könyv, tessék beírni a neveiket - szólt a fogadós, a két utashoz fordulva. - Van itt egy őrmester, akinek semmi dolga és azzal tölti az idejét, hogy bennünket molesztál...

- Lám, lám! Én azt hittem, hogy ezek a Séchard-ék igen gazdagok - szólt Coentin, mialatt Derville nevét és állását (ügyvéd a Szajna megyei elsőfokú bíróságnál) beírta a könyvbe.

- Vannak - felelt a fogadós - akik azt mondják róluk, hogy milliomosok. De csak az vállalkozzon arra, hogy meggátolja az emberek nyelvét a forgásban, aki el tudja állítani a folyók folyását. Az öreg Séchard kétszáz ezer frank értéket hagyott hátra fekvőségben, ahogy mondani szokás, ez elég szép olyan embertől, aki napszámossággal kezdte. Na aztán lehetett talán még ugyanennyi megtakarított tőkéje... Mert a végén összesen úgy tíz-tizenkétezer frankot húzott a vagyonából. Tegyük fel tehát, hogy ostoba volt, tíz éven át nem kamatoztatta a pénzét, akkor megvan a számítás! De számítsunk háromszáz ezer frankot, ha, amint ráfognak, uzsorát üzött, több nem lehetett, ötszáz ezer frank még messze van a milliótól. Csak a különbséget kívánom magamnak, akkor ma nem csücsülnék itt a „Szabad természet”-ben.

- Tessék? - szólt Coarentin - a Séchard-házaspárnak még csak két-három milliót érő vagyona sincs?...

- Ugyan kérem - kiáltott a fogadósné - annyi van, mondják, a Cointet-testvéreknek, akik elkaparintották tőle a találmányt; nem adtak neki többet érte húszezer franknál... Honnan az ördögből szereznének becsületes emberek milliókat? Amíg az öreg élt, nagyon szűkösen éltek. Ha nem lett volna Kolb, az intézőjük, meg Kolbné, aki éppoly hűségesen ragaszkodik hozzájuk, mint az ura, bizony aligha futotta volna nekik a pusztá megélhetésre. Mennyit hozhatott nekik a Verberie?... Ezer tallért egy évben!

Coarentin félrevonta Derville-t és azt mondta neki:

- *In vino veritas!* Az igazságot a csapszékben merik. Én legalább azt tartom, hogy egy-egy vidék tulajdonképpen anyakönyvi hivatala a vendégfogadó. A jegyző nem lehet tájékozottabb mindenről, mint a fogadó... Látja, ezek azt hiszik, hogy személyes ismerőseink Cointet-ék, Kolbék és a többi. Egy ilyen vendéglős élő krónikája az eseményeknek, tudtán kívül rendőri szolgálatot teljesít. Egy kormány elég ha legfeljebb kétszáz fizetett spiont tart, mert olyan országban, mint Franciaország, tízmillió becsületes besúgó akad. De nem kell készpénznek vennünk ezt az értesülésüket, jóllehet ilyen kis fészekben már tudnának valamit arról a tizenkétszer százezer frankról, ha csakugyan a Rubempré-birtok megvásárlására ment volna el... Itt nem fogunk soká időzni...

- Remélem is - szólt Derville.

- Nem pedig ezért: - folytatta Coarentin - rájöttem a legegyszerűbb eszközre, amivel kiszedhetjük az igazságot a Séchard-házaspár begyéből. Számítok rá, hogy ön, ügyvédi tekintélyével, segítségemre lesz abban a kis csellegfogásban, melyet avégett fogok alkalmazni, hogy önnek világos és megbízható értesülést szerezzek a vagyoni állapotuk felől. Ebéd után útra kelünk Séchard-ékhoz - mondotta Coarentin a fogadósnénak. - Lesz szíves nekünk hálóhelyről gondoskodni? Külön-külön szobát szeretnénk. A „Szabad természet” ölen csak akad tán elég hely?

- Ó, ezt a cégért mi találtuk ki - jegyezte meg az asszony.

- Ne higgye! - felelt Coarentin. - Ezt a szójátékot minden vidéki helyen megcsinálják. Nem az önök monopóliuma.

- Uraim, tálalva van - jelentette a fogadósné.

- Honnan az ördögből szerezheti az a fiatalember a pénzt? - kérdezte Derville Coarentintól - miközben asztalhoz ültek. - Igaza lenne a névtelen levélírónak, hogy egy szép örömeány pénzt költsi?

- Azt újabb nyomozásnak kell kideríteni - felelt Coarentin. - Lucien de Rubempré, mint Chaulieu hercegtől tudom, együtt él egy kikeresztelkedett zsidónővel, aki hollandinak adta ki magát; a neve Esther van Bogseck.

- Milyen érdekes találkozás! - szólt az ügyvéd. - Én keresek egy nőt, aki egy hollandiai embertől örökölt, s Esther van Gobsecknek hívják; ugyanaz a név, csak fölcserélt mássalhangzókkal...

- Jó - mondta Coarentin - ha visszatérek Párisba, majd szerzek adatokat a származására nézve.

Egy óra múlva a Grandlieu-család két megbízottja útban volt a Verberie, vagyis a Séchard-házaspár hajléka felé. Lucien sohasem érzett olyan mély megindultságot, mint mikor pár nappal ezelőtt a Verberie-ben a saját sorsát összehasonlította a sógoráéval. A két párisira most ugyanaz a látvány várt, mint amely pár napja Lucien szeme elé tárult. Ebben a házban a békesség és a jómód lehelete áradt mindenből. Abban az órában, amikor a két idegennek meg

kellett érkeznie, a Verberie szalonjában négy tagú társaság ült együtt: a marsaci plébános (huszonöt éves fiatal pap, aki Séchard-né kérésére magára vállalta Lucien fiuk nevelését), Marron úr, a körorvos, a községi bíró, meg egy öreg nyugalmazott ezredes, aki szemközt a Verberie-vel, az országút túlsó felén fekvő földcskáján rózsákat tenyészített. Minden téli estén eljött ide ez a négy ember egy ártatlan boston-játszmára filléres alapon, meg hogy elvigyék a friss újságokat, a kiolvasottakat pedig visszaadják. Mikor a Séchard-házaspár megvásárolta a Verberie-t, ezt a terméskőből épült, szép cseréptetős házat, mindössze egy kétholdnyi kert tartozott hozzá. Idővel a szép Séchard-né megtakarított pénzéből a kis patakocskaig terjesztette ki a kertjét. Föláldozta az így apránként összevásárolt szőlőültetvényeket, pázsitot meg bozótot vásárolt a helyükbe. E pillanatban a Verberie, melyet mintegy húszholdas, fallal kerített park vett körül, a környék legjelentékenyebb ingatlanai közé tartozott. Az elhalt Séchard háza a gazdasági épületekkel együtt már csak annak a körülbelül húszholdas szőlőbirtoknak a kiaknázására szolgált, melyet a körülbelül hatezer frankot jövedelmező öt majorságon és a patak túlsó partján, a Verberie parkjával átellenben fekvő, mintegy húsz hold legelőn kívül, az öreg rájuk hagyott. Séchard-né úgy tervezte, hogy jövőre ezt a legelőt is hozzáveszi a kert telkéhez. A faluban már kastélynak emlegették a Verberie-t és Marsac úrnőjének titulálták Ève Séchard-t. Lucien, mikor ki akarta elégíteni hiúságát, csak a falusi földes- és szőlősgazdákról vett példát. Beszéltek, hogy egy Courtois nevű emberrel, akinek pár puskalövésnyire a Verberie rétjeitől festői fekvésű malma volt, Séchard-né alku-dott erre a malomra. Ha ezt a vásárt nyélbeütik - ami valószínű volt - a Verberie elsőrendű földbirtokká fog válni a kerületben. Séchard-né, aki sok jót tett, mégpedig ugyanolyan tapintatot, mint nagylelkűséget tanúsítva, nagy szeretetnek és becsülésnek örvendett. Pompásan fejlett szépsége épp akkoriban érte el tetőfokát. Jóllehet, már elmúlt huszonhat éves, megőrizte ifjúkori üdeségét, amit a nyugodt, bőséges falusi életnek köszönhetett. Férjébe még mindig szerelmes volt és becsülte benne a tehetséges embert, aki elég szerény volt ahhoz, hogy lemondjon a dicsőség lármájáról. Jellemzésére talán elég, ha annyit mondunk, hogy egész életében egy szívdobbanása nem volt, ami ne a férjéért, vagy a gyermekeiért lett volna. Nem nehéz rájönni, hogy a Lucien életmódja miatt való mélységes bánat volt az adó, amit ez a család a balsorsnak lerótt. Ève Séchard titkokat sejtett ez életmód mögött és rettegett tőlük, annál is inkább, minthogy Lucien, utolsó látogatása alkalmával, kurtán elvágta nővérének minden kérdését azzal, hogy a becsvágyók útjaikról és eszközeikről csak saját maguknak tartoznak számadással. Lucien hat év alatt háromszor látta nővérét és levelet alig írt neki többet hatnál. Első ízben anyja halála napján látogatott el a Verberie-be; utolsó látogatása az érvényesüléséhez olyannyira szükséges hazugság célját szolgálta. Ez a dolog Séchard úr és fivérük közt eléggé komoly jelenetet idézett föl, mely nyugodt és nemes légkörhöz szokott szívük mélyén szörnyű kétségeket hagyott.

A ház belül éppúgy megváltozott, mint kívül: nem volt fényűző, de kényelmes. A belépő meggyőződhetett erről, ha futó pillantást vetett a szalonba, ahol e pillanatban együtt volt a társaság. A csinos aubussoni szőnyeg, a zöld selyemmel szegélyezett sötét pamutvászon kárpit, a spaai famunkát utánzó festés, a faragott mahagóni bútorok sötét kásmirhuzattal, a virágasztalok, téli időben is tele nyíló virággal - az egész kép kellemesen hatott a szemre. Az ablakok zöld selyemfüggönyei, a kandallódíszek és a tükörrámák mentek voltak attól a hamis ízléstől, mely a vidéken mindent elcsúfít. Végül a legapróbb részletek tiszta eleganciája azzal a poézissal nyugtatta meg a lelket és a szemet, mellyel csak egy szerető, okos asszony tudja szépíteni a háza táját.

Séchard-né (még gyászban az apja miatt) a kandallónál valami hímzésen dolgozott, s Kolbné, a házvezetőnője, akire a háztartás minden apró-cseprő gondjában rábízta magát, segített neki. Amikor a könnyű kocsi elérte Marsac szélső házait, abban a percben megszaporodott a rendes társaság Courtois molnárral, aki elveszítvén feleségét, föl akart hagyni a mesterségével.

Abban bízott, hogy az ingatlanát, melyre Ève szemet vetett (és Courtois tudta, hogy miért), jól el fogja tudni adni.

- Kocsi állt meg a ház előtt! - szólt Courtois, mikor meghallotta kint a kerékcörgést. - A vasalásáról ítélve erre a környékre való...

- Biztosan Postelék jönnek látogatóba - vélte az orvos.

- Nem, a kocsi Mansle felől érkezik - szólt Courtois.

- *Asszonyom* - jelentette Kolb, a tagbaszakadt elzászi, akit ismerünk - *id fan ety brókádor Bárispól, pezélni szercdne asz urral.*

- Prókátor? - kiáltott Séchard. - A hasam is megfájdul erre a szóra.

- Köszönöm - szólt Cachan, a marsaci polgármester, aki ezelőtt húsz esztendeig prókátor-kodott Angoulême-ban; valamikor pört is viselt Séchard ellen.

- Az én szegény Davidom csak nem változik, mindig szórakozott marad! - szólt Ève mosolyogva.

- Egy párisi ügyvéd? - kérdezte Courtois. - Hát önnek pöre folyik Párisban?

- Nem - felelte Ève.

- De él ott egy fivére - jegyezte meg Courtois.

- Csak ne Séchard papa hagyatéka körül kezdjen valami perpatvart az a derék fiú - szólt Cachan. - Gyanús üzletei voltak az öregnek!...

Corentin és Derville, miután a társaságot üdvözölték és megnevezték magukat, négyszemközt beszélgetésre kérték Séchard-nét és a férjét.

- Szívesen - szólt Séchard. - De milyen ügyben?

- Kizárólag az ön apjaura örökségi ügyében - felelt Corentin.

- Engedjék meg akkor, hogy a polgármester úr, aki azelőtt ügyvéd volt Augoulême-ban, jelen lehessen a megbeszélésen.

- Az úr Derville ügyvéd?... - kérdezte Cachan Corentinra pillantva.

- Nem kérem, ez az úr az - felelt Corentin rámutatva az ügyvédre, aki meghajolt.

- De hiszen - szólt Séchard - itt magunk közt vagyunk, nincs titkolni valónk a szomszédaink előtt, fölösleges, hogy átmenjünk a dolgozószobámba, ahol nincs is fűtve... A mi életünk nyitott könyv...

- Az apjauráéban - szólt Corentin - voltak ám titkok, melyeket szellőztetni talán kellemetlen lesz önnek.

- Olyasvalami, ami miatt pirulnunk kellene?... - kérdezte Ève elszoruló szívvel.

- Ó, nem, csak egy ifjúkori ballépés - szólt Corentin, nagy hidegvérrel állítva föl ezernyi csapdáinak egyikét. - Apjaura egy idősebb fivért adott önnek.

- Ó! A vén róka! - kiáltott Courtois. - Nem is szerette önt valami nagyon, Séchard uram, és ezt tartogatta az ön számára az alamuszi!... Á, most már értem, mit értett azalatt, mikor azt mondta nekem: „Szép dolgokat fogtok megérni, ha már a föld alatt leszek!”

- Nyugodjék meg, uram - szólt Corentin Séchard-hoz, fél szemmel mustrálva Ève-t.

- Egy fivért! - kiáltott az orvos. - De hisz akkor a hagyatékon osztozkodni kell!

Derville úgy tett, mintha a szép eredeti metszeteket tanulmányozná, melyek a falon voltak kifüggesztve.

- Nyugodjék meg, asszonyom - ismételte Coentin, látva Séchard-né szép arcán a megdöbbenés jeleit - csak egy törvénytelen gyermekről van szó. A törvénytelen gyermeknek nem ugyanazok a jogai, mint a törvényesnek. A szóban forgó gyermek, aki a legnagyobb nyomorban él, akkora összegre tarthat igényt, mely arányban van az örökség nagyságával. Az atyja után maradt milliók...

A „milliók” szóra a legteljesebb egyhangúságra valló lárma keletkezett a szalonban.

- Suchard apó után milliók? - szólt a kövér Courtois. - Ki mondta ezt önnek? Valami paraszt...

- Uram - szólt Cachan - ön nem a fiskus embere, önnek meg lehet mondani, hogy áll a dolog...

- Legyen egész nyugodt - felelt Coentin - becsületszavamra kijelentem, hogy nem vagyok államkincstári tisztviselő.

Cachan intett, hogy csend legyen és önkéntelenül elégedett mozdulatot tett.

- És ha csak egymillió lenne is - folytatta Coentin - a törvénytelen fiú részére már az is szép összeget tesz ki. Nem azért jövünk, hogy pört indítsunk, inkább azért, hogy ajánlatot tegyünk önöknek: fizessenek százezer frankot, és utazunk haza.

- Százezer frankot! - kiáltott Cachan, Coentin szavába vágva. - De hiszen az öreg Séchard mindössze húsz hold szőlőt, öt kis majorságot, tíz hold legelőt hagyott és azon túl egy fityinget sem!

- Semmiért a világon nem hazudnék, Cachan uram - kiáltott David Séchard, közibük lépve - pénzdolgokban kiváltképpen nem... Uraim! - így szólt Derville és Coentin felé fordulva - apám a mondott ingatlanokon felül...

Courtois és Cachan hiába integettek neki, Séchard rendületlenül folytatta:

- ...háromszázezer frankot hagyott rám, úgyhogy a hagyaték teljes értéke mintegy ötszázezer frankot tesz ki.

- Cachan uram - szólt Séchard-né - mekkora a törvénytelen gyermek köteles része?

- Nagyságos asszonyom - szólt Coentin - mi sem vagyunk vademberek, csak arra kérjük önt, jelentse ki itt az urak előtt, hogy apósa hagyatékából nem kaptak többet mint százezer tallért, és meg fogjuk érteni egymást.

- Adja először becsületszavát - szólt az egykori angoulême-i prókátor - hogy ön csakugyan ügyvéd.

- Itt az igazolványom - felelt Derville, négyrét hajtogatott papirost nyújtva át Cachannak. - És ez az úr itt nem kincstári főfelügyelő, mint talán hihetné, efelől megnyugtathatom önt. Csak épp fontos érdekünk volt megtudni, mi az igazság Séchard hagyatéka dolgában. Most már tudjuk.

Derville kézen fogta Ève asszonyt és udvariasan a szalon háttérébe vezette.

- Asszonyom - szólt halk hangon - ha nem a Grandlieu-ház becsülete és jövője lenne érdekelve ebben a kérdésben, sohasem nyújtottam volna segédkezet ehhez a hadicselhez, melyet ez az érdemrendes úr fundált ki. De ne vegye zokon, arról volt szó, hogy fölfedjük a hazugságot, melynek segítségével az ön tisztelt fivére azt a főrangú családot megtévesztette. Vigyázzon, asszonyom, nehogy ezek után el akarja hitetni, hogy egymillió-kétszázezer frankot adott tisztelt fivérének a Rubempré-birtok megvásárlására...

- Egymillió-kétszázezer frankot! - kiáltott elhalványodva Séchard-né. - Honnan vehette az a szerencsétlen.

- Hja, attól tartok, hogy a pénz eredete nagyon is tisztátalan - felelt Derville.

Ève szemeit könny futotta el, amit a közelében állók észrevettek.

- Lehet, hogy igen nagy szolgálatot tettünk önnek - mondta neki Derville - midőn megakadályoztuk, hogy olyan hazugságba keveredjék, melynek nagyon veszedelmes következményei lehetnek.

Derville otthagyta Séchard-nét, aki sápadtan és könnyáztatta arccal ült, s elköszönt a társaságtól.

- Mansle-ba! - szólt Coentin a bakon ülő legénynek.

A Bordeaux és Páris közt közlekedő dilizsáncon, mely éjjel keresztülment a falun, volt még egy üres hely. Derville megkérte Coentint, engedje, hogy ő foglalhassa el, sürgős dolgait hozva fel ürügyül. De titokban gyanakodott útítársára, akinek diplomata-ügyessége és hidegvére megszokásszerűnek tűnt föl előtte. Coentin kénytelen volt három napot tölteni Mansle-ban, mivel nem talált úti alkalmatosságot. Előbb írnia kellett Bordeaux-ba, hogy helyet biztosítson magának és csak kilenc nappal elutazása után térhetett vissza Párisba.

Ez idő alatt Peyrade napról napra elment Coentin lakásába, a Passyban levőbe éppúgy, mint a párisiba, megtudni, hogy hazajött-e már. A nyolcadik napon mindkét lakásban titkos írású levelet hagyott. Tudatta barátjával, micsoda halállal fenyegették meg, hogyan rabolták el Lydie-t, milyen irtózatosságot szánnak neki az ellenségei. Peyrade, akit ezúttal úgy támadtak meg, ahogyan eddig csak ő szokott megtámadni másokat, Coentin-től cserbenhagyva, de Contensontól támogatva, mindenek dacára nábobnak öltözve járt-kelt tovább is. Ha láthatatlan ellenfelei föl is fedezték, mégis a józan ész azt súgta neki, hogy egy és más felvilágosítást nyerhet, ha a csatatéren marad. Contenson minden ismerősét Lydie nyomozására küldte, remélte, hogy fölkutathatja a házat, ahová elrejtették. De lehetetlen volt bármit is megtudni, és ez a lehetetlenség napról napra, óráról órára növelte Peyrade kétségbeesését. A vén spion olyan gárdával vette körül magát, amely a tizenkét-tizenöt legügyesebb rendőrügynökből állott. Megfigyelték a Moineaux utca környékét meg a Taitbout utcát, ahol Peyrade mint nábob élt együtt Val-Noble-néval. Az utolsó három napban ama végzetes határidő előtt, melyet Ázsia arra adott neki, hogy Lucien régi viszonyát Grandlieu-ékkal ismét rendbe hozza, Contenson egy tapodtat sem ment el a régi rendőrhelytartóság veteránja mellől, így a rettegés poézisa, melyet az amerikai őserdők mélyén egymással hadakozó törzsek cselvetései terjesztettek el, s amelyből Cooper oly sokat merített, most a párisi élet sok apró részletét lelkesítette át. Azokban az emberpéldányokban, akikre az öreg Peyrade fenyegetett életének védelme volt bízva, a járókelők, a boltok, a kocsik, egy-egy magános személy, aki megállt valami ablak alatt, mindezek ugyanazt a borzongós érdeklődést keltették, aminőt Cooper regényeiben kelt egy fatörzs, egy hódépítmény, egy szikla, egy bölénybőr, egy mozdulatlanul lebegő csónak vagy egy falomb, mely a víz fölé hajlik.

- Ha a spanyol távol van, akkor nyugodtan alhat - szólt Contenson Peyrade-hoz, figyelmeztetve őt arra a mélységes nyugalomra, melyet mostanában élveztek.

- És ha nincs távol? - kérdezte Peyrade.

- Magával vitte egyik emberemet a kocsija hátulján; de az emberemnek Blois-ban le kellett szállnia és többé nem tudta utolérni a kocsit.

Egy reggel (öt nappal Derville visszatérte után) Rastignac meglátogatta Lucient.

- Pajtás - mondotta neki - le vagyok sújtva, mert benső barátságunknál fogva fölkértek, hogy egy szomorú dolgot intézzek el veled. A házasságod dugába dőlt, ne is reméld, hogy valaha rendbe jöjjön. Be ne tedd többet a lábad a Grandlieu-palotába. Hogy Clotilde-ot elvehesd, be kell várnod az apja halálát, az pedig sokkal nagyobb egoista, semhogy egyhamar meghaljon. Az öreg whistezők sokáig ülnek az asztal körül. Clotilde, Madeleine de Lenoncourt-Chaulieu társaságában, Olaszországba fog utazni. Szegény leány annyira szeret téged, pajtás, hogy örködni kellett fölötte. Meg akart látogatni, már szökési tervet is eszelt ki... Ez vigaszod lehet a bajodban.

Lucien nem válaszolt, csak ránézett Rastignacra.

- Aztán meg olyan nagy baj-e egyáltalában?... - folytatta földije. - Találsz még lányt, éppoly előkelőt, de szebbet, mint Clotilde!... Sérizyné szívesen hozzád megy bosszúból. Mindig gyűlölte Grandlieu-ékat, mert sohasem akarták fogadni; van egy unokahúga, a kis Clémence de Rouvre...

- Barátom - felelt végül Lucien - utolsó vacsoránk óta nem állok jó lábon Sérizynével; meglátott Esther páholyában, szcénát rendezett, és én annyiba hagytam.

- Egy negyven éven fölüli asszony nem tart sokáig haragot olyan szép fiatal legénnyel, mint te vagy - válaszolt Rastignac. - Egy kicsit ismerem ezeket a naplementéket!... A horizonton tíz percig tartanak, a női szívekben tíz évig.

- Egy hete várok tőle levelet.

- Eredj el hozzá!

- Most már majd tényleg kénytelen leszek.

- Eljössz-e legalább Val-Noble-néhez? - A nábobja viszonzza Nucingennek a vacsorát.

- Meg vagyok híva, el is megyek - szolt Lucien komolyan.

Megbizonyosodván szerencsétlenségéről (Ázsia rögtön értesítette Carlost), Lucien másnap Rastignac és Nucingen társaságában, elment az ál-nábobhoz.

Éjfélkor Esther egykori ebédlőjében együtt volt csaknem valamennyi szereplője e drámának, melynek érdekességét, mivel úgyszólván e tarpatakszerű egzisztenciák medre alatt lappangott, nem ismerte más, mint Esther, Lucien, Peyrade, a „mulatt” Contenson és Paccard, aki eljött, hogy kiszolgálja úrnőjét. Ázsiát, Peyrade és Contenson tudtán kívül, megkérte Val-Noble-né, hogy jöjjön el segíteni a szakácsnőjének. Mikor asztalhoz ültek, Peyrade, aki előzőleg ötszáz frankot adott Val-Noble-nének, hogy jól csinálhassa a dolgát, asztalkendőjében kis cédulát talált, melyre ceruzával ezek a szavak voltak írva: A tíz nap abban a percben jár le, amikor asztalhoz ül. Peyrade a háta mögött álló Contensonnak nyújtotta a papírt és így szolt angolul:

- Te dugtad ide a névjegyemet?

Contenson a gyertyák világánál elolvasta ezt a Mene-Tekel-Fáreszt és zebre dugta a papirost. De jól tudta, mily nehéz megállapítani egy ceruzairás azonosságát, kivált, ha az egész mondat nagybetűkből áll, vagyis úgyszólván tiszta mértani vonalakból, mert a nagybetűk csupa egyenesekből és körívekből állanak, ezért nem lehet annyira fölismerni bennük a kéz szokásait, mint az úgynevezett folyóírásban.

A vacsora vidámság nélkül való volt. Peyrade-on meglátszott, hogy a gondolatai messze járnak. Az aranyifjak közül, akik föl tudják deríteni egy vacsora hangulatát, csak Lucien és Rastignac voltak jelen. Lucien levert és merengő volt. Rastignac vacsora előtt kétezer frankot vesztett, és evés-ivás közben csak azon járt az esze, hogyan fogja visszanyerni vacsora után.

A három nőnek föltűnt ez a hüvösség; összenéztek. Az unalom elvette az ételek jó ízét. A vacsorákkal is úgy van, mint a színdarabokkal és a könyvekkel: *habent sua fata...*

Vacsora után plombières-i fagyaltot hordtak körül. Mindenki tudja, hogy ebben a fagyaltban belül aprószemű, igen finom befőtt gyümölcs van. Kis pohárkákban szolgálják föl, a pompázatos formák mellőzésével. Ezt a fagyaltot Val-Noble-né Tortoninál rendelte meg, akinek híres boltja van a Taitbout utca és a boulevard sarkán. A szakácsnő kihívatta a mulattot, hogy kifizesse a fagyaltkészítő számláját. Contenson, aki a fiú követelését szokatlanul nagynak találta, lesietett és ezzel a kérdéssel támadt rá:

- Maga talán nem is Tortonitól való?

És nyomban szaladt vissza.

De Paccard távolléte alatt már szét is osztotta a fagyaltot a vendégeknek. Alig ért a mulatt a lakás ajtajába, a Moineaux utcában örködő ügynökök egyike utánakiáltott a lépcsőházba:

- Huszonhetes!

- Mi baj? - kérdezte Contenson, hanyatt-homlok rohanva vissza a kapu elé.

- Mondja meg az öregnek, hogy a leánya visszajött, de micsoda állapotban, jó Isten! Jó lesz, ha siet haza, mert addigra meghalhat.

Mikor Contenson az ebédlőbe lépett, abban a pillanatban nyelte le az öreg Peyrade (aki különben már jócskán beborozott) az apró cseresznyeszemet, melyet a fagyalt fenekén talált. Val-Noble-né egészségére ittak. A nábob úgynevezett konstanzi borral töltötte meg a poharát és egy hajtásra kiitta. Bármennyire megzavarta Contensont a hír, melyet Peyrade-dal közölnie kellett, mégis föltűnt neki, mikor belépett, minő feszült figyelemmel nézi Paccard a nábobot. Champyné komornyikjának két szeme úgy világított, mint két izzó parázs. Ez a megfigyelés, bármily lényeges volt is, nem tarthatta fel a mulattot. Épp akkor hajolt le gazdája füléhez, amikor Peyrade visszatette az asztalra üres poharát.

- Lydie otthon van - szólt Contenson - mégpedig nagyon siralmas állapotban.

Peyrade ajkát a lehető legfranciább káromkodás hagyta el, mégpedig oly hamisítatlan délvidéki kiejtéssel, hogy a vendégek arcán a legnagyobb ámulat tükröződött. Látván, hogy eljárt a szája, egészen leleplezte magát: jó franciasággal odaszólt Contensonnak:

- Szerezzen egy kocsi!... Én meglépek.

Mindenki fölállt az asztaltól.

- Kicsoda az úr? - kiáltott Lucien.

- *Iken, gicsota?* - tódította a báró.

- Bixiou azt állította, hogy ön jobban játssza az angolt, mint ő, és én nem akartam elhinni.

- Valami hamisan bukott ember lehet - szólt hangosan du Tillet - én gyanítottam!

- Micsoda különös város ez a Páris!... - szólt Val-Noble-né. - Egy kereskedő, aki a saját városnegyedében hamisan bukott, ugyanabban a városnegyedben büntetlenül mint nábob lép fel, a Champs-Élysées-n pedig mint arszlán!... Ó, engem üldöz a balszerencse, a hamisbukás a gyilkoló férgem!

- Azt mondják, nincsen virág féreg nélkül - mondta nyugodtan Esther. - Az enyém a Kleopátra viperájához hasonlít.

- Hogy ki vagyok?... - kérdezte Peyrade az ajtóban. - Majd megtudják! Ha meghaltam, minden éjjel kijövök a sírból és megráncigálom a lábukat.

E szavak közben Estherre és Lucienre nézett. Azután fölhasználta az általános elképedést, hogy lóhalálában elrohanjon, mert be se várva a kocsit, haza akart szaladni.

Az utcán Ázsia, olyan felöltöbe burkolózva, amilyent akkoriban bálból hazamenet viseltek a nők, a kapu küszöbén karon ragadta a spiont.

- Küldj a halotti szentségekért, Peyrade papa - mondta neki azon a hangon, melyen már egyszer megjósolta a szerencsétlenségét.

Ott állt egy kocsi, Ázsia fölugrott rá, a kocsi eltűnt, mintha a szél vitte volna el. Még öt kocsi volt ott azonkívül, Peyrade emberei semmit sem vehettek észre.

Corentin, mikor megérkezett Vignes utcai nyári lakába (Passy városka egyik legeldugottabb, legmosolygósabb fészkebe, ahol őt mindenki tisztességes kalmárnak nézte, aki rajong a kertészetért), megtalálta Peyrade barátjának titkos írását. Ki sem pihente magát, tüstént visszaült a kocsiába, mely hazáig hozta, és a Moineaux utcába hajtatott, ahol nem talált mást, mint Kattot. A flamand nőtől megtudta Lydie eltűnésének körülményeit, és nem ment a fejébe, hogyan lehettek ő és Peyrade ennyire vigyázatlanok.

- Ők engem még nem ismernek - dörmögte. - Azok az emberek mindenre képesek. Meg kell tudnom, megölik-e Peyrade-ot, mert akkor nem mutakozom többet.

Minél becstelenebb valakinek az élete, annál jobban ragaszkodik hozzá; az ilyen élet örök tiltakozás, mely szakadatlan bosszúállásra serkent. Corentin elrohant és hazament, hogy apró, göthös aggastyánnak öltözzék át; zöldes kabátot, kócos parókát vett föl, azután Peyrade iránti barátságából gyalogszerrel visszament. Leghívebb és legügyesebb embereit akarta mozgósítani. Mikor végigment a Saint-Honoré utcán, hogy a Vendôme térről a Saint-Roch utcába forduljon be, egy papucsos leány mögé került, aki úgy volt öltözve, mint mikor egy nő éjszakai pongyolát ölt. A leány, aki fehér hálókabátot és hálófőkötőt viselt, hangosan zokogott, közbe-közbe akaratlanul föl is jajdult. Corentin elhaladt mellette és fölismerte Lydie-t.

- Barátja vagyok az édesatyjának, Canquoëlle úrnak - így szólt természetes hangján.

- Ó, végre valaki, akiben megbízhatok!... - szólt a leány.

- Ne mutassa, hogy ismer - folytatta Corentin - mert ádáz ellenségek üldöznek bennünket és kénytelenségből álruhát hordunk. De beszélje el, mi történt önnel...

- Ó, uram - kesergett a szegény leány - ezt meg lehet mondani, de elbeszélni nem... Tönkretettek, megbecstelenítettek, magam sem értem, hogyan!

- Honnét jön most?

- Nem tudom! Oly eszeveszetten futottam, annyi utcán és kerülőúton mentem végig, mivel azt hittem, üldöznek... És ha tisztességes emberrel találkoztam, csak azt kérdeztem, merre van az út a boulevard-ok felé, hogy a Rue de la Paix-be juthassak. És amikor végül... Hány óra van?

- Fél tizenkettő! - felelt Corentin.

- Esteledett, amikor elmenekültem, eszerint öt órája vagyok úton!... - kiáltott Lydie.

- Jöjjön, pihenje ki magát, a jó Kattot otthon fogja találni...

- Ó, van is nekem pihenésem! Nem kell már, csak a sír nyugalma! Azt is kolostorban akarom bevárni, ha méltónak találják a fölvételtre...

- Szegény kicsi! Sokáig ellenszegült?

- Igen. Ha tudná, micsoda elvetemült népség közé taszítottak...

- Biztosan elaltatták?

- Eltalálta! - szólt a szegény Lydie. - Csak még egy kis erőt, hogy kibírjam hazáig. Érzem, hogy fogytán az erőm, s a gondolataim nemigen világosak... Most is azt hittem, hogy valami kertben vagyok...

Corentin karjaiba fogta Lydie-t, aki elalélt, és fölvitte a lépcsőn.

Katt előjött és örvendezve kiáltott föl.

- Ne örüljön előre! - intette Corentin. - Szegény leány nagyon beteg.

Lydie, mikor ágyba fektették, mikor Katt két gyertyát gyújtott, s ezek fényénél ráismert a szobára, elkezdett félrebeszélni. Vidám nótákra tréfás verseket énekelt, azután egyes ocsmány szavakat ismételt. Szép arcát lilás foltok tarkázták. Tiszta életének emlékei elvegyültek a gyalázat tíz napjának eseményeivel. Katt sírt. Corentin föl-alá járt a szobában, néha-néha megállt, nézte Lydie-t.

- Az apja helyett lakol! - dörögte. Hát van Gondviselés? Ó, milyen igazam volt, amikor nem akartam családot alapítani... Szavamra, igaza volt annak a filozófusnak (már nem tudom, melyik volt), aki azt mondotta, hogy a gyermek zálog, melyet a balsorsnak adunk!

- Ó! - szólt a szegény gyermek, fölülve és szép haját csigákban eresztve le. - Ahelyett, hogy itt ülök, a Szajna fenekén kellene feküdnöm a homokban...

- Katt, ahelyett, hogy itt jajveszékel és nézi a gyermeket, amitől az nem fog meggyógyulni, jobban teszi, ha orvost hívat, először is a hatóságát, azután Desplein és Bianchon urakat... Meg kell mentenünk ezt az ártatlan teremést...

Azzal Corentin fölírta a két neves orvos címét.

Ebben a pillanatban egy férfi futott föl a lépcsőn, melynek minden egyes fokát jól ismerte. Az ajtó kitarult, és verejtékezve, lilás arccal, csaknem véres szemekkel, lihegve, mint egy delfin, rontott be Peyrade Lydie szobájába és fölüvöltött:

- Hol a leányom?

Corentin lemondó mozdulatot tett, s Peyrade szeme követte ezt a mozdulatot. Lydie állapotát csak egy virágéhoz lehetne hasonlítani, melyet kertésze értő, szerető kézzel ápolt, s amely száráról lehullván, egy paraszt, vasszöges csizmája alá került. Aki ezt a képet az atyai szívbe transzponálja, az meg fogja érteni, micsoda csapás érte Peyrade-ot. Súlyos könnycseppek szöktek a szemébe.

- Valaki sír: az édesapám - szólt Lydie. Még megismerte az apját. Fölemelkedett, s abban a pillanatban omlott az aggastyán lábai elé, amikor ez egy karosszékre hanyatlott.

- Bocsáss meg, apám! - szólt olyan hangon, mely a szívébe hatolt az apjának, aki ugyanakkor olyasmit érzett a koponyáján, mint egy buzogányütés.

- Meghalok... ó! A gazok!... - ez volt az utolsó szava.

Corentin támogatni akarta barátját, de már csak végső sóhaját hallotta.

- Megmérgezték! - dörögte Corentin. - Itt az orvos! - kiáltott, kintről kocsizörgést hallva.

Contenson, aki mulatt-színétől tisztára mosakodva jelent meg az ajtóban, szoborrá dermedten hallotta Lydie szavát:

- Hát nem bocsátasz meg, édesapám?... Nem én vagyok a bűnös!

Nem vette észre, hogy atyja halott.

- Ó, micsoda szemeket mereszt rám! - rémüldözött a szegény tébolyodott.

- Le kell fognunk a szemét - szólt Contenson, miközben ágyba fektette Peyrade-ot.

- Ne csináljunk ostobaságot! - szólt Coentin. - Vigyük át a lakásába. Leánya félőrült, de egészen megőrül, ha észreveszi, hogy az apja meghalt. Azt hinné, ő ölte meg.

Mikor Lydie látta, hogy az apját elviszik, tompult aggyal állt egy helyben.

- Itt fekszik egyetlen barátom! - szólt Coentin látható megindultsággal, mikor Peyrade kiterítve feküdt a saját szobájában. - Egész életében egyetlen nyereszkedő gondolata volt, az is a leányaért!... Tanulj ebből, Contenson! Mindenféle állásnak megvan a maga becsülete. Peyrade azt a hibát követte el, hogy magántermészetű ügyekbe ártotta magát, holott nekünk csak közügyekkel szabad foglalkoznunk. De esküszöm, ha török-szakad - folytatta olyan hangon, olyan nézéssel és olyan taglejtéssel, hogy Contenson szíve rémülettől dermedt meg - bosszút állok szegény Peyrade-omért! Föl fogom kutatni halálának és leánya gyalázatának okozóit!... És fogadom saját jólétemre, kevés hátralevő napjaimra, melyeket e bosszú kockájára teszek: azok az emberek egytől egyig ép egészségben, de egy fejjel rövidebben, a vesztőhelyen fogják végezni életüket.

- És én segítségére leszek ebben önnek! - szólt meghatottan Contenson.

Semmi sem hasonlítható megdöbbenő hatás dolgában ahhoz a látványhoz, mikor egy hűvös, higgadt, módszeres gondolkozása ember, akin évek óta senki a legcsekélyebb érzelmi indulatot nem tapasztalta, hirtelen szenvedélyre lobban. Mint az olvadásig hevített vasrúd, mely mindent megolvaszt, ami a közelébe jut, Contenson is háborgást érzett a lelke mélyén.

- Szegény Canquoëlle apó! - így szólt Coentinre pillantva. - De sokszor megvendégelt... És látja - erre is csak egy bűnökkel terhelt ember képes - gyakran adott tíz frankot, hogy játszani mehessek...

E halotti beszéd után Peyrade két bosszúálló angyala átment Lydie-hez, mivel Katt és a hatósági orvos lépteit hallották a lépcsőn.

- Eredj a rendőrbiztoshoz! - szólt Coentin. - Az államügyész itt nem látna üldözendő cselekményt fennforogni. De mi majd jelentést nyújtunk be a prefektúrára, talán ez használni fog. Doktor úr - fordult a hatósági orvoshoz - ebben a szobában egy halott férfit fog találni, aki, azt gondolom, nem természetes halállal múlt ki. Lesz kegyes a boncolást megejteni a rendőrbiztos úr jelenlétében, aki kérésemre mindjárt itt lesz. Próbálja megkeresni a méreg nyomait. Egyébként pár pillanat múlva segítségére fognak jönni Desplein és Bianchon orvos urak, akiket elhívtam, hogy vizsgálják meg legjobb barátom leányát. Rosszabb állapotban van az atyjánál is, jöllehet az halott...

- Nincs szükségem az urakra, hogy kötelességemet teljesíteni tudjam - szólt a hatósági orvos.

„Hja úgy!” - gondolta magában Coentin. - Ezen ne akadjon fönn, doktor úr - folytatta hangosan. - Az én véleményem röviden ez: akik az atyát megölték, ugyanazok gyalázták meg a lányt.

Már hajnalodott, amikor Lydie-t végre elnyomta a kimerültség: aludt, mikor a hírneves sebész a fiatal orvossal megérkezett. Ezalatt a halottvizsgáló orvos fölnyitotta Peyrade holttestét és kereste a halál okát.

- Amíg a beteget fölébresztik - szólt Coentin a két hírneves orvoshoz - lennének szívesek az urak segíteni kollégájuknak egy tényálladék megállapításában, mely bizonyára önöket is érdekelni fogja? És a jegyzőkönyvben bizonytalansággal az önök véleménye sem lesz fölösleges.

- A rokonát szélütés érte - szólt az orvos. - A jelek arra vallanak, hogy rettentő erős agyvértelülés okozta a halált...

- Vizsgálják meg, uraim - szólt Coirentin - és nézzenek utána, nincs-e a toxikológiában olyan mérég, amelynek ugyanez a hatása.

- A gyomor - szólt az orvos - színültig tele volt ételekkel. De, hacsak kémiai úton nem fedezik föl, én mérégnek nyomát sem találtam.

- Ha az agyvértolulás tünetei helyesen meg vannak állapítva, akkor, tekintve a halott korát, a halál oka nyilvánvaló - szólt Desplein, a rengeteg mennyiségű ételre mutatva.

- Ezt mind itt ette? - kérdezte Bianchon.

- Nem - felelte Coirentin - a boulevard-ról sietve jött idáig és megbecstelenítve találta itthon a leányát...

- Ez az igazi mérég, ha a leányát szerette - szólt Bianchon.

- Melyik mérég tenne ugyanilyen hatást? - kérdezte Coirentin, aki nem tágított a gondolatától.

- Csak egy van - szólt Desplein, miután mindent alaposan megvizsgált. - A jávai sziget-tengerről származó mérég; némely kevésbé ismert, a strychnos-félékhez tartozó füvekből nyerik, melyekkel a maláji bennszülöttek - állítólag - „kri” nevű veszedelmes fegyverüket mérgezik meg...

Megérkezett a rendőrbiztos. Coirentin közölte vele gyanúját, megkérte, írjon hivatalos jelentést, és elmondta neki, milyen házban, miféle emberekkel vacsorázott együtt Peyrade. Azután beavatta a Peyrade ellen szőtt komplottba s ismertette Lydie állapotának okát. Majd átment a szegény leány szobájába, ahol Desplein és Bianchon a beteg leányt vizsgálták; de már az ajtóban összetalálkozott velük.

- Nos, uraim? - kérdezte Coirentin.

- Vigyék kórházba ezt a leányt. Ha nem nyeri vissza értelmét a lebetegedés alkalmával (föltéve, hogy egyáltalán teherbe esik), akkor búskomorságban fogja befejezni életét. A gyógyulásra nincs más lehetőség, mint az anyai érzés - ha ugyan fölébred...

Coirentin a két orvosnak egy-egy negyvenfrankos aranyat adott, azután a rendőrbiztoshoz fordult, aki megrántotta a ruhája ujját.

- Az orvos azt állítja, hogy természetes halál - szólt a hivatalnok - és én már csak azért sem tehetek följelentést, minthogy Canquoëlle apóról van szó. Sok mindenféle beleártotta magát és sohasem tudhatnók, kibe botlanánk... Az ilyen emberek sokszor felsőbb parancsra halnak meg...

- Coirentin vagyok - súgta Coirentin a rendőrbiztos fülébe.

A komisszárius önkéntelenül meglepett mozdulatot tett.

- Vegyen hát fel tényvázlatot, később nagy hasznát fogjuk venni - folytatta Coirentin - és csak mint bizalmas értesítési nyújtás be. A büntényt bebizonyítani nem lehet, és tudom, hogy a vizsgálat az első lépésnél megakadna... De én egy szép napon ki fogom szolgáltatni a tetteseket; szemmel tartom, hogy tetten érhessem őket.

A rendőrbiztos köszönt Coirentinnek és elment.

- Uram - szólt Katt - a kisasszony folyton csak énekel meg táncol. Mit csináljunk vele?...

- Valami történt újabban?

- Észrevette, hogy az apja meghalt.

- Ültesse kocsiba és vigye egész egyszerűen Charentonba. Írok majd pár szót az országos rendőrség főigazgatójának, hogy jó elhelyezést nyerjen. A leány Charentonban, az apa tömegsírban! - szólt Corentin. - Contenson, rendeld ide a szegények halottas kocsiját... Most pedig kettőnkön a sor, Carlos Herrera!

- Carlos? - szólt Contenson. - Hisz az Spanyolországban van.

- Párisban van - jelentette ki kerekén Corentin. - Íme ez az a II. Fülöp-korabeli híres spanyol géniusz! De nekem mindenki számára van csapdám, még királyok számára is.

Öt nappal a nábob eltűnése után Val-Noble-né reggel kilenckor Esther ágya mellett ült és sírt, mert attól félt, hogy a nyomor lejtőjére jutott.

- Ha legalább száz arany évjáradékom lenne! Azzal, ugye szívem, az ember elbújik valamilyen kisvárosba, és csak akad valaki, aki elveszi...

- Én megszerezhetem neked - mondotta Esther.

- Hogyan? - kiáltott Val-Noble-né.

- Ó, egész egyszerűen. Hallgass ide. Meg akarod mérgezni magad, azaz eljátszod ügyesen a következő kis komédiát: elhivatod Ázsiát és ígérsz neki tízezer frankot két szem fekete gyöngyért, igen vékony üvegből, melyek pillanat alatt ölő mérget tartalmaznak... Ha megkaptad, elhozod nekem, és én adok érte neked ötvenezer frankot...

- Miért nem kéred el tőle magad? - kérdezte Val-Noble-né.

- Ázsia énnekem nem adná el.

- De csak nem neked kell?

- Esetleg.

- Neked, aki fényben, örömben élsz s a tulajdon házában! Közvetlen előtte egy olyan estélynek, melyet még tíz év múlva is emlegetnek majd, s amely Nucingennek húszezer frankjába fog kerülni! Azt mondják, hogy epret, spárgát, szőlőt és dinnyét fognak kapni a vendégek, most, februárban!... S hogy ezer tallér ára virág lesz a szobákban!

- Mit beszélsz? Ezer tallér ára rózsa lesz csak a lépcsőházban!

- Igaz, hogy az estélyi ruhád tízezer frankba kerül?

- Igen, a ruhám brüsszeli csipkéből lesz, és Delphine, a felesége, majd megpukkad. De a fejembe vettem, hogy menyasszonynak öltözködöm.

- Hol van az a tízezer frank? - kérdezte Val-Noble-né.

- Annyi az egész készpénzem - felelt mosolyogva Esther. - Húzd ki a toalettasztalom fiókját; ott van a hajgöngyölő papirosok közt...

- Aki halálról beszél, aligha lesz öngyilkos - szólt Val-Noble-né. - Talán inkább másra kell...

- Hogy bünt kövessék el, azt hiszed? Eredj már! - szólt Esther, aki így kimondta tétovázó barátnője gondolatát. - Nyugodt lehetsz - folytatta - senkit sem akarok megölni. Volt egy barátnőm, igen boldog asszony, meghalt, követni fogom. Ennyi az egész.

- Csacsi vagy!

- De ha egyszer megígértük egymásnak!

- Ezt a váltót óvatoltasd meg - szólt mosolyogva a jó barátnő.

- Tedd azt, amit mondok, és menj. Kocsizörgést hallok; ez Nucingen. Ez az ember meg fog örülni a boldogságtól! Hogy szeret! Miért is nem szeretjük azt, aki minket szeret, mikor pedig mindent megtesznek, csak hogy elnyerjék a tetszésünket.

- Aha! - szolt Val-Noble-né. - Ez a hering esete, amely a legnagyobb cselszövő a halak közt.

- Miért?

- Ez az éppen, amit senki sem tud.

- De most aztán eredj szépen, cicám, még el is kell ám kérnem az ötvenezer frankodat.

- Hát akkor, pá!

Esther viselkedése a báró iránt három nap óta tökéletesen megváltozott. A majomból macska lett, s a macskából nő. Esther elhalmozta kedvességével ezt az aggastyánt, bűbajos volt hozzá. Beszédében nyoma sem volt a gonoszkodásnak és csípősségnek, csupa gyöngéd hízélgés volt minden szava, és a nehézkes bankár lelkében hízélgései nyomán a meggyőződés ütött tanyát. Esther Frédéricnek nevezte és elhitette vele, hogy szereti.

- Szegény Frédikém - mondotta neki - nagyon próbára tettelek, nagyon megkínoztalak, angyali türelmed van, látom, igazán szeretsz, és én meg fogom hálálni. Most már kezdesz tetszeni, és nem tudom, hogy történt, de oda nem adnám száz fiatalemberért. Lehet, hogy ez a tapasztalat hatása... Idővel belátja az ember, hogy a gyönyör a lélek vagyona, és semmivel sem hízélgőbb, ha a gyönyörért szeretik az embert, mintha a vagyonáért... Aztán meg a fiatal emberek egoisták, többet törődnek magukkal, mint velünk. Bezzeg te, te mindig csak velem törödsz. Egész életedet betöltöm. Azért nem is akarok már tőled semmit, csak meg akarom mutatni, milyen önzetlen vagyok.

- *Én még sémid sem atam önnek* - felelt a báró elragadtatva. - *Holnab szántégoztam hoszni önnek harminceszer frang éjjáratékom... Esz a názajántégom.*

Esther olyan édes csókokat adott Nucingennek, hogy ez pirulák nélkül is beleszédült.

- Ó, ne higgye, hogy a harmincezer frank miatt vagyok ilyen; csak azért, mert most... szeretlek, kövér Frédikém.

- Ó, *Isdenem, akor miérd tetél olyan natyon própára... Olyan poltok letem folna három hónap óda...*

- Mondd, tubicám, hármás kamat vagy pedig ötös? - kérdezte Esther, belémarkolva Nucingen hajába és szeszélyesen bodrozva azt.

- *Hármás... Fold pelőle renkedek.*

Szóval a báró ezen a reggelen hozta el az állami hitelrészvényeket. Azért jött, hogy együtt reggelizzék édes kicsi párjával és átvegye a holnapi nagy napra, a nevezetes szombatira szóló parancsait.

- *Ity, etyedlen, gicsi felesékem* - szolt a bankár örömtől sugárzó arccal - *ity ekész éledére el fan ládva gonyhapénesszel...*

Esther a legcsekélyebb fölindulás nélkül vette át a papírokat, összehajtogatta és toalett-asztalába tette.

- Most bezzeg örül, maga igazságtalan, gonosz ember - mondotta, könnyedén arcul legyintve Nucingent - hogy végre valamit elfogadok magától. Többé nem vághatom a fejéhez az igazságot, mert osztozkodom annak gyümölcsében, amit maga úgy hív, hogy a „munkája”... Ez nem ajándék, maga szerencsétlen flótás, hanem visszafizetés... No, csak ne öltsed föl a börzés ábrázatodat. Tudod jól, hogy szeretlek.

- *Étes szép Ezderem, zerelmes antyalom* - szólt a bankár - *ne peszéljen töped ity felem... Ládja... én nem pánám, ha asz ekész filák tolfájna dardana, csag a maka szemépen leheseg pecsüledes emper... Mintik jopan és jopan szeredem.*

- Éppen ezt akarom elérni - szólt Esther. - Azért nem is mondom neked többé semmi olyast, ami elszomorít, aranyos elefantom; mert olyan gyerekes lettél, mint egy elefánt... Bizony, vén betörő, te sohasem tudtad, mi az ártatlanság; az, amit a születésedkor magaddal hoztál, egyszer valamikor fölszínre kellett hogy kerüljön, de oly mélyre volt süllyedve, hogy csak jó hatvanhat év múlva bukkant föl ismét... a szerelem horgán. Ez a jelenség elég gyakori öregembereknél... És ezért utoljára meg kellett hogy szeresselek, mert fiatal vagy, igen fiatal... Csak én mondhatom el majd, hogy ismertem ezt a Frédéricet... Egyedül én!... Mert már tizenöt éves korodban bankár voltál... Bizonyára már az iskolában is úgy adtál kölcsön a pajtasaidnak egy játékgolyót, hogy kettőt adjanak érte cserébe...

Térdére ült a vénnek, mikor látta, hogy az elkacagta magát.

- Hát csinálj, amit akarsz! Bánom is én! Foszd ki az embereket... Tudod mit, majd segítek. Nem érdemes szeretni az embereket. Napóleon úgy ölte őket, akár a legyeket. Mit bánják azt a franciák, hogy neked fizetnek-e adót vagy az államkincstárnak?... A fiskust senki sem szereti, és tudja Isten... lásd, ha jól meggondolom: alapjában véve igazad van... Nyírd a birkákat, ez - Béranger szerint - benne van az evangéliumban... öleld meg a te „Eszder”-edet... Ó, mondd csak, ugye odaajándékozod annak a szegény Val-Noble-nének a Taitbout utcai lakás bútorait! Aztán pedig holnap átnyújtasz neki ötvenezer frankot... Látod, ez jó vért fog szülni, galambom. Te tetted tönkre Falleixet, már kezdik az emberek utánad kiabálni az utcán... Ez a nagylelkűség valósággal babiloni méretűnek fog látszani... minden asszony rólad beszél majd. Ó, egész Párisban te vagy egyedül nagylelkű és nemes, és hiába, a világ már olyan, Falleixet elfelejtik. Ilyeténképpen a pénz tekintélyben fog gyümölcözni...

- *Ikaszat fan antyalom, hiápa, te ismered a filákod* - felelt a bankár - *de leszel a danácsatóm.*

- Hát most látod - folytatta Esther - mennyire törődöm az én lovagom tekintélyével... Szaladj, hozd el az ötvenezer frankot...

Le akarta rázni a nyakáról Nucingent, hogy egy váltóügynököt hívasson, mert még az este el akarta adatni az állami hitelrészvényeket a tőzsdén.

- *Miérd olyan sürkős?* - kérdezte a báró.

- Várj csak, cicám, egy kis selyemdobozban kell átnyújtandó a pénzt és bele kell göngyölnöd egy legyezőt. Aztán így szólsz hozzá: „Asszonyom, hoztam önnek egy legyezőt, remélem, örömet szerzek vele...” Meglásd, valóságos Turcaret-nak fognak nézni, le fogod pipálni Beaujont!

- *Nacerü! Nacerü!* - kiáltott a báró. - *Ity mék szelemes is leszeg!... Iken, uty fokom montani...*

Mikor szegény Esther a megerőltető szerep eljátszásától kimerülten végre leülhetett, belépett Európa.

- Nagyságos asszony - mondotta - egy hordár van itt, Célestin, Lucien úr komornyikja küldi a Malaquais rakpartról...

- Bocsásd be!... Vagy nem! Majd kimegyek az előszobába.

- Levelet hozott Célestintől a nagyságos asszonynak.

Esther kirohant az előszobába, ránézett a hordárra és hamisítatlan hordárt ismert fel benne.

- Szólj neki, hogy fáradjon le! - szólt Esther gyöngye hangon, mikor a levelet elolvasta, és egy karosszékbe rogyott. - Lucien öngyilkos akar lenni - tette hozzá, fülébe súgva Európának. - Különben mutasd meg neki a levelet.

Carlos Herrera, aki magán tartotta az utazó ügynöki áruháját, rögtön lejött, és a szeme tüstént megakadt a hordáron, amikor az előszobában idegent pillantott meg.

- Hiszen te azt mondtad, hogy senki sincs itt! - súgta fülébe Európának.

És túlzott óvatosságból rögtön átment a szalonba, miután a hordárt fürkészőn végigmérte. Vasfejú nem tudta, hogy a közbiztonság híres főnökének, aki őt annak idején a Vauquer-házban letartóztatta, riválisa akadt, akit utódjául szemeltek ki. Ez nem volt más, mint a hordár.

- Jól sejtettük - szólt az ál-hordár Contensonhoz, aki az utcán várt reá. - Az, akit leírt előttem, benn van a házban. De nem spanyol; a fejemet teszem le, hogy a reverendája alatt nekünk való vad rejtőzködik.

- Éppúgy nem spanyol, mint ahogy nem pap - szólt Contenson.

- Erről meg vagyok győződve - felelt a közbiztonsági rendőrség embere.

- Hej, ha jó nyomon járnánk!... - szólt Contenson.

Lucien két napja csakugyan nem mutatkozott, és távollétét arra használták föl, hogy kivessék ezt a csapdát. De estére megjött, és Esther nyugtalansága lecsillapult.

Másnap abban az órában, amikor a kurtizán kiszállt a fürdőből és ismét ágyba feküdt, eljött barátnője, Val-Noble-né.

- Megvan a két gyöngyszem! - ezzel köszöntött be.

- Mutasd! - szólt Esther fölemelkedve és szép könyökét egy csipkés fejránkosra támasztva.

Val-Noble-né két gömböcskét nyújtott át barátnőjének, akkorát, mint egy-egy szem ribizke. A báró nemrégiben két agarat ajándékozott Esthernek, abból a híres fajtaból, amelyen alighanem rajta ragad annak a nagy kortárs-költőnek a neve, aki divatossá tette a fajt. A kurtizán nagyon büszke volt erre az ajándékra s meghagyta nekik elődjeik nevét: Romeo és Júlia. Fölösleges részletezni ez állatok kecsességét, fehérségét és finom testalkatát. Valósággal arra születtek, hogy a szobában tartsák őket, és a szokásaikban van valami az angolok előkelő tartózkodásából. Esther magához szólította Romeót, Romeo, vékony és hajlékony lábain, melyek oly szilárdak és inasak voltak, hogy acélsodronynak nézhetne volna őket az ember, odaszaladt és ránézett úrnőjére. Esther, hogy fölkelte figyelmét, olyan mozdulatot tett, mintha odadobná az egyik gyöngyöt.

- A neve predesztinálja ilyen halálra! - szólt Esther és odadobta a gyöngyöt. - Romeo összerágta.

A kutya meg se nyikkant. Megfordult a tengelye körül és dermedten zuhant a földre. Addig tartott, amíg Esther elmondta rövid gyászbeszédét.

- Ó, Istenem - kiáltott Val-Noble-né.

- Van kocsid, vidd magaddal Romeót - szólt Esther. - Itt kínos jelenet kerekednék a halálából. Neked ajándékoztam, elvesztetted. Tégy közzé egy hirdetést. Siess, ma este megkapod az ötvenezer frankot.

Ezt oly nyugodtan, oly tökéletes kurtizán-közönnyel mondta, hogy Val-Noble-né fölkiáltott:

- Mégiscsak te vagy a mi királynőnk!

- Jöjj korán és csípd ki magad...

Délután öt órakor Esther menyegzőre öltözködött. Fehér szaténszoknya fölé vette föl a csipkeruháját, kék övet kötött, fehér szatécipőt húzott és szép vállára angol csipkesált borított. Hajába élő fehér kaméliákat tűzött koszorú formában, mint egy ifjú hajadon, keblére gyöngyfüzért, melyet Nucingen harmincezer frankért vásárolt neki. Jóllehet hat órára elkészült a toalettjével, senkit sem bocsátott be, még Nucingent sem. Európa tudta, hogy Lucient be kell vezetni a hálószobába. Lucien hét óra tájban érkezett meg. Európa módját ejtette, hogy bejuttassa a nagyságos asszonyhoz, anélkül, hogy bárki is észrevette volna jöttét.

Lucien így szólt magában, mikor meglátta Esthert:

„Miért nem megyek el veled Rubemprére, hogy ott éljünk a világtól távol és felé se néznék többet Párisnak?... Van anyim, hogy öt esztendeig élhetnék ilyen életet, és ebben a drága teremtésben soha nem csalatkoznám!... Hol lelek még egy ilyen remekművet?”

- Barátom, te, akit istenséggé tettem - szólt Esther, egy párnára térdelve Lucien előtt - áldj meg!

Lucien föl akarta emelni Esthert, hogy megcsókolja, ezzel a szóval: „Mit jelent ez a tréfa, kedvesem?” És megpróbálta átfogni Esther derekát; de a nő olyan mozdulattal bontakozott ki, mely épp annyi alázatot, mint undort árult el.

- Nem vagyok méltó hozzád, Lucien - szólt, s a szeme megtelt könnyel. - Könyörögve kérlek, áldj meg, és esküdj meg, hogy alapítványt fogsz tenni két kórházi ágyra... Mert ami a templomi imákat illeti, Isten csak nekem magamnak fog megbocsátani... Túlságosan szerettelek, szívem. Csak mondd azt, hogy boldoggá tettem, és hogy néha fogsz gondolni rám... ó, mondd!

Lucien annyi ünnepélyes őszinteséget vett észre Estherben, hogy gondolkodóba esett.

- Meg akarod ölni magad! - szólt végül, s hangjának rezgése mély tünődésre vallott.

- Nem, barátom! De lásd, ma meghal az a tiszta, szűzi, szerelmes asszony, aki a tiéd volt... és félek, hogy meg fog ölni a bánat.

- Szegénykém, várj! - szólt Lucien. - Annyit fáradtam az utolsó két napban, amíg nagy nehezen érintkezésbe juthattam Clotilde-dal.

- Folyton Clotilde! - kiáltott Esther, és ebben a két szóban benne volt egész dühe.

- Igen - folytatta - írtunk egymásnak... Kedden reggel elutazik Itáliába, de útközben, Fontainebleau-ban találkozóm lesz veled.

- Persze! Olyan feleség kell tinektek!... Pfüj, mint valami deszka! - kiáltott szegény Esther. - Vajon, ha hét-nyolc millió lenne, nem vennél el feleséget?

- Te gyerek! Azt akartam mondani, ha itt mindennek befellegzett, más feleség nem kell nekem, csak te!

Esther lehajtotta a fejét, hogy elrejtse hirtelen elsápadását meg a könnyeit, melyeket gyorsan letörölte.

- Szeretsz? - kérdezte és mély fájdalommal nézett Lucienre. - Ez a tudat áldás nekem. Vigyázz, ne kompromittáld magad, menj ki a titkos ajtón és tégy úgy, mintha az előszobán át lépnél a szalonba. Csókolj homlokodra - mondotta.

Őrjöngve keblére ölelte Lucient, és még egyszer mondta:

- Menj!... Menj!... Mert különben még életben maradok.

Mikor a Halál jegyese megjelent a szalonban, az ámulat kiáltása zúgott fel. Esther szeme a Végtelent tükrözte, melybe lelke elmerült. Finomszálú hajának kékesfekete hátteréből halványan váltak ki a kaméliák. Ez a csodálatos leány elérte mindazt a hatást, amire törekedett. Nem volt, aki versenyezhetett volna vele. Úgy tűnt föl, mint legtökéletesebb kifejezése annak

az egetverő luxusnak, mely alkotásaival körülölelte. Egyébként csak úgy szikrázott a szellemtől. Azzal a hűvös és higgadt eréllyel dirigálta a tivornyát, melyet Habeneck fejt ki a Conservatoire hangversenyein, ahol Európa legelső zenészei igazán fölséges összjátékkal tolmácsolják Mozartot vagy Beethovent. De rémülten vette észre, hogy Nucingen, mialatt a házigazdát játszotta, alig evett valamit és semmit sem ivott. Éjfélkor már senki sem volt józan. Törték-zúzták a poharakat, hogy más senki se ihasson belőlük. Két festett kínai függőnyt darabokra téptek. Bixiou életében másodszor itta le magát. Minthogy már senki sem tudott állni a lábán, és a nők a pamlagokon aludtak, a vendégek nem csinálhatták meg az előre kitervelt tréfát: két sorba fölállva, égő gyertyákat tartva és a *Sevillai borbély*-ből a „Buona sera”-t énekelve akarták a hálósobába vezetni Esthert és Nucingent. Nucingen megfogta Esther kezét. Bixiou észrevette, jóllehet tökrészeg volt; s még volt annyi ereje, hogy ugyanazt mondja, amit Rivarol mondott Richelieu herceg utolsó házassága alkalmával: „Értesíteni kellene a rendőrprefektust... itt valami nagy gazság készül...” A nagy csúfolódó azt hitte, hogy csúfolódik, pedig próféta volt.

Nucingen báró úr csak hétfőn délben került haza. Egy óraker megjelent a váltó-ügynöke és azt mondta neki, hogy Esther van Gobseck kisasszony már pénteken túladott a több mint harmincezer frank évjáradéknak megfelelő állami hitelrészvényeken és fölvette az árát.

- Csakhogy, báró úr - mondotta - Derville ügyvéd irodavezetője abban a pillanatban jött hozzám, amikor erről a manipulációról beszéltem, és mikor meglátta Esther kisasszony valódi nevét, azt mondta nekem, hogy hétmilliós örökség vár rá.

- *Utyan!*

- Igen, állítólag egyedüli örököse az öreg Gobseck uzsorásnak. Derville majd ellenőrzi a tényeket. Ha a báró úr szeretőjének a szép hollandi nő volt az anyja, akkor reá száll...

- *Esz tutom* - szólt a bankár - *elmonta negem az élede dördenedéd... Majt író Terfille-nek...*

A báró leült az íróasztalához, levelet írt Derville-nek és elküldte egy inassal. Ezután három óra tájt, tőzsdezárás után, elment Estherhez.

- A nagyságos asszony lefeküdt és alszik; semmi szín alatt sem szabad fölkeltenünk, megtiltotta - ezzel fogadta Európa.

- *Derinketéd, Eiróba!* - kiáltott a báró. - *Nem fok harakutni, ha mektudja, hoty tuskasztak nő lesz pelőle. Hédmiliónt örögöl. Meghald asz örek Kopseg és hédmilión marat udána s asz urnód asz etyedüli örögöse, merd asz anyja étes unogahuka fold Kopsegneg, agi gülönpen fékrentelgeszet is. Nem tudhatom, hoty ety olyan milioner hatyta nyomorpan Ezderd...*

- Hja úgy, akkor vége az uralmadnak, vén kókler! - szólt Európa, s olyan arcátlanul nézett a báróra, mely méltó lett volna egy Molière-féle komornához. - Hej, te vén elzászi karvaly!... Olyanformán szeret ő téged, mint a pestist!... Szentséges Isten! Annyi millió!... De hisz akkor egybekelhet a babájával! Ó, micsoda öröme lesz!

És Prudence Servien mintegy villámtól sújtottan hagyta faképnél a bárót, hogy ő legyen az első, aki ezt a sorsfordulatot tudatja úrnőjével. A szerelmes aggastyánt, aki földöntúli kéj mámorában fürdött és hitt a boldogságában, váratlanul érte a hideg zuhany, amikor épp az izzás tetőfokát érte el.

- *Mekcsald!* - kiabált könnyes szemmel. - *Mekcsald!... Ó, Ezder!... Ó, éledem!... Ó, én tögfílgó! Migor nyild örek emperneg ilyen firák?... Mintend mekfászarolhadog, csak a fiadalsákok nem! Ikasákos Isden! Mid sináljag? Mi lesz pelőlem? Ikasza fold enneg a getyetlen Eiróbának! Ezder nem asz enyém tőpé, ha edzer kasztok... Fölagaszam makamad? Mid ér asz éled a työnyör isdeni lánkja nélgül, amid már gösdoldam!... Ikasákos Isden!...*

És a hiúz marékszám tépte ki álhaját, amit három hónap óta igazi haja közé vegyített Európa fölcsattanó éles sikolya a csontja velejéig megrázta Nucingent. A szegény bankár fölállott és előretámolygott. Lábai részegen tántorogtak a csalódástól, melynek kelyhét fenéig ürítette, mert semmi sem oly részegítő, mint a szerencsétlenség bora. A hálószoba ajtajából látta Esther merev testét, végignyúlva az ágyon. Kék volt a gyilkos méregtől és halott! Az ágyhoz ment és térdre borult.

- *Ikaszat fan, mekmonta előre!... Énmiadam hald mek!*

Paccard, Ázsia, az egész háznép összeszaladt. Látványosság volt, mely meglepte, de kétségbe nem ejtette a nézőket. A báró ismét visszavedlett bankárrá, gyanút fogott és elkövette azt a vigyázatlanságot hogy megkérdezte, hová lett az évjáradék összege, a hétszázötvenezer frank. Paccard, Ázsia és Európa oly furcsán néztek össze, hogy Nucingen rögtön kiment a szobából. Arra gondolt, hogy rablógyilkosság történt. Európa, aki a párna alatt észrevett egy zsineggel átkötött kis csomagot, melynek lágy tapintása bankjegyekre vallott, hozzálátott, hogy mint mondotta, „fölravatalozza” úrnőjét.

- Ázsia, szaladj, mondd meg az úrnak, mi történt!... Szegénynek meg kellett halnia, mielőtt megtudhatta volna, hogy hétmilliója van! És Gobseck a nagybátyja volt a boldogult nagyságos asszonynak! - kiáltotta.

Paccard átlátott Európa manőverén. Mihelyt Ázsia kitette a lábát, Európa föltörte a csomagot, melyre a szegény kurtizán ezeket a szavakat írta: Lucien de Rubempré úrnak, saját kezébe! Hétszázötven darab ezresbankó csillant meg Prudence Servien szemei előtt, így kiáltott föl:

- Nem lehetnék-e boldogok és becsületesek egész hátralevő életünkre!...

Paccard nem ellenkezett, tolvaj-természete legyőzte a Vasfejűhöz való ragaszkodását.

- Durut már nem él - felelt végül, eltéve a bankjegyeket - az én vállam meg nincs megbélyegezve, szökjünk meg együtt, osszuk kétfelé a pénzt, hogy ne legyen minden tojás egy kosárban, és legyünk férj és feleség.

- De hol rejtőzzünk el? - kérdezte Prudence.

- Párisban - felelt Paccard.

Prudence és Paccard oly gyorsan rohantak le a lépcsőn, mint két tisztességes ember, aki lopásra vetemedett.

- Fiam - szólt a Vasfejű a maláji nőhöz, mielőtt az elmondta az első szavakat - keresd elő hamar Esthernek egy levelét, azalatt én annak rendje-módja szerint megfogalmazok egy végrendeletet; ezt majd a levéllel együtt elviszed Girard-hoz. De mondd, hogy siessen, mert még Esther vánkosa alá is kell csempésznünk a végrendeletet, mielőtt a lakást lepecsételik.

És a következő végrendeletet fogalmazta:

Mivel egész életemben senki mást, mint Lucien Chardon de Rubempré urat, nem szerettem, s mivel szentül eltökéltem, hogy inkább véget vetek életemnek, semhogy visszasüllyedjek a bűnbe és aljasságba, melyből az ő könyörületes szíve emelt ki egykor, azért nevezett Chardon de Rubempré Lucienre hagyok és hagyományozok mindent, ami halálom napján az enyém, azon föltétellel, hogy a Sain-Roch plébánián alapítványt teszen örök misére annak a lelki nyugodalmáért, aki mindent neki adott, még utolsó gondolatát is.

ESTHER GOBSECK

„Körülbelül az ő stílusa” - mondta magában a Vasfejű.

Este hét órakor Ázsia a leírt és lepecsételt végrendeletet Esther vánkosa alá csúsztotta.

- Jacques - szólt, hanyatt-homlok rohanva vissza - abban a pillanatban, mikor kijöttem a szobából, jött a rendőrség...

- Talán a békebíró?

- Nem, fiacskám. A békebíró is, de zsandárok vannak vele. Itt van az államügyész és a vizsgálóbíró is. Az ajtókat őrzik.

- Ez a haláleset hamar föltűnést keltett! - dörmögte Collin.

- Hopp! Európa és Paccard eltűntek. Félek, hogy ellopták a hétszázötvenezer frankot - szólt Ázsia.

- Ó, a kutyák!... - dühöngött a Vasfejű. - A nyomorult lopásukkal minket tesznek tönkre...

A földi igazságszolgáltatás, a párisi igazságszolgáltatás, a világ leggyanakvóbb, legszellemesebb, legügyesebb, legjobban értesült igazságszolgáltatása - szinte túlságosan is szellemes, mert minden percben fessegeti a törvényt - végtére rátette kezét ennek a szörnyűséges intrikának az értelmi szerzőire. Nucingen báró arra gondolt, mikor észrevette a méreg hatását, és sehol sem látta a hétszázötvenezer frankját, hogy ama gyűlölt egyének valamelyike, akiket ki nem állhatott, tehát Európa vagy Paccard lehetett a tettes. Dühének első föllobbanásában a rendőrprefektúrára rohant. Egy harangütés Corentin összes közegeit együvé terelte. A prefektúra, az ügyészség, a kerületi rendőrbiztos, a békebíró, a vizsgálóbíró - mindenki talpon volt. Este kilenc órakor három orvos elvégezte szegény Esther boncolását és megkezdődött a nyomozás.

A Vasfejű, mikor Ázsia figyelmeztette, így kiáltott:

- Nem tudják, hogy itt vagyok, miért ne élvezzem a friss levegőt!

Kivetette magát padlásszobájának csapóablakán és páratlan ügyességgel állt talpra a tetőn, ahol egy fedőmunkás hidegvérével kezdte vizsgálgatni a környéket.

- Jól van! - így szólt, mikor öt házzal arrább a Provence utcán megpillantott egy kertet. - Rendben vagyok.

- Kezemben vagy, Vasfejű! - kiáltott hirtelen Contenson, aki egy kémény mögül lépett elő. - Majd magyarázd meg Camusot úrnak, miféle misét akartál mondani a háztetőn, abbé úr; főleg azonban azt, hogy mi okod volt a menekülésre...

- Ellenségeim vannak Spanyolországban - szólt Carlos Herrera.

- Gyerünk csak oda, de majd a padlásszobádon keresztül - replikázott Corentin.

Az ál-spanyol úgy tett, mintha engedne. De miután megvetette lábát az ablakpárkányon, átnyalábolta Contensont és oly erővel taszította előre, hogy a spion egyenesen a Saint-Georges utca lefolyójába zuhant, így halt meg Contenson a becsület mezején. Jaques Collin szép nyugodtan visszament a szobájába és lefeküdt az ágyba.

- Adj valamit, amitől jó beteg leszek, anélkül, hogy belepusztulnék - így szólt Ázsiához - mert a halállal akarok vívódni, hogy ne kelljen felelnem a „kotnyelesek”-nek. Ne félj semmit, pap vagyok és pap maradok. Épp az imént szabadultam meg igen természetes módon az egyiktől azok közül, akik leálcázhatnának.

Előző nap este hét órakor Lucien a postakocsiba ült, ellátva útlevelemmel, melyet még reggel megszerzett, és elindult Fontainebleau-ba. Éjszakára a Nemours felé eső utolsó fogadóban vett szállást. Másnap reggel hat óra felé egyedül, gyalogszerrel indult útnak, mégpedig az erdei úton, melyen egész Bouronig jutott el.

„Itt volnék” - mondotta magában és leült egy sziklára, ahonnét belátta a szép bouroni tájat, azon a fatális vidéken, ahol Napóleon egy végső, gigászi erőfeszítést kísérelt meg két nappal a lemondása előtt.

Hajnaltájban postakocsi zaja riasztotta föl és könnyű bricskát látott közeledni, melyben az ifjú Lenoncourt-Chaulieu hercegnő cselédségét és Clotilde de Grandlieu komornáját pillantotta meg.

„Itt vannak - gondolta magában Lucien. - Ha ezt a komédiát jól eljátszom, akármit csinál a herceg, hamarosan a veje leszek.”

Egy óra múlva az elegáns útihintó könnyen fölismerhető zöreje jelezte a landauert, melyben a két hölgy ült. A hölgyek megparancsolták, hogy a Bouron melletti ereszkedőnél a kocsi álljon meg, és a hátul ülő komornyik eszerint intézkedett. Abban a pillanatban előlépett Lucien.

- Clotilde! - kiáltott, megzörgetve az ablakot.

- Nem - mondta az ifjú hercegnő barátnőjének - nem fog beszállni a kocsiba és nem maradunk vele egyedül, drágám. Beleegyezem egy utolsó beszélgetésbe, de ez az országúton fog lefolyni, és gyalog megyünk, úgyhogy Baptiste a nyomunkban lesz... Szép napos idő van, melegen vagyunk öltözve, nincs mit tartanunk a hidegtől...

És a két hölgy kiszállott.

- Baptiste - szólt az ifjú hercegnő - a kocsis hajtson lassan. Kicsit gyalog megyünk majd és maga utánunk jön.

Madeleine de Mortsauf karon fogta Clotilde-ot és hagyta, hogy Luciennel beszélgessen, így érték el együtt a kis Grez falu határát. Nyolc óra volt, mikor Clotilde búcsút vett Lucientől.

- Egyszóval, barátom - így szólt, nemesen zárva le a hosszú beszélgetést - soha nem megyek férjhez, ha önhöz nem mehetek. Jobban megbízom önben, mint másokban, mint apámban, anyámban... Erősebb jelét a ragaszkodásnak sohasem adták, ugyebár?... Most aztán legyen rajta, hogy eloszlassa az önt terhelő rágalmakat...

Ekkor több vágató ló robaja hallatszott, és a hölgyek legnagyobb ámulatára zsandárok vették körül a kis csoportot.

- Mit akarnak? - kérdezte Lucien a dandy hányaveti hangján.

- Ön Lucien de Rubempré? - kérdezte a fontainebleau-i királyi ügyész.

- Én vagyok.

- Ma a Force-ban fog éjszakázni - folytatta. - Parancsom van, hogy önt letartóztassam.

- Kik ezek a hölgyek? - kérdezte a csendőrőrmester.

- Igaz... Bocsánat, hölgyeim, szabad kérném az útleveleket? Mert Rubempré úr, értesüléseim szerint, olyan nőkkel tart viszonyt, akik képesek érette...

- Ön affajta nőnek nézi Lenoncourt-Chaulieu hercegnőt! - szólt Madeleine, hercegnői pillantást vetve az államügyészre.

- Elég szép ahhoz... - válaszolt finoman a tisztviselő.

- Baptiste, mutassa elő az útleveleinket - szólt mosolyogva a hercegnő.

- És miféle bűnnel vádolják ezt az urat? - kérdezte Clotilde, mikor a hercegnő sürgette, hogy üljön vissza a kocsiba.

- Lopásban és gyilkosságban való bűnrészességgel - felelt a csendőrőrmester.

Baptiste vitte a kocsiba Grandlieu kisasszonyt, aki eszméletlenül rogyott össze.

Éjfélkor Lucien megérkezett a „Force”-ba, a Payenne utca és a Ballets utca sarkában levő börtönépületbe, ahol Carlos Herrera abbé már elfogatása óta ott volt szigorú magánzárkában.

HARMADIK RÉSZ HOVA VISZ A BŰN ÚTJA?

Másnap reggel hat órakor két kocsi (a köznép nyers hasonlatával élve: két „salátás kosár”) jött a Force-ból, hogy az Igazságügyi Palotánál a Conciergerie felé forduljon be. Ritka az olyan járókelő, aki még nem találkozott volna ezzel a guruló börtönnel. De noha legtöbb könyvünk külön a párisiak számára íródik, kétségkívül idegenek is örülni fognak, ha itt megtalálják rendőrbíróágunk alkalmatosságának leírását. Ki tudja? Lehet, hogy az orosz, német vagy osztrák rendőrség, mindazon országok hatóságai, melyek még nem ismerik a salátás kosár intézményét, hasznot fognak húzni e leírásból. És nem egy idegen országban bizonyára jótétemény lesz a rabokra ennek a szállító módszernek az utánzása.

Ez a csúf, sárga kasos, kétkerekű taliga bádoggal van kibélelve és két részből áll. Elöl bőrrel bevont bak, sárfogóval ellátva. Ez a salátás kosár nyitott része, egy törvényszolga és egy zsandár ülőhelye. Ezt a bricskaszerű részt a kocsi egész szélességében és magasságában erős, hálószerű rácsozat választja el a másik szakasztól, amelyben kétfelől egy-egy fapad húzódik, úgy, mint az omnibuszokon. Ezen a két padon ülnek a foglyok. A kocsi hátulja felől, ablaktalan ajtón át, felhágó segélyével jutnak be oda. A „salátás kosár” elnevezés onnét ered, hogy a kocsi eredetileg minden oldalán rácsozattól állott, úgyhogy a rabokat jól lehetett látni, ha a kasban összevissza rázódtak, mint a salátafejek. Nagyobb biztonság kedvéért, minden véletlen eshetőség megelőzése végett a kocsit lovas zsandár kíséri, főleg ha halálraítélteket szállít a vesztőhelyre. Így hát a szökés lehetetlenség. Minthogy a kocsi bádoggal van bélelve, semmiféle szerszámmal ki nem fúrható. Különbözik is a rabokat letartóztatásuk, illetve a fogoly-lajstromba való beíratásuk pillanatában tüzetesen megmottózzák, attól fogva legfeljebb ha órarugók lehettek náluk, melyek alkalmatosak talán egy-egy rácsrúd elfűrészelésére, sima felületekkel szemben azonban tehetetlenek. Így azután a leleményes párisi rendőrség által tökéletesített salátás kosár mintája lett a cellás kocsinak, mely a fegyenceket a tömlöcbe szállítja. Ez lépett a szörnyű kosár helyére, mely szégyene az elmúlt civilizációnak, noha Manon Lescaut tette híressé.

A salátás kosárban először is a vádlottakat szállítják a főváros különböző vizsgálati fogházai-ból az Igazságügyi Palotába, ahol a vizsgálóbíró hallgatja ki őket. Ezt a börtönök nyelvén úgy mondják: *vizsgálatiba menni*. Később a vádlottakat ugyanazon fogházakból még egyszer a Palotába viszik ítélethozatal végett, de csak akkor, ha a kihágási bíróság elé tartozó ügyről van szó. Mihelyt, a törvénykezés szavával élve, *büntény forog fenn*, a vádlottakat a vizsgálati fogházakból a Conciergerie-be, Szajna megye bírósági épületébe viszik át. Végül a halálraítélteket is a salátás kosárban viszik a Bicêtre-ből a Saint-Jacques sorompóhoz, ahol a júliusi forradalom óta a kivégzések helye volt. A filantrópok fáradozásainak köszönhető, hogy ezek a szerencsétlenek ma már nem kénytelenek átszenvedni az azelőtti tortúrát, amikor még olyan taligán szállították őket a Conciergerie-ből a vesztőhelyre, amilyent a tűzifaárusok használnak. Ez a taliga manapság már csak a vérpad szállítására használatos. Ilyen magyarázat nélkül ma már nem volna érthető az a kiszólás, amit egy hírhedt lator mondott a bűntársának, mikor beszállott a salátás kosárba: „A többi már a lovak dolga!” Nem lehet elképzelni kényelmesebb alkalmatosságot a vérpadra menésre, mint amit mostanság Párisban használnak.

E pillanatban a kora reggel elindított két salátás kosár kiváltképpen arra szolgált, hogy két vádlottat szállítsanak a Force vizsgálati börtönéből a Conciergerie-be. És mindkettőnek külön-külön jutott egy-egy kocsi.

Az olvasók kilenczted része, sőt az utolsó tizedből is kilenczted rész bizonyára nem tudja, micsoda lényegbe vágó különbség van e szavak közt: gyanúsított, terhelt, vádlott, fogoly; őrizetbevétel, vizsgálati fogság, börtön. Épp azért alkalmasint mindnyájan álmélkodva fogják hallani, hogy itt a mi egész büntető törvényünkről van szó, melynek rövid, áttekinthető magyarázatát mindjárt itt adjuk, mégpedig éppannyira általános okulásul, mint azért, hogy ennek a történetnek a bonyodalmát érthetővé tegyük. Egyébként, ha eláruljuk, hogy az egyik salátás kosárban Jacques Collin ült, a másikban Lucien, aki a társadalmi nagyság csúcsáról néhány óra alatt a börtön mélyéig süllyedt - akkor eléggé fölébresztjük az olvasó kíváncsiságát. A két cinkos igen jellemző módon viselkedett. Lucien de Rubempré elbújt a járókelők pillantásai elől, melyeket a furcsa és fatális jármű rácsára vetettek, mialatt ez a Sainte-Antoine utcán végigdöcögve, a Martroi utcán és a Saint-Jean árkádon keresztül a városház előtt elhaladva, a rakpartok felé igyekezett. Ma ez az árkád szolgál kocsifeljáróul az óriás városházépület ama része elé, ahol a Szajna megyei prefektus szállása van. A vakmerő fegyenc ellenben a kocsi rácsához szorította az arcát, mégpedig pontosan a poroszló és a zsandár közé, akik megbízták a salátás kosárban és nyugodtan diskuráltak tovább.

Az 1830-ik esztendő júliusi napjaiban a szörnyű viharok tomboló zaja annyira elnémította a korábbi események visszhangját, Franciaország érdeklődését ez év második felében annyira lefoglalta a politika, hogy ma már senki sem vagy alig valaki emlékszik ama családi, törvénykezési és pénzügyi katasztrófákra (bármily rendkívüliek voltak is), melyek minden évben táplálják a párisi nép újdonságszomját, s amelyek ez év első hat hónapjában sem maradtak el. Szükséges ezért külön fölhívni a figyelmet arra az izgalomra, mely tüstént elfogta Párist, mihelyt híre ment, hogy egy kurtizán lakásán elfogtak egy spanyol papot, s ugyanakkor az elegáns Lucien de Rubemprét, Grandlieu kisasszony jegyesét is letartóztatták az Olaszországba vivő országút mentén fekvő kis Grez faluban. Mindkettőt gyilkossággal vádolják, melynek tiszta haszna hétmillió lett volna. A bűnügy körül fölkavart botrány pár napon át lecsillapította a X. Károly alatt legutóbb lefolyt választások fölkeltette óriási izgalmat.

Először is: a bűnper részben Nucingen báró följelentése következtében indult meg. Aztán meg nagy feltűnést keltett a párisi előkelő társaságban Lucien letartóztatása abban a pillanatban, midőn épp küszöbön állott kineveztetése a miniszterelnök titkárává. Minden párisi szalonban számos fiatal úr visszaemlékezett, mennyire irigyelte Lucient, mikor kegyeibe fogadta őt a szép Maufriqueuse hercegnő, és minden hölgy tudta, hogy jelenleg Sérizyné, az egyik legelső államférfi neje érdeklődik iránta. Végül az áldozat szépsége, különös hírnévnek örvendett Páris különböző társaságaiban: a felsőbb tízezerben, a pénzvilágban, a kurtizánok között és az ifjú arszlánok és irodalmárok köreiből. Két napon át egész Páris erről a két letartóztatásról beszélt. Camusot úr, a vizsgálóbíró, akinek az ügyet kiosztották, előmeneteli alkalmat látott benne és hogy a lehető legsürgősebben járhasson el, elrendelte, hogy a két vádlottat a Force-ból a Conciergerie-be szállítsák át, mihelyt Lucien megérkezik Fontainebleau-ból. Minthogy Carlos abbé csak fél napot, Lucien pedig csupán fél éjszakát töltött a Force-ban, szükségtelen leírni ezt a börtönt, melyet azóta teljesen átalakítottak. Ami pedig a fogadtatás részleteit illeti, ugyanazt kellene elmondani, ami később a Conciergerie-ben fog lejátszódni.

De mielőtt a bűnügyi vizsgálat keserves színjátékának elmondásába fognánk, elengedhetetlenül szükséges, amint már mondtuk, hogy vázlatosan ismertessük egy ilyen pörnek a rendes menetét. Elsősorban a francia olvasó, valamint a külföldi, így könnyebben meg fogja érteni a pör különböző mozzanatait, azonkívül tudni fogják méltányolni a Napóleon törvényhozói által megállapított perrend ésszerűségét azok is, akik azzal nem ismerősek. Ez annál is inkább fontos, mivel ezt a szép, nagy művet napjainkban eltörléssel fenyegeti az úgynevezett penitenciális rendszer.

Tegyük föl, hogy bűntény történik: tettenérés esetén a terhelteket a legközelebbi rendőrségi fogdába viszik és abba a cellába helyezik el, melyet a nép *hangfogónak* hív, alkalmasint azért, mert ott muzsikálni szoktak: sírni, jajveszékelni. Onnan a terhelteket a rendőrbiztos elé vezetik, aki megkezdi a nyomozást és szabadon bocsáthatja őket, ha kiderül, hogy tévedés forog fenn. Végül a prefektúra börtönébe szállítják a terhelteket, ahol a rendőrség az államügyésznek és a vizsgálóbírónak szolgáltatja ki őket. Ezek, az eset súlyossága szerint, többé-kevésbé sürgősen értesítve, megjelennek és kihallgatják az előzetes letartóztatásban levőket. A vizsgálóbíró hozzávetőleges elbírálásától függ, ad-e ki elfogató parancsot és vizsgálati fogságba helyezi-e a terhelteket vagy sem. Párisban három vizsgálati fogház van: a Sainte-Pélagie, a Force és a Madelonnettes.

Ügyeljünk erre a kifejezésre: *terheltek*. Büntető kódexünk három, egymástól lényegesen eltérő fogalmat különböztet meg: terhelt, vizsgálati fogoly, vádlott. Amíg az elfogató parancs aláírva nincsen, addig egy büntett vagy súlyos vétség vélt tette: terhelt. Az elfogató parancs súlya alatt vizsgálati fogoly lesz, és az marad mindaddig, amíg a vizsgálat tart. Ha a vizsgálat befejezése után a bíróság úgy döntött, hogy a főtárgyalást megindítja a vizsgálati fogoly ellen, akkor lesz belőle vádlott, vagy pontosabban: miután a föllebbviteli bíróság a közvádló indítványára kimondta, hogy elegendő gyanúok van együtt ahhoz, hogy a tettes esküdtbíróság elé állíttassék. Így három különböző állapoton megy keresztül valamely bűntény gyanúsítottja, mintegy három rostán, mielőtt az ország igazságszolgáltatása elé kerülne. Az első állapotban az ártatlanul gyanúba fogottak még egész csomó jogszerű segítő eszköz van a keze ügyében: a közönség, a rendőrség, a nyomozó hatóság. A második állapotban egy bíró elé kerül, aki a tanúkkal szembesíti, és Párisban egy bírói tanács, vidéken egy egész bíróság helyezi vád alá. A harmadik állapotban tizenkét tagú tanács előtt jelenik meg, és jogi tévedés avagy formahiba esetén a vádlott még a semmitőszéknél kérelmezheti visszautalását az esküdtszék elé. Az esküdtszék nem is tudja, hányféle népi, közigazgatási és bírósági hatóságnak sújt az arcába, mikor egy-egy vádlottat fölment. Azért legalábbis előttünk, párisiak előtt - a többi bíróságokról nem beszélünk - mostanában szinte lehetetlennek tűnik fel, hogy ártatlan ember kerüljön esküdtszék előtt a vádlottak padjára.

Fegyenc az, aki el van ítélve. Büntetőjogunk vizsgálati fogházakat, törvényszéki börtönöket és fegyházakat létesített. Ezek törvénykezési különbségtételek, egybevágnak a vizsgálati fogoly, a vádlott és az elítélt hármassal. A fogház valamely kisebb vétségre szabott könnyű büntetés kitöltésére való. A börtön ellenben súlyos szabadságvesztést jelent és bizonyos esetekben becsületvesztést is. Aki tehát manapság a korrekcionális rendszert akarja behozni, egy nagyszerű büntetőjogot borít fel, melyben a büntetések igen bölcsen különböző fokozatokba vannak osztva. És a végén oda fog jutni, hogy egy kis vétséget ugyanolyan szigorú büntetéssel sújt, mint egy súlyos bűntényt. Egyébként a *Politikai jelenetek*-ben (L. Egy homályos ügy) össze lehet hasonlítani a IV. év brumaire-i büntetőtörvénykönyvet a helyébe iktatott *Code Napoléon*-nal, és meg lehet állapítani, milyen érdekes különbségek vannak a kettő között.

A legtöbb nagy bűnpörben, úgy, mint abban is, amelyről történetünk szól, a terheltekből azonnal vizsgálati foglyok lesznek. A bíró nyomban kibocsátja az elfogató parancsot. Többnyire úgy van, hogy a terheltek vagy megszöknek, vagy pedig tüstént hűvösre kerülnek. Ezért jelent meg oly villámgyorsan, amint láttuk, Esther lakásán a bíróság és a rendőrség, mely itt csak a végrehajtás eszköze. Még ha Corentin besúgása nyomán a bűnügyi rendőrség nem is tett volna megtorló intézkedéseket, itt volt Nucingen báró följelentése a hétszázötvenezer frankos lopásról.

Abban a pillanatban, mikor az első kocsi, melyben Jacques Collin ült, beért egy szűk és sötét sikátorba, a kocsist az árkádok alatt megállásra kényszerítette valami. A vizsgálati fogoly két szeme, mint két kárbunkulus csillant meg a rács mögött, holott még előző este a Force

igazgatója előtt olyan halotti ábrázatot mutatott, hogy az jónak látta orvost hívni. A szemei e pillanatban szabadok voltak, mert sem a zsandár, sem a porkoláb nem fordult meg, hogy a pasasér után nézzen; és ez az izzó szempár oly érthető nyelven beszélt, hogy egy ügyes vizsgálóbíró, aminő példának okáért Popinot úr, okvetlenül fölismerte volna a templomgyalázóban a kiszabadult fegyencet. Csakugyan Jacques Collin attól fogva, hogy a salátás kosár elhagyta a Force-ot, mindenre figyelt útközben. Bármilyen gyors iramban vágatott a kocsí, az ő mohó tekintete minden házon végigfutott, a legfelső emelettől egészen a földszintig. Megnézett minden járókelőt és szétszedte őket a tekintetével. Isten nem vizsgálja behatóbban teremtett világának célját és eszközeit, mint ez az ember, aki a dolgok és emberek tömkelegében a legkisebb árnyalatokat is megkülönböztette. Fölfegyverkezve a reménységgel, mint az utolsó Horatius a kardjával, várta, hogy jöjjön a segítség. A fegyházak e Machiavellijén kívül mindenki más a bűnösök módjára gépiesen túrta volna, hogy történjék vele akármi, annyira képtelennek tűnt volna föl előtte ez a remény. Abban a helyzetben, amelybe a párisi rendőrség és bíróság juttatja a vizsgálati foglyot, senki sem gondol ellenállásra, legkevesbé azok, akiket, miként Lucient és Jacques Collint, szigorú magánzárkában őriznek. Nem lehet elképzelni a vizsgálati fogoly váratlan elárvulásának érzését. A zsandárok, akik elfogják, a rendőrbiztos, aki kihallgatja, az örök, akik a börtönbe viszik és a betű szerint dutyinak nevezett helyre zárják, akik karon ragadják, hogy beemeljék a salátás kosárba, egyszóval mindazok, akik letartóztatása első percétől fogva körülveszik, egytől egyig hallgatók, vagy följegyzik a szavait, hogy bemondják a rendőrségnek vagy a bírónak. Ez a tökéletes választófal, mely ily egyszerű módon a külvilág és a vizsgálati fogoly közé tolódik, képességeinek teljes összeroppanását, szellemének szörnyű nyomottságát idézi elő, főleg akkor, ha olyan ember az illető, akinek előélete nem ismerős a törvényes eljárásokkal. A bűnös és a bíró párbaja annál rettenetesebb, minthogy a törvény emberének a börtönfalak némasága és alárendeltjeinek megvesztegethetetlen közönye segítkezik.

Azonban Jacques Collin, vagy Carlos Herrera - szükséges, hogy a körülmények szerint, hol egyik, hol másik névvel illessük őt - régtől fogva ismerte a rendőrség, a tömlöc és a bíróság mibenlétét. Épp ezért az álnokságnak és romlottságnak ez az élő szobra minden szellemi erejét, színlelőképességét latba vetette, hogy az ártatlanul üldözött meglepetését és együgyűségét tudja játszani, s ugyanakkor a hivatalnokok előtt a haláltusát komédiázta el. Amint láttuk, Ázsia, ez a tudós Locusta, mérget adott be neki, mely pontosan úgy volt keverve, hogy a halálos betegség hamis látszatát kelthesse. Camusot úr és a rendőrbiztos tevékenységét, az államügyész nyomozó ügyességét így megbénította egy tevékenyen és ügyesen szimulált szívgyörcs.

- Megmérgezte magát! - kiáltott föl Camusot úr, elszörnyedve, amikor az állítólagos papot iszonyú görcsök közt vergődve hozták elébe a padlásról.

Négy ágens csak nagy ügyel-bajjal tudta Carlos abbét a lépcsőn lecipelni Esther szobájába, ahol a bírák és zsandárok egybegyűlve várakoztak.

- Ez a legjobb, amit tehetett, ha csakugyan bűnös - jegyezte meg az államügyész.

- Azt hiszi, hogy igazán beteg? - kérdezte a rendőrbiztos.

A rendőr soha semmit nem vesz készpénznek. A három hivatalnok, mondanunk sem kell, suttogva beszélgetett. De Jacques Collin a vonásaiból kiolvasta, mi körül forogtak a közléseik. És ezt arra használta föl, hogy lehetetlenné vagy teljesen jelentéktelenné tegye a sommás kihallgatást, amelyet mindig lefolytatnak az elfogatás pillanatában. Szaggatott beszédében úgy keverte a francia és spanyol szavakat, hogy merő értelmetlenség jött ki belőle.

Ez a komédia a Force-ban eleinte teljes sikerrel járt, annál is inkább, minthogy Bibi-Lupin, a közbiztonsági főnök (rövidítés helyett: a közbiztonsági rendőrség főnöke), aki Collint annak idején madame Vauquer polgári penziójában letartóztatta, jelenleg hivatalos kiküldetésben vidéken járt, s egy hivatalnok, Bibi-Lupin kiszemelt utódja helyettesítette, aki a fegyencet nem ismerte.

Bibi-Lupin maga is fegyenc volt valaha, és mint Collin egykori társa a gályán, ellenséges viszonyban állott vele. Ez az ellenségeskedés bizonyos civodásokból eredt, melyekben mindig Collin maradt fölül, és abból, hogy a Vasfejű hatalmaskodott társai fölött. Végül, Jacques Collin Párisban tíz éven át gondviselője volt a kiszabadult fegyenceknek, vezetőjük, tanácsadójuk, kincstárnokuk, és ennél fogva Bibi-Lupinnek természetes ellenfele.

Így hát, jóllehet magánzárkába csukták, számított Ázsiára, aki föltétlen, megértő odaadásával valóságos jobbkeze volt. Számított esetleg Paccard-ra, a balkezére is, azzal biztatta magát, hogy ez a hűséges csatlósa ismét rendelkezésére áll majd, mihelyt az ellopott hétszázötvenezer frankot biztonságba helyezte. Ez volt az oka az emberfölötti figyelemnek, amivel minden útjára eső dolgot szemügyre vett. Különös! Ez a remény nemsokára hiány nélkül teljesedett.

A Saint-Jean-árkád két hatalmas kőfalát hat láb magasságban le nem mosható szennyréteg borította, mely a felfröcskölt utcai sárból származott. A gyalogos járókelőket akkoriban semmi más nem védte a szakadatlanul jövő-menő kocsik és taligák hátbavágásai ellen, mint a keréktengelyektől régóta kikoptatott sarokkövek. A fuvarosok szekerei nemegyszer agyon-gázoltak ott egy-egy vigyázatlan sétálót. Ilyen volt sokáig az állapot Páris számos negyedében. Ez az apróság szemléltetni fogja az árkádos sikátor szűk voltát és meg fogja értetni, mily könnyű volt azt eltorlaszolni. Nem kellett egyéb, mint hogy egy fiáker be akarjon kanyarodni a Martroi utcán toltá végig: egy harmadik kocsi, mely odajött, már torlódást okozott. A gyalogszerrel sétálók rémulően igyekeztek biztonságba jutni, keresve egy sarokkővet, ahol a kerékgagyaktól biztonságban lehettek, mert akkoriban ezek oly hosszúak voltak, hogy törvényt kellett hozni a megkurtításukra.

Mikor a „salátás kosár” odaért, az árkádot éppen egy zöldséges kofa torlaszolta el. Ez a típus annál érdekesebb, mert jóllehet a gyümölcsösboltok folyvást szaporodtak, még mindig akadt Párisban egynéhány példány. Olyan hamisítatlan kofának látszott, hogy ha forgalmi rendőr lett volna abban az időben, útjára engedte volna, anélkül, hogy az iparendélyét kérte volna, jóllehet ijesztő arcáról valósággal lerítt a gazság. A fején, mely ocsmány, rongyos, kockás gyapotkeszkenővel volt bekötve, kócos haj meredezett, hasonló a vaddisznó sörtéjéhez. Vörös, ráncos nyaka förtelmes látvány volt, és naptól, portól, piszoktól barna bőrét tökéletlenül fedte el a vállkendő. Ruhája, mint a durva pokróc; cipői olyan torz fintort vágta, hogy azt hihette volna, aki látja, hogy az arcát csúfolják ki, melyen épp annyi lik látszott, mint a ruháján. És micsoda pruszlik!... A kenőcsös tapasz nem lehetett volna mocskosabb. Tíz lépésre kellett hogy facsarja finom szaglászú emberek orrát ez a vándorló bűzös bugyor. A keze vagy száz aratást csinálhatott végig! Ez az asszony vagy boszorkány-szombatról jöhetett, vagy a szegényházból. De micsoda szem! Micsoda vakmerő okosság, micsoda fojtott tűz lövellt szemének mágneses sugaraiból, amidőn összevillant Jacques Collinéval, hogy kicseréljenek egy gondolatot.

- Félre az útból, vén tetűfészek! - ordított rekedten a kocsis.

- Agyon akarsz taposni, pribék! - vágott vissza az asszony. - A te portékád nem ér annyit, mint az enyém!

A kofaasszony úgy tett, mintha két sarokkő között próbálna megbújni, hogy utat engedjen a kocsinak, de épp annyi ideig állta el az utat, amennyi tervének keresztülviteléhez kellett.

„Ó, ez Ázsia - dörmögte magában Collin, mert tüstént ráismert cinkostársára. - Akkor minden jól van.”

A kocsis és Ázsia még javában nyájaskodtak egymással, és a kocsik összetorlódtak a Martroi utcán.

- *Ahe!... Pecaire fermati. Souni lá. Vedrem!* - kiabált a vénasszony a kofák szilaj beszéd-módján. Ezek elcsavarják, vad kurjongatásokká torzítják a szavakat, úgyhogy csak a született párisi érti meg.

Az utca zűrzavarában, az összecődült kocsisok üvöltözése közben senki sem ügyelt a kofának vélt nő vad kiáltására. De Jacques Collin tisztán hallotta e hangokat, melyek tört olaszról és provence-iből kevert zagyvaléknyelven ezt a baljós mondatot zúgták a fülébe:

- Szegény kicsikéd fogoly; de itt vagyok én, vigyázok rátok. Nemsokára viszontlátsz...

Jacques Collint óriási örömmel töltötte el az a diadal, melyet az igazságszolgáltatás fölött aratni készült, mert most remélte, hogy állandó érintkezésben maradhat a külvilággal. De ugyanakkor oly rettentő ütést kapott, mely mindenki mást agyonsújtott volna.

„Lucien fogoly!...” - így szólt magában, és kis híja volt, hogy el nem ájult.

Ez a hír rettentőbb volt rá nézve, mint lett volna a saját halálos ítélete ellen benyújtott perújítási kérelmének a visszautasítása.

Most, mialatt a két salátás kosár a rakodókon dökög, történetünk megkívánja, hogy néhány szót ejtsünk a Conciergerie-ről. Azalatt épp oda fognak érni.

A Conciergerie történelmi név. Rettenetes szó, de a fogalom még rettenetesebb. Szorosan hozzákapcsolódik Franciaország, elsősorban Páris forradalmához. Falai közt látta a legtöbb hírhedt gonosztevőt. Páris valamennyi építészeti emléke közt a legérdekesebb, egyben a legkevésbé ismert - legalábbis a társadalom magasabb rétegei előtt. De óriási érdekessége dacára ez a történelmi elkalandozás éppoly gyorsan véget fog érni, amily gyorsan haladnak a salátás kosarak. Melyik párisi lakos, melyik külföldi utazó vagy fölránduló vidéki, ha csak két napot is töltött a fővárosban, ne látta volna a fekete falakat, a három erős, csúcsvetős toronnyal, melyeknek ketteje szorosan egymás mellett emelkedik? Ki ne ismerné a Lunettes rakpart komor és titokzatos építészeti díszét? Ez a rakodó a Pénzváltók hídjánál kezdődik és az Újhídig húzódik. Egy négyszögletes torony, melynek ormáról egykor a Szent Bertalan-éjre harangoztak, s mely majd olyan magas, mint a Saint-Jacques-la-Bouchérie templom tornya, ez az úgynevezett Óratorony jelzi az Igazságügyi Palotát és szegélyezi ezt a rakodót. Ezt a négy tornyot, ezeket a kőfalakat ugyanaz a feketés gyászlepel borítja, mint minden északnak eső párisi homlokzatot. A rakodópart közepe táján szűk árkádos sikátor nyitja meg a magán-épületek sorát, melyek a IV. Henrik alatt épült Újhíd nyomában jöttek létre. A Király tér csupán másolata a Trónörökös térnek. Az architektúrája ugyanaz: téglafalak, csipkézett kockakövekkel szegve. Ez az árkádsor és a Harlay utca jelzik a Palota határait nyugat felől. Valaha a Palotához tartozott a rendőrprefektúra, ahol a főtörvényszék elnöke lakott. A számvevőszék és az adóügyi bíróság egészítették ki a legfőbb igazságszolgáltatást: az uralkodót. Látnivaló, hogy a forradalom előtt a törvényszéki palotát az az elszigeteltség jellemezte, amelyet ma vissza akarnak állítani.

Ez a négyszög, a házak és paloták e szigete, ahol Szent Lajos ékszertartójának legpazarabb gyöngye, a Sainte-Chapelle emelkedik - ez a hely Páris szentélye, kegyhelye, frigyszekrénye. És kezdetben ez a hely maga volt az egész város, mert a Trónörökös tér területe hajdan pusztaság volt, koronabirtok, s itt állott a pénzverő műhely. Innen nyerte nevét a Pénzverde utca, az Újhídhöz vivő utca. Ugyanerről nevezték el a három kerek torony másodikát is, és ez a név, Ezüst Torony, arra vall, hogy legelőbb magában a toronyban verték a pénzt. A híres

műhelyt, melyet Páris régi tervrajzairól ismerünk, eszerint valószínűleg később építették, és alkalmasint a pénzverő művészet valamely tökéletesedésének köszönhetette keletkezését. Az első torony, mely szinte összefogózik az Ezüst Toronnyal, Montgomery Toronynak nevezetik. A harmadik, a legkisebb, de legjobb karban levő, mert a párkányai sem hiányoznak, a Bonbec Torony. A Sainte-Chapelle és ez a négy torony - az Óratornyot is beleértve - tökéletes körrajzát, vagy mint egy kataszteri hivatalnok mondaná: periméterét adja a palotának a Merovingok korától az első Valois-dinasztiáig. De a mi szemünkben ez a palota, számos átalakulásai következtében, pontosabban Szent Lajos korát idézi föl.

V. Károly első ízben engedte át a palotát az akkoriban fölállított főtörvényszék céljaira, és ő maga a Bastille oltalma alatt a híres Hôtel Saint-Pol-ba költözött, amelynek tőszomszédságában később a Tournelles-palota épült. Azután az utolsó Valois-k alatt a királyi család ismét a Louvre-t foglalta el, mely régebben a Bastille szerepét játszta. A francia királyok legelső szállása, Szent Lajos palotája (melyet röviden „Palota” néven emlegetnek, hogy a Palotát, mint olyant, jelezzék általa) most teljes tökéletesen el van temetve az Igazságügyi Palota tövében. Emennek pincéül szolgál, mert éppúgy, mint a katedrális, a Szajna medrébe épült, és pedig oly gondosan, hogy a folyó még áradás esetén is alighogy az első lépcsőfokait nyaldossa. Az Óratorony alatt mintegy húsz lábnyra fekszenek most ezek az évezredek épületek. A kocsik a három torony oszlopfejeinek szintjén robognak, melyek valaha, mikor még festőien a víz fölött emelkedtek, egy magasságban lehettek a Palota kecses oromzatával. Mert ezek a tornyok még ma is versenyeznek Páris legmagasabb emlékműveivel. Ha a Pantheon kupolájának magasságából szemléljük az óriás várost, akkor a Palota a Sainte-Chapelle-lal annyi monumentum között még mindig a legmonumentálisabb hatást teszi. Királyaink e palotája, melyre ma rátapos az, aki végigmegy a Conciergerie hatalmas előcsarnokán, valóságos csodája volt az építőművészetnek. A költő értő szeme, ha a Conciergerie keresése közben megakad rajta, annak látja most is. Ó, jaj! A Conciergerie benyomult a királyok lakába. Vérzik az ember szíve, ha látja, hogy sötét és levegőtlen cellákat, fülkét, folyosókat, lakásokat, termeket vágtak be ebbe a nagyszerű alkotásba, melyben a tizenkettedik század építőművészete egyesítette a bizánci, a román és a gót stílust, a régi művészet e három arculatát. Ez a palota a francia építészet történetének első korszakában ugyanazt jelenti, mint a blois-i kastély a második korszakban. (L. a Medici Katalinról szóló tanulmányt a *Filozófiai Tanulmányok*-ban.) Mint ahogy Blois-ban egy és ugyanazon udvarban csodálhatjuk a blois-i grófok, XII. Lajos, I. Ferenc és Gaston kastélyát, éppúgy egy körleten belül megtaláljuk a Conciergerie-ben az első nemzetségek stílusát, a Sainte-Chapelle-ben pedig a Szent Lajos korabeli architektúrát. Városi tanácsurak, ha már kiadtok milliókat, akkor állítsatok az építészek mellé egy-két költőt is, ha meg akarjátok menteni az utókor számára Páris bölcsőjét, a királyok bölcsőjét, mialatt azon töritek a fejeteket, hogyan ajándékozhatnátok meg Párist és a fölséges Udvar egy palotával, mely méltó Franciaországhoz! Ez olyan kérdés, melyen pár évig gondolkodni kell, mielőtt valamihez hozzáfogtok. Még egy vagy két olyan börtönépület, mint a Roquette, és Szent Lajos palotája meg van mentve.

Sok sebből vérzik manapság ez a gigászi műemlék, mely be van ásva a Palota és a rakodópart közé, miként Montmartre mészkövében ama vízözön előtti állat. De a legnagyobb sebe az, hogy a Conciergerie szerepét kell betöltenie! Tudjuk, mit jelent ez a szó. A monarchia első idejében az előkelő bűnösöket - mert a polgárok és parasztok a városi, illetve földesúri bíraskodás alá tartoztak - a kisebb-nagyobb hűbértokok birtokosait a király kezére adták és a Conciergerie-ben tartották fogva. Mivel a főrangú bűnösöket ritkán fogták el, a királyi igazságszolgáltatás foglyai a Conciergerie-ben is elfértek. Bajos lenne pontosan fölmutatni az első Conciergerie telkét. Minthogy azonban Szent Lajos konyhái még megvannak, és manapság az úgynevezett „Souricière”-t (Egérfogó) alkotják, föltehető, hogy az eredeti Conciergerie valahol ott állott, ahol 1825 előtt a főtörvényszéki börtön, tudniillik jobbkézt a

nagy külső lépcsőzettől, amely a királyi főtörvényszék épületéhez vezet. Ott jöttek ki 1825-ig a vérpadra induló halálraítéltek. Ott jöttek ki mind a nagy bűnösök, mind a politika üldözöttjei: d'Ancre marsall felesége és Franciaország királynője, Semblançay és Malesherbes, Damien és Danton, Desrues és Castaing. Fouquier-Tinville szobája, akárcsak a mostani államügyészé, olyan fekvésű volt, hogy a közvádoló láthatta a forradalmi törvényszék elítélteit, amint a taligán elvonultak az ablaka alatt. Ez az ember, akit megtettek pallosnak, így utolsó pillantást vethetett áldozataira.

1825 után, amikor Peyronnet úr lett igazságügyminiszter, nagy átalakuláson ment keresztül a Palota. A Conciergerie ódon kiskapuját, mely mögött a foglyok lajstrombavétele és a halálraítéltek öltöztetése történt, ezt a kiskaput bezárták és ama szertartások színhelyét oda helyezték át, ahol ma is van: az Óratorony és a Montgomery Torony közé, egy árkáddal szegélyezett belső udvarba. Balkézt van az Egérfogó, jobbra a kapu. A salátás kosarak ebbe a meglehetősen szabálytalan udvarba hajtanak be. Ott időzhetnek, megfordulhatnak és zendülés esetén egybegyűlhetnek, az árkád-kapu erős vasrácsa mögött védve vannak minden rajtaütés ellen. Régebben a legcsekélyebb lehetőség sem volt rá, hogy megmoccanjanak azon a szűk helyen, mely a nagy külső lépcsőt elválasztja a Palota jobbszárnyától. Ma a Conciergerie, minthogy alig futja a vádlottaknak - vagy háromszáz férfinak és nőnek kellene benne elférni - már csak ritka esetben fogad be vizsgálati foglyokat, vagy elítélteket. Ilyen kivételképpen került oda Collin és Lucien. Mindazok fölött, akiket itt tartanak fogva, esküdtszék ítélkezik. Nagy ritkán a hatóságok megtűrik ott felsőbb társadalmi osztályok bűnöseit, akiket már eléggé megbélyegzett az esküdtszék igazmondása, és túlságos nagy vezeklés lenne reájuk nézve, ha büntetésüket Melunben, vagy Poissyban kellene leülniök. Ouvrard szívesebben volt a Conciergerie-ben, mint a Sainte-Pélagie-ban. Jelenleg ott szenvedik rabságukat Lehon jegyző és Bergues herceg, önkényes, de igen emberséges elnézés következtében.

Általánosságban a vizsgálati foglyok, akár a vizsgálóbíró elé, akár a kihágási bíróság elé állítják őket, a salátás kosárból egyenest az Egérfogóba kerülnek. Az Egérfogó, szemközt a főkapuval, bizonyos számú zárkából áll, melyek Szent Lajos egykori konyháiba vannak beépítve. Ott várják be a foglyok, akiket kihoztak börtöneikből, amíg összeül az esküdtbíróság vagy megérkezik az ő vizsgálóbírójuk. Az Egérfogót északon a rakodópart, nyugaton a Conciergerie udvara, keleten a gárda őrszobája határolja, dél felől pedig egy óriás boltíves terem - bizonyára az egykori ünnepi csarnok - melynek még nincs különösebb rendeltetése. Az Egérfogó fölött egy belső őrszoba húzódik, melynek ablakán keresztül végig lehet látni a Conciergerie udvarán. Ez a kerületi csendőrség szállása, és ide torkollik a lépcső. Ha üt az ítélet órája, a törvényszolgák itt olvassák föl a vizsgálati foglyok neveit. Ahány fogoly, ugyanannyi csendőr száll le a lépcsőn, ki-ki karon fogja a maga emberét, és így kettesével mennek föl a lépcsőn, az őrszobán végigmennek, és hosszú folyosókon egy szobába jutnak ama terem mellett, ahol a törvényszék híres hatodik kamarája ülészik, mely büntetőbírói ügyekben ítélkezik. Ugyanezt az utat járják meg a vádlottak is, ha a Conciergerie-ből az esküdtszék elé, vagy innét vissza kell menniök.

A nagy előcsarnokban, az elsőfokú bíróság első kamarájának ajtaja és a hatodik kamarához vivő lépcsőzet között, aki először jár ottan, az is tüstént meglát egy ajtó nélküli átjárót, melyen nincs semmi építészeti dísz. Ebből az igazán dísztelen, négyszögű odúból jutnak a bírák és ügyvédek a folyosókra és az őrszobába, onnan pedig az Egérfogóba és a Conciergerie főkapujához mennek le. Az összes vizsgálóbírói szobák a palota eme szárnyának különböző emeletein vannak szétszórva. Ronda lépcsőkön kell idáig bukdácsolni. Aki nem ismeri a Palota belsejét, majdnem mindig eltéved ebben az útvesztőben. Ezeknek a szobáknak az ablakai részben a rakpartra, részben a Conciergerie udvarára szolgálnak. 1830-ban néhány vizsgálóbíró szobája a Barillerie utcára is nézett.

Mármost, ha egy salátás kosár a Conciergerie udvarán balra kanyarodik, akkor az Egérfogóba szállít vizsgálati foglyokat. Ha ellenben jobbkézt fordul, akkor vádlottakat ad át a Conciergerie-nek. Erre az oldalra dirigálták tehát azt a kocsit is, melyen Jacques Collin ült, mert a főkapun kellett őt beszolgáltatni. Képzelnem sem lehet hátborzongatóbb helyet. A gonosztevők, valamint a látogatók két kovácsoltvas rácskaput látnak maguk előtt, melyeket valami hat láb széles térköz választ el úgy, hogy mindig csak egymás után nyílnak. Oly kínos gonddal ügyelnek ott mindenre, hogy még azoknak is, akik látogató-engedélyt mutatnak föl, előbb ezen a két rács közötti helyen kell átmenniük, mielőtt a kulcs megfordulna a zárban. Még a vizsgálóbírák, sőt maguk az ügyészek sem léphetnek be igazolás nélkül. És még mondja valaki, hogy itt van mód a külvilággal való érintkezésre, vagy a szökésre!... A Conciergerie igazgatója oly fölényel mosolyogná meg ezt a föltevést, hogy a legvakmerőbb regényíró is meggondolná magát, mielőtt merényletet követ el a valószínűség rovására. La Valette szökése az egyetlen, amelyről a Conciergerie évkönyvei tudnak; de ma már tudjuk, hogy magasabb helyről avatkoztak be, ami, habár a hitvesi odaadás érdeméből mit sem von le, a balsiker veszélyét mindenesetre csökkentette. Aki a helyszínén mérlegeli a szökés akadályait, ha megannyira kedvelője is a csodás fordulatoknak, el kell ismernie, hogy ezek az akadályok minden időben ugyanolyan leküzdhetetlenek voltak, mint manapság. Nincs szó, mely lefesthetné a falak és boltívek erősségét, azt látni kell. Noha az udvar kövezetének már mélyebb a szintje, mint a rakodópárté, mégis, ha valaki bemegy a főkapun, még több lépcsőn kell lemennie, hogy egy óriási boltíves terembe jusson; hatalmas falait pompás oszlopok díszítik, és szomszédos egyfelől a Montgomery Toronnyal, mely jelenleg a Conciergerie igazgatói lakásának egy részét teszi, másfelől az Ezüst Toronnyal, ahol manapság az örök, kapusok, kulcsárok meg más efféle alkalmazottak hálótermei vannak. Ez alkalmazottak száma nem oly nagy, mint hinni lehetne, vagy húszan vannak mindössze. Hálószobájuk és ágy-neműjük semmiben sem különbözik a különszobás, saját költséges foglyokétól. A különszoba neve (Pistole) kétségkívül onnét ered, hogy a foglyok régen ezért a szállásért hetenként egy pistole-t, vagyis aranytallért fizettek. A falak kopársága azokra a rideg padlásszobákra emlékeztet, amelyekben minden kiváló ember, ha nincs vagyona, eleinte lakni kénytelen Párisban. Balkézt, ebben az óriási előteremben van a Conciergerie hivatala, afféle irodaszoba, melyet üvegtáblák különítenek el. Itt ül az igazgató és az írnok. Itt vannak a fölvételi lajstromok. Itt lajstromozzák a vizsgálati foglyot vagy a vádlottat, itt veszik föl a személyleírást, motozzák meg a zsebeit. Itt dől el az elszállásolás kérdése, melynek megoldása a vendég erszényétől függ. A terem bejáratával szemközt üvegajtó látszik; a társalgóba vezet, ahol rokonok és ügyvédek kettős farással ellátott ablakon át társalognak a vádlottakkal. Ez a társalgó a börtönudvarról kapja a világosságot, a belső sétahely felől, ahol a vádlottak bizonyos megszabott órában levegőzhetnek és mozoghatnak.

A nagy terem csak ezen a két ajtón át kap gyér világosságot, mert az előudvarra nyíló egyetlen ablakot teljesen igénybe veszi a szomszédos iroda. A világítás és a levegő tökéletesen fedi azokat a képeket, melyeket erről a helyről eleve megrajzol a fantázia. Az egész annál ijesztőbbben hat, minthogy a tornyokkal, az Ezüst Toronnyal és a Montgomery Toronnyal párhuzamosan, ama titokzatos, boltíves, rettentő, vaksötét kriptá folyosók láthatók, melyek a társalgót veszik körül, és a királyné és Madame Elisabeth börtöneihez, meg az úgynevezett titkos zárkákhoz vezetnek. Ez a körengeteg, mely egykor a királyság ragyogó ünnepeit látta, utóbb az Igazságügyi Palota pincesorává lett. 1825 és 1832 között ebben az óriás teremben egy nagy kemence és az első rácskapu között folyt le a halálraítéltek öltöztetési szertartása. Még ma sem lehet remegés nélkül végigmenni a köveken, melyek annyi búcsúzó tekintet rettenetének és utolsó vallomásának voltak tanúi.

A halálos beteg csak két zsandár segélyével tudta elhagyni a förtelmes kocsit. Kétfelől karon ragadták, támogatták és félájultan cipelték föl az irodába. A haldokló, míg odahurcolták, olyan tekintetet vetett az égre, mely a keresztről levett Megváltó tekintetéhez volt hasonlatos. Biztos, hogy Jézus arca egyetlen festményen sem hullaszerűbb, eltorzultabb, mint az ál-spanyolnak az arca volt, szinte úgy látszott, hogy a lelkét készül kiadni. Mikor ott ült az irodában, elcsukló hangon ugyanazt motyogta, amit letartóztatása óta fünek-fának elmondott:

- Hivatkozom a spanyol követ úr önagyméltóságára...

- Ezt majd mondja el a vizsgálóbíró úrnak - felelt az igazgató.

- Ah! Úrjézus! - nyöszörgött Jacques Collin. - Nem kaphatok egy breviáriumot?... Még most is megtagadják tőlem az orvosi segélyt?... Már két óráig sem élek.

Mínthogy Herrerát szigorú magánzárkába szándékoztak csukni, fölösleges volt megkérdezni tőle, nem tart-e igényt a Pistole kedvezményére, vagyis különszobára, a törvény engedte egyetlen fényűzésre. Ezek a különszobák a börtönudvar végén vannak, erről majd később lesz szó. A porkoláb és az írnok együttesen, flegmatikusan végezték a fölvetel formaságait.

- Direktor úr - szólt Collin, kerébe törve a francia szót - haldoklom, láthatja. Ha teheti, mondja meg a bíró úrnak, s főleg minél hamarabb közölje velem, hogy én kegyként kérem tőle azt, amitől egy bűnös rettegne; azt, hogy mihelyest megérkezik, megjelenhessek előtte. Mert a gyötrelmeim kibírhatatlanok. Mihelyt beszélhetek velem, ki kell derülnie minden félreértésnek...

Általános szabály, hogy minden gazember félreértést emleget. Menj el a fegyházba és kérdezd meg az elítélteket: egytől egyig bírói tévedés áldozatai. Azért mindenkiből, akinek vizsgálati foglyokkal, vádlottakkal és elítéltekkal valaha dolga volt, ez a szó enyhe mosolyt csal ki.

- Óhaját közölhetem a vizsgálóbíróval - felelt a direktor.

- Áldani fogom érte, uram! - felelt az ál-spanyol égnek emelt szemekkel.

Mihelyt a fölvetel megtörtént, Carlost kétfelől egy-egy őr fogta karon. Követte őket egy felvigyázó, akinek a direktor megmondta, melyik magánzárkába kell elhelyezni a vizsgálati foglyot, és így a Conciergerie föld alatti labirintusán keresztül a rabot egy cellába vitték, mely, bármit mondjanak is bizonyos emberbarátok, igen egészséges volt, viszont teljesen lehetlenné tett minden érintkezést a külvilággal.

Amint kitette a lábát, a börtönigazgató, az írnok, a porkoláb és a zsandárok összenéztek, és mindegyik arc kérdőjellé változott. De a másik vizsgálati fogoly láttára ismét szokott tétova nézésüket vették föl, melyet közömbös ábrázattal lepleztek. Ha nincsenek rendkívüli körülmények, akkor a Conciergerie hivatalnokai nemigen kíváncsiskodnak, mert a bűnösöket olybá veszik, mint a borbély a vendégeit. Épp ezért azok a formaságok, melyektől a képzelet visszariad, egyszerűbben mennek végbe, mint egy bankárnál a pénzügyletek és gyakran több udvariassággal. Lucien a lesújtott bűnös képét mutatta, gépiesen, némán tűrte, hogy tegyenek vele akármit. Fointainebleau óta töprengett a költő saját összeomlásán és azt mondta magának, hogy ütött a vezeklés órája. Sápadt volt és megviselt. Semmit sem sejtett abból, ami elutazása óta történt Esthernél. Tudta, hogy egy szökött fegyenc meghitt társa volt, és ennek a helyzetnek a tudata elég volt ahhoz, hogy a halálnál is rosszabb katasztrófák képét jelenítse meg előtte. Ami terv az elméjében megfogamzott, öngyilkosság volt. Mindenáron meg akart szabadulni a gyalázattól, melyet mint valami gyötrelmes ábrándképet látott maga előtt.

Jacques Collint, mint a két vizsgálati fogoly közül a veszedelmesebbiket, olyan cellába csukták, mely csupa kockaközből volt építve, és a világosságot ama kis belső udvarok egyikéből nyerte, melyek a palota körzetében találhatóak. Az épületnek abban a szárnyában volt ez a

zárka, ahol az államügyész szobája van. Ez a kis udvar a női osztály sétatárhelye. Lucient ugyanazon az úton a különszobákkal szomszédos cellák egyikébe vitték, mert a vizsgálóbíró utasítása szerint a direktor némi kímélettel volt iránta.

Olyan emberek, akiknek még sohasem volt bajuk a törvénnyel, rendszerint a legsötétebb dolgokat képzelik el a magánfogságról. A büntető igazságszolgáltatásról való közhit még ma sem ment némely elavult fogalmaktól, minők a divatjamúlt kínpad, a börtönök egészségtelen volta, a hideg kőfalak, melyekből könny szívárog, a kulcsárok durvasága és a rossz élelmezés; csupa szokványos cafrangja a bűnügyi drámának. De nem lesz fölösleges egyszer itt megmondani, hogy ezek a túlzások csakis a színpadon fordulnak elő. Bírák és ügyészek s mindazok, akik a börtönöket akár pusztá kíváncsiságból, akár tudományos érdeklődésből látogatni szokták, ilyen beszédekre csak mosolyognak. Hosszú időn keresztül csakugyan szörnyű dolgok voltak. Bizonyos, hogy a régi főtörvényszék idejében, XIII. Lajos és XIV. Lajos századaiban a vádlottakat zagyva összevisszaságban dobták a kapu fölött levő félemeleti helyiségbe. A börtönrendszer volt az 1789-es forradalom egyik fő-fő gázsága is, és elég megnézni a királyné és Madame Elisabeth tömlőceit, hogy az ember megundorodjék az igazságszolgáltatás egykori formáitól. De manapság a filantropizmus, habár a társadalomnak kiszámíthatatlan károkat okozott, az egyénnek mégis szerzett némi előnyt. Büntető kódexünket Napóleonnak köszönjük, és inkább tekinthetjük, mint a polgári törvénykönyvet (mely némely pontjában sürgős reformra szorul), ama rövid uralom egyik legnagyobb alkotásának. Ez az új büntetőjog a szenvedések egész örvényét betemette. Ezért (eltekintve a szörnyű erkölcsi tortúrától, melyet a felsőbb társadalmi osztályokba tartozóknak kell elszenvedniük, ha a törvény kezére kerülnek) bátran elmondhatjuk, hogy e hatalom kezelése enyhe és egyszerű, ami annál feltűnőbb jelenség, mert váratlan. A terheltek és vizsgálati foglyok bizonyára nem laknak úgy, mint otthon; de mindent, amire szükségük van, megtalálnak a párisi börtönökben. Különben is a súlyos érzések, melyekbe a rab elmerül, az élet mellékes dolgait megfosztják szokásos jelentőségüktől. Sohasem a test szenved. A lélek pedig oly izgatott állapotba jut, hogy bármiféle durva bánthatom éri is ebben a környezetben, azt elviselni nem esik neheze. Meg kell adni, hogy aki ártatlannak bizonyul, azt, főleg Párisban, hamarosan szabadon eresztik.

Így Lucien, mikor belépett a cellába, pontos mását ismerte föl legelső párisi lakószobájának a Hôtél Clunyben. Az ágy olyan volt, aminőket a diáknegyed nyomorúságosabb bérházaiban látni; szalmafonatú székek, asztal és néhány apró tárgy: ennyiből áll ezeknek a kamráknak a berendezése. Egy ilyen cellába gyakran két vádlottat is összetesznek, ha nyugodtan viselik magukat, és a bűneik (hamisítások, hamis bukások) nem súlyos természetűek. Ez a hasonlóság pályájának kezdete és vége, az ártatlanság és a gyalázatos lezüllés állomásai közt, költői vénájának utolsó föllobbanásában oly élénken szökkent az öntudatába, hogy a szerencsétlen zokogásra fakadt. Négy óra hosszat sírt, látszatra oly érzéketlenül, mint valami kőszobor. De a valóságban szétfoszlott reményei gyötörték, társadalmi légvárainak összeomlását, semmivé vált büszkeségét, a törtető, a szeladon, a boldog vőlegény, az arszlán, a párisi aranyifjú, a költő, az élvhajhász s az előkelő személyiség képeiben tündöklő sokféle énjének megszűntét siratta. Mindez összetört ebben az ikároszi zuhanásban.

Carlos viszont, mihelyt egyedül maradt, úgy kóválygott a cellájában, mint a Jardin des Plantes jegesmedvéje a ketrecében. Gondosan megvizsgálta az ajtót és meggyőződött, hogy a kukucs-kálón kívül semminő nyílás nincs rajta. Szemügyre vett minden falat, megnézte a kályhalyukat, melyen át bágyadt világosság derengett, és így szólt magában:

„Biztonságban vagyok!”

Leült egy sarokba, ahol a fölvygázó szeme a rácsos kukucsálón át nem láthatta. Azután levette fejről a parókát és gyorsan letépett egy darab papírt, ami az alsó felére volt ragasztva. A papírnak a fejével érintkező fele oly zsíros volt, hogy a paróka belső felületének látszott. Ha Bibi-Lupinnek eszébe jut, hogy levegye ezt a parókát, a spanyol és Jacques Collin azonoságának megállapítása végett, erre a papírdarabra nem gyanakodott volna, annyira egynek látszott a parókakészítő munkájával. A papír túlsó fele még elég fehér és tiszta volt, hogy pár sort lehessen írni raja. A leválasztás nehéz és óvatos munkáját Carlos már a Force-ban megkezdte. Két óra kevés lett volna hozzá, azért már az előző nap egyik felét erre fordította. A fogoly először is valami nyolc-tíz milliméter széles csíkot vágott le ebből a drágalátos papírból és több darabra szabdalta. Majd, miután megnyálazta a gumiarábikum réteget, hogy ismét ragadóssá tegye, papírkészletét ebbe a furcsa raktárba helyezte vissza. Egyik hajtincsből elővett egy tűnyi vékonyságú iront (újabb svájci találmány), amely enyvvvel volt odaerősítve. Letört belőle egy darabot, elég hosszút ahhoz, hogy írni lehessen vele, és elég kicsinyt, hogy a fülében elrejtthesse. Miután Collin mindezen előkészületeket a régi fegyházviselt emberek gyors és biztos kezével - ügyesek ezek, akár a majmok - elvégezte, az ágy szélére ült és gondolkodott, minő utasításokat adjon Ázsiának. Ugyanis szentül hitte, hogy találkozni fog vele, oly biztosan számított e nő leleményes eszére.

„Előzetes kihallgatásom alkalmával - így szólt magában - adtam a spanyolt, aki tört franciasággal hazája követére hivatkozik, diplomáciai előjogait hangoztatja, és nem érti meg a hozzá intézett kérdéseket. Közbe-közbe ájulási rohamokat produkáltam, el-elhallgattam, sóhajtoztam, egyszóval végigkomédiáztam a haldoklást. Maradjunk meg emellett! Az irataim rendben vannak. Ázsia meg én, közös erővel, majd csak fölültetjük Camusot urat! Nem valami nagy lumen. Gondoljunk tehát Lucienre. Fontos, hogy bátorságot öntsünk belé. Mindenesetre el kell jutnunk valahogyan a fiúhoz, haditervet kell adnunk neki, máskülönben saját magával együtt engem is kiszolgáltat és mindent elront!... Kihallgatása előtt ezt meg kell vele értetni valahogyan. Azután tanúkra lesz szükségem, hogy papvoltomat igazolni tudjam.”

Ilyen volt a testi-lelki állapota a két rabnak, akiknek sorsát e pillanatban Camusot úr tartotta a kezében, Szajna megye vizsgálóbírája az első fórumon. A büntetőtörvénykönyv által megszabott határidőn belül ő intézte korlátlanul létük minden legapróbb mozzanatát. Mert a Conciergerie orvosa, lelkésze, vagy bárki más csak az ő engedélyével érintkezhetett velük.

Semmiféle emberi hatalom, sem a király, sem a miniszterelnök, sem az igazságügyminiszter nem avatkozhat be a vizsgálóbíró rendelkezéseibe. Senki meg nem akaszthatja munkájában, senki meg nem szabhatja teendőit. Mindenkitől független, egyedül lelkiismeretének és a törvénynek felelős. Ma, amikor filozófusok, filantrópok és publicisták állandóan azon vannak, hogy letörjenek minden társadalmi tekintélyt, a vizsgálóbíróink törvényadta hatalma is támadásoknak van kitéve, s e heves támadásokat szinte igazolja az a hatalom maga, mivel - mondjuk meg őszintén - valósággal emberfölötti. Ennek ellenére minden józaneszű ember előtt bántatlanul kell maradnia e hatalomnak. Bizonyos esetekben a biztosíték liberális alkalmazásával mérsékelni lehet. De a társadalmat, melyet már amúgy is erősen megingatott a maga elfogultságával és gyengeségével az esküdtszék - ez a fensőbbes és magasztos intézmény, melynek tisztségeit csak válogatott notabilitásokra szabadna ruházni - a társadalmat végromlás fenyegetné, ha büntető jogunknak ezt a legerősebb tartóoszlopát derékba törnék. A vizsgálati fogság borzalmas, de szükséges intézmény, társadalmi veszélyét ellensúlyozza a bírói tekintély nagysága. Egyébként a társadalom bomlása ott kezdődik, amikor az emberek gyanús szemmel kezdik nézni az igazságszolgáltatást. Romboljátok le ezt az intézményt, építsétek újjá más alapon, követeljétek a bíraktól, miként a forradalom előtt, óriási vagyoni garanciát. De bízzatok benne! Ne faragjátok az igazságszolgáltatást a társadalom képére és hasonlatosságára, hogy aztán gúnyt űzzetek belőle! Manapság a bíró, akit éppúgy fizetnek, mint minden más hivatalnokot; a többnyire vagyontalan bíró egykori méltóságát a hivatali

göggel cserélte föl, s ez túrhetetlen mindazok szemében, akiket vele egy sorba helyeztek. Mert a hivatali gög olyan méltóság, melynek nincsenek támasztó pillérei. Ebben rejlik a mai berendezkedés minden hibája. Ha Franciaország tíz kerületre lenne felosztva, akkor emelni lehetne a bírói osztályt azáltal, hogy a bíraktól nagy vagyont követelnének. Huszonhat kerület mellett ez nem lehetséges. Az egyetlen javítás, amit a vizsgálóbírák kezébe adott hatáskör gyakorlásában kívánni lehet, a vizsgálati börtönök becsületének helyreállítása. A vizsgálati fogságnak nem szabadna megváltoztatnia az egyének szokásait. Páris vizsgálati börtöneinek úgy kellene építve, berendezve és bútorozva lenniök, hogy alapjában megváltoztassák a vizsgálati foglyok helyzetéről elterjedt közfelfogást. A törvény helyes és szükséges, de helytelenül alkalmazzák, és az emberek a törvényeket alkalmazásuk módja szerint ítélik meg. Érthetetlen ellentmondás van abban, hogy Franciaország közvéleménye elítéli a vizsgálati foglyokat és lovaggá üti a vádlottakat. Ennek magyarázata talán a kákán is csomót kereső francia néplélekben rejlik. A párisi nép e következetlensége adta meg az egyik lökést e dráma katasztrófális kimeneteléhez - mint látni fogjuk, talán a legerősebb lökést. Hogy megértsük a vizsgálóbíró szobájában lepergő iszonyú jeleneteket, hogy teljesen megismerjük a két szembenálló fél, a vizsgálati fogoly és a törvénykezés kölcsönös helyzetét - mert küzdelmük mindig egy titok körül folyik, melyet a fogoly a bíró kíváncsisága ellen védelmez, hiszen a börtönök nyelve méltán mondja a bírákat kíváncsinak - nem szabad elfelejtenünk, hogy a vizsgálati fogoly sohasem sejt semmit abból, amit az a hét-nyolc szál hallgatóból álló „publikum” beszél, sem abból, amit a bírák és a rendőrök tudnak a bűntény részleteiről, sem az újságok gyér közleményeiből. Ezért, ha valaki hírt juttat egy fogolyhoz, mint ahogy Collin az imént Ázsia révén Lucien elfogatásáról értesült, ez körülbelül annyit jelent, mint mikor a fuldoklónak kötelet hajítunk a vízbe. Ebből ki fog derülni, hogyan hiúsul meg egy merénylet, mely e közlés nélkül holtbiztosan a fegyenc vesztét okozná. Ha ezek az előfeltételek megvannak, a legnehezebben meghatározó embereket is meg fogják rémíteni e hármasságokból származó következmények: elzártság, némaság, lelki furdalás.

Camusot úr, egy udvari tisztviselő veje, akit már eléggé ismerünk ahhoz, hogy ne legyen szükséges helyzetét és összeköttetéseit közelebbről megvilágítani, e pillanatban a reábizott vizsgálatra nézve sokkal tanácstalanabb volt, mint maga Herrera. Nemrégiben ragadták ki egy vidéki törvényszék elnöki székéből, és nevezték ki párisi bírónak, aminél óhajtottabb állás kevés volt az egész bírói testületben. Kineveztetését a híres Maufrigneuse hercegnőnek köszönhette, akinek férje, mint a trónörökös gyerekkori játszótársa és a királyi testőrség ezredese a király előtt éppoly magas kegyben áll, mint a hercegnő madame előtt. Valami jelentéktelen, de a hercegnőnek életbevágóan fontos szolgálatért, amelyet akkor tett neki, mikor egy alençoni bankár a fiatal d'Esgrignon gróftól feljelentette hamisításért (l. *Régiséggyűjtemény - Jelenetek a vidéki életből*), egyszerű vidéki bíróból törvényszéki elnökké, elnökből párisi vizsgálóbíróvá emelkedett. Tizennyolc hó alatt, mióta az ország egyik legtekintélyesebb bírói székében ült, Maufrigneuse hercegnő ajánlatára már bemerészkedhetett egy nem kevésbé befolyásos hölgy, d'Espard márkiné látókörébe, de sikertelenül (l. *A gyámság alá helyezés*). Lucien, mint e könyv elején mondtuk, hogy megbosszulja magát d'Espard-nén, aki férjét gyámság alá akarta helyeztetni, módját ejtette, hogy fölvilágosítsa a főállamügyészt és Sérizy gróftól a dolog valódi állásáról. Mikor ez a két hatalmas férfi d'Espard márki barátainak állt a pártjára, az asszonyt csak férje nagylelkűsége mentette meg, hogy szégyent nem vallott a bíróság előtt. Mikor d'Espard márkiné híret vette Lucien elfogatásának, másnap a sógorát, d'Espard lovagot elküldte Camusot-néhoz, aki azonnyomban fölkereste a híres márkinét. Ebéd előtt került haza és hálósobájában félrehívta a férjét.

- Ha ezt a kis nyegle Rubemprét esküdszék elé állíttatod - súgta a fülébe - és keresztülviszed, hogy elítéljék, akkor tanácsos leszel a királyi főtörvényszéken...

- Hogyhogya?

- D'Espard márkiné szeretné elérni, hogy ennek a szegény ifjúnak a feje leguruljon. A hátam is borsózott, mikor azt a gyűlölködő beszédet hallottam olyan csinos asszony szájából.

- Ne avatkozzál te bele az Igazságügyi Palota dolgaiba - válaszolt Camusot a feleségének.

- Én és beleavatkozni! - tiltakozott az asszony. - Bátran kihallgathatta volna a beszédünket egy harmadik személy, és nem tudta volna meg, miről van szó. A márkinéval ugyanolyan bájosan képmutatók voltunk, mint te most velem szemben. Meg akarta köszönni, hogy kezére jártál a dolgában, és azt mondta, a sikertelenség dacára is hálás neked. Beszélt a te rettentő teljhatalmadról, amit a törvény biztosít. Iszonyú dolog egy embert vérpadra juttatni, de azt!... Az csak igazságos lenne!... És így tovább. Kesergett, mily kár azért a szép fiatal emberért (unokahúga, du Châtelet-né hozta föl Párisba), hogy ily rossz útra tért. „Ide juttatják - mondotta - az olyan rossz nők, mint az a Coralie, meg az az Esther, az ifjú embereket, akik eléggé romlottak, hogy osztozkodjanak tisztátalan keresetükben!” Végül szép tirádák a könyörületességről és vallásosságról! Hogy du Châtelet-né azt mondta neki, Lucien ezerszeres halált érdemel, mert majdhogy meg nem ölte a hűgát és az édesanyját... Beszélt valami üresedésről a főtörvényszéknél, azt mondja, jól ismeri az igazságügyminisztert. „A legjobb alkalom, hogy a férje kitüntesse magát” - fejezte be. - Eddig van.

- Mindennap kitüntetjük magunkat azzal, hogy megteesszük a kötelességünket - szölt Camusot.

- Sokra fogod vinni, ha mindenütt, még a feleségeddel szemben is, komoly bíró leszel! - kiáltott Camusot-né. - Lásd, tegnap még semmibe sem vettelek, ma csodállak...

A bíró ajkán az a bizonyos mosoly játszott, amely a bírák különleges sajátja s éppoly jellegzetes, mint a táncosnők mosolya.

- Szabad bemenni, nagyságos asszony? - kukkant be a komorna.

- Mit akar? - kérdezte az úrnője.

- Mialatt a nagyságos asszony oda volt, itt járt Maufrigneuse hercegnő első komornája. Kéri a nagyságos asszonyt úrnője nevében, tessék a lehető legsürgősebben a Cadignan-palotába fáradni.

- Várjanak az ebéddel - szölt a bíró felesége, mert eszébe jutott, hogy a fiákeres, aki hazahozta, még a bérére várakozik.

Kalapját újból a fejére tette, azzal visszaült a kocsiba, és húsz perc alatt a Cadignan-palotában volt. Camusot-nét a kis kapun vezették be és tíz percre magára hagyták egy boudoirban, a hercegnő hálósobája mellett. A hercegnő tündöklőn lépett be, mert éppen indulóban volt Saint-Cloud-ba, ahová az udvar részéről hívták meg.

- Szívecském, magunk közt vagyunk, röviden végezhetünk.

- Igenis, hercegnő.

- Lucien de Rubemprét elfogták. A vizsgálatot az ön férje vezeti. Kezeskedem a szegény fiú ártatlanságáért. Huszonnégy órán belül ki kell szabadulnia. De még nem vagyunk készen. Valaki titokban találkozni akar Luciennel a börtönben. Az ön férje, ha akar, jelen lehet, föl-téve, hogy észrevétlen marad... Tudhatja, hogy kitartok azok mellett, akik szolgálatomra vannak. A király sokat vár bírónak bátorságától, mert igen hamar komoly körülmények közé fog jutni. Én gondoskodni fogok férje érvényesüléséről. Ajánlani fogom őt, mint olyan férfiút, aki hű marad királyához, ha mindjárt a fejét is kockáztatná. Camusot barátunk előbb királyi tanácsos lesz, azután elnök, hogy hol, egyre megy... Isten önnel!... Várnak rám, ugye megbocsát? Nemcsak a főállamügyészt kötelezi le, aki ebben az ügyben nem beszélhet szíve szerint: megmenti egy szenvedő asszonynak, Sérizynének az életét is. Így hát lesz elég

támogatója... Láthatja, mennyire megbízom önben. Talán fölösleges figyelmébe ajánlanom, hogy... hiszen tudja!

Ujját ajkára tette és eltűnt.

„És én nem mondhattam neki, hogy d'Espard márkiné a vérpardon szeretné látni Lucient!...” - gondolta a bíró neje, mikor visszatért a kocsihoz.

Olyan félelem közt tért haza, hogy a bíró, mikor meglátta, azt kérdezte:

- Mi bajod, Amélie?

- Két tűz között vagyunk!

Beszámolt férjének a márkinével folytatott beszélgetéséről, a fülébe súgott mindent, mert félt, hogy a szobalány a kulcslyukon hallgatózik.

- Melyikük a hatalmasabb? - kérdezte végül. - A márkiné csaknem kompromittált téged férje gyámság alá helyezését kérő ostoba beadványával, míg viszont a hercegnőnek úgyszólván mindent köszönhetünk. Az egyik bizonytalan ígéretekkel traktált, míg a másik azt mondta: „Királyi tanácsos lesz, azután elnök!...” Isten mentsen, hogy tanácsot adjak! Nem fogom magam beleártani a Palota ügyeibe. De kötelességem híven közölni veled, amit udvari körökben beszélnek, hogy ott készülöben van...

- Te nem tudod, Amélie, mit küldött nekem ma reggel a rendőrség és méghozzá kivel! Az országos közbiztonsági rendőrség egyik főemberével, a politika Bibi-Lupinjével üzent, hogy ehhez a pörhöz titkos állami érdekek fűződnek. Együnk, aztán menjünk a Varietés Színházba... Ma este a dolgozószoba csöndjében mindent meg fogunk hányni-vetni, mert szükségem lesz az okosságodra. Az én bírói eszem talán nem elegendő...

Tíz bíró közül kilenc le fogja tagadni, hogy ilyen helyzetekben a feleség befolyásolhatja a férjét. De noha a legnagyobb kivételek közé tartozik a társadalmi életben, meg lehet figyelni, hogy előfordul, habár csak alkalomadtán. A bíró e tekintetben hasonlít a paphoz, legfőképpen Párisban, ahol a bírói társadalom színét-javát találjuk. A bíró ritkán beszél törvényszéki ügyekről, legfeljebb, ha már be vannak fejezve. Az asszonyok nemcsak tettetik, minthogyha semmiről sem tudnának, hanem többnyire van is bennük elég tapintat: kitalálják, hogy ártának a férjüknek, ha elárulnák, hogy valamely titokba be vannak avatva. Mindazonáltal nagyobbfajta ügyekben, ahol a jobbra vagy balra való döntéstől az előmenetel függött, sok feleség, úgy, mint Amélie, közreműködött bíró-férjének fontolgtatásában. Végül ezek a kivételek, melyek annál könnyebben letagadhatók, minthogy mindig az ismeretlenség homályában maradnak, teljesen attól függenek, hogyan zajlott le a két ellentétes jellem harca a házaseleten belül. Márpedig Camusot-né tökéletesen uralkodott a férjén. Mikor már az egész ház aludt, a bíró és a felesége az íróasztalhoz ültek, ahol a bíró előre kikészítette a pör aktáit.

- Ezek azok a jegyzetek, melyeket a rendőrfőnök a kezemhez juttatott; egyébként magam kértem - szólta Camusot.

CARLOS HERRERA ABBÉ

„Ez az egyén kétségtelenül azonos bizonyos Jacques Collin nevű emberrel (melléknevének: a Vasfejű), akinek első letartóztatása 1819-re nyúlik vissza. Ez egy Vauquer-né nevezetű asszony házában történt, aki a Sainte-Geneviève utcában polgári penziót tartott fenn. Itt lakott Collin, Vautrin álnév alatt.”

A margón a rendőrfőnök kezeírásával ez volt olvasható:

Bibi-Lupin, a közbiztonsági rendőrség főnöke sürgönyparancsot kapott, hogy azonnal térjen vissza a szembesítés foganatosítására, minthogy ő ismeri Jacques Collint, akit 1819-ben bizonyos Michonneau kisasszony közreműködésével letartóztatott.

„A penzió akkori lakói még élnek és megidézhetők a személyazonosság megállapítása végett.

Az állítólagos Carlos Herrera benső barátja és tanácsadója Lucien de Rubemprének, három éven át tekintélyes összegeket juttatott neki, melyek nyilván lopásból származtak.

Ez a fegyverbarátság, föltéve, hogy az állítólagos spanyolnak Jacques Collinnal való azonosságát sikerült megállapítani, nyakát fogja szegni Rubempré úrnak.

Peyrade rendőrügynök hirtelen halálát mérgezés okozta, mely Jacques Collin, Rubempré vagy valamelyik segítő társuk műve volt. E gyilkosságra az adott okot, hogy ez az ügynök régóta nyomában volt a két ügyes gonosztevőnek.”

A bíró egy széljegyzetre mutatott, melyet a rendőrprefektus maga írt:

Minderről személyesen meggyőződtem. És bizonyítékaim vannak arra nézve, hogy Lucien Rubempré Sérizy gróf úr öméltóságával és a főállamügyész úrral csúfos játékot űzött.

- Mit szólna ehhez, Amélie?

- Ijesztő! - felelt a bíró neje. - Olvasd csak tovább!

„Jacques Collinnak a spanyol pappá való átvedlése mögött valami bűntény rejlik, mely nagyobb agyafürtségre vall, mint amennyivel Cogniard Sainte-Hélène grófjává avatta magát.”

LUCIEN DE RUBEMPRÉ

„Lucien Chardon, az angoulême-i gyógyszerész fia, minthogy az anyja született Rubempré volt, királyi rendelettel jogot nyert arra, hogy a »de Rubempré« nevet viselje. Ezt a rendeletet Maufrigneuse hercegnő és gróf Sérizy kérésére bocsátották ki.

Az 1820-as években ez a fiatalember fillér nélkül jött Párisba, mégpedig Sixte du Châtelet grófné, Espard-né unokahúga (akkor Bargetonné) kíséretében.

Később hálátlannak mutatkozott Bargetonné iránt: közös háztartásra lépett bizonyos Coralie kisasszonnyal, a Gymnase színház azóta elhalt művésznőjével, aki az ő kedvéért elhagyta Camusot urat, a Bourdonnais utcai selyemkereskedőt.

Nemsokára nyomorba jutván, mivel a színésznő pénzbeli segélyei nem fedezték a kiadásait, csúnyán bemártotta a sógorát, becsületes angoulême-i könyvnyomtatót. Hamis váltókat bocsátott forgalomba, s ezeknek értéke fejében David Séchard, nevezett Lucien rövid angoulême-i tartózkodása idejében, letartóztatott.

Ez ügyből kifolyólag Rubemprének szöknie kellett, de nemsokára ismét fölbukkant Párisban Carlos Herrera abbé társaságában.

Lucien de Rubempré, noha semminemű tudott jövedelme nem volt, második párisi tartózkodása első három esztendejében mégis vagy háromszázezer frankot költött, s ezt csakis az állítólagos Herrera abbétól kaphatta. De milyen címen?

Azonkívül utóbbi időben több mint egy milliót fordított a Rubempré-birtok megvásárlására, hogy eleget tegyen egy kikötésnek, mert különben nem veheti feleségül Clotilde de Grandlieu kisasszonyt. Ez az eljegyzés azért ment füstbe, mert Grandlieu-ék, akikkel Rubempré úr el akarta hitetni, hogy ezeket az összegeket a húgától és a sógorától kapta, tudakozódtak a tisztas Séchard-házaspárnál, mégpedig Derville ügyvéd útján. De azoknak nemcsak, hogy sejtelmük nem volt a birtokvásárlásról, hanem ellenkezőleg: fülíg eladósodottnak hitték Lucient.

Különben is a Séchard-házaspárra szállott örökség ingatlanokból áll, a készpénz, saját kijelentésük szerint, mindössze kétszázezer frankot tett ki.

Lucien titokban Esther Gobseckkel élt együtt. Nyilvánvaló, hogy mindazok a kiadások, amiket erre az ifjú hölgyikére pártfogója, Nucingen báró rápazarolt, nevezett Lucien zsebébe vándoroltak.

Lucien és fegyházviselt barátja tovább tarthatták magukat a világ előtt, mint annak idején Cogniard, mivel költségeiket nevezett Esther, azelőtt bárcás nő, fedezte feslett életével.”

Jóllehet ezek a följegyzések a cselekmény menetét ismétlésekkel hátráltatják, szó szerinti közlésük szükséges volt, hogy szemléltetni tudjuk, minő fontos szerepet játszik Párisban a rendőrség. A rendőrségnek, miként ez már a Peyrade-ról bekért följegyzésből is kiviláglott, majdnem mindig megbízható aktái vannak mindazon családokról és egyénekről, akiknek élete gyanús, életmódja kifogásra ad okot. Mindig pontos értesülései vannak mindenkiről, aki letér az egyenes útról. Ez a mindenre kiterjedő jegyzőkönyv, ez a lelkiismeret-mérleg éppoly gondosan van vezetve, mint a Francia Bank vezeti a vagyoni állapotok mérlegét. Úgy, mint ahogy a bank minden kis fizetési késedelmet nyilvántart, ahogy mindenkinek a hitelképességét mérlegeli, minden tőkést fölbecsül és műveleteit szemmel tartja, így tesz a rendőrség a polgárok becsületével. Az ártatlanoknak sem itt, sem a Palotában nincs mitől tartaniuk. Az a tevékenység csupán a ballépésekre terjed ki. Bármily előkelő legyen is egy familia, ez ellen a társadalmi gondviselés ellen mégsem védekezhet. Amellett a diszkréciója éppolyan nagy, mint a hatalma és a hatásköre. A rendőrbiztosok jegyzőkönyvei, a jelentések, följegyzések, akták óriás tömege, a tudósításoknak ez a rengetege mozdulatlanul, mélységes nyugalomban alszik, mint a tenger. Ha betegségi tünet mutatkozik, ha kihágás vagy büntett fordul elő, akkor az igazságszolgáltatás a rendőrséghez folyamodik. És ha a terheltről akták vannak, a bíró tüstént tudomást szerez róla. Ezek az akták, melyek az illetőnek előéletét boncolgatják, csupa olyan értesülések, melyeknek hatása elmúlik az Igazságügyi Palota falain belül. Az igazságszolgáltatás hivatalos tudomást nem vehet róluk. Elfogadja és fölhasználja a felvilágosítást, ennyi az egész. Ezek a lapok mintegy a büntett hímezésének visszáját, első és csaknem mindig ismeretlen okait mutatják meg. Semmiféle esküdtszék nem adna hitelt, az egész ország fellázadna, ha valaki ez értesülésekre hivatkoznék. Egyszóval az igazságot tartalmazzák, mely mindenütt és minden időben arra van kárhóztatva, hogy a forrásában maradjon. Nincs Párisban bíró, aki tizenkét évi prakszis után ne tudná, hogy a kihágási bíróság és az esküdtbíróság nagyrészt elpalástolja azt a sok gázságot, a bűnténynek a melegágyát, ahonnan hosszas csírázás után kisarjadzik. Nincs bíró, aki el ne ismerné, hogy az igazságszolgáltatás csak a felét bünteti meg az elkövetett merényleteknek. Ha a nagyközönség tudná, mily messzire mennek titoktartás dolgában a rendőrség alkalmazottai, holott pedig nekik is van emlékezőtehetségük, Cheverus-t megillető tisztelettel bána e derék emberekkel. A rendőrséget általában elvetemültnek, machiavellistának tartják, pedig nagyon is jóindulatú. Csak éppen figyelni a szenvedélyek szélsőséges megnyilvánulásait, elfogadja a besúgásokat és elraktározza a följegyzéseit. Csak egy oldalról nézve ijesztő. Amit az igazságszolgáltatás érdekében tesz,

azt teszi a politika érdekében is. De a politikában éppoly kíméletlen, éppoly részrehajló, mint a néhai inkvizíció.

- Hagyjuk ezt - szólta a bíró, jegyzeteit visszatéve az aktacsomóba. - Ez a rendőrség és a bíróság közös titka. A bíró majd tudja értékelni. De Camusot és Camusot-né asszony soha hírét se hallották.

- Szükséges ezt még nekem mondanod? - kérdezte Camusot-né.

- Lucien bűnös - folytatta a bíró - de miben?

- Az a férfi, akit Maufrigneuse hercegnő, Sérizy grófnő, Clotilde de Grandlieu szeret, nem lehet bűnös - válaszolt Amélie. - Mindent a másik csinált.

- De Lucien a büntársa! - kiáltott Camusot.

- Akarsz rám hallgatni? - szólta Amélie. - Add vissza a papot a diplomáciának, melynek leg-szebb ékessége. Ezt a kis nyomorultat húzd ki a bajból és keress más bűnbakokat...

- Csak lassan a testtel!... - válaszolt mosolyogva a bíró. - A nők a törvényeken keresztül toronyíránt rohannak a célhoz, mint a madarak, melyeket a levegőben semmi föl nem tartóztat.

- Ugyan no - folytatta Amélie - már akár diplomata, akár fegyenc, Carlos abbé majd csak megjelöl valakit, akinek a révén kihúzhatod magadat a nehéz helyzetből.

- Én csak a sapka vagyok, te vagy a fej - szólta Camusot a feleségéhez.

- Így ni, a tanácskozás be van rekesztve. Egy óra, gyere, öleld meg Mélie-det...

Azzal Camusot-né lefeküdt, férjét még otthagya, hogy elrendezze iratait és gondolatait a kihallgatásokra, melyeket másnap készült megtartani a két vizsgálati fogollyal.

Mialatt tehát a két salátás kosár a Conciergerie-be vitte Jacques Collint és Lucient, a vizsgálóbíró reggeli után gyalogszerrel vágott át Páris utcáin, ami megfelelt a párisi bírák egyszerű erkölcsének. Hivatalába igyekezett, ahová már a per összes aktái befutottak. Mégpedig a következő módon:

Minden vizsgálóbírónak van egy irodai segédje, olyan hites bírósági jegyzőféle. Ez az emberfajta minden jutalmazás és ösztönzés nélkül tenyészik és kiváló alanyokat vet felszínre, akiknek természetében van, hogy tűrhetetlenül tudnak hallgatni. A Palotában a törvényszékek alapítása óta mindmáig nem fordult elő, hogy a vizsgálóbírák valamelyik irodatisztje indiszkréciót követett volna el. Gentil eladta Semblançay nyugtáját, amit Szavojai Lujzától kapott. A hadügyminisztérium egy írnoke eladta Csemisevnek az orosz hadjárat tervét. Ezek az árulók többé-kevésbé gazdagok voltak. Ezzel szemben a kilátás egy törvényszéki irodai állásra és a hivatali lelkiismeret elegendő, hogy egy vizsgálóbíró írnokat a sír szerencsés vetélytársává avassa. (Mert amióta a kémia oly nagyot haladt, még a sír is képes indiszkrécióra.) Ez a hivatalnok a bíró működésének rugója. Sokan megértik, ha valaki tengely akar lenni egy gépben; de nem megy a fejükbe, hogy olyan is van, aki meg akar maradni csavarnak. Pedig a csavar meg van elégedve. Talán fél a géptől? Camusot írnoke, Coquart nevű huszonkét éves fiatalember, kora reggel bement, elkészítette a bíró összes aktáit és jegyzeteit, mindent elrendezett az irodában, amikor a bíró még a rakparton ögyelgett, a kirakatok ritkaságait nézegette és így szólta magában:

„Mit kezdjek egy ilyen agyafűrt fickóval, amilyen ez a Jacques Collin, ha ugyan ő az? A közbiztonsági osztály főnöke bizonyosan rá fog ismerni. Nekem úgy kell tennem, mintha a kötelességemet teljesíteném, ha mindjárt csak a rendőrség kedvéért tenném is! Annyi lehetetlenséget látok, hogy a legjobb lenne, ha fölvilágosítanám a márkinőt és a hercegnőt,

azzal, hogy megmutatom nekik a rendőrségi iratokat, így még bosszút is állnék, az apámért, akitől Lucien annak idején elcsalta Coralie-t... Ha ilyen sötét gazembereket leleplezek, híre megy az ügyességemnek, és Lucient hamarosan meg fogják tagadni a barátai. Nos, a kihallgatáson majd elválnak.”

Belépett egy ritkaság-boltba, érdekelte a kirakatba tett Boule-óra.

„A lelkiismeretemet el nem hallgattatni és mind a két előkelő hölgynek kedvében járni - ez aztán a mesterfogás” - gondolta.

- Á, ön is itt, főállamügyész úr - szólt hangosan Camusot. - Érmeket keres?

- Ez csaknem minden jogászembernek passziója - felelt nevetve Granville gróf - az érem másik oldala miatt.

Miután pár percig nézelődött a boltban, úgy látszott, befejezte a vizsgálódást, s a rakodóparton elkísérte Camusot bírót, aki pusztán véletlennek tartotta az esetet.

- Ma reggel Rubempré urat fogja kihallgatni, nemde? - szólt a főállamügyész. - Szegény fiú! Szerettem...

- Sok adat szól ellene - szólt Camusot.

- Igen, láttam a rendőrségi aktákat. Egy részük egy olyan ügynöktől származik, akinek semmi köze a rendőrséghez, a hírhedt Coarentintól, aki már több ártatlan embernek szegte a nyakát, mint amennyi gazembert ön valaha a vérpadra fog szállítani és... De ezt az akasztófavirágot a mi kezünk el nem éri. Anélkül, hogy egy olyan bíró lelkiismeretére, amilyen ön, befolyást akarnék gyakorolni, mégsem állhatom meg, hogy ne figyelmeztessen: ha meggyőződést szerezhetne róla, hogy Lucien semmit sem tudott annak a leánynak a végrendeletéről, abból az következne, hogy a halála nem állott az érdekében, mert a leány mesés összegeket juttatott neki...

- Bizonyítékunk van rá, hogy Esther megmérgezésekor nem volt jelen - felelt Camusot. - Fontainebleau-ban leleskedett Grandlieu kisasszony és Lenoncourt hercegnő kocsjára;

- Ó! - jegyezte meg a főállamügyész. - Még mindig oly biztosra remélte, hogy elnyeri Grandlieu kisasszony kezét, magától Grandlieu hercegnőtől tudom, képtelenség róla föl-tételezni, hogy okos fickó léteére mindent kockára tegyen egy fölösleges gazzal.

- Igen - szólt Camusot - kivált, ha ez az Esther egész keresményét odaadta neki...

- Derville és Nucingen azt állítják, úgy halt meg, hogy sejtelve sem volt a régóta neki hagyományozott örökségről - tette hozzá a főállamügyész.

- De hát akkor mit hisz ön? - kérdezte Camusot. - Mert valami mégiscsak történt.

- Azt hiszem, hogy a bűntényt a cselédek követték el - válaszolta a főállamügyész.

- De az ám a bökkenő, - jegyezte meg Camusot, - hogy Jacques Collin múltjával, ugyanis a spanyol pap kétségtelenül azonos a szökött fegyencsel, tökéletesen összhangzásban van, hogy elloppja a hétszázötvenezer frankot, a Nucingen adományozta háromszázalékos évjáradék tőkéjét.

- Legyen óvatos, kedves Camusot barátom, vegyen mindent fontolóra. Herrera abbé a diplomáciai karhoz tartozik... de persze egy követet, aki bűntényre vetemedik, nem védhetne meg a rangja. Ő-e Herrera abbé, vagy sem? Ez itt a legfőbb kérdés...

Azzal Granville úr elköszönt, mint aki nem óhajt választ.

„Hát ez is meg akarja menteni Lucient?” - gondolta Camusot, amint végigment a Lunettes rakparton, mialatt a főállamügyész a Harlay-udvaron át belépett a Palotába.

Camusot, mihelyt a Conciergerie udvarára érkezett, beszólt a börtönigazgatóhoz és a kövezett térség közepére hívta, ahol senki sem hallhatta őket.

- Kedves uram, tegye meg nekem azt a szívességet, menjen el a Force-ba, tudakozódjék a kollégájánál, nincs-e véletlenül nála néhány olyan fegyenc, aki 1810 és 1815 között a touloni fegyházban ült. Néhány napra idehozadjuk őket a Force-ból, és ön majd megmondja nekem, vajon ezek fölismerik-e az állítólagos spanyol papban Jacques Collint, a Vasfejűt.

- Meglesz, Camusot úr. Hanem Bibi-Lupin megérkezett...

- Á, máris! - kiáltott föl a bíró.

- Melunben volt. Megmondták neki, hogy a Vasfejűről van szó. Nevetett örömeiben, és most várja az ön rendelkezéseit...

- Küldje ide.

A Conciergerie igazgatója most előadhatta a vizsgálóbírónak Jacques Collin kérését, leírva ennek siralmas állapotát.

- Az volt a szándékom, hogy őt hallgatom ki előbb - felelt a bíró - persze nem az egészségi állapotára való tekintettel. Ma reggel levelet kaptam a Force igazgatójától: nos, ez a fráter, aki állítólag huszonnégy órája halállal vívódik, ma oly kitűnően aludt, hogy meg se hallotta, mikor bement a cellájába az orvos, akit a börtönigazgató hívatott el. Az orvos még a pulzusát sem tapogatta meg, hagyta aludni. Mutatja ez, hogy a lelkiismerete éppoly jó, mint az egészsége. De azért fogok úgy tenni, mintha hinnék ebben a betegségben, hogy kitanulmányozzam az emberem csalafintaságát - szólt mosolyogva Camusot úr.

- Az ember mindennap tanul valamit a vizsgálati foglyoktól és a vádlottaktól - jegyezte meg a börtönigazgató.

A rendőrprefektúra kapcsolatos a Conciergerie-vel és a bírák, ugyanúgy, mint a börtönigazgató, tudva a járást a föld alatti folyosókban, a leggyorsabban eljuthatnak oda. Ez a magyarázata, hogy az esküdtszék közvédlői és elnökei tárgyalás közben oly csodálatos könnyűséggel tudnak értesüléseket szerezni. Ennélfogva mikor Camusot úr a lépcsőn fölment a szobájába, már fönnt találta Bibi-Lupint, aki elébe sietett az előszobába.

- Ez aztán a buzgalom! - szólt mosolyogva a bíró.

- Ó, ha csakugyan ő az - felelt a közbiztonsági osztály főnöke - akkor a börtönudvaron rettentő táncnak lesz szemtanúja, ha csak egypár *retúrgebe* (tolvajnyelven: volt fegyenc) van is kéznél.

- És miért?

- A Vasfejű megugrott a bukszával, és tudom, ők megesküdtek, hogy elteszik láb alól.

- Ők azok a fegyencek voltak, akik a kincsüket húsz esztendőn keresztül a Vasfejűre bízták. Mint tudjuk, a pénz Lucienre ment el.

- Tudna még tanúkat szerezni utolsó letartóztatása idejéből?

- Adjon két idézési lapot, akkor még ma előteremtem őket.

- Coquart - szólt a bíró, miközben lehúzta a kesztyűjét és botját, kalapját a sarokba állította - töltsön ki az osztályfőnök úr utasításai szerint két tanúidézést.

A kandalló tükrébe pillantott. A párkányon az óra helyén vizestál és vizeskancsó állott. Továbbá az egyik oldalon vizesüveg pohárral, a másik oldalon lámpa. A bíró csengetett. Pár perc múlva bejött a törvényszolga.

- Vannak már ott künn? - kérdezte a bíró a törvényszolgától, akinek az volt a dolga, hogy fogadja a tanúkat, elvegye az idézésüket és megállapítsa a belépésük sorrendjét.

- Igenis, Camusot úr.

- Írja föl a neveiket és hozza be a listát.

A vizsgálóbíróknak drága az idejük, miért is olykor kénytelenek egyidejűleg több kihallgatást vezetni. Ezért kell a tanúknak sokszor oly sokáig várakozni abban a szobában, ahol a törvényszolgák lézengenek, s ahol folyton szólnak a vizsgálóbírák csengettyűi.

- Most majd - mondta Camusot az egyik törvényszolganak - Carlos Herrera abbét fogja idevezetni.

- Ahá, hallom, hogy most a spanyol papot játssza. Nem rossz, de nem új, Camusot uram! Szabadon Collet után - jegyezte meg Bibi-Lupin.

- Semmi sem új a nap alatt - felelte Camusot.

És a bíró aláírt kettőt azokból az utálatos idézésekből, melyek mindenkit megrémítenek, még a legártatlanabb tanút is, akit súlyos büntetések terhe alatt szólítanak föl a törvény előtt való megjelenésre.

Ebben a pillanatban Jacques Collin már jó félórája készen volt alapos megfontolásával és most harcra készen várt. Semmi sem adhat kerekébb jellemzést erről a népből sarjadt alakról, aki örökké hadilábon áll a törvénnyel, mint az a pár sor, amit zsíros papírszeleteire firkantott:

Az első írás értelme (mert a Carlos és Ázsia közt előre megbeszélt tolvajnyelven, megfelelő titkosírással volt írva) a következő volt:

Menj el Maufrigneuse hercegnőhöz vagy Sérizynéhez. Vagy egyik vagy másik okvetlenül beszéljen Luciennel a kihallgatás előtt és adja neki elolvasásra a mellékelt cédulát. Azután elő kell teremned Eugénie-t és Paccard-t; ez a két zsvány várja a parancsaimat, és legyenek készen, hogy azt a szerepet játsszák, melyet majd kijelölök nekik.

Szaladj Rastignachoz, mondd meg neki, az, akivel az operabálon összekerült, üzeni neki, hogy jöjjön ide és tanúskodjék, hogy Carlos Herrera abbé a legtávolabbról sem hasonlít ahhoz, akit Vauquer-nénál annak idején letartóztattak.

Ugyanezt intézd el Bianchon doktorral.

A két „Lucien-féle nő” ebben az irányban dolgozzon.

A csatolt cédulára jó franciasággal ez volt írva:

Lucien, rólam ne vallj semmit. Te úgy ismerj, mint Carlos Herrera abbét. Ez nemcsak az igazolásodra kell, hanem, ha még egy kicsit tartod magad, a megmentett becsületen fölül hétmilliód lesz.

Ezt a két papirost írott oldalával ragasztotta össze, úgy, hogy aki látja, egy darab papirosnak hitte volna. Azután olyan művészi módon göngyölte össze, amit csak azok értenek, akik a fegyházban a szabadulás útjairól ábrándoztak. Az egész, alakra és tapintásra olyan volt, mint egy vastag zsíros gömböc, hasonló azokhoz a viaszfejekhez, melyeket takarékos háziasszonyok törött kötőtű végére szoktak alkalmazni.

„Ha engem visznek először kihallgatásra, akkor meg vagyunk mentve; de ha a gyereket, akkor minden veszve van” - gondolta magában, mialatt várakozott:

Ez a pillanat oly gyötrelmes volt, hogy a vasembernek fehér tajték verte ki a homlokát. Ilyeténképpen ez a mesébe illő férfi, a maga bűnös szférájában, éppoly hű kifejezője volt az igazságnak, mint Molière a drámai költészet, Cuvier az őskori lények szférájában. A lángész általában véve nem egyéb, mint intuíció. E ritka tünemény szintje alatt keletkező jelentős művek a tehetség alkotásai. Ez a különbség választja el egymástól az elsőrendű és másodrendű embereket. A bűnnek is megvannak a maga lángelméi. Kétségbeesett helyzetében Jacques Collin a nagyravágyó Camusot-néval került össze és Sérizynével, akiben a Lucient örvénybe sodró rettenetes katasztrófa súlya alatt újból föllángolt a szerelem. Az emberi elme végső erőfeszítése volt az igazságszolgáltatás acélpáncéljának áttörésére.

Mikor Jacques Collin a lakatok és zavarok súlyos vasának csikorgását hallotta az ajtaján, ismét felöltötte a haldokló álarcát. Segítségére volt ebben az öröm mámorító érzése, melyet a folyosón járó felügyelő cipőjének csoszogása keltett föl benne. Nem tudta, milyen utat-módot fog találni hozzá Ázsia. De számított rá, hogy találkozni fog vele, főleg miután erre a Saint-Jean árkádok alatt ígéretet kapott tőle.

Ázsia e szerencsés találkozás után visszatért a Grève térre, 1830 előtt a Grève térnek külön jelentősége volt, amely azonban ma már elkopott. Akkoriban a rakodópartnak az Arcole-híd és a Lajos Fülöp-híd közötti része még a maga természetes állapotában volt, kivéve a kövezett kocsitutat, mely egyébként lejtősre volt kiépítve. Ennélfogva áradáskor csónakon be lehetett jutni a házak mentén a folyóhoz vezető lejtős utcákba, Ezen a parton még a házak földszintjei is pár lépcsőfokkal magasabban épültek. Ha a víz e házak tövét nyaldosta, a kocsik a förtelmes Mortellerie utcán jártak, melyet manapság teljesen lebontottak, hogy a városházát megnagyobbíthassák, így hát az ál-gyümölcsöskofának nem volt nehéz a kis talicskát gyorsan letolni az alsó partra, s ott elrejteni addig, amíg visszajön az igazi kofa (aki egyébként átabotában eladott portékájának árát a Mortellerie utca valamelyik ronda csapszékében itta el), hogy elvigye a talicskáját arról a helyről, amelyet a kölcsönvevővel előre megbeszélt. Épp akkoriban fejezték be a Pelletier-rakodó kiszélesítését. Az építkezés helyének a bejáratára egy invalidus ügylt, s az őrizetére bízott talicskát semmi baj sem érthette.

Ázsia a Városház téren bérkocsiba ült és odaszólt a kocsisnak:

- A zsbivásárra! De hajts, lesz *gersli*!

Ázsia úgy volt öltözve, hogy feltűnés nélkül elvegyülhetett az óriás csarnok sokadalmában, ahol Páris minden rongya föl van halmozva, ahol ezer házaló nyüzsög, és kétszáz ócskás asszony kerepel. Alighogy a két vizsgálati foglyot fölvtették a börtönbe, ő már ruhát is váltott egy szűk, nyirkos, félemeleti odúban, egy ronda kis bolt padlásán. Ilyen boltokban árulják a szabók és szabónők által elkezelt maradékszöveteket. Ez a bolt egy vénkisasszonyé volt, akit keresztneve, Jerômette után, röviden csak Romette-nek szólítottak. Romette ugyanolyan „pénzes-nénijük” volt a ruháskofáknak, mint ezek a bajba jutott, úgynevezett tisztességes asszonyoknak: százpercentes uzsorakölcsönökkel látta el őket.

- Fiam - mondta neki Ázsia - most rajta légy, hogy kiöltöztess. Legalábbis úgy kell kinézniem, mint egy bárónőnek a Saint-Germain-negyedből. És főleg minél gyorsabban - folytatta - mert tükön állok. Tudod, mi áll jól nekem. Ide a pirosítóval! Keress nekem *fájn* csipkéket és add elő a legfeltűnőbb cífráságaidat... Küldd el a lányt kocsiórt, várjon a hátsó ajtónál.

- Igenis, nagyságos asszony - felelt a vénlány alázatos sietséggel, mint mikor a cselédlány az úrnőjével áll szemközt.

Ha ennek a jelenetnek történetesen szemtanúja akad, könnyű lett volna észrevennie, hogy az Ázsia név alatt rejtőzködő asszony itthon van ebben a boltban.

- Gyémántokat ajánlanak... - szólta Romette, mialatt Ázsia haját elrendezte.

- Lopott holmi?

- Azt hiszem.

- Akkor, édes fiam, akármilyen jó haszon néz is ki belőle, egyelőre le kell mondani róla. Most egy darabig tartanunk kell a *kíváncsiaktól*.

Most már megérti az olvasó, hogyan lehetett Ázsia már egy negyedórával a bíró megérkezése előtt idézéssel a kezében az Igazságügyi Palota egyik várószobájában, ahová a vizsgálóbírókhoz vezető folyosók és lépcsők kanyarulatait követve jutott el, és ott Camusot úr után kérdezősködött.

Ázsia ki volt cserélve. Miután az öreg ruháskofa boltjában, mint valami színésznő, lisztára mosta, majd fehérrel és pirossal bepamacsolta az arcát, még a fejére is csodaszép szőke parókat tornyozott, öltözéke után a Saint-Germain-városrész egyik előkelő dámájának látszott, aki elveszett ölebét keresi; korát negyven évre lehetett becsülni, mert az arcát gyönyörű fekete csipkefátyollal takarta el. Szorosra húzott fűző tartotta egyenesen szakácsnő-alakját. Igen jó kesztyűket, kissé túlságosan terebélyes *tournure*-t viselt, és *à la maréchale* rizspor illata áradt róla. Aranyos tarsolyát lóbálva bolyongott - nyilván első ízben - a Palota falai közt, s egy csinos *kings' dog* kutyát vezetett pórázon. Egy ilyen előkelő dáma föl kellett hogy tűnjön a váróterem fekete taláros sokadalmának.

Az „ügyetlen” ügyvédeken kívül, akik talárjukkal söpriek ezt a termet és kiváló kollégáikat nagy urak módjára keresztnevükön szólongatják, mintegy el akarva hitetni, hogy az ügyvédi kar arisztokráciájához tartoznak, gyakran látni ott türelmes ifjakat, akik egy-egy ügyvéd szolgálatába szegődnek és itt valami ügy miatt ácsorognak, melyet legutolsónak tűztek ki, de esetleg korábban is tárgyalásra kerülhet, hogyha tudniillik a korábbi ügyek tárgyalófelei váratnak magukra. Érdekes kísérlet lenne leírni, mi a különbség a sokféle fekete taláros ember közt, akik mindig legalább hármásával, de néha négyesével sétálnak a roppant nagy előteremben - amelynek neve, „az elveszett lépések terme”, találó, mert a sok járkálás, akárcsak a sok beszéd, elcsigázza az ügyvédeket - s akiknek halk társalgása idézi elő azt a hatalmas zsongást, mely pillanatra meg nem szűnik e falak közt; de ez majd csak a párisi ügyvédek életének vázolására szánt tanulmány keretében fog sorra kerülni. Ázsia a Palota naplopóira építette számításait, a markába nevetett néhány fél füllel hallott elmésségen, s végül sikerült magára vonni Massol nevű fiatal ügyvédességé figyelmét, aki behatóbban foglalkozott a törvényszéki újsággal, mint a klienseivel, s aki a finom illatszert használó, gazdagon öltözködő úrinőnek szíves-örömmel ajánlotta föl szolgálatait.

Ázsia fuvolahangon adta elő a szeretetre méltó úrnak, hogy bizonyos Camusot nevezetű bíró idézésére jelent meg.

- Ahá, a Rubempré-ügyben.

Lám, már neve is volt a pörnek!

- Ó, nem rólam van szó, hanem a komornámról, egy Európa gúnyneven ismert leányról, aki huszonnégy óráig szolgált nálam, de nyomban elszelelt, mikor meglátta ezt a címemre érkezett bélyeges papírost.

Azután öregasszonyok módjára, akiknek a kandalló mellett való fecsegés közt telik el az élete, Massol sürgetésére nagy feneket kerített a mondanivalójának, és elmesélte, mily boldogtalan volt az első férjével, az Országos Pénztár egyik igazgatójával. Kikérte az ifjú ügyvédességé

tanácsát az iránt, hogy kezdjen-e pört a vejével, Gross-Narp gróffal, aki leányát oly szerencsétlenné teszi, s vajon a törvény jogot ad-e neki, hogy a vagyonával szabadon rendelkezék. Massol bárhogy is igyekezett, nem tudta kiszedni belőle, neki szól-e az idézés vagy pedig a komornájának. Egyelőre beírta azzal, hogy egy pillantást vehetett a hivatalos iratra, melynek formulájára általánosan ismert, mert időmegtakarítás végett kész nyomtatványt használnak erre a célra, és a vizsgálóbírák írnokainak csak ki kell tölteniök a tanúk neve és lakása, a tárgyalás kezdete stb. számára üresen hagyott helyeket. Ázsia megmagyaráztatta magának a Palota beosztását, melyet jobban ismert, mint maga az ügyvédség. Utoljára megkérdezte tőle, hánykor jön meg Camusot úr.

- No, általában tíz órakor szokták kezdeni a vizsgálóbírák a tárgyalásaikat.

- Háromnegyed tíz - szólt Ázsia, megnézve csinos kis óráját, az ötvösművészet valóságos kis remekét, melynek láttára Massol azt gondolta magában: „Hová az ördögbe el nem bújik a gazdagság.”

Ebben a pillanatban Ázsia elért addig a sötét teremig, mely a Conciergerie udvarára néz, s ahol a törvényszolgák tartózkodnak. Mikor az ablakon keresztül meglátta a börtön kapuját, fölkiáltott:

- Micsoda nagy falak azok?

- Az a Conciergerie.

- Á, a Conciergerie, ahol szerencsétlen királynénk... Ó, úgy szeretném meglátni a börtönét!

- Az lehetetlen, báróné - felelt az ügyvédség, akivel az ál-özvegy karonfogva ment. - Ahhoz engedély kell, amit nagyon nehéz megszerezni.

- Úgy hallottam, hogy XVIII. Lajos maga szerzette a latin feliratot, mely Marie-Antoinette börtöne falán olvasható.

- Úgy van, báróné.

- Szeretnék latinul tudni, hogy elolvashassam azt a fölírást! - felelt Ázsia. - Mit gondol, Camusot úr megadhatja az engedélyt?

- Ez nem tartozik rá. De elkísérheti önt...

- És a tárgyalásai?

- Ó, a vizsgálati foglyok várhatnak!

- Persze, hisz azért vizsgálati foglyok! - szólt naivul Ázsia. - De én ismerem Granville urat, az önök főállamügyészét...

Ez a közbevető megjegyzés valósággal mágikus hatást tett a törvényszolgákra és az ügyvédségre.

- Á, kegyed ismeri a főállamügyész urat? - kérdezte Massol, aki arra gondolt, hogy följegyzi a kliens nevét és lakását, akit a véletlen elébe hozott.

- Gyakran találkozom vele barátjánál, Sérizy grófnál. Sérizyné rokonom is Ronquerolles-ék révén...

- De hiszen, ha a méltóságos asszony le akar menni a Conciergerie-be - szólt az egyik törvényszolga - lehetne...

- Persze - szólt Massol.

És a törvényszolgák utat engedtek az ügyvédnek és a bárónénak. Ezek csakhamar egy kis őrszobába jutottak, ahová a pincesor lépcsője torkollik. Ázsia jól ismerte ezt a helyiséget, mely, mint láttuk, az Egérfogó és a Hatodik Kamara közt valóságos megfigyelő hely, mely előtt mindenkinek el kell haladnia.

- Kérdezze csak meg ezektől az uraktól, nem jött-e már meg Camusot úr - szólt Ázsia, mikor meglátta a kártyázó zsandárokat.

- De igen, épp most ment föl az Egérfogóból.

- Az Egérfogóból? - kérdezte. - Hát az mi? Milyen ostoba vagyok, hogy nem mentem egyenest Granville grófhhoz... De most már nem is érek rá... Kérem, vezessen Camusot úrhoz, hogy beszélhessek vele, mielőtt mással dolga akad.

- Ó, méltóságos asszonyom, még lesz bőven ideje, hogy Camusot úrral beszéljen. Ha beküldi neki a névjegyt, meg fogja kímélni magát attól a kellemetlenségtől, hogy a tanúkkal együtt kelljen előszobáznia... Itt a Palotában tekintettel vannak olyan dámákra, mint méltóságod... Van önnél névjegy?

Ekkor Ázsia és az ügyvéd pontosan az őrszobának azon ablaka előtt állottak, melyen át a zsandárok láthatják, ami a Conciergerie kapuja körül történik. A zsandárok, akik az özvegy- és árvagyámok tiszteletében nőttek föl, azonkívül ismerték a talár kiváltságait, pár percig elnézték a bárónő jelenlétét egy ügyvéd kíséretében. Ázsia elmondatta magának mind a szörnyűséges dolgokat, amiket egy fiatal ügyvédsegéd tud mondani a börtön kapujáról. Nem akarta elhinni, hogy a mögött a vasrács mögött nyírják meg a halálraítélteket, melyet neki megjelöltek, de az őrmester megerősítette.

- Ha azt egyszer végignézhetném! - mondotta.

Addig szaporította a szót az őrmesterrel és az ügyvéddel, amíg csak meg nem pillantotta Jacques Collint. Két zsandár támogatta kétfelől, és Camusot úr törvényszolgája haladt előtte, úgy hozták ki a börtönajtón.

- Á, ott jön a börtön lelkésze, biztosan egy szerencsétlent kell előkészítenie...

- Dehogyan, méltóságos asszonyom - felelt a zsandár - ez egy vizsgálati fogoly, most vizsik kihallgatásra.

- És mi a vád ellene?

- Valami mérgezési históriába van belekeverve...

- Ó, úgy szeretném közelebbről látni!

- Nem maradhat itt, báróné - szólt az őrmester - mert a rab magánőrizetes, és a mi őrszobánkon fogják áthozni. Erre tessék, méltóságos asszonyom, ez az ajtó visz a lépcsőhöz...

- Köszönöm, őrmester úr! - szólt a báróné, azzal kilépett az ajtón, lerohant a lépcsőn és hangosan fölsikoltott: - Hol vagyok?

Ezt a sikolyt Jacques Collin is meghallotta, arra való volt, hogy elő legyen készítve az Ázsiával való találkozásra. Az őrmester a báróné után szaladt, derékon kapta, és mint egy pihét vitte az öt zsandár közé, akik mint egy ember szöktek talpra; mert ebben az őrszobában mindenki gyanús, aki él. Erőszak volt ez, de szükséges erőszak. Maga az ügyvéd kétszer fölkiáltott: „Asszonyom! Asszonyom!” Nagyon meg volt ijedve, félt, hogy kompromittálja magát.

A félájult abbé az őrszoba egyik székén tartott pihenőt.

- Szegény ember! - szólt a báróné. - Igazán bűnös?

Ezeket a szavakat szinte a fülébe súgta a fiatal ügyvédnek, de azért mindenki meghallhatta, mert ebben a förtelmes őrszobában síri csend honolt. Bizonyos kiváltságos személyek néhanapján engedélyt kaptak, hogy megnézhessék a hírhedt gazembereket, mialatt átmennek ezen az őrszobán, vagy a folyosókon, úgyhogy a törvényszolga és a zsandárok, akiknek az volt a dolguk, hogy Carlos Herrera abbét elővezessék, ügyet se vetettek a jelenlevő idegenre. Különben is az őrmester, aki az imént a bárónét áldozatkészen derékon kapta, hogy közte és a magánzárkás fogoly közt minden érintkezést lehetetlenné tegyen, annyira elkülönítette őket, hogy az őrzők teljesen megnyugodtak.

- Menjünk - szólott Collin, erőlködve, hogy föl tudjon állni.

Ebben a pillanatban a kis papírgombóc kiesett a ruhája ujjából, s a báróné, akit a fátyol nem akadályozott a látásban, megjegyezte azt a helyet, ahol az megállott. A golyó nedves és zsíros volt, így hát nem gurulhatott tovább; mert ezeket a látszólag lényegtelen apróságokat Collin mind csalhatatlan biztonsággal előre kiszámította. Mikor a vádlott kíséreléssel a lépcső felső részére jutott, Ázsia igen természetes mozdulattal leejtette, majd újból fölemelte a tarsolyát. De amint leguggolt, hirtelen fölkapta a golyócskát is, mely nem tűnt föl a padlón, mivel a színe tökéletesen egyezett a por és piszok színével.

- Ó, Istenem - mondotta - szívből sajnálom ezt az embert!... Hiszen halálos beteg!

- Vagy annak látszik - felelt az őrmester.

- Ügyvéd úr! - fordult Ázsia a kísérőjéhez. - Kérem, vezessen gyorsan Camusot úrhoz; én ebben az ügyben vagyok itt... És talán örülni fog, ha fogadhat, mielőtt kihallgatná ezt a szegény abbét...

Az ügyvéd és a báróné távoztak az őrszoba olajos, fekete falai közül; de alighogy fölértek a lépcsőn, Ázsia fölsikoltott:

- A kutyám!... Ó, ügyvéd úr, a szegény kis kutyuskám!

És mint az örült rohant a váróterembe, ahol mindenkin a kutyáját kereste. Kiért a *Vásáros-tornáczra* és „ott van!” kiáltással nekiszaladt egy lépcsőnek. Ez a Harlay-udvarba vezető lépcső volt. Odaérve, miután így végigjátszotta a komédiáját, az Orfèvres rakparton ácsorgó bérkocsik egyikébe ugrott és eltűnt az Európának szóló idézéssel együtt, akinek igazi nevét sem a rendőrség, sem a bíróság nem tudta.

- Új Szent Márk utca! - kiáltott a kocsisnak.

Ázsia számíthatott egy Nourrissonné nevű ruháskofa törhetetlen hallgatására, aki Saint-Estève-né álnéven volt ismeretes. Ez a nő nemcsak a személyiségét szokta neki kölcsönadni, hanem a boltját is, melyben Nucingen annak idején az Estherre vonatkozó vásárt megcsinálta. Ázsiának ez második otthona volt, mert egy szobát bérelt Nourrissonné lakásában. Kifizette a kocsit és fölsietett a szobájába, csak sebtében üdvözölte Nourrissonnét, mint akinek két szőnyi ideje sincs.

Mihelyt kandi szemek elől biztonságban volt, Ázsia hozzáfogott a papírok szétszedéséhez, akkora óvatossággal, mint mikor a tudósok palimpszesztusokat bontogatnak széjjel. Mikor elolvasta az írott utasításokat, jónak látta a Luciennek szánt sorokat levélpapírosra lemásolni. Azután lement Nourrissonnéhoz és elbeszélgetett vele, mialatt a kis bolti leány fiákerért szaladt a Boulevard des Italiens-re. Így Ázsia szépszerével megtudta Maufrigneuse hercegnő és Sérizyné címét, akiket Nourrissonné a komornáikkal való összeköttetései révén ismert.

Ezek a különböző járás-kelések, ez aprólékos elintézkedések, több mint két órát vettek igénybe. Maufrigneuse hercegnő, aki fönt lakott a Saint-Honoré negyedben, egy óra hosszat váratta Saint-Estève-nét, jóllehet a komorna, miután bekopogtatott, az ajtóreszen át beadta neki Saint-Estève-né névjegyt, melyre Ázsia ezt írta: *Lucien érdekében teendő sürgős lépés ügyében.*

Ázsia csak egy pillantást vetett a hercegnő arcára, rögtön látta, hogy rosszkor jött; mindjárt mentegetőzött is, ha a Lucient fenyegető veszedelemre való tekintettel netán megzavarta a kegyelmes hercegasszony „sziesztáját”.

- Kicsoda maga? - kérdezte a hercegnő minden udvariaskodás nélkül, szemével végigmustrálva Ázsiát. Mert ha Ázsiát Massol a bírósági előszobában bárónőnek nézhette is, itt a Cadignan-palota kis szalonjának szőnyegén úgy hatott, mint fehér selyemruhán a kocsi-kenőcs.

- Ruhakereskedőnő vagyok, kegyelmes asszonyom; mert ilyen helyzetekben olyan nőkhöz szokás fordulni, akiknek mestersége a tűrhetetlen hallgatáson alapszik. Én soha senkit el nem árultam, pedig a jó Isten tudja, hány előkelő dáma bízta már rám egy-egy hónapra a gyémántjait, úgy, hogy hamis ékszereket kért kölcsön helyükbe, melyek tökéletes másai az övéknek...

- Van másik neve is? - kérdezte a hercegnő mosolyogva, mert az asszony válasza eszébe juttatott valamit.

- Igen, kegyelmes asszonyom, rendkívüli alkalmakkor Saint-Estève-né vagyok, de az üzletben csak Nourrissonnénak hívnak.

- Ahá!... - felelt a hercegnő, hirtelen változtatva a hangján.

- Nagy szolgálatokat tehetek - folytatta Ázsia - mert mi éppoly jól ismerjük a férjek titkait, mint a férjes asszonyokéit. Már sok üzletet csináltam de Marsay úrral, akit a kegyelmes asszony...

- Elég! elég!... - kiáltott a hercegnő. - Beszéljünk Lucienről.

- Ha a kegyelmes asszony meg akarja menteni, el kell szánnia magát, hogy egy pillanatot se vesztessen az öltözködésére; különben szebb már nem is lehetne, mint ebben a pillanatban. Ennivalóan csinos, becsületszavamra mondom; nekem, öregasszonynak elhiheti! És ne is fogasson be, kegyelmes asszonyom, szálljon be velem együtt a fiákerembe... Jöjjön el Sérizynéhez, ha nem akarja, hogy annak a férfiangyalnak a halálánál is súlyosabb bajok történjenek...

- Nem bánom, önnel megyek! - szólt a hercegnő pillanatnyi tétovázás után. - Majd ketten fölbátorítjuk Léontine-t...

A fegyházak Dorinájának valóban ördögi mozgékonyága mellett is két óra lett, mikorra Maufrigneuse hercegnővel belépett Sérizynéhez, aki a Chaussée-d'Antin utcán lakott. De hála a hercegnőnek, többet egy pillanatot sem vesztettek. Csakhamar mindkettejüket bevezették a grófnőhöz, akit ritka virágokkal illatozó kertjének pici lugasában díványon heverészve találtak.

- Ez jó hely - szólt körültekintve Ázsia - itt senki sem hallhat bennünket.

- Ó, drágám, én meghalok! Mondd, Diane, mit csináltál?... - kiáltott a grófné, azzal felszökött, mint egy őz, és sírva borult a hercegnő vállára.

- Jöjj, Léontine, vannak helyzetek, amikor a magunkfajta asszonyoknak nem szabad sírniuk, hanem cselekedniük kell - szólt a hercegnő és visszaültette a grófnét maga mellé a díványra.

Ázsia azzal a nézéssel tanulmányozta ezt a grófnét, amely minden hájjal megkent vén-asszonyok sajátja, s amelyet ezek olyan fűgén forgatnak meg a nő lelkében, ahogy a sebész kése kutat át egy sebet. Jacques Collin jobbkeze ekkor ismerte föl nagyvilági nőben a legritkább érzés nyomait: Az igazi fájdalomét!... Azét a fájdalomét, mely kitörölhetetlen barázdákat vés a szívbe és az arcba. A ruházatban semmi kacérság! A grófné akkorig negyvenöt tavaszt látott, és préselt muszlinból készült otthonkája minden kikészítettség, sőt fűző nélkül mutatta a keblét!... Feketegyűrűs szemei és márványeres orcái keserű könnyekről beszéltek. Derekán nem volt öv. Alsószoknyájának és ingének hímzett szegélyei is gyűröttek voltak. Haja, melyen csipkefőkötőt viselt, huszonnégy órája nem látott fésűt, és egész szegényes dicstelenségben mutatta rövid, vékony fonalát, göndörített tincseit. Léontine arról is megfeledkezett, hogy föltegye álhaját.

- Asszonyom, ön életében először szerelmes... - szólalt meg nagy bölcsen Ázsia.

Léontine ekkor vette észre Ázsiát és ijedten összeresztette.

- Kicsoda ez, édes Diane-om? - kérdezte Maufrigneuse hercegnőtől.

- Mit gondolsz, elhoznék hozzád mást, mint olyan nőt, aki szereti Lucient, s aki szolgálatainkra kész?

Ázsia eltalálta az igazságot. Sérizyné, akit a társaságban a legledérebb asszonyok egyikének ismertek, tíz éven keresztül Aiglemont márkival folytatott viszonyt. Mikor a márk a kolóniákra távozott, belegabalyodott Lucienbe és elkaparintotta Maufrigneuse hercegnőtől, anélkül hogy sejtelve lett volna Luciennek Esther iránt való szerelméről, amiről különben egész Páris nem tudott. A főúri társaságban tíz titkos kalandnál többet árt egy nő jóhírének egy nyílt viszony - hát még kettő! Mivel azonban Sérizynét senki sem vonta számadásra, a krónikás nem merné tűzbe tenni kezét kétszer már csorbát szenvedett erényéért. Közepes természetű szőke szépség volt, aki konzerválta magát, ahogy már a szőkék szokták konzerválni magukat, más szóval alig harminc esztendőnek látszott. Ha sovány nem is, de vézna volt, fehér bőré és hamvasszőke. Keze-lába, egész teste csupa arisztokratikus finomság. Szellemes volt, mint a Ronquerolles-ok általában, vagyis éppoly rosszmájú asszonyokkal, mint amilyen kedves a férfiakkal. Nagy vagyona, férjének és bátyjának, Ronquerolles márkinak magas rangja megőrizte attól a csalódástól, mely minden más asszony szájaizét megkeserítette volna. Volt egy nagy erénye: őszinte volt a romlottságában; nyíltan bevallotta, hogy rajong a régens-korszak erkölcsiért. Ez az asszony, akinek kezében a férfinem addig csak kellemes játékszer volt, melyre sajtószerű módon igen sok időt pazarolt, csupán áldozatnak tekintve a szerelmet, melyet a nők meghoznak azért, hogy uralkodhassanak a férfiak fölött, ez az asszony negyvenkét esztendő korában meglátta Lucient és olyan szerelemre lobbant iránta, mely Nucingennek Esther iránti szerelméhez volt fogható. Jól mondta Ázsia: most szeretett életében először! Az ifjúkornak ilyen eltolódásai párisi nőknél és előkelő dámáknál gyakoribbak, mint hinni lehetne, és ezek okozzák számos tisztességes asszonynak megmagyarázhatatlan bukását, aki elérte a negyvenes évek küszöbét. Maufrigneuse hercegnő volt egyetlen meghitt tudója ennek a szörnyű és vak szenvedélynek, melynek boldogságát az első vonzalom gyermekes érzéseitől egész a kéj gigászi örületéig eszeveszetten és telhetetlenül szívta magába Léontine.

Az igazi szerelem, mint tudjuk, kérlelhetetlen. Esther fölfedeztetését kolerikus szakítás követte nyomon, melynek örületében az asszonyok képesek arra is, hogy gyilkoljanak. Azután a gyávaság periódusa állott be, melyben annyi gyönyörrel ernyed el az őszinte szerelem. Egy hónap óta a grófnő tíz évet adott volna az életéből, ha csak egy hétre viszontláthatja Lucient. Végül épp ott tartott, hogy már kész volt eltűnni, hogy Esther a vetélytársa legyen, mikor ebbe a túlradóan gyöngéd hangulatba, mint az ítéletnap trombitaszó, harsant belé a hír kedvese letartóztatásáról. A grófné közel volt ahhoz, hogy meghaljon. Férje maga virrasztott az ágya

mellett, minthogy félt a lázas önkívület megnyilatkozásaitól. Huszonnégy óra óta tőrrel a szívében élt. Lázrohamában így szólt a férjéhez:

- Szabadítsd ki Lucient, és azontúl csak neked fogok élni!

- Jól mondja a kegyelmes hercegasszony: most ne forgassuk szemünket, mint valami haldokló őzike! - kiáltott a rettentő Ázsia, megrázva a grófnét a karjánál fogva. - Ha meg akarja őt menteni, nincs egy perc vesztenivaló. Ő ártatlan, anyám haló poraira esküszöm!

- Ó, ugye hogy ártatlan?... - kiáltott a grófné, jóságosan nézve a rettentő banyára.

- Csakhogy - folytatta Ázsia - ha Camusot rosszindulatúan hallgatja ki, két mondattal bűnöst csinálhat belőle. Ha önnek hatalmában van kinyitítani a Conciergerie kapuját és beszélni vele, akkor induljon azonnal és juttassa hozzá ezt a cédulát... Akkor, kezeskedem róla, holnapra szabad... Most húzza ki a csávából, mert ön lökte bele.

- Én?

- Igen, ön!... Maguknak, nagyvilági dámáknak soha egy fityingjük nincs, még ha milliók fölött rendelkeznek is. Amikor még én megengedtem magamnak azt a fényűzést, hogy legényeket tartsak, mindig tömve volt a zsebük arannyal! Nekem örömet szerzett az ő gyönyörűségük. Szép dolog is anyának és szeretőnek lenni egyszerre! Maguk miatt ugyan éhen döglőhet az, akit szeretnek, akkor sem érdeklődnek az anyagi viszonyaik iránt. Esther nem dobálózott nagy szavakkal, hanem testi-lelki romlása árán megszerezte Lucienjének a milliót, amit tőle követeltek. És emiatt jutott Lucien ebbe a mostani helyzetébe...

- Szegény leány! Ezt csinálta? Szeretem őt!... - szólt Léontine.

- Persze, most!... - szólt Ázsia fagyos iróniával.

- Esther szép volt, de most, angyalom, te szebb vagy nálánál... És Lucien házassága Clotilde-dal oly tökéletesen dugába dőlt, hogy senki a világon többé helyre nem hozhatná - szólt a hercegnő halkán Léontine-hoz.

Ez a gondolat és ezek a kilátások olyan jó hatást tettek a grófnéra, hogy már nem is szenvedett. Végigsimított a kezével a homlokán, valósággal megifjodott.

- Egy-kettő, kicsike! Gyorsan, szedje a lábát!... - szólt Ázsia, aki észrevette ezt a változást és a titkos rugóját is kitalálta.

- De ha Camusot urat mindenekelőtt Lucien kihallgatásában kell megakadályoznunk - szólt Maufrigneuse hercegnő - azt megtehetjük két szónyi írással, melyet az inasoddal elküldünk a Palotába, Léontine.

- Menjünk be a házba - mondotta Sérizyné.

Mialatt Lucien őrangyalai engedelmeskedtek Jacques Collin parancsainak, a Palotában ez történt:

A zsandárok a haldoklót Camusot szobájában az ablaknál álló székre ültették. A bíró íróasztala előtt ült. Coquart, tollal kezében, pár lépésre tőle egy kis asztal mellett kuksolt.

Nem lényegtelen körülmény egy vizsgálóbíró szobájának a fekvése, és a jelen esetben, ha ugyan nem szándékosan lett megválasztva, meg kell adni, hogy a Véletlen nemtője testvériesen kezére járt Justitiának. Ezek a bírák olyanok, mint a festők: azt az egyenletes és tiszta világosságot szeretik, amely észak felől jön. Mert a bűnösök arca festmény, melyet állandóan tanulmányozniuk kell. Ezért aztán csaknem minden vizsgálóbíró úgy állítja az íróasztalát, mint Camusot, vagyis ők maguk hátat fordítanak a világosságnak, míg annak az arcát, akit éppen kihallgatnak, teljes megvilágításban látják maguk előtt. Félévi gyakorlat után egyik sem

feledkezik meg róla, hogy, ha nem visel szemüveget, a kihallgatás ideje alatt szórakozott, közönyös ábrázatot öltön. Egy váratlan kérdéssel földézett, ily módon megfigyelt hirtelen arcelváltozásnak volt köszönhető annak idején Castaing bűnösségének leleplezése, mely akkor következett be, amikor a bíró az államügyésszel való hosszas tanácskozás után ezt a gazembert bizonyítékok hiányában már épp vissza akarta adni a társadalomnak. Ebből a kis adatból a legkorlátoltabb emberek is megérthetik, mily élénk, mily érdekes, különös, izgalmas és borzadályos egy bűnügyi vizsgálat párbaja; tanúk nélkül folyik le, de mindig följegyzik a lefolyását. Isten tudja, mi marad meg a papíron a jéghidegen izzó jelenetből, melyben a pillantások, a hang lejtése, az arc megrezzenése, bármily futó színelváltozás, melyet egy érzés földéz, egyszóval minden veszélyessé válhat, mint a vadak közt, akik résen vannak, hogy ahol vigyázatlanságon érik, megöljék egymást. Mi más egy törvényszéki jegyzőkönyv, mint zsarátnok a tűzvész után?

- Mi az ön igazi neve? - kérdezte Camusot Jacques Collintól.

- Don Carlos Herrera, a toledói királyi káptalan kanonoka, őfelsége VII. Ferdinánd király titkos követe.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy Jacques Collin úgy beszélt franciául, mint egy spanyol, tehát úgy törte kerékbe a szót, hogy a válaszai csaknem érthetlenné váltak, és kérette magát, mielőtt megismételt valamit. Nucingen úr germanizmusai ezt a művet már sokkal jobban át-meg átszótték, semhogy még újabb nehezen olvasható tájszólásokkal tűzdelhetnők meg, meglasztván az események lebonyolítását.

- Vannak-e iratai, melyekkel igazolni tudja állítólagos kilétét? - kérdezte a bíró.

- Igen, itt az útlevelem és Ő katolikus Felsége fölhatalmazó levele... Különben akár mindjárt el is küldhet bíró úr a spanyol követségre pár sort, amit itt a szeme előtt fogok megírni, és tüstént követelni fogják a kiszolgáltatásomat. Ha még egyéb bizonyítékra is szükség van, írni fogok az udvari lelkész úr Őeminenciájának, aki azonnal ide fogja küldeni a magántitkárát.

- Még mindig azt állítja, hogy haldoklik? - kérdezte Camusot. - Ha csakugyan kiállotta volna mindazt a szenvedést, amiről elfogatása óta panaszkodik, akkor már nem élne - tette hozzá gúnyosan a bíró.

- Ön pálcát tör egy ártatlan ember kitartása és természetének ellenálló ereje fölött! - felelt szelíden a vádlott.

- Coquart, csengessen! Kérem a Conciergerie orvosát egy betegápolóval... Kénytelenek leszünk önről lehúzni a kabátot és konstatálni a vállára sütött jeleket... - szólt Camusot.

- Uram, a kezében vagyok.

A fogoly arra kérte a bírót, legyen szíves megmagyarázni, miféle jelről van szó, és miért keresik azt az ő vállán. A bíró várta ezt a kérdést.

- Az a gyanú, hogy ön Jacques Collin, szökött fegyenc, akinek elvetemültsége semmitől sem riad vissza, még a szentségtöréstől sem!... - szólt élénken a bíró, a rab szemeibe mélyesztve pillantását.

Jacques Collin nem rezzent össze, nem pirult el; nyugodt maradt és naiv kíváncsisággal nézett Camusot úrra.

- Én fegyenc?... A rend, melyhez tartozom, és a jó Isten bocsássa meg önnek ezt a gyalázkodást! Mondja meg, uram, mit tegyek, hogy eltérítsem e rögeszmétől, mellyel oly súlyosan megsérti a közjogot, az Egyházat és felséges uram királyomat.

A bíró, anélkül, hogy erre válaszolt volna, megmagyarázta neki, hogy ha megkapta azt a bélyeget, melyet az akkori törvények a kényszermunkára ítélték számára rendelték, a betűk a vállára mért ütések folytán csakhamar ismét fölismerhetőkké fognak válni.

- Ó, uram - szólt Jacques Collin - igazán szomorú lenne, ha a királyhoz való hűségem okozná vesztemet.

- Beszéljen világosan! - szólt a bíró. - Azért van itt.

- Nos, bíró úr, a hátamon sok sebforradásnak kell lennie, mert a konstitucionalisták föbe lőttek, mint hazaárulót, holott csak hű voltam a királyhoz, és mint holtat hagytak ott.

- Önt föbe lőtték, és mégis él!... - szólt Camusot.

- Összejátszottam a katonákkal, akiket jámbor emberek lepézeltek. Ezek aztán olyan messzire állítottak fel, hogy csak fáradt golyókat kaptam, a katonák a hátamat vették célba. Ez olyan tény, melyről bíró úr könnyen meggyőződhet a követ úr Őkegyelmessége útján...

„Ez az ördögös ember mindenre tud választ! Különb, annál jobb!” - gondolta Camusot, aki csak azért volt ilyen szigorú, mert eleget akart tenni a bíróság és a rendőrség tekintélyének.

- Hogy került ön, előkelő állású ember létére, Nucingen báró kedveséhez, aki méghozzá azelőtt közönséges kéjű volt! - szólt azután fennhangon, a fegyvenchez fordulva.

- Elmondom, miért találtak egy kurtizán lakásán - felelt Jacques Collin. - De mielőtt elmondanám, hogy mi vezetett hozzá, figyelmeztetnem kell önt, hogy abban a pillanatban, amikor a lépcső első fokára léptem, hirtelen elfogott betegségem szokott rohama, így hát nem volt már időm, hogy azzal a lánnyal beszéljek. Tudomást szereztem arról, hogy Esther kisasszony öngyilkossági tervvel foglalkozott. S minthogy az ifjú Lucien de Rubempré érdekei forogtak szóban, akihez különös vonzalom fűzött, melynek okai szentek, meg akartam kísérelni, hogy a szegény teremést letérítsem arról az útról, melyre a kétségbeesés vitte. Közölni akartam vele, hogy Lucien utolsó lépései, hogy Clotilde kisasszony kezét elnyerhesse, meghiúsultak. És reméltem, azzal a hírrel, hogy hétmilliót örökölt, visszaadom az életkedvét. Szentül hiszem, bíró uram, hogy a rám bízott titkok áldozata vagyok. Abból, ahogyan összeestem, azt gondolom, még aznap reggel megmérgezték, de erős szervezetem megmentett. Tudom, hogy régóta üldöz a politikai rendőrség egy ágense és valami gázságba akar belekeverni... Ha a letartóztatásomkor, úgy amint kértem, orvost tetszett volna hívatni, bizonyítékot szerezhetett volna arra, amit az egészségi állapotomról mondtam. Higgye el, bíró úr, nálunk magasabb állású embereknek fontos érdeke, hogy valamilyen gonosztevővel cseréljenek össze, hogy így szépszerével megszabaduljanak tőlem. Nem mindig hasznos a királyokat szolgálni, bennük is sok az emberi gyarlóság. Egyedül az Egyház tökéletes.

Lehetetlen visszaadni Jacques Collin arcjátékát. Szándékosan úgy intézte, hogy tíz perc telt el, amíg mondatról mondatra szünetet tartva, végigmondta ezt a tirádát. Minden oly valószínű hangzott benne, főképpen az a célzás Coquentinre, hogy a bíró megingott.

- Közölheti velem bizalmasan Rubempré úrhoz való vonzalmának okait?

- Nem találja ki? Hatvan esztendő vagyok, bíró úr... Könyörgöm, ne írja ezt le... Ő a... Föltétlenül szükséges?

- Az ön érdeke, és mindenekfölött Lucien de Rubempré érdeke, hogy semmit se hallgasson el - válaszolt a bíró.

- Hát akkor... Isten neki... Ő a fiam! - tette hozzá nagy erőlködéssel.

És elalélt.

- Ezt ne írja, Coquart - szólt halkán Camusot.

Coquart fölállt és egy üvegce illatos ecetet vett elő.

„Ha ez Jacques Collin, akkor nagy színész!...” - gondolta Camusot.

Coquart megszagoltatta a vén fegyencsel az ecetet, mialatt a bíró hiúszemekkel figyelte.

- Le kell majd vétetni vele a parókáját - szólt Camusot, mialatt arra várt, hogy Jacques Collin magához térjen.

A vén fegyenc meghallotta ezt a mondatot és megremegett, mert tudta, micsoda förtelmes kifejezése van úgy az arcának.

- Ha önnek nincs ereje hozzá, hogy levegye a parókáját... igen, Coquart, vegye le maga - szólt a bíró az írnökához.

Jacques Collin csodálatos önmegadással tartotta oda a fejét. De így, ettől az ékességtől megfosztva, a feje rettentő látványt nyújtott: a maga valóságában mutatkozott meg. Erre a látványosságra Camusot-n nagy bizonytalanság vett erőt. Miközben az orvosra és az ápolóra várakozott, hozzálátott a Lucien lakásán kézrekerült iratok rendezéséhez és tanulmányozásához. Miután az igazságszolgáltatás Esther kisasszony Saint-Georges utcai lakásán elvégezte a dolgát, a Malaquais rakpartra ment, hogy ott folytassa a nyomozást.

- Ön ráteszi a kezét Sérizy grófné leveleire - szólt Carlos Herrera. - De nem értem, miért vannak önnél Luciennek csaknem összes írásai? - tette hozzá olyan gúnyos mosollyal, mely valósággal megdöbbenetette a bírót.

Camusot, aki fölfogta ezt a mosolyt, teljes mértékben megértette ennek a „csaknem” szónak a jelentőségét.

- Lucien de Rubemprét az a gyanú terheli, hogy bűntársa önnek, és le is van tartóztatva - így válaszolt, mert látni akarta, milyen hatást tesz ez a hír a vizsgálati fogolyra.

- Akkor ön, uram, nagy bajt csinált, mert Lucien éppolyan ártatlan, mint jómagam - válaszolt az ál-spanyol a fölindulás legcsekélyebb jele nélkül.

- Majd elválik. Egyelőre még csak az ön személyazonosságánál tartunk - jegyezte meg Camusot, akit meglepett a rab nagy nyugalma. - Ha ön csakugyan Don Carlos Herrera, ez a tény nyomban másítana Lucien Chardon helyzetén.

- Igen, Chardonné volt... született Rubempré! - mormolta Carlos. - Ó, ez életem egyik legnagyobb bűne.

Szemét égnek emelte, s ahogyan az ajkát mozgatta, úgy látszott, mintha forró imádságot mondana.

- De ha ön Jacques Collin, ha Lucien tudatosan cimborált egy szökött fegyencsel, egy templomgyalázóval, akkor több mint valószínű mindaz a gázság, melyekkel a bíróság vádolja.

Carlos Herrera úgy hallgatta végig a bírónak ezt az ügyesen odavetett mondatát, mintha bronzból lett volna; és e szavaknál: „tudatosan” és „szökött fegyenc”, felelet helyett nemes fájdalommal kifejező gesztussal emelte föl a kezét.

- Abbé úr - folytatta a bíró a legnagyobb udvariassággal - ha ön Don Carlos Herrera, akkor meg fogja nekünk bocsátani mindazt, amit az igazságszolgáltatás, az Igazság érdekében elkövetni kénytelenek vagyunk...

Jacques Collin a bíró egyetlen hangjából, mikor azt mondta: „abbé úr”, kiérezte a csapdát, kiérezte, hogy ennek az embernek a magatartása nem változott meg. Camusot ugyanis egy örvendő mozdulatra várt, mely első áruló jele lett volna a fegyenc, a büntetett kimond-

hatatlan elégedettségének azon, hogy rá tudta szedni a bíróját. De a fegyház hősét a leg-ravaszabb képmutatás vértelte.

- Diplomata vagyok és ahhoz a rendhez tartozom, amelynek tagjai rendkívül szigorú fogadalmat tesznek. Mindent értek, és szokva vagyok a szenvedéshez. Már szabad lennék, ha önök a lakásomon megtalálták volna az írásaim rejtekhelyét. Mert úgy látom, csupa jelentéktelen papírt foglaltak le...

Ez kegyelemdőfés volt Camusot-nak: Jacques Collin nyugodt és egyszerű beszédével már el is simított minden gyanút, ami tar fejének megpillantásakor a bíróban fölébredt.

- Hol vannak azok az iratok?

- Meg fogom jelölni a rejtekhelyüket azzal a föltétellel, hogy ön hajlandó az embereit a spanyol követség egyik titkárának kíséretével kiküldeni. Ez fogja átvenni a papírokat, és ennek lesz ön felelős értük, mert az állásomról van szó, továbbá diplomáciai aktákról és olyan titkokról, melyek rossz fényt vetnének az elhunyt XVIII. Lajos királyra. - Tudja, bíró úr, jobb lenne... De különben ön a törvény embere!... Egyébiránt majd dönt a követ, akihez mind-ezekben a dolgokban fellebbezek.

Ebben a pillanatban lépett be az orvos és az ápoló, miután a törvényszolga bejelentette őket.

- Jó napot, Lebrun úr! - szólt Camusot. - Azért hívtam, hogy állapítaná meg, minő az egészségi állapota ennek a vizsgálati fogolynak itten. Azt állítja, hogy megmérgezték, s hogy tegnapelőtt a sír szélén állott. Nézze meg, kérem, veszedelmes-e levetköztetni és meggyőződni a fegyencbélyeg létezéséről...

Doktor Lebrun megfogta Jacques Collin kezét, megtapogatta pulzusát, kiöltette vele a nyelvét, és figyelmesen megnézte. Ez a vizsgálat tíz percig tartott.

- A vizsgálati fogoly - szólt a doktor - sokat szenvedett, de e pillanatban ép erőnek örvend...

- Csalóka erő ez, doktor úr, egyenes folyománya az idegizgalomnak, melybe különös helyzetemnél fogva sodródtam - válaszolt Jacques Collin egy püspök méltóságával.

- Lehetséges - mondta Lebrun.

A bíró intésére a foglyot levetköztették. A nadrágján kívül mindent lehúztak róla, még az ingét is, és most meg lehetett csodálni cyklopsi erejű szőrös törzsét. A farnesei Herkules volt, annak túlzott, óriási arányai nélkül.

- Mi célra rendel a természet ilyen termetű embereket!... - mondta az orvos Camusot-nak.

A törvényszolga azzal az ébenfabottal tért vissza, mely emberemlékezet óta a poroszlói hivatás jelképe, s közönségesen virgácsnak neveztetik; ezzel néhányszor ráütött arra a helyre, ahová a hóhér a megbecstelenítő betűket sütötte. Tizenhét mélyedés lett látható, mind szeszélyesen elszórva. De bármily szorgosan végignézték a hátát, a betűalakot sehol sem tudták rajta fölfedezni. Csak a poroszló hívta föl a figyelmüket arra, hogy a T-betű keresztvonalát két lyuk jelezte, melyeknek távolsága teljesen egybevágott a két végén két vonáska által határolt keresztvonalával, egy harmadik lyuk pedig a betű törzsvonalának alsó végét markírozta.

- Ez mind nagyon határozatlan - szólt Camusot, mikor a Conciergerie orvosának arcán meglátta a kételkedés jelét; Carlos kérte, hogy hajtsák végre a műveletet a másik vállán és a hátán is. Mintegy tizenöt további sebforradás tűnt elő, amelyeket az orvos, a spanyol kérésére, megvizsgált, és azután kijelentette, hogy az abbé háta annyira keresztül-kasul van barázdálva sebekkel, hogy a bélyeg még akkor sem látszanék rajta, ha a hóhér tényleg rányomta volna.

Ebben a pillanatban belépett a rendőrprefektúra irodaszolgája, egy iratot nyújtott át Camusot úrnak és választ kért. Mikor a bíró elolvasta, Coquart-hoz lépett és beszélt vele valamit, de oly halkán suttogott a fülébe, hogy senki sem érthette meg a szavait. Csak Jacques Collin találta ki Camusot egy pillantásából, hogy a rendőrprefektus éppen őrá küldött információt.

„Még mindig sarkamban van Peyrade barátja - gondolta Jacques Collin. - Ha tudnám, kicsoda, leráznám, mint ahogy leráztam Contensont. Bárcsak viszontláthatnám Ázsiát!”

A bíró aláírta a Coquart írását, azután borítékba tette és átnyújtotta a nyomozóhivatal küldöncének. A nyomozóhivatal nélkülözhetetlen segédeszköz. Vezetője egy rendőr-főbiztos, akit *ad hoc* neveznek ki, hivatalnokai rendőrtisztek, akik az egyes kerületi rendőrbiztosok segélyével hajtják végre a házkutatásokat, sőt a letartóztatásokat is a bűntényekkel vagy vétségekkel gyanúsított egyénekk szemben. A bírói hatalom e közegei sok drága idejét megtakarítják a kivizsgálással megbízott bírónak.

A bíró intésére most Lebrun és az ápoló fölöltöztették a foglyot, azután eltávoztak a porkolábbal együtt. Camusot leült az íróasztalához és a tollszárával játszott.

- Önnek van egy nagynénje - így szólt váratlanul Jacques Collinhoz.

- Nagynéném! - válaszolt elámulva Carlos Herrera. - De bíró úr, nekem nincsenek rokonaim; el nem ismert gyermeke vagyok az elhunyt Osuna hercegnek.

Magában azt gondolta: „Tűz!” - célzással a bűjösdijátékra, mely egyébként gyermeki példája a bíróság és a bűnös közt folyó szörnyű harcnak.

- Ugyan, no! - szólt Camusot. - Ismerje már be, hogy még megvan a nagynénje, Jacqueline Collin kisasszony, akit a fura Ázsia név alatt Esther kisasszonyhoz szegődttetett.

Jacques Collin közönyösen vállat vont, mely mozdulat tökéletesen harmonizált azzal a kíváncsi arckifejezéssel, ahogyan a bíró szavait fogadta, mialatt a bíró alattomban figyelte.

- Vigyázzon! - folytatta Camusot. - Hallgasson rám.

- Hallgatom, bíró úr.

- Az ön nagynénjének üzlete van a zsidóvásáron; az üzletet egy Paccard nevű rovott múltú embernek a nővére vezeti, különben igen jóra való lány, aki Romette néven ismeretes. A bíróság nyomában van az ön nagynénjének, és pár órán belül döntő bizonyítékok lesznek a kezében. Ez a nő önnek odaadó híve...

- Csak folytassa, bíró úr, hallgatom - szólt Collin nyugodtan, mintegy feleletül arra, hogy a bíró egyszerre szünetet tartott.

- Az ön nagynénje, aki mintegy öt évvel öregebb önnél, kedvese volt a gyűlöletes emlékezetű Marat-nak. Ebből a véres forrásból ered a vagyona... Úgy értesültem, hogy igen ügyes orgazda, mert még semmi bizonyíték nincs ellene. Marat halála után, amint ezt a kezében levő értesítésből tudom, állítólag egy vegyésszel szűrte össze a levet, akit a Köztársaság XII. évében pénzhamisításért halálra ítélték. A pörben ki is hallgatták mint tanút. Ez intim viszony folyamán tett szert méregtani ismeretekre. A XII. évtől 1806-ig ócskaruhakereskedést űzött. 1812-ben és 1816-ban egy-egy évi börtönt ült fiataloknál ledér életre való csábítása miatt... Ön akkor már büntetve volt hamisításért, el kellett hagynia a bankházat, melyben nagynénje önnek, mint jól nevelt ifjúnak (olyan romlott emberekkel való összeköttetései révén, kiknek áldozatait szállította) hivatalnoki állást szerzett... Mindez aligha vág össze az Osuna hercegek nagyságával... Megmarad tagadása mellett?

Mialatt Jacques Collin Camusot urat hallgatta, boldog gyermekkorára gondolt az Oratoriánusok klostromában, ahonnan elindult. Ez a visszaemlékezés tükröződött arcának őszintén elámult kifejezésében. Camusot vallató módszerének minden ügyessége dacára sem tudta kicsalni e nyugodt vonásokból az indulat legcsekélyebb jelét.

- Ha híven följegyeztette azt a magyarázatot, melyet mindjárt kezdetben adtam, akkor elolvashatja újból - válaszolt Jacques Collin. - Nem üthetem agyon egyik szavamat a másikkal... Én nem voltam járatos ahhoz a kurtizánhoz, honnan tudnám, kicsoda volt a szakácsnéja. Azoktól a személyektől, akiket ön említett, tökéletesen távol állok.

- Hiába tagad, olyan szembesítéseket fogunk eszközölni, melyek alighanem megrendítik majd az önbizalmát.

- Olyan embert, akit már egyszer föbe löttek, semmi sem lephet meg - válaszolt szelíden Jacques Collin.

Camusot ismét a lefoglalt írásokat kezdte bújni, mialatt a politikai osztály főnökének visszatértére várt. Ez lóhalálában jött, mert már fél tizenkettő volt, és fél tizenegykor kezdődött a kihallgatás. A törvényszolga halkán jelentette a bírónak, hogy Bibi-Lupin megérkezett.

- Kérem! - felelt Camusot úr.

Bibi-Lupin, akitől azt várták, hogy rámondja: Ő az!... amint belépett, megdöbbenve állt meg az ajtóban. Nem ismerte föl „pasas”-ának az ábrázatát ebben a himlőhelyes arcban. Habozása meglepte a bírót.

- Az alak, a termet ugyanaz! - szólt a rendőrügynök. - Á, te vagy az, Jacques Collin! - folytatta, alaposan megnézve a szemét, a homloka szabását, a füleit. - Vannak dolgok, amiket nem lehet elváltoztatni... Ő az, egész biztosan, Camusot úr... Jacques bal karján késszúrás nyomát viseli. Húzassa le róla a kabátját, meg fogja látni...

Jacques Collint újólág kényszerítették, hogy húzza le a kabátját. Bibi-Lupin föltúrte az inge ujját és megmutatta az említett sebhelyet.

- Ez lövéstől származik - válaszolt Carlos Herrera - van itt még több sebhely.

- Ah, ez az ő hangja! - kiáltott Bibi-Lupin.

- Az ön határozott állítása - szólt a bíró - csupán csak útbaigazításnak vehető, de bizonyítéknak nem.

- Tudom - felelte Bibi-Lupin meghunyászkodva. - De tanúkkal is fogok szolgálni. - A Vauquer-ház egyik volt lakója már itt is van... - szólt Collinra pillantva.

Collin nyugodt orcája meg se rezzen.

- Eressze be azt a nőt! - szólt apodiktikusan Camusot úr; látszólagos közönye mögül is kitetszett, hogy bosszankodik.

Ez az indulatosság föltűnt Collinnak, aki eddig nemigen számított a bíró rokonszenvére. Mély apátiába süllyedt, mely annak az erőltetett gondolkodásnak volt az eredménye, amit a dolog hátterének a kifürkészésére fordított. A poroszló Poiret-nét vezette be, kinek váratlan megpillantásakor a fegyenc könnyedén összerezzen, de a bíró, aki nyilván már kész volt a döntésével, ezt nem vette észre.

- Mi a neve? - ezzel nyitotta meg a bíró a minden vallatást és kihallgatást megelőző formális kérdéseket.

Poiret-né (apró, ősz anyóka, ráncos, mint a borjúpacal, durva kék selyembe öltözve) elmondta, hogy a neve Christine-Michelle Michonneau, férjezett Poiret-né; kora: ötvenegy év, született Párisban, lakik a Poules és a Postes utca sarkán: bútorozott szobák kiadásából él.

- Asszonyom! - szólt a bíró. - Ön az 1818. és 1819. években Vauquer-né asszonyság polgári penziójában lakott?

- Igenis kérem, ott ismerkedtem meg Poiret úrral, nyugalmazott hivatalnokkal, aki később a férjem lett. Egy év óta ápolom, mert ágybanfekvő beteg, szegény feje! Azért nem is maradhatok el soká hazulról.

- Lakott akkor abban a penzióban bizonyos Vautrin? - kérdezte.

- Ó, bíró úr, az hosszú história! Az egy förtelmes gályarab volt...

- Önnek része volt a letartóztatásban.

- Kérem, az nem igaz...

- Vigyázzon, a bíróság előtt áll!...- szólt rá szigorúan Camusot.

Poiret-né hallgatott.

- Szedje össze jól a gondolatait - folytatta Camusot. - Emlékszik még arra az emberre? Föl tudná ismerni?

- Azt hiszem, igen.

- Ez az a férfi?

Poiret-né föltette a pápaszemét és jól megnézte Herrera abbét.

- A termete, a növése ilyenforma volt, de... nem... mégse... Bíró úr, ha láthatnám meztelenül a mellét, tüstént ráismernék. (L. *Goriot apó.*)

A bíró és az írnok, tisztük minden komolysága dacára, nem bírták megállani nevetés nélkül. Jacques Collin részt vett a derűtségükben, de csak módjával. A rab még föl se vette a kabátját, amelyet Bibi-Lupin az imént lehúzott róla. Most, a bíró intésére, készségesen szétnyitotta az inge elejét.

- A szőrözet az övé... Hanem megöszült azóta, Vautrin úr! - kiáltott Poiret-né.

- Mi a válasza erre? - kérdezte a bíró a vizsgálati fogolytól.

- Ez az asszony örült!

- Istenbizony, ha még kétségem lett volna (mert az arca más lett), akkor ez a hang elég lenne, hogy meggyőzzön... Ő az, aki akkoriban megfenyegetett... Ó, ez az ő nézése!

- A bűnügyi rendőrség ügynöke és ez az asszony nem állapodhattak meg, hogy ugyanazokat mondják önről - fordult a bíró Jacques Collinhoz - hiszen előzőleg sem egyik, sem másik nem látta önt. Hogyan magyarázza ezt meg?

- Követett el már az igazságszolgáltatás nagyobb hibákat, mint aminőre ennek az asszonynak a tanúsága, aki a mell szőrzetéről akar fölismerni egy embert, meg egy rendőrügynök gyanakvása vezetne - válaszolt Jacques Collin. - Rám fogják, hogy hasonlítok egy nagy bűnöshöz, de bizony nagyon határozatlanul. Ami az asszony visszaemlékezését illeti, mely közte és az én alteregóm közt olyan viszonyt föltételez, mely miatt ez a nő még csak el sem pirul, nos, ezen a bíró úr maga is kacagott. Lenne szíves az igazság érdekében, melynek megállapítását a magam érdekében jobban óhajtom, mint bíró úr a törvénykezés érdekében óhajthatná, lenne szíves megkérdezni ettől a... Foi...

- Poiret.

- ...Poiret-né asszonyságtól (bocsásson meg... spanyol vagyok), emlékszik-e azokra, akik abban a házban laktak... nem is tudom, minek nevezte?

- Polgári penzió - szólt Poiret-né.

- Nem tudom, mi az - felelt Jacques Collin.

- Olyan ház, ahol elő lehet fizetni villásreggelire és ebédre.

- Igaza van - bólintott Camusot, jóindulatú pillantást vetve Jacques Collinra; ennyire befolyásolta őt a rabnak nyilvánvaló jószándéka, ahogyan rámutatott az esetleg célravezető eszközökre. - Próbáljon visszagondolni azokra az előfizetőkre, akik Jacques Collin letartóztatásakor a kifőzőben laktak - fordult Poiret-néhez.

- Ott laktak: Rastignac úr, doktor Bianchon, Goriot apó, Taillefer kisasszony...

- Helyes - szólt a bíró, aki szakadatlanul figyelte Jacques Collin arcát, de ez mozdulatlan maradt. - Mi van azzal a Goriot apóval?

- Meghalt - szólt Poiret-né.

- Bíró úr - szólt Jacques Collin - Luciennel többször találkoztam valami Rastignac úrral, aki úgy hiszem, Nucingennével barátkozott. Ha ő az, akiről szó van, nos, ő sohasem nézett engem annak a fegyencnek, akivel most össze akarnak konfundálni...

- Rastignac úr és Bianchon doktor - mondta a bíró - mindketten oly előkelő társadalmi állásban vannak, hogy ha vallomásuk önre nézve kedvező, ez elegendő lenne, hogy szabadon bocsásson. Coquart, állítsa ki az idézéseket.

Néhány perc múlva véget ért Poiret-né kihallgatása. Coquart fölolvasta előtte az imént lejátszódott jelenet jegyzőkönyvét és aláíratta vele. A vizsgálati fogoly ellenben megtagadta az aláírást, arra való hivatkozással, hogy nem ismeri a francia igazságszolgáltatási formákat.

- Mára talán elég is lesz - szólt Camusot úr. - Bizonyára szükségét érzi, hogy valamit egyék; visszavitelem a Conciergerie-be.

- Ó, sokkal jobban szenvedek, semhogy enni tudnék - válaszolt Jacques Collin.

Camusot úgy akarta intézni, hogy Jacques Collin visszakísérése arra az órára essék, amikor a vádlottakat sétáltatják a törvényszék udvarán. De előbb be akarta várni a Conciergerie igazgatójának válaszát arra a parancsra, melyet reggel adott ki neki. Csengetett hát, hogy leküldje a porkolábját. A porkoláb bejött és jelentette, hogy a Malaquais rakparti ház portásnéja fontos iratokat akar átadni, melyek Lucien de Rubempré úrra vonatkoznak. Ez a váratlan esemény oly fontosnak tűnt föl most, hogy Camusot megfélemedezett eredeti szándékáról.

- Hadd jöjjön be! - így szólt.

- Ezer bocsánat, nagyságos bíró úr - kezdte a portásné, hol a bíró, hol Carlos Herrera abbé felé hajlongva. - Annyira föl voltunk izgatva én és az uram, mind a kétszer, amikor a bíróság keresett minket, hogy a fiókunkban felejtettünk egy levelet, mely Lucien úrnak szól. Még fizettünk is érte tíz sou-t, pedig csak Párisból jött, mert hogy olyan nehéz. Nem tetszenék megtéríteni nekünk a portót? Tudja Isten, mikor látjuk megint a lakóinkat!

- Ezt a levelet a levélhordó vitte önöknek? - kérdezte Camusot, miután figyelmesen megnézte a borítékot.

- Igenis, bíró úr.

- Coquart, ezt a nyilatkozatot vegye jegyzőkönyvbe, üljön le, jó asszony. Diktálja be a személyi adatait...

Camusot megeskette az asszonyt, azután lediktálta a jegyzőkönyvet.

Mialatt elintézte ezeket a formáságokat, alaposan szemügyre vette a postabélyegzőt, mely mutatta a feladás és kihordás óráját, valamint a dátumot. Nos, ez a levél, melyet Esther halála után való nap adtak le Lucien lakásán, kétséget kizáróan a katasztrófa napján íródott és lett postára adva.

El lehet képzelni ezek után Camusot úr elképedését, amint elolvasta ezt a levelet, annak a nőnek a kezeírásával és aláírásával, akiről a bíróság azt hitte, hogy bűnténynek esett áldozatul.

Hétfő, 1830. máj. 13. (Életem utolsó napján, délelőtt tíz órakor.)

Lucienem, már egy óráig sem élek. Tizenegy órakor halott leszek, fájdalom nélkül fogok meghalni, ötvenezer frankot adtam egy csinos kis fekete ribizkeszemért, mely villámgyorsan ölő mérget tartalmaz. Elmondhatod tehát, drágám: „Az én kis Estherem nem szenvedett sokat...” Igen, a szenvedésem csak addig fog tartani, amíg e sorokat írom.

Az a szörnyeteg, aki oly drágán fizetett meg, jóllehet tudhatta, hogy annak a napnak, melyen az övének fogom tudni magamat, rám nézve nem lesz reggele, az a Nucingen elment. Mámoros volt, mint egy leitatott medve. Először és utoljára volt alkalmam összehasonlítani egykori gyalázatos mesterségemet az igazi szerelemmel, a Végtelenbe táruló gyöngédséget a kötelesség iszonyata fölé teríteni, mely önmaga megsemmisítésére vágyik, annyira, hogy a csóknak se maradjon hely. Szükségem volt erre az undorra, hogy imádatra méltónak találjam a halált... Megfürödtem és szerettem volna elhivatni kolostorbeli lelkiatyámat, aki megkeresztelt, hogy meggyónjak és lelkemet is tisztára mossam. De elég volt a prostitúcióból! Ez egyértelmű volna a Szentség meggyalázásával és amellet úgy érzem, már megfürödtem az őszinte bűnbánat vizeiben. Isten azt fogja tenni velem, amit jónak lát.

Hagyjuk ezt a nyöszörgést, utolsó leheletemig a te Esthered akarok maradni, nem akarlak untatni a halálommal, a jövővel, a jó Istennel, aki már nem is lenne olyan jó, ha még a másvilágon is gyötörne, holott már ezen a világon is annyi fájdalmat kellett elviselnem...

Itt van előttem a te gyönyörű képmásod, Mirbelné asszony műve. Ez a darabka elefántcsont volt vigaszom távolléted ideje alatt. Megrészegülten nézem, mialatt leírom utolsó gondolataimat és beszámolok neked utolsó szívdobbanásaimról. Be fogom tenni a képet ebbe a levélbe, mert nem akarom, hogy elrabolják vagy eladják. Valósággal a hideg ráz arra a gondolatra, hogy az, ami egyedüli örömem volt, valami kalmár kirakatában császárság-korabeli dámákkal és katonatisztekkel, meg kínai ritkaságokkal keveredhetne össze. Egyetlenem, pusztítsd el ezt a képet, ne add oda senkinek... ha csak ezzel az ajándékkal vissza nem hódítod a szívét annak a két lábon járó, fölöltötött karónak, Clotilde de Grandlieu-nak, aki éjszaka dagadtra fog böködni a hegyes csontjaival... Igen, ebbe beleegyezem, ezzel legalább még hasznodra lehetnék, úgy, mint amikor még éltem. Ó, hogy neked örömet szerezzek vagy akár csak hogy megnevettesselek, kész örömemest leguggoltam volna egy tüzes serpenyő elé, számban egy almával, hogy megsüsses neked! Így hát a halálom még hasznodra lehet... Zavartam volna a házad békéjét... Ó, ez a Clotilde! Nem értem őt! Feleséged lehetne, a nevedet viselhetné és még teketóriázik! Ehhez az kell, hogy valaki a Saint-Germain-városrész gyermeke legyen! S hogy tíz font hús ne legyen a csontjain!

Szegény Lucien! Te drága fiú, akinek nagyravágyása hamvába holt, a jövődre gondolkod! Hidd el, vissza fogsz még kívánni engem, szegény, hú kutyádat, azt a jó leányt, aki lopott érted, aki nem bánta volna, ha esküdtszék elé hurcolják, csak hogy biztosítsa a boldogságot; akinek nem volt másra gondja, mint a te élvezeteidre, hogy mindig újabbat eszeljen ki neked; akinek hozzád való szerelme a hajában, a lábában, a fülében rejlett; szóval a te „balerinádat”, akinek minden pillantása áldás volt reád, aki hat éven át csak rád gondolt, aki annyira a tiéd volt, hogy sohasem voltam egyéb, mint a lelked kisugárzása, mint ahogy a fény kisugárzása a Napnak. De hiába, pénz és becsület híján, sajnos, nem lehetek a feleséged... De legalább gondoskodtam a jövődről, azzal, hogy neked adtam mindent, amim volt... Jöjj, mihelyt megkaptad ezt a levelet, és vidd el, amit a fejevékonyosom alatt találsz, mert nem bízom a háznépben...

Lásd, szép akarok lenni a halálban, majd lefekszem és végigterülök az ágyamon: „pózolni” fogok! Azután a lágy ínyemhez nyomom a ribizkeszemet, és így sem görcs, sem neveléses testtartás nem fog elcsúfítani.

Tudom, hogy Sérizyné énmiattam veszett össze veled. De látod, cicám, ha megtudja, hogy meghaltam, megbocsát neked, te majd udvarolsz neki, és ő jól ki fog téged háziasítani, ha Grandlieu-ék továbbra is elutasítanak.

Mucuskám, nem akarom, hogy soká jajveszékeld, ha hírért veszed a halálomnak. Először is meg kell mondanom, hogy a május 13-i hétfői nap tizenegyedik órája csak záradéka egy hosszú betegségnek, mely akkor kezdődött, mikor Saint-Germain teraszán visszalöktetek a régi foglalkozásomba... A lélek éppúgy lehet beteg, mint a test. Csakhogy a lélek nem tűri oly bambán a szenvedést, mint a test; a test nem támogatja a lelket, mint ahogy a lélek támogatja a testet, s a léleknek módjában áll, hogy gyógyulást keressen abban a gondolatmenetben, mely a varrólányokat a szenes serpenyőhöz vezeti. Te tegnapelőtt egy egész életet ajándékoztál nekem, mikor azt mondtad, ha Clotilde elutasítana, engem vennél nőül. Ez mindkettőnkre nagy szerencsétlenség lett volna, úgyszólván még jobban meghaltam volna; mert nem minden halál egyformán keserű. A társaság sohasem fogadott volna be bennünket.

Mennyi minden megfordult az eszemben az utolsó két hónap alatt! Egy szegény leány fetreng a sárban, úgy mint én, mielőtt a kolostorba kerültem. A férfiak szépnek találják, élvezeteik szolgálatába állítják, félretesznek vele szemben minden kíméletet, gyalogszerrel küldik haza, pedig hintón mentek érte. Hogy arcul nem köpik, ettől a gyalázattól egyedül csak a szépsége menti meg; de erkölcsileg még ennél is rosszabbat tesznek vele. De örököljön csak ez a leány vagy öt-hat milliót, bezzeg akkor királyfiak fogják fölkeresni, mindenki tisztelettel fogja köszönteni, amerre a kocsija elhalad, válogathat Franciaország és Navarra legősibb címerpajzsai közt. Ez a társadalom, mely kígyóbékát kiáltana ránk, ha szépségben és boldogságban egyesülnénk, nem szűnt meg üdvözölni Madame de Staëlt, dacára a róla keringő sok-sok mendemondának, mert volt kétszázezer frank évjáradéka. A társadalom, mely meghajol a gazdagság és hírnév előtt, a boldogság és erény előtt nem akar meghajolni. Mert én jót is tettem volna! Ó, mennyi könnyet szárítottam volna fel! Azt hiszem, ugyanannyit, amennyit én ontottam már! Igen, csak éretted és a jótékonyságért szerettem volna még élni.

Ezek azok a gondolatok, melyek kívánatossá teszik nekem a halált. Ezért hát ne keseregj, édes szívem! Mondd gyakran magadban: „Két jó leány, két szép teremtés élt a földön; mindkettő harag nélkül halt meg érettem, mindkettő imádott!” Emelj szívedben emlékkövet Coralie-nak és Esthernek, és haladj tovább az utadon! Emlékszel még arra a napra, midőn egy tőpörödött, vén anyókat mutattál nekem dinnyezőld felleghajtóban, bolhaszínű, fekete zsírpecsétekkel tarkázott hacukában, aki valaha egy forradalom előtti

költő kedvese volt. Alig tudott átmelegedni a napon, jóllehet úgy ült ott a Tuileriákban, mint egy kőszent, s csak a förtelmes kis mopszlikutyája miatt aggódott. Tudod, akinek hajdanában egész sereg lakája, több fogata és palotája volt! Azt mondtam neked akkor: „Jobb, ha harminc éves korában meghal az ember!” Szóval, aznap szomorkás hangulatban találtál, elbolondoztál, hogy fölvidíts. Csókolózás közben még azt is mondtam neked: „A szép nők mindennap a darab vége előtt otthagyják a színházat!...” Nos, én már az utolsó fölvonásra sem voltam kíváncsi, ennyi az egész...

Azt fogod mondani, hogy kis fecsegő vagyok, de ez az utolsó csacsogásom. Úgy írok, ahogy beszélni szoktam veled, és most vidáman akarok veled beszélni. Mindig utáltam a sopánkodó varrólányokat. Te tudod, hogy egyszer már tudtam „jól” meghalni, amikor hazamentem arról a végzetes operabálról, ahol megmondták neked, hogy rossz nő voltam!

Ó, ne, édesem, ne ajándékozd el soha senkinek ezt a képet! Ha tudnád, micsoda áradó szerelemmel merültem el szemedben az imént, mily mámorosan néztem belé, míg egy percre abbahagytam az írást, azt gondolnád, midőn beléd sugárzik a szerelem, melyet megpróbáltam rárögzíteni az elefántcsontlapra, hogy a te imádott galambocskád lelke az.

Nem furcsa: egy halott, aki alamizsnát koldul?... Bizony, tudni kell veszteg maradni a sírban.

Te nem is sejtet, mily hősieznek tűnnék föl e szerelmem az ostobáknak, ha tudnák, hogy Nucingen ma éjjel kétmilliót kínált nekem azért, hogy úgy szeressem őt, mint téged szeretlek. Jól becsapottnak fogja érezni magát, ha megtudja, hogy megtartottam a szavam: belepusztultam. Mindent elkövettem, hogy továbbra is egy levegőt szíhassak veled. Azt mondtam annak a kövér zsványnak: „Akarja, hogy úgy szeressem, ahogy óhajtja? Még arra is kötelezem magam, hogy Luciennel nem találkozom többé...” - „Mit tegyek?” - kérdezte. „Adjon ide kétmilliót az ő részére!...” Hej, ha láttad volna, micsoda pofát vágott!... Kacagtam volna rajta, ha rám nézve nem lett volna oly szörnyen tragikus a dolog. - „Ne fárassza magát az elutasító válasszal” - mondtam. „Látom, hogy önnek fontosabb a kétmilliója, mint én. Egy nő mindig örül, ha megtudja, mennyit ér” - tettem hozzá, és hátat fordítottam neki.

Az a vén gazember tudni fogja pár óra múlva, hogy nem tréfáltam.

Ki fogja ezután elválasztani a hajadat? Eh, most már nem akarok földi dolgokra gondolni; még öt percem van, azt Istennek ajánlom föl. Ne légy Rá féltékeny, édes angyalom, rólad akarok beszélni Hozzá, a te boldogságodat kérni Tőle jutalmul halálomért és túlvilági bűnhődésemért. Bosszant, hogy a pokolba jutok: szerettem volna látni az angyalokat, hogy megtudjam, hasonlítanak-e hozzád...

Isten veled, cicukám, Isten veled! Áldalak egész boldogtalanságommal: Síríg hű

ESTHERED

Az óra tizenegyét üt. Elmondtam utolsó imámat, most pedig lefekszem, hogy meghaljak. Még egyszer, Isten veled! Szerelném, ha a kezem melege, amint utolsó csókomat rányomom, itt hagyná a lelkemet. Még egyszer gyönyörű tubicámnak akarlak szólítani téged, jóllehet te vagy az oka, hogy meghal a te

ESTHERED

Valami irigységféle szorította el a bíró szívét, mikor végigolvasta ezt a búcsúlevelet, amelyhez fogható vidámat még öngyilkosjelölt tollából nem olvasott, habár ez egy lázbeteg vidámsága volt, és egy vak szerelem utolsó vergődése.

„Micsoda különös lehet benne, ami miatt úgy szeretik?” - gondolta és ezzel csak ismételte, amit minden férfi elmond, akiből hiányzik a képesség, hogy tessék a nőknek.

- Ha be tudja bizonyítani - szólt a bíró Collinhoz fordulva - nemcsak azt, hogy nem azonos Jacques Collin szökött fegyencsel, hanem azt is, hogy csakugyan Don Carlos Herrera, toledói kanonok, Ófelsége VII. Ferdinánd király titkos követe, akkor szabadlára helyezem, mert a bírói tisztemmel járó pártatlanság kötelez, hogy megmondjam önnek: ebben a pillanatban vettem kézhez Esther Gobseck kisasszony egy levelét, melyben bejelenti öngyilkossági szándékát, s a sorok között a cselédekre vonatkozóan olyan gyanút éreztet, mely valószínűvé teszi, hogy ők idegenítették el az eltűnt hétszázötvenezer frankot.

Miközben ezeket mondta, Camusot úr egybevetette a levél írását a végrendeletével és tisztán látta, hogy a kettőt csak egy kéz írhatta.

- Bíró úr az imént elhamarkodva hitt el egy gyilkosságot, vigyázzon, nehogy most elhamarkodva higgyen el egy lopást!

- Ah!... - szólt Camusot, bírói szemmel nézve végig a foglyon.

- Ne gondolja, hogy bemártom saját magamat, midőn azt állítom, hogy az a pénz még előkerülhet - kezdte újból Jacques Collin, értésére adva a bírónak, hogy megérezte a gyanakvását. - Azért a szegény teremtésért rajongtak a cselédei, és ha szabad volnék, vállalkoznám rá, hogy megkeressem azt a pénzt, mely most Luciené, azé a lényé, akit a világon legjobban szeretek!... Lenne kegyes ideadni azt a levelet, hogy elolvassam? Hamar elkészülök vele... Ez bizonyítéka drága gyermekem ártatlanságának... Nem kell félnie, hogy megsemmisítem... sem attól, hogy beszélek róla: hiszen magánzárkában vagyok.

- Magánzárkában!... - kiáltott a bíró. - Ezt nem engedhetem. Most már magam kérem önt, hogy minél hamarabb derítsen világot a személyi viszonyaira. Forduljon hazája követéhez, ha akar...

És átadta Jacques Collinnak a levelet.

Camusot boldog volt, hogy kikerült a csávából, hogy eleget tehetett a főállamügyésznek, valamint a Maufrigneuse és Sérizy dámáknak. Mindazonáltal hűvös kíváncsisággal nézegette vizsgálati foglyának arcát, mialatt az a kurtizán levelét olvasta. És noha őszinte érzéseket olvasott a vonásaiból, azt mondta magában:

„Hiába, ez mégiscsak fegyházi ábrázat!”

- Ez aztán a szerelem!... - szólt Jacques Collin, visszaadva a levelet.

És könnyáztatta arcot mutatott Camusot-nak.

- Ha ismerné őt! - folytatta. - Oly fiatal, oly üde lélek, oly csodálatos szépség, igazi gyermek, igazi költő... Ellenállhatatlan vágyat ébreszt az emberben, hogy föláldozza magát neki, hogy legcsekélyebb vágyait is kielégítse. Oly elbájoló az a drága Lucien, ha hízeleg!

- Nem - szólt a bíró, végső erőfeszítéssel igyekezve kideríteni az igazságot - ön mégsem lehet Jacques Collin.

- Nem vagyok az - felelt a rab.

És Jacques Collin most igazabban lett Carlos Herrera, mint bármikor. Hogy művét megkoronázza, a bíróhoz lépett, az ablakmélyedésbe vonta és egy egyházfejedelem leereszkedésével bizalmas hangot ütött meg.

- Úgy szeretem azt a fiút, bíró úr, hogy szívesen magamra venném mindazt a bűnt, amivel gyanúsítanak, ha ezen az áron megkímélhetném valami kellemetlenségtől szívem bálványát - mondotta. - Követném e szegény lány példáját, aki megölte magát az ő kedvéért. Azért esedezem önnek, bíró úr, tegye meg nekem azt a szívességet, helyezze tüstént szabadlábra Lucient.

- Ezt tiltja a kötelességem - szólt jóindulatúan Camusot. - De ha az égiekkel ki lehet egyezni, a bíróság is hagy magával beszélni, és ha föl tud hozni alapos érveket... Beszéljen csak, ez nem kerül jegyzőkönyvbe.

- Nos hát - folytatta Jacques Collin, akit megtévesztett Camusot jóindulata - tudom, hogy a szegény fiú ebben a pillanatban szenved; képes valamit az élete ellen elkövetni, ha börtönben látja magát...

- Ó, csak nem tesz ilyet!... - mondta Camusot hátrahőkölve.

- Nem tudja, kit kötelez le, ha engem lekötelez - folytatta Collin, mert más húrokat akart pengetni. - Olyan rendnek tesz szolgálatot vele, mely hatalmasabb, mint holmi Sérizy grófnők és Maufrigneuse hercegnők, akik sohasem fogják megbocsátani, hogy a leveleik az ön szobájában voltak... - mondotta, két illatos levélcsomóra mutatva. - Az én rendem nem egykönnyen felejt...

- Elég, uram, elég! - szólt Camusot. - Keressen másféle érveket, ha tud. Én nemcsak a vádlottért vagyok itt, hanem a közérdekért is.

- Higgye el nekem, én ismerem Lucient, a lelke női lélek, költői lélek, délvidéki lélek, szilárdság és akaraterő nélkül való lélek - folytatta Jacques Collin, akinek végre derengett, hogy a bírót megdolgozták az érdekében. - Ön meg van győződve ennek az ifjúnak az ártatlanságáról; ne gyötörje, ne faggassa, adja oda neki ezt a levelet, mondja meg, hogy ő Esther örököse, és bocsássa szabadon... Ha másképpen jár el, lesz idő, amikor kétségbe fog esni miatta. Ellenben ha egyszerűen futni hagyja őt, akkor holnap vagy még ma este mindent megmagyarázok (azt sem bánom, ha továbbra is magánzárkában tart), ami ebben az ügyben még homályos lehet ön előtt, valamint az ellenem folyó elkeseredett hajszának az okait is; pedig az életemet kockáztatom, mert öt esztendő óta pályáznak a fejemre... Ha Lucien szabad, gazdag és Clotilde de Grandlieu férje lesz, akkor betelt a földi hivatásom, és tovább nem fogom védeni a bőrömet... Az üldözöm az önök utolsó királyának a kémje.

- Á, Corentin!

- Úgy, Corentin a neve? Köszönöm... Nos, bíró úr, megteszi, amire kérem? Megígéri?

- Egy bíró nem ígérhet semmit, nincs hozzá joga. Coquart, intézkedjék, hogy a porkoláb és a zsandárok a rabot visszakísérjék a börtönbe... El fogom rendelni, hogy estére a Pistole-ba kerüljön - tette hozzá szelíden, könnyed fejbiccentéssel a fogoly felé.

Szöveget ütött a fejébe az abbé kérése, és egyben eszébe jutott, milyen makacsul ragaszkodott hozzá - a betegségére való hivatkozással - hogy őt hallgassák ki elsőnek. Camusot lelkébe egyszeribe visszatért minden bizalmatlanság. Mialatt határozatlan gyanakvását elemezte, látta az állítólagos halálos beteget, amint herculesi léptekkel hagyta el a szobát; vége volt a komédiának, melyet beléptekor oly ügyesen játszott.

- Abbé úr!

Jacques Collin visszafordult.

- Az írnokom a kihallgatásáról készült jegyzőkönyvet, ha aláírni vonakodik is, föl fogja olvasni ön előtt.

A fogoly pompás egészségnek örvendett; az a mozdulat, ahogy leült az írnok mellé, teljesen megvilágította a bíró előtt a helyzetet.

- Elég hamar meggyógyult - szólt Camusot.

„Lépre mentem!” - gondolta Jacques Collin.

Azután hangosan így felelt:

- Az öröm, bíró úr, a legjobb orvosság, ami csak van... Ez a levél, mely kézzelfoghatóan bizonyítja annak ártatlanságát, akiben különben nem is kételkedtem... ez gyógyított meg.

A bíró tűnődő pillantással követte a foglyot, mikor a porkoláb és a zsandárok közrefogták. Azután olyan mozdulattal, mint mikor álmából ébred valaki, az írnoka asztalára dobta a levelet:

- Másolja ezt le, Coquart!

Ha az ember természettől fogva bizalmatlan, mikor sürgetve kéri olyasmire, ami érdeke vagy kedve ellen van, de még ha közönyös dologra is: ez az érzés törvényszerűen lép fel a vizsgálóbíróban. Minél több felleget sejtetett a láthatáron a vizsgálati fogoly (akinek személyazonossága még tisztázatlan volt) Lucien kihallgatása esetére, annál szükségesebbnek látta Camusot ezt a kihallgatást. Ha ez a formáság törvény és szokás értelmében nem is lett volna nélkülözhetetlen, Carlos abbé személyazonosságának szempontjából kívánatos volt. Minden pályának megvan a hivatali lelkiismerete. Még ha nem lett volna kíváncsi Camusot, akkor is kihallgatta volna Lucien bírói becsületérzésénél fogva, úgy amint az imént Jacques Collint, élve azokkal a cselofogásokkal, melyeket a legderekabb bíró is megenged magának. Az a gondolat, hogy olyan szolgálatot tehet, mely használhat az előmenetelének, ez is csak másodsorban jött számításba amaz óhaja mellett, hogy megtudja, kitalálja az igazságot, hogy aztán esetleg elhallgassa. Az ablakon dobolt és elmerült sejtelseinek áradatában, mert ezekben a pillanatokban a gondolkodás olyan, mint a folyó, mely száz meg száz vidéket becsatangol. A bírák, mint az Igazság rajongói, hasonlók a féltékeny asszonyokhoz: rabjai ezerféle sejtésnek, melyeket gyanakvásuk törével túrnak föl, mint mikor az ókori papok kiszedték az áldozat beleit. Azután megtorpannak, nem is az igazság, hanem a valószínűség előtt, és végtére rátalálnak az igazságra. Egy nő vallatja ki úgy a szeretett férfit, mint a bíró a gonosztevőt. Ilyen hangulatban elegendő egy villanás, egy szó, a hangnak egy elcsuklása, egy tévovázó mozdulat, hogy rávilágítson a rejtett tényre, árulásra, gázságra.

„Abból, ahogyan leírta a fiához való szeretetét - ha ugyan igazán a fia - azt a hitet meríthetném, csak azért ment annak a nőnek házába, hogy örködjék a pénz fölött, s nem is sejtve, hogy a halott vánkosa alatt egy végrendelet rejtőzködik, »elővigyázatból« lopta el fia számára a hétszázötvenezer frankot... Ezért ígérte meg, hogy elő fogja teremteni a pénzt. Rubempré úr tartozik magának, tartozik az igazságszolgáltatásnak azzal, hogy földerítse atyjának polgári állását... És nekem meri ígérni a rendjének (az ő rendjének!) a pártfogását, ha nem hallgatom ki Lucient!”

Ennél a gondolatnál megállapodott.

Mint láttuk, a vizsgálóbíró teljesen kénye-kedve szerint vezeti a vizsgálatot. Tőle függ, hogy ravaszkodik-e vagy sem. Egy kihallgatás semmi és minden. Ebben rejlik az előnye. Camusot csengetett, a főfegyőr visszajött. Megparancsolta, hogy hozza be Lucient, de egyben lelkére kötötte, hogy amíg bevezetik, senki fiával ne engedje szóba állni. Ez délután pontban két órákor volt.

„Itt valami titok lappang - szólt magában a bíró - mégpedig igen fontos titok. Az én kétéltűm, aki se nem pap, se nem világfi, se nem fegyenc, se nem spanyol, aki azonban nem akarja, hogy a védenca valami rettentő szót kiszalasszon a száján, nagyjából ilyenformán gondolkodik: »A költő gyenge, mint egy nő, nem olyan, mint én, aki a diplomácia Herkulese vagyok, és ez az úr könnyen kiszedné belőle a kettőnk titkát!« Helyes, majd megtudunk mindent a kis ártatlantól.”

És elefántcsont késével kezdte verdesni az asztal peremét, mialatt írnoka Esther levelét másolta. Mennyi furcsaság van elmebeli képességeink használatában! Camusot minden lehető gazságot föltételezett a vizsgálati fogolyról és csak egyetlenegy, amit az tényleg elkövetett, hagyott figyelmen kívül: a Lucien javára történt végrendelet-hamisítást. Mindazok, akik irigységből támadják a bírói állást, gondoljanak csak arra az életre, mely örökös gyanakvás közt telik, a kínpadra, melyre ezek az emberek feszítik szellemüket, mert a polgári perek nem kevésbé bonyolultak, mint a bűnperek; akkor talán azt fogják mondani, hogy a bíró és a pap egyforma nehéz páncélt viselnek, mely egyformán tüskéssel van bélelve. Egyébként minden hivatásnak megvan a maga szöges öve és hüvelykszorítója.

Két óra körül látta a bíró belépni Lucien de Rubemprét, sápadtan, csüggedten, vörösre dagadt szemmel, egyszóval oly összetört állapotban, hogy módjában állt összehasonlítani a művészetet a Természettel, az igazi haldoklót a színpadi haldoklóval. Ez az átszállítás a Conciergerie-ből a bíró szobájáig, két zsendár között, elől a főfegyőrrel, végsőkig fokozta Lucien kétségbeesését. A költői lélek természetében van, hogy inkább a kínvallatást választja, mint az ítéletet. Mikor Camusot úr látta, hogy ebből a lélekből teljesen hiányzik az az erkölcsi bátorság, mely díszbe a bírónak, s mely a másik fogolyban oly nagymértékben megvolt, szánakozás fogta el a túlkönnyű győzelem miatt, s e lekicsinylés döntő csapásokra tette képessé, mert ebből merítette a léleknek azt a roppant szabadságát, mely olyankor hatja át a lövészt, ha pusztá bábokat vesz célba.

- Nyugodjék meg, Rubempré úr, olyan bíró előtt áll, aki siet jóvá tenni a jogtalanságot, melyet akarata ellenére követ el a vizsgálati fogság, ha nincs alapja. Én ártatlannak tartom önt, ezért tüstént szabadlábra fogom helyezni, íme ártatlanságának bizonyítéka, egy levél, melyet házmesternéje az ön távollétében vett át s az imént nekem elhozott. A bírósági házkutatás és az ön fontainebleau-i letartóztatásának híre miatti izalmában feledkezett meg az az asszony a levélről. Esther Gobseck kisasszony írta... Olvassa el.

Lucien elvette a levelet, elolvasta és sírva fakadt. Hangosan zokogott, egy értelmes szó nem jött ki az ajkán. Negyedóra múlva, mialatt Lucien nagy nehezen összeszedte magát, az írnoka átnyújtotta neki a levél másolatát és megkérte, legyen szíves aláírni „az eredetivel szóról szóra egyező másolatot, mely kívánatra a vizsgálat tartama alatt bármikor fölmutatandó”; egyben biztatta, hogy aláírás előtt még hasonlítsa össze az eredetivel. De Lucien természetesen a hitelességet illetőleg megbízott Coquart szavában.

- Azonban, Rubempré úr - szólt a bíró jóindulatúan - bajos önt szabadlábra helyeznem, amíg a formáságokkal nem végeztem és néhány kérdést nem intéztem önhöz. Kérem, szíveskedjék némiképpen mint tanú válaszolni. Olyan embert, mint önt, azt hiszem fölösleges figyelmeztetnem, hogy az arra nézve tett esküje, hogy a teljes igazságot fogja vallani, itt nemcsak a lelkiismeretére való apellálást jelenti, hanem azt is, hogy szükséges tisztázni a helyzetét, mely egyelőre kétséges. Az igazság, bármi legyen is, önnek ártalmára nem lehet; de a hazugság az esküdtszék elé juttatná, és én kénytelen lennék ez esetben visszakisértetni önt a Conciergerie-be. Ha őszintén felel a kérdéseimre, akkor ma este otthon fog aludni, és teljesen rehabilitálni fogja önt az újságoknak ez a közleménye: „Rubempré úr, akit tegnap Fontainebleau-ban letartóztattak, rövid kihallgatás után nyomban szabadlábra helyeztetett.”

Ezek a szavak erős hatást tettek Lucienre, és a bíró, látva a fogoly lelkiállapotát, hozzátette:

- Ismétlem, önt azzal gyanúsították, hogy részes Esther kisasszony megmérgezésében: bizonyítékunk van rá, hogy öngyilkos lett, ez a dolog tehát rendben van. Igen, de eltűnt hétszázötvenezer frank, mely a hagyatékhoz tartozott, és ön az örökös: sajnos, itt bűncselekmény forog fenn. Ez a bűncselekmény megelőzte a végrendelet fölbontását. Mármint, a bíróságnak alapos okai vannak ama föltevésre, hogy egyvalaki, aki önt szereti, mégpedig ugyanúgy, ahogyan önt Esther kisasszony szerette, ez a valaki követte el ezt a bűntényt az ön javára... Ne vágjon a szavamba - szólt Camusot, egy kézmozdulattal hallgattatva el Lucient, aki meg akart szólalni - ez még nem kihallgatás. Csak meg akarom értetni önrel, mennyire érdekelve van ebben a kérdésben a becsülete. Ne törődjék a nyomorúságos zsványbecsülettel, mely cinkosokat fűz egymáshoz, mondja el a teljes igazságot.

Az olvasó már észrevehette, mily egyenlőtlen fegyverekkel folyik ez a harc a rab és a vizsgálóbíró között. Az ügyes tagadásnak kétségtelen előnye formájának abszolút volta, és ezért a bűnös önvédelmére elég jó eszköz; de másfelől olyan vértet, mely összelapítja, mihelyt a vallatás töre rést üt rajta. Mihelyt a tagadás bizonyos kideríthető tényekkel szemben csődöt mond, a vizsgálati fogoly kényre-kegyre ki van szolgáltatva a bírójának. Vegyünk például egy félig bűnöst, amilyen Lucien volt. Erényének első hajótöréséből megmenekülve, megjavulhatna és hasznára lehetne hazájának: el fog pusztulni a vizsgálat zátonyai közt. A bíró összecsap egy igen száraz jegyzőkönyvet, hűséges elemzését a kérdéseknek és válaszoknak; de ravasz, megtévesztő atyai intelmeiből (melyeknek példáit föntebb láttuk) semmi sem kerül abba. A felsőbb igazságszolgáltatási fórumok bírái, meg az esküdtek csak az eredményeket látják, de nem ismerik az utakat, melyek az eredményhez vezettek. Ezért sok okos ember azt állítja, hogy az esküdtszék is kiválóan alkalmas lenne a vizsgálat vezetésére, úgy amint Angliában vezeti is. Egy időben Franciaország szintén ismerte ezt a rendszert. A köztársaság IV. esztendejének brumaire-i büntetőtörvénykönyvében ezt a bírói tanácsot, ellentétben az ítélőtanáccsal, vádtanácsnak nevezték. Ami magát a pört illeti, ennek (amennyiben visszatérnének a vádtanács intézményére) a királyi főtörvényszékek hatáskörébe kellene tartoznia, az esküdtek részvétele nélkül.

- Nos halijuk - kezdte Camusot úr némi szünet után - mi a neve? Coquart úr, figyeljen - szólt oda az írónak.

- Lucien Chardon de Rubempré.

- Született?

- Angoulême-ben...

És Lucien megmondta az évet, hónapot és napot.

- Örökölt családi vagyont?

- Semmit.

- És mégis az első párisi tartózkodása alatt, szerény anyagi viszonyaihoz képest roppantul sokat költött. Igaz ez?

- Igaz. De akkoriban végtelenül áldozatkész barátnőm volt Coralie kisasszony személyében, akit, sajnos, elvesztettem. A halála miatt érzett fájdalom kergetett vissza szülőházamba.

- Helyes - szólt Camusot - dicsérem a nyíltságát, méltányolni is fogom.

Lucien, mint látjuk, egész életét meggyónni készült.

- Angoulême-ből Párisba való visszatérte után még föltünőbbben költekezett - folytatta Camusot. - Úgy élt, mint valaki, akinek hatvanezer frank évi jövedelme van.

- Úgy van.
 - Kitől kapta a pénzt?
 - Pártfogómtól, Carlos Herrera abbétól.
 - Hol ismerkedett meg vele?
 - Az országúton találkoztunk, mégpedig abban a pillanatban, amikor végezni akartam magammal...
 - Otthon sohasem hallott róla? Például az édesanyjától?
 - Soha.
 - Az édesanyja sohasem mondott olyasmit, hogy valamikor találkozott egy spanyollal?
 - Soha.
 - Emlékszik még, melyik esztendőben, melyik hónapban ismerkedett meg Esther kisasszonnyal?
 - Egy kis boulevard-színházban történt, 1823 vége felé.
 - Eleinte pénzébe került önnek?
 - Igen.
 - Ön az utóbbi időkben, hogy elvehesse Grandlieu kisasszonyt, megvásárolta a Rubempré-kastély romjait, még egymilliót érő földbirtokot is szerzett hozzá, Grandlieu-éknek pedig azt mondta, hogy a nővére és a sógora nagy vagyont örököltek, és az ő bőkezűségüknek köszönheti a szóban forgó összegeket. Mondta ezt Grandlieu-éknak vagy nem?
 - Mondtam.
 - Nem tudja, miért szakították meg önnel az érintkezést?
 - Fogalmam sincs róla.
 - Megmondom. A Grandlieu-család Páris egyik legtekintélyesebb ügyvédjét küldötte el az ön sógorához információkért. Angoulême-ban az ügyvéd éppen az ön nővére és sógora kijelentéseiből megtudta, hogy önnek csak keveset kölcsönöztek, de meg maga az örökség csupán - igaz, elég jelentékeny - ingóságokból állott; a készpénztőke összege alig kétszázezer frankot tett ki... Nem fogja különösnek találni, hogy egy olyan előkelő család, mint a Grandlieu-éké, nem kér olyan vagyomból, melynek eredetét megállapítani nem lehet... Látja, ide juttatta önt egy hazugság...
- Lucien jéggé dermedt ettől a leleplezéstől, s ami kevés lelkiereje még volt, az is cserbenhagyta.
- A rendőrség és a bíróság megtud mindent, amit meg akar tudni - szólt Camusot - ezt jól gondolja meg! Tudja most már, hogy kicsoda az állítólagos Carlos Herrera - kérdezte aztán, arra gondolva, hogy Jacques Collin Lucien atyjának vallotta magát.
 - Tudom, de későn tudtam meg.
 - Hogyhogy későn? Beszéljen világosan!
 - Nem pap, nem spanyol, hanem...
 - Szökött fegyenc? - csapott le a bíró.
 - Az - felelt Lucien. - Mire föltárult előttem a végzetes titok, már lekötelezettje voltam. Én azt hittem, hogy egy tiszt es egyházi férfiúval szövetkeztem...

- Jacques Collin... - szólt a bíró, elkezdve egy mondatot.

- Igen - vágott közbe Lucien - úgy hívják: Jacques Collin.

- Helyes - folytatta Camusot. - Jacques Collint az imént fölismerte valaki, és ha még tagadja a kilétét, azt hiszem, az ön érdekében teszi. De én csak azért kérdeztem öntől, tudja-e kicsoda ez az ember, hogy leleplezzem Jacques Collinnak egy újabb hazugságát.

Lucien e lesújtó közlés hallatára olyasmit érzett, mintha izzó vasrúddal piszkálnák a beleit.

- Ön talán nem is tudja - folytatta a bíró - hogy az ön iránt táplált végtelen szeretet magyarázatára az apjának adja ki magát?

- Ő az apám?... Ő, azt mondotta?

- Nem gyanítja, hogy honnan kerültek az önnek juttatott összegek? Mert ha hinni lehet a levélnek, melyet most a kezében tart, az a szegény Esther kisasszony később ugyanolyan szolgálatokat tett önnek, mint korábban Coralie kisasszony. Ön viszont azt állítja, hogy néhány évig élt, mégpedig igen nagy lábon élt, anélkül, hogy tőle valamit is kapott volna.

- Önt kérem, bíró úr, világosítson föl, honnan tesz szert pénzre egy fegyenc! - kiáltott Lucien.

- Egy Jacques Collin az én apám!... Ó, szegény anyám!

És megeredtek a könnyei.

- Írnok, olvassa föl a vizsgálati fogolynak, az állítólagos Carlos Herrera vallomásából azt a részt, ahol Lucien de Rubempré atyjának mondja magát...

A költő némán hallgatta végig, s olyan állapotban, hogy nézni is keserves volt.

- El vagyok veszve! - kiáltott.

- Nem vész el az ember a becsület és az igazság útján - szólt a bíró.

- De ön esküdszék elé akarja vinni Jacques Collint? - kérdezte Lucien.

- Minden bizonnyal - felelt Camusot, aki még többet akart kiszedni Lucienből. Mondja el végig, amit gondol.

De hiába volt a bíró minden fáradozása és intése, Lucien többet nem felelt. Elkésett a megfontolással, ahogyan elkésik minden férfi, aki rabja az érzéseinek. Ebben rejlik a különbség a költő és a tett embere között: az egyik beleveti magát az érzésbe, hogy eleven képekben adja vissza, és ezért csak utólag ítél; a másik ellenben egyszerre érez és ítél. Lucien zord és sápadt maradt, örvény fenekén látta magát, ahová a vizsgálóbíró taszította le, miután ő, költő léte, belement színlelt jóindulatának a hálójába. Nemcsak jóltevőjét árulta el, hanem büntársát is, aki a kettejük pozícióját oroszláni bátorsággal és hibátlan ügyességgel védte meg. Ott, ahol Jacques Collin vakmerő elszántságával mindent megmentett, ő, a szellem embere, mindent tönkretett oktalanságával és meggondolatlanságával. Ez a fölháborító, hitvány hazugság csak egy még hitványabb valóság takargatására volt jó. Lucien megzavarodott a bíró éleslátásától, elszőnyedt kegyetlen ügyességén, az ellene irányított csapások gyors egymásutánján, azon a ravaszságon, ahogyan napvilágra ráncigált életének ballépéseit mintegy szondának használta, hogy átkutassa vele a lelkiismeretét; olyan volt, mint a vágóhídi állat, melyet elhibázott a mészáros taglója. Mikor belépett ebbe a szobába, még szabad volt és ártatlan; most pedig, tulajdon vallomása alapján, gonosztevőnek kellett tudnia magát. A végén a bíró, utolsó komoly tréfaként, még hűvösen és nyugodtan arra figyelmeztette, hogy a leleplezése tévedésből származtak. Camusot ezt a Jacques Collin magacsínálta apaságára értette, míg Lucien, akin teljesen uralkodott a félelme, hogy nyilvánosságra kerül szökött fegyencsel való szövetkezése, újból elkövette Ibykus gyilkosainak híres vigyázatlanságát.

Royer-Collard egyik legnagyobb érdeme, hogy kimondta: a természetes érzelmek mindig diadalmaskodnak a ránk parancsolt érzelmek fölött, és fölkarolta az érzelmek előbbrevalóságának ügyét az esküvel szemben, azt állítván, hogy például a vendégbarátság törvénye olyannyira kötelező erejű, hogy megdönti a bírósági esküt. Ezt az elméletet vallotta az egész világ, és a francia nyilvánosság előtt. Bátran magasztalta az összeesküvőket, kimutatta, hogy emberség szempontjából inkább kell engedelmeskedni a barátság parancsának, mint ama zsarnoki törvényeknek, melyeket erre vagy arra az alkalomra a társadalom fegyvertárából előrántanak. Szóval, a természeti jog ismer törvényeket, melyeket ha soha ki nem hirdettek is, mégis hatékonyabbak és ismertebbek azoknál, melyeket a társadalom kifundált. Lucien megfeledezett, mégpedig a maga kárára, a szolidaritás törvényéről, mely őt arra kötelezte, hogy hallgasson és engedje védekezni Jacques Collint; mi több, még terhére is vallott! Saját érdeke diktálja, hogy ez az ember számára mindenkorra Carlos Herrera maradjon.

Camusot úr élvezte diadalát. Két legyet ütött egy csapásra: földig sújtotta Justitia kezével a párisi divat egyik kedveltjét, és megtalálta a föllelhetetlen Jacques Collint. Híre fog menni, hogy a legügyesebb vizsgálóbírák közé tartozik. Ezért hát békén is hagyta a foglyát; de tanulmányozta ezt a szótlan megdöbbenést. Látta, amint elképedt arcán egyre nagyobbodtak, gömbölyödtek a verejtékcseppek, s végül két könnypatakkal elvegyülve, lecsordultak.

- Miért sír, Rubempré úr? Amint már mondtam, ön az örököse Esther kisasszonynak, akinek sem egyenes, sem oldalági örökösei nincsenek, és a hagyatéka közel nyolcmillióra rúg, ha a hiányzó hétszázötvenezer frank is előkerül.

Ez volt a végső csapás a bűnösre. Úgy volt, mint Jacques Collin megírta soraiban: tíz perc kitartás, és Lucien elérte volna vágyainak netovábbját! Leszámolna Jacques Collinnal, külön válna tőle, dúsgazdag ember lenne és feleségül venné Grandlieu kisasszonyt. Nincs ékesszó-lóbb bizonyíték e jelenetnél arra a hatalomra, melyet a vizsgálóbírák a vádlottak izolálásával és elválasztásával tartanak a kezükben, sem pedig egy olyan közlés óriási értékére, mint amilyent Ázsia juttatott Jacques Collinnak.

- Ah, bíró úr - válaszolt Lucien, olyan ember keserű iróniájával, aki a szerencsétlenségből szobortalapzatot farag saját magának - milyen igaz, amikor az önök nyelvén azt mondják: kihallgatást „szenvadni”!... A hajdani testi tortúra és a mai lelki tortúra között én bizony pillanatig sem haboznék. Inkább azokat a kínzásokat választanám, melyeket régente a hóhér művelt... Mit óhajt még tőlem? - kérdezte gögösen.

- Itt csak nekem van jogom kérdezni - szólt a bíró, ravaszul fennhéjázó hangba csapva át, hogy letörje Lucien gögjét.

- Nekem viszont jogom nem felelni - mormolta Lucien, mert most már teljesen megvilágosodott az értelme.

- Írnok olvassa föl a vizsgálati fogoly előtt a kihallgatási jegyzőkönyvét...

„Megint vizsgálati fogoly leszek!” - gondolta magában Lucien.

Mialatt az írnok hangosan olvasott, Lucienben megfogant egy elhatározás, s hogy ezt megvalósíthassa, kénytelen volt kedves lenni Camusot úrhoz. Mikor Coquart zümmögő hangja elhallgatott, a költő összerezzen, mint aki nyugodtan alszik olyan lárma mellett, amelyhez érzékei hozzászórtak, s akit a csend fölébreszt.

- Tessék aláírni a kihallgatásról szóló jegyzőkönyvet - szólt a bíró.

- És azután szabadlábra helyez? - kérdezte Lucien, most már ő kezdte el a gúnyolódást.

- Még nem - felelt Camusot. - De holnap, miután szembesítettem Jacques Collinnal, minden bizonnyal ki fog szabadulni. A bíróságnak most meg kell vizsgálnia, részes-e ön vagy nem azokban a bűntényekben, melyeket ez az egyén 1820-ban történt szökése óta elkövetett. Persze nem marad tovább szigorú őrizetben. Majd írok a direktornak, hogy a Pistole legjobb szobájában helyezze el.

- Találok ott írószert?

- Kap mindent, amit kér. Erre nézve majd parancsot küldök a porkolábbal, aki át fogja kísélni.

Lucien gépiesen aláírta a jegyzőkönyvet és neve kezdőbetűit odabiggyesztette a széljegyzetek alá, az áldozati bárány lemondó szelídségével fogadva szót Coquart utasításainak. A lelkiállapotát hívebben fogja jellemezni egy apróság, mint a legaprólékosabb leírás tehetné. Arra a kilátásra, hogy szembesíteni fogják Jacques Collinnal, a verejték fölszáradt a homlokáról, és égő szeme szinte elviselhetetlenül csillogott. Egyszóval egy villámgyors szempillantás alatt az lett, ami Jacques Collin: bronzember.

Az olyan természetű embereknél, mint Lucien, akit Jacques Collin olyan jól ízekre szedett, ezek a hirtelen átmenetek a tökéletes demoralizáció állapotából úgyszólván ércé merevült állapotba - mert az emberi energia roppantul feszíthető - a lelki életünk legföltűnőbb jelenségei közé tartoznak. Az akarat fölbugyog, mint az elapadt forrás vize; eláramlik az ismeretlen életműszert mozgó szerkezetben; és akkor a hullából élő ember lesz, és az élő ember erőből duzzadón veti belé magát egetvívó küzdelmekbe.

Lucien a szívére tette Esther levelét a küldött képpel együtt. Azután félvállról köszönt Camusot-nak és a két zsandár közt kemény léptekkel indult el a folyosón.

- Ez egy nagyszabású gazember! - szólt a bíró az írnokához, hogy bosszút álljon azért az agyontipró megvetésért, melyet a költő vele éreztetett. - Azt hitte, megmenekül, ha bemártja a cinkostársát.

- Kettejük közül - szólt szerényen Coquart - a fegyenc a keményebb legény...

- Mára szabadságot adok magának, Coquart - szólt a bíró. - Mára elég volt. Küldje el a kint várakozó embereket, mondja nekik, hogy jöjjenek holnap. Ugyan szaladjon csak föl a főállamügyész úrhoz, nézze meg, a szobájában van-e még! Ha ott van, kérjen számomra egy-két perc kihallgatást. Ő, még ott lesz - tette hozzá, rápillantva a zöldre mázolt, aranyozott szegélyű fából készült faliórára. - Még csak negyed négy.

Ezek a kihallgatások így olvasva rövidek, de a valóságban, minthogy minden kérdést és feleletet szó szerint le kell írni, igen sokáig tartanak. Ez az egyik oka minden bűnügyi vizsgálat lassúságának és a vizsgálati fogság tartósságának. Kisemberek ebbe tönkremennek, a gazdagok megússzák egy kis szégyen árán, mert rájuk nézve az azonnali szabadonbocsátás jóváteszi a letartóztatás okozta bajt, már amennyire jóvátehető. Így történt, hogy a két jelenet, melyet itt híven visszaadtunk, éppannyi ideig húzódott el, amennyire Ázsiának szüksége volt ahhoz, hogy kibetűzze urának a parancsait, hogy kicsalja boudoirjából a hercegnőt és bátorságra serkentse Sérizynét.

E pillanatban Camusot, aki hasznot remélt húzni az ügyességéből, fogta a két jegyzőkönyvet, még egyszer átfutotta és elhatározta, hogy megmutatja a főállamügyésznek, s kikéri a véleményét. Mialatt a dolgot meghányta-vetette, visszajött a porkoláb és jelentette, hogy Sérizy grófné komornyikja mindenáron beszélni akar vele. Camusot intésére belépett egy úrnak öltözött szolga, fölváltva hol a porkolábot nézte, hol a bírót és így szólt:

- Camusot úrhoz van szerencsém?

- Igen - felelték egyszerre a bíró és a porkoláb.

Camusot elvette az inastól a levelet és elolvasta, amint következik:

Kedves Camusot uram, többféle fontos érdekből, melyeket meg fog érteni, nem szabad kihallgatnia Rubempré urat. Már visszük teljes ártatlanságának bizonyítékait, hogy tüstént szabadon lehessen bocsátani.

D. DE MAUFRIGNEUSE
L. DE SÉRIZY

P. S. - Ezt a levelet égesse el.

Camusot belátta, hogy óriási baklövést csinált, mikor behálózta Lucient, és most sietett szót fogadni a két nagyon előkelő hölgynek, gyertyát gyújtott és elégette a hercegnő által írt levelet. A komornyik tiszteletteljesen köszönt.

- Sérizy grófné idejön?

- Már éppen fogatott - felelt a komornyik.

Ebben a pillanatban jelentette Coquart Camusot-nak, hogy a főállamügyész várja.

Az igazság javára, a saját érdekei ellen elkövetett hibának súlya alatt a bíró, akiben hétévi gyakorlata kifejlesztette azt a ravaszságot, mellyel mindazok föl vannak vértézve, akiknek jogászkorukban grizettekkel akadt dolguk - a bíró most fegyverkezni akart a két előkelő hölgy neheztelésével szemben. A gyertya, melynek lángjánál a levelet elégette, még nem volt eloltva, arra használta föl tehát, hogy lepecsételje Maufrigneuse hercegnőnek Lucienhez írt harminc szerelmes levelét, valamint Sérizyné meglehetősen terjedelmes korrespondenciáját. Azután bement a főállamügyészhez.

Az Igazságügyi Palota kusza összevisszasága egymás hegyén-hátán álló épületeknek, melyek közt akad nagyszabású, de a legtöbb igen szegényes; az egyöntetűség hiányában egymást ütik. A váróterem minden ismert terem közt a legnagyobb; de kopársága visszataszító és sérti a szemet. A törvénycsavarásnak ez az óriás székesegyháza agyonnyomja a királyi kúriát. A Vásárosok tornáca meg éppen két szennycsatornához vezet. Ezen a tornácon egy kettős lépcsőzet látható, mely valamivel nagyobb a rendőrbíróság lépcsőházánál s lent nagy kétszárnyú ajtóban végződik. A lépcsőn az esküdtbírószákhoz lehet jutni, s az alsó ajtó egy másik esküdtszéki terembe nyílik. Némely esztendőben a Szajna megyében történő bűnesetek letárgyalásához párhuzamos ülésekre van szükség. Lent vannak a főállamügyész, az ügyvédi kamara hivatalai, továbbá az ügyvédi könyvtár, az államügyészek és a főállamügyész-helyettesek szobái. Mindezeket a helyiségeket (mert valami gyűjtőnevet kell hogy adjunk nekik) szűk csigalépcsők és sötét folyosók kötik össze egymással: a párisi és franciaországi építészet szegyenletes csökevényei. Legeslegfőbb bíróságunk belső helyiségei rondaság dolgában túlszárnyalják a börtönöket. Az erkölcsrajzoló visszariadna attól a kényszerűségtől, hogy leírja azt a méternyi széles folyosót, ahol az első esküdtszék tanúi várakoznak. Ami az ülésterem fűtésére szolgáló kályhát illeti, a Montparnasse körút zugkávéházaiban sem állhatna meg becsülettel.

A főállamügyész szobája abba a nyolcszögletes pavilonba van beépítve, mely a Vásárosok tornácaival határos, és amelyet a Palota korához viszonyítva csak nemrégiben választottak el a női börtön udvarának a telkétől. A Palotának erre az egész részére a Sainte-Chapelle magas, pompázó falai vetnek árnyékot. Azért honol ott némaság és sötétség.

Granville úr, méltó utódja a régi főtörvényszék nagy bírójának, nem akarta elhagyni a Palotát, amíg dülöre nem juttatta Lucien ügyét. Hírt várt Camusot-tól, és a vizsgálóbíró üzenete folytán abba az önkéntelen álmodozásba merült, amely a legfegyelmesebb agyvelőket is megszállja várakozás közben. Leült szobájának ablakmélyedésébe, majd fölállt és föl-alá

kezdett járni; nyugtalan volt, mert reggel, mikor úgy intézte, hogy találkozzon Camusot-val, séta közben a vizsgálóbíró nemigen hajlott a szóra. Valósággal szenvedett valami kósza nyugtalanságtól. A dolog magyarázata ez volt: Hivatalának méltósága tiltotta, hogy megsértse az alája rendelt bírónak a függetlenségét, másfelől ebben a perben legjobb barátjának, egyik legmelegebb szószólójának becsülete és tekintélye forgott szóban, Sérizy grófé, aki jelenleg államminiszter, titkos tanácsos és az Államtanács alelnöke, de majdan Franciaország kancellárja lesz, ha az a nemes aggastyán, ki most ezt a magas tisztséget betölti, meg találna halni. Sérizy grófnak az volt a szerencsétlensége, hogy a feleségét „mindennek dacára” imádta, mindig a személyével fedezte az asszonyt. Már most a főállamügyész nagyon is tisztában volt vele, minő kínos föltűnést kellett, hogy keltsen az előkelő világban és az udvarnál egy férfi bűnügye, akit annyiszor emlegettek gonoszok a grófnéval együtt.

- Hajhaj! - sóhajtott keresztbe font karral - azelőtt a hatalom élhetett az evokációval... A mi egalitás-mániánk (nem akarta mondani: „legalitás-mániánk”, ahogyan a Kamara egyik költőtagja nemrégiben kerekén kimondotta), az teszi tönkre ezt a korszakot...

Ez a nagytekintélyű bíró ismerte a tilalmas viszonyok mindent elsöprő erejét és a velük járó sok bajt. Esther és Lucien, mint tudjuk, azt a lakást foglalták el, melyben azelőtt gróf Granville titkos házasságban élt együtt Bellefeuille kisasszonnyal, akit aztán onnan egy hitvány alak megszőktetett. (L. Kettős háztartás - *Jelenetek a magánéletből.*)

Amikor a főállamügyész éppen ezt mondta magában: „Camusot alighanem valami számár-ságot csinált” - abban a pillanatban kettőt kopogott az ajtaján a vizsgálóbíró.

- No, kedves Camusot, hát hogy is áll az az ügy, amelyről reggel beszélgettünk?

- Rosszul, gróf úr. Olvassa el és ítéljen saját maga...

Átnyújtotta a két jegyzőkönyvet Granville-nak, aki föltette a szemüvegét és az ablakmélyedésbe vonult, hogy elolvassa az iratokat. De csak végigfutott rajtuk.

- Ön megtette a kötelességét - szólt izgatott hangon a főállamügyész. - El van intézve, a törvénykezés hadd menjen a maga útján... Ön sokkal több próbáját adta a rátermettségének, semhogy valaha megfoszthatnók magunkat a legkitűnőbb vizsgálóbírótól...

Ha Granville úr azt mondta volna Camusot-nak: „Egész életére vizsgálóbíró maradt!” - akkor sem fejezhette volna ki magát érthetőbben, mint ezzel a bókkal. Camusot-nak a lelke is megdermedt.

- Maufrigneuse hercegnő, akinek sok hálával tartozom, megkért...

- Á, Maufrigneuse hercegnő, Sérizy grófnő barátnője! - vágott a bíró szavába Granville. - Persze... ön, mint látom, semmiféle befolyásnak nem engedett. Jól tette, Camusot uram, önből még nagy bíró lesz...

Ebben a pillanatban kopogtatás nélkül benyitott Bauvan gróf és így szólt Granville grófhhoz:

- Barátom, itt hozok neked egy szépasszonyt, aki nem tudta, merre menjen. Már ott tartott, hogy eltéved ebben a mi útvesztőnkben.

És Octave gróf kézen fogva vezette be Sérizy grófnét, aki egy negyedórája bolygott a Palotában.

- Ön itt, méltóságos asszonyom? - kiáltott a főállamügyész, a saját karosszékét tolván előre. - És minő pillanatban!... Bemutatom méltóságodnak Camusot urat, tette hozzá a bíróra mutatva.
- Bauvan kérlek - így folytatta a Restauráció híres kormánypárti szónokához fordulva - várj meg a törvényszéki elnöknel, még biztosan itt lesz. Ott találkozunk.

Octave gróf megértette, hogy itt nemcsak ő fölösleges, hanem a főállamügyésznek is oka van rá, hogy kimenjen a szobájából.

Sérizyné nem követte el azt a hibát, hogy kék címerpajzsos hintájában, libériás kocsisával és két fehérnadrágos, fehérharisnyás lakájával hajtasson a Palotába. Az indulás pillanatában Ázsiának sikerült meggyőznie a két előkelő dámát, hogy okvetlenül abba a fiákerbe kell ülnie, amelyen a hercegnővel együtt érte jött. Végül ugyancsak ő eröltette rá Lucien kedvesére azt a toalettet, mely a nőknél ugyanazt a szerepet játssza, mint a férfiaknál hajdanában a falakkal egyező színű köpeny: A grófné barna felöltőt viselt, ócska fekete sálat és bársonykalapot, melynek leszakított virágait sűrű fekete csipkefályollal pótolta.

- Megkapta a levelünket?... - kérdezte a vizsgálóbírótól, akinek bámész arcát a csodáló hódolat jelének vette.

- Sajnos későn, méltóságos grófné! - válaszolt Camusot, aki tapintatot és szellemet csak a hivatalában a vizsgálati foglyokkal szemben tudott mutatni.

- Hogyhogy későn?

A grófné Granville úrra nézett és látta annak megnyúlt arcát.

- Nem lehet, nem szabad, hogy későn érkezett legyen! - tette hozzá zsarnoki hangsúllyal.

Az asszonyok, a Sérizynével egy társadalmi fokon álló szépasszonyok, a francia civilizációnak elkényeztetett gyermekei. Ha más országok asszonyai tudnák, mit jelent Párisban egy elegáns, gazdag és rangbeli asszony, más vágyuk nem is lenne, mint hogy idejöjjenek és élvezzék ezt a királynői méltóságot. Az asszonyok, akiket egyedül az illem köt, az apró-cseprő szabályoknak az a gyűjteménye, melyet az Emberi Komédiában már elég sűrűn nevezünk a Nők Törvénykönyvének - ezek az asszonyok fittyet hánynak a férfiak alkotta törvényeknek. Kimondanak mindent, nem riadnak vissza semmi ballépéstől, semmi ostobaságtól. Mert mindnyájan nagyszerűen megértették, hogy a világon senkinek és semminek nem tartoznak felelősséggel, egyedül női becsületüknek és gyermekeiknek. Nevetve mondják ki a leghajmeresztőbb dolgokat. Lépten-nyomon hallani tőlük olyasmit, amit a csinos Bauvanné mondott a férjének, amikor mint újdonsült menyecske a Palotában fölkereste: „No csak ítélkezzél hamar és gyere!”

- Méltóságos asszonyom - szólt a főállamügyész - Lucien de Rubempré sem a lopásban, sem a méregkeverésben nem bűnös; de Camusot úr egy még sokkal nagyobb bűn bevallására vezette rá!

- Mi az? - kérdezte Sérizyné.

- Beismerte - súgta a fülébe Granville úr - hogy barátja, neveltje volt egy szökött fegyencnek. Carlos Herrera, az a spanyol abbé, akivel körülbelül hét év óta lakott együtt, eszerint azonos a mi hírhedt Jacques Collinunkkal...

A bíró minden egyes szava, mint egy vasdorong ütése érte Sérizynét; de a hírhedt név volt a kegyelemdőfés.

- És mi következik mindebből?... - kérdezte Sérizyné elhaló hangon.

- Az - válaszolt Granville, tovább is a fülébe suttogva a grófnénak - hogy a bűnös esküdtszék elé fog állíttatni; és Lucien, ha ugyan melléje nem kerül, mivel tudatosan hasznot húzott ennek az embernek a gaszágaiból, legalábbis súlyosan kompromittált tanúként kell hogy megjelenjen a tárgyaláson.

- Nem! Soha!... - kiáltott az asszony hihetetlen szilárdsággal. - Ami engem illet, tétovázás nélkül inkább a halált választanám, semhogy megérjem, hogy azt a férfit, akiről mindenki tudta, hogy a legjobb barátom, a törvény egy fegyenc cimborájának bélyegezze... Férjem kegyben áll a király előtt...

- Méltóságos asszonyom - szólt a főállamügyész fennhangon és mosolyogva - a királynak nincs halalma birodalmának legkisebb vizsgálóbírája fölött sem és nincs beleszólása az esküdszéki tárgyalásokba. Ebben rejlik éppen új állami berendezkedésünknek a nagysága. Én épp az imént gratuláltam Camusot úrnak az ügyességéhez...

- Az ügyetlenségéhez - javította ki élénken a grófné, akit Lucien érintkezése egy haramiával sokkal kevésbé izgatott, mint Estherrel való viszonya.

- Ha elolvasná a kihallgatási jegyzőkönyveket, melyeket Camusot úr a két vizsgálati fogollyal vett föl, akkor látná méltóságod, hogy minden ötőle függ...

E mondat után, melynél többet a főállamügyész nem engedhetett meg magának s egy asszonyi vagy ha tetszik: bírói tapintatra valló pillantás után az ajtó fele indult. A küszöbről visszafordulva, hozzátette:

- Bocsásson meg, méltóságos asszonyom, de néhány szót kell váltanom Bauvan barátommal...

A társaság nyelvén a grófné ebből ezt érthette: „Nem lehetek tanúja annak, ami méltóságod és Camusot úr közt itt le fog folyni.”

- Miféle jegyzőkönyvek azok? - kérdezte Léontine szelíden a bírótól, aki nagyon megszeppenve állt a legkiválóbb államférfiak egyikének neje előtt.

- Méltóságos asszonyom - így felelt - egy írnok feljegyzi a bíró kérdéseit és a fogoly feleleteit; ezt a jegyzőkönyvet aláírja az írnok, a bíró és a vizsgálati fogoly. Az így készült jegyzőkönyvek alapján indul meg minden eljárás, ezek alapján dől el a vádemelés kérdése, s hogy a vádlottak esküdtbírók elé kerülnek-e vagy sem.

- És mi történék, ha ezek a jegyzőkönyvek elsikkadnának?

- Ó, kegyelmes asszonyom, ez olyan bűn, amit bíró nem követhet el: közhivatali bűncselekmény!

- Sokkal nagyobb az a bűn, melyet ellenem elkövetett, mikor ezeket megíratta. De ebben a pillanatban ezekben van Lucien bűnösségének egyedüli bizonyítéka. Ugyan, olvassa csak föl a kihallgatását, hogy megtudjam, van-e még valami mód mindnyájunk megmentésére: mert nem csupán rólam van szó, uram, én hidegvérrel mennék a halálba, hanem szó van a férjem, gróf Sérizy boldogságáról is.

- Méltóságos asszonyom - szólt Camusot - ne higgye, hogy megfeledkeztem minden tekintetről, amivel önöknek tartozom. Ha példának okáért Popinot úr kezébe került volna ez a vizsgálat, vele még rosszabbul járt volna, mint velem; mert ő nem kért volna tanácsot a főállamügyész úrtól, senki semmit meg nem tudott volna. Tudja-e, kegyelmes asszonyom, hogy Lucien úr lakásán mindent megtaláltak, még az ön leveleit is...

- Ó! A leveleim!

- Itt vannak, lepecsételve - szólt a bíró.

A grófnő izgatottságában úgy tett, mintha otthon volna: csengetett. Belépett a főállamügyész hivatalszolgája.

- Világosságot! - parancsolt a grófnő.

A szolga meggyújtott egy gyertyát és a kandallóra állította, mialatt a grófné megnézte, megolvasta, széttépte és a kandallóba hajította a leveleit. Azután meggyújtotta az egész halom levelet, az utolsót összesodorva és fidibusznak használva. Camusot meglehetősen bamba képpel nézte a papirosok föllángolását, kezében szorongatva a két jegyzőkönyvet. A grófné, aki, úgy látszott, mintha teljesen el lenne foglalva szerelmi zálogainak megsemmisítésével, félszemmel figyelte a bírót. Még várt egy pillanatig, macskaügyességgel számította ki a mozdulatait, kikapta a kezéből a jegyzőkönyveket és a kandallóba dobta. Camusot gyorsan kivette onnét, a grófnő nekiugrott a bírónak és újból megragadta az iratokat. Dulakodás kezdődött, közben Camusot egyre azt kiabálta:

- Kegyelmes asszonyom! Kegyelmes asszonyom! Ez merénylet... Kegyelmes...

Egy férfi rohant be a szobába, és a grófné nem bírt visszafojtani egy sikolyt, midőn megismerte Sérizy grófot, akit Granville és Bauvan követett nyomon. Léontine, aki mindenáron meg akarta menteni Lucient, mégsem engedte ki a kezéből a rettentő aktákat, melyeket görcsösen szorongatott még akkor is, mikor a láng már pirosra pörkölte gyöngéd bőrét. Végre Camusot, akinek a keze szintén megperzselődött, elszégyellte magát a furcsa szituáció miatt, és odaengedte a papírokat. Csak az a kevés volt már meg belőlük, amit a két dulakodó keze elfödtek; odáig még nem hatolt le a láng. Ez a jelenet kevesebb ideig tartott, mint amennyibe a róla szóló elbeszélés elolvasása kerül.

- Miről lehetett szó ön és a feleségem közt? - kérdezte Camusot-tól az államminiszter.

Mielőtt a bíró válaszolhatott volna, a grófné a gyertyához tartotta a papírokat és odadobta leveleinek foszlányaihoz, melyeket a láng még nem emésztett meg teljesen.

- Jogom lenne panaszt emelni a grófné ökegyelmessége ellen - szólt Camusot.

- Úgy! Mit csinált? - kérdezte a főállamügyész, hol a grófnét, hol a bírót nézve.

- Elégettem a kihallgatási jegyzőkönyveket - válaszolt nevetve az elegáns hölgy. Oly boldog volt a sikerült csíny miatt, hogy még nem érezte az égés okozta sebeket. - Ha ez bűn, hát akkor az úr kezdheti előlről az undok irkafirkáját.

- Az igaz - válaszolt Camusot, kísérletet téve, hogy visszanyerje a méltóságát.

- No, hisz úgy látom, minden rendben van - szólt a főállamügyész. - De, drága grófné, azt azért nem ajánlom, hogy a bírakkal szemben gyakran ragadtassa magát ilyesmire, mert könnyen megfélemlíthetnek arról, hogy ön kicsoda.

- Camusot úr vitézül ellenállt egy hölgynek, aki különben ellenállhatatlan: a bírói talár becsülete meg van mentve! - szólt nevetve Bauvan gróf.

- Á! Camusot úr ellenállást fejtett ki?... - nevetett a főállamügyész. - Ez aztán derék dolog. Én bizony nem mernék ellene szegülni a grófnénak.

Pillanat alatt a komoly merényletből egy szépasszony tréfája lett, amelyen maga Camusot is kénytelen volt nevetni.

A főállamügyész azonban most észrevett valakit, aki nem nevetett. Jogos rémülettel Sérizy gróf arckifejezése, magatartása miatt, Granville félrevonta a grófot.

- Kedves barátom - súgta a fülébe - a fájdalom arra késztet, hogy életemben először és utoljára túltegyem magam a kötelességemen. - Csengett; bejött a hivatalszolgája.

- Kérem Chargeboeuf urat, fáradjon be hozzám.

Chargeboeuf úr, ez a fiatal ügyvéd volt a főállamügyész titkára.

- Kedves uram - folytatta a főállamügyész, egy ablakfülkébe vonva Camusot urat - menjen a szobájába és az írnoka segítségével állítsa össze újból Carlos Herrera abbé jegyzőkönyvét. Mert minthogy nem írta alá, minden nehézség nélkül meg lehet írni újra. Holnap majd szembesíti ezt a spanyol diplomatát Rastignac és Bianchon urakkal; nem fogják fölismerni benne a mi Jacques Collinunkat. Ha biztos lesz afelől, hogy szabadlábra kerül, az az ember szó nélkül alá fogja írni a jegyzőkönyvet. Ami Lucien de Rubemprét illeti, őt még ma este bocsássa szabadon; nyugodt lehet, nem fog beszélni arról a kihallgatásról, melynek jegyzőkönyve elsikkadt, pláne, ha még külön figyelmeztetést is juttatok hozzá. A törvényszéki újság holnap hírt fog adni az ifjú azonnali szabadon bocsáttatásáról. Most nézzük: esik-e csorba az igazságon ez intézkedések folytán? Ha a spanyol csakugyan fegyenc, ezer módunk van rá, hogy újból nyakoncsípjük és megindítsuk ellene az eljárást, mert majd diplomáciai úton fölvilágosítást kérünk Spanyolországban viselt dolgairól. Coentin, az ellenrendőrség feje, fog rá fölügyelni. Egyébként mi magunk sem fogjuk elveszteni szem elől. Bánjon tehát vele jól: vegye ki a magánzárkából. Szabad-e megölnünk gróf Sérizyt, a grófnét és Lucient egy hétszázötvenezer frankos - egyelőre még csak föltételezett - lopás miatt, amelyet okvetlenül Lucien kárára követtek el? Nem jobb, ha elveszíti ezt az összeget, mint hogyha a jóhíret veszti el?... Kivált ha a bukásával magával ránt egy államminisztert, annak feleségét és Maufrigneuse hercegnőt?... Ez a fiatalember ütődött narancs: ne rothassza el egészen... Az egész egy félóra műve. Menjen csak, majd itt megvárjuk. Most fél négy, még fog találni bírakat. Értesítsen bennünket, van-e módjában szabályszerű megszüntető végzést hozni... Máskülönben holnap reggelig kell várnia Luciennek.

Camusot köszönt és kiment. Azonban Sérizyné, akinek most kegyetlenül fájtak az égési sebei, nem fogadta köszönését. Sérizy úr, aki, mialatt a főállamügyész a bíróval beszélt, hirtelen kiosont a szobából, most kis tégely tiszta viaszkkal jött vissza és bekötözte felesége kezét, közben a fülébe súgta:

- Léontine, mondja, hogy jöhetett ide, anélkül, hogy nekem szólt volna?

- Drága barátom - felelt súgva a grófnő - bocsásson meg. Örültnek látszhatom, de higgye el, nemcsak rólam van szó, hanem magáról is.

- Ha a sors úgy akarja, nem bánom, szeresse azt az ifjút, de ne mutogassa ország-világ előtt a szenvedélyét - szólt a szegény férj.

- Nos, kedves grófné - szólt Granville, miután pár pillanatig Octave gróffal értekezett - remélem, ma estére Lucien de Rubempré önnél vacsorázhat.

Ez a fél-ígéret úgy hatott Sérizynére, hogy szemét előntötték a könnyek.

- Már azt hittem, nincsenek is könnyeim - szólt mosolyogva. - Nem hívathatná ide Rubempré urat?

- Megpróbálom, keresek egy porkolábot, akivel idevezettethessem, hogy ne zsandárok kísérik - válaszolt Granville gróf.

- Ön olyan jó, mint az Isten! - szólt a grófné Granville úrhoz ömlengő hangon, mely csupa mennyei muzsika volt.

„Mindig az ilyen asszonyok a legédesebbek, a legellenállhatatlanabbak!...” - mondta magában Octave gróf.

És megszállta a melankólia, mert a saját feleségére gondolt. (L. *Honorine - Jelenetek a magánéletből.*)

Granville urat, mikor kilépett az ajtón, elfogta a fiatal Chargeboeuf. Beszélt vele és utasította, hogy mire kérje meg Massolt, a törvényszéki újság egyik munkatársát.

Mialatt szépasszonyok, miniszterek, bírák sugdolóztak Lucien megmentése érdekében, a Conciergerie-ben a következő dolgok történnek vele. Mikor bement a börtön kapuján, az irodában azt mondta, hogy Camusot úrtól engedélyt kapott az írásra, és tintát, tollat, papírost kért; a direktor, miután Camusot porkolábja egy szót súgott a fülébe, tüstént parancsot adott egy foglárnak, hogy minden szükségessel lássa el a foglyot. Mialatt a foglár megkereste és fölvitte Luciennek a kért dolgokat - ami nem került sok időbe - a szegény fiatalember, aki nem tudta elviselni azt a gondolatot, hogy szembesíteni fogják Jacques Collinnal, sorsdöntő töprengésbe merült. Ilyenkor fajul az emberben mániává az öngyilkosság gondolata, mely Lucienben már egy ízben megfogant, anélkül, hogy a kivitelig érlelődött volna. Több kiváló elmeorvos szerint az öngyilkosság némely lelki organizmusnál az elmezavar következménye. Luciennek, letartóztatása óta, rögeszméjévé vált, hogy megöli magát. Többször is átolvasta Esther levelét, és ez még fokozta halálvágyának intenzív erejét, minthogy azt a katasztrófát idézte emlékébe, melynek során Romeo követte a halálba Júliát. Ezt írta:

Ez a végrendeletem

*A Conciergerie börtönében,
1830. május 15-én.*

Én, alulírott, nővérem Ève Chardon, férjezett Dávid Séchard-né gyermekeinek hagyom és hagyományozom minden ingó és ingatlan vagyonom összességét, ami halálom napján tulajdonom leend, kivéve ama fizetségeket és legátákat, melyeknek illetékes kezekbe való juttatására utolsó akaratom végrehajtóját ezennel fölkérem...

Esedezem Sérizy gróf úrhoz, vállalja utolsó akaratom végrehajtásának tisztét.

Kifizetendő: Először. Carlos Herrera abbé úrnak háromszázezer frank. Másodszor. Nucingen báró úrnak egymillió-négyszázezer frank, melyből levonásba veendő hétszázötvenezer frank az esetben, ha az Esther kisasszony lakásáról eltulajdonított összeg megtalálhatnák.

Én, mint Esther van Gobseck kisasszony egyedüli örököse hétszázhatvanezer frankot hagyományozok a párisi kórházaknak, egy menedékház alapítására, melyben olyan nyilvános kéjnők találjanak helyet, akik a bűn és gyalázat ösvényéről jó útra akarnak térni.

Azonfelül a menhelyekre hagyok akkora összeget, amennyi harmincezer frank évi kamatot hozó állami hitelrészvények megvásárlásához kell. Az évi kamatok olyan adósok kiszabadítására fordítandók, akiknek tartozása nem haladja meg a kétezer frankot. A kórházak vezetősége lesz hivatva, hogy kiválogassa az adósok börtönének lakói közül a legérdemesebbeket.

Kérem Sérizy urat, fordítson negyvenezer frankot egy síremlékre, mely a Keleti-temetőben építtessék Esther kisasszony porai fölött. Ez az emlék az antik sírok mintájára négy-szegletes alakú legyen. Tetején fehér márványból faragva kettőnk alakja nyugodjék, fejünk vánkoson, kezünk ég felé emelve. A síron semminő felírás ne legyen.

Kérem Sérizy gróf urat, Eugène Rastignac úrnak nyújtsa át emlékül a lakásomon található arany piperekészletet.

Végül kérem utolsó akaratom végrehajtóját, engedje meg, hogy szintén emlékül, neki hagyományozzam a könyvtáramat.

LUCIEN CHARDON DE RUBEMPRÉ

Ezt a végrendeletet beletette egy gróf Granville úrnak, a párisi királyi Kúria főállamügyészének címzett levélbe, mely így szólt:

Gróf úr!

Önre bízom a végrendeletemet. Amikor ezt a levelemet fölbontja, én már nem leszek. Ama vágytól hajtva, hogy minél előbb kiszabaduljak, Camusot úr keresztkérdéseire oly gyáván válaszoltam, hogy ártatlanságom dacára egy gyalázatos pörbe keveredhetem. Még ha fölteszem, hogy makulátlanul föl is mentenek, az előkelő társaság könyörtelen szigora mellett akkor is elviselhetetlen lenne az életem.

Kérem önt, a mellékelt levelet adja át fölbontatlanul Carlos Herrera abbénak. És kérem, juttassa el Camusot úrhoz az idecsalolt formális visszavonó vallomást.

Nem hiszem, hogy valaki föl merje törni olyan levél pecsétjét, mely önhöz van intézve. Ebben bízva, mondok önnek utolsó istenhozzádot, tiszteletem és azon kérésem mellett; vegye ezt a levelemet úgy, mint hálám kifejezését minden jószágáért, amivel elhalmozta elhunyt szolgáját,

R. LUCIENT

CARLOS HERRERA ABBÉNAK

Kedves abbém, öntől csak csupa jótéteményben volt részem, és én elárultam önt. Ez az akaratlan hálátlanság a megölőm, és mikor e sorokat olvassa, már nem leszek életben, ön többé nem menthet meg engem.

Ön teljes jogot adott arra, hogy ha az érdekem úgy kívánja, tönkretegyem önt, mint ahogy egy szivarvéget eldob az ember; csakhogy rosszul fogtam hozzá. Az ön lelke gyermeke, hogy kihúzza magát egy kínos helyzetből, lépre ment az ügyesen kérdező vizsgálóbírónak, és azok pártjára állt, akik mindenáron el akarják önt pusztítani, azt a látszatot keltve (aminek képtelenségét én a legjobban tudom), mintha ön azonos lenne egy bizonyos francia gonosztevővel. Ezzel mindent elmondtam.

Ön hatalmas férfi, és belőlem nagyobbat akart csinálni, mint amilyenné válni tudtam: mi ketten a végbúcsú pillanatában nem beszélhetünk gyermekes dolgokról, ön engem hatalomra és dicsőségre akart juttatni, ehelyett az öngyilkosság örvényébe taszított: ennyi az egész. Már régóta hallom: fölöttem suhog óriás szárnyaival a szédülés.

Ön azt mondotta nekem néhanap: „Él még Káin és Ábel sarjadéka.” Káin az Emberiség nagy drámájában a tagadás szelleme, önt a leszármazásnak az a vonala kapcsolja Ádámhoz, amelyben a Sátán tovább szította a tüzet, melynek első szikrája Évára pattant. E nemzetség démonai közt akadnak időről időre hatalmas szervezetű, rettentő lények, akik minden emberi erőt egyesítenek magukban, és hasonlatosak a sivatag fenevadjaihoz, melyeknek életszükséglet a határtalan térség. Az ilyen emberek éppoly veszedelmesek a társadalomra, mint az oroszok lennének Normandia síkján: a mindennapi zsákmány nélkül el nem lehetnek. Fölfalják a közönséges embereket és fölhabzsolják az oktondik tallérjait: játéku oly veszedelmes, hogy az alázatos ebet, akit eleinte társukká, bálványukká emeltek, a végén megölik. Ha Isten akarja, ezekből a titokzatos lényekből Mózesek, Attilák, Nagy Károlyok, Mohamedek vagy Napóleonok lesznek. De ha Isten ezeket az óriás eszközöket egy nemzedék óceánjának fenekén engedi elrozsdásodni, akkor csak egy Pugacsov, egy Fouché, egy Louval, egy Carlos Herrera marad meg belőlük. Gyöngéd lelkek fölött rettentő a hatalmuk: magukhoz csábítják és szétmorzsolják őket. Ez nagy, ez szép a maga nemében. Ez a tarkabarka, mérges növény, mely a gyermekeket elkábítja az erdőn. Ez a Gonosz poézisa. Olyan embereknek, mint ön, legjobb

tenne barlangban lakniuk és soha ki nem mozdulniuk onnét. Úgy akartad, hogy ezt a gigászi életet éljem, és én megelégettem ezt az életet, így hát, kihúzhatom a nyakamat a te agyafúrtságod gordiusi csomójából, és bedughatom a nyakkendőmből csavart hurokba.

Hogy hibámat helyrehozzam, a főállamügyészhez elküldöm a vallomásomat visszavonó nyilatkozatot, ön tudni fogja, hogyan vegye hasznát.

Formális végrendeletem alapján, abbé uram, vissza fogja kapni azt az összeget, melyet, rendjének vagyonából, irántam való atyai gyöngédségből kifolyólag elég oktanul, az én javamra fordított.

Isten önnel hát, Isten önnel, hatalmas szobra a Rossznak és Romlásnak. Isten önnel, aki a jóság útján többre vitte volna, mint Ximenez, többre, mint Richelieu! Megtartotta, amit ígért: ismét az vagyok, ami a Charente partján voltam. De közben önnek köszönhetem egy álom varázsát. Csakhogy sajnós, ez nem szülőföldem folyója, amelybe bele akartam fojtani ifjúkorom apró bűneit, hanem a Szajna, s a Conciergerie egyik cellája az odúm.

Ne sajnálja, hogy elmegyek: amennyire bámultam, éppannyira megvettem önt.

LUCIEN

Nyilatkozat

Alulírott kijelentem, hogy azt a vallomásomat, melyet Camusot bíró úr mai kihallgatásom alkalmával jegyzőkönyvbe vett, teljes egészében visszavonom.

Carlos Herrera abbé rendszerint lelki atyámnak nevezte magát, és engem alkalmasint megtévesztett ez a szó, melyet a bíró úr, bizonyára tévedésből, más értelemben használt.

Tudom, hogy politikai célzattal, főleg Spanyolország és a Tuileriák kormányait érintő titkok eltüntetése végett holmi alantas diplomáciai ügynökök Carlos Herrerat egy Jacques Collin nevű fegyencnek akarták feltüntetni. Azonban erre vonatkozólag Carlos Herrera abbé előttem sohasem tett másféle kijelentést, mint azt, hogy minden erejével igyekszik bizonyosságot szerzeni Jacques Collin életéről vagy elhalálzásáról.

*A Conciergerie börtönében,
1830. május 15-én.*

LUCIEN DE RUBEMPRÉ

Az öngyilkosság izgalmaiban Lucien gondolatai látókká lettek, és keze szokatlan fürgeséggel mozgott. Ezt az állapotot ismerik a költők, ha megszállja őket az alkotás láza. A fölindulás oly erősen dolgozott benne, hogy ezt a négy okiratot félóra alatt elkészítette. Az egészet egybe csomagolta, több pecséttel lezárta, az önkívület erejével nyomta rá az ujján viselt pecsétgyűrű címeres kövét, és igen föltűnően helyezte el a szoba közepén a kőpadlóra. Bizonyos, hogy alig őrizhetett volna meg valaki több méltóságot e hamis szituációban, melyben annyi hitványság juttatta Lucient: emlékéét megtisztította minden szégyenfolttól, és jóvátette a bajtársával szemben elkövetett igazságtalanságot, amennyire a dandy szelleme képes volt ellensúlyozni a költő könnyenhivőségének káros következményeit.

Ha Lucien a szigorú magánzárkák valamelyikében lett volna, ott képtelen lett volna megvalósítani a szándékát. Mert ezeknek a körekeszeknek nincs más bútortatuk, mint valami priccseféle fekvőhely és egy vödör, a legsürgősebb szükségletek elvégzésére. Nem lelni ott egy szöveget, egy széket, még csak egy zsámolyt sem. A priccse oly erősen oda van rögzítve a padlóhoz, hogy lehetetlenség a helyéről elmozdítani másképp, mint olyan munkával, amely föl kellene, hogy tűnjön a főfelügyelőnek, mert a rácsos kukucskáló-ablak állandóan nyitva

van. Hozzá még a vizsgálati fogolyra, ha aggodalomra ad okot, még egy zsandár vagy titkosrendőr is fölügyel. A Pistole szobáiban és abban is, melybe Lucient betették (mivel a bíró figyelmes akart lenni a Páris legelőkelőbb társaságához tartozó ifjú iránt), a mozgatható ágy, az asztal és a székek lehetővé teszik, ha éppenséggel könnyűvé nem is, az öngyilkosságot. Lucien hosszú, kék selyemnyakkendőt viselt. Már amikor a kihallgatásról visszajött, eszébe jutott, hogyan ment egykor Pichegru többé-kevésbé önként a halálba. De hogy fölakaszthassa magát, szilárd pontot kellett találnia, mely teste és a padló között elég helyet hagy, hogy a lába támaszra ne leljen. Csakhogy cellájának az udvarra néző ablakán nem volt kilincs, és a kívülről befalazott vasrácsot a fal egész vastagsága elválasztotta Lucientől, úgyhogy azon sem talált szilárd pontra.

Lucien tehát, hogy az öngyilkosságot elkövethesse, hirtelenében a következő leleményes tervet eszelte ki. Ha az ablak vaskosára el is fogta előle a börtönudvarra való kilátást, ugyanez a vaskosár akadályozta meg a foglárokat is abban, hogy láthassák, mi történik a cellájában. Mármost az ablak alsó részén két erős deszkalap pótolta ugyan az üvegtáblákat, azonban a felső részén mindkét felől épségben volt még két kicsiny tábla; ezeket keresztléc keretezték be és választották el egymástól. Ha Lucien fölállt az asztalra, elérhette az ablakának üvegezett részét, eltávolíthatta vagy kitörhette a két üvegtáblát, és akkor az alsó keresztlécben szilárd támaszpontot talált. Úgy tervezte, hogy erre ráakasztja a nyakraalóját, jól megcsomózza, megfordul saját maga körül, hogy a nyaka köré tekeredjék, azután kirúgja maga alól az asztalt.

Így hát zajtalanul az ablak alá toltta az asztalt, kabátját, mellényét levetette, habozás nélkül fölállt az asztalra és kitörte az alsó keresztléc fölött és alatt levő ablaktáblákat. Mikor fönn állt az asztalon, kitekinthetett a börtönudvarra: először élvezte ezt az elbűvölő látványt. A Conciergerie direktora ugyanis, aki Camusot úrtól azt a parancsot kapta, hogy a legnagyobb tapintattal kezelje Lucient, a Conciergerie belső folyosóin vezettette őt keresztül, melyeknek bejárata az Ezüst Toronnyal szemközt eső sötét pincesorban van. Így elkerülte azt, hogy a börtönudvaron sétáló vádlottak csoportjának egy elegáns fiatalembert kelljen mutatnia. Mindjárt megítélheti az olvasó, hogy e sétahely látása alkalmas-e arra, hogy erős benyomást tegyen egy költő lelkére.

A Conciergerie börtönudvarát az Ezüst Torony és a Bonbec Torony határolja; a kettő közötti távolság tehát kívülről pontosan mutatja az udvar szélességét. A Szent Lajos nevét viselő tornácból (mely a Vásárosok tornácáról a Semmitűszékhez és a Bonbec Toronyhoz visz, amelyben, úgy mondják, még ma is látható Szent Lajos szobája) az érdeklődő megítélheti az udvar hosszát, mert ebben a dimenzióban pontosan egybevág azzal. A magánzárkák és a Pistole szobái tehát a Vásárosok tornáca alatt vannak. Marie-Antoinette királynét is egy hatalmas lépcsőn vezették a Semmitűszék magasztos termeiben üléselő forradalmi törvényszék elé: ez a lépcső, amely a Vásárosok tornáca alatti fal vastagságában volt bevágva, ma már be van falazva. A börtönudvar egyik oldalfala az, amelynek első emeletét Szent Lajos tornáca tölti ki, egy sor gótikus oszlopot tár a szemlélő elé, melyek közé nem tudom, melyik korszak építőmesterei két emeletsor cellát építettek, hogy lehetőleg minél több vádlottat tudjanak elhelyezni. Ennek a pompás tornácnak oszlopfőit, boltíveit és pilléreit gipsszel, rácsokkal és tapasztékokkal csúfították el. Szent Lajos állítólagos szobája alatt, a Bonbec Toronyban kanyargó csigalépcső vezet ezekhez a cellákhoz. Franciaország legnagyobbik emlékeinek ez a prostitúciója förtelmes hatást tesz.

Abból a magasságból, ahol Lucien állott, pillantása rézsút esett erre a tornácra és az Ezüst Torony és a Bonbec Torony összekötő építményeinek egyes részleteire. Láta két torony hegyes csúcsát. Lucien megdermedve állt; az álmélködés késleltette az öngyilkosságát. Manapság az orvostudomány annyira elismeri a hallucinációkat, hogy érzékeinek ez a délibáb-jelensége, lelkünknek ez a rendkívüli képessége immár nem vonható kétségbe. Az ember

egyetlen érzés hatása alatt, melynek intenzitása szinte a monomániáig fokozódik, olyan állapotba jut, amely az ópium, a hasis, a salétromos savak kábulatára emlékeztet. Ilyenkor látomások és fantomok jelennek meg előtte, az álmok képek megtestesülnek, elmúlt dolgok régi mivoltukban kelnek életre; ami az agyban már csak egy gondolat volt, lelkes, eleven lényé válik. A tudomány ma azt hiszi, hogy az agy a végletessé fajult szenvedélyek nyomása alatt vérrel szívódik tele, és hogy ez a vértolulás idézi elő az éber álmok izgalmas játékait: ennyire irtózik a mai ember attól, hogy a gondolkodásban élő és nemző erőt lásson. (L. Louis Lambert - *Filozófiai tanulmányok*.) Lucien egész ősi szépségében látta maga előtt a Palotát. Az oszlopos folyosó karesú, fiatal és üde volt. Szent Lajos egykori hajléka ismét úgy állt ott, mint régen; Lucien csodálta babiloni arányait és keleties cicomáit. Úgy fogadta ezt a felséges víziót, mint a civilizált Természet poétikus üdvözlését. Mialatt a halálra készülődött, azt kérdezte magától, hogy lehetett ismeretlenül Párisban ez a csoda. Két Lucien volt itt egy személyben: a költő Lucien, aki a középkorban, Szent Lajos árkádjai és tornyoskái alatt andalgot, és az öngyilkosságra készülődő Lucien.

Abban a pillanatban, mikor Granville úr kiadta utasításait fiatal titkárának, beállított a Conciergerie direktora, és az arckifejezése olyan volt, hogy a főállamügyész tüstént rosszat sejtett.

- Találkozott Camusot úrral? - kérdezte.

- Nem, gróf úr - felelte a direktor. - Az írnoka, Coquart úr, azt a parancsot hozta nekem, hogy Carlos Herrera abbé szigorú őrizetét oldjam föl és Rubempré urat bocsássam szabadon; de már késő.

- Szent Isten, mi történt?

- Tessék, gróf úr, itt van az ön számára egy levélköteg, ez meg fogja magyarázni a katasztrófát. A börtönudvar felügyelője bezúzott ablaküvegek zaját hallotta, és Lucien úr cellaszomszédja fölsikoltott, mert a szerencsétlen ifjú halálhörgése ütötte meg a fülét. A felügyelő halálsápadtan tért vissza, oly szörnyűséges látvány tárult a szeme elé: a vizsgálati foglyot az ablakhoz erősített nyakkendőjére fölakasztva találta.

Jóllehet a direktor halk hangon beszélt, Sérizyné rémes sikoltásba tört ki, bizonyosságul annak, hogy érzékszerveink finomsága döntő pillanatokban szinte kiszámíthatatlan. A grófné meghallott és kitalált mindent. De még mielőtt Granville úr visszafordult volna, anélkül, hogy akár Sérizy, akár Bauvan megakadályozhatták volna villámgyors mozdulatait, mint a nyíl kisuhan az ajtón, és a Vásárosok tornácára rohant, s ott a Barillerie utcába vezető lépcsőig futott.

Ezen a tornácon hosszú idők során át kis boltok zsúfolódtak, ahol cipőt árultak, továbbá talárokat és baretteket lehetett kölcsön venni. Egy ilyen bolt ajtajában épp egy ügyvéd vetette le a talárját. A grófné megkérdezte, merre visz az út a Conciergerie felé.

- Menjen le és forduljon balra. Az Óratorony mellett van a bejárat, mindjárt az első kapu.

- Ez a nő megőrült! - szólt a boltosné. - Jó lenne utánamenni.

Senki sem bírta volna követni Léontine-t; szinte röpült. Egy orvos talán meg tudná magyarázni, honnan veszik a jó társaság edzetlen erejű asszonyai az élet válságaiban ezt a lendítő erőt. A grófné oly sebesen futott az árkádokon keresztül, a kapubejárat felé, hogy az őrt álló zsandár észre sem vette, mikor berohant. Mint dühös szélvész kergette tollpihe vágódott neki a rácskapunak és oly örületes erővel rázta a vasrudakat, hogy az egyik széttört a keze alatt. A két vasdarabot a saját mellébe fúrta, úgy, hogy a vér kiserkedt belőle, és összerogyott, oly hangosan sikoltva, hogy az örök megdermedtek belé: „Nyissák ki! Nyissák ki!”

A kulcsár elősietett.

- Nyissa ki! A főállamügyész küld, hogy *mentssem a halottat!*

Mialatt a grófné a Barillerie utcán és az Óratorony rakparton át kerülő utat tett, Granville és Sérizy, kitalálván a grófné szándékát, a Palota belsején keresztül rohantak le a Conciergerie-hez. De bárhogy is siettek, csak abban a pillanatban érkeztek oda, amikor az első vasrácsnál ájultan összerogyott, s az örszobából elősiető zsandárok segítették föl. Amint meglátták a Conciergerie direktorát, kinyitották a kaput és a grófnét az irodába vitték. De ő föltápáskodott és összekulcsolt kezekkel térdre omlott.

- Látni akarom!... Látni akarom!... Ó, uram, semmi rosszat nem teszek! De ha nem akarják, hogy itt szemük láttára meghaljak, engedjék, hogy élve vagy halva megnézzem Lucient... Á, te itt vagy, barátom. Válassz a halálom és...

Összerogyott.

- Te oly jó vagy - így folytatta - szeretni foglak!

- Vigyük el innét! - szólt Bauvan.

- Nem, menjünk a Lucien cellájába - folytatta Granville, aki Sérizy úr zavaros szeméből kiolvasta annak szándékát.

Megragadta a grófnét, fölemelte és karon fogta egyfelől, másfelől pedig Bauvan úr nyúlt a hóna alá.

- Direktor úr - szólt Sérizy gróf - mindez halálos titok.

- Legyen nyugodt - felelt a direktor. - A legjobb módszert választotta. Ez a hölgy...

- A feleségem...

- Ó, bocsánat, gróf úr. Hát szóval biztosan el fog ájulni, ha meglátja azt a fiatal urat, és ájult állapotban nem lesz nehéz elvinni kocsin.

- Épp erre gondoltam - szólt a gróf. - Küldje el valamelyik hivatalnokát az embereimhez a Harlay-udvarba, hogy jöjjenek a kapu elé. Csak az én kocsim van itt...

- Még megmenthetjük - szólt a grófnő, oly bátor, oly szilárd föllépéssel, mely meglepte őrizőit. - Van rá mód, hogy életre keltsük...

És magával ragadta a két bírót, a foglárra pedig rákiáltott:

- Siessen hát! Gyorsabban!... Egy másodperc dönthet három emberélet fölött.

Mikor kinyílt a cella ajtaja, és a grófné ott látta lógva Lucient, mintha a ruhái lettek volna fogásra akasztva, először nekiugrott, mintha át akarná ölelni, magához akarná ragadni. De mindjárt azután arccal a padozatra zuhant, és sikolyát valami hörgéskéféle fojtotta belé. Öt perccel később a gróf hintaja a palotája felé ragadta el; elterült a kocsi ülésén, előtte térdepelt a férje. Bauvan gróf orvosért rohant, hogy elsősegélyt nyújtson a grófnénak.

A Conciergerie igazgatója megvizsgálta a kapu külső rácsát és így szólt az írnokához:

- Nem kímélték a költséget! A vasrudak kovácsolva vannak, ki vannak próbálva, súlyos összegeket fizettek értük. És ebben a rúdban belső törés volt!

A főállamügyész, mikor visszament a szobájába, kénytelen volt másféle utasításokat adni a titkárnak. Szerencsére Massol nem volt jelen.

Pár perccel Granville gróf távozása után - aki sietett Sérizy grófhhoz - Massol fölkereste Chargeboeuf kollégáját az államügyészség üléstermében.

- Kedves barátom - szólt a fiatal titkár - ha szívességet akar tenni nekem, akkor az újságja holnapi számában hozza azt, amit most lediktálok. A cikknek majd adjon maga címet, írja! - És diktálta a következőket:

Kiderült, hogy Esther van Gobseck öngyilkosságot követett el.

Minthogy Rubempré Lucien úr alibije és ártatlansága kétséget kizáróan bebizonyosodott, letartóztatása annál sajnálatosabb, minthogy a fiatalember, abban a pillanatban, mikor a vizsgálóbíró elrendelte szabadonbocsátását, hirtelen meghalt.

- Mondanom sem kell, kedves barátom - szólt az ügyvédbojtár Massolhoz - hogy erre az apró szolgálatra nézve elvárják öntől a legnagyobb titoktartást.

- Minthogy ön megtisztel a bizalmával - felelte Massol - én bátor leszek egy megjegyzést tenni: Ennek a hírnek a következménye az lesz, hogy az emberek gyalázkodni fognak az igazságszolgáltatásra...

- Az igazságszolgáltatás elég erős, ki fogja bírni még ezt is - válaszolt az államügyészség ifjú alkalmazottja a Granville iskolájában nevelkedett leendő bíró göggyével.

- Bocsásson meg, kedves kolléga úr, de két mondattal megelőzhetjük ezt a bajt.

És az ügyvéd ezt írta:

A törvénykezés formáinak semmi közük ehhez a gyászos eseményhez. A helyszínén, meg-ejtett hullavizsgálat kihirdette, hogy a halál oka az utolsó stádiumba jutott ütőerduzzanat fölfakadása volt. Ha Lucien de Rubempré úr bánkódott volna letartóztatása miatt, halála hamarabb következett volna be. Továbbá merjük állítani, hogy ez a szánalomra méltó ifjú nemhogy bánkódott volna letartóztatása miatt, hanem még kacagott is rajta, és azoknak, akik Fontainebleau-ból Párisba kísérték, azt mondta, hogy mihelyt bírái elé lép, ártatlansága ki fog derülni.

- Azt hiszem, ezzel mindent megmentünk, nemde?... - kérdezte az ügyvéd-újságíró.

- Igaza van.

- A főállamügyész holnap hálás lesz önnek érte - folytatta Massol, enyhe csipkelődéssel.

Lehet, hogy sem a nagytömeg, sem a kevés kiválasztott nem találja még teljesen lezártnak ezt a tanulmányt Esther és Lucien halálával. Talán még érdekelni fogja az olvasót Jacques Collin, Európa és Paccard élete folyása - bármily becstelen volt is az - és tudni óhajtja, mi lett a végük. A drámának ez az utolsó fölvonása egyébként teljessé teheti a jelen tanulmány keretében bemutatott erkölcsök rajzát és megadja a megoldást többféle még meg nem oldott bonyodalomnak, melyekkel oly érdekesen egybeszővődött Lucien élete, megadja azáltal, hogy a gályák néhány becstelen alakját elvegyíti a legelőkelőbb személyiségek közé.

Így tükröződnek, mint látjuk, az élet legnagyobb eseményei néhány többé-kevésbé igaz újsághírben. Ugyanígy van számos dologgal, melyek sokkal magasztosabbak az itt elmondottaknál.

NEGYEDIK RÉSZ VAUTRIN UTOLSÓ SZÍNEVÁLTOZÁSA

- Mi baj, Madeleine? - kérdezte Camusot-né a komornájától, mikor ez belépett hozzá olyan arccal, aminőt válságos percekben szoktak vágni a cselédek.

- Nagyságos asszonyom - válaszolt Madeleine - a nagyságos úr most jött haza a Palotából, de olyan megrökönyödött az ábrázata és olyan izgatott hangulatban van, hogy a nagyságos asszony jól tenné, ha bemenne a dolgozószobájába.

- Szólt valamit? - kérdezte Camusot-né.

- Nem, nagyságos asszony. De ilyen arccal még sohasem láttuk a nagyságos urat. Azt hinné az ember, hogy valami betegség készül kitörni rajta. Egész sárga a képe, szinte magánkívül van és...

Camusot-né meg se várta a mondat végét, kirohant az ajtón és a férjéhez sietett. A vizsgálóbíró lábát kinyújtva vetette el magát egy karosszékre. A keze petyhüdten lógott lefelé, sápadt arca, bamba nézése egészen úgy hatott, mintha el akarna ájulni.

- Mi lelt, szívem? - kérdezte ijedten a fiatalasszony.

- Ah, szegény Amélie-m, a leggyászosabb dolog történt... Még most is reszketek. Képzeld csak, a főállamügyész... nem is, Sérizyné... azaz... azt sem tudom, hol kezdjem...

- Kezdd a végén! - szólt Camusot-né.

- Nos hát, amikor Popinot úr az elsőfokú bíróság tanácstermében az utolsó szükséges aláírással akarta ellátni a végzést, mely az én jelentésem alapján az eljárást beszüntette és Rubempré urat szabadlábra helyezte... egyszóval minden kész volt, az írnok már elvitte a conceptust, és én azt hittem, megszabadulok az egész ügytől! Ekkor bejön a törvényszék elnöke, átolvassa az ítéletet és azt mondja fagyos gúnnal:

- Ön egy halott embert bocsát szabadon. Ez a fiatalember, mint Bonald úr mondja, természetes bírója elé lépett. Szívszélhűdés érte...

- Fellélegzettem, mert még abban bíztam, hogy véletlen baleset történt.

- Ha jól értettem, elnök úr - szólt Popinot - Pichegru-féle szívszélhűdésről lehet szó...

- Uraim - válaszolt komoly arccal a bíró - vegyék tudomásul, hogy a külvilág számára az ifjú Lucien de Rubempré ütőérrepedés következtében halt meg.

Mindnyájan összenéztünk.

- Ebbe az ügybe igen előkelő személyiségek vannak belekeverve. Adja Isten, az ön érdekében kívánom, Camusot úr, jóllehet ön csak a kötelességét teljesítette, hogy Sérizyné tébolyodott ne maradjon az őt ért csapás után. Épp most viszik el félholtan. Találkoztam a főállamügyészünkkel, oly siralmas állapotban volt, hogy fáj a szívem, mikor megláttam... Baklövést csinált, Camusot uram! - tette hozzá sűgva.

- Hidd el, szívem, mikor kijöttem, alig álltam a lábamon. A lábam úgy reszketett, hogy ki sem merészkedtem az utcára, és visszamentem a szobámba, hogy kipihenjem magam. Coquart, aki ennek az áldatlan ügynek az aktáit rendezte, azt mondta nekem, hogy egy szép hölgy rontott be a Conciergerie-be, meg akarta menteni a haláltól Lucient, akibe örülten szerelmes, és ájultan esett össze, mikor meglátta a Pistole ablakán, ahová a nyakkendőjével fölakasztotta magát. Amióta eljöttem a Palotából, üldöz a gondolat, hogy az a mód, ahogyan kihallgattam,

kergette öngyilkosságba azt a szerencsétlen fiatalembert, aki egyébként, magunk közt szólva, igenis bűnös volt - és még most is közel vagyok az ájuláshoz...

- No de csak nem fogod mindjárt gyilkosnak tartani magadat, hogyha a cellájában fölakasztja magát egy vizsgálati fogoly, akit éppen szabadon akartál bocsátani?... - kiáltott Camusot-né. - Olyan ez a vizsgálóbírónak, mint a generálisnak, ha kilövik alóla a lovat!... Ennyi az egész!

- Az efféle hasonlatok, szívem, legföljebb tréfának jók, márpedig tréfának itt nincs helye. Ebben az esetben a halott maga után rántja az élet, Lucien minden reményünket a sírba viszi.

- Igazán? - kérdezte Camusot-né gyilkos iróniával.

- Bizony, az én pályám derékba tört. Egész életemre egyszerű bíró maradok a Szajna megyei törvényszéken. Granville úr már ez előtt a gyászos vég előtt nagyon elégedetlen volt a vizsgálatban beállott fordulattal. De abból, ahogy az elnökünkkel beszélt, világosan látom, hogy ameddig Granville úr főállamügyész lesz, én soha előlépni nem fogok.

Előlépni! Ez a rettentő szó, az a fogalom, mely manapság a bíróból hivatalnokot csinál.

Rége a bíró elejétől az volt, amivé lehetett. A három-négy tanácselnöki süveg minden törvényszéken kielégítette a becsvágyakat. A tanácsosi ranggal beérte egy de Brosses vagy egy Molé, Dijonban éppúgy, mint Párisban. Hogy ezt a rangot, mely már magában véve vagyont jelentett, kellő méltósággal viselhesse valaki, megint nagy vagyon kellett hozzá. Párisban a főtörvényszéken kívül hivatali talárt viselő férfiak csak három magasabb állásra törekedhettek: a főszámszéki elnökségre, a pecsétőrségre és kancellárságra. A főtörvényszékek alatt, az alacsonyabb szférákban, már egy elnökhelyettes is elég nagy személyiség volt ahhoz, hogy boldog lehessen, ha egész életére megmarad a helyén. Vessük egybe a párisi királyi főtörvényszék ülnökének állását 1829-ben, amikor vagyon helyett csak jövedelme van, egy törvényszéki bíró állásával 1729-ben. Óriási a különbség! Ma, amikor a pénz lett az általánosan elfogadott társadalmi garancia, a bírakat föloldják ama föltétel alól, hogy, mint régen, igen vagyonosnak kell lenniök. Érthető tehát, hogy egyszerre képviselőkké, pairekké lesznek, hivatalt hivatalra halmoznak: bírák és törvényhozók egy személyben, és más tisztségektől vesznek kölcsön tekintélyt, ahelyett, hogy beérnék bírói tisztük dicsőségével.

Egyszóval a bírák az előmenetel végett igyekeznek kitűnni, úgy, ahogy a hadseregben vagy a közigazgatásban értik az előmenetelt.

Ez a gondolat, ha nem is ássa alá a bírói függetlenséget, mégis sokkal közkeletűbb és természetesebb, és sokkal gyakrabban láthatók a következményei, semhogy ne ártana a bíró tekintélyének a közvélemény előtt. Az állami fizetés révén szürke hivatalnokká lesz a pap és a bíró. Az elérhető rangfokozatok kifejlesztik a becsvágyat; a becsvágyból származik a hatalomhoz való szolgai alkalmazkodás. Azonkívül az egyenlőség modern elve a törvény színe előtt állót a társadalmi ranglétrán egy szintre helyezi a bíróval, így a tizenkilencedik század meggyengítette a társadalmi rend két oszlopát, a vallást és az igazságszolgáltatást, amely pedig állítólag minden téren haladást hozott.

- És miért ne lépnél elő? - kérdezte Camusot-né.

Gúnyosan nézett férjére, szükségesnek érezte, hogy visszaadja az energiáját férjének, becsvágya eszközének, akin úgy játszott, mint egy hangszeren.

- Minek elcsüggedni? - folytatta olyan gesztussal, mely találóan festette teljes közönyét a vizsgálati fogoly halálával szemben. - Ez az öngyilkosság boldoggá fogja tenni Lucien két ellenségét, d'Espard-nét és ennek unokahúgát, du Châtelet grófnét. D'Espard-né kitűnő viszonyban van az igazságügyminiszterrel, és az ő révén kihallgatáshoz juthatsz ökegyelmes-

ségénél. Akkor majd elárulod neki ennek az ügynek a titkát. Ha pedig az igazságügyminiszter a pártodon van, mit kell akkor tartanod az elnöködtől és a főállamügyésztől?

- De Sérizy úr és a felesége! - kiáltott a szegény bíró. - Mondom neked, Sérizyné megőrült! Mégpedig, azt mondják, az én hibám miatt örült meg!

- Nos, ha megőrült, ó, ítélőképesség nélküli bíró, te! Akkor meg nem árthat neked - nevetett Camusot-né. - Meséld el, mi történt egész nap, hadd hallom.

- Istenem - felelte Camusot - amikor azt a szerencsétlen ifjút vallatóra fogtam, és ő kijelentette, hogy az állítólagos spanyol pap csakugyan nem más, mint Jacques Collin, Maufrigneuse hercegnő és Sérizy grófnő egy komornyikkal levelet küldtek nekem, arra kértek benne, hogy ne hallgassam ki. De már akkor ezen túl voltunk...

- De persze, te elvesztetted a fejedet - szólt Amélie. - Mert az írnokoddal, amilyen megbízható ember, nyugodtan visszahozathattad volna Lucient, ügyesen lecsillapíthattad volna, és kijavíthattad volna a jegyzőkönyvet!

- Úgy teszel, mint Sérizyné, fittyet hánysz a bíróságra! - szólt Camusot, aki képtelen volt tréfára venni a hivatását. - Sérizyné elvette tőlem a jegyzőkönyveket és tűzbe dobta!

- Ez aztán az asszony! Bravó! - helyeselt Camusot-né.

- Sérizyné azt mondta nekem, hogy inkább levegőbe röpíti az Igazságügyi Palotát, semhogy eltúrja, hogy egy fiatalember, aki az ő és Maufrigneuse hercegnő kegyében állott, egy fegyenc társaságában az esküdszék előtt, a vádlottak padján üljön!

- De Camusot - szólt Amélie, aki nem tudott visszafojtani egy fölényes mosolyt - hiszen a te helyzeted nagyszerű!

- Hogyne! Nagyszerű!

- Te megtetted a kötelességedet...

- Szerencsétlenségemre és Granville úr farizeus ujjmutatása ellenére, akivel a Malaquais rakparton találkoztam...

- Ma reggel?

- Ma reggel!

- Hány órákor?

- Kilenckor!

- Ó, Camusot! - kiáltott Amélie, összekulcsolt kezét tördelve - pedig mennyit prédikálok neked szünős-szüntelen, hogy ügyelj mindenre... Uramisten, hisz ez nem ember, ez egy szekérre való kavics, amit nekem kell vonszolni!... De Camusot, hiszen a te főügyészed várt rád az úton, bizonyára kész tanácsokkal látott el...

- Hát persze...

- És te nem értetted meg! Ha egyszer süket vagy, akkor egész életedre megmaradhatsz vizsgálóbírónak, de vizsgálóval nélkül. Legyen legalább annyi eszed, hogy most ide hallgatsz! - szólt, leintve férjét, aki meg akart szólalni. - Azt hiszed, az ügy már be van fejezve? - kérdezte Amélie.

Camusot rábámult a feleségére, mint a paraszt a csepűrágóra.

- Ha Maufrigneuse hercegnő és Sérizy grófnő belé vannak keverve, mindkettőjük pártfogását meg kell szerezned - folytatta Amélie. - Nézzük csak! D'Espard-né audienciához fog juttatni az igazságügyminiszternél. Te elárulod neki a titkot, ami itt a háttérben lappang, és ő ezt a

király mulattatására fogja felhasználni; mert a fejedelmek mind szeretik látni olykor a társadalom szövetének fonákját, hogy megismerjék az események valódi okait, melyeket a publikum tátott szájjal lát elvonulni. Akkor azután sem a főügyestől, sem Sérizy úrtól nincs többé mit tartanunk.

- Micsoda kincs vagy te, asszony! - kiáltott a bíró nekibátorodva. - Végre is én kutattam föl Jacques Collint; nekem fog számot adni az esküdszéken, én fogom leleplezni a gazságait. Ilyen pör nyert csatával ér föl egy vizsgálóbíró pályáján...

- Camusot - kezdte újból Amélie, gyönyörködve benne, hogy az ura fölocsúdott a testi-lelki levertség állapotából, amelybe Lucien de Rubempré öngyilkossága taszította - az elnök épp az imént mondta neked, hogy bakot löttél!... Vigyázz, nehogy megint félrecsússzál, barátom!

A vizsgálóbíró állva maradt és elképedve nézett a feleségére.

- A király és az igazságügyminiszter talán nagy örömmel fogják hallani azt a titkot. De lehet, hogy ugyanakkor bosszankodni is fognak, ha meg kell érniük, hogy a liberális eszmék szóvivői olyan előkelőségeket, mint Sérizy-ék, Maufrigneuse-ék és Grandlieu-ék, egyszóval mindazokat, akik közvetve, vagy közvetlenül belekeveredtek ebbe a pörbe, a közvélemény és az esküdszék sorompói elé vonszolják.

- Mind benne vannak nyakig!... Kezemben tartom őket! - kiáltott Camusot.

A bíró felállt és úgy ment végig a szobán, mint Sganarelle a színpadon, ha csapdából igyekszik menekülni.

- Hallgass ide, Amélie! - így kezdte, odacövekelve magát felesége elé. - Eszembe jut egy körülmény, mely látszatra semmitmondó ugyan, de az én helyzetemben óriási jelentőségű. Képzeld el, kedves barátnóm, hogy ez a Jacques Collin élő kolosszusa a csalafintaságnak, alakoskodásnak és elvetemültségnek... olyan mélységes szellem... mint... hogy is mondjam?...Ő a fegyház Cromwellje! Ilyen gonosztevővel még soha nem volt dolgom, majdnem hogy túljárt az eszemen. De bűnügyi vizsgálat közben egy tovakanyargó vékony szál néha olyan gombolyagnak vezet a nyomára, mellyel a legsötétebb lelkiismeretek, a legzavarosabb tények útvesztőjében is eligazodik az ember. Mikor Jacques Collin látta, hogy Lucien de Rubempré lakásán lefoglalt levelek közt lapozgatok, a gézengúz olyan sanda pillantást vetett oda, mintha meg akarná tudni, nincs-e ott még egy másik levélköteg is, és önkéntelenül olyan mozdulatot tett, mely elárulta elégedettségét. Ez a pillantás, mint mikor a tolvaj fölbecsül egy kincset, ez a gesztus, mint mikor a fogoly azt mondja: „Még vannak fegyvereim!” rengeteg dolgot tett előttem érthetővé. Csak ti, asszonyok, tudtok, mint mi, bírák, és mint a vizsgálati foglyok, egy pillantással egész jeleneteket vetíteni, melyekben oly bonyolult csalafintaságok lepleződnek le, mint valami biztonsági lakat. Ilyenkor, tudod, másodperc alatt kötetekre menő gyanakvást ad értésére egymásnak két-két ember. Rettenetes: egy kacsintásban élet és halál! A bitangnak még más levelek is vannak a kezében! gondoltam magamban. Azután az ügy ezer más apró részlete elterelte a figyelmemet. Elhanyagoltam ezt az epizódot, mert azt hittem, lesz alkalmam szembesíteni az embereimet, és ezt a részletet a vizsgálat későbbi során földeríthetem. De biztosra vehetjük, hogy Jacques Collin az ilyen gazemberek szokott módján biztos helyre rejtette a legkompromittálőbb leveleket ennek a szép ifjúnak a levelezéséből, akire rajongva nézett anyyi...

- És te még remegsz? Camusot, a királyi Kúria tanácselnöke lesz belőled, hamarább, mint gondoltam!... - kiáltott Camusot-né sugárzó arccal. - Jól vigyázz, úgy kell viselkedned, hogy mindenkit kielégíts, mert az ügy kezd komollyá válni, úgyszólván könnyen elhalászhatják az orrunk előtt!... Hát a d'Espard-né ügyét a férje ellen indított, gyámság alá helyezési eljárással kapcsolatban talán nem vették ki Popinot kezéből, hogy terád bízzák? - kérdezte, feleletül Camusot csodálkozó gesztusára. - Vajon a főállamügyész, aki annyira szívén viseli a Sérizy

grófi pár becsületét, nem tétetheti át az egész ügyet a királyi Kúriához, s nem rendelhet-e ki egy neki lekötelezett tanácsost új nyomozás indítására?

- Mondd, szívem, hol tanultad meg ilyen jól a büntető jogot? - kiáltott Camusot. - Mindent tudsz, magam is tanulhatok tőled...

- Mit! Azt hiszed, Granville úr nem fog holnap reggel megijedni, ha arra gondol, hogy a védőbeszédet nyilván egy liberális ügyvéd mondja majd? Ilyent biztosan fog találni az a Jacques Collin, még neki fizetnek a prókátorok, hogy védhessék!... Ezek a hölgyek éppoly jól tudják, mint te, ha nem jobban, micsoda veszedelemben forognak; ezt közölni fogják a főállamügyésszel, és ez szinte máris ott látja közvetlen a vádlottak padja mellett ezeket a famíliákat, minthogy az a fegyenc Lucien de Rubemprével, Grandlieu kisasszony vőlegényével, Esther kedvesével, Maufrigneuse hercegnő volt szeretőjével, Sérizy grófné imárottjával szoros szövetségben élt. Ezért hát oly módon kell eljárnod, hogy kiérdeemeld a főügyész jóindulatát, Sérizy úr, d'Espard márkiné és du Châtelet grófné hálóját, hogy Maufrigneuse hercegnő pártfogását megerősítsd a Grandlieu-ék pártfogásával, és elismerő szavakat csalj ki az elnöködből. Én magamra vállalom a d'Espard-, Maufrigneuse- és Grandlieu-dámákat. Neked holnap reggel el kell menned a főállamügyészhez. Granville úr olyan férj, aki nem él együtt a feleségével; jó tíz esztendeig valami Bellefeuille kisasszony volt a szeretője, aki balkézi gyermekekkel ajándékozta meg, ugyebár? Szóval, ő sem szent, ő is csak ember, mint mindenki más; el lehet csavarni a fejét, majd csak akad rá mód. Rá kell jönni a gyöngéjére, hízelegni kell neki. Kérd ki a tanácsát, mutasd meg neki az ügy kényes bökkenőit; szóval próbáld őt behálózni, hogy cinkosoddá tedd és meglátod...

- A lábad nyomát is meg kellene csókolnom! - vágott a szavába Camusot, azzal derékon kapta és szívéhez szorította feleségét. - Amélie, te vagy a megmentőm!

- Alençonból Mantes-ba, Mantes-ből a Szajna megyei törvényszékhez is én vontattalak - felelte Amélie. - Hát csak nyugalom!... Azt akarom, hogy őt esztendőn belül elnökné öméltóságának tituláljanak. De, édes lelkem, gondold ám meg jól, mielőtt valamire elhatározod magadat! A bíró hivatása nem az, ami a tűzoltóé; az aktáid sohasem állnak lángban, ráérsz a megfontolásra, ezért a te helyzetekben minden ostobaság megbocsáthatatlan bűn...

- A helyzetem erőssége egyedül az ál-spanyol papnak Jacques Collinnal való azonosságában sarkallik - válaszolt hosszabb szünet után a bíró. - Ha ez az azonosság egyszer biztosan meg van állapítva, akkor ez olyan tény marad, még ha a pört át is venné a föllebbviteli bíróság, mely előtt semmilyen bíró nem hunyhat szemet. Úgy fogok tenni, mint a gyerekek, akik csörgőt kötnek a macska farkára: akárhol indítják meg a pörben a vizsgálatot, mindenütt csörögni fognak Jacques Collin láncai.

- Bravó! - szólt Amélie.

- És a főállamügyész szívesebben áll majd szóba velem, mint akárki mással, minthogy egyedül én tudom eltávolítani a Saint-Germain városnegyed feje fölött lógó Damokles-kardját... De te nem tudod, mily nehéz lesz elérni ezt a különös eredményt... Az imént a főállamügyésszel az ő szobájában úgy állapotunk meg, hogy Jacques Collint meghagyjuk annak, akinek kiadja magát: a toledói káptalan kanonokjának, Carlos Herrerának; megegyeztünk arra nézve, hogy elismerjük őt egyszerűen diplomáciai követnek, és belemegyünk abba, hogy a spanyol követség kívánja a szabadonbocsáttatását. Ezen terv alapján írtam olyan jelentést, mely szerint Lucien de Rubempré szabadon bocsátandó; újra megszerkesztettem a jegyzőkönyveket és ezekben hófehérre mostam a foglyaimat. Holnap Rastignac úr, Bianchon és még nem tudom kicsoda szembesítve lesznek a toledói királyi káptalan állítólagos kanonokjával; ezek az urak nem fogják fölismerni Jacques Collint, akit most tíz éve egy polgári kifőzőben, ahol Vautrin néven szerepelt, a szemük láttára tartóztattak le.

Pillanatnyi csend állt be, ezalatt Camusot-né eltűnődött.

- Biztosan tudod, hogy a foglyod Jacques Collin? - kérdezte.

- Egész biztosan - felel a bíró - és tudja a főállamügyész is.

- Akkor hát próbálj patáliát csapni az Igazságügyi Palotában, de úgy, hogy azért ne mutasd ki a karmaidat! Ha az az ember még magánzárkában ül, akkor keresd föl tüstént a Conciergerie direktorát, és intézd úgy a dolgot, hogy a fegyencet ott nyilvánosan fölismerjék. Ne csinálj úgy, mint a gyerekek, hanem inkább végy példát az abszolutizmus országainak rendőrségeiről, amelyek nem létező összeesküvéseket koholnak uralkodóik ellen, hogy learassák a meg hiúsítás pálmáját s hogy nélkülözhetetlenné tegyék magukat: sodorj veszedelembe három famíliát, hogy tiéd legyen a megmentésük dicsősége!

- Hopp! Micsoda szerencse! - kiáltott Camusot. - Olyan zavart a fejem, hogy egészen meglepedkeztem erről a körülményről. Gault úrnak, a Conciergerie direktorának, Coquart útján azt a parancsot adtam, hogy Jacques Collint helyezze át a Pistole-ba. Mármost Bibi-Lupin, Jacques Collin halálos ellensége, a Force-ből a Conciergerie-be hozatott három gonosztevőt, akik Collint ismerik; ha reggel le fog jönni az udvarra, arra számítanak, hogy borzalmas jelenetek fognak lejátszódni...

- És miért?

- Tudod, fiam, ez a Jacques Collin letéteményese a fegyházlakók vagyonának, mely tekintélyes összegekre rúg; mármost azt beszélik, eltékozolta ezeket a pénzeket, hogy fedezni tudja Lucien fényűzésének költségeit, és most majd számon kérik tőle. Bibi-Lupin szerint olyan forrongás fog támadni, mely szükségessé teszi majd az örök közbelépését, és így napvilágra kerül a titok. Jacques Collinnak életére megy a játék. Ha korán reggel bemegyek a Palotába, mindjárt fölvehetem a személyazonosságra vonatkozó jegyzőkönyvet.

- Hej, ha a hitelezői megszabadítanának tőle! Akkor roppant ügyes embernek tartana téged mindenki! Ne menj el Granville úrhoz; várd be őt az üléstermében ezzel a rettentő fegyverrel! Ez valósággal lövésre kész ágyú, mely az udvari főnemesség három előkelő családjának van nekiszégezve. Légy vakmerő, indítványozd Granville úrnak Jacques Collin lerázására azt az eszközt, hogy a Force-ba viteted, ahol a fegyencek már értik a módját, hogy elintézzék a besúgóikat. Én magam Maufrigneuse hercegnőhöz megyek, aki majd elvezet Grandlieu-ékhoz. Lehet, hogy fölkeresem Sérizy urat is. Nyugodt lehetsz, mindenütt lármát fogok csapni, írj nekem föltétlenül egy előre megállapított sort, amiből megtudjam, hogy jogerősen fölismerték-e Carlos Herrerában Jacques Collint. Intézd úgy, hogy két órakor távozhass a Palotából; akkorra kieszközlök neked egy kihallgatást az igazságügyminiszternél, lehet, hogy épp ott lesz d'Espard márkinénál.

Camusot lába valósággal földbe gyökerezett az ámulattól, ami megmosolyogtatta a ravasz Amélie-t.

- Menjünk vacsorázni, és légy jókedvű - mondotta végül. - Lásd, még csak két éve vagyunk Párisban, és már a legjobb úton vagy, hogy újesztendőre királyi tanácsos légy... Onnantól, cicám, a tanácselnökségig már csak kis távolság, melyet egy politikai szolgálattal könnyű lesz áthidalnod.

Ez a titkos tanakodás mutatja, hogy a jelen tanulmány utolsó még életben levő főszereplőjének, Jacques Collinnak tettei és elejtett szavai mily nagy mértékben érintették ama családok becsületét, melyek körébe elhalt védencét bevezette.

Lucien halála és Sérizyné betörése a Conciergerie-be úgy megzavarták a gép szerkezetét, hogy a direktor elfelejtette megszüntetni az állítólagos spanyol pap magánfogságát.

Noha a bíróságok évkönyveiben nem egy példa akad rá, egy vizsgálati fogoly halála az előzetes nyomozás alatt, mégis elég ritka eset ahhoz, hogy a főfelügyelőket, az írnokot és magát a direktort is kihozza hivatalos sodrából. De szemükben a nagy esemény tulajdonképpen nem is annyira a szép ifjú hirtelen elhalálozása volt, mint inkább az, hogy egy előkelő, társaságbeli hölgy gyöngéd kacsóival szét tudta feszíteni a külső rácskapu kovácsolt vasrúdját. Ezért, mielőtt a főállamügyész és Octave de Bauvan az ájult Sérizynével együtt, akit férje támogatott, Sérizyék kocsijában elhajtattak, az egész személyzet odagyűlt a főkapuhoz. Kibocsátották Lebrun urat, a börtönorvost, aki Lucien halálának megállapítása céljából sietett érintkezést keresni ama kerület halottkémével, ahol a szerencsétlen ifjú lakott.

Halottkémnek hívják Páris minden előjáróságánál azt az orvost, akinek az a dolga, hogy számon tartsa a halálozásokat és esetről esetre megállapítsa a halál okát.

Granville úr, az őt jellemző gyors áttekintéssel, azonnal rájött, hogy valamennyi kompromittált családnak érdekében szükséges, hogy Lucien halotti levelét azon az előjáróságon állítsák ki, amelyhez az elhunytnak Malaquais rakparti lakása tartozik, és a holttestet a lakásról a Saint-Germain des Prés templomába szállítsák át, amely a gyászszertartás színhelye lesz. Ilyen értelmű paranccsal indította útnak a titkárát, Chargeboeuf urat. Lucien átszállításának éjszaka kellett megtörténnie. A fiatal titkár azt a megbízást kapta, hogy azonnal lépjen érintkezésbe az előjárósággal, a plébániával és a temetkező vállalattal. Így Lucien a világ számára saját otthonában, mint szabad ember halt meg; halottas menete házától fog elindulni, és barátai a lakásán tartandó beszentelésre kapnak meghívást.

Ugyanakkor, amidőn Camusot nagyravágyó élete párja társaságában nyugodt lélekkel asztalhoz ült, a börtönigazgató és Lebrun úr, a börtön orvosa, a főkapu előtt állottak és hümmögve emlegették a vasrácsok törekeny voltát és a szerelmes nők emberfölötti erejét.

- Nem is hinné az ember - szólt elmenőben az orvos Gault úrhoz - micsoda idegerő szunnyad a szenvedély fűtötte emberekben. A dinamikában és matematikában nincsenek jelek és egyenletek ez erő kiszámítására. Látja, tegnap is tanúja voltam egy kísérletnek, mely szinte megrázott, és mely megmagyarázza azt a hallatlan erőt, melyet ez a hölgyike az imént itt kifejtett.

- No, erre kíváncsi vagyok - szólt Gault úr - ugyanis gyenge oldalam, hogy érdeklődöm a magnetizmus iránt. Nem hiszek benne, de azért izgat a problémája.

- Egy orvos, aki magnetizál (mert akadnak köztük is hívói a magnetizmusnak) - folytatta Lebrun doktor - azt az ajánlatot tette nekem, hogy saját magamon próbáljak ki egy bizonyos jelenséget, melyet leírt, s én kétségbe vontam. Minthogy vágytam rá, hogy a tulajdon bőrömmön tapasztaljak ki egy érdekes idegizgalmat, aminőkkel a magnetizmus létezését bizonyítani szokták, ráálltam. Elmondom, mi történt. Igazán szeretném tudni, mit szólna a mi orvosi akadémiánk, ha sorban minden egyes tagját alávetnék ennek a bizonyító kísérletnek, mely semminő teret nem hagy a hitetlenségnek. Öreg barátom...

- Ez az orvos - szólt közbevetőleg Lebrun doktor - már aggastyán, akit hosszú ideje üldöz nézetei miatt a fakultás; hetven-hetvenkét éves lehet, a neve Bouvard. Manapság ő a pátriárkája az állati magnetizmusról szóló tannak. Nekem második apám a jó öreg, neki köszönhetem az állásomat. Szóval ez a tisztas, ősz Bouvard fölajánlotta, hogy bebizonyítja nekem, hogy a magnetizáló által működésbe hozott idegerő, ha nem is határtalan, mert hiszen az ember alá van vetve meghatározott törvényeknek, de ugyanúgy hat, mint a természeti erők, melyeknek ősforrásai előttünk ismeretlenek.

- Ha a csuklódát - azt mondja nekem - odaadod egy alvajárónak, aki éber állapotban bizonyos kiszámítható fokon túl nem lenne képes azt megszorítani, tapasztalni fogod, hogy az ostoba műszóval *szomnambul*-nak nevezett állapotban olyan ereje lesz, mint egy bádognyíró ollónak a mestere kezében.

- Mondhatom, direktor uram, mikor a kezemet odanyújtottam a nőnek - aki nem volt „elaltatva”, ezt a kifejezést Bouvard elveti, hanem csak „elszigetelve” - s az öreg úr ráparancsolt, hogy teljes erejéből szorítsa meg a csuklómát, kérem kellett, hagyja abba, mert a vér ki akart serkedni az ujjam hegyén. Tessék! Nézzék meg ezt a karperecet; jó három hónapig fogom viselni.

- Teringettét! - szólt Gault úr, meglátva a vérrel aláfutott karikát, mely égett seb forradásához hasonlított.

- Kedves Gault barátom, ha a kezemet vasperecebe tették volna, s azt egy lakatos csavarral szorította volna rá, ez a fémes szorítás nem okozott volna akkora fájdalmat, mint ennek a nőnek az ujjá. Úgy markolt meg, mint a törhetetlen acél, s szentül hiszem, hogy képes lett volna összemorzsolni a csontomat s a kezemet leválasztani a csuklómról. Ez a kezdetben alig érezhető szorítás folyton erősödött, mindig újabb nyomás fokozta az előbbit. Egyszóval nincs az a prés, mely jobban végezte volna a dolgát, mint az a kéz, mely valóságos kízó szerszámmá lett. Ebből azt látom, hogy a szenvedély hatalma alatt, mely az elektromos erők különböző fajaihoz hasonlóan nem más, mint egy pontba gyűjtött és az energia kiszámíthatatlan hatalmáig fokozott akarat, az ember képes egész vitális erejét, akár támadásra, akár pedig ellenállásra, egyik vagy másik életműszerébe helyezni... Az a hölgyike az imént a kétségbeesés ösztönzésére vitális erejét a kezébe hajtotta.

- Pokoli erő kell hozzá, hogy valaki széttörjön egy kovácsolt vasrudat... - dörmögött fejét rázva a főfoglár.

- Volt benne belső törés! - jegyezte meg Gault úr.

- Én részemről - folytatta az orvos - már nem is merem megjelölni az idegerő határait. Egyébként anyáknál ugyanez az eset: hogy gyermeküket megmentésük, képesek oroszánokat magnetizálni, háztetők ormozatán végig, ahonnan a macska is leszédülne, égő házba szaladni, és elviselik számos sérülés kínját. Ez a titka ama vakmerő merényleteknek is, melyek segélyével rabok és fegyencek vissza akarják nyerni szabadságukat. Még nem ismerjük a vitális erők hatóképességét, magukkal a természeti erőkkel vannak ezek kapcsolatban.

- Direktor úr - súgta az egyik foglár Gault úrnak, aki a legkülső rácskapuig kísérte Lebrun doktort - a kettős számú magánzárkás beteget jelentett és orvost kér: azt állítja, hogy halálán van.

- Igazán?

- Hörög! - válaszolta a foglár.

- Öt óra van és még nem ettem - szólt az orvos. - De ha már itt vagyok... Gyerünk, hadd nézzem meg...

- A kettős számú magánzárkás épp az a spanyol pap, akit Jacques Collinnak vélnek - szólt az orvoshoz Gault úr - s aki ugyanabban a pörben ül vizsgálati fogságot, melybe az a szerencsétlen ifjú is belé volt keverve...

- Ma reggel már láttam - szólt a doktor. - Camusot úr hívatott, hogy győződjem meg annak a vén zsványnak az egészségi állapotáról: köztünk szólva kutya baja és vagyont szerezhetne, ha vásári trüppokban, mint Herkules mutogatná magát.

- Talán ő is öngyilkos akar lenni - szolt Gault úr. - Ugorjunk el együtt a magánzárkákhoz, nekem amúgy is föl kell őt keresnem, ha másért nem, azért, hogy átvitessem a Pistole-ba. Camusot úr föloldotta ennek a furcsa Anonymusnak a szigorú őrizetét...

Jacques Collin, akit a fegyházak világában Vasfejűnek neveztek, ez a férfi, akit immár nem kell másképp említenünk, mint azon a néven, mely őt megilleti, attól fogva, hogy Camusot parancsára visszavitték a magánzárkájába, oly szorongó, izgatott lelkiállapotban volt, mint még soha életében, jóllehet az élete sok gaztetről, háromszori szökésről és két ízben való elítéltetéséről volt nevezetes. Nem ruházza-e fel valami hátborzongató szépséggel ezt az embert, a fegyház életének, erejének, szellemének és szenvedélyeinek ezt a megtestesítőjét és legfőbb kifejezőjét kutyahú ragaszkodása ahhoz, akit barátjának szemelt ki? De ez a föltétlen odaadás bálványképéhez, ez a sok tekintetben kárhozatos, aljas és förtelmes vonzalom olyan annyira érdekessé teszi az alakját, hogy ez a máris terjedelmes tanulmány hiányosnak és idő előtt lezártnak tetszenék, ha Lucien halálának elbeszélését nem követné nyomon a gonosztevő élete fejlődésének leírása. A kis tacsókutya kimúlt, kérdés, hogy rettentő útitársa, az oroszlán, életben marad-e!

A való életben, a társadalom életében a tények oly végzetesen kapcsolódnak egymással, hogy egymás nélkül el sem gondolhatók. A folyó vize olyan, mint valami folyékony talaj; nincs olyan hullám, ha még oly zabolátlan, ha még oly magasba törő is, melynek hatalmas torlódása el ne tűnne a vizek tömegében, melyek az ár sebességénél fogva erősebbek a mélységben képződő forgatagoknál. Valamint a vizet folyini látjuk és benne kusza képeket pillantunk meg, ugyanúgy akarnátok talán fölmérni azt a nyomást, melyet a társadalom ereje gyakorol e Vautrin nevű forgatagra? Szeretnétek látni, hol ömlik el ismét a rebellis hullám a folyó árjában, hogyan végződik a sorsa ennek a valóban sátáni embernek, akit pedig a szeretet kapcsol össze az emberiséggel? Mert ez a mennyei princípium nem egykönnyen pusztul ki még a legmétélyesebb szívekből sem! Jacques Collin, a züllött fegyenc, ha ugyan jól a mélyére látunk ennek a bronzból vert szívnek, hét év óta megtagadta önnönmagát, megvalósítván oly sok poéta: Moore, Lord Byron, Mathurin, Canalis kedvenc költői témáját: a démont, aki egy angyalt a pokolba csábít, hogy föludítse őt a paradicsomból rabolt rózsa illatával. Hatalmas képességei, melyeket Lucienre pazarolt, már csak Lucien érdekében működtek, öröme telt előmenetelében, szerelmi sikereiben, ambícióiban, Lucien lett az ő láthatóvá vált lelke.

Vasfejű így mintegy „per procura” ebédelt Grandlieu-éknál, sündörgött előkelő dámák boudoirjaiban, szeretkezett Estherrel. Egyszóval Lucienben egy szép, fiatal, előkelő Jacques Collint látott, aki eredményesen pályázott egy követi állásra.

Vasfejű megvalósította a *Doppelgänger* német babonáját, mégpedig a morális apaság egy nemével, amelyet meg fognak érteni azok a nők, akik életükben csak egyszer is igazán szerettek. Ezek érezték, mi az, ha lelkük átömlik szerelmesük lelkébe, élték az ő életét, akár nemes volt, akár becstelen, boldog avagy boldogtalan, dicstelen vagy dicső. Ha távol volt is, fájást érezték a lábukban, ha megsebesült, megérezték, ha párbajt vívott, s hogy egy szóval mindent elmondjunk: nem volt szükségük, hogy értesüljenek egy hűtlenségről, megtudták azt úgylis.

Mikor visszavezették a cellájába, Jacques Collin így szolt magában:

„Most hallgatják ki a kicsit!”

És megborzongott, ő, aki úgy ölt embert, mint ahogy egy munkás iszik.

„Tudott-e találkozni a szeretőivel? - tűnődött. - Vajon a nagynéném megtalálta-e azokat az átkozott nőstényeket? Hagyták-e magukat fölhajszolni ezek a hercegnők, ezek a grófnők és meggátolták-e a kihallgatását?... Megkapta-e Lucien az utasításaimat?... És ha a végzet úgy

akarja, hogy kihallgassák, hogyan fogja tartani magát?... Szegény kicsim, ide juttattalak! Az a zsvány Paccard, meg az a bitang Európa csinálták az egész hercehurcát azzal, hogy elcsízelték a hétszázötvenezer frankot, amit Nucingen adott Esthernek. Ez a két jómadár elgáncsolt bennünket az utolsó lépésnél; de drágán fogják megfizetni nekem ezt a tréfát! Még egy nap, és Lucien dúsgazdag lett volna! Feleségül vehette volna Clotilde de Grandlieu-t, Esther nem lett volna a nyakamon. Lucien túlságosan szerette azt a leányt, míg ezt a mentődeszkát, ezt a Clotilde-ot soha meg nem szerette volna... Ó, akkor aztán a kicsi egészen az enyém lett volna! És ha meggondolom, hogy a sorsunk Luciennek egy nézésétől, egy elpirulásától függ, az előtt a Camusot előtt, aki mindent meglát, akiből nem hiányzik a bírói ravaszság! Mert mikor a leveleket mutatta nekem, a szemünk összevillant, és ezzel a szemvillanással kifürkésztük egymást, és ő kitalálta, hogy én meg tudom zsarolni Lucien szeretőit!”

Ez a monológ három óra hosszat tartott. A félelem oly nagy volt, hogy legyőzte ezt a vasból és vitriolból öntött szervezetet. Jacques Collin agyában a téboly tüze lángolt. Oly emésztő szomjúságot érzett, hogy oda se figyelve, egészen kiitta az egyik vizesdézsát, amely másodmagával és az ágygal együtt a magánzárka egész bútorzatát teszi.

„Mi lesz vele, ha elveszíti a fejét? Mert ebben a drága gyermekben nincs meg Théodore ereje!”... így töprengett leheveredve az ágyra, mely olyan volt, mint egy őrszobabeli piccs.

Egy szót erről a Théodore-ról, akiről Jacques Collin e sorsdöntő órában megemlékezett. Théodore Calvi, egy fiatal korzikai, akit tizenhét éves korában tizenegyszeres gyilkosságért - némely arannyal megvásárolt titkos protekciók révén - életfogytiglani kényszermunkára ítélték, 1819-től 1820-ig Jacques Collinnal egy láncra került a gályán. Jacques Collin utolsó szökése (zsandárnak öltözve oldott kereket és Théodore Calvit, mint fegyencet vitte maga mellett, mintha a komiszáriátusra kísérné) a rochefort-i kikötőben történt, ahol sűrűn halnak meg fegyencek, s ahol azt remélték, hogy ez a két veszedelmes ember is el fog pusztulni. Együttes szökésük után a bujkálás folytán kénytelenek voltak elszakadni egymástól. Théodore-t újból elcsípték és visszaküldték a fegyházba. Jacques Collin Spanyolországba ment, és miután ott sikeresen átvedlett Carlos Herrerává, éppen útban volt Rochefort felé, hogy magával vigye onnan korzikai barátját, amikor a Charente partján rátalált Lucienre. A banditák és a korzikai ősbözőtök hőse, akinek a Vasfejű az olasz tudományát köszönhette, természetesen áldozatul esett az új bálványképnek.

Különb is: együtt élni Luciennel, ezzel a minden kárhozattól még szűz fiúval, akinek legfeljebb apró ballépések voltak a rovásán - ez a gondolat oly ragyogó szépségben kelt föl szemhatárán, mint a pompázó nyári nap; míg viszont Théodore-ral szövetkezve Jacques Collin nem látott maga előtt más sorsot, mint kikerülhetetlen gattettek hosszú sora után a vérpadot.

Az a gondolat, hogy Lucien, aki a magánzárka elhagyatottságában bizonyára elvesztette a fejét, gyengeségével esetleg nagy bajt csinálhatott, szörnyű méretekre nőtt Jacques Collin képzeletében. És látva a katasztrófa lehetőségét, a boldogtalan érezte, hogy szemét könnyek öntik el, ami gyerekkora óta egyszer sem történt meg vele.

- Szörnyen lázas lehetek - dörmögte. - Ha orvost hívatok és nagy összeg pénzt ajánlok neki, talán összehoz Luciennel.

E pillanatban a foglár behozta a vizsgálati fogolynak az ebédjét.

- Fölösleges, fiam, nincs étvágyam. Mondja meg a börtön igazgatójának, hogy küldjön orvost. Oly rosszul érzem magam, hogy azt hiszem, ütött az utolsó órámm.

A foglár, mikor hallotta a hörgő torokhangot, mely e szavakat kísérte, bólintott és kiment. Jacques Collin dühösen kapaszkodott ebbe a szalmaszálba; de mikor látta, hogy az orvos a direktorral együtt lép be a cellájába, meghiúsultnak tekintette ezt a kísérletet és hidegen várta be a látogatás eredményét, odanyújtva az orvosnak a csuklóját.

- Az abbé úrnak láza van - mondta Gault úrnak az orvos - de ez az a láz, amelyet minden vizsgálati fogolynál tapasztalni szoktunk, s amely - ezt már az ál-spanyol fülébe súgta - az én szememben mindig valami bűntény bizonyítéka.

A direktor, akinek a főállamügyész átadta Luciennek Jacques Collinhoz írt levelét, hogy juttassa el a címzetthez, most a foglár felügyelete alatt egyedül hagyta a foglyot, elment a levélért.

- Doktor úr - szólt Jacques Collin, mikor a foglárt egyedül látta az ajtóban, s nem tudta mire vélni a direktor távozását - nem sajnálnék harmincezer frankot, ha pár sort juttathatnék Lucien de Rubempré-hoz.

- Nem akarom ellopni az ön pénzét - szólt doktor Lebrun - vele már a világon senki sem léphet érintkezésbe...

- Senki? - kérdezte megdöbbenve Jacques Collin. - És miért nem?

- Hiszen fölakasztotta magát!

Soha még tigris, amelytől elrabolták a kölykeiket, nem verte föl oly irtóztató ordítással India dzsungelait, mint amekkorát Jacques Collin üvöltött, talpraszökve, mint a tigris. Lángoló pillantást vetett az orvosra, hasonlót a lecsapni készülő villámhoz, azután lerogyott a priccsre, halkán mormolva:

- Fiam!

- Szegény ember! - kiáltott az orvos, akit megrendített e kitörés elemi ereje.

Ezt a kirobbanást oly tökéletes elgyöngülés követte nyomon, hogy ez a szó: „Fiam!” - már csak elhaló suttogás volt...

- Még majd ez is elpatkol... - jegyezte meg a foglár.

- Nem, az lehetetlen! - horkant föl Jacques Collin, kihunytt, kilobbant szemét föllángolásának tanúira meresztve. - Ön téved, az nem ő! Rosszul láthatta! Magánzárkában nem akaszthatja föl magát az ember! Nézzen szét, hogyan köthetném föl itt magam? Egész Páris felelős nekem az életéért! Számon kérem őt az Istentől!

A foglár és az orvos, ez a két ember, akit már régóta semmi sem lephetett meg, megdermedten hallgatta. Belépett Gault úr, kezében Lucien levelével. Az igazgató megpillantására, úgy látszott, mintha lecsillapult volna Collin, mert fájdalomának kitörése kimerítette.

- Itt van egy levél, a főállamügyész úr rám bízta, hogy adjam át önnek, egyúttal megengedte, hogy fölbontatlanul kaphassa meg.

- Lucientől van?... - kérdezte Jacques Collin.

- Tőle.

- Ugyebár, igazgató úr, az a fiatalember...

- Halott - válaszolt a direktor. - Ha a doktor úr kéznél lett volna, sajnos, akkor is elkésve jött volna már... Az a fiatalember meghalt... ott... a Pistole egyik zárkájában...

- Szabad saját szememmel látnom őt? - kérdezte Jacques Collin megjuhászodva. - Megengedné egy apának, hogy megsirassa a fiát?

- Ha akarja, megkaphatja a szobáját; parancsom van, hogy önt a Pistole-ba helyezzem át. A szigorú őrizet önre nézve be van szüntetve.

A fogoly lassan a direktor és az orvos közt jártatta szemeit, melyekből minden élet és melegség eltűnt. Jacques Collin kifaggatta őket, mert cselt gyanított és habozott, hogy elhagyja-e a celláját.

- Ha látni óhajtja a tetemet - szólt az orvos - akkor nincs veszteni való ideje. Még ma éjszaka elviszik.

- Ha van gyermekük az uraknak - szólt Jacques Collin - akkor meg fogják érteni az agyam eltompulását. Alig látok... Ez a csapás rettentőbb nekem a halálnál. De hisz önök nem értik, amit mondok... Önök, ha apák, csak egyféleképpen azok... Én anya is vagyok!... Én... örült vagyok... érzem...

Ha az ember végigmegy a börtön folyosóin, melynek rideg ajtói csak az igazgató előtt nyílnak meg, pár perc alatt eljuthat a magánzárkától a Pistole-ig. Ezt a két sor szobát föld alatti folyosó választja el: két vastag kőfal, annak a boltívnek a támaszfalai, melyen az Igazságügyi Palota úgynevezett Vásárosok tornáca nyugszik. Így hát Jacques Collin, akit a foglár karonfogva vezetett, mialatt a direktor előtte, az orvos mögötte lépdelt, hamarosan ott volt a cellában, melynek ágyán kiterítve feküdt Lucien.

Erre a látványra lerogyott a hulla fölé és kétségbeesetten belekapaszkodott. Ennek az ölelésnek szenvedélyes ereje megremegtette a jelenet három szemtanúját.

- Íme egy példa arra, amit önnek mondtam - szólt az orvos a direktorhoz. - Nézze!... Ez az ember szinte összelapítja ezt a hullát, és ön nem tudja, mi az, egy hulla: tisztára kő...

- Hagyjanak itt vele... - könyörgött elhaló hangon Jacques Collin. - Már úgyszem láthatom sokáig, elviszik tőlem, hogy...

Elharapta ezt a szót: eltemessék.

- Ugye megengedik, hogy valamit megtarthassak emléke az én drága gyermekemtől!... Legyen olyan jó - szólt Lebrun doktorhoz - vágjon le nekem egy-két fürtöt a hajából, mert én képtelen vagyok...

- Biztos, hogy a fia! - szólt az orvos.

- Azt hiszi? - kérdezte a direktor sokatmondó arccal, mely kissé gondolkodóba ejtette az orvost.

A direktor azt mondta a foglárnak, hogy hagyja a foglyot ebben a cellában, és mielőtt a hullát elviszik, az állítólagos apa számára vágjon le néhány fürtöt a fia hajából.

Délután fél hatkor, május havában az ablakrács vasrudai és a drótháló dacára még egész könnyen el lehet olvasni egy levelet a Conciergerie-ben is. Jacques Collin tehát a szörnyű levél sorait betűzgette, mialatt Lucien kezét fogta.

Nincs ember, aki tíz percig erősen tudna szorítani a markában egy darab jeget. A hideg halálos gyorsasággal hatol be az élet forrásáig. De ennek az iszonyú hidegnek a hatása, mely maró, mint a mérge, alig hasonlítható ahhoz a hatásához, melyet a halott ember dermedt, jéghideg keze gyakorol annak a lelkére, aki így tartja, szorongatja. Olyankor a Halál szól az Élethez, sötét titkokról beszél, melyek sok érzést megölnek; mert mi a halál, ha nem az érzés elváltozása?

Ha Lucien levelét Jacques Collinnal együtt olvassuk el, akkor ez az utolsó írás az lesz a szemünkben, ami ennek a férfinak volt: méregpohár.

CARLOS HERRERA ABBÉNAK

Kedves abbém, öntől csak csupa jótéteményben volt részem, és én elárultam önt. Ez az akaratlan hálátlanság a megölöm, és mikor e sorokat olvassa, már nem leszek életben, ön többé nem menthet meg engem.

Ön teljes jogot adott arra, hogy, ha az érdekem úgy kívánja, tönkretégyem önt, mint ahogy egy szivarvéget eldob az ember; csakhogy rosszul fogtam hozzá. Az ön lelke gyermeke, hogy kihúzza magát egy kínos helyzetből, lépre ment az ügyesen kérdező vizsgálóbírónak, és azok pártjára állt, akik mindenáron el akarják önt pusztítani, azt a látszatot keltve (aminek képtelenségét én a legjobban tudom), mintha ön azonos lenne egy bizonyos francia gonosztevővel. Ezzel mindent elmondtam.

Ön hatalmas férfi és belőlem nagyobbat akart csinálni, mint amilyenné válni tudtam: mi ketten a végbúcsú pillanatában nem beszélhetünk gyermeces dolgokról. Ön engem hatalomra és dicsőségre akart juttatni, ehelyett az öngyilkosság örvényébe taszított: ennyi az egész. Már régóta hallom: fölöttem suhog óriás szárnyaival a szédülés.

Ön azt mondta nekem néhanap: „El még Káin és Ábel sarjadéka.” Káin az Emberiség nagy drámájában a tagadás szelleme. Önt a leszármazásnak az a vonala kapcsolja Ádámhoz, amelyben a Sátán tovább szította a tüzet, melynek első szikrája Évára pattant. E nemzetség démonai közt akadnak időről időre hatalmas szervezetű, rettentő lények, akik minden emberi erőt egyesítenek magukban, és hasonlatosak a sivatag fenevadjaihoz, melyeknek életszükséglet a határtalan térség. Az ilyen emberek éppoly veszedelmesek a társadalomra, mint az oroszlanok lennének Normandia síkján: a mindennapi zsákmány nélkül el nem lehetnek. Fölfalják a közönséges embereket és fölhabzsolják az oktondik tallérjait: játékuuk oly veszedelmes, hogy az alázatos ebet, akit eleinte társukká, bálványukká emeltek, a végén megölik. Ha Isten akarja, ezekből a titokzatos lényekből Mózesek, Attilák, Nagy Károlyok, Mohamedek vagy Napóleonok lesznek. De ha Isten ezeket az óriás eszközöket, egy nemzedék óceánjának fenekén engedi elrozsdásodni, akkor csak egy Pugacsov, egy Fouché, egy Louval, egy Carlos Herrera marad meg belőlük. Gyöngéd lelkek fölött rettentő a hatalmuk: magukhoz csábítják és szétmorzsolják őket. Ez nagy, ez szép a maga nemében. Ez az a tarkabarka mérges növény, mely a gyermekeket elkábítja az erdőn. Ez a Gonosz poézisa. Olyan embereknek, mint ön, legjobb lenne, barlangban lakniok és soha ki nem mozdulniok onnét. Úgy akartad, hogy ezt a gigászi életet éljem, és én megelégettem ezt az életet. Így hát kihúzhatom a nyakamat a te agyafúrtságod gordiusi csomójából, és bedughatom a nyakkendőmből csavart hurokba.

Hogy a hibámat helyrehozzam, a főállamügyészhez elküldöm a vallomásomat visszavonó nyilatkozatot. Ön tudni fogja, hogyan vegye hasznát.

Formális végrendeletem alapján, abbé uram, vissza fogja kapni azt az összeget, melyet rendjének vagyonából, irántam való atyai gyöngédségből kifolyólag elég oktalanul, az én javamra fordított.

Isten önnel hát, Isten önnel, hatalmas szobra a Rossznak és Romlásnak. Isten önnel, aki a jóság útján többre vitte volna, mint Ximenez, többre, mint Richelieu! Megtartotta, amit ígért: ismét az vagyok, ami a Charente partján voltam. De közben önnek köszönhetem egy álom varázsát. Csakhogy, sajnos, ez nem szülőföldem folyója, amelybe bele akartam fojtani ifjúkorom apró bűneit. Hanem a Szajna, s a Conciergerie egyik cellája az odúm.

Ne sajnálja, hogy elmegyek: amennyire bámultam, éppannyira megvetettem önt.

LUCIEN

Hajnali egy óra előtt emberek jöttek, hogy a holttestet elvigyék; Jacques Collint az ágy előtt térdelve találták. A levél a padlón hevert, nyilván kiejtette a kezéből, mint ahogy az öngyilkos kiejti a pisztolyt, mellyel megölte magát. De Lucien kezét még mindig a kezében szorongatta a boldogtalan és Istenhez imádkozott.

Mikor a halottvivők meglátták ezt a férfit, pillanatra megálltak, mert olyan volt, mint azok a térdeplő kőfigurák, melyeket a középkori képfaragók lángelméje örökkévalóság idejére a sírokra helyeztek. Ez az ál-pap villogó tigrisszemével, emberfölötti, dermedt mozdulatlan-ságában annyira lenyűgözte ezeket az embereket, hogy gyöngéden megkérték, álljon fel.

- Miért?... - kérdezte félénken.

A rettenthetetlen Vasfejű erőtlenné lett, mint egy gyermek.

A börtönigazgató figyelmeztette erre a látványra Chargeboeuf urat, aki e fájdalom láttára (annál is inkább, minthogy hitt Jacques Collin önként vállalt apaságában) egész elfogódottan közölte Granville úr rendelkezéseit Lucien gyászszertartását és eltemetését illetően: hogy tüstént el kell vinni a Malaquais rakparti lakására, ahol már várja a papság, hogy az éj másik felében virrasszon mellette.

- Ebben ráismerek a bíró fennkölt lelkére - kiáltott halk hangon a fegyenc. - Mondja meg neki. Uram, hogy számíthat a hálámra... Igenis, módomban van, hogy nagy szolgálatokat tegyek neki... Ne felejtse el ezt a mondatot, melynek őrá nézve rendkívüli fontossága van. Ő, különös válságokon megy keresztül egy apa szíve, ha hét óra hosszat siratott egy ilyen fiút... Hát soha többé nem fogom őt látni!

Miután olyan szemmel dédelgette Lucient, mint az anya, akitől elviszik fia holttestét, Jacques Collin összerogyott. Mialatt Lucien teteme után nézett, oly fájdalmas nyögés tört ki kebléből, hogy sietésre ösztökélte a halottvivőket.

A főállamügyész titkára és a börtönigazgató már elhúzódtak e látvány elől.

Mi lett ebből a vastermészetből, akinél azelőtt az elhatározás gyors volt, mint a pillanat, akinél gondolat és cselekvés egyetlen villámlásban cikázott fel, akinek idegeit három szökés, háromszori fegyházbanlakás edzette vaskeményre, miként a vadakét? A vas enged bizonyos erejű ütésnek vagy megismételt nyomásnak; áttörhetetlen molekulái, melyeket emberi erő megtisztított és egyneművé tett, meglazulnak; s a fém, bár meg nem olvad, elveszíti régi ellenálló erejét. A kovács, a lakatos, a köszörűs, azok az iparosok, akik állandóan ezzel a fémmel dolgoznak, ezzel a mesterszóval fejezik ki olyankor az állapotát: *a vas mállott!* Amely kölcsönvett kifejezést voltaképpen a kenderre szokás mondani, ha áztatás folytán a rostjai szét hullanak. Szóval, ilyenféle állapotba jut az emberi lélek, vagy ha úgy tetszik, a test, a szív, az elme hármasság energiája, ha ismételten bizonyos csapásokat kellett elszenvednie. Akkor olyan az ember is, mint a kender és a vas: mállott. A tudomány, az igazságszolgáltatás és a közön-ség ezer okot keres ama borzasztó vasúti szerencsétlenségek magyarázatára, melyek egy sín-törés következtében állanak elő, aminek legrettentőbb példája a bellevue-i katasztrófa volt. De senki sem kérdezte meg e dolgok igazi szakértőit, a kovácsokat, akik egyhangúlag ezt mondták: *A vas mállott volt.* Ezt a veszélyt nem lehet előre látni. A meglágyult vas szemre egyáltalán nem különbözik attól, amelynek ellenállóképessége még nem csökkent.

A gyóntatópapok és a vizsgálóbírák gyakran találják ebben a lelkiállapotban a nagy bűnösöket. Az esküdtszéki tárgyalás és a kivégzés előtti öltöztetés szörnyű izgalmai csaknem mindig, még a legerősebb természeteknél is az idegrendszernek ilyen kisiklását idézik elő. Ilyenkor röppenek el a keményen összeszorított ajkáról a terhelő vallomások; ilyenkor törnek meg a legkeményebb szívek; és sajátságos! Épp abban a pillanatban, amikor a vallo-más már fölösleges is, ez a végső elgyöngülés lerántja az emberről az ártatlanság álarcát,

melynek hamisságával nyugtalanította a bíróságot; mert ez mindig nyugtalan, ha az elítélt úgy hal meg, hogy bűnét nem vallja be.

Napoleon a waterlooi csatatéren ismerte meg az emberi erők e teljes föloszlását.

Mikor a Pistole foglára reggel nyolc órakor benyitott abba a szobába, melyben Jacques Collin volt, az sápadtan és nyugodtan nézett rá, mint aki erőszakos elszánással összeszedte az erejét.

- Most van a séta ideje az udvaron - szólta a kulcsár. - Három napig be volt csukva; ha levegőre és mozgásra vágyik, most kimehet.

Jacques Collin egészen elmerült emésztő gondolataiba; már nem is törődött saját magával, test nélküli ruhának, darab rongynak tekintette magát; így nem is álmodta, hogy Bibi-Lupin csapdát állított neki, s hogy megjelenésének a börtönudvaron végzetes jelentősége lehet. A szerencsétlen gépiesen kiment és befordult a folyosóra, amely a francia királyok palotájának pompás árkádjai fölé épített cellákhoz vezet. Ezekre az árkádokra támaszkodik a Szent Lajosról elnevezett csarnok, melyen át a semmitűszék különböző helyiségeibe jut az ember. A folyosó, melyről itt szó van, keresztezi a Pistole-belit. És érdemes megjegyezni, hogy az a szoba, melyben Louvelt, a leghíresebb királygyilkosok egyikét tartották fogva, pontosan abba a derékszögbe esik, melyet a két folyosó keresztezése alkot. A Bonbec Tornyt egészen elfoglaló csinos dolgozószoba alatt egy csigalépcső kanyarog, melybe ez a sötét folyosó torkollik, s melyen a Pistole szobáiból és a többi cellákból a börtönudvarba s onnan vissza járnak-kelnek a foglyok.

Valamennyi rab: vádlottak, akik már esküdtszék előtt voltak vagy pedig ezután lesznek, vizsgálati foglyok, akik már kikerültek a magánzárkából, egyszóval a Conciergerie összes lakói, naponta néhány óra hosszat, főleg nyáron, kora reggel sétálni mennek erre a keskeny, egészen kikövezett térségre. A börtönudvar, mint a fegyház vagy a vérpad előszobája, egyfelől ezekkel az intézményekkel függ össze, másfelől a zsandárok, a vizsgálóbírák, meg az esküdtbíróság révén a társadalommal tart érintkezést, így hát még a vesztőhelynél is dermesztőbb látvány. A vérpad lehet talapzat, ahonnan égbe ível az út; de a börtönudvarban a föld minden gyalázata egyesül, és kiút belőle nincs!

Mindegy, akár a Force, akár Poissy, Melun vagy a Sainte-Pélagie börtönében: a börtönudvar csak börtönudvar marad. Ugyanazok a dolgok ismétlődnek a legapróbb részletekig, legfeljebb a falak színe, magassága és kerülete más. Épp ezért ez az erkölcsrajz meghazudtolná a jellegét, ha itt nem szorítanánk helyet e párisi pandemonium leírásának.

A hatalmas boltívek alatt, melyek a semmitűszék tárgyalótermét hordozzák, a negyedik árkádnál kőasztal áll; a monda szerint Szent Lajos azon osztotta szét a szegények kenyerét, manapság pedig arra szolgál, hogy róla egy és más ehető dolgot árusítsanak a raboknak. Mihelyt tehát a foglyok kiérnek az udvarra, tüstént körülállják ezt a követ, mely meg van rakva nekik való csemegékkel: pálinkával, rummal és több effélével.

Az udvar felé eső két első árkád között (szemközt a nagyszerű bizánci csarnokkal, mely egyedül emlékeztet Szent Lajos palotájának pompájára), egy társalgó foglalja el, amelyben az ügyvédek beszélgetnek védenecikkel. A foglyok egy roppant nagy kapun át jutnak ide, mely hatalmas sorompófalak közt a harmadik árkád helyére van beépítve. Ez a kapusikátor hasonlít azokhoz a kis utcákhoz, melyeket a színházak bejáratánál nagy sikerek alkalmával vaskorlátokból rögtönöznek, hogy fönntartsák a „libasort”. A Conciergerie rengeteg előcsarnokának végében levő társalgó az udvar felől nagy csapóablakokon át nyeri a világosságot, és épp mostanában a főkapu felől is üveges csapóablakokkal látták el, hogy a klienseikkel beszélgető ügyvédek meg lehessen figyelni. Ez az újítás azért vált szükségessé, mert csinos nők néha túlságosan kipróbálták védőiken a csábítás művészetét. Mire nem vetemednek az erkölcsösözök!... Ez az óvatosság emlékeztet arra a kétszínű lelkiismeretvizsgálatra, amely a

legfehérebb képzelmet is megfertőzi az ismeretlen ocsmányságok felidézésével. Ebben a társalgóban gyűlnek össze a rokonok és jóbarátok is, akiknek a rendőrség megengedi, hogy meglátogassák a vádlott és elítélt rabokat.

Most már megérti az olvasó, mit jelent a börtönudvar a Conciergerie kétszáz lakójának. Ez az ő kertjük, fák, virágok és termő talaj nélküli kert, egyszóval: börtönudvar! Hozzátartozik a társalgó és Szent Lajos köve, a megengedett ételek és italok tárháza, mint egyedüli lehetőségei a külvilággal való érintkezésnek.

A börtönudvaron töltött kevés időn kívül a rab nem jut levegőhöz és társasághoz. Más börtönökben ugyan legalább a munkatermekben összegyűlhetnek a fegyencek; ellenben a Conciergerie-ben semmiféle foglalkozást nem űzhetnek, kivéve a Pistole lakóit. Egyébként az esküdtszék drámája foglalkoztat itt minden lelket, mert ide csak azért kerülnek, hogy kivárják az előzetes vizsgálat lefolytatását vagy az ítéletet. Ez az udvar hátborzongató látványosság; elképzelni nem lehet, azt látni kell.

Először is, az a mintegy száz vádlott vagy vizsgálati fogoly, aki ezen a negyven méter hosszú és harminc méter széles térségen összezsúfolva nyüzsög, nem éppen színe-java a társadalomnak. Ezek a többnyire legalsóbb néprétegekből kikerült siralmas alakok rosszul vannak öltözve; arcuk kifejezése közönséges vagy ijesztő; mert a magasabb társadalmi körökből való gonosztevő szerencsére ritka kivétel. Különbö is azok a bűnök, melyek „úriembereket” ide juttathatnak, mint: sikkasztás, csalás, hamisbukás, a Pistole kiváltságát élvezik, és az ilyen vádlott úgyszólván sohasem hagyja el a celláját.

Ez a sétat hely, melyet egyfelől szép és roppant kormos kőfal, másfelől a cellákra osztott oszlopsor, a rakodópart oldalán a bástya, északon pedig a Pistole rácsos ablaksora keretez, melyet éber foglások őriznek, és egymásra gyanakvó, közönséges büntettesek hada használ - már helyi adottságai által is lehangelő hatást tesz. Hát még hogy elszorul a szíve annak, aki e sok gyalázatba hullott lény gyűlölködő, kíváncsi és kétségbeesett pillantásainak gócpontjába jut. Semmi öröm! Csak csupa komorság a tárgyakon, az embereken. Néma itt minden, némák a falak és a gondolatok. Mindenütt veszély leskel a szerencsétlenekre; egyik a másikban sem mer bízni, hacsak nincs köztük a barátság az a fajta, mely förtelmes, mint a fegyház, ahol megszületik. A rendőrség, mely fölöttük lebeg, megmérgezi a levegőjüket és mindent megfertőz közöttük, még a cinkostársak baráti kézszorítását is. Ha ott egy gonosztevő legjobb cimborájával találkozik, nem tudhatja, nem bánja-e az meg a tettét, nem tett-e töredelmes vallomást, hogy a bőrét mentse. A biztonságnak ez a hiánya, ez a félelem a *vamzertől* tönkreteszi a börtönudvarnak amúgy is hazug szabadságát. A börtönök nyelvén *vamzer* az olyan besúgó, aki úgy lép föl, mint akinek valami turpisság terheli a lelkét, s akinek közmondásos ügyessége abban merül ki, hogy *komá*-nak adja ki magát. *Koma* csibésznyelven kiszolgált, tapasztalt tolvajt jelent, aki régóta szakított a tisztességes társadalommal, aki egész életére tolvaj akar maradni és juszt is híven kitart a *főkujonok* törvényei mellett.

A bűn és a téboly közt van bizonyos rokon vonás. Rabokat a Conciergerie udvarán vagy örülteket egy tébolyda kertjében látni, egy és ugyanaz. Itt is, ott is kitérnek egymás elől a sétálók; aszerint, hogy milyen hangulatban vannak, legalábbis sandán, de sokszor vadul néznek egymásra, sohasem vígan vagy komolyan, mert ismerik egymást, vagy félnek egymástól. Az ítélet várása, a lelkifurdalás, a félelem, a tébolyultak nyugtalan és zavart kifejezését nyomja a börtönudvaron sétáló rabok arcára. Csak a minden hájjal megkent gonosztevők mutatnak oly biztos fellépést, mely a becsületes élet nyugalomára, a tiszta lelkiismeret őszinteségére emlékeztet.

Mínthogy itt ritka kivétel a középosztályba tartozó ember, s mínthogy azokat is, akik a bűn útján ide jutottak, celláikban tartja a szégyenérzet, ezért a börtönudvar törzsvendégei általában a munkásrendű emberek ruháját viselik. A zubbony, az ujjasmellény, a bársonyzeke dominál.

Ezek a durva, piszkos ruhaneműek, összhangban a rabok közönséges vagy ijesztő arckifejezésével, durva modorával, melyet csak szomorú gondolataik enyhítenek némileg, egyszóval minden, még az egész térség nagy csöndje is hozzájárul, hogy iszonyat vagy undor fogja el a ritka látogatót, akinek magas protekció megszerezte az elvétve kiadott engedélyt a Conciergerie tanulmányozására.

Valamint a bonctani múzeumban, ahol undok nyavalyák viaszmasát mutogatják, az odatévedt ifjú lelkét szűzies érzés és a fennkölt, szent szerelem vágya tölti el, azonképpen a Conciergerie látása és az a látványosság, melyet a börtönudvar nyújt, telve a fegyház, a vérpad vagy valamely megbecstelenítő büntetés jelöltjeivel - mind azokban, akik talán az Isten ítélszékét sem félik, jóllehet vádló szava érthetően szól a lelkük mélyén: ez a látvány rettegést ébreszt bennük a földi igazságszolgáltatástól; és olyan emberek gyanánt távoznak az épületből, akik hosszú ideig becsületesek fognak maradni.

Mínthogy azokra a rabokra, akik Jacques Collin megjelenésekor a börtönudvaron sétáltak, fontos szerep várt a Vasfejű sorsát eldöntő jelenetben, nem lesz érdektelen néhányat leírni a borzalmas gyülekezet kiemelkedő alakjai közül.

Mint mindenütt, ahol sok ember van együtt, mint például az iskolában, úgy itt is a testi és erkölcsi erő a döntő tényező. Itt is, miként a fegyházban, a főbenjáró bűn képviseli az arisztokráciát. Az, akinek a feje hajszálon lóg, üti a többit. A börtönudvar, könnyű elgondolni, magasiskolája a büntetőjognak; itt sokkalta jobbak az előadások, mint a Panthéon téren. A raboknak folyton visszatérő mulatsága, hogy eljátsszák az esküdtszéki tárgyalás drámáját. Kinevezik az elnököt, az esküdteket, a közvádlót, a védőt, és ítéletet hoznak a pörben. Ezt a hajmeresztő komédiát csaknem mindig eljátsszák olyankor, ha valami híres bűntény kerül szőnyegre. Ez idő tájt az esküdtszék napirendjén álló nagy bűnpör az a förtelmes gyilkosság volt, melynek Crottat közjegyző szülei, egy volt nagybérő és a felesége, estek áldozatul. A szerencsétlen ügy nyomozása kiderítette, hogy nyolcszáz ezer frankjuk volt aranyban. E kettős gyilkosság egyik értelmi szerzője a hírhedt Dannepont volt, melléknevén La Pouraille, egy kiszabadult fegyenc, aki hét-nyolc különböző álnevének köszönhetően, hogy öt esztendőn át a legbuzgóbb rendőri nyomozást is ki tudta játszani. Ennek a gonosztevőnek oly tökéletesek voltak az álruhái, hogy képes volt egyik tanítványa, Delsoug nevű hírhedt tolvaj nevében (aki vállalkozásaival sohasem lépte túl a rendőrbírósság illetékességét), kétévi börtönt leülni. La Pouraille a fegyházból való szabadulása óta már a harmadik gyilkoságnál tartott. Halálra ítéltetésének bizonyos volta, valamint az a hiedelem, hogy dúskál a vagyonban, irtózáttal vegyes csodálattal keltett iránta a rabokban. A lopott pénzekből egy fillért sem találtak meg. Az 1830-as júliusi események dacára még ma sem tűnt el annak a borzalomnak az emléke, amelyet ez a vakmerő tett Páris-szerte fölkapart. Jelentőségében a Nemzeti Könyvtárban történt éremlopáshoz volt mérhető. Mert korunk szerencsétlen hajlamánál fogva, hogy mindent számokban akar kifejezni, annál nagyobb hatást tesz egy gyilkosság, minél jelentékenyebb az érték, mely miatt elkövették.

La Pouraille, ez a menyétképű, szikkadt, sovány, negyvenöt év körüli ember, híres alakjai közé tartozott annak a három fegyháznak, melyeket tizenkilenc éves kora óta sorban megjárt, és úgy ismerte Jacques Collint, mint a rossz pénzt; meglátjuk később, honnan a nagy ismeretség. Két másik fegyenc, akiket huszonnégy órával előbb La Pouraille-al együtt vittek át a Force-ból a Conciergerie-be, elismerte és elismertette a kivégzés előtt álló *koma* siralmas fensőbbtségét. Az egyik kiszabadult fegyenc, Sélérrier nevezetű, akit „Auvergnat”, „Ralleau apó” és „Házaló” álneveken ismertek, a fegyház *főkujonjainak* társadalmában a „Selyemszál” gúnynevet viselte, annak a rendkívüli ügyességnek elismeréséül, amellyel mindig kisiklott a mesterséggel járó veszélyek alól; valaha egy húron pendült Jacques Collinnal. Vasfejű élt a gyanúperrel, hogy Selyemszál kétkulacsos játékot űz, vagyis egyrészt élvezi a *főkujonok* bizalmát, másfelől a rendőrség zsoldjában áll. Annyira, hogy a Vaquer-házban 1819-ben

történt elfogatását is neki tulajdonította, (L. *Goriot apó.*) Sélérer, akit Selyemszálnak kell neveznünk, mint ahogy Dannepont neve La Pouraille marad, akinek már az is a rovásán volt, hogy megszökött kényszerlakhelyéről, most egy csomó súlyos rablásba volt belekeverve, melyek, bár vér nem folyt bennük, mégis legalább további húszesztendei fegyházat jelenteltek neki. Riganson, a harmadik feyenc, La Biffe-nek csúfolt ágyasával együtt a bűn arisztokráciájának legveszedelmesebb kompániáját alkotta. Riganson, aki zsenge gyermekora óta hadilábon állott az igazságszolgáltatással, a „Le Biffon” gúnynevet viselte. Le Biffon volt La Biffe-nek a hímje, mert a *főkujonok* előtt semmi sem szent. Ezek a vadak sem törvényt, sem vallást nem tisztelnek, semmit, még magát a természetet sem, melynek szentesített nomenklatúrájából, mint látjuk, csúfot üznek.

Itt némi kitérésre lesz szükség; mert Jacques Collin föltűnése a börtönudvaron, megjelenése ellenségei körében, amit Bibi-Lupin és a vizsgálóbíró oly jól kiterveztek, az ebből származó fura jelenetek, mindez elbeszélhetetlen és megérthetetlen lenne itt, ha némi felvilágosítást nem adnánk a tolvajok és fegyházlakók életéről, törvényeiről, erkölcséről és elsősorban a nyelvükről, melynek visszataszító poézisét elbeszélésünk e részében nem nélkülözhetjük. Mindenekelőtt néhány szót a svihákok, zsebmetszők, tolvajok és rablógyilkosok nyelvéről, az úgynevezett csibésznyelvről, melyet az utóbbi időkben akkora sikerrel kapott föl az irodalom, hogy ennek a torz szókinsnek számos szava elröppent már ifjú hölgyek rózsás ajkáról, fölhangzott aranyos kárpitok alatt és elszórakoztatott fejedelmeket, akik közül nem egy joggal mondhatja el magáról, hogy *lová tették*. Mondjuk ki - bár talán sokakat megdöbbenünk vele: nincs színesebb, erőteljesebb nyelv ennek a földalatti világnak a nyelvénél, mely a nagy birodalmak és fővárosok keletkezése óta a társadalom pincegádoraiban, fedélközeiben és harmadik süllyesztőiben „tenyészik” - hogy egy eleven és plasztikus elnevezést kölcsönözzünk a színpad-mesterségtől. Hiszen az egész világ mi más, ha nem színház? A harmadik süllyesztő a legalsó pince az Opera deszkái alatt; az rejti magában a gépeket, a masinisztákat, a rivaldát, a tündérekellékeket, a kék ördögöket és egyéb pokol-fajzatjait.

Ennek a nyelvnek minden egyes szava valami brutális, szellemes vagy rettenetes kép. A nadrág: *bugyogó*; hagyjuk a magyarozatát. Csibésznyelven az ember nem alszik, hanem: *durmol*. Figyeljük meg, mily erővel festi ez a szó annak az üldözött, kimerült, gyanakodva neszelő vadnak az álmát, melynek tolvaj a neve, s amely, mihelyt biztonságban van, a mély és nélkülözhetetlen álom örvényébe merül és gurul a folyton fölötte lebegő gyanú szárnyai alatt. Iszonyú álom ez, hasonló a vadállathoz, mely horkolva alszik, de azért a füle kettőzött éberséggel figyel!

Minden otromba ebben a nyelvben: a szavakat kezdő vagy végző szótagok nyerek és furcsán ütnek meg a fület. A nő: *tyúk*. És néha micsoda poézis! Az ágy szalmája: *angyalpehely*. Az éjfél fogalmát ez a körülírás fejezi ki: *tizenkettőt rúgott a bádog!* Nem velőtrázó? *Kiöblíteni a dézsát* annyit tesz, mint kifosztani egy szobát. Mennyivel halványabb a „lefeledni” szó annál, hogy: *vedleni*, vagyis másik bőrbe bújni. Micsoda eleven metaforák! *Dominózni* annyit tesz, mint enni; hogyan esznek az üldözöttek?

Különben a tolvajnyelv folyton fejlődik. Nyomon követi a civilizációt, a sarkában van; minden új találmányra új kifejezésekkel gazdagodik. A burgonyát, melyet XVI. Lajos és Parmentier honosított meg, tüstént üdvözölte a tolvajnyelv a *disznók narancsa* szóval. Kitalálják a bankjegyeket: a börtönlakók rögtön elnevezik *ficcsnek*. Ficcs! Nem halljátok a selyempapír zizegését? Az ezresbankó *egészficcs*, az ötszázás *félficcs*. Meglátjátok, a zsványok hamarosan el fogják keresztelni a százás és kétszázás bankjegyeket is valamilyen bizarr névre.

1790-ben doktor Guillotin az emberiség érdekében kitalálja azt a hordozható szerkezetet, mely egyszerre megoldja a halálbüntetéssel kapcsolatban fölmerült problémák összességét. A

fegyencek, a kiszabadult gályarabok nyomban szemügyre veszik ezt a gépezetet, melyet odaállítottak a régi monarchikus rend és az új igazságszolgáltatás elválasztó határait; és egyszerre csak elnevezik a *Bűnbánathegyi apátság*nak! Kitanulmányozzák az acélbárd által leírt szöveget, és a működés jellemzésére a *kaszálni* igét találják! Ha ezek után arra gondolunk, hogy a gálya népe saját magát *rétnek* nevezi, akkor igazán minden nyelvészettel foglalkozó ember meg kell hogy csodálja e fülsértő szavak alkotóit, mondta volna Charles Nodier.

Ismerjük el egyébként, hogy a tolvajnyelvnek igen régi gyökerei vannak! Szavainak egytized része az ó-franciából, másik tizedrésze Rabelais ódon gall nyelvéből való, számos szó pedig a tizenegyedik és tizenötödik század szókincséből.

A tolvajnyelv szavai közül legalább száz Panurge nyelvéből ered, aki Rabelais művében a népet jelképezi, mert a Panurge név két görög szó összetétele és *ezer mestert* jelent. A tudomány a vasúttal megváltoztatta a civilizáció arculatát, és a tolvajnyelv már a vonatra is talált szót.

A prostitúció és a lopás a természetes állapot élő tiltakozásai, egyik női, a másik férfi részről, a társadalmi állapot ellen. Ezért maguk a mai filozófusok, az újítók, a humanitás apostolai is, kommunista és fourier-ista követők seregével, akaratlanul erre a kettős konklúzióra jutnak: prostitúció és lopás. A tolvaj nem vonja kétségbe tudományos könyvekben a tulajdont, az örökjogot, a társadalmi garanciákat; egyszerűen túlteszti magát rajtuk. Az ő szemében lopni annyit jelent, mint visszakapni azt, ami az övé. Nem küzd a házasság ellen, nem feketíti be, nem követeli nyomtatott utópiákban azt a kölcsönös beleegyezést, azt a szoros lelki szövetséget, melyet általánosítani képtelenség; olyan elemi erővel párosodik, melynek láncszemeit szakadatlanul szorosabbra kovácsolja a szükség kalapácsa. A modern újítók nyúlós, foszlós, ködös elméleteket írnak, vagy pedig filantropikus regényeket; a tolvaj ellenben cselekszik! Világos, mint egy tény, logikus, mint egy ökölcsapás. Hát még a stílusa!

Még egy megjegyzést! A szajhák, tolvajok és gyilkosok, a fegyházak és börtönök világa mintegy hatvan-nyolcvanezer férfi és nő egyént foglal magába. Ezt a világot erkölcsünk körképéből semmi szín alatt nem lehetne kifelejteni, nem hiányozhatnak szociális állapotaink pontos ábrázolásából. A törvénykezés, a csendőrség és a rendőrség körülbelül ugyanolyan nagy számú személyzetet foglalkoztat. Nem különös? Az egymást kereső, egymást kerülő embereknek ez a szembenállása egy hatalmas, rendkívül drámai jellegű párbajt eredményez, melyet jelen tanulmányunkban vázoltunk. A lopással és a leánykereskedéssel ugyanúgy áll a dolog, mint a színházzal, a rendőrséggel, a papsággal és a csendőrséggel. Ez a hat foglalkozás kitörülhetetlenül rányomja bélyegét az egyénre. Mássá, mint ami, nem válhat. A papság stigmái változhatatlanok, éppúgy, mint a katonaságé. Ez így van minden foglalkozásnál, melyek éles kontrasztként ütköznek ki a civilizációból. Ezek a szembeszökő, bizarr, különös *sui generis* fémjelzések oly könnyen felismerhetővé teszik az örömléányt és a tolvajt, a gyilkost és a fegyházviselt embert, hogy ellenségeik: a rendőrkém és a zsandár számára ugyanazt jelentik, amit a vadásznak jelent a vad: határozott jellegük, modoruk, arcbőrük, nézésük, színük, szaguk van, egyszóval el nem téveszthető jeleik vannak. Ezért értik oly alaposan az átöltözködés művészetét a gályák hírességei.

Még csak egy szót ennek a világnak az alkotmányáról, mely a szégyenbélyeg eltörlése, a büntetések enyhítése és az esküdtszék bután enyhe ítéletei folytán oly fenyegetővé kezd válni. Ennek az lesz a vége, hogy húsz év múlva Párist a fegyházviseltek negyvenezer főnyi hada fogja körülzárni; mert Szajna megye a maga másfélmillió lakójával egyetlen olyan pontja Franciaországnak, ahol ezek a szerencsétlenek elrejtőzhetnek. Páris ugyanaz nekik, ami az őserdő a vadállatoknak.

A bűn arisztokráciája, ennek a világnak a Faubourg Saint-Germainje, 1816-ban, egy békekötés folyamánként, mely annyi egzisztenciát tett képtelenné, a *főkujonok* szövetségébe tömörült; a leghíresebb bandavezérek találkoztak itt, azonkívül néhány elszánt ember, akik alól akkoriban kicsúszott a talaj. Ez a szó: *kujon*, testvért, barátot, cimborát jelent. Minden tolvaj, fegyenc és börtönlakó *kujon*. Mármint a *főkujonok*, a bűn arisztokráciájának színvirága, húsz egynéhány éven keresztül a semmitűszék, az Akadémia és a Felsőház tisztét látták el e népség közt. A *főkujonoknak* saját vagyonuk, közös tőkéjük, külön erkölcsi rendjük volt. Ismerték egymást, és szorult helyzetekben kötelesek voltak egymást segíteni. Valamennyien könnyedén kijátszottak a rendőrség csel fogásait és gáncsvetéseit, volt saját külön alkotmányuk, voltak ismertető szavaik és jeligéik.

A fegyház e hercegei és mágnásai 1815 és 1819 között megalakították a *Tízezresek* hírhedt társaságát (l. *Goriot apó*), mely nevét onnan kapta, hogy tagjai megegyeztek abban, hogy tízezer frankon aluli lopásra nem vállalkoznak. Eppen mostanában, 1829-1830-ban kerültek forgalomba a bűnügyi rendőrség egyik szaktekintélyének az emlékiratai, melyben a szerző közli e társaság akkori erőállományát és a tagok neveit. Rettenően tanulságos látni az elveszett tehetségek, férfiak és nők seregét. És az a hadsereg oly iszonyúan ügyes és sokszor oly szerencsés volt, hogy ötven-hatvan esztendő megért tolvajok, mint Pastourel, Collonge, Chimaux, az említett műben úgy szerepelnek, mint akik gyermekkoruk óta hadilábon állnak a társadalommal!... Micsoda tehetetlenségi bizonyítványa törvénykezésünknek, hogy ilyen vén tolvajok akadnak!

Jacques Collin pénztárnoka volt nemcsak a Tízezreseknek, hanem a *főkujonoknak*, a fegyház héroszainak is. Szavahihető tekintélyek tanúsága szerint a fegyházak népének kezdetől fogva saját tőkéi voltak. Ez a sajátságos körülmény könnyen megmagyarázható. Lopott jószág nem kerül meg, legföljebb ritka kivételes esetekben. Minthogy az elítéltek a fegyházba semmit sem vihetnek magukkal, ezért kénytelenségből megbízásra, meghatalmazásra fanyalodnak és hitelre, bizalomra kiadják a pénzüket, mint ahogy a tisztességes társadalomban bankban szokás elhelyezni a pénzt.

Eredetileg Bibi-Lupin, tíz év óta a közbiztonsági osztály főnöke, a *főkujonok* arisztokrata köréhez tartozott. Árulásának oka a sértett önérték volt: lépten-nyomon azt kellett tapasztalnia, hogy a Vasfejű fölényes eszével és óriás erejével fölébe kerekedett. Innen a közbiztonsági osztály híres főnökének elkeseredett dühe Jacques Collin ellen. Ebből adódtak bizonyos kompromisszumok is Bibi-Lupin és régi bajtársai között, melyek már a hatóságokat is kezdték foglalkoztatni.

Bosszúvágyában, melynek útját a vizsgálóbíró azért egyengette, hogy megállapíthassa Jacques Collin személyazonosságát, a közbiztonság főnöke igen ügyesen választotta meg segítő társait, amikor La Pouraille-t, Selyemszalat és Biffont uszította rá az ál-spanyolra, mert La Pouraille és Selyemszál a Tízezresek bandájába tartozott, Biffon pedig egyike volt a *főkujonoknak*.

Biffon borzalmas *tyúkja*, Biffe, szabadlában járt, minthogy tisztességes asszony képében még mindig sikerült kisiklania a rendőrség kezéből. Ez az asszony, aki csodálatos híven tudta adni a márkinőt, a bárónőt, a grófnőt, fogattal és szolgaszeméllyel dolgozott. Ez a szoknyás Jacques Collin az egyetlen nő, aki Ázsiához, Jacques Collin jobbkezehez fogható. Általában minden fegyházhős háta mögött egy mindenre kész nő áll. A törvényszéki évkönyvek, a Palota titkos krónikái bizonyítják, hogy tisztességes nő szerelme, még a bigott nőé gyóntatója iránt, sem múlja fölül a nagy gonosztevők szeretőinek minden poklokon keresztül kitartó ragaszkodását.

Ezeknél az embereknél csaknem mindig a szerelmi szenvedély vakmerő vállalataik és gyilkosságaik mozgatója. A túlradó szerelem, mely, mint az orvosok mondják, „ösztönszerűen” hajtja őket a nőhöz, e nagy energiájú férfiak minden testi-lelki erejét igénybe veszi. Ezért töltik el téltenségben napjaik egy részét, mert a szerelmi kicsapongások után szükségük van az elhasznált erőket helyreépítő nyugalomra és táplálkozásra. Ezért gyűlölnék mindenféle munkát, ezért kénytelenek a gyors pénzszerzés eszközeihez folyamodni. Mindazonáltal az élet, a kényelmes élet kényszerítő ösztöne eltöri az örömlány diktálta pazarlás mellett, mert ezek a bőkezű szeladonok ékszerekkel és ruhákkal akarják meglepni barátnőjüket, aki mindig torkos és szeret dúslakodni a jóban. Ha az örömlánynak új keszkenőre fáj a foga, a barátja lop neki egyet, és a nő szerelmi zálogként fogadja el! Így kerül sor a lopásra, melyet, ha nagyítóval vizsgáljuk a férfi szívét, csaknem mint természetes ösztönt fedezünk föl benne. A lopás vezet a gyilkolásra, a gyilkolástól a szerelmes fokról fokra süllyed a vérpadig.

Eszerint, ha hinni lehet az orvosi fakultásnak, ez emberek zilált, tisztára fizikai szerelme volna oka a bűnözések héttized részének. Egyébként a kivégzettek hullavizsgálatánál szembeszökő, kézzelfogható bizonysgot találunk erre. Így aztán ezeket a szörnyű szerelmeseket, a társadalom rémeit, rendszerint imádják a cafatjaik. Ez a megtestesült asszonyi odaadás, mely hűségesen ott kuporog a tömlőc ajtajában, és folyton azon van, hogy elgáncsolja a nyomozást, a legsötétebb titkok e tántoríthatatlan őrizője homályosít el és kuszál össze annyi bűnpert. Itt rejlik a gonosztevő ereje, de egyben gyöngéje is. A kéjnök szójárásában *becsületesnek lenni* annyit tesz, mint ennek a ragaszkodásnak egyetlen törvénye ellen sem véteni, a *lebukott* (hűvösre került) imádónak minden pénzt odaadni, jólléte fölött örködni, hozzá minden tekintetben hűnek maradni, érte mindent vállalni. A legmaróbb sértés, amelyet egy ilyen nő a másiknak becsületesen fejéhez vághat, abban áll, hogy hűtlenséggel vádolja meg *bezúgott* (börtönbe zárt) szeretője iránt. Ilyen esetben a közvélemény azt mondja az illető nőre, hogy nincs szíve!

La Pouraille, mint látni fogjuk, vadul szeretett egy nőt. Selyemszál, az önzés filozófusa, a maga zsebére lopott; némileg emlékeztetett Paccard-ra, Jacques Collin vazallusára, aki Servien Prudence-szal és a közösen szerzett vagyonnal kereket oldott. Selyemszál nem tartott senkivel barátságot, megvetette a nőket és nem szeretett mást, mint önmagát. Ami Biffont illeti, ő, mint tudjuk, Biffe-el való viszonyának köszönhetette a csúf nevét. A *főkujonok* e három illusztris alakjának követelése volt Jacques Collinon, s e követelések kielégítése kemény dió volt.

Csak a kincstárnok tudta, hány üzletfele élt még, és mekkora volt kinek-kinek a vagyona. Megbízónak sajátos halálozási statisztikáját a Vasfejű pontosan számításba vette, amikor rászánta magát, hogy Lucien javára *lenyeli a békát*, vagyis hozzányúl a kincshez. Úgy számította, hogy ha kilenc éven át sikerül kijátszania cimborái és a rendőrség éberségét, akkor több mint valószínű, hogy a *főkujonokkal* való megállapodása értelmében megbízói kétharmada után örökölni fog. Egyébként miért ne hivatkozhatna egyik-másik *lekaszált* kujonnak folyósított összegekre? Szóval a *főkujonok* e vezérét senki sem ellenőrizte. Kénytelenségből megbíztak benne, mert a fegyencek vadállati életmódja ez elvadult világ gavallérjai közt a legnagyobb elővigyázatot teszi szükségessé. Az elsikkasztott százezer tallérból Jacques Collinnak most már csak mintegy százezer frank megtérítenivalója volt. E pillanatban, mint látjuk, La Pouraille-nak, Jacques Collin egyik hitelezőjének, már csak három hónap volt hátra az életéből. Egyébként, alkalmasint jóval nagyobb összeg birtokában lévén, mint amekkorával főnöke tartozott neki, majd csak hagy magával beszélni.

Vannak csalhatatlan jelek, amelyekről a börtönigazgatók és hivatalnokaik, a rendőrségi alkalmazottak, sőt maguk a vizsgálóbírák is, föl tudják ismerni a *retúrgebéket*, vagyis azokat, akik már kóstolták a lóbabot, a fegyencek kincstári kosztját. Egy ilyen jel az is, hogy az ilyenek otthonosan viselkednek a börtönben. A visszaesők ismerik a dörgést, otthon érzik magukat, semmin se lepődnek meg.

Épp ezért Jacques Collin, aki önmaga előtt is folyton résen volt, idáig a Force-ban éppúgy, mint a Conciergerie-ben, csodálatosan játszotta az ártatlan idegen szerepét. De mikor a fájdalom ledöntötte és kettős halála összemorzsolta (mert ezen a végzetes éjszakán kétszeresen halt meg), ismét az lett, aki volt: Jacques Collin. A foglár csak ámult-bámult, hogy ennek a spanyol papnak egyszer sem kellett mondania, merre jut ki a börtönudvarra. Ez a tökéletes színész kiesett a szerepéből; úgy ment le a Bonbec Torony csigalépcsőjén, mint a Conciergerie akármelyik törzsvendége.

- Bibi-Lupinnek igaza volt - dörmögte a foglár - ez *retúrgebe*, mégpedig Jacques Collin.

Amikor a Vasfejű alakja föltűnt abban a keretben, melyet a torony ajtaja helyezett köré, épp abban a pillanatban széledtek el a rabok az udvaron (mely számukra mindig szűk), miután a Szent Lajosról elnevezett asztalnál elvégezték bevásárlásaikat, így mindannyian egyszerre pillantották meg az új rabot, mégpedig annál gyorsabban, minthogy senkinek a szeme nem fogható élesség dolgában a rabokéhoz, akik úgy állnak ott az udvaron, mint a pók a hálója középpontjában. Ez a hasonlat matematikai pontosságú, mert minthogy a látást körös-körül magas fekete falak határolják, a fogoly, ha oda se néz, állandóan látja az ajtót, melyen át a foglárak belépnek, továbbá a társalgó és a toronylépcső ablakait, mert ezeken kívül több nyílása az udvarnak nincs. Tökéletes elszigeteltségében eseményszámba megy a rabnak minden; minden érdekli; az unalom, mely az állatkerti ketrecbe zárt tigris unatkozásához fogható, tízszeresre fokozza az észlelő képességét. Érdemes megemlíteni azt is, hogy Jacques Collin úgy volt öltözve, mint egy polgári ruhás pap: fekete térdnadrágot viselt, fehér harisnyát, ezüstcsatos cipőt, és az a bizonyos sötétbarna kabát volt rajta, melynek szabása, bármit csináljon is a viselője, elárulja a papot, kivált, ha ezeket az ismertető jeleket a jellegzetes hajviselet teszi teljessé. Jacques Collin roppantul papos és bámulatos természetesen ható parókat hordott.

- Nézd csak, nézd! - így szólt La Pouraille Biffonhoz. - Rossz jel! *Vadkant* (papot) látok! Hát ez hogy kerül ide?

- Ez is csak afféle trükk lesz; egy újfajta *szakács* (spicli) - válaszolt Selyemszál. - Valami álruhás *gombkötő* (zsandár), aki itt akarja folytatni a mesterségét.

A zsandárnak többféle neve is van a tolvajnyelven. Ha üldözi a zsványt, akkor *gombkötő*, ha bekíséri: *vesztőhely-madár*, ha a vérpadra viszi: *guillotine-huszár*.

Hogy a börtönudvarról festett képet teljessé tegyük, talán nem árt pár szóval megrajzolni a két másik *kujon* alakját. Sélrier, melléknevén Auvergnat, Ralleau apó, Házaló és Selyemszál (volt vagy harminc neve és ugyanannyi útlevele - de mi csak ezen az utolsó csúfneven emlegetjük, mert ez az, amelyik a *főkujonok* bandájában ragadt rá), ez a mélyenlátó bölcs, aki az ál-papban zsandárt gyanított, öt láb négy hüvelyk magas fickó volt, akinek összes izmai furcsa, szökdécselő mozdulatokat produkáltak. Hatalmas homloka alatt apró, alamuszi szem-pár villogott, melyekre, akárcsak a ragadozó madarak szemére, kemény szemhéj borult. Pillái szürkék, fénytelenek és keményszőrűek voltak. Első pillanatra farkasra emlékeztetett, mégpedig erős körvonalú, széles, előreugró állkapcsánál fogva. De ha ez a hasonlatosság nagy kegyetlenségre, sőt vadságra vallott, ezt megint ellensúlyozták ragyavert arcának ravasz és élénk vonásai. Minden egyes himlőhely széle finoman kirajzolt, mondhatni, szellemes volt. Megannyi csúfolódást lehetett olvasni róluk. A gonosztevő élete - mely éhséggel és szomjúsággal jár, folyóparton, hidakon, úton-útfélen szabad ég alatt éjszakázással, diadalok ünnepestéin gyilkos pálinkázással - szinte rárétegződött erre az arcra. Ha Selyemszál a maga természetes valóságában mutatta volna magát, egy titkosrendőr, egy zsandár harminc lépésről ráismert volna a neki való vadra; csakhogy fölvette a versenyt Jacques Collinnal a kendőzés, az alakoskodás művészetében. E pillanatban Selyemszál hanyagul volt öltözve, mint a színészek, akik csak a színpadon fordítanak gondot az öltözködésükre: valami vadászruhafélét viselt,

melynek gombjai hiányoztak, és szakadt gomblyukain kifehérett a bélés; a lábán kopott zöld papucsot, szürkévé piszkolódott nankin-nadrágot s a fején ellenző nélküli sipkát, mely alól egy foszlott, szakadozott, agyonmosott, rojtosszélű kendő csücskei kandikáltak elő.

Selyemszálnak tökéletes ellentéte volt Biffon. Ez a hírhedt tolvaj alacsony termetű, tömzsi, kövér, ugrifüles legény volt; arcbőre fakó, szeme fekete és mélyen ülő. Úgy volt öltözve, mint egy szakács, és erősen görbült lábakon járt. Ijesztő kifejezésű arcán a ragadozó állatok alkatának jellemvonásai voltak az uralkodók.

Selyemszál és Biffon La Pouraille körül settenkedtek, akinek a helyzete reménytelen volt. Ez a visszaeső gyilkos tudta, hogy négy hónapon belül letárgyalják, elítélik és kivégzik. Ezért a komái, Selyemszál és Biffon, úgy hívták: *kanonok*, értsd: az *apátság* (guillotine) kanonoka. Könnyű megérteni, hogy miért hízelegtek La Pouraille-nak Selyemszál és Biffon. La Pouraille elásott valahol kétszázötvenezer frankot, a Crottat-házaspárnál ejtett zsákmányból (vádirati stílusban mondva), órá esett osztályrészt. Micsoda pompás örökség nézett itt a két *kujonra*, jóllehet a két volt fegyencnek pár nap múlva vissza kellett térnie a fegyházba! Biffonra és Selyemszálra minősített rablásért (azaz súlyosbító körülmények közt elkövetett rablásért) tizenöt év várt, amibe nincs beleértve egy korábbi ítéletből származó tíz esztendő, melyet bátorkodtak félbeszakítani. Noha ilyenképpen az egyik huszonkét, a másik huszonhat évi kényszermunkának nézett elébe, mégis abban reménykedtek, hogy meg tudnak szökni, hogy aztán megkaparinthassák La Pouraille nagy rakás aranyát. De a *Tízczes* megőrizte a titkát, mert nem volt célja, hogy kiadja a kezéből, amíg el nem ítélték. Mint a fegyház arisztokráciájának tagja, nem árulta el a cinkostársait. Gerinces jelleme közismert volt; Popinot úr, ennek a hajmeresztő bűnügynek a vizsgálóbírája, egy kukkot sem volt képes kiszedni belőle.

Ez a borzalmas triumvirátus a börtönudvar túlsó végében, vagyis a Pistole-kamrák alatt állt. Selyemszál éppen befejezte egy fiatal legény kioktatását, aki még csak az első gáztetténél tartott, s biztos lévén benne, hogy rásóznak tízévi kényszermunkát, most informálódott a különböző *rétek* (fegyházak) felől.

- Hát tudod, öcsém - kezdte nagyképpően Selyemszál, épp amikor Jacques Collin föltűnt a láthatáron - a különbség Brest, Toulon és Rochefort közt abban van...

- No, csak ki vele, öregem! - biztatta a fiatalember kíváncsi novícius módjára.

Ez a fogoly (jó családból való fiú), akit hamisítás vádja terhelt, Lucien cella-szomszédja volt a Pistole-ban.

- Fiacskám - folytatta Selyemszál - Brestben biztos lehetsz, ha a kondérba merítesz, hogy a harmadik kanállal már lóbabra bukkansz; Toulonban csak minden ötödik kanállal; Rochefortban pedig soha, hacsak már nem vagy öreg csont.

A nagy bölcs, miután ezt elmagyarázta, ismét csatlakozott La Pouraille és Biffon mellé, akiket nagyon nyugtalanított a *vadkan*, s ezért lefelé mentek a börtönudvaron, míg Jacques Collin fájdalmába elmerülten, velük szembe jött. A Vasfejű teljesen nekiadta magát keserű gondolatainak, a trónjavesztett császár búskomor hangulatában ügyet sem vetett rá, hogy a szemek kereszttüzebe, az érdeklődés középpontjába került. Lassan mendegélt, szemét a végzetes ablakra meresztve, amelyre Lucien de Rubempré fölkötötte magát. A rabok közül egy sem tudott erről az eseményről, mert Lucien szomszédja, a fiatal hamisító, olyan okokból, melyeket mindjárt megtudunk, nem beszélt róla. A három *kujon* úgy intézte, hogy elébe került a papnak.

- Ez nem *vadkan* - mondta La Pouraille Selyemszálnak - ez egy *retúrgebe*. Nézd csak, hogy húzza a jobbfelét.

Itt némi magyarázatra lesz szükség, mivel nem minden olvasót vitt rá a szeszélye, hogy egy fegyházat meglátogasson. Ott minden gályarab egy másikkal párosítva (mindig egy öreg egy fiatallal) cipel egy láncot. Ez a lánc, melyet vaskarikával kovácsolnak a boka fölé, oly súlyos, hogy a rab egy év alatt egész életére bicegő járásmódhoz szokik. Az elítélt, hogy cipelni tudja a *karperecet* - így hívják a bilincset a fegyházban - kénytelen egyik lábával több erőt kifejteni, mint a másikkal; és ezt az erőlködést menthetetlenül megszokja. Később, mikor már nem cipel láncot, ugyanaz az eset áll elő, mint mikor a csonka nyomorék a leamputált lábában fájdalmat érez: a rab továbbra is érzi a karperecét, sohasem tud leszokni a sántikáló járásról. Rendőrségi kifejezéssel: *húzza a jobbfelét*. Ez az ismertetőjel, melyet a fegyencek éppoly jól ismernek, mint a titkosrendőrök, betetőzi, ha ugyan elő nem idézi a cimborák egymásra ismerését.

A Vasfejűnél, aki már nyolc éve szökésben volt, azóta nagyban csökkent ez a járásmód; de töprengő elmerülése folytán oly lassan, ünnepélyesen lépkedett, hogy ez a járáshiba, ha még oly gyönge volt is, el nem kerülhette La Pouraille gyakorlott szemét. Érthető az is, hogy a gályarabok, akik a fegyházban folyton együtt vannak és csak egymást figyelhetik, oly alaposan kitanulmányozták egymás vonásait, hogy olyan szokásokat is megjegyeznek egymáson, amelyek elvi ellenfeleiknek: a besúgóknak, zsandároknak és rendőrbiztosoknak föl sem tűnnek. Így a szajnai légió alezredese, a híres Coignard is annak köszönhette elfogatását, hogy egy fegyenc, akit e csapattest díszszemléjére kivezényeltek, ráismert a baloldali rágóizmának bizonyos rángatózására; mert hiába bizonykodott Bibi-Lupin, a rendőrség mégsem mert hinni Pontis de Sainte-Hélène gróf és Coignard azonosságában.

- Ez a mi *górénk* (vezérünk)! - kiáltott Selyemszál, mikor fölfogta Jacques Collin szórakozott pillantását, aminőt olyan ember vet maga köré, aki az egész környezetével meghasonlott.

- Szentuccse, csakugyan, ez a Vasfejű! - szólt kezét dörzsölve Biffon. - Ó, ez az alak, ez a termet, ez ő! De mit csinálhatott? Egészen ki van forgatva a valójából.

- Hopp, megvan! - kiáltott Selyemszál. - Valamit tervez! Viszont akarja látni a *tantiját*, akit nemsokára ki fognak végezni.

Hogy halvány fogalmat adjunk arról, amit a börtönlakók, poroszlók és porkolábok a *tant* szó alatt értenek, elegendő lesz idézni azt a remek mondást, amit az egyik börtön igazgatója ejtett el az elhunyt Lord Durham előtt, aki párisi tartózkodása alatt sorra látogatta a börtönöket. Ez a lord, aki töviről-hegyire meg akarta ismerni a francia igazságszolgáltatást, még azt is megtette, hogy Sansonnal, az azóta elhunyt állami hóhérral fölállította a szerszámát, és azt kívánta, végezzen ki egy eleven borjút, hogy beszámolhasson a francia forradalomban híressé vált gépezet működéséről.

A direktor, miután apróra megmutogatta neki az egész börtönt, az udvarokat, a műhelyeket, a cellákat stb., undorító taglejtéssel mutatott rá egy kamrára.

- Ide nem vezetem be méltóságodat - mondotta - ez a *tantik* kvartély...

- Ao! - szólt Lord Durham - hát az mi?

- A harmadik nem, mylord...

- *Aludni küldik* (kivégzik) Théodore-t! - mondotta La Pouraille. - Jóképű fiú! Micsoda keze van! Micsoda mersze! Mily vesztesége a társadalomnak!

- Bizony, Théodore Calvi ma utoljára *kajál* - szólt Biffon. - Bezzeg fölkapik az álla a *tyúk-jainak*, mert szerették a kis betyárt!

- Te vagy az, öregem? - szólította meg La Pouraille Jacques Collint.

És két kísérijével együtt, akikkel karonfogva ment, elállta az útját az újonnan jöttnek.

- *Góré*, hát *vadkan* lett belőled? - tette hozzá La Pouraille.

- Azt beszélnek, hogy *elszívtad a dohányunkat* (elsikkasztottad a pénzünket)? - folytatta Biffon fenyegető arccal.

- Mikor *köpöd ki a gerslit* (adod elő a pénzt)? - kérdezte Selyemszál.

Ez a három kérdés úgy hangzott el, mint megannyi pisztolylövés.

- Ne csúfolódjanak egy szegény pappal, aki tévedésből került ide - felelt gépiesen Jacques Collin; rögtön fölismerte három cimboráját.

- A szavad ugyanaz, ha a *blattod* (arcod) más is - szólt La Pouraille, Jacques Collin vállára téve a kezét.

Ez a gesztus és a három cimborá látása erőszakosan fölírta a góré a levertségéből és visszahelyezte a való életbe; mert az elmúlt fatális éjszakán az érzések végtelenségében lebegett, új utakat keresve benne.

- *Ne önts levest a górédra* (ne keverd gyanúba a vezéredet)! - szólt halkán Jacques Collin és fenyegető dörmögése az oroslán süket morgására emlékeztetett.

- Itt *leskel a zsaru*; hadd *egye meg a kefét* (menjen lépre). Én itt *link* színházat csinálók (komédiázom) egy *koma* kedvéért, aki benne van a *tésztában* (bajban).

Ezt oly kenetesen mondta Jacques Collin, mint mikor a pap meg akarja téríteni a szerencsétlen bűnösöket, és pillantásával mintegy magához ölelte az egész udvart; meglátta a foglárokat az árkádok alatt és gúnyosan mutatta őket a cimboráinak.

- Nincsenek itt *szakácsok*? *Gyűjtsatok gyertyát és tisztogassátok a kanócot* (figyeljete és óvakodjatek)! Nem ismerjük egymást! *Szopjátok be, hogy vadkan vagyok* (vegyétek úgy, mintha pap volnék), mert különben *fütyülök* nektek *tyúkostul, dohányostul* (tönkreteszlek a babátokkal és vagyontokkal együtt).

- De nagyon *majrészol* (félsz) tőlünk! - mondta Selyemszál. - Meg akarod *lógatni a nénidet* (szöktetni a barátodat)?

- Madeleine *beöltözött kanonoknak* (várja, hogy kivégezzék) - szólt La Pouraille.

- Théodore! - szisszent föl Jacques Collin, magába fojtva egy ordítást.

Ez volt az utolsó kínos csapás erre a ledőlt kolosszusra.

- *Hidegre fogják tenni* - ismételte La Pouraille - két hónap óta ki van állítva a *passzusa* (kész a halálos ítélete).

Jacques Collin elalélt, a térdei megrogytak, három cimborája fogta fel, de még volt annyi lélekjelenléte, hogy a kezét bűnbánó arccal összekulcsolja. La Pouraille és Biffon tiszteletteljesen támogatták az egyházgyalázó Vasfejt, mialatt Selyemszál a társalgóhoz vezető kapu szolgálattelévő foglárához szaladt.

- A főtisztelendő abbé úr le akar ülni, tessék adni neki egy széket.

Így Bibi-Lupin csele csütörtököt mondott, Vasfejt, akárcsak Napóleon, ha ráismertek a katonái, a három fegyenc részéről alázatra és tiszteletre lelt. Két szó megtette a magáét: *tyúk* és *dohány*, nő és pénz, ebben együtt van mindaz, ami férfiember szívéhez közel áll. Ezzel a fenyegetéssel a *góré* kivágta a legtöbb tromfot a három fegyenc előtt: a vagyontuk még mindig a kezében tartotta. A *góré* kifelé még nagy hatalom volt, és nem igaz, amit a hamis cimborák állítottak, hogy elárulta őket. A három fegyenc kíváncsiságát egyébként izgatta az az óriási nimbusz, mely vezérük alakját ügyességénél és agyafúrtságánál fogva körülvette;

mert a börtönben a kíváncsiság az egyetlen ösztökéje ezeknek a fonnyadt lelkeknek. Aztán meg elkápráztatta őket ez a vakmerő alakoskodás, melyet még itt, a Conciergerie lakatjai mögött is folytatott Jacques Collin.

- Négy napig magánzárkában ültem, nem tudtam, hogy Théodore már oly közel van az *apátság*hoz... - szólt Jacques Collin. - Azért jöttem, hogy megmentsek egy szegény gyereket, aki tegnap délután négy órakor amott fölakasztotta magát; és most új szerencsétlenség előtt állok. Nincs több ászom a játékban!

- Szegény *góré*! - sóhajtott Selyemszál.

- Eh, cserbenhagy a *pékmester* (az ördög)! - kiáltott Jacques Collin, azzal kitepte magát a két cimborája karjaiból és ijesztő arccal egyenesedett ki. - Van egy pillanat, amikor a világ erősebb, mint mink. A *bagolyvár* (törvényszéki palota) benyel valamennyiünket.

A Conciergerie direktora, mikor a spanyol pap ájulásáról hallott, személyesen jött ki a börtönudvarra, hogy kikémlelje; napos helyen, egy székre ültette és azzal a borzalmas éleslátással figyelt meg mindent, mely ilyen hivatal ellátása közben napról napra nagyobb lesz, és amelyet színlelt közönnyel szokás leplezni.

- Ó, Istenem, Uram! - kesergett Jacques Collin - hogy nekem ilyen emberek közé kellett vetődnöm, a társadalom söpredéke, gyilkosok és rablók közé!... De Isten nem fogja elhagyni az ő szolgáját. Drága jó direktor uram, itt-tartózkodásomat az irgalmasság cselekedeteivel fogom megörökíteni, melyeknek emléke maradandó lesz! Meg fogom téríteni e szerencsétleneket, hadd tanulják meg, hogy halhatatlan lelkük van, hogy az örök Élet várakozik rájuk, s hogy, ha a földön már mindent elveszítettek, még meghódíthatják a mennyországot, amely igaz, őszinte töredelem árán az övék.

Összeverődött vagy húsz-harminc rab és egy csomóba gyűlt a három gonoszképű fegyenc mögé; ezeknek szilaj tekintete három lépés távolságra parancsolta a kíváncsiskodókat, akik szájtátva hallották ezt az evangéliumi kenetességgel hangzó szónoklatot.

- Látja, Gault úr, ezt szívesen meghallgatnók... - szólt a rettenetes La Pouraille.

- Úgy hallom - folytatta Jacques Collin, akitől nem messze állott Gault úr - hogy ebben a börtönben egy halálra ítélt rab van.

- Épp ebben a pillanatban olvassák föl előtte kegyelmi kérvényének elutasítását.

- Nem tudom, mi az? - szólt Jacques Collin és naivan nézett körül.

- Te jó Isten, micsoda hólyag! - szólalt meg az a kis siheder, aki az imént Selyemszáltól a réteken szokásos lóbab-ebédekről kérdezősködött.

- Ej, hát ma vagy holnap *lekaszálják*! - mondotta az egyik rab.

- *Lekaszálják?* - kérdezte Jacques Collin, akinek ártatlan és mit sem tudó ábrázata ámulatba ejtette a három *kujont*.

- A rabok a maguk nyelvén így fejezik ki a halálos ítélet végrehajtását - felelt a direktor. - Ha az írnok már az elutasítást olvassa fel, akkor bizonyára a hóhér is megkapja a parancsot a végrehajtásra. A szerencsétlen makacsul elhárította magától a vallás vigaszát...

- Ó, direktor uram, itt meg kell menteni egy lelket a kárhozattól!... - kiáltott Jacques Collin.

Az egyházgyalázó a kétségbeesett szerelmes gesztusával kulcsolta össze kezeit, s ez a gesztus a direktor figyelő szeme előtt úgy tűnt föl, mint a szent buzgalom megnyilatkozása.

- Ó, direktor úr - folytatta a Vasfejű - engedje meg, hogy a bűnbánat tüzét lobbanthassam föl ebben a megkérgesedett szívben! Isten olyan szavak képességével áldott meg, melyek nagy lelki válságokat tudnak előidézni. Meg tudom repeszteni, föl tudom tární az emberek szívét... Mitől fél? Adjon zsandárokát kíséretül vagy foglárokat, ha tetszik!

- Majd meglátom, beleegyeznek-e a börtön lelkésze, hogy ön a helyére lépjen - szólt Gault úr.

Az igazgató távozott; megdöbbenette a fegyencek és foglyok tökéletesen közömbös, bár kíváncsi arca, ahogyan ezt a papot nézték, aki apostoli zengzettel tette elevenné tört spanyol és francia szavakból zagyvált beszédét.

- Hogy került ide az abbé úr? - kérdezte az a fiatalember, aki az imént Selyemszállal diskurált.

- Ó, tévedésből - válaszolt Jacques Collin, végignézve a jó családból való ifjút. - Egy kurtizán lakásán találtak rám, akit halála után megloptak. Máris kiderült, hogy öngyilkosságot követett el, és a ház cselédei, akik a lopást minden valószínűség szerint elkövették, még nem kerültek kézre.

- És e miatt a lopás miatt akasztotta föl magát az a fiatalember?...

- Szegény fiú, nyilván nem bírta elviselni az igazságtalan meghurcoltatást - felelte a Vasfejű égnék emelt szemekkel.

- Igen - szólt a legényke - éppen szabadon akarták eresztetni, amikor öngyilkos lett. Micsoda véletlen!

- Csak ártatlan ember veszi ennyire szívére az ilyesmit - szólt Jacques Collin. - Megjegyzendő, a lopást az ő kárára követték el.

- Mekkora összegről van szó? - kérdezte a fifikus Selyemszál.

- Hétszázötvenezer frankról - felelte halkán Jacques Collin.

A három fegyenc összenézett és elődalgott az állítólagos papot körülrajzó fegyencek csoportjából.

- *Kiöblítette a ribanc dézsáját* - (kirabolta a lányt)! - súgta Biffon fülébe Selyemszál. - *Be akart gyullasztani* (ránk akart ijesztetni), hogy baj lehet a *szajrénk* körül.

- Azért mégiscsak ő a *főkujonok* göréja - felelt La Pouraille. - Ne félj, nem *csapta meg* (lopta el) a dohányt.

La Pouraille most keresett olyan embert, akiben megbízhatik, így hát érdeke volt, hogy Jacques Collinban tisztességes embert lásson. Ha valahol, a börtönben hiszi csak igazán az ember, amit óhajt!

- Fogadok, hogy megfőzi a *főgolyát* (főállamügyészt) és *meglógatja a tantiját!* - szólt Selyemszál.

- Ha ez sikerül neki - szólt Biffon - akkor se tartom öregistennek; de elhiszem róla, amit mondanak, hogy *egy kéményből füstölt a pékmesterrel* (egy pipát szívott az ördöggel).

- Nem hallottad, mikor azt kiáltotta: „Cserbenhagyott a *pékmester?*” - kérdezte Selyemszál.

- Hej! - kiáltott La Pouraille - ha megcsinálná azt a *balhét*, hogy a *kókuszom a szárán* (a fejem a nyakamon) maradjon, micsoda *tuti páholyban* ülnék (nagyszerű életem lenne) a *szajrémmal* és a *fekete csikóimmal* (a dugaszban tartott aranyaimmal).

- Hát csak *dőlj be* neki! - hagyta rá Selyemszál.

- *Murizol* velem (kicsúfolsz)? - kérdezte La Pouraille és ránézett a barátjára.

- Hallod, micsoda *pali* vagy! Egy-kettőre megkapod a *passzusodat* (halálra ítélek). Így hát, ha a *csánkodon* (lábodon) akarsz maradni, ha még *kajálni*, *piálni* és *szajrézni* akarsz életedben - replikázott Biffon - akkor nincs más tennivalód, mint hogy falazz neki!

- Hát én csak azt mondom - felelt La Pouraille - egyikünk se rántsa bele a *tésztába* (árulja el) a *górét*, mert esküszöm, hogy magammal viszem az ipsét oda, ahova én megyek...

- Megteszi, amit mond! - kiáltott Selyemszál.

Akármilyen kevésbé rokonszenvez is valaki ezzel a furcsa világgal, el fogja tudni képzelni Jacques Collin lelkiállapotát. Ott állott két holttest között: az egyiket, imádottját, az elmúlt éjszaka, öt óra hosszat siratta; a másik, egykori lánctársáé, a korzikai ifjú Théodore, nem-sokára hidegen és mereven fog kinyújtózni előtte. Ha csak az lett volna a célja, hogy lássa ezt a szerencsétlent, már ahhoz is nem mindennapos ravaszságra volt szüksége; hogy megmentse, ahhoz csodának kellett történnie! Pedig máris ezen a csodán törte a fejét.

Hogy jobban megérthessük, mi az, amivel Jacques Collin meg akart próbálkozni, e helyütt figyelmeztetnünk kell az olvasót, hogy a gyilkosok, tolvajok és fegyházak többi lakói korántsem oly félelmetes népség, mint általában hiszik. Ezek az emberek ritka kivétellel mind gyávák, valószínűleg azért, mert örökös rettegés üli a szívüket. Minthogy minden képességüket szakadatlanul a rablásra állítják be, s egy-egy vállalkozás végrehajtásához szükségük van minden életerejükre, a testi ügyességgel fölérő szellemi fürgeségre és arra az óvatosságra, mely felőrli a bátorságot - így akaruk ez erőszakos megfeszítésétől eltekintve az eszük eltompul, ugyanazon okból, melynél fogva kimerülten összerogy egy énekesnő vagy egy táncos, valamely fárasztó tánc, avagy olyan borzalmas duett után, aminőkkel a modern zeneszerzők gyötrik a publikumot. A gonosztevők tényleg annyira híján vannak minden értelemnek, vagy pedig oly nyomasztóan hat rájuk a félelem, hogy teljesen gyermekeké válnak. A legnagyobb mértékben hiszékenyek, s ezért a legeggyűbb csselfogásnak is lépre mennek. Ha egyszer egy „ügy” sikerült nekik, olyan ernyedés fogja el őket, hogy tüstént a nélkülözhetetlen kicsapongásokba vetik magukat, bortól-pálinkától lerészegednek és örjögve hullnak a nők karjaiba; hogy nyugalmat leljenek, minden erejüket elfecsérik, úgy akarván elfelejteni a bűnüket, hogy az eszüket is elfelejtik. Ebben az állapotban kényre-kedvre ki vannak szolgáltatva a rendőrségnek. Ha azután rajtuk a bilincs, akkor se látnak, se hallanak, elvesztik a fejüket és annyira belekapaszkodnak a reménységbe, hogy mindent elhisznek, nincs az a képtelenség, amit be ne lehetne nekik beszélni. Egy példa elég lesz annak illusztrálására, minő butaságra képes egy ilyen bekóterezett gonosztevő. Bibi-Lupin nemrégiben úgy szedte ki a vallomást egy tizenkilenc éves gyilkosból, hogy elhitette vele: kiskorúakat nem végeznek ki. Mikor ezt a sihedert, miután a kegyelmi kérvénye elutasított, a Conciergerie-be szállították, a hírhedt rendőrügynök fölkereste őt a cellájában.

- Biztos, hogy még nem vagy húszesztendő? - kérdezte tőle.

- Igen, még csak tizenkilenc múltam - felelte tökéletes hidegvérrel a legény.

- No, öcsém - mondta Bibi-Lupin - nyugodt lehetsz, sohasem is leszel húszesztendő...

- Már miért ne?

- Mert három nap múlva lekaszálnak - válaszolt a közbiztonság főnöke.

A gyilkos, aki még elítéltetése után is abban bizakodott, hogy kiskorúakat nem végeznek ki, összeesett, mint egy rosszul sikerült tojásfelfűjt.

Ezek az emberek, akik a szemtanúk láb alól való eltevésében oly vérengzők tudnak lenni - mert csak azért gyilkolnak, hogy eltüntessék a bizonyítékokat, és ez súlyos érv azok kezében, akik a halálbüntetés eltörlését követelik - az ügyesség és agyafúrtság ez élő szobrai, akiknek a

sok gyakorlat oly biztossá tette a kezét, oly gyorsá a szemét és az érzékeit, akár csak a vadakét - csakis a gaztetteik színhelyén válnak a gonoszság hőrozsáivá. Nemcsak, hogy a büntett elkövetése után kezdenek tulajdonképpen zavarba jönni (mert a zsákmány elrejtésének feladata éppúgy eltompítja az agyukat, mint előbb a nyomor) - hanem le is gyengülnek, mint a szülesen épp hogy átesett asszony. Ijesztően energikusok a büntett kitervezésében, de a siker után gyámoltalan gyermekeké válnak. Szóval a természetük hasonló a ragadozó állatokéhoz, akiket könnyű megölni, ha telefálták magukat. A börtönben ezek a különös emberek csak annyiban emberek, hogy színlelni és hallgatni tudnak, s ebből csupán az utolsó pillanatban engednek, ha már a hosszú fogság megtörte, megpuhította az ellenállásukat.

Most már értjük, miért akarta a három fegyenc, ahelyett, hogy tönkretette volna, megmenteni a vezérét: csodálták őt, mert azt gyanították, hogy ő tette rá a kezét az eltűnt hétszázötvenezer frankra, mert itt, a Conciergerie falai közt is higgadtnak látták, és mert képesnek tartották rá, hogy védőszárnyai alá vegye őket.

Gault úr, miután elhagyta az ál-spanyolt, a társalgón keresztül visszatért az irodájába és fölkereste Bibi-Lupint, aki, mióta Jacques Collin kiment a cellájából, tehát húsz perc óta, az egyik udvari ablakhoz simult és egy kémlelőnyíláson keresztül mindent megfigyelt.

- Egyik sem ismert rá - mondotta Gault úr - és Napolitas, aki valamennyit figyel, semmit sem hallott. A szegény pap ma éjszakai gyötrelmei közt sem beszélt egy szót sem, amiből azt lehetne következtetni, hogy találja Jacques Collint rejti.

- Ez bizonyítja, hogy jól ismeri a dörgést a börtönökben - vélte a közbiztonság főnöke.

Napolitast, Bibi-Lupin titkárát, senki sem ismerte azok közül, akik a Conciergerie-ben ez idő szerint fogva voltak; ő játszott a hamisítással vádolt, jó családból való ifjú szerepét.

- Most meg arra kér, engedjem meg, hogy meggyóntathassa a halálraítéltet! - folytatta az igazgató.

- Hopp! Ez még segíthet, rajtunk! - kiáltott Bibi-Lupin. - Hogy én erre nem gondoltam! Théodore Calvi, a korzikai, láncszomszédja volt Jacques Collinnak. Jacques Collin, amint nekem mesélték, a *réten* mindig gyönyörű *flastromokat* csinált neki...

A fegyencek kis vánkoscéléket fabrikálnak maguknak, ezt a vasgyűrű és a hús közé csúsztatják, hogy csökkentsék a lánc súlyát a bokájukon és a lábfejükön. Ezeket a kócból és vászonból csinált vánkoscéléket hívják úgy, hogy *flastrom*.

- Ki őrzi a halálraítéltet? - kérdezte Bibi-Lupin az igazgatótól.

- Coeur-la-Virole.

- Jó, majd zsandárnak öltözöm és ott leszek a gyóntatásnál; nyitva lesz a fülem, jótállok mindenért.

- Nem fél, hogy Jacques Collin csakugyan ráismer önre és megfojtja? - kérdezte Gault.

- Zsandár létemre kard lesz az oldalamon - válaszolt a főspion. - Azonkívül, ha csakugyan Jacques Collin, sohasem fog olyasmit csinálni, ami miatt kikapja a *passzusát*. Viszont ha pap, akkor meg nincs mitől tartanom.

- Nincs veszteni való idő - szólt most Gault úr. - Most van fél kilenc. Sauteloup atya épp az imént olvasta föl a kegyelmi kérvény elutasítását; Sanson úr a nagyteremben várja az államügyészség intézkedéseit.

- Igen, úgy hallom, ma lesz; az *özvegy huszárait* (*özvegy*: másik förtelmes neve a nyaktilónak) kivégezték - szolt Bibi-Lupin. - De azért meg tudom érteni a főállamügyész habozását. Ez a fickó folyvást az ártatlanságát hangoztatta és meggyőző bizonyítékok, úgy látom, nem voltak ellene.

- Igazi korzikai - válaszolt Gault úr - meg se mukkant és minden próbát kiállott.

A börtönigazgató pár utolsó szava, amit a közbiztonság fejének mondott, magában foglalta a halálraítéltek egész komor históriáját. Az olyan ember, akit a Törvény szava törölt az élők sorából, az államügyészség kezébe kerül. Az államügyészség úr a maga szemétdombján; senkitől sem függ, csak a saját lelkiismeretének felelős. A börtön az államügyészség alá tartozik, mely ott korlátlanul uralkodik. A költészet már bekebelezte a halálraítéltet, ezt a hálás szociális témát, mely kiválóan alkalmas a képzelet izgatására. A poézis a fellegekben jár, a prózának nincs más hatáskeresője, mint a valóság; de a valóság, úgy ahogy van, épp eléggé iszonyú ahhoz, hogy állja a versenyt a költészettel. Kegyetlen kínok sanyargatják a halálraítélt utolsó óráit, ha nem vallotta be bűnét s ha bűntársait nem rántotta magával. Nem török föl vascsizmával a lábát, a gyomrába sem töltenek pukkanásig vizet, sem a tagjait nem nyújtóztatják ki rettenetes masinák segítségével: a kínzás alattomos, úgyszólván negatív módszerét alkalmazzák. Az államügyészség teljesen magára hagyja az elítéltet: egyedül hagyja a sötétségben és némaságban, de egy besúgót ad mellé, akihez nem lehet bizalommal.

Korunk drágalátos filantrópiája abban a hitben van, hogy ő fedezte föl az izolálás irtóztató tortúráját, pedig téved. A kínvallatás eltörlése óta az államügyészség, mely érthetően megnyugtatón igyekezett az esküdtek amúgy is kényes lelkiismeretét, rájött, hogy micsoda veszedelmes fegyvert ad a kezébe a magány mindazokkal szemben, akiknek a lelkét bűn terheli. A magány annyi, mint üresség; és a morális Természet épp úgy ismeri a „horror vacui”-t, az ürességtől való irtóztást, mint a fizikai. A magány csak zseniális embernek való hajlék, aki gondolataival, a szellemi világ édesgyermekével tölti meg, vagy pedig az isteni művek szemlélőjének, aki égi fényvel megvilágítva, az Úr leheletével és hangjával megelevenítve látja azt. E két fajta emberen kívül, akik oly közel élnek a paradicsomhoz, mindenki más előtt a magány úgy viszonylik a kínpadhoz, mint a szellem a testhez. A magány és a kínpad közt ugyanaz a különbség, mint az idegbaj és a sebészeti kezelésre alkalmas betegség között. A magány: szenvedés, szorozva végtelennel. A test az idegrendszerrel kapcsolódik a végtelenhez, mint ahogy a lélek a gondolatok útján hatol belé. Ezért a párisi államügyészség évkönyveiben könnyű megszámlálni az olyan gonosztevőket, akik nem tettek beismerő vallomást.

A maga helyén szó lesz erről a gyászos állapotról, mely bizonyos esetekben, mint például a politikában, amikor egy-egy dinasztiairól vagy államról van szó, óriási arányokat ölthet. E helyütt talán elég lesz leírni azt a kököporsót, melybe az állam a halálraítéltjeit elhelyezte, hogy az olvasó fogalmat alkothasson a kivégzésre váró bűnös utolsó napjainak borzalmairól.

A júliusi forradalom előtt a Conciergerie-ben még megvolt - egyébként ma is megvan - az úgynevezett *siralomház*. Ez a kamra szomszédos az irodával, és attól egy csupa kockakövből álló vastag fal választja el; a másik oldalon az a hét-nyolc láb vastag kőfal határolja, mely az óriási várócsarnok egyik hordozója. Bejárata az első ajtó azon a hosszú sötét folyosón, melyen végiglát az, aki a nagy boltozatos pítvar közepén áll meg. Ez a hátborzongató kamra egy csúf, vasrácsos szellőzőablakon át nyeri a világosságot, amelyet alig lát meg az ember, ha belép a Conciergerie-be, mert azon a keskeny darab falon van vágva, mely a kapurács melletti irodaablak és a Conciergerie írnokának lakása közt húzódik. (Ezt az írnoki lakást az építész mint valami szekrényt ragasztotta az előudvar végébe.) Ez a helyzet magyarázza meg, miért szemelték ki ezt a szobát (négy vastag fal között) a Conciergerie átépítése idején erre a borzalmas, gyászos célra. Innen megszökni lehetetlenség. A magánzárkákhoz és a női osztályhoz

vívó folyosó a kandallóval szemközt ér véget, mely körül folyvást zsandárok és foglárók állnak csoportosan. A szellőzőablak, az egyetlen nyílás a külvilág felé, kilenc láb magasan van a folyosó kőpadlata fölött és az első udvarra néz, melyet a Conciergerie külső kapujánál posztoló zsandárok őriznek. Emberi erő tehetetlen a falak ellenében. Egyébként a halálra ítélt bűnös állandóan kényszerzubbonyt visel, amely ruhadarab, mint tudjuk, a kéz használatát lehetetlenné teszi. Továbbá fél lábbal a priccséhez van láncolva, és végül a gondozására és őrizetére egy *vamzer* (besúgó) áll. A kamra vaskos kövekkel van padlózva és oly gyér a világítása, hogy alig látni benne.

Lehetetlenség, hogy aki ide belép, csontja velejéig meg ne dermedjen még ma is, jóllehet ezt a szobát tizenhat éven át senki se használta, mivel Párisban különböző újításokat létesítettek a bírósági ítéletek végrehajtása körül. Képzelnék el itt a büntettest, az önvád kinszenvedései közt, a csend és a sötétség kettős borzalmától gyötörve, és kérdezzük: nem kell-e megőrülnie! Szervezet legyen, amelynek erejét meg nem őrli ez az élet, kivált mikor a kényszerzubbony még mozdulatlanra és tétlenségre is kárhoztatja.

Théodore Calvi, ez az akkoriban huszonhét esztendő korzikai, a tökéletes szótlanság leplébe burkolózva, mégis két hónapon keresztül állta e tömlőc hatását és a *vamzer* beugrató célzatú fecsegését... Miben állt az a sajátságos bűnper, mely Théodore Calvi halálos ítéletével végződött? Bár az eset rendkívül érdekes, summázva fogjuk elmondani, minthogy helytelen volna még jobban elkalandozni amúgy is hosszúra nyúlt történetünktől, amelynek csupán Jacques Collin kölcsönöz érdekességet, aki borzalmas tevékenysége révén mintegy gerincoszlop módjára köti össze a *Goriot apó*-t az *Elveszett illúziók*-kal és az *Elveszett illúzió*-kat ezzel a Tanulmányommal. Az olvasó képzelete különben tovább fogja szőni ezt a komor témát, mely miatt épp most ugyancsak főtt a feje az esküdteknek, akik Théodore fölött ítéleztek volt; úgy, hogy egy hete, amióta a semmitőszék elvetette a vádlott fellebbezését, Granville úr vette kezébe az ügyet s napról napra halogatta a kivégzés elrendelését, annyira szívében feküdt, hogy megnyugtassa az esküdtek lelkiismeretét azzal a bejelentéssel, hogy az elítélt a halál küszöbén beismerte szörnyű bűnét.

Nanterre községben (mely, mint tudjuk, a Mont Valérien, Saint-Germain, továbbá Sartrouville és Argenteuil halmi közli terméketlen síkságon terül el), magános házában meggyilkoltak és kiraboltak egy szegény özvegyasszonyt, aki pár nappal előbb egy váratlan örökség ráeső részét vette kézhez. Ez az örökrész mintegy háromszázezer frank készpénzen kívül egy tizenkétszemélyes evőkészletből, egy aranyórából és láncból meg némi fehérneműből állott. Ahelyett, hogy követte volna az elhunyt borkereskedő (ez volt az örökhagyó) tanácsát, hogy pénzét Párisban helyezze el, a vénasszony mindent magánál akart tartani. Először is soha annyi pénz nem volt a kezében, azután meg üzleti dolgokban, mint a legtöbb falusi ember, senkiben sem bízott meg. Miután tövéről hegyire megbeszélte a dolgot egy nanterre-i borkereskedő rokonával, aki az elhunyt borkereskedőnek is rokona volt, az özvegy elhatározta, hogy életjáradékra adja ki a pénzét, a nanterre-i házát eladja és mint módos polgárasszony, Saint-Germainbe költözködik.

A lakóházához jókora kert tartozott, melyet rozoga deszkapalánk kerített be. Ez a ház olyan volt, mint a többi ronda vityillók, amelyeket a Páris környékén lakó kis parasztgazdák szoktak építeni maguknak. Csak úgy sebtében, minden építészeti terv nélkül, amint Páris környékén gyakran látható, esz-kábálták össze vályogból és terméskőből, ami bőven akad Nanterre határában, mely tele van szabad ég alatt feltárt kőbányákkal. Az ilyen ház többnyire a civilizált vadember kunyhója. Ez, amelyikről szó van, egyemeletes volt, padlásszobákkal.

Az asszony elhunyt férje, egy kőbányász, építette életében ezt a hajlékot és minden ablakát igen erős vasráccsal látta el. A kapu is föltúnően szilárd volt. Tudta jól a ház elhunyt gazdája, hogy egyedül lakott ezen a vidéken és micsoda vidéken! Rendelői a legnagyobb párisi

építőmesterek voltak; így hát a legszükségesebb építőanyagot azoknak üresen visszatérő kocsijain szállította a kőbányájától mintegy ötszáz lépésre eső háztelekhez. Párisi házlebon-tásoknál kiszemelte magának azt, amire éppen szüksége volt, és potom áron megvásárolta. Ablakok, ablakrácsok, ajtók, ablaktáblák, tetőzet: mindezek szabad lopásból és üzletfeleinek ajándékaiból származtak, és ő gondosan és jól kiválogatta ezeket az ajándékokat. Két ablakkeret közül a jobbikat fogadta el. A házat, mely előtt meglehetősen tágas udvar terült el az istállókkal, az utca felől kőfal kerítette be. A kapu erős vasrács volt. Azonkívül az istállók körül komondorok tanyáztak, és egy kis kuvasz bent a házban töltötte az éjszakát. A ház mögött körülbelül egy hektárnyi területű kert volt.

A kőbányatulajdonos felesége, mikor gyermekek nélkül megözvegyedett, egyetlen szolgáló-jával továbbra is a házban lakott. Eladta a kőbányát és ennek árából fedezte elhunyt férje adósságait. Az özvegy egyetlen vagyona ez az elhagyott ház volt, baromfit és teheneket tartott, a tojást és tejet eladta Nanterre-ben. Minthogy már sem istállólegényt, sem kocsist nem tartott, s a kötőmunkások is - akikkel elhunyt férje minden munkát végeztetett - máshová szegődtek, így abbahagyta a kert művelését és csak azt a kevés gyomot és zöldséget szedte össze, ami a Természet jóvoltából nőtt ezen a kavicsos talajon.

A ház eladási ára az egész hagyatékkal együtt vagy hét-nyolcezer frankot tett ki, s az asszony képzeletben már ott élt Saint-Germainben, csendes boldogságban, azzal a hét-nyolcszáz frankos életjáradékkal, melyet nyolcezer frankjából húzni remélt. Már többrendbeli megbeszélése volt a Saint-Germain-i közjegyzővel, mert a pénzt nem akarta kamatra adni annak a nanterre-i borkereskedőnek, aki kérte tőle. Így álltak a dolgok, amikor egy napon sem özvegy Pigeau-né, sem szolgálója nem került elő a házból. Az udvar rácskapuja, a ház bejáró ajtaja, az ablaktáblák mind be voltak csukva. Három nap múlva a hatóság tudomást szerezvén a rejtélyes ügyről, megindította a nyomozást. Párisból megjött Popinot úr, a vizsgálóbíró, s vele az államügyész. Megállapították a következő tényeket:

Sem az udvar rácskapuja, sem a ház bejárata nem mutatta betörés nyomait. A kulcs belül volt a házajtó kulcslyukában. Az ablakrácsok vasrudai érintetlenek voltak. A falakon semmi sem látszott, ami az ismeretlen tettesek betörési kísérletére vallott volna. A vályogból rakott kéménynek nem volt járható nyílása, úgy, hogy azon át is lehetlenség volt a behatolás. A tető szarufái épek és sértetlenek voltak, erőszaknak nyomát sem mutatták. Mikor a hatósági személyek és Bibi-Lupin fogdmegei behatoltak az emeleti szobákba, özvegy Pigeau-nét megfojtva találták az ágyában, a szolgát ugyanígy a magáéban; mindkettőjüket a fejken-dőjükkel fojtották meg. A háromszázezer frankot, valamint az evőkészletet és aranytárgyakat a rablók elvitték. A két hulla már erjedésnek indult, éppúgy, mint a kiskutyus és az egyik nagy komondor teteme. Megvizsgálták a kert palánkját, de egyetlen kitört lécet sem találtak. A kerti utakon lábnyomok nem látszottak. A vizsgálóbíró valószínűnek tartotta, hogy a gyilkos a fűvön járt, így kerülve el, hogy a lába nyomot hagyjon, ha ugyan a kert felől jött; de hogyan hatolt be a házba? A kertre nyíló kapun, fönt világítóablak volt, melyet három, sértetlen állapotban levő vasrúd védett. Ezen az oldalon is, mint az udvar felé eső ajtón, a kulcs belülről volt a zárba dugva.

Miután Popinot úr, Bibi-Lupin (aki, hogy mindent szemügyre vehessen, egy egész napot ott töltött), maga az államügyész és a nanterre-i csendbiztos mindezeket a képtelenségeket apróra megállapították, a gyilkosság ügye borzalmas rejtély lett, melyben a rendőrség és a bíróság csúfosan alul kellett, hogy maradjon.

Ez a dráma, melyet a törvényszéki újság nyilvánosságra hozott, 1828-29 telén játszódott le. A jó Isten a megmondhatója, hogy ez a hátborzongató dráma micsoda kíváncsi érdeklődést kavart föl Párisban; de ez a Páris, melynek nap nap után új meg új izgalmat kell lenyelnie, elfelejt mindent. De a rendőrség, az nem felejt. Három hónappal ez eredménytelen kutatások

után történt, hogy egy utcai nő, aki nagy költekezésével már régebben föltűnt Bibi-Lupin ügynökeinek, s akit több ismert tolvajjal való barátkozása miatt figyeltek, egy barátnője útján el akart zálogosítani egy tizenkétszemélyes evőkészletet, meg egy aranyórát láncsal. A barátnője vonakodott. Az ügy fülébe jutott Bibi-Lupinnek és rögtön a nanterre-i gyilkosság alkalmával elrablott tárgyakra gondolt. Tüstént értesítés ment az összes párisi zálogházaknak és orgazdáknak, és Bibi-Lupin irgalmatlanul üldözte kémeivel a szőke Manont.

Csakhamar kitudódott, hogy a szőke Manon örültül szerelmes egy fiatal legénybe, aki nemigen mutatkozott, mert az volt a híre, hogy érzéketlen a szőke Manon minden szerelmi csábja iránt. Titok titokra halmozódott. Ez a fiatalember, mikor a spionok figyelmét fölhívták rá, hamarosan kézre került; ekkor egy szökött fegyencet ismertek föl benne: Théodore Calvi volt, a korzikai vendetták hírhedett hőse, tolvajnevén Madeleine.

Erre a Théodore-ra ráuszítottak egy kétkulacsos orgazdát, olyat, aki egyszerre a tolvajoknak és a rendőrségnek is szolgálatára áll, és ez kilátásba helyezte neki, hogy megveszi tőle az ezüstöt és az aranyórát láncostul. Abban a pillanatban, mikor a Saint-Guillaume udvarbeli ócskavasas a nőruhába bújt Théodore kezébe leolvasta a pénzt, este fél tizenegykor betoppant a rendőrség, elfogta Théodore-t és lefoglalta az értéktárgyakat.

Azonnal megindult a vizsgálat. Ily gyenge bizonyítékok alapján lehetetlenség volt - az államügyészség stílusában szólva - „keresztülhajtani a halálos ítéletet”. Calvi egyszer sem keveredett ellentmondásba. Nem lehetett megfogni: azt mondta, egy falusi asszonytól vette Argenteuilban ezeket a tárgyakat és csak mikor már megvette, akkor hallotta hírét a nanterre-i gyilkosságnak, s akkor jött rá, milyen veszedelmes portékák birtokába jutott; ugyanis pontosan rájuk illett annak a bizonyos párisi borkereskedőnek, özvegy Pigeau-né nagybátyjának a hagyatékában talált leírás az elrablott tárgyakról. Végül is, úgy mondotta, a nyomor arra kényszerítette, hogy eladja a dolgokat, és ő egy még gyanúba nem kevert személy útján akart megszabadulni tőlük.

A megugrott fegyencből semmit sem lehetett kiszedni; makacs hallgatásával azt a hitet tudta ébreszteni, hogy a nanterre-i borkereskedő követte el a gaztettet, s hogy az a nő, akitől a kompromittáló tárgyakat vette, a borkereskedő neje volt. Özvegy Pigeau-né szerencsétlen rokonát feleségével együtt letartóztatták; de egyheti fogság után az alapos nyomozás megállapította, hogy sem a férj, sem a feleség a büntett idején nem volt el hazulról. Egyébként Calvi sem ismerte föl a borkereskedő feleségében azt az asszonyt, aki állítása szerint az arany-, ezüsthalmi a nyakába sózta.

Miután Calvi balkézi feleségére, aki szintén bele volt keveredve a pörbe, rásütötték, hogy a büntett elkövetése óta egész addig, amikor Calvi az arany- és ezüsthalmi el akarta zálogosítani, körülbelül ezer frankot adott ki, az így összegyűlt gyanúkokokat elegendőnek találták arra, hogy a fegyencet ágyastársával együtt esküdszék elé állítsák. Minthogy ez Théodore-nak már tizennyolcadik gyilkossága volt, halálra ítélték, mert úgy látszott, ennek az agyafúrtnak véghezvitt gaztettnek is ő volt az értelmi szerzője. Ha ő nem ismerte föl a nanterre-i borkereskedőnét, annál inkább fölismerte őt az asszony meg a férje. Az előzetes nyomozás során számos tanúvallomás megerősítene, hogy Théodore vagy egy hónapon át Nanterre-ben lebzelt; kőművesekhez állt be munkára, az arca állandóan teli volt gipszporral, és ütött-kopott ruhában járt. Nanterre-ben mindenki tizennyolc esztendősnak tartotta ezt a fickót, aki a szóban forgó *balhét* kieszelte.

Az államügyészség tetteársakat szimatolt. Megmérték a kéménynyílás belső falát, hogy összehasonlítsák a szőke Manon testének kerületével, mert látni akarták, beférkőzhetett volna-e a kéményen keresztül; de egy hatesztendő gyereket sem tudott volna lekúszni a szűk vályogcsövön, melyet a modern építészet a régi tágas füstaknák helyébe alkalmazott. Ha nincs ez a

furcsa és izgató titok, Théodore-t már egy héttel előbb kivégezték volna. A börtön lelkésze, miként látuk, tökéletes kudarcot vallott.

Ez az ügy és Calvi neve elkerülte Collin figyelmét, mert akkoriban elég dolgot adott neki a Contenson, Corentin és Peyrade elleni harc. A Vasfejű különben is rajta volt, hogy a *komákat* és mindent, aminek az Igazságügyi Palotához köze volt, minél tökéletesebben elfelejtse. Rettegett attól, hogy összeakadhatna valamelyik *főkujonnal*, mert a *góré* aligha tudott volna helytállani, ha a *kujonok* számadásra vonják.

A Conciergerie igazgatója nyomban bement a főállamügyész hivatalába, ahol Granville úrral éppen a legidősebb ügyész beszélgetett, kezében tartva a kivégzési parancsot. Granville úr, aki az egész éjszakát a Sérizy-palotában töltötte el, e fontos kivégzés miatt kénytelen volt pár órát még a hivatalának szentelni, jóllehet alig állt a lábán a bágyadtságtól és fájdalomtól, ugyanis az orvosok még nem merték biztosra mondani, hogy a grófné ép eszénél marad. Miután Granville úr pár szót váltott az igazgatóval, kivette az államügyész kezéből a kivégzési parancsot és átadta Gault-nak.

- A kivégzésnek meg kell történni - mondotta - hacsak rendkívüli körülmények nem állanak elő; ezeket ítélje meg ön. A vérpad fölállítását elhalaszthatják fél tizenegyig; így önnek marad egy órája. Ilyen nap reggelén az órák évszázadokkal érnek föl, és egy évszázadba sok esemény elfér. Vigyázzon, azért ne keltse a halogatás látszatát. Ha szükséges, fogjanak az elítélt öltöztetéséhez; ha nem történik közben valami leleplezés, akkor fél tízkor adja át Sansonnak a parancsot. Mondja meg neki, hogy várjon!

Amint a börtönigazgató kijött az államügyész szobájából, a galériába torkolló, bolthajtásos folyosón összetalálkozott Camusot úrral, aki épp az államügyészségre ment. Sebtiben néhány szót váltott a bíróval s miután mindenről informálta, ami a Conciergerie-ben Jacques Collinnal történt, lesietett, hogy intézkedjék a Vasfejűnek Madeleine-nel való szembesítése iránt; de csak akkor engedte meg, hogy az állítólagos pap szóba álljon a halálraítélttel, amikor Bibi-Lupin, aki nagyszerűen ki volt maszkírozva zsandárnak, leváltotta az ifjú korzikai őrizetere rendelt *vamzert*.

Nem lehet elképzelni a három fegyenc mélységes álmélkodását, mikor látták, hogy egy foglár jön Jacques Collinért, hogy a siralomházba vezesse; egy ugrással egyszerre a szék mellett termettek, melyen Jacques Collin ült.

- Igaz, hogy ma lesz a napja, Julien úr? - kérdezte Selyemszál a foglártól.

- Persze, Charlot már itt is van! - felelt a foglár tökéletes lelki nyugalommal.

A köznép és a börtönök világa Charlot-nak hívja a párisi hóhért. A gúnynév az 1789-i forradalomból származik. Az említése most óriási szenzációt támasztott. A rabok valamennyien összenéztek.

- Annak befellegzett! - folytatta a foglár. - Gault úr megkapta a végrehajtási parancsot, épp most olvasták föl az ítéletet.

- Úgy? - szólt La Pouraille. - Hát a szép Madeleine fölvette már az összes szakramentumokat?

Úgy tett, mintha utoljára nagyot nyelne.

- Szegény, kicsi Théodore! - kiáltott Biffon. - Olyan helyes fiú. Kár, hogy ilyen fiatalon kell a korpába *prüszkölnie*...

A foglár a kapu felé tartott, abban a hitben, hogy Jacques Collin követi; de a spanyol lassan ment, lépdelt és mikor már tíz lépésre elmaradt Julien mögött, úgy látszott, hirtelen rosszul lett fogta el, és intett La Pouraille-nak, hogy nyújtsa a karját.

- Az egy gyilkos! - figyelmeztette Napolitas a papot, La Pouraille-ra mutatva, és ő maga nyújtotta a karját.

- Az én szememben csak egy szerencsétlen ember! - válaszolt Vasfejű a cambrai-i érsek lélekjelenlétével és kenetességével.

És eltávolodott Napolitastól, akit első pillantásra gyanúsnak talált, azután így szólt halkán a *kujonokhoz*:

- Théodore a *Bűnbánathegyi apátság* első lépcsőjén áll; de annak én vagyok a perjele! Majd meglátjátok, hogy tudom én *fírolni a gólyát* (léprevinni a főügyészt). *Elhappolom tőle azt a kobakot* (kiveszem a karmai közül azt a fejet).

- Talán a nadrágja miatt? - kérdezte nevetve Selyemszál.

- Meg akarom menteni azt a lelket a kárhozattól! - válaszolt Jacques Collin papos komolysággal, látván, hogy néhány más rab is köréje gyűlik. És a kapunál utolérte a foglárt.

- Azért jött, hogy kiszabadítsa Madeleine-t - szólt Selyemszál. - Jól sejtettük. Ez aztán a *góré!*

- Hogyhogy? Hisz már itt vannak a *guillotine-huszárok*. Még látni se fogja - vetette ellen Biffon.

- A *pékmester* a pártján van! - kiáltott La Pouraille. - Hogy ő *elszívna a dohányunkat?*... Annál sokkal jobban szereti a *komáit!* Aztán meg szüksége is van ránk! Azt akarnák, hogy *bemószeroljuk*. Nem *ettünk kefét!* Ha *meglógatja* a Madeleine-ját, én *nem csinállok tüzet* (titoktartó leszek).

Ez az utolsó szó hatott: a három fegyenc imádata az istenségük iránt még fokozódott. Mert e pillanatban a híres *góréjukba* helyezték minden reménységüket,

Jacques Collin, bármily veszedelemben tudta Madeleine-ját, nem esett ki a szerepéből. Ez az ember, aki a Conciergerie-t éppolyan jól ismerte, mint a három fegyházat, oly természetesen színlelte, hogy nem tudja a járást, hogy a foglár kénytelen volt minden pillanatban dirigálni: „Erre! Arra!” Míg csak be nem értek az irodába. Ott Collin tüstént meglátott a kályhához támaszkodva egy nagy, kövér embert, akinek vörös képe nem volt minden előkelőség nélkül való. Megismerte: Sanson volt.

- Uraságod nemde a börtön lelkésze? - szólt a legjámborabb arccal lépve a vörös emberhez.

Ez a tévedés oly hátborzongató volt, hogy minden nézőben megdermedt a vér.

- Nem, abbé uram - felelt Sanson - nekem egész mások a funkcióim.

Sanson, a hóhércsalád utolsó tagjának az apja (mert emezt nemrégiben elmozdították az állásától), fia volt annak, aki XVI. Lajost kivégezte.

Négyszáz évig látta el ezt a hivatalt a Sanson-család, amikor annyi pribék leszármazottja megpróbálta lerázni ezt a terhes örökséget. A Sansonok méghozzá már két évszázadon keresztül hóhérok voltak Rouen-ban, mielőtt az ország legelső ilyen állását töltötték volna be, és a tizenharmadik század óta apáról fiúra szállt az a kötelesség, hogy végrehajtsák az igazságszolgáltatás döntését. Kevés oly család van, amelyik ki tudja mutatni, hogy tagjai közt hat évszázadon öröklődött valami hivatal vagy rang. Ez az ifjú már éppen gyönyörű katonai pályafutás küszöbén állott (kapitányságig vitte), amikor az apja azt követelte tőle, hogy térjen vissza, és segítsen neki a király kivégzésénél. Később a fiát tette meg segédévé; ugyanis 1793-ban két vérpad állott: az egyik a *Trónus sorompónál*, a másik a *Grève* téren. Ez a rettenetes államhivatalnok történetünk idején hatvan éves volt, kitűnő magatartásával, szelíd és higgadt lényével tűnt ki és azzal, hogy roppantul lenézte Bibi-Lupint és segítőitársait, akik a masina számára szállították a matériát. Az egyetlen vonás, ami elárulta, hogy ebben az

emberben a középkori bakók vére csörgedez, hatalmas, széles és vaskos két keze volt. Egyébként eléggé művelt ember volt, sokat tartott arra, hogy állampolgár és választó, és rajongott a kertészetért. A nagy, testes, higgadt és hallgatag ember, magas, kopasz homlokával, halk beszédével sokkal inkább emlékeztetett egy angol lordra, mint egy hóhérra. Egy spanyol kanonok részéről várható volt ez a tévedés, amit persze Jacques Collin szántszándékkal követett el.

- Ez mégsem lehet fegyenc - szólt a főfoglár az igazgatóhoz.

- Kezdem hinni - dörögte Gault úr, fejével intve alantasának.

Jacques Collint bevezették a pinceforma odúba, ahol az ifjú Théodore kényszerzubbonyba bújtatva ült, ocsmány piccse szélén. Vasfejű a folyosóról egy pillanatra beeső világosságnál tüstént látta, hogy a kardjára támaszkodva egyenest álló zsandár nem más, mint Bibi-Lupin.

- *Io sono Capo-di-Ferro! Parla nostro italiano* - szólt hirtelen Jacques Collin. - *Vengo ti salvar* (Vasfejű vagyok. Beszéljünk olaszul. Azért jövök, hogy megmentselek).

Az ál-zsandár egy szót sem értett az egészből, amit a két cimborá egymás közt beszélt, és minthogy Bibi-Lupinnek állítólag a fogoly őrzése volt a dolga, nem hagyhatta el a posztját. A közbiztonság főnökének a dühét leírni nem lehet.

Théodore Calvi sápadt, zöldes arcszínű ifjú volt, szőke hajjal, beesett, zavaros kék szemekkel; termete arányos, de hatalmas izomereje eltűnt a délvidékieknél eléggé gyakori sápkóros külső alatt; arca elragadó lett volna az ívelt szemöldök, az alacsony homlok nélkül, mely valami ijesztő vonást adott neki, a piros ajkak szilaj kegyetlensége és az izmok rángatózása nélkül, mely a fajtára jellemző, végletes ingerlékenység jele a korzikaiaknál, akik parázs veszedélmségnél egy-kettőre gyilkolnak.

Théodore e hangra megdöbbenve szegte fel a fejét és azt hitte, hallucinál. Minthogy azonban kéthónapos ittléte alatt a szeme megszokta a sötétséget ebben a kőodúban, most meglátta az ál-papot és mélyet sóhajtott. Nem ösmert rá Jacques Collinra az arc, mely a kénsav hatása alatt csupa sebhely volt, nem tűnt föl előtte hasonlatosnak a *góré* arcához.

- Én vagyok, a te *Jacques*-od; papnak öltözködtem, ki akarlak szabadítani. Ne légy ostoba, valahogy rám ne ismerj; tégy úgy, mintha gyógnál.

Ezt gyorsan, hadarva mondta Collin.

- Ez a fiatal legény teljesen le van sújtva; retteg a haláltól; mindent be fog vallani - fordult aztán a zsandárhoz.

- Mondj valamit, amiről tudjam, hogy „Ő” vagy, mert csak a hangod az övé - mondta Théodore.

- Hallja, azt mondja, ártatlan. Ó, a szerencsétlen! - folytatta Collin, még mindig a zsandárhoz beszélve.

Bibi-Lupin nem mert szólani, félt, hogy ráismernek.

- *Sempre-mi!* - fordult ismét Théodore-hoz Jacques Collin a fülébe súgva ezt a titkos jelszót.

- *Sempre-ti!* - adta vissza a jelhangot a fiatal rab. - Ó, a *góré*...

- Te csináltad?

- Én.

- Mondj el mindent, hogy tudjam, mihez kell fognom a megmentésedre; itt az ideje, megjött Charlot.

A korzikai rögtön letérdelt, úgy tett, mintha gyónni akarna. Bibi-Lupin nem tudta, mitévő legyen; mert az egész párbeszéd oly gyorsan pergett le, hogy alig tartott annyi ideig, amennyibe az elolvasása kerül. Théodore sebtében elmondta gaztettének már ismeretes körülményeit, melyekről Jacques Collin természetesen mit sem tudott.

- Az esküdtek bizonyítékok nélkül ítélték el - fejezte be elbeszélését.

- Gyerek, még disputálsz, amikor már le akarják nyírni a hajadat!

- De hiszen egészen jól lehetséges, hogy csak megbízásból akartam zálogba csapni a dolgokat, így hoznak ítéletet s méghozzá Párisban!

- De hogy csináltad?

- Hát csak így: mióta elvesztettelek szem elől, megismerkedtem egy korzikai kislánnyal. *Pantinba* (Párisba) jövet akadtam össze vele.

- Ha egy férfi olyan bolond, hogy nőt szeret - kiáltott Jacques Collin - mindig tönkremegy miatta! A nők szabadon járó tigrisek. Tigrisek, akik fecsegnek, és a tükörben nézdegélik magukat!... Nem csináltad okosan!

- De...

- Hadd hallom, mire volt jó neked az az átkozott néember?

- Nagyszerű teremtés, hosszú, mint egy paszulykaró, vékony, mint egy angolna, és ügyes, mint egy majom. Bemászott a kéményen és kinyitotta belülről az ajtót. A kutyákat húsgombócokkal etettük meg, beledöglöttek. A két nőt én *tettem hidegre*. Mikor a pénz megvolt, Ginetta megint becsukta az ajtót és fönt kimászott.

- Aki ilyet kitalál, az megérdemli, hogy éljen! - szólt Jacques Collin, úgy csodálva meg a gaztett keresztülvitelét, ahogyan egy ötvös csodálja valami szép szobrocska megmintázását.

- Elég ostobaság volt tőlem, ennyi talentumot kifejtteni ezer tallér miatt!

- Nem, egy nő miatt! - válaszolt Collin. - Nem megmondtam, hogy a nők veszik el az eszünket!

Jacques Collin olyan pillantást vetett Théodore-ra, melyben csak úgy szikrázott a megvetés.

- Nem voltál velem! - felelt a korzikai. - Olyan elhagyatott voltam.

- És szereted azt a kis békát? - kérdezte Jacques Collin, kiérezve a rab válaszából a szemrehányást.

- Ó, ha most élni akarok, inkább miattad, mint őmiatta.

- Légy nyugodt! Nem hiába Vasfejű a nevem! Jótállok az életedért!

- Az életemért! - kiáltott az ifjú korzikai, bebugyolált karjait az odú nyirkos boltíve felé emelve.

- Kicsiny Madeleine-em, légy rá elkészülve, hogy életfogytiglan visszaküldenek a *rétre* - folytatta Jacques Collin. - Ebbe bele kell törődnöd, mert rózsákkal azért nem fognak megkoszorúzni, mint a farsangi ökröt!... Már Rochefort-ba is azért síboltak bennünket, hogy lerázzanak a nyakukról. De majd intézkedem, hogy téged Toulonba küldjenek, onnan meglógsz és visszajössz *Pantinba*, itt majd valami kis egzisztenciát szerzek neked...

Egy sóhaj verte föl a kőboltozatot, amelyen még kevés hangzott el e könyörtelen falak közt: a szabadulás üdvözült sóhaja, melynek hasonlíthatatlanul édes zengzete megütötte Bibi-Lupin fülét.

- Ez a feloldozás hatása, amit megígértem neki töredelmes vallomása fejében - szólt Jacques Collin a rendőrség főnökéhez. - Látja, zsandár uram, ezek a korzikaiak tele vannak hittel! De ez oly ártatlan, mint a ma született bárány, és én kísérletet fogok tenni a megmentésére...

- Az Isten áldja meg önt, abbé úr! - szólt franciául Théodore.

Vasfejű, aki most inkább volt Carlos Herrera és kanonok, mint valaha, elhagyta a siralomházat, kirohant a folyosóra és mikor Gault úr elé ment, adta a szörnyülködőt.

- Igazgató úr! - mondotta - az a fiatalember ártatlan, előttem leleplezte az igazi tettet!... Hamis becsületérvésből akart meghalni... ízig-vérig korzikai! Legyen oly jó, kérjen részemre ötperces audienciát a főállamügyész úrtól. Granville úr nem fogja megtagadni, hogy azonnal meghallgasson egy spanyol papot, aki oly sokat szenved a francia igazságszolgáltatás tévedései folytán.

- Bemegyek! - felelt Gault úr, nagy ámulatára e rendkívüli jelenet szemtanúinak.

- De kérem önt - szólt Jacques Collin - vezettessen vissza azalatt az udvarra, mert szeretnék végleg megtéríteni egy bűnöst, akinek a szívét már sikerült meglágyítanom... Mert van szívük ezeknek az embereknek!

Ez a szónoklat mozgolódást támasztott az összes jelenlevők között. A zsandárok, az írrok, Sanson, a foglárok és a hóhér pribékje, akik várták a parancsot a *masina* fölállítására, mindezek az emberek, akiknek lelkéről lesiklanak az érzelmek, érthető kíváncsisággal várták a fejleményeket.

E pillanatban egy pompás lovaktól vont úrifogat robogása hallatszott, mely föltűnést keltően állt meg a Conciergerie vaskapuja előtt, a rakparton. A kocsiajtót oly hevesen rántották föl, a fölhágót oly hirtelen bocsátották le, hogy mindenki azt hitte, valami előkelőség érkezett meg. Mindjárt aztán egy hölgy jelent meg a rácskapu előtt, kék papirost lobogtatva; nyomon követte egy lakáj és egy vadász. A hölgy mély gyászban volt, de pompás ruhában, és a kalapját sűrű fátyol borította; nagy hímzett zsebkendővel törölgette a könnyeit.

Jacques Collin tüstént felismerte Ázsiát, vagy, hogy visszaadjuk ennek a nőnek valódi nevét: Jacqueline Collint, a nagynénjét. Ez a förtelmes szipirtyó méltó társa volt az unokaöccsének: minden gondolatával a Conciergerie rabján csüngött, és oly éles elmével, annyi okossággal kelt a védelmére, hogy a bírósággal legalábbis állotta a versenyt. Volt egy engedély-cédulája, mely előző nap Maufrigneuse hercegnő egyik komornájának a nevére szólt. Sérizy gróf ajánlatára állították ki abból a célból, hogy a komorna beszélhessen Luciennel, valamint Herrera abbéval, mielőtt ez kikerül a magánzárkából. A börtönügyi osztály főnöke sajátkezű megjegyzésével látta el a cédulát, mely már színével is elárulta a hatalmas pártfogókat, mint ahogy a színházban a tiszteletjegyek alakra, színre különböznek a többitől.

Épp ezért a kulcsár azonnal kinyitotta a rácskaput, kivált mikor meglátta a tollforgós vadászt, aki zöld és arany gúnyájával úgy csillogott, mint egy muszka generális, s megjelenésével csaknem királyi rangban levő arisztokratának tüntette föl a látogatót.

- Ó, drága abbém! - kiáltott az ál-mágnásasszony könnyekben úszva, mikor meglátta a papot - hogyan hozhattak ide csak egy pillanatra is egy ilyen szent férfiút?

Az igazgató elvette az engedélyt és olvasta: Ökegyelmessége Sérizy gróf úr ajánlatára.

- Ó, kegyelmes asszonyom, San-Estaban márkiné - szólt Carlos Herrera - érdeklődése igazán megható!

- Kegyelmes asszonyom, itt tilos az érintkezés a fogollyal - szólt a jó öreg Gault. És személyesen állott útjába ennek a hordónyi fekete moiré- és csipketömegnek.

- De ilyen messziről! - szólt Jacques Collin - és az ön jelenlétében! - tette hozzá, körös-körül jártatva a szemét a jelenlevőkön.

A nagynéni, akinek ragyogó toalettje el kellett hogy kápráztassa az írnot, az igazgatót, a foglárokat és a zsandárokat, csak úgy büzlött a mosusztól. Ezer tallér értékű csipkéken kívül egy hatezer frankos kásmirsálat viselt. És a vadásza oly pökhendien parádézott a Conciergerie udvarán, mint egy lakáj, aki tudja, hogy egy kényes hercegnő nem lehet meg nélküle. Szóba sem állott a lakájjal, aki a nappal mindig tárva-nyitva álló, rakodóparti kapuban ácsorgott.

- Mit akarsz? Mit csináljak? - kérdezte San-Estabanné azon az ördögnyelven, melyet csak ők ketten tudtak.

Ez a nyelv úgy jött létre, begy a szótagok közé *al*, *or* és *i* végződéseket keverték, úgy, hogy az így meghosszabbított szavak fölismerhetetlenné váltak. Ez az élőbeszédre alkalmazott diplomáciai titkos írás volt.

- Helyezd biztonságba az összes leveleket, szedd össze azokat, amelyek a két hölgyet a leg-súlyosabban kompromittálják, jöjj vissza csavargónőnek öltözve, és ott várj a parancsaimra.

Ázsia-Jacqueline letérdelt, mintha áldását akarná fogadni, és az ál-abbé apostoli buzgalommal áldotta meg a nagynénjét.

- *Addio marchese!* - szólt hangos szóval. - És - tette hozzá az ő titkos nyelvükön - hajszold föl nekem Paccard-t és Európát az ellopott hétszázötvenezer frankkal; szükségünk van a pénzre.

- Paccard ott van - felelt a jámbor márkinő, könnyes szemmel mutatva a vadászra.

Ez az ember, akit már csak a nagynénje tudott csodálkozásba ejteni, azon való meglepődését, hogy a kívánsága már előre teljesült, nemcsak mosollyal, hanem akaratlan mozdulattal is elárulta. Az ál-márkinő, mint aki megszokta, hogy minden figyelem középpontja legyen, a jelenet szemtanúihoz fordult és tört franciasággal mondta:

- Kétségbe van esve, hogy nem mehet el a fia temetésére; mert ez a rettentő bírói tévedés lerántotta a leplet a szent ember titkáról!... Én majd ott leszek a gyászmisén. Tessék, direktor úr - fordult Gault úrhoz, arannyal telt erszényt adva át neki - tegye el ezt, hogy egy kis örömük legyen a szegény raboknak.

- Remek trükk! - súgta fülébe elégedetlen az unokaöccs.

Jacques Collin követte az udvarra a foglárt, akit melléje rendeltek.

Bibi-Lupin ezalatt a fogát csikorgatta; nagy nehezen sikerült észrevéttetnie magát egy igazi zsandárral, akinek Jacques Collin távozta után sokat jelentő hümmögetéssel adott jelt, s aki végre leváltotta őt a siralomházban. Azonban a Vasfejűnek ez az esküdt ellensége mégis megkésített, úgy, hogy már nem láthatta az előkelő dámát, aki épp akkor tűnt el ragyogó fogatán, s akinek részeges, rekedtes hangja, bár elváltoztatva, mégis a fülébe csengett.

- Háromszáz arany a raboknak! - szólt a főfoglár, Bibi-Lupinnek mutatva az erszényt, melyet Gault úr átnyújtott az írnotának.

- Mutassa, Jacomet úr - szólt Bibi-Lupin. Elvette az erszényt, tenyerébe öntötte a tartalmát és figyelmesen vizsgálta.

- Aranynak arany!... - mondotta. - És az erszény főúri címerrel ékes! Á, a gazember érti a dolgát! Lépten-nyomon becsap minket!... Le kéne löni, mint egy kutyát!

- Mi a baj? - kérdezte az írnot, miközben visszavette az erszényt.

- Hogy mi a baj? Az, hogy ez az asszony szélhámosnő volt... - kiabált Bibi-Lupin, dühében toporzékolva a főkapu külső kövezetén.

Ezek a szavak óriási szenzációt keltettek a Sanson úr körül tisztes távolságban csoportosuló nézők közt. A hóhér még mindig egyenesen állt ott, háttal a roppant boltozatos terem kelles közepén álló kályhának támaszkodva; parancsra várt, hogy elvégezze az „öltöztetést” és a vesztőhelyen fölállítsa a vérpadot.

Mikor Jacques Collin visszajött az udvarra, olyan léptekkel közeledett a *komákhöz*, ahogyan csak a *siti* volt lakója járhat.

- Mi van a rovásodon? - kérdezte La Pouraille-t.

- Nekem már befellegzett! - felelt a gyilkos, akit Jacques Collin egy sarokba vont. - Most egy megbízható *komára* volna szükségem.

- Minek?

La Pouraille tolvajnyelven elmesélte a főnökének összes gáztetteit, és elmondta, hogyan történt a Crottat-házaspár meggyilkolása és kirablása.

- Ezt már szeretem! - szolt Jacques Collin. - Jó munkát végeztél; de úgy látom, mégis elkövettél egy hibát.

- Mifélett?

- Ha már egyszer nyélbe ütötted a dolgot, oroszországi passzussal a zsebedben, orosz hercegnek kellett volna átöltöznöd, szép címeres hintót vásárolnod, aranyodat egész szemtelenül egy bankárnál deponálnod, Hamburgba szóló hitellevelet kéred, egy komornyik, egy komorna és hercegnőnek öltöztetett szerető társaságában a gyorspostára ülnöd, azután Hamburgban hajóra szállnod Mexikó felé. Kétszáznyolcvanezer frankkal egy jó eszű fickó azt csinálhatja, amit akar, s oda mehet, ahová akar, te *hólyag!*

- Csak neked lehetnek ilyen ötleteid, nemhiába, te vagy a *góré!*... Sohasem veszítel el a fejedet! De én...

- Nos, a jó tanács a te helyzetemben annyit érne, mint húsleves a halott embernek! - folytatta Jacques Collin, igéző pillantást vetve *kujon*-társára.

- Mondasz valamit! - szolt La Pouraille kételkedő arccal. - De azért csak ide azzal a húslevessel; ha már jól nem is lakom vele, legalább jó lesz lábvíznek...

- Most a *gólya* öt rablással és három gyilkossággal csípett nyakon téged, a két utolsónak két dúsgazdag polgár esett áldozatul... Ezt nem szeretik az esküdteket, ha polgárokat gyilkol le az ember... Már kész a *passzusod*, semmi reményed nincsen!

- Mindenki ezt mondja - kesergett La Pouraille.

- Jacqueline néném, akivel bent az irodában egy kis beszédem volt, s aki, mint tudod, igazi anyja a *kujonoknak*, azt mondta nekem, hogy a *gólya* le akar rázni a nyakáról, annyira fél tőled.

- De hiszen - szolt La Pouraille azzal a naivitással, melyből kitetszik, hogy a rablók természetes joguknak tartják a rablást - most gazdag vagyok, mit félnek akkor?

- Nincs időnk okoskodásra - folytatta Jacques Collin - térjünk vissza a te helyzetedre...

- Mit tudsz már velem csinálni? - kérdezte La Pouraille, szavába vágva a *górénak*.

- Majd meglátod. Egy döglött kutya is ér valamit.

- Másoknak! - válaszolt La Pouraille.

- Beveszlek a játékomba! - szolt Jacques Collin.

- Ez már valami! - válaszolt a gyilkos.

- Azután?

- Nem kérdezem, hol a pénzed, de mit akarsz vele kezdeni?

La Pouraille gyanakodva sandított a góré kifürkészhetetlen szemébe. Emez hidegen folytatta:

- Van valakid, akit szeretsz, *tyúkod*, gyereked vagy *komád*, akin segíteni akarsz? Egy óra múlva künn vagyok; akkor mindent megtehetek azok érdekében, akiknek javát akarod.

La Pouraille még habozott, nem tudta, mire határozza el magát. Ekkor Jacques Collin kivágta legutolsó argumentumát.

- A társládánkból való részesedésed harmincezer frank. A *kujonokra* hagyod? Odaajándékozod valakinek? A pénzed biztos helyen van, ma este átadhatom annak, akire örökölni akarsz.

A gyilkos önkéntelen mozdulata elárulta, hogy örül.

- Kezemben van! - mondotta magában Jacques Collin. - De semmi teketória! Gondold meg, öregem - folytatta suttogva. - Már tíz percnyi időnk sincs... A főállamügyész értem fog küldeni, mert meg kell beszélnünk valamit. Ez az ember a hatalmamban van, a *gólyának* ki tudom tekerni a nyakát! Bizonyos vagyok benne, hogy megmentem Madeleine-t.

- Ha őt megmented, kedves *górém*, akkor talán engem is...

- Kár tépni a szánkat - szólt kurtán Jacques Collin - végrendelkezzél.

- Hát jó, én Gonore-nak szeretném hagyni a pénzt - felelte elszontyolodva La Pouraille.

- No, nézd! Hát a Mojse zsidó özvegye a babád, azé, aki míg élt, a délvidéki házalók feje volt. Vasfejű, mint a nagy generálisok, kitűnően ismerte csapatainak minden egyes katonáját.

- Az hát! - szólt La Pouraille, akinek szörnyen hízelgett a dolog.

- Csinos asszony! - szólt Jacques Collin, aki nagyszerűen értette a módját, hogyan kell hajtani ezeket a szörnyű masinákat. - Elsőrendű *tyúk*! Sokat tud és jóra való személy. A mesterséghez pedig úgy ért, hogy senki jobban! Lám, hát Gonore a *havered*! Szamar, aki lekaszáltatja magát, ha egyszer ilyen *tyúkjá* van. Te hülye, egy kis becsületes üzletet kellett volna kezdened és szépen éldegélned... És őneki mi a *boltja*?

- A Saint-Barbe utcában lakik, ott vezet egy házat...

- És még őt teszed örökösöddé? Látod, drágám, ide juttatják ezek a ringyók azt, aki elég marha, hogy beléjük szeret...

- De ne adj neki semmit, amíg én *kampec* nem vagyok!

- Ez kutyakötelességem - szólt Collin komolyan. - A *komákra* semmit sem hagysz?

- Nem, hisz ők *mártottak* be! - felelt La Pouraille elkeseredetten.

- Ki volt az árulód? Akarod, hogy megbosszuljalak? - kérdezte élénken Collin. Megpróbálta fölébreszteni az utolsó érzést, mely az emberek szívét a döntő pillanatban képes megrezdíteni.

- Ki tudja, öreg komám, hogy épp azáltal, hogy megbosszullak, nem tudok-e békét kötni közted és a *gólyád* (ügyészed) közt?

Most La Pouraille a boldogságtól egész bambán nézett a *góréra*.

- Csakhogy - mondta a *góré*, mintegy válaszul erre a beszédes arckifejezésre - e pillanatban csak Théodore kedvéért játszom komédiát. Ha sikerül a hecc, öregem, akkor a barátaimért, és te is közéjük tartozol, sok mindenre képes vagyok!

- Ha látom, hogy a szegény Théodore ceremóniáját csak el is tudod halasztani, akkor megteszem, amit kívánsz.

- De hisz ez már befejezett dolog, biztos vagyok benne, hogy kobakját kihúdom a *gólya* karmaiból. Látod, La Pouraille, hogy *kimásszunk a tésztából*, ahhoz az kell, hogy egymás kezére járjunk... Külön-külön semmire sem megyünk.

- Az igaz! - hagyta rá a gyilkos.

A bizalma oly jól meg volt alapozva, és oly vakon hitt a *górénak*, hogy nem habozott tovább. Kiszolgáltatatta cinkostársainak a titkát, melyet mostanáig híven megőrzött. Jacques Collin csak ennyit akart tudni.

- Így volt a dolog. Ruffard, Bibi-Lupin ügynöke, velem és Godet-val részes volt a *balhéban*...

- A Gyapjútépő? - kérdezte Collin, mindjárt tolvajnevén nevezve Ruffard-t.

- Az. A bitangok elárultak, mert én tudtam az ő rejtekhelyüket, de ők az enyémet nem.

- Az én malmomra hajtod a vizet, drágám! - szólt Jacques Collin.

- Mit?

- Most láthatod - felelt a *góré* - mily jól jár az, aki főnntartás nélkül megbízik bennem!... Most a te bosszúd már beletartozik a játékba, amit játszom!... Nem kívánom, hogy eláruld a rejtekhelyedet! Ráérsz az utolsó pillanatban; de mondj el mindent, ami Ruffard-ra és Godet-ra vonatkozik.

- Te az vagy és maradsz, aki voltál: a mi *górénk*, ezért nem titkolok előled semmit - felelt La Pouraille. - A pénzem Gonore pincéjében van elásva.

- Nem félsz a *tyúkodtól*?

- Jó vicc! Hiszen nem tud semmit az én suskusaimról! Leitattam Gonore-t, jöllehet ő éppen az a nő, aki meg nem mukkan akkor se, ha a feje a bárd alatt van. De mégis, annyi arany!

- Bizony az a legtisztább lelkiismeret tejét is megsavanyítja! - jegyezte meg Jacques Collin.

- Így hát dolgozhattam anélkül, hogy valaki *gyertyázott* (kukucskált) volna fölöttem. Az egész szárnyashad bent aludt a tyúkökban. Az arany három láb mélyen van a borosflaskók alatt. És egy réteg kavicsot és törmeléket raktam rá.

- Jó - mondta Jacques Collin. - És a többiek rejtekhelyei?

- Ruffard Gonore-nál tartja a *szajrját*, a szegény asszony hálósobájában; ezáltal a hatalmában tartja, mert lefoghathják orgazdaságért, és akkor a Saint-Lazare-ban végezheti az életét.

- A gazember! Hogy kitanulják ezek a gazemberséget a rendőrségen! - szólt Collin.

- Godet a mosónő-húgánál helyezte el a *szajrét*. Becsületes lány, aki anélkül, hogy sejtené, öt évre *dutyiba* kerülhet. A *kujon* kiemelte a padlódeszkát, aztán a helyére tette, aztán *elpucolt*.

- Tudod, mit akarok tőled? - kérdezte most Jacques Collin, hipnotizáló pillantást vetve La Pouraille-ra.

- No, mit?

- Hogy magadra vedd Madeleine *balhéját*...

La Pouraille furcsán visszahőkölt, de a *góré* merev nézése alatt mindjárt ismét alázatos tartást vett föl.

- Mit, tán borsózik a hátad? *Be akarsz fuccsolni a játszamába?* Egy gyilkosság ide vagy oda, hát nem mindegy az neked?

- Talán.

- Istók úgyse, *kujon* létedre nem valami híres *zaft lötyög a bőröd alatt* (vér kering az ereidben). Pedig arra is gondoltam, hogy kiszabadítalak!

- Hogy gondoltad?

- Hülye! Ha megígérjük, hogy a családnak visszaadjuk a pénzt, akkor életfogytiglani *sitivel* megúszod. Egy fityinget nem adnék a kobakodért, ha a pénz már a kezükben lenne. De ebben a pillanatban pont hétszázezer frankot érsz, te fajankó!

- *Góré! Góré!* - kiáltott La Pouraille, magánkívül a boldogságtól.

- Nem is szólva arról - folytatta Jacques Collin - hogy a gyilkosságokat Ruffard-ra toljuk... Ezzel kifricskázzuk Bibi-Lupint... A markomban tartom őt!

La Pouraille elhült erre az ötletre, szeme kidüledt, és szoborrá merevedett. Három hónap óta ült vizsgálati fogságban és maholnap esküdszék elé kellett kerülnie. Tanácsadói a Force-beli *komák* voltak, és velük nem beszélt a bűntársairól. Miután kiderült a bűnlajstroma, a helyzete annyira reménytelennek látszott, hogy ez a lehetőség a *siti* okosai közül egyiknek sem jutott eszébe. Ezért aztán a reménynek ez a halvány sugara valósággal elvette az eszt.

- Ittak már áldomást Ruffard és Godet? Napfényre hoztak már néhányat a *csikóikból* (aranyaikból)? - kérdezte Jacques Collin.

- Nem merik - felelt La Pouraille. - A bitangok arra várnak, hogy én le legyek *kaszálvá*. Ezt a *tyúkom* üzente Biffe útján, amikor ez meglátogatta Biffont.

- No hát akkor huszonnégy órán belül kezünkben a *szajré!* - kiáltott Jacques Collin. - Akkor a lóköttők nem tudják majd megtéríteni a pénzt úgy, mint te. Fehér lesz, mint a hó, ők pedig vörösek lesznek a vértől! Gondoskodni fogok róla, hogy becsületes fickó váljék belőled, akit csak a rossz társaság ragadott magával. En megkapom a vagyonodat, hogy más pöreidben alibit tudjak szerezni neked, te pedig majd csak meglógsz a *rétről*, mert hogy odakerülsz, az biztos... Keserves élet, de mégiscsak: élet!

La Pouraille szeme belső mámort tükrözött.

- Öregem! Akinek hétszázezer frankja van, annak van miből *leszopja* magát! - szólt Jacques Collin, hogy reménységgel még jobban elkábítsa a komáját.

- *Góré! Góré!*

- Rá fogom szedni az igazságügyminisztert magát! Hej, hogy fog táncolni Ruffard! Nem utolsó dolog *hidegre tenni* egy zsarut. Bibi-Lupin el van intézve!

- Így hát megegyeztünk! - kiáltott szilaj örömmel La Pouraille. - Parancsolj, én engedelmeskedem!

És szívére ölelte Jacques Collint, a szeméből kiserkedt az öröm könnye. Annyira beleélte magát a gondolatba, hogy a feje a nyakán marad.

- Ez még nem minden - szólt Jacques Collin. - A *gólya* nehezen emészt, kivált, ha *emelkedik a láz* (ha újabb terhelő körülmények derülnek ki). Most még *be kell rántanunk a tyúkot*.

- Hogyhogy? Minek?

- Segíts nekem, majd meglátod - felelt a Vasfejű. Jacques Collin röviden elmondta La Pouraille-nek a nanterre-i gyilkosság titkát. Megértette vele, mennyire szükséges, találni egy nőt, aki hajlandó Ginetta szerepének vállalására. Azután az egészen fölvidult La Pouraille-jal együtt Biffonhoz lépett.

- Tudom, milyen, nagyon szereted Biffe-et... - szólt Jacques Collin Biffonhoz.

Biffon ránézett és tekintetében az iszonyat egész költeménye volt.

- Mit fog csinálni, amíg te a *sitiben* leszel?

Biffon vad szemében egy könnycsepp csillant meg.

- Mi lenne, ha a *tyúkólba* (nők börtönébe) küldeném egy évre, mialatt te megkapod a *passzust* (ítéletet), elszállítanak és meglógsz?

- Ezt a csodát nem csinálhatod meg, mert neki *tiszta az inge* (nincs része a büntényben).

- Pajtás - szólt La Pouraille - a mi *górénk* hatalmasabb a *pékmesternél* (sátánál).

- Mi a jelszavatok, amiről rád ismer? - kérdezte Jacques Collin a mester biztonságával, akit elutasítani nem lehet.

- *Fekete Pantin* (éjszakai Páris). Erről a szóról tudni fogja, hogy én küldelek. Ha azt akarod, hogy szót is fogadjon, akkor mutass neki egy *ötéves csikót* (ötfrankos pénzt) és mondd neki azt: *Tondif*.

- La Pouraille-jal egyszerre fogja megkapni a passzust, és egy esztendei *hűvös* (börtön) után leleplezés fejében szabadon bocsátják! - jelentette ki komolyan Collin és La Pouraille-ra nézett.

La Pouraille átlátta a *góré* tervét és egyetlen pillantással megígérte neki, hogy Biffont ráveszi a közreműködésre. Meg kellett csinálnia, hogy La Biffe magára vegye a részességet abban a gaztettben, aminek elkövetését ő vállalni szándékozott.

- Szervusztok, fiúk. Nemsokára megtudjátok, hogy a kicsikét megmentettem Charlot kezéből! - szólt a Vasfejű. - Bizony, Charlot már az irodájában volt a *komornáival*, készült az öltöztetéshez. Látjátok, már küld értem a *főgolya*.

Csakugyan, a főkapun kilépett egy foglár és intett ennek a rendkívüli embernek, akinek a korzikai ifjút fenyegető veszély visszaadta azt a vad erőt, mely képessé tette a társadalom elleni küzdelemre.

Nem éreketlen e helyütt megjegyezni, hogy a Vasfejűben abban a pillanatban, amikor Lucien holttestét elvitték tőle, döntő eltökélés fogamzott meg: egy végső metamorfózist akart megkísérelni és ezúttal nem egy emberrel, hanem egy dologgal akarta magát azonosítani. Megszületett benne a nagy elhatározás, mint Napóleonban, mikor a sajka a Bellerophonhoz evezett vele. Különféle körülmények csodálatos összetalálkozása segítette a Gonosznak és a Kárhoznak ezt a lángelméjét a vállalkozásában.

Ezért - még ha kockáztatjuk is, hogy ez a haramiaélet némileg veszíteni fog abból az érdekességből, melyet manapság égbekiáltó valószínűtlenségekkel lehet elérni - mielőtt Jacques Collinnal belépnénk a főállamügyész dolgozó szobájába, el kell kísérnünk Camusot-né asszonyságot ama személyekhez, akiknél eljár, mialatt ezek az események a Conciergerie-ben lejátszódtak. Az erkölcsrajzolóknak egyik kötelessége, melyről sohasem szabad megfeledkeznie: az, hogy az igazságot ne zavarja meg a tények látszólag drámai elrendezésével, főleg akkor, ha az igazságnak kedve kerekedik, hogy átcsapjon a romantikába. A szociális Természet, főleg Párisban, olyan esetlegességekben, a viszonyok oly szeszélyes szövevényében nyilatkozik meg, melyek lépten-nyomon csúffá teszik a legleleményesebb fantáziát. A

valóság oly merész kombinációkat teremt, melyek a művészetnek tilalmasak, mert valószínűtlennek vagy illetlennek tűnnek fel az író szelídítő, nyesegető eljárása nélkül.

Camusot-né igyekezett annyira-amennyire ízléses reggeli toalettet összeállítani, ami nem könnyű vállalkozás egy bíró feleségének, aki hat éven át megszakítás nélkül vidéken élt. Vigyáznia kellett, hogy se d'Espard márkinének, se Maufrigneuse hercegnőnek ne adjon módot a gáncsoskodásra, ha reggel nyolc és kilenc közt beállít hozzájuk. Camusot-nének, noha született Thirion lány volt - mondjuk meg mindjárt - csak félig sikerült a dolog. Csakhogy a félsiker a ruházkodás terén: dupla balsiker.

Nem hinné az ember, mily nagy hasznára tudnak lenni a párisi asszonyok minden fajtájú törtetőknél. Az előkelő világban épp annyira nélkülözhetetlenek, mint a gonosztevők társadalmában, ahol, mint láttuk, óriási szerepet visznek. Tegyük föl, hogy egy férfinak, ha nem akar lemaradni a nagy versenyfutásban, okvetlenül, sürgősen beszélnie kell azzal a Restaurációban oly fontos személyiséggel, akit még ma is pecsétőrnek neveznek. Vegyünk példának egy legkedvezőbb helyzetben levő embert, egy bírót, aki az adott esetben szinte bennfentesnek tekinthető. A bíró nem tehet egyebet, mint hogy fölkeres vagy egy osztályvezetőt, vagy egy államtitkárt, vagy a miniszter magántitkárát, és elhítteti vele, hogy az audienciára mulhatatlanul szüksége van. Erre talán nyomban elő fog kerülni a pecsétőr? Napközben, ha nincs a Kamarában, akkor minisztertanácsban ül, vagy aláír, vagy kihallgatást tart. Reggel alszik, nem tudni hol. Este közéleti, vagy magánügyei foglalják el. Ha valami ürügy alatt valamennyi bíró audienciát kaphatna, akkor valósággal megrohannák a minisztert. A kihallgatás közvetlen, különös tárgyát ezért ama közvetítő hatalmak egyikének a mérlegelése alá kell bocsátani, akik rendesen elállják a bemenetelt; ez az az ajtó, amit még előbb ki kell nyitni, hacsak egy konkurens már meg nem előzte az embert. De ha egy asszony egy másik asszonyt látogat meg, ajtóstul beronthat a hálószobájába, ha ért hozzá, hogy fölkeltsen az úrnő vagy a komorna kíváncsiságát, főleg, ha az illető hölgy személyes érdeke, vagy elháríthatatlan szükségesség forog szóban. Nevezzük például ezt a női nagyhatalmat d'Espard márkinének, aki elől még egy miniszter sem zárkozhatik el; ez a nő finom, illatos levélkét ír s a komornyikja útján eljuttatja a miniszter komornyikjának. A miniszter a felébredése pillanatában megtalálja a levelet és tüstént elolvassa. Ha a miniszternek halaszthatatlan dolga is van, a férfi boldog, hogy Páris egyik fejedelménőjét, a Saint-Germain városrész női nagyhatalmasságát, a király sógornőjének, a trónörökös nejének vagy magának a királynak a kedvencét kell meglátogatnia. Casimir Périer, az egyetlen igazi miniszterelnök, akit a júliusi forradalom felszínre vetett, egy ízben csapot-papot otthagytott, hogy fölkeresse X. Károly egykori első kamarását.

Ez elmélkedés után könnyű megérteni e szavakat: „Kegyelmes asszonyom, Camusot-né úrnő van itt egy sürgős ügyben, melyről Kegyelmességed tud!” - e szavakkal ment be d'Espardnéhoz a komornája, aki azt hitte, hogy úrnője már ébren van.

A márkiné tüstént rákiáltott, hogy vezesse be Amélie-t. A bíró felesége nyitott fülekre talált, mikor ezzel a szóval kezdte:

- Kegyelmes asszonyom, elvesztünk, mert önt megbosszultuk...

- Hogyhogy, szép kicsikém?... - kérdezte a márkiné, a betett ajtó félhomályában nézegetve Camusot-né alakját. - Ma reggel pompásan néz ki a kis kalapjában. Hol veszi ezeket a formákat?

- Kegyelmességed nagyon jó hozzám... De tudja-e, hogy Camusot oly ridegen hallgatta ki Lucien de Rubemprét, hogy ez az ifjú kétségbeesett és a börtönben fölakasztotta magát...

- Mi lesz Sérizynével? - kiáltott a márkiné, aki adta a tudatlant, hogy újra mindent elmondasson magának.

- Szegényről azt hiszik, hogy megőrült... - válaszolt Amélie. Ó, ha kegyelmességed ki tudná eszközölni, hogy a miniszter úr a férjemet külön futárral azonnal a Palotába hívassa, akkor a miniszter érdekes titkokat tudhatna meg tőle; bizonyára elmondja majd öfelségének... Akkor a férjem ellenségei kénytelenek lesznek elhallgatni.

- Kik a férjének ellenségei? - kérdezte a márkiné.

- Kik? A főállamügyész, újabban pedig Sérizy gróf is...

- Jól van, szívem - válaszolt d'Espard-né, aki Granville és Sérizy uraknak köszönhette vereségét a férje ellen folytatott, szégyenletes gyámság alá helyezési perében - védelmembe veszem önt. Sem a barátaimról, sem az ellenségeimről nem szoktam megfedkezni.

Csengetett, széjjelvonatta az ablakok függönyeit, úgy, hogy a napfény pászmákban áradt be a szobába, és írószert kért a szobalányától. Sebtében rövid levelet firkantott.

- Godard üljön lóra és vigye ezt a levelet a minisztériumba; válasz nem szükséges! - szólt a komornájának. Ez gyorsan szaladt vele, de a parancs ellenére pár percre állva maradt az ajtóban.

- Hát nagy titkok vannak? - kérdezte d'Espard-né. - Mesélje el, szívecském. De Clotilde de Grandlieu csak nincs tán belekeverve ebbe az ügybe?

- A kegyelmes úrtól mindent megtud majd, márkiné; az uram nekem nem mondott el semmit, csak arról beszélt, hogy valami veszedelem fenyegeti. Jobb nekünk, ha meghal Sérizyné, mintha tébolyodottan életben marad.

- Szegény asszony! - szólt a márkiné. - De hiszen talán sohasem is volt ép az elméje!

Nagyvilági nők egy mondatot ezerféleképpen tudnak kiejteni, amiből jó megfigyelő megértheti a hangnemek óriási jelentőségét a zenében. Miként a szem, úgy a hang is a lélek tükré. E két szó hangsúlyozásából: „Szegény asszony!” kiértett a márkiné kielégült bosszúja, a diadal öröme. Ó, mi az a szerencsétlenség, amit ne kívánt volna Lucien pártfogónőjének a fejére! A bosszúvágy, mely túléli a gyűlölt egyént, mely soha betelni nem tud, sötét iszonyt kelt föl a szívben. Úgy, hogy Camusot-né, jóllehet maga is keményszívű, gyűlölködő és pörlekedő természet volt, egészen elhült. Nem tudott mit felelni, csak hallgatott.

- Diane, igaz, mondta nekem, hogy Léontine már benn volt a börtönben - folytatta d'Espard-né. - A jó hercegnőt kétségbe ejti ez a skandalum, mert kedveli Sérizynét, ez a gyengéje; de ez érthető, hiszen csaknem egy időben imádták azt a kis csacsi Lucient, és semmi sem köt össze és uszít egymás ellen könnyebben két nőt, mintha egy oltárnál végzik az ájtatosságukat. Tegnap ez a hűséges barátnő két óra hosszat ült Léontine hálósobájában. A szegény grófné állítólag rémes dolgokat mondott! Úgy hallom, egészen undorító állapotban van... Úri-asszonynak mégsem szabadna, hogy ilyen rohamai legyenek!... Pfuj, tisztára testi szerelem... Mikor a hercegnő fölkeresett, sápadt volt, mint a halál. Sok bátorságot mutatott!... Rettentő dolgok kerülnek napfényre ebben az ügyben...

- A férjem a saját igazolására mindent el fog mondani a miniszternek, mert Lucient ki akarták húzni, de ő megtette a kötelességét, márkiné. A vizsgálóbíró köteles a magánzárkás foglyokat törvényszabta határidőn belül kihallgatni!... Kérdéseket kellett intéznie, ugyebár, ahhoz a szerencsétlen fiacskához, aki nem tudta, hogy csak a forma kedvéért hallgatják ki, és mindjárt vallott, mint a karikacsapás...

- Éppoly ostoba volt, mint szemtelen - szólt d'Espard-né.

A bíró felesége elnémult, hogy ezt a száraz szentenciát hallotta.

- Ha d'Espard kiskorúsításával alul maradtunk, abban Camusot nem volt hibás, s ezt soha neki elfelejteni nem fogom! - folytatta kis szünet után a márkiné. - Lucien, Sérizy, Bauvan és Grandlieu gáncsoltak el bennünket. Idővel majd csak megsegít az Isten! Legyen nyugodt, d'Espard lovagot elküldöm az igazságügyminiszterhez, hogy sürgősen hívassa el a maga urát, ha jónak látja...

- Ah, kegyelmes asszonyom...

- Hallgasson rám - szólt a márkinő. - Megígérem, hogy férje nyomban, már holnap megkapja a Becsületrendet! Ez elég érthető jele lesz, hogy meg vagyok elégedve az önök viselkedésével ebben az ügyben. Igen, ez tetézni fogja Lucien gyalázatát, újabb bizonyíték lesz a bűnösségére. Az ember nemigen szokta mulatságból fölakasztani magát... Hát Isten vele, drága szépség!

Tíz perccel ezután Camusot-né belépett a szép Diane de Maufrigneuse hálósobájába, aki csak éjjel egy órakor feküdt le és kilenc órakor még egy szemhunyást sem aludt. Akármilyen érzéketlenek is általában a hercegnők, ezek a stukkó-szívű asszonyok sem láthatják megtébo-lyodni a legjobb barátnőjüket anélkül, hogy ez mély hatást ne tenne rájuk.

Hozzá még Diane és Lucien viszonya, noha tizenhét hónapja megszakadt, a hercegnő szívében még elég sok emléket hagyott, úgy, hogy a gyermekifjú irtóztató halála ránézve is súlyos csapást jelentett. Diane, úgy, ahogyan Léontine lázrohamaiban az önkívület szavaival leírta, egész éjjel lógni látta az elbűvölő, poétikus fiatalembert, aki annyi bájjal tudott szeretni. Lucientől csupa szép szavakkal áradó, mámorító levelei voltak, melyek Mirabeau-nak Sophie-hoz írt leveleire emlékeztettek, csak épp hogy irodalmibb, gondosabb volt a stíljük, mert a leghatalmasabb szenvedély diktálta: a hiúság! Luciennek fejébe szállt a boldogság, hogy övé volt a legesleggyönyörűbb hercegnő, aki a kedvéért bolondságokat követett el, persze csak titokban. A szerelmes ifjú büszkesége megihlette benne a poétát. Ezért a hercegnő meg is őrizte ezeket az izgató leveleket, mint ahogy némely aggastyánok trágár képeket dugdosnak. Megőrizte ama túlradó magasztalások kedvéért, melyek énjének legkevésbé hercegi részét illették.

„És egy ocsmány börtönben kellett elpusztulnia!” - így szólt magában, ijedten kapkodva össze a leveleket, mikor a komorna halk kopogtatását hallotta az ajtón.

- Camusot-né van itt a kegyelmes asszonyt közelről érintő, rendkívül fontos ügyben - jelentette a komorna.

Diane rémülten szökött talpra.

- Ó - szólt a hercegnő, ránézve Amélie-re, aki igyekezett a helyzethez illő ábrázatot ölteni - értek mindent! A leveleimről van szó... Jaj a leveleim, jaj a leveleim!

És egy karosszékbe hanyatlott. Most jutott csak eszébe, hogy Lucien leveleire túlradó szerelmében ugyanolyan hangnemben válaszolt; hogy ugyanúgy zengte a férfi poézisét, mint ez a nő glóriáját, és micsoda dithyrambusokban!

- Sajnos igen, kegyelmes asszonyom! Azért jövök, hogy megmentsem, nem is az életét, sokkal többet annál! A becsülete forog kockán!... Térjen magához, öltözzék föl, menjünk együtt Grandlieu hercegnőhöz; mert szerencséjére nem ön az egyetlen, aki kompromittálva van.

- De hiszen Léontine azt mondta, hogy tegnap a Palotában tűzbe dobta a szegény Lucienünknél talált összes leveleket!

- Nem, kegyelmes asszonyom! Lucien mögött Jacques Collin állt! - kiáltott a bíró felesége. - Ön mindig elfeledkezik erről a förtelmes cimboraságról, mely bizonyos, hogy egyedüli okozója az elragadó, sajnálni való ifjú halálának! Látja, a fegyház e Machiavellije sohasem vesztette el a fejét! A férjem biztosra veszi, hogy ez a szörnyeteg biztonságba helyezte a leginkább kompromittáló leveleket, melyeket a szeretőitől kapott az ő...

- Az ő barátja - szólt gyorsan a hercegnő. - Igaza van, kedvesem, el kell mennünk Grandlieu-ékhoz, megbeszélni, hogy mitévők legyünk. Mindannyian érdekelve vagyunk ebben az ügyben, szerencsére Sérizy kezünkre jár majd...

A végveszély, mint azt a Conciergerie-ben lejátszódott jelenetek is mutatták, éppoly félelmes erővel hat a lélekre, mint némely erős reagens-szerek hatnak a testre. A veszedelem a lelki Volta-oszlop. Talán már nincs messze az idő, amikor a tudomány rá fog jönni, hogyan, miképpen változik át az érzés egy vegyi fluidummá, mely nagyjából hasonlít az elektromossághoz.

A haramiában és a hercegnőben ugyanaz a folyamat ment végbe. Ezt a porig sújtott asszonyt, aki közel volt a halálhoz, s aki egész éjszaka nem aludt, ezt a hercegnőt, akit máskor oly nehéz volt fölöltöztetni, most egy halálra sebzett oroszán ereje és egy csatába rohanó generális lélekjelenléte szállotta meg. Sajátkezüleg szedte össze a ruháit és egy-kettőre kész lett az öltözékével, mint egy grizett, aki saját magának a szobalánya. Ez olyan csoda volt, hogy a szobalány lába egy pillanatra a földbe gyökerezett, annyira meglepő látvány volt neki az úrnője egy szál ingben, amint, talán nem is minden kedvtelés nélkül, a patyolat vászon nap-sütötte ködén át mutogatta a bíró feleségének habfehér testét, mely hibátlanul szép volt, mint Canova Vénusza. Olyan volt ez a test, mint egy ékszer a selyempapír-burkolatában. Diane rögtön emlékezett, hol van a pásztorórákra való fűzője, az a fűző, mely elől kapocsra jár és a siető asszonyoknak megtakarítja a zsinórral való babrálás kárba vesztett idejét és fáradságát. Már eligazította az inge csipkéit és tetszetően csoportosította keble bájait, amikor a komorna behozta az alsószoknyáját, majd a felsőruha átnyújtásával tetőzte be a művet. Mialatt Amélie a komorna intésére segítette a hercegnőnek, és hátul bekapcsolta a derekat, a szobalány egy pár skót selyemharisnyát, bársonycipellőt, vállkendőt és kalapot készített elő.

Amélie a jobb, a komorna a bal lábát öltöztette föl a hercegnőnek.

- Ön a legszebb nő, akit életemben láttam - bókkolt ügyesen Amélie, szenvedélyes csókot lehelve Diane finom, selymes térdére.

- Nincs párja a kegyelmes asszonynak - szólt a komorna.

- Ugyan hallgass, Josette - zsörtölődött a hercegnő. - Van kocsija? - kérdezte Camusot-nétól. - Hát menjünk, szép menyecske, majd útközben diskurálunk.

Azzal lesietett a Cadignan-palota nagy, nyitott lépcsőjén és már útközben gombolta be kesztyűjét, amit még soha életében nem tett.

- A Grandlieu-palotához, de gyorsan! - szólt egyik inasának, intve, hogy szálljon föl a kocsi hátsó ülésére.

Az inas habozott, mert ez a kocsi közönséges fiáker volt.

- Ó, kegyelmes hercegnő, miért nem mondta nekem, hogy annak az ifjúnak levelei voltak öntől? Akkor egészen másképp járt volna el az uram...

- Léontine állapota annyira lefoglalt, hogy egészen megfeledkeztem róla - mondotta. - Szegény asszony már tegnapelőtt is félbolond volt; hát még, képzelje csak, mennyire megzavarhatta őt ez a végzetes fejlemény. Ó, drágicám, ha tudná, min mentünk keresztül tegnap!... Az embernek kedve lenne lemondani a szerelemről! Tegnap egy undok szipirtyó, valami

ruháskofa végighurcolt engem és Léontine-t azon a búzhödt és véres pocsolyán, melynek Igazságszolgáltatás a neve. Azt mondtam Léontine-nak, mialatt a kocsimon a Palotához hajtottunk: „Hát mondd, nem kellene-e térdre esve imádkozni, mint Nucingenné, mikor egyszer Nápolyba utaztában rettenetes földközi-tengeri vihart élt át: Istenem, csak most az egyszer ments meg; soha többet!” Annyi bizonyos, hogy ezt a két napot egész életemre megsínylem! Hát nem hülyeség tölünk, hogy leveleket irkálunk!... De ha az ember szerelmes? Olyan leveleket kap, melyek a szemem át izzó parazsat szórnak a szívbe, és minden lánggra lobban! És vége az óvatosságnak, az ember válaszol...

- Minek válaszolni, ha az ember cselekedhet! - kérdezte Camusot-né.

- De mikor oly szép dolog tönkretenni saját magunkat! - kiáltott büszkén a hercegnő. - Ez a lélek gyönyöre.

- Szépasszonyok bocsánatot érdemelnek - jegyezte meg Camusot-né szerényen. - Nekik több alkalmuk van, hogy elbukjanak, mint nekünk!

A hercegnő mosolygott.

- Mi mindig túlságosan nagylelkűek vagyunk - szólt aztán. - Majd úgy teszek, mint az az undorító d'Espard-né.

- Hát ő hogy tesz? - kérdezte kíváncsian a bíró felesége.

- Írt már vagy ezer szerelmes levelet...

- Oly sokat! - vágott a hercegnő szavába madame Camusot.

- És tudja, édes lelkem, azokban egy mondatot sem találni, mely őt hírbe hozhatná...

- Ön képtelen lenne megőrizni ezt a hidegséget, ezt a meggondoltságot! - válaszolt Camusot-né. - Ön igazi asszony, azok közé az angyalok közé tartozik, akik nem tudnak ellenállni az ördögnek...

- Megesküdtem, hogy soha többé írni nem fogok. Életemben nem leveleztem mással, mint ezzel a szerencsétlen Luciennel. Halálomig meg fogom őrizni a leveleit! Tudja, szívecském, ez az a tűz, amire szükség van néhanapján...

- Ha megtalálnák - szólt Camusot-né halkán, szemérmesen.

- Ó, akkor azt mondanám rájuk, hogy egy megkezdett regényből való levelek. Mert tudja, drágám, valamennyit lemásoltam s az eredetieket elégettem!

- Ó, kegyelmes asszonyom, jutalmul engedje, hogy elolvassam...

- Majd, talán! - szólt a hercegnő. - Akkor majd meglátja, hogy Léontine-nak ilyen leveleket mégsem írt!

Ebben a mondásban benne volt az Asszony, minden idők és minden országok asszonya.

Miként a békát a Lafontaine-mesében, majd hogy szét nem vetette Camusot-nét a dölyf, hogy íme, a szép Diane de Maufrigneuse társaságában jelent meg Grandlieu-éknál. Már szinte hallotta, hogy „Elnökné asszony”-nak szólítják. Kimondhatatlan élvezettel gyűrt le félelmetes akadályokat, ezek közt is a legnagyobbat: férjének élhetetlenségét, mely még nem volt köztudomású, de ő annál jobban ismerte. Egy középszerű férfit sikerre segíteni: ez nőknek és fejedelmeknek ugyanazt az élvezetet jelenti, amely annyi nagy színészt rávisz, hogy százszor eljártsson egy rossz darabot. Ez az egoizmus mámora! Más szóval, ezek a hatalom szaturnáliái. A hatalom nem tudja mással bebizonyítani saját maga előtt az erejét, mint azzal a furcsa visszaéléssel, hogy valamilyen képtelenséget a siker pálmájával koszorúz, megsúfolva a lángészt, az egyedüli erőt, melyet az abszolút hatalom utolérni képtelen. Caligula lovának

felmagasztalása, ez a császári bohózat, kezdettől fogva számos előadást megért és még sokat meg fog érni.

Néhány perc múlva Diane és Amélie, a szép Diane hálósobájának elegáns rendetlenségéből Grandlieu hercegnő nagyszabású és szigorú luxusának a kimérségébe jutottak el.

Ez a hitbuzgó portugál asszony minden reggel nyolc órakor talpon volt, hogy misét hallgasson a Saint-Thomas-d'Aquin egyházközséghez tartozó Sainte-Valère kápolnában, mely akkoriban az Invalides téren volt. A ma már lebontott kápolnát a Bourgogne utcába helyezték át ideiglenesen, amíg be nem fejeződik a Szent Klotildának szentelendő gótikus templom építkezése.

Alighogy Diane de Maufrigneuse pár szót suttogott Grandlieu hercegnő fülébe, a jámbor hölgy rögtön átment Grandlieu herceghez s nemsokára vele együtt vissza is jött. A herceg futó pillantást vetett Camusot-néra: ilyen pillantással szedik ízekre a nagy urak egy-egy ember egész lényét, még a lelkét is. Amélie öltözéke nagyban segítségére volt a hercegnek, hogy végigkísérje ezt a kispolgári életet Alençontól Nantes-ig és Nantes-től Párisig.

Bezzeg, ha a bíró felesége ismerte volna a hercegek ez adományát, akkor aligha tudta volna elviselni ezt az udvarias és mégis gúnyos tekintetet: de csak az udvariasságot látta benne. A tudatlanságnak alkalomadtán ugyanazok az előnyei, mint a ravaszságnak.

- Ez a hölgy Camusot-né, Thirion úr leánya, aki magasrangú állami tisztviselő volt - szólt a hercegnő férjéhez.

A herceg igen udvariasan köszöntötte a bírói talár feleségét, és az arcán kissé fölengedett a méltóság. Csengetésére bejött a komornyikja.

- Menjen el a Honoré-Chevalier utcába; üljön kocsiba. A 10-es számú ház kis kapuján csengessen be. Mondja meg a kaput nyitó szolgának, kéretem a gazdáját, fáradjon el hozzám. Ha az úr otthon van, hozza mindjárt magával. Említse csak a nevemet, az mindenféle akadályt el fog hárítani. Igyekezzen, hogy az egész ne tartson tovább, mint egy negyedóraig.

Alighogy a herceg komornyikja kitette a lábát, belépett a másik, a hercegasszonyé.

- Menjen el Chaulieu herceghez és adja át neki ezt a kártyát.

A herceg átadta neki a névjegyét, de előbb különös módon behajlította. Ha a két testi-lelki barát szükségét érezte a találkozásnak valami sürgős és titokzatos ügyben, melyet levélileg elintézni nem lehetett, akkor ilyen módon értesítették egymást.

Látnivaló, hogy minden társadalmi fokon hasonló szokások uralkodnak s csak modorban, módszerben, árnyalatban különböznek egymástól. Az előkelő társaságnak is megvan a maga tolvajnyelve, csakhogy itt stílusnak hívják.

- Biztos benne, nagyságos asszonyom, hogy azok a levelek, melyeket Clotilde de Grandlieu kisasszony állítólag a fiatalembernek írt, csakugyan léteznek? - kérdezte Grandlieu herceg.

És olyanformán nézett Camusot-néra, mint mikor egy matróz kiveti a mérőönt.

- Látni nem láttam, de tartok tőle, hogy igen - felelt félénken az asszony.

- Az én lányom semmi olyast nem írhatott, amit ne lehetne megmutatni! - kiáltott a hercegnő.

„Szegény hercegasszony!” - gondolta Diane és ránézett a hercegre, úgy, hogy ez megremegett.

- Te mit gondolsz, édes kis Diane-om? - súgta a herceg Maufrigneuse hercegnő fülébe, akit az ablakmélyedésbe vont.

- Drágám, Clotilde oly örülten szerelmes Lucienbe, hogy az elutazása előtt még találkát is adott neki, ha nincs ott a kis Madeleine de Lenoncourt, talán megszökött volna vele a fontainebleau-i erdőbe. Tudom, hogy Lucien olyan leveleket írt Clotilde-nak, melyek egy szentnek elcsavarhatták volna a fejét. Mi hárman Éva leányai vagyunk, behálózott minket ennek a levelezésnek a kígyója...

A herceg és Diane visszajöttek az ablakfülkéből és ismét a halkán csevegő Amélie és a hercegnő mellé léptek. Amélie követte Maufrigneuse hercegnő tanácsát, adta a jámbort hogy megnyerje a büszke portugál nő szívét.

- Egy alávaló szökött fegyenc tart a hatalmában bennünket! - szólt a herceg vállat vonva. - Ez az eredménye, ha olyan valakit fogadunk, akivel nem vagyunk teljesen tisztában! Mielőtt az ember valakit beereszt a házába, alaposan ismerni kell a vagyoni állapotát, a származását és az egész múltját...

Ez a mondat a morálja ennek az egész történetnek, az arisztokrácia szempontjából.

- Már hiába, megtörtént - szólt Maufrigneuse hercegnő. - Most legyünk rajta, hogy mentjük meg Sérizyné-t és Clotilde-ot velem együtt...

- Nem tehetünk mást, mint hogy bevárjuk Henrit; ide kérettem. De most minden attól az egyéntől függ, akit most Gentil hajszol. Adja Isten, hogy ez az ember Párisban legyen! Asszonyom - fordult Camusot-néhoz - köszönöm önnek, hogy ránk gondolt...

Ez Camusot-nének annyit jelentett, hogy: ajánlom magam. Az ajtónálló leánya elég okos volt ahhoz, hogy megértse a herceget. Fölállt. De Maufrigneuse hercegnő azzal az elragadó bájosággal, mely annyi ember titoktartását és ragaszkodását szerezte meg neki, kézen fogta Amélie-t és sokat jelentően mutatta meg őt a hercegi párnak:

- Rám való tekintettel - arról nem is szólva, hogy az én kis Camusot-ném kora hajnalban fölkel, hogy megmentsen mindnyájunkat - valamivel többet kérek számára, mint hogy tartsák jó emlékezetükben. Először is már feledhetetlen szolgálatokat tett nekem; azután meg a férjével együtt teljesen a mi pártunkon van. Megígértem, hogy gondom lesz a férje előmenetelére, és főképp a saját magam kedvéért kérem, gondoljanak rá.

- Önnek nem is volt szüksége erre a beajánlásra - szólt a herceg Camusot-néhoz. - A Grandlieu-k sohasem felejtik el a nekik tett szolgálatokat. A király híveinek nemsokára lesz alkalmuk, hogy kitüntessék magukat; hűséges odaadást fognak követelni tőlük, és az ön férjét az első csatasorba fogják állítani...

Camusot-né boldogan, büszkén és felfuvalkodottan távozott, szinte fulladozott a gögtől. Ujjongó diadalérzettel sietett haza, csodálta önnönmagát és kacagott a főállamügyész ellenséges érzületén. Így szólt magában:

„Mi lenne, ha kiugratnók Granville urat!”

Ideje volt, hogy Camusot-né eltűnjön. Chaulieu herceg, a király egyik legbensőbb embere, a lépcsőházban találkozott, össze a polgárasszonnyal.

- Henri - kiáltott Grandlieu herceg, mikor barátja jöttét jelentette az inas - kérlek, siess a királyi palotába, próbálj beszélni őfelségével. Hallgass ide, erről van szó.

És az ablakmélyedésbe vonta a herceget, oda, ahol az imént a bájos és könnyűvérű Dianával diskurált.

Chaulieu herceg időről időre lopva pillantott a bolondos hercegnőre, mialatt ez az istenfélő hercegnővel beszélgetett, végighallgatta a prédikációját, közben mégis viszonzta Chaulieu herceg pillantásait.

- Édes fiam - szólt végül Grandlieu herceg, miután befejezte a titkos megbeszélést - jöjjön meg már az esze! Nézze - folytatta, megfogva Diane kezét - őrizze meg legalább a külszint. Ne kompromittálja magát még jobban, szüntesse be a levelezést! Levelekből, kedvesem, a magánéletben és a közéletben egyaránt sok szerencsétlenség származott... Ami megbocsátható egy fiatal lánynak, aminő Clotilde, aki életében először szerelmes, azt nem lehet megbocsátani egy...

- Egy vén gránátosnak, aki már szagolt puskaport! - vágott közbe a hercegnő, tréfás fintort vágva a herceg felé!

Ez az arcjáték és a velejáró tréfa mosolyra derítette a két herceg elborult arcát, sőt magát a jámbor hercegnőt is.

- Már négy év óta nem írtam szerelmes levelet... Meg vagyunk mentve? - kérdezte Diane, aki gyerekeskedéssel leplezte az aggodalmait.

- Még nem - felelt Chaulieu herceg - mert ön nem tudja, milyen nehéz dolog az önkényes intézkedés. Alkotmányos királynál ez ugyanaz, mint férjes asszonynál a hűtlenség: házasságtörés.

- Kedvenc bűne! - jegyezte meg Grandlieu hercegnő.

- A tiltott gyümölcs! - tette hozzá mosolyogva Diane. - Ó, hogy szeretnék a kormány helyében lenni! Mert nekem már nincs több gyümölcsöm, megettem mind.

- De, kedvesem! Drágám! - intette a jámbor hercegnő. - Kissé túlságba megy!

A két herceg hallotta, hogy kocsi áll meg a lépcsőház előtt, olyan robajjal, amit vágató lovak patája ver föl. Elkészöntek a hölgyektől és magukra hagyták őket - hogy Grandlieu herceg dolgozószobájába menjenek, ahová épp akkor vezették be a Honoré-Chevalier utcai házlakóját; ez nem volt más, mint az udvari ellenrendőrség, a közbiztonsági rendőrség feje, a névtelen és mégis hatalmas Coentin.

- Tessék beljebb - szólt Grandlieu herceg - tessék beljebb, Saint-Denis uram.

Coentin, aki ámult-bámult a herceg kitűnő memóriáján, elsőnek lépett be, miután mélyen meghajolt a két herceg előtt.

- Még mindig ugyanazért a valakiért kérettük ide, kedves uram - szólt Grandlieu herceg - vagy inkább őmiatta.

- Maradt egy cimborája - jegyezte meg Chaulieu herceg - akivel nehéz lesz elbánni.

- Jacques Collin, a fegyenc! - vágta rá Coentin.

- Beszélj te, Ferdinánd - szólt Chaulieu herceg az egykori nagykövethez.

- A gazembertől tartanunk kell - vetette föl a szót Grandlieu herceg - mert hogy váltságdíjúl fölhasználhassa, megkaparintotta Sérizy grófné és Maufrigneuse hercegnő leveleit, melyeket ezek a hölgyek ahhoz a Lucien Chardonhoz, a fegyenc sakkfigurájához intéztek. Úgy látszik, annak a fickónak az volt a szisztémája, hogy a leveleire szenvedélyes válaszokat csalt ki. Mert úgy hírlik, a leányom is írt neki egynéhányat; legalábbis félok, hogy így van, megállapítani nem lehet, minthogy Clotilde éppen úton van...

- Attól a legénykétől - felelt Coentin - nem telt volna ki annyi előrelátás, hogy ilyen készleteket gyűjtsön!... Ezt is csak Carlos Herrera abbé eszelhette ki!

Coentin a széke karjára támasztotta a könyökét és töprengve hajtotta fejét a tenyerére.

- Pénz!... Annak az embernek több van, mint minekünk - mondotta. - Esther Gobsecket használta föl csalétekül, hogy körülbelül kétmilliót kihalásson abból a Nucingen nevű aranyhalas tóból... Uraim, szerezzenek nekem teljhatalmat annak a kezéből, aki erre illetékes, és én megszabadítom önöket ettől a gazembertől!

- És... a levelek? - kérdezte Grandlieu herceg.

- Hallgassanak rám, kegyelmes uraim! - válaszolt Corentin, és vidraképe mutatta, hogy forr benne az izgalom.

Két kezét fekete flannelnadrágja zsebébe mélyesztette. Korunk nagy történelmi drámájának ez a nagy színésze csak mellényt és kabátot kapott magára. Reggeli nadrágja helyett nem vett másikat, mert tisztában volt vele, hogy a nagyurak bizonyos esetekben hálásak a gyorsaságért. Otthonosan járt föl-alá és oly hangosan beszélt, mintha egyedül lenne a szobában.

- Az az ember fegyenc! Minden pör nélkül magánzárkába lehet dugni a Bicêtre-ben. Ott semmiféle érintkezésre nincs mód, ott megdögölhet... De nagyon lehet, hogy számolt ezzel a lehetőséggel és a cinkostársainak már kiadta az utasításait!

- De hiszen rögtön magánzárkába tették - szólt Grandlieu herceg - amikor annál a nőnél váratlanul kézre került!

- Hát létezik magánzárka egy ilyen kapcabetyárnak? - vágott vissza Corentin. - Srófra jár annak az esze, akárcsak... akárcsak nekem!

- Mitévők legyünk? - kérdezte a két herceg szótlan pillantással.

- Visszajuttathatjuk azonnal a gazembert a fegyházba... Rochefortba; ott fél év alatt elpusztul! Ó, nem kell ehhez erőszak! - szólt, válaszul Grandlieu herceg akaratlan mozdulatára.

- Kérem, nincs az a fegyenc, aki fél évnél tovább kibírja azt a forró nyári meleget, ha a Charente miazmás levegőjében istenigazában megdolgoztatják. De ezzel nem érünk semmit, ha a levelek dolgában már intézkedett. Ha a betyár élt a gyanúperrel - ami valószínű - akkor meg kell tudni, milyen óvintézkedéseket tett. Ha a levelek őrizője szegény ember, akkor lehet pénzelni... Tehát most az a teendőnk, hogy Jacques Collint megszólalásra bírjuk. Micsoda párbaj! Ebben alul fogok maradni. Jobb lenne még ezeket a leveleket megvásárolni egy másik levéllel: kegyelem-levéllel! Azután azt az embert az én kezem alá adni. Jacques Collin az egyetlen ember, aki az utódom lehet, mióta szegény Contenson és a derék Peyrade halott. Jacques Collin megölte ezt a két párját ritkító spiont, mintha csak saját magának akart volna helyet csinálni. Amint látják, uraim, kell, hogy szabad kezet adjanak nekem. Jacques Collin a Conciergerie-ben csücsül. Föl akarom keresni Granville urat a hivatalában. Küldjenek tehát hozzám egy bizalmi embert, aki a kezemre járjon. Mert vagy egy levélre van szükségem, hogy fölmutathassam Granville úrnak, aki nem tudja, ki vagyok, mi vagyok (amely levelet különben vissza fogom adni a tanácselnök úrnak), vagy pedig egy igen tekintélyes emberre, aki bevezet... Van egy félóra idejük, mert ennyi ideig tart, amíg átöltözöm, vagyis amíg átváltozom azzá, aki gyanánt a főállamügyész előtt föl kell, hogy lépjek.

- Saint-Denis uram - szólt Chaulieu herceg - tudom, hogy ön rendkívül ügyes ember, nem kérdek mást öntől, csak annyit: igen-e vagy nem? Kezeskedik a sikerről?

- A teljhatalom birtokában és ha önök a szavukat adják, hogy erről a dolgról sohasem fognak kérdezősködni: igen. Kész tervem van.

Ettől a baljóslatú választól a két nagyúr könnyedén megborzongott.

- Hát csak menjen! - így szólt Chaulieu herceg. - Ezt az ügyet is írja azon ügyek számlájára, melyeket rendszerint vállalni szokott.

Corentin elköszönt a két nagyúrtól és távozott.

Henri de Lenoncourt, akinek Ferdinand de Grandlieu sietve befogatott, tüstént a királyhoz hajtattott, akihez magas méltóságánál fogva bármikor szabad bejárása volt.

Így találkoztak a társadalom felső és alsó rétegeinek különböző egymásba kuszálódott érdekei a főállamügyész szobájában. A szükség terelte össze ezeket az érdekeket, melyek előterében három férfiú állott: a törvényt Granville úr képviselte, a családi tűzhelyet Corentin, míg Jacques Collin, a félelmetes ellenfél, a maga vad energiájában a társadalom ártó elemét testesítette meg.

Micsoda harc! Az igazságszolgáltatás és a főúri önkény fogott össze a fegyház és annak minden furfangja ellen! A fegyház ellen, a merész elszántság szimbóluma ellen, mely sutba dob minden számítást és megfontolást, melynek minden eszköz jó, mely nem ismeri a zsarnokság hipokrizisét s förtelmes tiltakozásul lengeti az éhes has, a gyötrő éhség véres, viharvert zászlaját! Mi ez, ha nem támadás és védelem? Rablás és tulajdon? A társadalmi és a természetes állapot rettentő problémája, összezsúfolva a képzelhető legszűkebb helyen? Igen, hátborzongató, élő képe volt ez a társadalmat aláásó kompromisszumoknak, melyet a hatalom erőtlen képviselői szoktak kötni dühödt haramiákkal.

Mikor a főállamügyésznek Camusot urat bejelentették, intett, hogy bocsássák be. Granville úr várta ezt a látogatást és meg akart állapotodni a bíróval, hogyan, mi módon lehetne végére járni Lucien ügyének. A megoldás most már nem lehetett ugyanaz, mint amit előző nap, a szegény poéta halála előtt Camusot-val egyetértésben kifundált.

- Foglaljon helyet, Camusot uram - szólt Granville úr, maga is egy karosszékbe vetve magát.

A főállamügyész, négy szemközt maradván a bíróval, nem titkolta előtte, mennyire levert. Camusot ránézett Granville úrra és csaknem fakó sápadtságot, teljes kimerültséget észlelt ezen a máskor határozott arcon: tökéletesen össze volt törve, ami arra vallott, hogy talán kegyetlenebb gyötrelmeken ment át, mint mikor a halálraítélt megtudja az írnoctól, hogy felbuzdulását a semmitőszék elutasította. Pedig a törvénykezés nyelvén ennek a végzésnek a felolvasása annyit jelent: „Készülj, mert ezek az utolsó pillanataid!”

- Talán majd később visszajövök, gróf úr - szólt Camusot. - Igaz, hogy az ügy sürgős...

- Kérem, maradjon! - felelt méltósággal a főállamügyész. - Igazi bírónak le kell tudni küzdenie az aggályait. Hibás vagyok, ha ön aggodás jeleit vehette észre rajtam...

Camusot meghajolt.

- Adja Isten, kívánom önnek, Camusot uram, hogy sohase ismerje meg életünk e gyötrelmes válságait! Kevesebb is elég lenne, hogy az ember tönkremenjen! Egyik legbensőbb barátomnál töltöttem az éjszakát; csak két barátom van: Octave de Bauvan gróf és Sérizy gróf. Velük együtt hármásban tegnap este hat órától ma reggel hat óráig föl-váltva futkostunk a szalonból Sérizyné betegágyához, állandó rettegésben, hogy meghal vagy örökre megbolondul! Desplein, Bianchon és Sinard két ápolónővel ki nem mozdultak a szobájából. A gróf imádja a nejét. Képzeld el, micsoda éjszakám volt a szerelmébe beleőrült asszony és a kétségbeeséstől tébolyodott férj között. Egy államférfi nem úgy esik kétségbe, mint egy fajankó. Sérizy nyugodtan ült a székén, mintha a minisztertanácsban ülne, és néha felénk fordult, hogy derűs arcot mutasson nekünk, mialatt a verejték könnyei koronázták sok munkában meggörnyedt fejét. A fáradtságtól elnyomva öt órától fél nyolcig aludtam és fél kilenckor már itt kellett lennem, hogy parancsot adjak egy kivégzésre. Higgye el, Camusot uram, egy bírónak, aki estétől reggelig a fájdalom mélységes örvényei fölött lebegett, aki Isten kezének súlyát érezte a földi dolgokban, s nemes szívek küzdelmes dobogását hallotta, annak nem könnyű dolog leülni ide, az íróasztal mellé és hűvösen mondani: „Ma délután négy órakor le kell ütni egy

fejet! Meg kell semmisíteni egy Isten teremtését, aki csupa élet, erő és egészség!” Pedig hát ez a kötelességem! A fájdalom emészt, és el kell rendelnem, hogy állítsák föl a vérpadot!... Az elítélt nem tudja, hogy a bíró olyan kínokat áll ki, melyek az ő szenvedéseihez mérhetők. E pillanatban egy papírlap köt össze kettőnket: engem, a megtorló Társadalom képviselőjét és őt, a megtorlandó gaztett elkövetőjét; ugyanaz a kötelesség vagyunk, más-más oldalról nézve, két lény, akiket egy pillanatra eggyé forraszt a törvény hóhérbárdja. Ki ad hangot a bíró mély keserveinek? Ki vigasztalja meg őt?... Az a mi dicsőségünk, hogy elássuk a szívünk mélyére. A pap, aki Istennek szenteli életét, és a hazáért ezer halálra kész katona az én szememben százszor boldogabb a kétségek, aggodalmak és a rettentő felelősség hálójában vergődő bírónál.

- Tudja, kit kell ma kivégezni? - folytatta a főállamügyész. - Egy huszonhét esztendő fiatal, aki szép, mint a mi tegnapi öngyilkosunk, szőke, mint ő, akinek feje váratlanul hullott az ölünkbe, mert csak orgazdaságot lehetett rábizonyítani. Ezt a fiút halálra ítélték, pedig nem vallott be semmit! Tizenhét napja tiltakozik minden bizonyíték ellen és hangoztatja az ártatlanságát. Két hónap óta két fejet hordozok a vállaim közt. Ó, egy évet adnék az életemből, ha vallomást tenne, mert valahogy meg kell nyugtatni az esküdteket!... Gondolja el, micsoda arculcsapás lenne az igazságszolgáltatásnak, ha egy szép napon kiderülne, hogy a bűnt, mely miatt meg kell halnia, másvalaki követte el! Párisban rettentően fölfújnak mindent, a legcsekélyebb bírói baklövés politikai eseménnyé duzzad. Az esküdtbíráskodás intézménye, mellyel a forradalom törvényhozói olyan nagyra voltak, egyik bomlasztó eleme a társadalomnak, mert nem tölti be a hivatását, nem védi kellőképpen a társadalmat. Az esküdtszék tréfára veszi a funkcióit. Az esküdtek két táborra oszlanak, egyik részük ellenzi a halálbüntetést, ami a törvény előtti egyenlőség elvének tökéletes fölborulását eredményezi. Olyan irtóztató büntetés, amilyen az apagyilkosság, egyik megyében fölmentő verdiktet kap,¹⁰ míg más megyékben úgyszólván jelentéktelen vétségekért is halálbüntetést szabnak ki. Mi lenne abból, ha a mi körzetünkben kivégeznének egy ártatlant!

- De hiszen szökött fegyenc! - jegyezte meg félénken Camusot úr.

- Az ellenzék és a sajtó kezében húsvéti báránnyá változnék! - kiáltott Granville úr. - És az ellenzéknek könnyű dolga lenne, ha tisztára akarná mosni, mert korzikai emberről van szó, aki fanatikus híve honi eszményeinek: gyilkosságainak hátterében a vendetta lappang!... Korzika szigetén az ember megöli az ellenségét, és amellet talpig becsületes embernek tartja magát, és mindenki annak tartja. Ó, keserves dolga van az igazi bírónak! Látja, a bírónak minden társaságtól elzárkózva kellene élniök, úgy, mint hajdan a papok éltek. A külvilág csak bizonyos órákban látná őket előlépni a cellájukból, mint komoly, tisztas aggastyánokat, s aztán úgy tennének igazságot, mint az ókori népek főpapjai, akik a papi és a bírói hatalmat egyesítették önmagukban! Csak a bírói székünkön szabadna, hogy lássanak bennünket... Ma szenvedni és szórakozni látnak, úgy, mint a többi embereket! Látnak szalonokban, családi körben, mint polgárokat, mint szenvedélyekkel terhelt embereket, s lehet, hogy ijesztő hatás helyett groteszk hatást tehetünk...

Ez a kétségbeesett panasz, meg-megszakítva pauzákkal és sóhajokkal, s oly taglejtésekkel kísérvé, melyeknek beszédes kifejezését papíron nehéz visszaadni - egész testében megrázta Camusot urat.

- Gróf úr - mondotta - tegnap én is belekezdtem a hivatásunkkal járó gyötrelmek gyakorlati tanfolyamába! Csaknem haláloamat okozta annak az ifjúnak a halála; félreértette az állásfoglalásomat, szegény saját magát végezte ki...

¹⁰ A fegyházakban van *huszonhárom apagyilkos*, akik az *enyhítő körülmények* kedvezésében részesültek. (Balzac jegyzete.)

- Eh, nem lett volna szabad kihallgatnia! - kiáltott Granville úr. - Oly könnyű egy kis mulasztással nagy szolgálatokat tenni!

- És a törvény? - felelt Camusot. - Két napja letartóztatásban volt!

- A baj most már megesett - folytatta a főállamügyész. - Tőlem telhetőleg reparáltam azt, amit bizony jóvá tenni többé nem lehet. A kocsim és a háznépem ott van annak a szegény, gyenge jellemű poétának a temetésén. Sérizy, követte példámat, sőt mi több, elvállalta a megbízást, amit az a szerencsétlen ifjú ráhagyott: testamentumának végrehajtói tisztjét. Jutalmul ezért az ígéretért olyan pillantást kapott a feleségétől, melyben fölcsillant az érlelem sugara. Végül Octave gróf személyesen vesz részt a gyászszertartáson.

- Nos hát, gróf úr - szólt Camusot - végezzünk a dolgunkkal. Van még itt egy roppant veszedelmes vizsgálati fogoly, ön is éppoly jól tudja, mint én, hogy ez nem más, mint Jacques Collin. A gazemberről le fogjuk rántani a leplet...

- Akkor elvesztünk! - kiáltott Granville úr.

- E pillanatban az ön halálraítéltségénél van, aki valaha ugyanaz volt neki a fegyházban, mint később Párisban Lucien... a pártfogoltja! Bibi-Lupin zsandárruhába bújt, hogy végighallgassa a beszédüket.

- Mit dugja bele az orrát a bűnügyi rendőrség? - pattant föl a főállamügyész. - Csak az én parancsomra van joga intézkedni.

- Az egész Conciergerie tudni fogja, hogy Jacques Collin a kezünkben van... Igen, hát azért jöttem, hogy jelentsem: ennek a nagyszabású, elszánt gazembernek alkalmasint birtokában vannak Sérizy grófné, Maufrigneuse hercegnő és Clotilde de Grandlieu kisasszony legkényesebb levelei.

- Biztosan tudja? - kérdezte Granville úr, és arca fájdalmas meglepetést tükrözött.

- Ítélje meg maga, gróf úr, igazam van-e, ha tartok ettől a szerencsétlenségtől. Mikor kiborítottam a levélcsomót, melyet annál a szerencsétlen ifjúnál foglalt le a rendőrség, Jacques Collin éles pillantást vetett rá, és elégedett mosoly röppent el az ajkáról, melynek jelentősége felől egy vizsgálóbíró nem lehet tévedésben. Ilyen minden hájjal megkent gonosztevőnek van esze, hogy efféle fegyvereket ne adjon ki a kezéből. Mit szól hozzá, ha ezek a levelek egy védő kezébe jutnak, akit a gazember természetesen a kormány és az arisztokrácia ellenségei sorából fog választani! A feleségem, akit Maufrigneuse hercegnő barátságával tüntet ki, elment hozzá, hogy figyelmeztesse, és e pillanatban alighanem Grandlieu-éknál vannak és tanácskoznak...

- Ennek az embernek a pöre kész abszurdum! - kiáltott a főállamügyész, azzal fölállt és nagy léptekkel rötta végig a szobát. - Már biztosan jó helyre tette a leveleket...

- Tudom is, hová... - szólt Camusot.

Ezzel a szóval a vizsgálóbíró egy csapásra eltüntette a főállamügyész iránta táplált ellenszenvét.

- Hadd hallom!... - szólt Granville úr és leült mellé.

- Hazulról a Palotába jövet alaposan elgondolkodtam ezen a kínos ügyön. Jacques Collinnak van egy nagynénje, igazi, nem mű-nagynéni, akiről a rendőrprefektus politikai osztálya egy nyilvántartási aktát küldött ide. Jacques Collin neveltje és bálványa ennek az asszonynak, atyai nagynénjének, akinek Jacqueline Collin a neve. Ennek a néembernek ruhásboltja van, és az üzlete által szerzett összeköttetései révén számos család titkaiba beavatást nyer. Ha Jacques

Collin valakire rábízta azokat a leveleket, melyek megmentői lehetnek, akkor az csak ez az asszony lehetett. Tartóztassuk le...

A főállamügyész ravasz pillantást vetett Camusot-ra, amely pillantás ilyesmit fejezett ki: „Ez az ember nem is olyan ostoba, mint tegnap hittem; csak még fiatal, még nem tud bánni az igazságszolgáltatás gyeplőivel.”

- De hogy a dolog sikerüljön - folytatta Camusot - meg kell változtatnunk tegnap tett összes intézkedéseinket, és azért vagyok itt, hogy méltóságod tanácsát, parancsait kérjem...

A főállamügyész fogta a papírvágó kését és halkán kopogtatta vele az asztal peremét: ismert mozdulata minden gondolkodónak, ha teljesen elmerül a töprengésben.

- Három előkelő család forog veszedelemben! - kiáltott. - Itt nem szabad baklövést elkövetni!... Igaza van, Fouché alapelveéhez kell tartani magunkat: letartóztatni! Tüstént vissza kell helyezni Jacques Collint a magánzárkába.

- Ezzel elismerjük, hogy ő a fegyenc, és bemocskoljuk Lucien emlékét!

- Micsoda pocsék ügy ez! - kiáltott Granville. - Minden lépés veszedelembe visz!

E pillanatban belépett a Conciergerie igazgatója; igaz, hogy előbb kopogtatott, de egy főállamügyész szobáját oly szigorúan őrzik, hogy csak a hivatalban járatos emberek juthattak odáig, hogy bekopogtassanak.

- Gróf úr - jelentette Gault - a magát Carlos Herreranak nevező vizsgálati fogoly beszélni óhajt önnel.

- Érintkezett valakivel? - kérdezte a főállamügyész.

- A többi vizsgálati foglyokkal, mert körülbelül fél nyolc óta lenn van a börtönudvaron. Benn volt a halálraítéltnél, aki előtte, úgy látszik, megszólalt.

Granville úr Camusot egyetlen szavából, mely fénysugárként lövellt felé, ráeszmélt, milyen előnyös lehet a levelek kiadása tekintetében, ha Jacques Collin beismeri, hogy Théodore Calvival jó barátságban van. Örült, hogy van ürügye a kivégzés elhalasztására, és egy intéssel visszahívta Gault urat.

- Az a szándékom - mondotta neki - hogy holnapra halasztom a kivégzést, de a Conciergerie-ben senkinek sem szabad észrevennie ezt a késedelmet. Föltétlen titoktartást kérek! A hóhér tegyen úgy, mintha a készülődéseket menne ellenőrizni. Küldje ide biztos őrizet alatt azt a spanyol papot; a spanyol követség kéri a kiadatását. A zsandárok vezessék Carlos főtiszteendő urat az ön külön lépcsőjén, hogy senki ne láthassa. Kösse a lelkére az embereinek, hogy ketten vezessék, kétfelől a karjánál fogva, s hogy csak az én szobám ajtajában bocsássák el. Biztos benne, Gault uram, hogy ez a veszedelmes külföldi csak a foglyokkal állhatott szóba?

- Abban a pillanatban, mikor kijött a siralomházból, megjelent egy hölgy és látni akarta őt.

A két bíró összenézett, mégpedig igen jelentősen!

- Micsoda hölgy volt az? - kérdezte Camusot.

- Gyóntatójának mondta az abbét... valami márkiné volt - válaszolt Gault úr.

- Egyre rosszabb! - kiáltott Granville úr, ránézve Camusot-ra.

- Megfájdította a zsandárok és foglárok fejét - tette hozzá zavarában Gault úr.

- Az ön hivatalában semmi sem lényegtelen - mondotta szigorúan a főállamügyész. - A Conciergerie nem hiába van így körülfalazva. Hogy jutott be az a hölgy?

- Szabályszerű engedéllyel, méltóságos uram - felelt a direktor. - Az az elegánsan öltözött dáma díszhintón érkezett, vadásszal és inassal, hogy meglátogassa lelkiatyját; innen annak a szerencsétlen ifjúnak a temetésére indult, akinek holttestét méltóságod vitette el.

- Kérem, hozza el a prefektúra írásos engedélyét - szólt Granville úr.

- Sérizy gróf úr ökegyelmessége ajánlatára adták ki.

- Milyen volt az az asszony? - kérdezte a főállamügyész.

- Úgy láttuk, hogy előkelő úrinő.

- Láta az arcát?

- Fekete fátylat viselt.

- Mit beszéltek?

- Mit mondhatott volna egy jámbor nőszemély... imádságos könyvvel a kezében?... Kérte az abbé áldását, letérdelt előtte...

- Sokáig beszélgettek? - kérdezte a bíró.

- Alig öt percig; de egyikünk sem értette, amit mondtak, valószínűleg spanyolul beszéltek.

- Mondjon el mindent, igazgató úr - szólt a főállamügyész. - Ismétlem, a mi szemünkben a legapróbb részletnek is főbenjáró fontossága van. Ezt vegye figyelemre!

- Az a hölgy sírt, gróf úr.

- Igazán sírt?

- Azt nem láthattuk, mert a szemét zsebkendővel takarta be. Háromszáz frankot hagyott aranyban a rabok részére.

- Akkor nem ő volt! - kiáltott Camusot.

- Bibi-Lupin azt mondta: „Ez egy szélhámosnő!” - folytatta Gault úr.

- Ő ebben szakértő - szólt Granville úr. - Adja ki ellene az elfogató parancsot - tette hozzá Camusot-ra pillantva - és gyorsan lepecsételni a lakását!... De hogyan szerezhette meg Sérizy gróf ajánlását?... Hozza ide a prefektúra által kiadott engedélyt... Siessen, Gault úr! És küldje ide mindjárt az abbét. Ameddig itt van, a veszély nem nagyobbodhat. És kétórai beszélgetéssel mégiscsak ki lehet ismerni annyira-amennyire egy emberi lelket.

- Kivált, amilyen jó emberismerő a főállamügyész úr - szólt finoman Camusot.

- Ketten leszünk hozzá - szólt udvariasan a főállamügyész.

Azután tovább fűzte gondolatait.

- A börtönök társalgóiban mindenütt ellenőrző hivatalt kellene létesíteni s azt busás fizetéssel a legügyesebb és legmegbízhatóbb nyugdíjazott rendőrügynökökkel betölteni - szólt hosszabb szünet után. - Bibi-Lupinnek ott kellene bevégezni az életét. Akkor éles szem és éber fül vigyázna olyan helyen, mely a mostaninál gondosabb felügyeletet igényel. Gault úr nem tudott semmi határozottat mondani.

- Túlságosan igénybe van véve - szólt Camusot. - Aztán nem jó, hogy a magánzárkától idáig olyan nagy a távolság. Amíg a rabot a Conciergerie-ből idehozzák, folyosókon, udvarokon és lépcsőkön megy végig. A zsandáraink ébersége lankad, míg a fogoly mindig csak a maga dolgára gondol. Egyszer már, amint hallottam, útjába állt egy hölgy, mikor Jacques Collin a cellájából kihallgatásra jött. Ez a hölgy elhatolt egész a zsandárőrszemig, aki fönt áll az

egérfogóból idevezető kis lépcsőnél: a törvénytől tudom, s emiatt le is szidtam a zsandárokat.

- Ó, a Palotát alapjában újra kellene fölépíteni - szólt Granville úr. - De ez valami húsz-harminc milliós kiadást tenne ki!... Próbálja meg, kérjen harminc milliót a Kamarától a bírák nagyobb kényelme kedvéért!

Több személy lépteinek zaja és fegyverzörgés hallatszott. Jacques Collin lehetett. A főállamügyész nyugodt méltóságot erőltetett az arcára, s az álarc alatt eltűnt az igazi ember. Camusot utánozta az ügyészség vezetőjét. Tényleg, a hivatalos ajtót nyitott, és Jacques Collin lépett be rajta nyugodtan, álmélkodás nélkül.

- Beszélni akart velem - szólt a főügyész. - Tessék.

- Gróf úr, megadom magam, Jacques Collin vagyok!

Camusot megremegett, a főállamügyész nyugodt maradt.

- Gondolhatják, uraim, okom van rá, hogy így cselekedjem - folytatta Jacques Collin, gúnyos tekintettel mérve végig a két bírót. - Nyilván szörnyű zavarba hozom ezzel önöket, mert ha megmaradok spanyol papnak, akkor egész egyszerűen zsandárokkal kísértetnek el Bayonne-ig, ahol a spanyol bajonettek megszabadítják önöket tőlem!

A két bíró mozdulatlan és szótlan maradt.

- Gróf úr - folytatta a fegyenc - az okok, melyek ilyen cselekvésre indítanak, még komolyabbak, jóllehet átkozottul személyes természetűek: de csak négy szemközt árulhatom el önnek... Ha netán félne...

- Félni! Mitől? Kitől? - kérdezte Granville gróf.

Testtartása, arckifejezése, mozdulata és nézése e pillanatban a főállamügyészt élőképpé avatta a bírói hivatásban, melytől a bátorság legszebb példáit várja a polgári társadalom. Ebben a futó pillanatban a polgárháborúk korszakában működött főtörvényszék régiszabású bírójának a magaslatán állott; amikor az elnökök úgy néztek szembe a halállal, miként a márványszobrok, melyeket tiszteletükre emeltek.

- Hát attól, hogy egyedül maradjon egy szökött fegyencsel.

- Kérem, hagyjon magunkra, Camusot úr - szólt gyorsan a főállamügyész.

- Ajánlani akartam, hogy a kezemet-lábamat vasaltassa meg - folytatta Jacques Collin hűvösen, miközben fenyegetően nézett a két bíróra.

Szünetet tartott, azután komolyan így szólt:

- Gróf úr, eddig is sokra becsültem, de e pillanatban bámulom önt.

- Úgy, hát olyan rettenetesnek hiszi saját magát? - kérdezte a főállamügyész nagyon lenézően.

- Miért hinném magamat rettenetesnek? - válaszolt a haramia. - Az vagyok és annak tudom magam.

Jacques Collin fogott egy széket, és olyan ember elfogulatlanságával, aki tudja, hogy fölér az ellenfelével e két egyenrangú hatalom közt folyó tárgyalásban - leült.

E pillanatban Camusot úr, aki már a küszöbön állott, visszajött a szobába. Granville úrhoz lépett és átadott neki két összehajtott papírlapot.

- Nézze, gróf úr - szólt a bíró a főállamügyészhez, rámutatva az egyik iratra.

- Hívja vissza Gault urat - kiáltott a gróf, miután elolvasta Maufriqueuse hercegnő komornájának a nevét; ugyanis ezt a nőt ismerte.

A börtönigazgató belépett.

- Írja le előttünk - mondta neki halkán a főállamügyész - azt a nőt, aki ezzel a vizsgálati fogollyal beszélt.

- Alacsony, tömzsi, kövér - válaszolt Gault úr.

- Az, akinek a nevére szól ez az engedély, magas, karcsú nő - szólott Granville úr. - És a kora?

- Hatvan év körül.

- Rólam van szó, uraim? - kérdezte Jacques Collin. - Ugyan kérem - folytatta kedélyesen - sose keressék. Az a nő a tantim, igazi tanti, asszony, mégpedig vénasszony. Sok zavartól megkímélhetem önöket... De a nagynénémet csak akkor fogják megtalálni, ha én akarom... Ha így topogunk egy helyben, akkor aligha jutunk előre.

- Az abbé úr már nem beszél spanyolosan, nem töri kerékbe a francia szót - jegyezte meg Gault úr.

- Mert a dolgok már eléggé össze vannak kuszálva, kedves Gault uram! - válaszolt keserű mosollyal Jacques Collin, nevéen szólítva a direktort.

E pillanatban Gault úr odarohant a főállamügyészhez és a fülébe súgta:

- Vigyázzon magára, gróf úr, ez az ember tébolyodott.

Granville úr lassan végignézett Jacques Collinon és nyugodtnak látta. De csakhamar rájött, hogy a direktor igazat mondott. E csalóka külszín alatt a vadember idegeinek hideg és rettenetes izgatottsága lappangott. Jacques Collin szemében egy kitörni készülő vulkán heve forrt; két kezét ökölbe szorította. Csakugyan olyan volt, mint a tigris, mely összekuporodik, hogy prédájára vesse magát.

- Hagyjanak magunkra - szólott a főügyész komoly arccal a börtönigazgatóhoz és a bíróhoz.

- Jól tette, hogy kiküldte Lucien gyilkosát! - szólott Jacques Collin, ügyet sem vetve rá, hogy hallja-e Camusot vagy sem. - Már alig bírtam magammal, megfojtottam volna...

Granville úron hideg borzadály futott végig. Soha még embert nem látott ily véres szeműt, ily sápadt arcút, ily verejtékes homlokút, ily megfeszült izmút.

- Mire lett volna jó önnek az a gyilkosság? - kérdezte higgadtan a főállamügyész a gonosztevőt.

- Ön nap nap után bosszút áll a társadalomért, avagy azt hiszi, hogy bosszút áll, és tőlem azt kérdezi, mi az értelme egy bosszúnak!... Sohasem érezte, amint az ereiben torlódva lüktetett a bosszúvágy?... Talán nem tudja, hogy ez a tökkelütött bíró ölte meg őt, a mi fiunkat? Mert ön szerette az én Lucienemet, és ő is szerette önt! Úgy ismerem önt, mint a tenyeremet, gróf úr! A drága fiú mindig elmesélt nekem mindent, este, ha hazajött. Én fektettem le, mint dajka a kisdédét, és mindent elmondattam vele... Rám bízta minden titkát, még a legapróbb érzéseiről is beszámolt... Ah, soha a legjobb anya nem szerette oly gyöngéden egyetlen édesfiát, mint ahogy én szerettem azt az angyalt. Ó, ha tudná! A jóság úgy nőtt föl abban a szívben, mint a réten a virágok. Gyöngye volt (s az volt az egyetlen hibája), gyöngye, miként a lant húrja, mely pedig erős, ha megfeszítik... Ezek a természetek a legszebbek, a gyöngeségük nem más, mint gyöngédség és csodálat, s az a képesség, hogy ki tud virágozni a művészet, a szerelem napsütésében, az ezerarcú szépség varázsában, amit Isten az emberek örömeire megteremtett!... Igen, Lucien egy félresikerült nő volt. Ó, miért is nem mondtam annak a baromnak, aki az

imént innen távozott!... Higgye el, gróf úr, a magam szférájában vizsgálati fogoly létemre azt tettem, amit Isten tett volna, aki, hogy megmentse a fiát, elkísérte volna Pilátus elé!

Könnyek árja patakzott elő a fegyenc tiszta, sárga szeméből, mely még az imént lobogott, mint Ukrajna farkasáé, mely fél esztendeig hóban-fagyban kiéhezetten barangol.

- Az a málészájú se látott, se hallott és vesztét okozta a gyerekek!... Uram, könnyeimmel fűröszöttem a kicsike tetemét, jajgatva hívtam Azt, akit nem ismerek, s aki fölöttünk lakozik! Én, aki nem hiszem az Istent!... (Nem lennék én, ha nem lennék materialista!...) Ebben az egy szóban mindent elmondtam. Ön nem tudja, és senki sem tudja, mi a fájdalom; azt csak én tudom egyedül. A fájdalom tüze elemésztette a könnyeimet, úgy, hogy ma éjjel sírni sem tudtam. De most sírok, mert tudom, hogy ön megért engem. Az imént úgy láttam itt önt, mint az Igazság élő szobrát... Ó, uram, Isten óvja önt... (már kezdek hinni Benne), Isten óvja, nehogy olyanná váljék, mint én vagyok... Az az átkozott bíró elvette a lelkemet. Gróf úr, gróf úr! Ebben a pillanatban temetik el az életemet, a szépségemet, az erényemet, a lelkiismeretemet, az egész erőmet! Képzелjen el egy ebet, akiből valami kémikus elvonja a vért!... Látja, én vagyok az az eb... Ezért jöttem önhöz, ezzel a szóval: „Jacques Collin vagyok, megadom magam!...” Ma reggel szántam rá magam, ma reggel, amidőn elragadták tőlem azt a tetemet, melyet csókoltam, mint egy örült, mint egy édesanya, ahogyan Szűz Mária csókolhatta Jézust a sírban... Kényre-kegyre meg akartam adni magam az igazságszolgáltatásnak... Most azonban föltételeket kell szabnom, meg fogja látni, miért...

- Kihez beszél most: Granville grófhhoz, vagy pedig a főállamügyészhez? - kérdezte a gróf.

A két férfi, a Bűn és a Törvény embere, egymásra nézett. A fegyenc a lelke mélyéig megrázta az államügyészt, akit isteni részvét fogott el e szerencsétlen ember iránt, belelátott az életébe, az érzéseibe. A végén a főállamügyész, nem ismervén Jacques Collin élete sorát a szökése óta (hiába: egy ügyész csak mindig ügyész marad), arra gondolt, hogy talán fölébe tud kerekedni ennek a gonosztevőnek, aki elvégre csak egy hamisításban marasztalható el. És e furcsa lélekkel szemben, aki mint a bronz, különböző fémekből, jóból és gonoszból volt egybeötvözve, a nagylelkűség fegyverét akarta kijátszani. Aztán meg Granville úr, aki ötvenhárom esztendő lett anélkül, hogy valaha szerelmet tudott volna ébreszteni, csodálta a gyöngéd lelkeket, mint minden férfi, akit soha senki sem szeretett. Lehet, hogy ez a keserűség, mely végzete oly sok férfinak, akiknek a nők csak barátságot vagy becsülést nyújtanak, talán ez volt a titkos kapocs Bauvan, Granville és Sérizy urak mélységes barátságában; mert a közös szerencsétlenség, ugyanúgy, mint a közös boldogság, egyazon oktávra hangolja a lelkeket.

- Önnek még int a jövő! - szólt a főállamügyész, fűrökésző pillantással a lesújtott fegyencre.

A férfi olyan mozdulatot tett, amely önmagának tökéletes semmibe vevését árulta el.

- Lucien végrendeletében háromszázezer frankot hagyományozott önre...

- Szegény, szegény kicsikém! Szegény kicsikém! - kiáltott Jacques Collin. - Mindig túlzottan becsületes volt! Én minden gonosz indulat megtestesítője voltam; ő volt a jó, a nemes, a szép, a fölséges! Ily szép lelkeket semmi nem képes megváltoztatni! Csak a pénzemet fogadta el tőlem, gróf úr!

Ez a teljes, tökéletes magaelhagyás - a főügyész hiába igyekezett lelket verni belé - annyira igazolta a fegyenc rettentő szavait, hogy Granville úr átpártolt a bűnözőhöz. Most következett a főállamügyész!

- Ha már semmi sem érdekli önt - kérdezte Granville úr - mit akart hát mondani?

- Nem elég, hogy a kezükbe adom magamat? Közel jártak hozzám, de még meg nem fogtak. Egyébként sok bajuk lenne velem...

„Micsoda ellenfél!” - gondolta magában a főállamügyész.

- Főállamügyész úr, ön le akar fejeztetni egy ártatlan embert. Én megtaláltam a bűnöst - folytatta komolyan Jacques Collin, könnyeit törölgetve. - Nem őmiattuk vagyok itt, hanem ön miatt. Meg akartam önt kímélni egy lelkifurdalástól, mert szeretek mindenkit, aki Lucien iránt bárminő érdeklődést mutatott, valamint üldözni fogok gyűlölettel mindenkit, aki őt nem hagyta élni... Mit nekem egy fegyenc? - folytatta kis szünet után. - Egy fegyencet én annyiba sem veszek, mint önök egy hangyát. Olyan vagyok, mint az olasz rablók. Azok ám a büszke legények! Ha az utasból csak valamivel több nyereség néz ki, mint amennyibe a lövés kerül, leterítik! Csak önre gondoltam. Vallatóra fogtam ezt az ifjút; csak énbennem bízhatott, a lánctársam volt! Théodore alaptermészete a jóság; azt hitte, szolgálatot tesz egyik kedvesének, ha lopott jószágot eladásra vagy elzálogosításra átvész tőlük; de a nanterre-i ügyben éppúgy nincs érdekelve, mint ön. Korzikai fajta; véreben van a bosszúállás. Azok az emberek úgy ölik egymást, akár a legyeket. Olaszországban és Spanyolországban nem tisztelik az emberéletet, és ez így van rendjén. Ott azt hiszik, hogy lélek van bennük, egy határozatlan valami, énünk mása, mely túlél bennünket, mely örökké élni fog. Próbálja beadni ezt az agyrémet valamelyik analitikusunknak! Viszont az ateista és filozófus országokban drágán fizettetik meg az emberéletet azzal, aki elpusztítja, és jól teszik, mert csak az anyagban, a jelenben hisznek! Ha Calvi megmutatta volna önnek az asszonyt, akitől a lopott tárgyak származnak, akkor ön ugyan nem találta volna meg az igazi tettetést, mert az az ön karmai közt van, de talált volna egy büntársat, egy asszonyt, aki tönkre akarja tenni a szegény Théodore-t, azért, mert asszony... Mit akar! Minden rendű és rangú embernek megvan a maga becsülete, megvan a fegyháztölteléknek és a gazembereknek is! Már most én ismerem annak a két nőnek a gyilkosát, s annak a vakmerő, érdekes, rettenetes vállalkozásnak az értelmi szerzőjét. Töviről hegyére elmondták nekem az egészet. Halassza el, gróf úr, Calvi kivégzését, és meg fog tudni mindent. De adja becsületszavát, hogy visszaküldi a fegyházba, megváltoztatva a büntetését... Azt tudhatja, hogy amilyen siralmas állapotban vagyok, hazudni nem fogok. Amit mondtam, az a színtiszta igazság...

- Jóllehet lealacsonyítom az igazságszolgáltatást, mely az ilyen kompromisszumokat sohasem hagyhatja jóvá: önnel szemben, Jacques Collin, mégis azt hiszem, enyhíthetek a hivatásom szigorán, átháríthatom az erre illetékesre.

- Tehát megteszi, amire kérem?

- Esetleg...

- Uram, könyörgöm, adja szavát, az nekem elegendő.

Granville úr arca sértett büszkeséget árult el.

- Én három nagyúri család becsületét tartom a kezemben, míg ön csak három fegyenc életét - folytatta Jacques Collin. - Erősebb vagyok önnél.

- És hátha ismét magánzárkába dugjuk, mit csinál akkor? - kérdezte a főügyész.

- Vagy úgy! Tehát játszunk? - kiáltott Collin. - Én eddig szívem szerint beszéltem! Én Granville grófhhoz beszéltem! De ha a főállamügyésszel állok szemben, akkor újból felveszem a kártyáimat és eltakarom ön elől... Pedig arra az esetre, ha szavát adja, ki akartam szolgáltatni önnek Grandlieu kisasszony leveleit, melyeket Lucienhez írt.

Ezt olyan hangon, olyan hidegvérrel mondta, hogy Granville úr tisztában volt vele: olyan ellenféllel áll szemben, akinél a legkisebb hiba is veszedelmes.

- Más kívánsága nincs? - kérdezte a főállamügyész.

- Majd magamról is beszélek - szólta Jacques Collin. - A Grandlieu-család becsülete a fizetség Théodore büntetésének a megváltoztatásáért: ez nagy ár, csekély ellenérték fejében. Mit jelent egy életfogytiglan elítélt fegyenc?... Ha megszökik, oly könnyű eltenni láb alól! Váltó a guillotine-ra. De, miután nem valami nyájas szándékkal már egyszer Rochefort-ba küldték őt, öntől ígéretet kérek arra nézve, hogy Toulonba fogja irányítani, és el fogja rendelni, hogy jól bánjanak vele. Most jövök én; én többet akarok. Birtokomban vannak Sérizy grófné és Maufriageuse hercegné levelei, mégpedig micsoda levelek! Látja, gróf úr, a közönséges utcalányok, ha írnak, stílusra és szép érzelmek kifejezésére törekcszenek; a nagyvilági dámák pedig, akik egész nap a stílus és a nagyszerű érzelmek levegőjében lebegnek, úgy írnak, ahogy az utcalányok cselekszenek. A filozófusokra bízom, hogy keressék meg e helycsere okait. A nő alsóbbrendű lény, aki rabja a szervezetének. Az én szememben a nő csak akkor szép, ha egy férfitra hasonlít. Ezek a hercegnőcskék, akiknek a koponyája férfias, remekműveket írtak... Ó, elejétől végig gyönyörű levelek ezek, mint Piron hírhedt ódája...

- Igazán?

- Óhajtja látni?... - kérdezte mosolyogva Collin.

A főügyész elrestellte magát.

- Mutathatok egyet kóstolóba... De tréfán kívül: nyílt kártyával játszunk? Ön visszaadja nekem a leveleket és meg fogja tiltani, hogy spionkodjanak s hogy üldözzék vagy figyeljék azt, aki elhozza.

- Soká fog tartani? - kérdezte a főállamügyész.

- Nem. Most fél tíz... - szólta Jacques Collin az alacsony, állóórára pillantva. - Nos, négy perc múlva itt lesz a szóban forgó két hölgy egy-egy levele; és ön, miután elolvasta, visszaszívja a guillotine-ra vonatkozó intézkedését! Ha nem lenne minden úgy, ahogy van, akkor most nem ülnék itt ily nyugodtan. A hölgyek egyébként megkapták a kellő figyelmeztetést...

Granville úr meghökkent.

- Ebben az órában bizonyára már nagyban mozgolódnak, csatasorba állítják az igazságügy-minisztert, ki tudja, tán elmennek egész a királyig!... Nos hát, szavát adja, hogy nem vet ügyet arra, aki jönni fog, s hogy az illetőt egy óra hosszat sem nem üldözi, sem nem üldözteti?

- Megígérem.

- Jó, tudom, hogy nem fog rászedni egy szökött fegyencet. Ön ugyanolyan fából van faragva, mint a Turenne-ek, és a zsványoknak adott szavát is megtartja... Nos, e percben kint a váróterem közepén áll egy rongyos koldusasszony, egy vén satrafa. Alkalmasint egy zugügyvédvel tárgyal valami csirkepörben; küldje ki hozzá a hivatalozolgáját és üzenje neki ezt a három szót: *Dabor ti mandana*. Akkor be fog jönni... De ne legyen szükségtelenül kegyetlen, gróf úr... Vagy elfogadja az ajánlatomat, vagy nem akarja magát kompromittálni egy fegyencel... Én csak hamisító vagyok, gondolja meg jól!... Ej, hát ne tegye ki Calvit az öltöztetés rettentő kínjainak...

- A kivégzési parancsot már visszavontam - szólta Granville úr. - Nem akarom, hogy a bíróság alatta maradjon önnek!

Jacques Collin némi álmétkodással pillantott a főügyészre és látta, amint megrántotta a csengettyűzsinórt.

- Nem fog megszökni? Adja szavát, azzal beérem. Keresse meg azt a nőt maga...

Belépett a hivatalozolga.

- Félix, küldje el a zsandárokat... - mondotta Granville úr.

Jacques Collin le volt győzve.

A főügyésszel vívott párbajában ő akart lenni a nagyobb, az erősebb, a nagylelkűbb, de a bíró összelapította. A fegyenc ennek dacára fölényben érezte magát, mert orránál fogva tudta vezetni a bíróságot, mert sikerült elhitetnie, hogy a bűnös ártatlan, s mert győzött egy élet körül folyt vitában. De ez a fölény kénytelen volt némán, titokban, rejtekben maradni, mialatt a *gólya* teljes, fölséges megvilágításban kerekedett fölé.

Amely pillanatban Jacques Collin elhagyta Granville úr szobáját, beállított oda gróf des Lupeaulx képviselő, a minisztertanács elnökségének főtitkára, egy kis göthös aggastyán társaságában. Ez az öreg úr bolhaszínű, vattával bélelt köpenyt viselt, mintha még tél lenne. A haja rizsposros volt, az arca hideg és sápadt. Köszvényesek módján, bizonytalanul támolygott, két lába a borjúbőr cipőkben vaskosnak látszott; aranyfogantyús botjára támaszkodva hajadonfőtt járt, kalapját kezében vitte s a gomblyukában láncocskát viselt, melyen hét apró érdemkereszt fityegett.

- Mi újság, kedves des Lupeaulx? - kérdezte a főállamügyész.

- A herceg megbízásából jövök - felelte halkán a gróf. - Önnek szabad keze van Sérizy grófnő, Maufrigneuse hercegnő és Grandlieu kisasszony leveleinek megvásárlására. Megtárgyalhatja a dolgot ezzel az úrral...

- Ki ez? - kérdezte suttogva a főállamügyész.

- Ön előtt nincsenek titkaim, kedves barátom: ez nem más, mint a híres Coentin. Őfelsége azt üzeni önnek, szíveskedjék vele személyesen közölni a szóban forgó ügy összes részleteit, úgyszintén a feltételeket siker esetére.

- Legyen olyan szíves - válaszolt a főállamügyész - menjen el a herceghez s mondja meg neki, hogy már mindent elintéztem, nem volt szükségem erre az úrra - tette hozzá Coentinre mutatva. - Majd kikérem őfelsége parancsait ennek az ügynek a lezárására nézve; az igazságügyminiszterre tartozik, mert két elítéltnak kell megkegyelmeznii.

- Okosan tette, hogy máris intézkedett - szólt des Lupeaulx, kezét szorítva a főállamügyésszel. - A király egy nagy vállalkozás küszöbén nem akarja pellengérré állítva és bemocskolva látni a főnemességet és az előkelő családokat... Ez már nem közönséges bűnper, hanem állami ügy...

- De mondja el a hercegnek, hogy mikor ön jött, már minden rendben volt!

- Igazán?

- Legalábbis azt hiszem.

- Akkor, kedves barátom, önből igazságügyminiszter lesz, mihelyt a mostani miniszter elnyeri a kancellári méltóságot...

- Nincsenek becsvágyaim! - felelte a főállamügyész.

Des Lupeaulx nevetve távozott.

- Kérje meg a herceget, eszközöljön ki nekem a királynál fél három óra körül egy tízperces audienciát - tette hozzá Granville úr, miközben kikísérte des Lupeaulx grófot.

- És még azt mondja, hogy nincsenek becsvágyai! - szólt des Lupeaulx, ravaszul kacsintva Granville úrra. - Önnek két gyermeke van, ön legalábbis Franciaország pairje akar lenni...

- Ha a főállamügyész úrnak kezében vannak a levelek, akkor az én közreműködésemre nincs szükség - jegyezte meg Coentin, mikor egyedül maradt Granville úrral, aki érthető kíváncsisággal mustrálta végig őt.

- Olyan ember, mint ön, ilyen kényes ügyben sohasem fölösleges - felelt a főállamügyész, látva, hogy Corentin mindent hallott vagy megértett.

Corentin köszönetül könnyedén, szinte leereszkedően biccentett.

- Tudja ki az, akiről szó van?

- Igen, gróf úr, Jacques Collin, a Tízezresek társaságának a vezére, a három fegyház népének bankárja, szökött fegyenc, akinek sikerült öt esztendőn át Carlos Herrera abbé papi talárja alatt megbújni. Hogy miképpen küldhette a spanyol kormány titkos megbízatással elhunyt királyunkhoz, ezen törjük mindannyian a fejünket, de hasztalan. Választ várok Madridból, ahová egyik emberemet elküldtem az aktákkal. Ez a fegyenc két király titkainak a letéteményese...

- Minden hájjal megkent alak! Csak két dolgot tehetünk: vagy magunkhoz kötjük, vagy eltesszük láb alól - szólt a főállamügyész.

- Egyet gondoltunk, ami nagyon megtisztelő rám nézve - felelt Corentin. - Annyi embert kell ellátnom ideákkal, hogy a sok közt kell, hogy egyszer-egyszer okos emberre is akadjak.

Ezt oly szárazon és oly fagyos hangon mondta, hogy a főállamügyész nem felelt és pár sürgős akta elintézéséhez fogott.

Le nem lehet írni, micsoda ámulat fogta el Jacqueline Collint, mikor Jacques Collin alakja föltűnt a várócsarnokban. Földbegyökerezett lábakkal állt ott, kezét csípőre tette, mert gyümölcsös kofának volt öltözve. Bármennyire szokva volt is öccsének vakmerő fogásaihoz, ez minden képzeletet fölülmúlt.

- No, ha még soká bámulsz rám, mintha a panoptikumban volnál - szólt Jacques Collin, karonfogva a nényét és kivezetve a várócsarnokból - még valami természeti csodának néznek bennünket és lefognak, úgyhogy időt veszítünk.

Azzal lement a Vásáros-tornácról a Barillerie utcára vivő lépcsőn.

- Hol van Paccard?

- A Vöröshajúnál vár rám és a Virágpiacon sétál.

- Hát Prudence?

- Az otthon van nálam, úgy szerepel mint keresztlányom.

- Gyerünk oda.

- Nézz körül, nem üldöznek-e bennünket?...

A Vöröshajú, akinek vaskereskedése volt a Virágpiacon, egy hírhedt gyilkosnak, egy „tízezres”-nek volt az özvegye. Jacques Collin 1819-ben hűségesen átadott ennek a leánynak húsz-egynéhány ezer frankot, amit a leány szeretője bízott rá, mielőtt kivégezték. A Vasfejű volt az egyetlen, aki tudott az akkori masamódlánynak a viszonyáról a *kujonjával*.

- Én vagyok az embered *góréja* - mondotta akkor a Vauquer-ház lakója a masamódnak, akit a Fűvészkertbe rendelt. - Bizonyára beszélt rólam neked, kicsikém. Aki engem elárul, még abban az esztendőben halott; aki hű hozzám, annak nincs mit félnie tőlem. Olyan *koma* vagyok, aki inkább meghal, semhogy olyasmit mondjon, amivel bajba keverheti azt, akit szeret. Add nekem magad, mint ahogy valaki az ördögnek adja a lelkét, nem fogsz rosszul járni. Szegény Auguste-odnak, aki gazdaggá akart tenni téged, s aki emiatt *lekaszáltatta* magát, megígértem, hogy boldoggá teszek. Ne sírj, hallgass rám! Rajtam kívül a világon senki sem tudja, hogy szeretője voltál egy fegyencnek, egy gyilkosnak, akit szombaton *hidegre tettek*; soha nem szólok róla senkinek. Huszonkét esztendő vagy, csinos vagy, és van huszonhatezer

frank vagyond; felejtse el Auguste-ot, menj férjhez és légy tisztességes asszonnyá, ha tudsz. E nyugalmas élet fejében azt kívánom tőled, hogy légy a szolgálatomra nekem és azoknak, akiket hozzád fogok küldeni, mégpedig habozás nélkül. Sohasem fogok tőled olyasmit kívánni, ami téged, az uradat (ha találsz magadnak valót), a gyermekeidet, a családotat bajba keverhetné. A mesterségem folytatásához gyakran van szükségem egy biztos helyre, ahol tanácskozhatok és elrejtőzhetem. Szükségem van egy titoktartó nőre, akire levelet vagy üzenetet bízhatok. Egyik levélszekrényem, egyik portásfülkém, egyik küldöncöm leszel a sok közt, sem több, sem kevesebb. Élénk szóke a hajad, Auguste-tal egymás közt Vöröshajúnak hívtunk, ezt a neved tartsd meg. Nagynéném, a zsidvásári kofaasszony, akivel össze foglak ismertetni, ő lesz a világon az egyetlen, akinek szót kell fogadnod. Mondd el neki minden dolgodat. Férjhez fog adni és mindenben segítségedre lesz.

Így kötötték meg ezt az ördögi paktumot: ehhez hasonló egyezség adta oly hosszú időre Jacques Collin hatalmába Prudence Servient is. Ez az ember sohasem mulasztotta el e paktumok megkötését, mert miként a sátán, szenvedélyesen toborozta a híveit.

Jacques Collin 1821-ben férjet szerzett a Vöröshajúnak egy gazdag vas-nagykereskedő üzletvezetőjének a személyében. Ez az üzletvezető, később megvásárolta kenyéradó gazdájának a kereskedését, most pedig, mint két gyermek atyja és kerületének helyettes előljárója a boldogulás útján volt. A Vöröshajú, mióta Prélard-nénak hívták, soha a legcsekélyebb panasszal sem illethette Jacques Collint vagy ennek nagynénjét. De azért valahányszor valami szolgáltatott kellett teljesítenie, minden porcikája remegett. Ezért lett az arca sápadt és fakó, midőn ez a két félelmetes lény belépett a boltjába.

- Üzleti ügyben akarunk beszélni önnel, asszonyom - szólt Jacques Collin.

- A férjem itt van - felelt a nő.

- Sebaj, most nincs is oly nagy szükségünk önre; nem szeretek fölöslegesen terhére lenni senkinek.

- Szívem, küldjön fiákerért - szólt Jacqueline Collin - s mondja meg a keresztlányomnak, hogy jöjjön le. Kilátásom van rá, hogy beszerezhetem szobalánynak egy előkelő úrnő mellé, és a ház udvarmestere magával akarja vinni.

Paccard, aki úgy festett, mint egy polgári ruhás zsandár, éppen Prélard úrral diskurált valami nagy vassodrony-szállítmányról, amit egy hídépítéshez rendeltek.

Egy segéd fiákerért szaladt, s néhány perc múlva a Vöröshajú nagy öröme Európa vagy (hogy ne nevezzük többé azon a néven, mely alatt Esthernél szolgált): Prudence Servien, Paccard, Jacques Collin és a nagynénje együttesen kocsiba ültek. Vasfejű kiadta a kocsisnak a parancsot, hogy hajtson az ivry-i vámhoz. Prudence Servien és Paccard úgy reszkettek a *góré* előtt, mint bűnös lelkek az Úr színe előtt.

- Hová lett a hétszázötvenezer frank? - kérdezte tőlük a *góré*, azt az éles és átható pillantást meresztve rájuk, mellyel az elátkozott lelkeket, ha volt valami a rovásukon, úgy meg tudta zavarni, hogy minden hajuk szála helyén hegyes tűket éreztek.

- A hétszázharmincezer frank - felelt Jacqueline Collin - biztonságban van: ma reggel lepecsételt csomagban átadtam Romette-nek...

- Szerencsések, hogy odaadtátok Jacqueline-nak, különben egyenest odakerültetek volna - így szólt a Vasfejű, a vesztőhelyre mutatva, mely előtt a fiáker éppen elrobogott.

Prudence Servien hazai szokás szerint keresztet vetett, mintha villámcsapást látott volna.

- Megbocsátok nektek - folytatta a *góré* - föltéve, hogy többet ilyesmit nem követtek el és hogy a jövőben az lesztek számomra, ami ez a két ujj a jobb kezemen - így szólt, föltartva közép- és mutatóujját. - Mert a hüvelyk ez a derék nőszemély! - És megveregette nagynénje vállát.

- Hallgassatok rám - folytatta. - Neked, Paccard, nincs mitől tartanod és mehetsz *Pantinban* nyugodtan, ahová akarsz! Megengedem, hogy feleségül vedd Prudence-ot.

Paccard megfogta Jacques Collin kezét és tisztelettel megcsókolta.

- Mi a teendőm? - kérdezte.

- Semmi, csak éld világot a kamataiddal és a nőiddel, a nődet nem is számítva, mert nagyon kicsapongók az erkölcsök, öregem!... Ez vele jár, ha valaki szép ember!

Paccard elpirult, szultánjának ezt a gúnyos bókját hallva.

- Neked, Prudence, életpályára, rendes foglalkozásra, polgári jövőre van szükséged s a szolgálatomban kell maradnod. Hallgass jól ide. Van a Sainte-Barbe utcán egy igen jóféle ház, annak a Saint-Estève-nének a tulajdona, akitől a nagynéném időnként kölcsön veszi a nevét... Kitűnő ház, igen forgalmas, évente tizenöt-húszezer frankot jövedelmez. Saint-Estève-né a ház vezetését rábízta...

- Gonore-ra - szólt közbe Jacqueline.

- Szegény La Pouraille *tyúkjárá* - tette hozzá Paccard. - Ott rejtőztem el Európával, mikor meghalt szegény úrnőnk, madame van Bogseck...

- Ki fecseg, amikor én beszélek? - szólt Jacques Collin.

A kocsiban a legnagyobb csend állt be, Paccard és Prudence nem mertek egymásra nézni.

- Amint mondom, a házat Gonore vezeti - folytatta Jacques Collin. - Ha ott bújtál el Prudence-szal, Paccard fiam, abból azt látom, hogy elég eszed van a rendőrség beugratására, de ahhoz nem vagy elég ravasz, hogy ezt a testőrt tévútra vidd - szólt megsimogatva nagynénje állát. - Most jövök rá, hogyan akadhatott rád... Ez jól vág össze... Ti visszamentek Gonore-hoz... Egyszóval: Jacqueline meg fog alkudni Nourrissonnéval a Sainte-Barbe utcai boltjára, és ott megszedheted magad, ha érted a módját, kicsikém! - szólt Prudence-ra nézve. - A te korodban házfőnöknőnek lenni királykisasszonyokat megillető tisztesség - tette hozzá csípősen.

Prudence nyakába ugrott a Vasfejűnek és összecsókolta. De a *góré* emberfölötti erejére valló taszítással oly hirtelen lökte el magától, hogy a lány, ha nincs ott Paccard, fejjel nekiesett volna a kocsí üveglakának és bezúzta volna azt.

- El a mancsaiddal! Nem szeretem az ilyen modort! - szólt szárazon a *góré*. - Ezt tiszteletlenségnek veszem magam iránt.

- Igaza van a *górénak*, fiam - szólt Paccard. - Látod, ez annyi, mintha százezer frankot kapnál tőle ajándékba. Annyit ér meg az üzlet. A boulevard-on van, szemközt a Gymnase-zal. Útjába esik a színházból hazamenőknek...

- Még többet is teszek: megvásárlom a házat - szólt a Vasfejű.

- Akkor hat év alatt milliomosok vagyunk! - kiáltott Paccard.

Mínthogy a Vasfejű megunt a sok közbeszólást, akkorát rúgott Paccard lábába, kis híja volt, hogy el nem tört a sípcsontja. De Paccard-nak az idegei kaucsukból, a csontjai vasból voltak.

- Elég, *góré*, már hallgatunk! - mondta.

- Azt hiszitek, világba beszélek? - folytatta a Vasfejű, aki észrevette, hogy Paccard többet ivott a kelleténél. - Ide hallgassatok! A ház pincéjében kétszázötvenezer frank van elásva aranyban!

A fiákerben ülők ismét mély hallgatásba merültek.

- Ez a kincs igen erősen el van falazva... Ki kell ásni onnét, és mindössze három éjszakátok van hozzá. Jacqueline segíteni fog... Százezer frankot az üzlet megvásárlására fordítottok, ötvenezer a ház vételárára, a többit otthagytátok.

- Hol? - kérdezte Paccard.

- A pincében? - toldotta meg Prudence.

- Csönd legyen! - szólt rájuk Jacqueline.

- Igen ám, de az ingatlan átruházásához a rendőrség engedélye szükséges - vetette ellen Paccard.

- Meglesz az is - szólt szárazon a Vasfejű. - Mit ütöd bele az orrodát?...

Jacqueline nézte az unokaöccsét, és föltűnt neki, mennyire megváltozott az arca a mozdulatlan lárva alatt, mellyel ez az erős ember rendszeren takargatni szokta az érzéseit.

- Leányom - így szólt Jacques Collin Prudence-hoz - a nagynéném vissza fogja adni a hétszázötvenezer frankot.

- Hatszázharminc! - kottyant közbe Paccard.

- Hát nem bánom, legyen hatszázharminc - hagyta rá Jacques Collin. - Valamilyen ürügy alatt még ma éjjel be kell jutnod Lucien nőjének a házába. Bemászol a tetőlikon és a padláson, meg a kandallón keresztül behatolsz elhalt úrnőd hálószobájába; a csomagot, úgy, ahogy ő megcsinálta, elrejtet az ágy matraca alá...

- És miért nem mehet az ajtón keresztül? - kérdezte Prudence Servien.

- Ostoba, hisz az le van pecsételve! - förmedt rá Jacques Collin. - Pár nap múlva fölveszik a leltárt, és akkor a lopásban ártatlanok vagytok...

- Éljen a *góré!* - rikkantott Paccard. - Micsoda jóság!

- Kocsis, állj! - kiáltott ki hatalmas hangján Jacques Collin.

A fiáker a Fűvészkert bérkocsiállomásához ért.

- Lóduljatok, gyerekek - szólt Jacques Collin - aztán ne csináljatok valami számárságot! Legyetek ma este a Pont des Artson, ott a nagynénémtől megtudjátok, nincs-e ellenkező parancs... Mindenre kell gondolni - szólt halkán a nagynénjéhez. - Jacqueline holnap meg fogja magyarázni, hogyan kell a pénzt veszélytelenül kihoznotok a pincéből. Ez igen kényes feladat...

Prudence és Paccard kiugrottak a kövezetre, vidoran, mint két zsvány, aki kegyelmet kapott.

- Micsoda derék ember ez a mi *górénk!* - kiáltott Paccard.

- Király lenne a férfiak közt, ha nem vetné meg annyira a nőket!

- Aranyos egy ember! - lelkesedett Paccard. - Láttad, mekkorát rúgott belém? Megérdemel-nők, hogy őseinkhez küldjön bennünket; mert elvégre miattunk került a csávába...

- Ha ugyan bele nem kever minket valami turpisságba - jegyezte meg az okos és ravasz Prudence - hogy a *rétre* juttasson.

- Ó! Ha ilyen szándékai lennének, azt megmondaná neked. Akkor te rosszul ismered őt!... Milyen gyönyörű jövőt szánt neked! Most módos polgárok vagyunk. Milyen szerencse! És ha az az ember szeret valakit, akkor a jósága páratlan!

- Drágicám - így szólt Jacques Collin a néjéhez - vállald magadra Gonore-t. El kell altatni, öt nap múlva letartóztatják és a hálósobájában százötvenezer frankot fognak találni aranyban, ennyi marad annak a zsákmányrészből, aki meggyilkolta az öreg Crottat-házaspárt, a közjegyző szüleit.

- Ez öt esztendő jelent neki a Madelonnettes-börtönben - szólt Jacqueline.

- Olyanformán - bólintott Jacques Collin. - Ez jó ürügy lesz Nourrissonnénak arra, hogy túladjon a házán; személyesen nem vezetheti, és nem olyan könnyű dolog alkalmas helyettest találni. Te nagyon jól elintézheted ezt az ügyet. Lesz ott egy figyelő szemünk... De ez a három manipuláció egyik sem olyan fontos, mint azok a tárgyalások, melyeket a leveleink dolgában akarok indítani. Fejtsd hát föl a szoknyádat és add ide az árumintát. Hol van a három csomag?

- Hol? Hát a Vöröshajúnál.

- Kocsis! - kiáltott Jacques Collin. - Hajtson vissza az Igazságügyi Palotához, de gyorsan!... Megígértem, hogy hamar végzek, és már félórája távol vagyok, ez sok! Maradj a Vöröshajúnál és add át a lepecsételt csomagokat a hivataloszolganak, aki Madame *de Saint Estève*-et fogja keresni. A *de* az ismertető jelszó. Azután a szolga ezt kell hogy mondja: *Asszonyom, a főállamügyész úr küldött, ön tudja, miért.* Állj lesbe a Vöröshajú ajtaja előtt és figyeld, mi történik a Virágpiacon, nehogy Prélard gyanút fogjon. Mihelyt a leveleket kiadtad a kezedből, a többit rábízhatsz Paccard-ra és Prudence-ra.

- Értelek - szólt Jacqueline - Bibi-Lupin helyére akarsz jutni. Annak a fiúnak a halála megzavarta a fejedet.

- És Théodore, akit már meg akartak nyírni, hogy a fejét *lekaszálják* ma délután négykor!? - kiáltott Jacques Collin.

- Nos, a gondolat nem rossz! Mint tisztességes polgáremberek fogjuk végezni, szép birtokunk lesz szép vidéken, Touraine-ban.

- Mi lehetett volna én belőlem! Lucien magával vitte a lelkemet, az életem boldogságát! Még harminc unalmas évet látok magam előtt, és nincs hozzá kedvem. A fegyház *górójából* az igazságszolgáltatás Figarója leszek, és bosszút állok Lucienért. Csak a rendőrség bőrébe bújva semmisíthetem meg biztosan Coarentint. Az még tartaná bennem a lelket, hogy van kit fölfaljak. Az életben elfoglalt helyzetünk csak káprázat: a gondolat az egyetlen valóság! - tette hozzá homlokára ütve. - Mennyi van most a kincstárunkban?

- Semmi - szólt a nagynéni, akit megijesztett öccsének hangja és lénye. - Mindent a fiacskádnak adtam. Romette-nek nem volt több mint húszezer frank üzleti forgótőkéje. Nourrissonnétól mindent elvettem; volt még vagy hatvanezer frank saját pénze... Jaj, fiam, olyan piszokba keveredtünk, amit már egy év óta nem söpörtek. A fiúcska elverte a *kujonok* pénzét, a mi egész kincünket és a Nourrissonné egész vagyonát.

- Összesen?

- Ötszázhatvanezer frankot...

- Van százötvenezer frankunk aranyban, annyival tartozik Paccard és Prudence. Majd megmondom neked, honnan vehetsz további kétszázezret... A többi kikerül Esther hagyatékából. Ki kell fizetnünk Nourrissonnét. Théodore-ral, Paccard-ral, Prudence-szal, Nourrissonné-val és veled hamarosan együtt lesz az egész szent zászlóalj, amelyre szükségem van... Hallgass ide, mindjárt megérkezünk...

- Itt van a három levél - szólt Jacqueline, aki ezalatt ollóval fölfejtette a szoknyája bélését.
- Jó - felelt Jacques Collin, átvéve a három értékes autogramot, három még illatos velinpapírt.
- Théodore csinálta a nanterre-i dolgot.
- Ah, ő volt!

- Hallgass, az idő drága. Egy Ginetta nevű korzikai madárkát akart jóllakatni... Ezt a nőt Nourrissonné révén föl kell kutatnod; majd megadom a szükséges útbaigazításokat egy levélben, amit Gault fog neked átnyújtani. Két óra múlva légy a Conciergerie kapujánál. Ezt a nőcskét rá kell uszítani egy mosónéra, Godet húgára, hogy befészkelje magát nála... Godet és Ruffard bűntársai La Pouraille-nak a Crottat-féle rablógyilkosságban. A négyszázötvenezer frank hiánytalanul megvan: egyharmada Gonore pincéjében, ez La Pouraille *szajréja*; másik harmada Gonore hálósobájában, ez Ruffard-é; a harmadik Godet nővérénél van. Először is elveszünk százötvenezer frankot La Pouraille részéből, aztán százezret Godet-éből és másik százezret a Ruffard-éből. Majd azt mondjuk, hogy Godet és Ruffard (hiszen úgyis hüvösön ülnek) maguk dugták el, ami hiányzik a *szajréjukból*. Godet-val el fogom hitetni, hogy én dugtam el számára százezret frankot, Ruffard-nak és La Pouraille-nak bebeszélem, hogy Gonore mentett meg nekik ugyanannyit... Prudence és Paccard meg kell, hogy dolgozzák Gonore-t, te és Ginetta (aki úgy gondolom, huncut perszóna lehet), ti ketten Godet húgát fogjátok elintézni. Első komikus szerepem tiszteletére hagyni fogom, hogy a *gólya* megtalálja a Crottat-féle rablásból származó négyszázezer frankot a tettesekkel együtt. Szemkiszűrés céljából föl fogom deríteni a nanterre-i gyilkosságot is. Visszaszerezzük a dohányunkat és bent leszünk a rendőrség szívében! Eddig mi voltunk a vad, most a vadászok leszünk, ennyi az egész! Adj három frankot a kocsisnak...

A fiáker megállott a Palota előtt. Jacqueline elképedve fizetett. A Vasfejű fölment a lépcsőn a főállamügyészhez.

Az életsors gyökeres átalakulása olyan hatalmas krízissel jár, hogy Jacques Collin minden eltökéltsége dacára, csak lassan tudott fölfelé menni a lépcsőn, mely a Barillerie utcáról a Vásárosok tornácára vezet, ahonnét az esküdtszék oszlopos udvarán keresztül sötét átjáró visz az államügyészséghez. Valami politikai pörből kifolyólag az esküdtbíróshoz vivő kettős lépcső alján tolongás támadt, úgyhogy a gondolatokba merült fegyencet kis ideig föltartóztatta a sokaság. Ettől a kettős lépcsőtől balra a Palota egyik támasztó falának hatalmas pillére emelkedik, és ebbe a faltömegbe keskeny ajtó van vágva. Az ajtó egy csigalépcsőhöz vezet, közlekedő út a Conciergerie felé. Ezt csak a főállamügyésznek, a Conciergerie igazgatójának, az esküdtszéki elnököknek, az ügyészeknek és a közbiztonsági rendőrség főnökének van joga használni. Ennek a lépcsőnek ma már befalazott elágazásán vezették Marie-Antoinette-et, Franciaország királynéját a forradalmi törvényszék elé, mely tudvalevően a mai semmitőszék nagy dísztermében ülésezett.

E szörnyűséges lépcsőt látva, elszorul az ember szíve, ha arra gondol, hogy itt kellett keresztüljárnia Mária Terézia leányának, aki kíséretével, frizurájával és abroncsos szoknyájával épp kitöltötte a versailles-i nagy lépcsőt... Talán anyjának bűnéért, Lengyelország förtelmes szétदारolásáért vezekelt. Nyilvánvaló, hogy az uralkodók, midőn ilyen gaszágokat követnek el, nem gondolnak a váltságdíjra, amit a Gondviselés követel.

Abban a percben, amikor Jacques Collin a lépcső boltíve alá ért, hogy a főállamügyészhez menjen, ezen a falba rejtett ajtón kilépett Bibi-Lupin.

A közbiztonsági rendőrség főnöke a Conciergerie-ből jött, azután ő is Granville úrhoz igyekezett. El lehet képzelni, mekkorát nézett Bibi-Lupin, amikor meglátta maga előtt Carlos Herrera kabátját, melyet aznap reggel oly alaposan tanulmányozott; utánaaszaladt, el akart menni mellette. Jacques Collin visszafordult. A két ellenfél szemben állt egymással.

Mindketten azonnal megálltak, és az oly különböző két szempárból egyforma pillantás lövellt elő, mint mikor párbajban két pisztoly egy időben sül el.

- Most megvagy, bitang! - kiáltott a közbiztonsági főnök.

- Á, á!... - válaszolt csúfondárosan Jacques Collin.

Hirtelenében arra gondolt, hogy talán Granville úr üldözteti; és különös! Fájt neki, hogy ezt a férfit kisszerűbbnek kellett látnia, mint amilyennek képzelte.

Bibi-Lupin elszántan Jacques Collin torkának ugrott. De ez szemmel tartotta ellenfelét, kemény ökölcsapást mért rá és három lépés távolságban földhöz sújtotta, úgy, hogy keze-lába a levegőben kalimpált. Azután a Vasfejű higgadtan Bibi-Lupinhoz lépett és kezét nyújtotta neki, hogy fölsegítse; akárcsak az angol ökölvívó, aki ereje tudatában készséggel folytatja... Bibi-Lupin sokkal jobban fölhalálta magát, semhogy kiabáljon; fölugrott, a folyosó bejáratához szaladt és intett egy zsandárnak, hogy állja el ott az utat. Azután villámgyorsan visszament ellenfeléhez, aki nyugodtan nézett vele szembe. Jacques Collin kész volt a tervével:

„Vagy megszegte a főügyész a szavát, vagy nem vonta be bizalmába Bibi-Lupint, ez esetben tisztáznom kell a helyzetemet.”

- El akarsz fogni? - kérdezte Jacques Collin ellenfelétől. - Mondd ki, ne kertelj sokat. Azt hiszed, nem tudom, hogy a *gólyánál* bennfentesebb vagy, mint én? Téged egy rúgással elintézhethetnék, de a zsandárokat és a katonákat nem ehetem meg. Ne csináljunk lármát: hová akarsz vinni?

- Camusot úrhoz.

- Menjünk Camusot úrhoz - hagyta rá Jacques Collin. - De miért ne mehetnénk mindjárt a főállamügyészhez?... Az közelebb van - tette hozzá.

Bibi-Lupin tudta, hogy a bíróság felsőbb régióiban görbe szemmel nézik, és azzal gyanúsítják, hogy a gazemberek és áldozataik rovására szedte meg magát; ezért csöppet sem bánta, hogy ilyen kitűnő fogással jelenhetett meg az államügyészségen.

- Menjünk oda, nekem kapóra jön! De ha úgyis megadod magad, engedd, hogy rád adjam a karperecet; félek a pofonaidtól.

Azzal kihúzta a zsebéből a bilincset. Jacques Collin odatartotta a két kezét, Bibi-Lupin megbilincselte.

- No lám, ha ilyen jó gyerek vagy, akkor mondd meg, hogyan jutottál ki a Conciergerie-ből?

- Úgy, ahogy te: a kis lépcsőn.

- Szóval megint becsaptad a zsandárokat?

- Dehogy, Granville úr becsületszóra elengedett.

- *Murizol?* (Tréfálsz?)

- Majd meglátod!... Talán még majd te kapod meg a karperecet.

Ebben a percben mondta Coentin a főállamügyésznek:

- No, gróf úr, most pont egy órája, hogy az emberünk elment; nem fél, hogy lóvá tette önt?... Talán már útban van Spanyolország felé, ahol többé meg nem találjuk, mert az a mesék országa.

- Vagy nagyon rossz emberismerő vagyok, vagy vissza fog jönni. Minden érdeke ezt diktálja; tőlem több kapnivalója van, mint amennyit ő adhat nekem...

Ekkor lépett be Bibi-Lupin.

- Gróf úr, jó hírt hozok - mondotta. - Elcsíptem Jacques Collint, aki megszökött innen.

- Így tartja meg a szavát, gróf úr? - kiáltott Jacques Collin. - Kérdezze meg a kétkulacos ágensét, hol találkozott velem?

- Hol? - kérdezte a főállamügyész.

- Pár lépésre innét, a lépcsőházban - felelt Bibi-Lupin.

- Vegye le erről az emberről azokat a madzagokat - szólt szigorúan Granville úr. - Jegyezze meg, hogy ezt az embert, amíg újabb parancsot nem kap a letartóztatására, tartozik békén hagyni... És takarodjék ki innen!... Kezdi fölvenni azt a szokást, hogy úgy jár el, mintha a bíróság és a rendőrség lenne egy személyben.

Azzal a főállamügyész hátat fordított a közbiztonsági főnöknek, aki halálsápadt lett, kivált mikor ráadásul fölfogta Jacques Collin pillantását, melyből a bukását olvasta ki.

- Nem hagytam el a szobámat, vártam önt és remélem, nem kételkedik benne, hogy álltam a szavamat, úgy, mint ön is állta a magáét - szólt Granville úr Jacques Collinhoz.

- Első pillanatban kétségeim voltak, gróf úr, s az én helyemben talán ön is úgy gondolkodott volna, mint én; de a megfontolás rávezetett, hogy nem volt igazam. Én többet hozok önnek, mint amennyit ön ad nekem, semmi érdeke nem volt, hogy rászedjen...

A főügyész szeme összevillant Corentinével. Ez a röpke pillantás nem kerülhette el Jacques Collin figyelmét, aki teljesen el volt merülve Granville úr nézésében, úgy, hogy meg kellett látnia a furcsa kis öreg urat, aki egy sarokban kuporgott. Jacques Collint élénk és gyors ösztöne tüstént figyelmeztette, hogy ellenség van jelen és fürkészőn mustrálta végig ezt a valakit. Első pillantásra látta, hogy a szemek fiatalabb emberre vallanak, mint amilyent az öltözék el akart hitetni, és így fölismerte, hogy álruhás emberrel van dolga. Egy másodperc elég volt, hogy visszaadja a kölcsönt azért a gyors megfigyelésért, amellyel a kém őt Peyrade-nál leálcázta volt.

- Nem vagyunk egyedül! - szélt Jacques Collin Granville úrhoz.

- Nem - felelt szárazon a főállamügyész.

- És ez az úr - folytatta a fegyenc - egyik legjobb ismerősöm... Ha jól látom...

Egy lépést tett felé és fölismerte Corentint, Lucien bukásának igazi, bevallott okozóját. Jacques Collin téglavörös arca egy gyors, elröppenő pillantásra elhalványodott, szinte falfehér lett; egész vére a szívébe tolult, oly égő és eszeveszett vágy fogta el, hogy megrohanja és összemorzsolja ezt a veszedelmes fenevadat; de visszafojtotta ezt a brutális ösztönt, elnyomta azzal az erővel, melyet azóta szokott meg, hogy a magasrangú pap szerepét játszotta, üdvözölte a kis aggastyánt.

- Corentin uram - szólt - a véletlennek köszönhetem a szerencsét, hogy önnel találkozhatom, avagy talán azzal tüntet ki, hogy az én kedvemért jelent meg az ügyészségen?

A főállamügyész álmélkodása tetőpontjára ért, és nem állhatta meg, hogy ne figyelje ezt a két szemben álló férfit. Jacques Collin mozdulatai, s az a hang, amellyel e szavakat kiejtette, lelki válságra vallottak, és a gróf szerette volna tudni az okát, Corentin e hirtelen, csodálatos fölismertetés hatására kiegyenesedett, mint a kígyó, ha a farkára lépnek.

- Igen, én vagyok, Carlos Herrera abbé!

- Azért jött - kérdezte a Vasfejű - hogy közém és a főállamügyész úr közé álljon?... Az a szerencse fog érni, hogy középpontjában állhatok egy tárgyalásnak, melyben tehetségét ragyogtatni tudja? Méltóztassék, gróf úr - szólt a fegyenc a főállamügyészhez fordulva - olvassa, hogy ne vesztegessük el drága idejét. Egy kis mutató a portékámból...

Azzal átnyújtotta Granville úrnak a kabátja zsebéből kivett három levelet.

- Mialatt a gróf úr a leveleket tanulmányozza, ha megengedi, kicsit diskurálok ezzel az úrral.

- Nagyon megtisztel - szólt Coentin, aki nem tudta leküzdeni a borzongását.

- Uram, ön tökéletes győzelmet aratott a kettőnk küzdelmében - szólt Jacques Collin. - Kikaptam - tette hozzá félvállról, mint egy játékos, aki elveszítette a pénzét. - De ön is a küzdőtéren hagyta egynéhány emberét... Drágán szerzett győzelem volt...

- Úgy van - válaszolt Coentin, aki fölfogta a tréfát - ha ön királynét vesztett, viszont én elvesztettem két bástyámat...

- Ó, Contenson csak paraszt volt! - vágott vissza gúnyosan Jacques Collin. - Azt könnyű helyettesíteni. Uram, engedje meg, hogy szembe dicsérjem, becsületszavamra, nagyszerű embernek tartom önt.

- Nem, nem, énnekem kell meghajolnom az ön felsőbbbsége előtt - válaszolt Coentin, s ez úgy hatott, mint mikor egy hivatasos bohóc azt mondja: „Ha te úgy, én is úgy!” - Hiszen nekem minden eszköz a rendelkezésemre áll, míg ön úgyszólván teljesen egyedül van...

- Ohó! - kiáltott Jacques Collin.

- És kicsi híja volt, hogy nem ön győzött - szólt Coentin, megértve a fölkiáltást. - Ön a legrendkívülibb ember, akivel világeletemben találkoztam, pedig sok rendkívüli emberrel volt már dolgom; mert azok az emberek, akikkel én harcolni szoktam, egytől egyig kitűnnek vakmerőségükkel és merész vállalkozásaikkal. Sajnos, nagyon benső viszonyban voltam az elhunyt otrantói herceg ökegyelmességével. Dolgoztam XVIII. Lajos szolgálatában, amíg uralmon volt; s mikor számúzték, a császárt és a direktóriumot szolgáltam... Ön olyan tésztából van gyúrva, mint Louvel, akinél pompásabb eszközét a politikának sohasem láttam; de egyszersmind megvan önben a diplomataék fejedelmének hajlékonysága is. Hát még a segítőársai!... Sok hóhérbárdra érett fejet odaadnék, ha szolgálatomban bírhatnám annak a szegény kis Esthernek a szakácsnóját... Hol tesz szert olyan szép teremtésekre, mint az a leány, aki után Nucingen egy ideig abban a hitben hajszott, hogy ő az a zsidónő?... Én nem tudom, honnét vegyem, mikor szükségem van rájuk.

- Uram, uram, Coentin uram, ön valósággal agyonmagasztal! - felelt Jacques Collin... - Az ön szájából ilyen dicséretet könnyen megzavarják az ember fejét...

- Rászolgált a dicséretre. Hiszen ön volt az, aki becsapta Peyrade-ot, úgyhogy rendőrtisztviselőnek tartotta önt, ő, Peyrade!... Higgye el, ha nem kellett volna védelmeznie azt a kis fajankót, ön jól ellátta volna a bajunkat.

- Ugyan, Coentin úr, ön megfélekedzik Contensonról, aki mulatnak és Peyrade-ról, aki angolnak maszkírozta magát. A színészek meríthetnek a színház felszereléséből. De fényes nappal, minden órában oly tökéletesen színészkedni, ehhez csak ön ért, meg az emberei...

- No lám - szólt Coentin - mi kölcsönösen meg vagyunk győződve egymás értékéről és érdemeiről. Most mind a ketten meglehetősen elárvultan állunk: én öreg barátom nélkül, ön ifjú védenca nélkül. E pillanatban én vagyok az erősebb, miért ne tegyünk úgy, mint a regényekben szokás? Én kezet nyújtok önnek és azt mondom: „Öleljük meg egymást, azzal szent a béke!” Itt, a főállamügyész úr színe előtt felajánlom önnek a teljes bűnbocsánatot, és ön az én emberem lesz, az első emberem, esetleg az utódom.

- Tehát állást kínál? - kérdezte Jacques Collin. - Csinos kis állás! A barnáktól átpártolnék a szökekhez...

- Olyan szférába fog jutni, ahol kellően értékelik és jól megfizetik a tehetségeit, s ahol azt csinálja majd, ami jólesik. A politikai és állambiztonsági rendőrségnél dolgozni meglehetősen veszélyes dolog. Jómagam is, úgy nézzen meg, két ízben ültem fogságban. Amiatt nem érzem magam rosszabbul. De az ember utazgat, az lehet, ami akar... Az ember gépésze lesz a politikai drámáknak, udvarias bánásmódban részesül a nagy urak részéről... Mondja, kedves Jacques Collin, kedvére van ez önnek?

- Van ez irányban parancsa? - kérdezte a fegyenc.

- Teljes fölhatalmazásom van... - szólt Corentin, örömmel kapva a szón.

- Ön tréfál, ön nagyon huncut ember, meg fogja engedni, ha bizalmatlan vagyok... Nem egy embert elárult már úgy, hogy rávette, másszon be önként a zsákba, amelybe aztán bekötötte... Ismerem a szép csatáit, a Montauran- esetet, a Simeuse- esetet... Ó, ezek a kémkedés marengói ütközetei voltak.

- De a főállamügyész úrról csak jó véleménnyel van? - kérdezte Corentin.

- Ó, igen - felelt Jacques Collin, tisztelettel meghajolva. - Csodálom szép jellemét, szilárd-ságát és lelki nemességét és életemet adnám oda a boldogságáért. Épp azért mindennek előtt végét akarom vetni a Sérizynét fenyegető veszedelemnek.

A főállamügyész önkéntelen örvendező mozdulatot tett.

- Nos hát - szólt Corentin - kérdezze meg tőle, nincs-e fölhatalmazásom, hogy önt kiragadjam csúfos mesterségéből és a magam személyéhez kössöm.

- Igazat mond - bólintott Granville úr, figyelve a fegyencet.

- Úgy! Szóval feloldoznának a múltam bűnei alól és biztosítanak, hogy az ön utódja leszek, ha be tudom bizonyítani rátermettségemet?

- Magunkfajta két ember közt nem lehet félreértés! - szólt Corentin olyan nagylelkű ábrázattal, mely mindenkit megtévesztett volna.

- És az alku ellenértéke fejében nyilván ki kell szolgáltatom a levelezést, nemde? - kérdezte Jacques Collin.

- Azt hittem, ezt fölösleges mondanom...

- Kedves Corentin uram - szólt a Vasfejű olyan iróniával, mely méltó volt Talmáéhoz, mikor Nikomedes szerepében aratta diadalait - köszönöm önnek, nagy hála kötelezett, hogy megmutatta a teljes értékemet, s hogy mekkora súlyt vetnek arra, hogy megfosszanak a fegyvereimtől... Sohasem fogom elfelejteni... Mindig és minden időben a szolgálatára leszek és ahelyett, hogy Robert Macaire-rel mondanám: *Öleljük meg egymást!* - én ölelem meg önt.

Oly hirtelenséggel kapta derékon Corentint, hogy ez nem tudta elhárítani az ölelést; a melléhez szorította, mint valami bábút, jobbról-balról arcon csókolta, fél kézzel fölkapta, mint egy pelyhet, a másikkal kinyitotta a szoba ajtaját és izmos szorítással félig összemorzsolva, kitétte a folyosóra.

- Ajánlom magam, kedves uram - súgta halkán a fülébe. - Bennünket három holttest választ el. Összemértük a kardunkat, egyforma hosszúak és egyforma jó acélból valók... Adjuk meg egymásnak az illő becsülést; de én egyenrangú, nem pedig alárendelt fél akarok lenni önnel szemben... Ön úgy van fölfegyverkezve, hogy túlságosan veszedelmes generálisnak tűnnék föl mellettem, a hadnagya mellett. Ássunk sáncárkot kettőnk közé. Jaj önnek, ha átlép az én

területemre!... Ön az Államnak mondja magát, mint ahogy a lakájokat a gazdájuk után szokták nevezni. Én fölveszem az Igazságszolgáltatás nevét. Gyakran fogunk találkozni és ezentúl is annál több méltósággal kezeljük egymást, annál több illemtudással, minthogy mindétig... gaz kutyák leszünk - súgta a fülébe. - Én jó példát adtam önnek a baráti öleléssel.

Corentin először életében állt bután bámészkodva, és tűrte, hogy rettentő ellenfele szorongassa a kezét.

- Ha így áll a dolog - szólt - akkor azt hiszem, mindkettőnknek érdeke; hogy *komák* maradjunk...

- Erősebbek leszünk, ha ki-ki a maga portáján marad, de veszedelmesebbek is - tette hozzá halkán Jacques Collin. - Ezért meg fogja engedni, hogy holnap előleget kérjek az üzleti megállapodásunkra...

- Helyes - szólt Corentin kedélyesen - ön kiveszi a kezemből a saját ügyét, hogy a főállamügyész kezébe tegye le, aki önnek köszönheti majd az előmenetelét. De nem állhatom meg, hogy meg ne mondjam: ön is jól jár a dologgal... Bibi-Lupin túlságosan ismert alak, leszolgálta az idejét. Ha ön elfoglalja a helyét, az egyetlen önnek való állásba fog jutni. Előre örülök, hogy ott láthatom... becsületszavamra...

- Viszontlátásra nemsokára - szólt Jacques Collin.

Mikor a Vasfejű megfordult, az íróasztalnál, tenyerébe támasztott fővel, ott látta a főállamügyészt.

- Hogyan! Ön meg tudná akadályozni, hogy Sérizy grófnő megőrüljön?... - kérdezte Granville úr.

- Öt perc alatt - válaszolt Jacques Collin.

- És ki tudja szolgáltatni nekem e hölgyek összes leveleit?

- Elolvasta azt a hármát?

- El - szólt élénken a főállamügyész. - Szégyellem magam azok helyett, akik írták...

- Most négy szemközt vagyunk: szóljon, hogy ne bocsássanak be senkit, és tárgyaljunk - szólt Jacques Collin.

- Bocsásson meg, de az igazságszolgáltatásnak elsősorban azt kell tennie, ami a kötelessége, és Camusot-nak parancsa van, hogy az ön nagynénjét tartóztassa le.

- Sohasem fog ráakadni - szólt Jacques Collin.

- A zsigibvásáron, bizonyos Paccard kisasszonynál házkutatást fognak tartani...

- Nem fognak mást találni, mint ócska rongyokat, jelmezeket, hamis gyémántokat, uniformisokat. De mégis fékezni kellene Camusot úr buzgalmát.

Granville úr becsöngette a hivatalosolgáját és megparancsolta neki, menjen át Camusot úrhoz és mondja meg neki, hogy kéreti egypár szóra.

- Hát jó - fordult aztán Jacques Collinhoz - végezzünk! Szeretném tudni a receptjét a grófné meggyógyítására...

- Főállamügyész úr - szólt Jacques Collin elkomolyodva - mint tudni méltóztatik, engem hamisításért annak idején öt évi kényszermunkára ítétek. Én szeretem a szabadságot!... Ez a szeretet, már ez így szokott lenni, homlokegyenest ellene dolgozott a tulajdon céljának; mert két szerető, ha túlon túl imádni akarja egymást, akkor hajba kap. Azzal, hogy meg-megszök-

tem, és mindig újból elcsíptek, hét évet töltöttem a fegyházban, így hát önnek csak ama ráadás-büntetések kell kegyelemből elengednie, melyeket a *sitiben...* (bocsánat! a fegyházban) érdemeltem ki. Igazság szerint a büntetésemet kitöltöttem, és mindaddig, amíg valami gázságot rám nem sűtnek - fogadok, hogy ez sem a bíróságnak, de még Coarentinnek sem sikerül - vissza kellene nyernem francia polgári jogaimat. Párisból kiutasítva, rendőri felügyelet alatt élni - hát élet ez? Hová mehetek? Mihez foghatok? Ön ismeri képességeimet. Láta, hogy Coarentin, a furfang és csalafintaság ez élő tárháza, halálsápadt lett előttem és fejet hajtott a tehetségem előtt... Ez az ember mindent elrabolt tőlem! Mert ő volt, senki más, aki, tudom is én mely célból és minő eszközökkel, romba döntötte Lucien boldogságának épületét... Coarentin és Camusot az oka mindennek...

- Ne vádaskodjon - szolt közbe Granville úr - térjen a lényegre.

- Nos hát, a lényeg a következő. Mikor ma éjjel kezemben tartottam az ifjú halott jéghideg kezét, megfogadtam, hogy abbahagyom az esztelen küzdelmet, melyet húsz év óta folytatok az egész társadalom ellen. Azok után, amiket a vallási nézeteimről mondtam önnek, aligha fog képesnek tartani álszenteskedésre... Nos, húsz év óta a fonákjáról láttam a társadalmat a pincejárataiban, és rájöttem, hogy a dolgok, menetében van egy hatalom, melyet ön Gondviselésnek mond, én Véletlennek neveztem, s a társaim úgy hívták, hogy: Sors. Minden rossz cselekedetet utolér valamilyen megtorlás, ha még oly gyorsan menekül is előle. Ebben a szép harcosharc mesterségben, amikor a játékos a legszebb kártyákat tartja a kezében, a kvintet, a tizennégyest, s övé az első ütés joga: fölborul a gyertya, a kártyák elégnak, vagy pedig a játékos megüti a guta!... Ez Lucien története. Ez a fiú, ez az angyal, a bűnnek még csak az árnyékát sem követte el; elhagyta magát, hagyta, hogy történjék ami akar! Közel volt ahhoz, hogy feleségül vegye Grandlieu kisasszonyt, hogy már kivá neveznék ki, már szép vagyona is volt; ekkor egy rossz lány megmérgezi magát, eldugja egy életjáradék értékpapírjait, és pillanat alatt romba dől ennek a szép vagyonnak fáradsággal emelt épülete. És ki sújtja rá az első kardcsapást? Egy férfi, aki színültig tele van aljassággal, aki a pénz világában olyan gázságokat követett el (l. *A Nucingen ház*), hogy vagyónának minden egyes tallérját egy család könnyei áztatják: egy Nucingen, aki a pénzvilág Jacques Collinja volt, csak épp törvényes formák közt. De hiszen ön éppoly jól ismeri ennek az embernek üzletkötéseit, akasztófára való gázságait, akár csak én. A bilincseim mindenkor meg fogják bélyegezni a tetteimet, még a legerényesebbeket is. Ha az ember labda két ütő közt, melyeknek egyike a fegyház, másika a rendőrség, akkor ez olyan élet, melyben a diadal szakadatlan küszködésből áll, melyben a pihenést lehetlenségnek tartom. Gróf úr, Jacques Collint e pillanatban eltemetik Luciennel együtt, akit most hintenek meg szentelt vízzel, akivel most indulnak meg a Père-Lachaise temető felé. De nekem olyan helyre van szükségem, ahová elmehetek, nem élni, de meghalni... Ahogy most állnak a dolgok, önnek, mint a törvény emberének, nem lehet szándéka a kiszabadult fegyenc polgári és szociális helyzetével foglalkozni. Ha a törvénynek eleget tett is, a társadalomnak még nem. A társadalom bizalmatlan marad és mindent elkövet, hogy ezt önmaga előtt igazolni tudja. Leheletlenné teszi a kiszabadult fegyenc helyzetét, kénytelen a fegyencnek visszaadni elvesztett jogait, de megtiltja neki, hogy egy bizonyos körön belül élhessen. A társadalom azt mondja ennek a nyomorultnak: „Páris; az egyetlen hely, ahol elbújhatnál, a környékével együtt, ilyen meg ilyen távolságig, nem lehet a lakásod!...” Továbbá rendőri felügyelet alá helyezi a fegyencet. Mit gondol, ilyen körülmények közt élni lehetséges-e? Hogy élni lehessen, dolgozni kell, mert senki sem hagyja el a börtönt évjáradékkal. Önök tesznek róla, hogy a fegyenc föltűnően megbélyegeztessék, úgyhogy bármikor fölismerhető és bekötérezhető legyen; és aztán azt hiszik, hogy a polgártársak bizalommal lesznek hozzá, holott a bíróság, a nagyvilág, mely körülveszi, nincs bizalommal. Éhezésre vagy bűnözésre ítélik a szerencsétlent. Munkát nem talál, szükségképpen ráfanyalodik a régi mesterségére, amely vérpadra juttatja, így történt, hogy mikor föl akartam adni a

harcot a törvény ellen, nem találtam helyet a nap alatt. Egy hely van, amely nekem való, az, amelyen szolgálhatom a ránk nehezedő hatalmat; és mikor rájöttem erre, körülöttem világosan megmutatkozott az az erő, melyről beszéltem. Három előkelő családot tartok a kezeim közt. Ne higgye, hogy meg akarom zsarolni őket... A zsarolás a leggyávább orgyilkosságok közé tartozik. Szerintem olyan büntett, melyhez agyafűrtabb gazság kell, mint a gyilkossághoz. A gyilkosnak elszánt bátorságra van szüksége. Állom a nézeteimet; mert a levelek, melyeken biztonságom alapszik, melyek fölbátorítanak, hogy így beszéljek önnel, én, a Bűn, önnel, az igazságszolgáltatás képviselőjével, ezek a levelek rendelkezésére állnak... Az irodaszolgájával elhozathatja, ki fogják adni neki, ha önre hivatkozik... Nem kérek értük semmit, nem kereskedem velük! Ó, főállamügyész úr, mikor eldugtam azokat a leveleket, nem önmagamra gondoltam, hanem Lucienre, hogy egy napon veszedelemben foroghat! Ha ön nem teljesíti óhajomat, több elszántság és életundor van bennem, mint amennyi szükséges, hogy föbelőjem magam és örökre megszabadítsam önt magamtól... Útlevéllal Amerikába mehetek és ott élhetek a pusztá magányban; minden föltétel megvan bennem ahhoz, hogy vademberré válhassak... Ilyen gondolatok közt telt el a mai éjszakám. A titkárja bizonyára átadta önnek az üzenetemet, amire megkértem... Mikor megtudtam az intézkedéseit, melyeket abból a célból tett, hogy Lucien emlékét megóvja minden gyalázattól, önnek ajánlottam föl az élelemét - hitvány ajándék! Én már semmit sem adtam rá: láttam, hogy lehetetlen az életem a fény nélkül, mely beragyogta, a boldogság nélkül, mely lelket öntött belé, a gondolat nélkül, mely értelmet adott neki, s az ifjú költő jóléte nélkül, aki sugárzó napja volt. Ezért át akartam önnek adni ezt a három levélcsoportot...

Granville úr lehajtotta a fejét.

- Mikor lementem az udvarra, ott találtam a nanterre-i gyilkosság tetteseit és a lánc-testvéreimet a vérpad küszöbén, mert akaratlanul belekeveredtem a gyilkosságba - folytatta Jacques Collin. - Megtudtam, hogy Bibi-Lupin orránál fogva vezeti a rendőrséget, s hogy az egyik ügynöke gyilkolta meg a Crottat-házaspárt; nem a Gondviselés működött ebben? Hogy az ön szavával éljek... Ekkor láttam a lehetőségét annak, hogy jót tehessek, hogy velem született képességeimet, szerzett szomorú ismereteimet a társadalom javára értékesíthessem, hogy használhassak, ahelyett, hogy ártanék. És bátorkodom az ön megértésére, az ön jóságára számítani.

Nyíltság, naivság és együgyűség volt ez embernek a hangjában; keserűség nélkül gyónt, a bűn filozófiája nélkül, mely szavait addig oly félelmesekké tette; hinni lehetett a megváltozásában. Ki volt cserélve teljesen.

- Annyira megbízok önben, hogy teljesen a rendelkezésére állok - folytatta a vezeklők alázatával. Három út van előttem: az öngyilkosság, Amerika és a Jérusalem utca. Bibi-Lupin gazdag, az idejét kiszolgálta. Kétkulacsos hivatalnok, és ha ön megengedné, hogy ellene dolgozzam, egy hét alatt tetten érném. Ha ennek a csirkefogónak az állásába helyez, a legnagyobb szolgálatot teszi a társadalomnak. Nincs többé szükségem semmire - becsületes leszek. Megvan bennem minden tulajdonság, amely erre az állásra képesít. Megvan az is, ami Bibi-Lupinból hiányzik: a műveltség. Engem iskoláztattak, én nem leszek olyan ügyefogyott, mint ő, én tudok viselkedni, ha akarok. Egyedüli törekvésem, hogy a rendnek és a bűn megfékezésének eszköze legyek, nem pedig a romlottság megtettesítője. Én többé senkit a bűn nagy hadseregébe toborozni nem fogok. Látja, gróf úr, háborúban, ha elfognak egy ellenséges tábornokot, azt nem lövik agyon; visszaadják a kardját s egy várost jelölnek ki börtönéül. Nos, én a fegyház tábornoka vagyok, íme, megadom magam... Nem az Igazságszolgáltatás, a Halál okozta vereségemet... Az a hatáskör, melyben élni és dolgozni akarok, az egyetlen, mely nekem való, és ott ki fogom fejteni mindazt az erőt, amit érzek magamban... Döntsön, gróf úr...

És Jacques Collin alázatosan, szerényen állt.

- Rendelkezésemre bocsátja azokat a leveleket? - kérdezte a főállamügyész.

- Érte küldhet, ki fogják adni az emberének...

- Mégpedig hogyan?

Jacques Collin olvasott a főállamügyész szívében és folytatta a játékot.

- Gróf úr megígérte nekem, hogy Calvi halálos ítéletét húsz évi kényszermunkára fogják átválttatni. Ó, ne higgye, nem azért emlékeztetem erre, hogy szerződést kössünk - tette hozzá sebesen, látva, hogy a főállamügyész mozdulatot tesz. - De ezt az életet más okból kell megmenteni: az a fiú ártatlan...

- Hogyan juthatok a levelekhez? - kérdezte a főállamügyész. - Jogom és kötelességem kipróbálni, csakugyan az-e ön, akinek kiadja magát. Én föltételek nélkül akarom önt...

- Küldje el egy bizalmasát a virágpiacra; egy vaskereskedő boltjának, az „Achilles pajzsához” címzett boltnak a küszöbén...

- Achilles pajzsa?...

- Igen, ott van az én pajzsom is! - szólt keserű mosollyal Jacques Collin. - Mint mondom, ott egy vénasszonyt fog találni az ön embere; halaskofának van öltözve, aki évjáradékot húz, a fülében karikát visel, s a testén egy módos vásárcsarnoki asszonnak az öltözékét. A küldönc keresse madame de Saint-Estève-et. Ne felejtse el a *de* szócskát. És ezt kell mondania: *A főállamügyész küld. Ön már tudja, miért.* És nyomban megkapja a három lepecsételt csomagot...

- Ott lesz valamennyi levél? - kérdezte Granville úr.

- Gróf úr kemény ember, látszik, hogy nem lopta az állását - szólt Jacques Collin. - Amint látom, képesnek tart arra, hogy csupán próbára teszem önt és üres papirozt adok... Ön nem ismer engem! - tette hozzá. - Én úgy bízom magamat önre, mint fiú az édesapjára.

- Visszavitetem a Conciergerie-be - szólt a főállamügyész - ott fogja bevárni a döntést a sorsa fölött.

A főállamügyész csengetett, belépett az irodaszolgája. Azt mondta neki:

- Kéretem Garnery urat, ha itt van.

A negyvennyolc rendőrbiztoson kívül, akik mint megannyi kis gondviselés vigyáznak Párisra - nem számítva az állambiztonsági rendőrséget, amelyet a tolvajok a maguk nyelvén negyed szemnek hívnak, mert minden kerületben négy embere örködik - van két rendőrbiztos, akik félig a rendőrséghez, félig a bírósághoz tartoznak; kényes feladatokban kell eljárniuk és nemegyszer a vizsgálóbírókat kell helyettesíteniük. E két bíró hivatalát - ugyanis a rendőrbiztosok a bíróság kötelékébe tartoznak - a delegáltak hivatalának nevezik, mert tényleg esetről esetre annak rendje-módja szerint „delegálják” őket, házkutatások vagy letartóztatások fogyanatosítására. Ezekre a tisztségekre érett, kipróbált képességű, feltétlenül erkölcsös és abszolút titoktartó férfiak kellene, és a Gondviselés egyik legnagyobb csodája, hogy Párisban mindig akadnak ilyen kiváltságos lények. A Palota leírása hiányos lenne ezeknek a - hogy úgy mondjam - „elővigyázati” hivataloknak a fölemlítése nélkül, amelyek az igazságszolgáltatásnak leghatalmasabb segítő eszközei. Mert, ha az igazságszolgáltatás a megváltozott körülmények folytán veszített a régi pompájából és gazdagságából, viszont el kell ismerni, hogy materiális szempontból nyert. Főleg Párisban a gépezet nagyszerűen tökéletesedett.

Granville úr a titkárát, Chargeboeuf urat Lucien temetésére küldte el, most tehát e küldetés idejére megbízható emberrel kellett őt pótolni, és Garnery úr volt az, a két delegált rendőrbiztos közül az egyik.

- Főállamügyész úr - szólt Jacques Collin - már megmutattam önnek, hogy van bennem becsület... Ön szabadon bocsátott, és én visszajöttem... Mindjárt tizenegy óra... Épp most van vége Lucien halotti miséjének, a gyászmenet most indul meg a temető felé... Engedje meg, hogy kedves halottamat a Père-Lachaise-ig elkísérjem; vissza fogok jönni és jelentkezem a börtönben...

- Menjen! - szólt Granville úr, s hangjában jóság rezgett.

- Még csak egy szót, főállamügyész úr. Annak a leánynak, Lucien kedvesének a pénzét nem lopták el... Az alatt a rövid idő alatt, míg az ön jóvoltából szabadon lehettem, módomban állt kihallgatni a cselédséget... Olyan biztos vagyok felőlük, amilyen biztos ön a delegált biztosai-ban. Eszerint az Esther van Gobseck kisasszony eladott életjáradékának értékét meg fogják találni a szobájában, mielőtt leszedik a pecsétet. A komorna arra figyelmeztetett, hogy az elhunyt, mint hírlík, titkolózó, bizalmatlan természetű nő volt; alighanem az ágyába rejtette a pénzt. Tessék gondosan átkutatni az ágyát, széjjelszedni, a matracokat, a derékaljakat fölhasíttatni, a pénz meg kell hogy kerüljön.

- Biztos ön ebben?

- Az én betyárajaim viszonylagos tisztességében biztos vagyok, engem soha lóvá nem tesznek... Hatalmam van életük és haláluk felett, én bíraskodom és ítélkezem és az önök mindenféle formásaik nélkül végrehajtom az ítéleteimet. Hiszen az eredményekből láthatja majd a hatalmamot. Vissza fogom szerezni a Crottat-házaspártól rabolt pénzeket; tetten fogom érni Bibi-Lupin egyik ügynökét, jobbkezeit, és föl fogom deríteni a nanterre-i gyilkosság rejtélyét... Ez csak elég szép felpénz!... Ha most a bíróság és a rendőrség szolgálatába állít, akkor egy év múlva gratulálni fog saját magának, hogy fölfedezett, én igazán az leszek, ami kell hogy legyek; és minden ügyben, amit majd rám bíznak, sikert fogok elérni.

- Csak a jóakaratomat ígérhetem meg. Amit óhajt, az nem éntőlem függ. A kegyelmezés, az igazságügyminiszter előterjesztésére, a király joga, azt az állást pedig, amelyet ön igényel, a rendőrprefektus úr adhatja meg.

- Garnery úr! - jelentette az irodaszolga.

A főállamügyész intésére belépett a delegált biztos. Szakértő pillantást vetett Jacques Collinra és alig tudta leplezni álmélgködését, mikor Granville úr így szólt Jacques Collinhoz:

- Menjen.

- Megengedi, gróf úr - felelt Jacques Collin - hogy ne menjek el addig, amíg Garnery úr el nem hozza önnek azt, ami egyetlen erősségem, hogy elégedettségének a jeleit vihessem innen magammal?

Ez a megalázkodás, ez a tökéletes jószándék meghatotta a főállamügyészt.

- Menjen csak - így szólt - megbízom önben.

Jacques Collin mélyen meghajtotta magát, azzal a tisztelettudással, amit a katona tanúsít föllebvalója iránt. Tíz perc múlva a három lepecsételt csomag hiánytalanul ott volt Granville úr kezében. De ennek az ügynek nagy fontossága, s Jacques Collin gyónása kiverte az eszéből a Sérizyné meggyógyítására vonatkozó ígéretet.

Jacques Collint, mielőtt kiért az utcára, hihetetlen ujjongó érzés lepte meg. Szabadnak, újjászületettnak érezte magát; sietve ment a Palotától Saint-Germain des Prés templomáig, ahol éppen véget ért a mise. Szentelt vízzel hintették meg a ravatalt, és még épp idejében jött, hogy keresztény istenhozzádot mondjon forrón szeretett gyermeke porhüvelyének. Azután kocsiba ült és a temetőig kísérte a halottat.

Párisi temetéseken - eltekintve rendkívüli körülményektől és azon eléggé ritka esetektől, ha valamely ismert személyiség természetes halált hal - általában minél közelebb ér a menet a Père-Lachaise-hez, a templomban összegyűlt sokaság annál inkább megfogyatkozik. Arra még csak ráér mindenki, hogy a templomban megmutassa magát, de mindenkinek van ilyen vagy olyan elfoglaltsága, aminek igyekszik minél előbb utánanézni. Ezért a tíz temetési kocsi közül négy sem telt meg. Mikor a gyászmenet elérte a Père-Lachaise temetőt, a kíséret már csak alig tizenkét főből állott, s köztük volt Rastignac.

- Szép, hogy hű maradt hozzá! - szólt Jacques Collin régi ismerőséhez.

Rastignac meghökkent, mikor megpillantotta Vautrint.

- Legyen nyugodt - szólt a Vauquer-ház egykori lakója - hogy itt látom önt, máris lekötelezett híve vagyok. Jóindulatom nem megvetendő, hatalmasabb vagyok, vagy leszek, mint valaha. Maga nagyon ügyesen csinálta, idejében kilépett a pakliból; de még szüksége lehet rám, és én mindig a szolgálatára állok.

- De hát mi lesz önből?

- A fegyház liferánsa, míg eddig a bérlője voltam - felelt Jacques Collin.

Rastignac utálkozó arcot vágott.

- Ha netán kirabolnák!

Rastignac meggyorsította lépteit, hogy elszakadjon Jacques Collintól.

- Nem tudhatja, még minő helyzetbe kerülhet!

Megérkeztek a sírgödörhöz, melyet Esther sírhalma mellett ástak.

- Két teremtés, akik szerették egymást és boldogok voltak! - szólt Jacques Collin. - Most egyesültek. Még szerencse, hogy a halottak együtt porladhatnak. Ide fogom temettetni magam.

Mikor Lucien holttestét lebocsátották a sírverembe, Jacques Collin dermedten bukott a földre. Ez a vasember nem bírta elviselni a rögök csapódásának zaját, amint a sírásók lapáttal leszórták a földet a sírba, hogy azután a borralalójukat kérjék. E pillanatban megjelent a közbiztonsági rendőrség két ügynöke; fölismerték Jacques Collint, megragadták és egy bérkocsiba cipelték.

- Mi az már megint? - kérdezte Jacques Collin, mikor magához tért és körülnézett a kocsiban.

Két titkosrendőr közt találta magát, az egyik éppen az a bizonyos Ruffard volt; azért olyan pillantást vetett rá, mely a gyilkos lelkét egészen Gonore titkáig átkutatta.

- Az, hogy a főállamügyész keresteti önt - válaszolt Ruffard. - Már mindenfelé kerestük, s csak a temetőben találtuk meg önt, ahol éppen fejest akart ugrani ennek a fiatalembernek a sírjába.

Jacques Collin egy pillanatig hallgatott.

- Bibi-Lupin kerestet? - kérdezte a másik ügynöktől.

- Nem, Garnery küldött el bennünket.

- Nem mondott semmit?

A két ügynök összenézett, és az arcukon látszott, hogy egymástól kérnek tanácsot.

- Nos, halljuk, hogyan adta ki a parancsot?

- Azt parancsolta - szólt Ruffard - hogy önt tüstént keressük meg, és azt is mondta, hogy Saint-Germain des Prés templomában van; de ha a gyászmenet már elhagyta volna a templomot, akkor a temetőben lesz.

- A főügyész hívatott?

- Lehetséges.

- Úgy van - felelt Jacques Collin - szüksége van rám...

És ismét elnémult, ami a két ügynököt szerfölött nyugtalanította. Fél három tájt lépett be Jacques Collin Granville úr dolgozószobájába, ahol új személyiséget talált: Granville úr elődjét, Octave de Bauvan urat, a semmítőszék egyik elnökét.

- Ön megfélemezett arról, hogy micsoda veszedelemben forog Sérizyné, akinek megmentésére ígéretet tett!

- Kérdezze csak meg, főállamügyész úr - szólt Jacques Collin - minő állapotban talált engem ez a két lókötó.

- Ájultan, főállamügyész úr, a sírja peremén annak az ifjúnak, akit épp akkor temettek.

- Mentse meg Sérizynét - szólt Bauvan úr - és kívánjon bármit, megkapja.

- Nem akarok semmit - válaszolt Jacques Collin - kényre-kegyre megadtam magam, és a főállamügyész úr alkalmasint megkapta...

- Az összes leveleket! - szólt Granville úr. - De ön megígérte nekem, hogy megmenti Sérizyné ép esztét. Képes rá? Nem volt az pusztá hencegés?

- Remélem - felelt szerényen Jacques Collin.

- Akkor hát jöjjön velem - szólt Octave gróf.

- Nem, gróf úr - szólt Jacques Collin - nem ülök be ön mellé a kocsiba... Még fegyenc vagyok. Ha a rendőrséget óhajtom szolgálni, nem kezdem mindjárt azzal, hogy önt szégyenbe hozzam... Menjenek az urak Sérizy grófnéhoz, én kis idő múlva utánuk megyek... Jelezzék neki Carlos Herrera abbénak, Lucien legjobb barátjának a látogatását. A jöttömre való várakozás szükségképpen benyomást fog rá tenni, és elő fogja segíteni a lelki válságot. Meg fogják bocsátani, ha mégegyszer magamra öltöm a spanyol kanonok hazug álarcát: csak azért, hogy egy nagy szolgálatot tehessek önöknek.

- Négy órakor ott találom az urakat - szólt Granville úr - most ugyanis az igazságügy-minisztert kell elkísérnem a királyhoz.

Jacques Collin fölkereste a nagynénjét, a virágpiacon találta meg.

- No, mi az - ezzel fogadta öccsét - hát kiszolgáltattad magad a *gólyának*?

- Igen.

- Vakmerő játék!

- Szegény Théodore-omnak tartoztam egy élettel, így most kegyelmet kap.

- És te?

- Én? Leszek, ami kell, hogy legyek! Az egész alvilág állandóan remegni fog tőlem!... De most lássunk dologhoz! Eredj, mondd meg Paccard-nak, lásson szaporán munkához, Európának, hogy hajtsa végre a parancsaimat.

- Ez semmi, tudom már a módját, hogyan kell elbánni Gonore-ral!... - szólt a rettenetes Jacqueline. - Nem fecsérelem az időmet arra, hogy itt a muskátlik közt ácsorogjak!
- Ginettát, a korzikai leányt holnapig elő kell keríteni - szólt Jacques Collin mosolyogva a nagynénjéhez.
- Csak lenne valami nyom!
- Azt megkapod a szőke Manontól - felelt Jacques.
- Szóval ma este! - szólt a nagynéni. - Egy kakasnak nem oly sietős, mint neked... Talán *szajré* mutatkozik?
- Az első fogásaimmal le akarom pipálni Bibi-Lupin legjobb fogásait. Volt egy kis vitám azzal a szörnyeteggel, aki megölte Lucienemet, és már csak azért élek, hogy érette bosszút álljak. Állásunknál fogva egyforma fegyverekkel és egyforma vértézettel fogunk küzdeni! El fog tartani pár évig, amíg elérem a nyomorultat, de akkor a szíve közepén fogja érni a vágás.
- Ő alkalmasint, ugyanezt a prezentet szánja neked - szólt a nagynéni - mert magához fogadta Peyrade lányát. Emlékszel még a kicsikére, akit eladtunk Nourrissonnak?
- Első az, hogy becsempészünk hozzá valakit a mieink közül.
- Bajos lesz, ő jártas az ilyesmiben.
- Sebaj, a gyűlölet életben tart! Lássunk dologhoz!

Jacques Collin fiákerbe ült és azonnal a Malaquais rakpartra hajtattott, fölment a kis szobájába, mely el volt különítve Lucien lakásától. A portás nagyon meglepődött a láttára és el akarta neki mondani a történeteket, de az abbé a szavába vágott:

- Tudok mindent. Papi állásom ellenére meghurcoltak, de a spanyol követség közbenjárására szabadon engedtek.

Azzal gyorsan fölment a szobájába, ott egy breviárium táblájából kivette a levelet, melyet Lucien Sérizynéhez írt akkoriban, mikor Sérizynénél kegyvesztett lett, minthogy a grófné az Olasz Operában meglátta őt Esther páholyában.

Kétségbeesésében Lucien akkor nem küldte el ezt a levelet, mert örökre elveszettnek hitte magát. De Collin olvasta ezt a remekbe készült írást, s mivel minden, amit Lucien írt, szent volt előtte, a szerelem, a sértett hiúság költői kifejezése miatt eltette a levelet a breviáriumba. Mikor aztán Granville úrtól Sérizyné állapotáról hallott, ez a mélyrelátó ember teljes joggal arra gondolt, hogy a nagyvilági hölgy kétségbeesése és tébolya egyenes következménye annak a viszálynak, mely közte és Lucien közt elsimíthatlan maradt. Úgy ismerte az asszonyokat, ahogyan a bírák ismerik a bűnösöket. Megsejtette szívük legtitkosabb rezdüléseit és mindjárt azt mondta magában, hogy a grófné Lucien haláláért részben a saját ridegségét okolja és keserű önváddal illeti magát. Nyilván azt hitte, hogy az a férfi, akit ő elhalmozott volna szerelmével, nem dobta volna el az életét. Ha megtudja - így gondolkodott Collin - hogy Lucien, akármilyen rideg volt is hozzá, szerette őt, ettől visszanyerheti az ép esztét.

Ha Jacques Collin főfő generális volt a fegyencek között, meg kell adni, hogy a lelkek orvosának is kitűnő volt. Szégyent és reményt támasztott egyszerre, mikor ez az ember megjelent a Sérizy palotában. Többen ültek a grófné hálószobájával szomszédos kis szalonban, a gróf, az orvosok; de hogy barátja becületét minden makulától megóvja, Bauvan gróf mindenkit kitessekkelt, úgy, hogy egyedül maradt barátjával. Az államtanács alelnökére, a titkos tanács tagjára elég súlyos csapás volt az is, amikor ezt a komor és ijesztő személyiséget belépni látta.

Jacques Collin ruhát cserélt. Fekete posztó kabátot és nadrágot viselt, föllépése, nézése, mozgása, mind tökéletes illemtudást árult el. Üdvözölte a két államférfit és megkérdezte, szabad-e belépnie a hálósobába.

- Türelmetlenül várja önt - szólt Bauvan úr.

- Türelmetlenül?... akkor meg van mentve - szólt a hatalmas lélekidomár.

Csakugyan, félórai beszélgetés után Jacques Collin kitérte az ajtót és így szólt:

- Jöjjön be, gróf úr, most már nem kell rossz végtől tartania.

A grófné szívéhez szorítva tartotta a levelet. Nyugodtnak, önmagával kibékültnek látszott. Erre a látványra a gróf boldogan a szívéhez kapott.

„És ezek döntenek a sorsunk és a nép sorsa fölött! - gondolta Jacques Collin és vállat vont, mikor a két jó barát belépett a szobába. - Egy kis nőstény kelletlen sóhaja úgy kifordítja a lelküket, mint egy kesztyűt! Egy pillantástól elveszítik a fejüket. Egy szoknyát kissé följebb vagy lejjebb emel valaki, és ők kétségbeesetten rohannak végig Párison. Egy nő szeszélyei kihatnak az egész államra! Ó, mennyi erőt takarít meg egy férfi, ha úgy, mint én, ki tudja vonni magát egy vad nő gyermeki zsarnoksága, szenvedély fölborította nyíltszívűsége, ártatlan gonoszsága és csalfasága elől. Az asszony hóhér-lángeszével és kízó-talentumával rontó szelleme a férfinak és az is marad. Főállamügyész és miniszter, mind vak lesz és fenekestül fölforgat mindent egy hercegnő vagy kislány leveleiért, vagy egy asszony ép eszéért, aki az ép eszével csak még örültebb lesz, mint anélkül volt.”

Arcán gőgös mosoly jelent meg.

„És - így szólt magában - hisznek nekem, meghajolnak a leleplezéseim előtt és meg fognak hagyni az állásomban! Minden időben uralkodni fogok e népség fölött, mely negyedszázada hódol nekem...”

Jacques Collin fölhasználta azt a korlátlan hatalmat, mellyel egykor kezében tartotta Esthert; mert, mint már nemegyszer láttuk, birtokában volt az a szó, az a tekintet, az a gesztus, mely megfélemezi a tébolyultakat, és Lucient úgy állította be, mint aki a grófné arcképét vitte magával a sírba.

Nincs az az asszony, akit meg ne igézne az a gondolat, hogy ő volt az egyedül imádott.

- Nincs többé riválisa! - ez volt utolsó szava e hideg gúnyolódónak.

Egy teljes órát maradt ott a szalonban egyedül, elhagyatva. Granville úr úgy találta ott, egy helyben állva, komor töprengésben, mint akinek életében Brumaire tizennyolcadikának vihara zajlik le.

A főállamügyész a grófné hálósobájához lépett és egy pillanatra bement. Azután visszajött és így szólt Jacques Collinhoz:

- Megmarad szándéka mellett?

- Igen, gróf úr.

- Jól van, megkapja Bibi-Lupin állását, s a halálra ítélt Théodore Calvi kegyelmet kap.

- Nem viszik el Rochefort-ba?

- Még csak Toulonba sem. Alkalmazhatja maga mellett segítségül. De a megkegyelmezést, valamint az ön kinevezését is attól teszem függővé, hogy hogyan viseli magát az első fél évben, mialatt Bibi-Lupin mellé lesz beosztva.

Bibi-Lupin beosztott hivatalnok egy hét alatt visszaszerezte a Crottat-családnak az elrablott négyszázezer frankot és kiszolgáltatta Ruffard-t és Godet-t.

Esther Gobseck eladott évjáradékának árát meglették a kurtizán ágyában, Sérizy úr pedig kiutalta Jacques Collinnak a Lucien de Rubempré végrendelete szerint őt megillető háromszázezer frankot.

Lucien és Esther közös síremlékét, amelyet Lucien kívánságára emeltek, a Père-Lachaise temető legszebb díszei közé sorolják, és a sírhely Jacques Collin tulajdona.

Jacques Collin körülbelül tizenöt évi hivatalnokoskodás után, 1845 körül nyugalmába vonult.

-&-